

FONTES ETHNOLOGIAE HUNGARICAE IX.

Bárth Dániel

BENEDIKCIÓ ÉS EXORCIZMUS
A KORA ÚJKORI
MAGYARORSZÁGON

L'Harmattan

BÁRTH DÁNIEL

*Benedikció és exorcizmus a kora újkori
Magyarországon*

Fontes Ethnologiae Hungaricae IX.

A Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék
és a L'Harmattan Kiadó közös sorozata

Sorozatszerkesztő
Pócs Éva

A sorozatban eddig megjelent kötetek:

Budai Pál: *A' Köz nép babonái és Balvélekedései ellen való Prédikátiók*

Protestáns népi látomások a XVIII. századból – I. kötet

„Bételjesítem Isten akaratját...” (A lészpedi szent leány látomásai)

Sajószentpéteri István: *Ördög szára-bordája*
(„...a Dohányozás meg-töretése az Isten beszédének
Pörölye által, hét prédikációkban foglalva”)

Két kárpátaljai parasztpróféta szent iratai

Álmok és látomások a XX–XXI. századból I–II.

A kincskeresés 400 éve Magyarországon

BÁRTH DÁNIEL

*Benedikció és exorcizmus a kora újkori
Magyarországon*

L'Harmattan

PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék

2010

A kötet elkészülését és megjelenését támogatta:

OTKA 46472 és 78253 számú kutatási pályázatai (témavezető: Pócs Éva)

NKA Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Szakmai Kollégium

A címlapon:

Vízszentelési jelenet egy 16. századi itáliai szertartáskönyvből (LS 1523, f. 201.)

© PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 2010

© L'Harmattan Kiadó, 2010

© Bárh Dániel, 2010

ISBN 978 963 236 298 4

ISSN 1586-2062

A kiadásért felel Gyenes Ádám
A sorozat kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Tel.: (1) 267-5979

harmattan@harmattan.hu

www.harmattan.hu

L'Harmattan France

7 rue de l'École Polytechnique

75005 Paris

T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SLR

Via Bava, 37

10124 Torino–Italia

T./F.: 011.817.13.88

A szöveget Görgényi Anna gondozta

A borítót Újváry Jenő tervezte

A nyomdai előkészítés Kardos Gábor munkája

A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte, felelős vezető Kecskeméthy Péter

Tartalom

Előszó	7
I. ELŐZMÉNYEK: EGYHÁZI BENEDIKCIÓK A KÖZÉPKORBAN	11
II. A BENEDIKCIÓS GYAKORLAT ÁTALAKULÁSA A KORA ÚJKORI EURÓPÁBAN	23
III. A KORA ÚJKORI BENEDIKCIÓK MAGYARORSZÁGI FORRÁSVIDÉKE	43
1. A protestáns kritika hangja	43
2. A hivatalos gyakorlat forrásai	46
3. A felszín alatt	54
4. Benedikciók a bencés medicina szolgálatában: Sacra arca benedictionum (SAB)	56
5. A ferencesek benedikciós tárháza	61
6. A jezsuiták benedikciós tevékenységének forrásai	69
IV. A DÉMONÚZÉS ALAKVÁLTOZATAI	77
V. A BENEDIKCIÓK ÉS EXORCIZMUSOK SZÖVEGES ASPEKTUSAI	91
VI. EGYHÁZI SZENTELMÉNYEK – NÉPI VALLÁSOSSÁG	101
VII. IRODALOM	109
Források	109
Bibliográfia	121
VIII. BENEDIKCIÓ ÉS EXORCIZMUS A KORA ÚJKORI MAGYARORSZÁGON (SZÖVEGGYŰJTEMÉNY)	135
A szövegközlés filológiai háttere	135
I. Elemek	136
1. Víz	136
2. Tűz	168
3. Levegő	176
II. Építmények, helyek	192
1. Templom	192
2. Temető	199
3. Ház	202
4. Ágy	217
5. Istálló	220

6. Kút	222
7. Pince, csűr	224
8. Halastó	226
9. Hely, vidék, határ	230
III. Tárgyak, ételek, növények	236
1. Só	236
2. Kenyér	239
3. Bor	245
4. Olaj	250
5. Húsvéti ételek	252
6. Általános ételáldás	255
7. Szántóföldi természetű növények	257
8. Gyümölcsök, szőlő	271
9. Takarmány, széna, zab	275
10. Gyógynövények, füvek, virágok	279
11. Gyógyszer	289
12. Barka	290
13. Hamu	294
14. Gyertya	296
15. Kereszt	304
16. Arany, tömjén, mirha, kréta	307
17. Kén, kámfor	314
18. Vallásos amulettek	316
19. Társulati, fogadalmi jelvények	337
20. Gyűrű	341
21. Vessző	343
22. Zászló, fegyver	345
23. Hajók, csónakok	350
24. Ruha	351
25. Templomszerek, templomi eszközök	354
26. Szobor, képmás	357
27. Általános áldás	359
IV. Állatok	362
1. Állatok általában és betegségben	362
2. Haszonállatok	365
3. Kártékony állatok ellen	369
V. Emberek	375
1. Házasságkötéskor	375
2. Szüléskor és szülés után	377
3. A gyermek	382
4. Zarándokok	391
5. Katonák	401
6. Betegek, betegségek	403
7. Megrontottak	413
8. Démoni megszállottságban szenvedők	429

Előszó

Ez a könyv a kora újkori egyházi szentelmények szöveges aspektusaival foglalkozik. A beláthatatlan művelődéstörténeti távlatokkal rendelkező témakört jelen kötet elsősorban a történeti folklorisztika szempontjai és kérdésfeltevésai alapján igyekszik megközelíteni. Utóbbi körülmény természetesen korántsem jelenti az említett tudományterület kizárólagos jellegét akár a források feltárásának, akár azok elemzésének folyamatában. A témakör komplexitása önmagában interdiszciplináris vizsgálatot tesz szükségessé, amely magában rejti többek között az egyház- és liturgiátörténet, a laikus vallásosság történetére fókuszáló vallási néprajz, a történeti néphit- és szokáskutatás, valamint (főként a „mágia” összetett kérdéskörének kapcsán) a mentalitástörténet és történeti antropológia szempontrendszerét. Szándékaink szerint ezek a megközelítések a bevezető tanulmányban és a szövegközlések magyarázó jegyzeteiben egyaránt tükröződnek.

Jelen sorok szerzője immár több mint egy évtizede foglalkozik az egyházi áldás- és átokgyakorlat 16–18. századi magyarországi és közép-európai vonatkozásaival. Ezen belül a nálunk meglehetősen szegényes tárgyi kifejeződések helyett mindenekelőtt a rítusok szövegei, valamint azok hagyományozódása, használata, struktúrája és formai-tartalmi jellegzetességei állnak a vizsgálat középpontjában. A szóban forgó rítusok szöveges elemei közül a pozitív előjelű áldás (*benedikció*) és a negatív irányultságú átok (*exorcizmus*) emelkedik ki jelentőségében. Előbbi gyakran az ilyen jellegű szertartásrendek (*ordók*) összefoglaló elnevezéseként szerepel az egyházi és szakirodalmi szóhasználatban, míg az exorcizmus kifejezést inkább a démoni megszállottság gyógyítására alkalmazott ördögűzés (az úgynevezett „nagy” vagy „ünnepélyes exorcizmus”) megjelölésére használják. Így adódik elő az a helyzet, hogy a „kis” vagy „egyszerű exorcizmusimádságok” időnként a benedikció néven megjelölt rítusok alkotóelemeiként jelennek meg a forrásokban. Főként ez a körülmény indokolta, hogy könyvünk címében mindkét fogalmat – egyenrangú módon – szerepeltetjük annak ellenére, hogy a nagy ördögűzés csupán egy, jobbára a liturgikus szövegek bemutatására szorítókozó részfejezetben kapott helyet.

A vizsgálat időhatárainak megválasztását a bevezető tanulmányban kifejtett megfontolások indokolják. Egyértelmű azonban, hogy a változások időszakának tekinthető kora újkori évszázadok folyamatainak megértéséhez szükség van a középkori gyakorlat vázlatos bemutatására is. Főként a történeti folklorisztikai meg-

közelítés primátusának köszönhető, de egyébként sem tanulmányok nélkül való, hogy tanulmányunk végén röviden a későbbi évszázadok efféle jelenségeire szintén kitekintünk. A 16–18. század által kirajzolt időkeretet csupán a szövegek kiválogatásánál vettük szigorúan, azok jegyzeteiben időnként – és a teljesség igénye nélkül – utalunk a korábbi előzményekre és a későbbi megnyilvánulási formákra is.

Ami a kötet térbeli kereteit illeti, itt szintén egyértelmű elhatárolást tehetünk a forrásközlés és a bevezető tanulmány szempontjai közé. Az egyes rítustípusok közlésre történő kiválasztásánál csak a *magyarországi* kiadású szertartáskönyvek kínálatát vettük figyelembe. A nálunk is használt, ám nem Magyarországon kiadott gyűjteményeket kizárólag a jegyzetapparátushoz és természetesen a bevezető tanulmány megállapításaihoz használtuk. Ugyanígy jártunk el más népszerű európai benedikciós könyvek és a Magyarországon kívüli egyházmegyei szerkönyvek összehasonlításra alkalmas adataival. A komparatív szempontokat elsősorban közép-európai (délnémet, osztrák, cseh, lengyel) centrummal és főként itáliai (római) viszonylatban igyekeztük alkalmazni. Az általunk megjelölt analógiák természetesen még korántsem mutatják meg az egyes részjelenségek teljes történeti horizontját, hanem mindössze néhány viszonyítási pontot jelölnek ki a későbbi, részletesebb elemzések számára.

A nemzetközi tudományos szakirodalomban e témakörben a mai napig Adolph Franz grandiózus munkája (*Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter* I–II. Freiburg i. Br., 1909) számít etalonnak és kötelező hivatkozási alapnak, amely a középkor időszakára és elsősorban a német nyelvterületre koncentrálnva nyújt átfogó leírásokat és közöl forrásszövegeket. Franz prelátus munkája óta meglehetősen kevés új egyházi áldás-/átokforrásszöveg látott napvilágot. Különösen feltűnő a 16. századot követő időszak ilyen jellegű forrásainak mellőzése. Úgy tűnik, hogy az 1909-ben megjelent alapvető gyűjteményhez képest éppen egy évszázad múltán érkezett el annak az ideje, hogy a változások korának tartott kora újkor benedikciós gyakorlatának jellemzőit egy önálló kötet ragadja meg – történetesen magyarországi perspektívából.

*

Az elmúlt években sokan sokféleképpen segítettek munkámat. Közülük minde nélkülött Pócs Évának kell köszönetet mondanom, aki 2002-ben elfogadta jelentkezésem az *Áldás és átok, csoda és boszorkányság* című konferenciára, ahol – szórványos előmunkálatok után – először adtam hírt a témakör hazai forrásairól és kutatási lehetőségeiről. Különösen – az egyébként gyakran megtapasztalt – szakmai értetlenség miatt sokat jelentett számomra, hogy ezen az ülésen ő és Klaniczay Gábor az ilyen irányú kutatások folytatására biztattak. Elsősorban a vizsgálat technikai hátteréhez nyújtott anyagi segítséget az a körülmény, hogy Pócs Éva meghívására 2004–2007 között részt vehettem a *Néphit, vallás, mentalitás. Kézírtos és nyomtatott források, 16–19. század* című (OTKA T 46472 számú)

kutatási programban. A kutatás témavezetője a projekt lezárása után is folyamatosan számon tartotta ígéreteimet, és pályázati úton – a Nemzeti Kulturális Alap jóvoltából – megteremtette e kötet kiadásának lehetőségét is. Sokszorosan összetett támogatása nélkül jelen sorok bizonyosan nem, vagy csak jóval később láttak volna napvilágot.

Az európai összehasonlítás lehetőségét elsősorban kutatói ösztöndíjaim segítették. Forrásfeltáró és szakirodalmi tájékozódásomat a bécsi *Collegium Hungaricum* támogatásával 2005-ben és 2009-ben (összesen négy hónapon keresztül) alapoztam meg. A két kiutazás közötti években idehaza az MTA *Bolyai János Kutatói Ösztöndíja* segítette munkámat. Reményeim és szándékaim szerint a kötet hasznára vált, hogy 2009 augusztusától októberéig a DAAD kutatói ösztöndíjával Würzburgban mélyíthettem el szakirodalmi ismereteimet.

A finansziális támogatások mellett hosszúra nyúlik azok sora, akiknek – konferenciák vagy szakmai beszélgetések alkalmával adott – ötleteiért, meglátásaiért, biztatásaiért tartozom köszönettel. Közülük Fáy Zoltán (Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár), Hoppál Mihály, Molnár Antal, Szacs vay Éva, Szigeti Jenő, Tabajdi Zsuzsanna nevét emelem ki. Hálával gondolok Dénesi Tamás baráti és szakmai segítségére, akinek – többek között – az egyik legértékesebb forrásom megtalálását és átengedését köszönhetem. A pannonthalmi *Sacra arca benedictionum* szövegeinek és fényképmásolatainak közlése ömellelte Várszegi Asztrik főapát és Hortobágyi T. Cirill perjel támogatásának köszönhető. Munkámban már a célhoz közeledve, ám épp a legjobbkor adtak lökést azok a tanulságos és inspiráló konzultációk, amelyeket Würzburgban Christoph Daxelmüller és különösen Wolfgang Brückner professzorokkal folytattam a témáról. Ezek győztek meg végleg arról, hogy a sokszor végtelennek és öncélúnak tűnő vizsgálat eredményei többféle tudományág nemcsak hazai, hanem akár külföldi képviselőinek érdeklődésére is számot tarthatnak.

I. Előzmények: egyházi benedikciók a középkorban

Általános vallástudományi értelmezés szerint az áldás- és átokszövegek a szómágia körébe tartoznak.¹ Egyes kutatók szerint az imádság fejlődéstörténetében egy archaikus lépcsőfokot képviselnek.² A keresztény áldás-/átokgyakorlat eredetének történeti távlatai csaknem beláthatatlanok.³ Zsidó és bibliai előképek nyomán efféle szövegek már az őskeresztény liturgiában megjelentek. A pozitív előjelű benedikciók és a negatív irányultságú exorcizmusok a korai középkorban a misén kívüli rítusok fontos alkotóelemei lettek: egyrészt beépültek a *szentségek* kiszolgáltatásának szertartásrendjébe,⁴ másrészt a *szentelmények* elsődleges szöveg hátterévé váltak. Utóbbiak egy nagyon leszűkített, eredeti értelmezés szerint a szentségek kiszolgáltatásának és ünneplésének szimbolikus-liturgikus kísérőaktusait (exorcizmus, megkenés, ráfújás stb.) jelentették, míg egy ezzel ellentétes, nagyon is kibővített értelmezési keretben minden szimbolikus vallási cselekedet (mint az áldások és a keresztvetés) és tárgy (víz, olaj, bor, só, kenyér, barka, tűz, hamu, gyertya, kréta stb.) ebbe a kategóriába sorolható.⁵ A *szentelmények* lehetnek dolgok – a szó anyagi értelmében – vagy cselekedetek. Céljuk a „kultusz”, a „démoni hatalmak távoltartása”, valamint a „hívek szellemi és testi jóléte” hármas rendszerében fogalmazható meg.⁶

A témával foglalkozó nemzetközi szakirodalomban a mai napig tartja magát az a nézet, hogy a benedikciós gyakorlat „virágkora” a középkor évszázadaira (azon belül is nagyjából a 7–16. század időszakára) tehető a nyugati egyházban.⁷ A korszak vallási életének általános mentalitástörténeti értékelése szerint a középkori egyház úgynevezett „fehér mágiájának” legalapvetőbb eszköze az az áldás-arszenál volt, amelynek segítségével a hívek mindenféle igényei kielégíthetők voltak, legyen szó testi-lelki bajairól, a mindennapi élet viszontagságairól vagy a

¹ Harmening 2009, 383–384.

² A kérdéskör máig legjobb összefoglalásai: Hampp 1961; Heiler 1961.

³ Franz 1909, I. 1–42; Bartsch 1967. Sajnálatos, hogy a címe szerint a témával foglalkozó hazai interdiszciplináris konferencia kötetében meglehetősen kevés (mindössze három) tanulmány szól konkrétan az áldás-/átokproblematika különböző aspektusairól: Pócs (szerk.) 2004, 24–56.

⁴ Lásd például a keresztelés rítusát: Dölger 1909.

⁵ Franz 1909, I. 8–14; Harmening 2009, 367.

⁶ Franz vonatkozó definícióját lásd. Franz 1909, I. 13–14.

⁷ Vö. Veit 1936, különösen: 23–76.

természet kihívásairól.⁸ Isten szolgálói mindent megáldottak és megtisztítottak a démoni hatalmaktól: a határt, a földeket, a vetéseket, a gyümölcsfákat és a kerteket, a szőlőket, a szántókat és legelőket, az udvarokat, a házakat, a szobákat, a nászágyat, konyhákat és tűzhelyeket, az ételeket, a bort, a kenyeret, a sót, a vizet, a gazdasági épületeket, a szerszámokat, a csónakokat, halastavakat, az állatokat és a takarmányukat, az embereket, a csatákba, utakra és zárandoklatra készülöket, illetve az onnan visszatéröket, a szülő nőket szülés közben és utána, a gyerekeket különféle életkorokban és így tovább. A papok gyógyították a legkülönbözőbb betegségeket (a láztól az impotenciáig), imádkoztak vihar ellen és esőért, szertartással fékeztek meg a pestist, a tűzvészt és az árvizet, vagy ami csak fenyegette az embereket.⁹ Noha ez az egyházi tevékenység „a királyoktól a koldusokig” a társadalom valamennyi rétegére, a falusi, városi és udvari közösségek mindennapi életére egyaránt kiterjedt, a fennmaradt szövegek alapján mégis egyfajta *agrárkarakter* volt jellemző a középkori benedikciók vonatkozásában.¹⁰ Ez az egyházi gyakorlat nem egy előre megfontolt rendszerben jött létre, hanem egy többékevésbé körvonalazható történeti fejlődés keretében, a vallásos szükségletek mentén alakult ki.¹¹

A benedikciós tevékenység kezdetben a keresztény missziók keretében a megtérítés alapvető eszközének mutatkozott. Keith Thomas írta le a középkori egyházi mágiáról szóló klasszikus monográfiája bevezető fejezetében,¹² hogy minden vallás kezdetben arra törekszik, hogy a hívei számára közvetítést nyújtson a természetfeletti erő megszerzéséhez, amellyel befolyásolni lehet az e világi vagy a túlvilági környezetet. A korai kereszténység története sem kivétel e szabály alól. Az új vallásra való áttéréseket gyakran azzal segítették elő, hogy az áttérők azt hitték: nem csupán a másvilági üdvösség útját szerzik meg, hanem egy új és hatásosabb mágiáét is. Az ősegyház apostolai úgy vonzották követőiket, hogy csodákat hajtottak végre és természetfeletti gyógyításokat vittek véghez. A csodák végrehajtásának képessége nemsokára a szentség és az igazság (kizárólagos) birtoklásának megfellebbezhetetlen jele lett. A késő középkorban e tevékenység örökösei a szentek lettek, akik vagy még életükben, vagy haláluk után sírhelyük, ereklyéik vagy egyéb kultuszformáik révén teljesítették ebbéli feladataikat. A szenttisztelet közvetlen, a napi események befolyásolására használt, szerződésszerű megnyilvánulásai mellett (és azzal összefüggésben is) Thomas a hívek szükségleteinek mentén megszerveződő benedikciós gyakorlatot tartja a középkori egyházi mágia táptalajának. Emellett a szentségek, a mise, az istenítéletek és az imádságok kérdésével

⁸ Kieckhefer 1989, 69–75; Thomas 1971, 25–50. Magyar vonatkozásban: Makkai 1983.

⁹ Franz 1909; Thomas 1971, 29.

¹⁰ Veit 1936, 164; Scribner 1987, 6.

¹¹ Franz 1909, I. 39–40.

¹² Thomas 1971, 25–50.

foglakozik hosszabban. Az egyházi áldás és átok a megtérítés utáni évszázadokban a „pogányság maradványait” képviselő varázslók elleni harc egyik jelentős fegyvereként értelmeződött. Utóbbiak működésére annál kevésbé volt szükség a hívek közössége és az egyéni boldogulás érdekében, minél jobban funkcionált az emberek igényeinek lehető legszélesebb körű kielégítésére hivatott papi benediktációs gyakorlat. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy az egyházi áldás és átok teljességgel háttérbe szorította volna ugyanezen imádságok, varázsszövegek laikus, „népi” változatait. A ráolvasások történeti kutatása számára európai viszonylatban meglehetősen nagyszámú olyan szöveg¹³ áll rendelkezésre, amely formailag és tartalmilag emlékeztet ugyan az egyházi mintára (vagy fordítva: az egyházi szövegek emlékeztetnek időnként ezekre), ám – gyakran éppen népnyelvi megfogalmazásuk vagy tisztán mágikus szerkezetük miatt – utólagos tudományos konstrukciók mentén elválaszthatók a klerikális benediktációtól és exorcizmusoktól.¹⁴

Bob Scribner megközelítésében¹⁵ az egyházi áldás-/átokgyakorlat a „szentség ökonómiaja” fogalmába tartozik, amely a késő középkori „populáris vallásosság” számára a mindennapi élet egyik legfontosabb rendező elvét jelentette. A „szentség ökonómiaja” eszerint magába foglalja a „szent” e világi (tehát profán világbeli) manifesztálódásainak jelenségeit, amelyek a vallásos emberek számára lehetővé tették, hogy kapcsolatot létesítsenek a szentséggel, és belőlük kozmikus rendet alakítsanak ki. Ez a kozmikus rend behálózza az emberi relációk kiterjedt rendszerét: az emberi kapcsolatokat a szentséggel, a többi emberrel és a természeti világgal. Ez a koncepció nem a világ szent és profán tartományainak radikális kettéválasztásán alapul, hanem azt tételezi fel, hogy a szent megtapasztalása mindig a profánból, valamely történeti eseményként, egy bizonyos történeti szituációban történik meg. Másrészt fontos tényező, hogy a szentség mindig különleges és rendkívül hatékony erőként mutatkozik meg, olyan erőként, amellyel befolyásolni lehet a profán világ történéseit. Ugyanakkor – összefüggésben a szentségi erők manifesztációinak történeti jellegével – ezek mulékonyságot és nagyfokú változatoságot mutatnak. Újabb vallási rendszerek meggyökerezésekor a régi manifesztációk gyakran akadályokká (például bálványokká) válhatnak, és ezért látványosan elvetik őket (mint például a protestantizmus szembefordulása az ábrázolásokkal).

Scribner elméleti rendszerezésében a „szentség ökonómiaja” a reformáció előtti Európában szoros összefüggésben állt a szociális reprodukcióval a háztartásban és a közösségben, illetve a biológiai reprodukcióval az állati és növényi élet terén.

¹³ Lásd például: Mansikka 1909; Ohrt 1929; Spamer 1958; az újabb feldolgozások közül: Schulz 2003.

¹⁴ Kieckhefer 1989, 69–75; Scribner 1987, 1–16.

¹⁵ A kérdéskör kompakt és korántsem csak Németországra érvényes összefoglalását a szerző „Cosmic order and Daily Life: Sacred and Secular in Pre-Industrial German Society” című tanulmánya adja: Scribner 1987, 1–16.

A szentség rituális ciklusokba rendezett megjelenítései az emberi életmenet, illetve a kalendáris év mentén szerveződtek meg. A rituálék az előbbi kapcsán alapvetően a *szentségek*, az utóbbi esetben pedig főként az egyházi év ciklikus liturgikus cselekedetei (rítusok, processziók, szentelések stb.) által kereteződnek. A rituális cselekedetek fontos alkotóelemeit, gyakran tárgyiasult formáit a *szentelmények* jelentik. A szentségek és szentelmények közötti alapvető különbséget Scribner a használatuk eltérő jellege alapján érzékelteti: míg a szentségek a „szent” par excellence megnyilvánulásként azonnali hatással (*ex opere operato*), ám csupán meghatározott időben (leginkább az egyéni életciklus mentén) és helyen (szinte kizárólag a templomban, Isten szolgáinak színe előtt) fejtették ki hatékonyságukat, addig a szentelmények hatékonysága nem volt automatikus, függött a használó rendelkezésétől, ugyanakkor alkalmazásának lehetősége – tetszőleges módon – sokkal szélesebb területre terjedt ki. A szentségekkel ellentétben a szentelmények a templomtól távolra jutottak: a hívek kezén a szélesebb közösségekben – a házakban, istállókban, csűrökben, kertekben és a határbeli földeken egyaránt – kifejthették hatásukat.

A benedikciós gyakorlat elterjedtségét és népszerűségét elsősorban annak az ambivalenciának a feloldása/elkendőzése eredményezte, amely a mögöttes teológiai értelmezés és a valós, populáris használat közötti különbségekben jelentkezett. Bár hivatalos szinten mindig egyértelmű volt, hogy a benedikciók és a megszentelt tárgyak nem *ex opere operato* hatnak, a mindennapi használatban leginkább az automatizmus iránti elvárás érvényesült.¹⁶ E kettősség évszázadokon keresztül nem képezte teológiai diskurzusok tárgyát: a rendszer egész egyszerűen működött. A szentelmények és a mágikus tárgyak közötti határvonal ugyan a kezdetektől fogva elmosódott, ez a körülmény csak a késő középkortól kezdve jelentkező, majd a reformáció után, a 16. században valódi vitákat is indukáló teológiai spekulációknak köszönhetően rajzolódott át. A két terület (tágabban értelmezve a *religio recta* és a *superstitio falsa* tartománya) a 13. századtól kezdve egyre határozottabban elvált egymástól. Dieter Harmening írta le azt a folyamatot, ahogy az egyházi varázslat-fogalom átalakult a késő középkorban, és utóbbi alá egyre inkább azokat a hivatalos liturgikus gyakorlattól eltérő áldásokat kezdték sorolni, amelyek az egyház szakramentális liturgiájának fejlődése következtében a saját kultuszterületén kívül eső varázslássá (a benedikciós és ördögűző-gyakorlat tilos kinövéséivé) fejlődtek. Ez a varázsláskritika időben és tematikában egybeesett az eretnek mozgalmakkal (pl. valdensek, albigenek, lollárdok, husziták) az egyházi szentség- és szentelménytanra vonatkozó kritikájával. 1470-ben a passauai zsinat azzal az indokkal tiltotta el a Szent Balázs és Szent István napján és tiszteletére szentelt víz megáldását, hogy az „az egyszerű emberek számára al-

¹⁶ A teológiai értelmezések fejlődéséről: Franz 1909, I. 14–34.

kalmat ad a babonás vélekedésre és bálványimádásra”.¹⁷ A megengedett és nem megengedett áldásgyakorlat közötti különbségtétel a keresztény hit mélyebb ismeretét igényelte, amelynek megszerzéséhez elsősorban a katekizmusok nyújthatnak kellő alapot. Utóbbiak széles körű használata azonban már inkább egy következő korszakra jellemző.¹⁸

Az egyházi áldás és átok szöveges kifejeződései (*benedictio/maledictio*) mintegy szimbiózisban, „azonos tudati síkon” éltek egymás mellett a középkorban. Az átokformulák sajátos változatát jelentik azok a *clamor* típusú szövegek, amelyek használatát és kontextusát a 8. és 13. század közötti francia bencés források adatai alapján Little mutatta be kiváló monográfiájában.¹⁹ A liturgikus átok itt a pozitív és negatív célzatú votív misék központi elemeként jelent meg. Gyakran a „ráböjtölés”, illetve a szentek és ereklyék megalázásának szokásával is összekapcsolódott. A kutatók feltételezik, hogy az egyházi átokgyakorlat mellett mindig létezett annak „népi” változata is, amelyre – nyugati vonatkozásban – főként a kora újkor időszakából (leginkább a boszorkányperek jóvoltából) rendelkezünk adatokkal. Legújabbán Pócs Éva figyelmeztetett arra tanulmányában, hogy bár a nyugati egyházi gyakorlatból a *clamor* típusú átokmondás a késő középkortól kezdve már nem adatolható,²⁰ a kelet-európai hiedelemrendszerek ilyen jellegű legújabb kori jelenségeinek értelmezésekor ezekkel a középkori analógiákkal, valamint a középkor óta töretlen ortodox gyakorlat egyértelmű hatásával egyaránt számolnunk kell.²¹

A középkori egyházi benedikciós gyakorlat legfontosabb forrását a liturgikus kódexek jelentik, amelyek fejlődéstörténete szorosan összekapcsolódik a szentelmények egyes típusainak európai használatával és elterjedésével. A nagy liturgikus területeket fémjelző *sacramentariumok* (Leonianum, Gelasianum, Gallicanum, Gregorianum, Alkuinus-függelék) a mise és a szentségek szertartásrendje mellett – változatos számban – benedikciókat is tartalmaztak.²² A nyugat-európai liturgia-történeti munkák a rituálé típusú szertartáskönyvek változatos elnevezésű előfu-

¹⁷ Scribner 1987, 34.

¹⁸ Harmening 1991, 40–59.

¹⁹ Little 1993. Számos középkori *clamor*-ordó szövegét közli: Martène 1736–1738, II. 896–903.

²⁰ Annál inkább elterjedt viszont a hasonlóan negatív célzatú exorcizmus változatos használata. Az emberek démoni megszállását gyógyító, legismertebb ördögűzés alább még bővebben ismertetett változata mellett itt a kártékony állatok elleni 15–16. századi közösségi célzatú exorcizmusokra utalunk, amelyekről a közelmúltban monográfia is született a lausanne-i egyházmegye vonatkozásában: Chêne 1995. Általában a tárgyak exorcizálására a nyugati egyházban lásd Bartsch 1967.

²¹ Pócs 2002b.

²² Franz 1909, I. 1–2.

tárainak megjelenését a 9–10. század időszakára teszik.²³ Ekkortól maradtak fenn olyan kéziratos szertartáskönyvek, amelyek – az egyre inkább csak a püspökök számára fenntartott előírásokat és rítusok leírásait tartalmazó *pontifikálék* mellett – immár kimondottan a (köz)papság számára adtak irányelveket és szövegeket. Változatos tartalmú *collectarok*, *sacramentariumok*, *baptisteriumok* és *orationalék* fémjelzik azt az utat, amíg a 12. századtól már a „valódi” rituálék is megjelentek – kezdetben elsősorban a szerzetesrendek kezén.²⁴ A 13. századtól egyre több világi plébániai kézikönyvről kapunk hírt. Zsinati határozatok hosszú sora maradt fenn, amelyek a *manualék* használatára kötelezték a plébánosokat. Ezek elnagyolt tartalmi utalásaiban már a vízszentelés (*exorcismus salis et aquae*) szertartása is említődik. A korábban főként a monostorok gyakorlatában jelentkező szertartáskönyv-összeállítás privilégiumát a 14. század püspöki törekvései törték meg. Jó példa ezen a téren a breslauer I. Henrik püspök rituáléja, amelynek szövegét – úttörő érdemeire tekintettel – Franz tette közzé.²⁵ A könyvnyomtatás elterjedése új korszakot nyitott a szertartáskönyvek történetében. A 15. század utolsó harmadától Európa-szerre egyre nagyobb számban jelentek meg a leggyakrabban *agenda* vagy *obsequiale* (Németország, Magyarország), *manuale* (Franciaország, Spanyolország), ritkábban *rituale* (1614 előtt csupán Itália) elnevezésű szerkönyvek.²⁶ Ezek szerkezetileg kisebb, tartalmilag (főként a minket most leginkább érdeklő áldások terén) valamivel nagyobb változatosságot mutatnak európai viszonylatban. Ez a változatosság azonban jobbra csak térben jelentkezik. Az egyes egyházmelegyek sorban megjelenő nyomtatott szerkönyvein tartalmilag ritkán változtattak. Mindezekből következik, hogy a korszak ilyen jellegű forrásai alapján jól elkülöníthetők az egyes európai (egyházi) régiók szertartásrendjei, és ezek egymással való összehasonlítása fontos tanulságokat rejtethet magában.

Franz kétkötetes, összesen több mint 1400 oldalas művében – egy egész kutatócsoport munkáját egyedül elvégezve – több száz kéziratos és nyomtatott szertartáskönyvet használt fel. Ezek súlypontja időben a 10–16. századra, térben elsősorban a német nyelvterületre esik. A szövegek interpretációjánál – az eredeti liturgikus forrásokon túl – figyelembe vette a korabeli egyházi (zsinati határozatok, pápai és püspöki dekrétumok, rendelkezések), irodalmi (traktátusok, prédikációk, szentéletrajzok), apologetikai és morálteológiai forrásokat, valamint a korszakkal foglalkozó egyháztörténeti, (természet)tudomány-történeti, orvostörténeti,

²³ Lásd az összefoglaló igényű áttekintéseket: Franz 1909, I. 1–8; Gy 1960; Vogel 1986, különösen: 257–271.

²⁴ Ezek egyik ismert példája alapján indult ki Franz ilyen irányú érdeklődése: Franz 1904.

²⁵ Franz 1912.

²⁶ Ezek újraközlése, összehasonlító elemzése a 19. század végén elsősorban német kutatók révén indult meg: Freisen 1898a; 1898b; Stapper 1906; Schönfelder 1904–1906.

ókortörténeti, néprajzi és szertartástani szakirodalom eredményeit.²⁷ Bár a szerző célja eredetileg a szövegközlés és azok jegyzetbeli kommentálása volt, e széles körű kutatómunka gyümölcseként klasszikus monográfia született tollából. Annak ellenére, hogy Franz – maga is gyakorló papként – szükségszerűen „belülről” végezte egyház- és liturgiátörténeti vizsgálatait, a hatalmas munka szemlélete és értékelő megállapításai sok szempontból ma, az újabb történeti kutatások fényében is megállják a helyüket.

*

Rátérve a magyarországi középkori áldás-/átokgyakorlat vázlatos bemutatására, mindjárt az elején le kell szögeznünk, hogy amikor a hazai liturgiátörténeti kutatások ilyen irányú adósságait említjük, nem állítjuk egyúttal, hogy a Franz gyűjteményéhez hasonló munkák hiánya csupán nálunk jelentkezne. A magyarországi liturgiátörténetnek kezdettől fogva egyfajta relatív forrásszegénységgel kellett szembenéznie, amit az efféle kutatásokat nem preferáló, uralkodó ideológiai mezők visszavető ereje tovább nehezített a 20. század második felében. Az 1920 és 1950 között, elsősorban Radó Polikárp²⁸ és Zalán Menyhért²⁹ révén fellendülő kutatások reménykeltő eredményeket hoztak a benedikciók történeti vonatkozásaiban. Radó tanítványainak, köztük a témakörrel két disszertációban is foglalkozó Mester Imrének a munkái³⁰ – az 1949 utáni politikai átrendeződés következtében – már jobbra kéziratban maradtak. Sajnos ebben az irányban 1990 után is csupán vontatottan indultak meg a kutatások. Örvendetes azonban, hogy újabban a fiatal liturgiátörténészek között néhányan a témakörhöz kapcsolódó kutatásokat folytatnak, amelyek remélhetőleg fokozatosan törlesztik az immár évtizedes, sőt évszázados „adósságokat”.³¹

A magyarországi középkori benedikciós gyakorlatnak is megvannak a vonatkozó liturgikus forrásai. Szinte minden történeti tény, adat, amellyel ez a hazai gyakorlat jellemezhető, e források jóvoltából áll rendelkezésünkre. Emellett csupán szórványos és esetleges adataink vannak más jellegű forrásokban, például a késő középkori prédikációkban. Utóbbiak leginkább a heortológiai vonatkozásokkal összefüggésben vizsgálhatók. Jelen rövid áttekintésben – előmunkálatok híján – nem vállaljuk fel sem a forrástípusok, sem az egyes benedikciókra vonatkozó adatok részletező ismertetését. Ennek megfelelően egyelőre a középkori magyar benedikciós gyakorlat általános jellemzésétől is el kell tekintenünk. Noha a szöveggyűjteményben közölt benedikciók esetében előfordul, hogy jegyzetben

²⁷ Franz 1909, I. 1–8.

²⁸ Radó 1943; 1944; 1957.

²⁹ Zalán 1927.

³⁰ Mester 1952; 1954.

³¹ Például: Józsa 2009.

utalunk a középkori hazai előzményekre is, az eredetkérdések tisztázására, széles körű komparatív vizsgálatra semmiképpen nem vállalkozhatunk.

Nem kerülhetjük meg azonban a kérdést: vajon a hazai középkori liturgikus kódexek felszínes „letapogatása” mennyiben tükröz egy olyasféle „benedikciós arzenált”, amelyet Franz egy jóval nagyobb forrásbázis alapján mutatott be? Ami a vonatkozó kéziratok forrásokat illeti, egy efféle futólagos áttekintésre Radó Polikárp katalógusa kínálkozik a legjobb lehetőségként.³² Radó valamennyi magyarországi liturgikus kódex regesztáját elkészítette, a kutatási feltételeknek megfelelően kitekintve a környező, magyarlakta területek adataira is. Az általa figyelembe vett források egy része annak ellenére, hogy jelenleg valamelyik magyar közgyűjteményben őrzik, nem magyarországi eredetű, és ezek közül többről még a hazai használat sem bizonyítható. Egy szigorúan csak a történelmi Magyarország benedikciós gyakorlatára koncentrálnó vizsgálat során utóbbiak figyelembevételére értelemszerűen félrevezető lehet.

A Radó által számba vett liturgikus kódexek közül értelemszerűen a „sacramentaria” és a „libri rituales” kategóriája jelenti témánk szempontjából a kiindulópontot.³³ Egyetlen hazai keletkezésű (és egyben legelső nyelvemlékünket, a *Hallotti beszédet* is tartalmazó) szakramentáriumunk törzsszövege a 12. század utolsó évtizedében íródott, amelyhez a következő évszázadban további részek illesztődtek. A *Pray-kódex* benedikcióról önálló tanulmány született a korán elhunyt bencés liturgiaturténész, Zalán Menyhért tollából, aki – elsősorban Franz munkájára épülő – komparatív vizsgálata alapján kijelentette, hogy „egyházi áldásaink is nyugati eredetűek”.³⁴ Az általa számba vett benedikciók mindegyikének vannak későbbi hazai fejleményei, melyek tárgyalását a szöveggyűjtemény megfelelő fejezetében végezzük el. Ugyanakkor a forrás fontossága miatt nem haszontalan a *Pray-kódex* áldásainak áttekintő jellegű felsorolása:

I. Általános áldások:

A gyermekágyas nők megáldása a szülés veszélyei ellen (*Benedictio in periculo partus*)

A nászágymegáldása (*Benedictio thalami*)

A zarándokok botjainak és tarisznyáinak megáldása (*Benedictio baculorum et perarum peregrinantium*)

A hamu megáldása (*Benedictio cinerum*)

Virágvasárnapi pálmaszentelés (*Ordo in ramis palmarum*)

Nagyszombati tűz-, gyertya- és vízszentelés (*Ordo in sancto Sabbato*)

A húsvéti ételek megáldása

³² Radó 1973.

³³ Radó 1973, 39–76, 463–480.

³⁴ Zalán 1927, 44.

bárány (*Benedictio agni*)
szalonna/sonka (*Benedictio lardi*)
hús (*Benedictio carnis*)
szárnyasok (*Benedictio volucrum*)
sajt (*Benedictio casei*)
tojások (*Benedictio ovorum*)
közös áldás (*Benedictio communis*)

A tűz és gyertya megáldása február 2-án

A Sixtus-napi szőlőszentelés

A templom alapkövének megáldása

A temető megszentelése

II. Szerzetesközösségekhez kapcsolódó áldások:

*Post missas et communiones super ebdomad. dicatur mensae fratrem
lectorem*

Super egredientes fratres ebdomad. coquine post matutinas

*Benedictiones in monasterio*³⁵

A korai rituálék között csupán a domonkos Budai Mihály 14. század eleji szertartáskönyve tekinthető hazai keletkezésűnek, amely azonban jobbra csak a nagyünnepek és a temetés liturgiájával foglalkozik (*processionale*). Előbbiekhez kapcsolódóan természetesen benedikciók (gyertyaszentelő, virágvasárnap, nagyszombat és húsvét közismert áldástípusai) is megjelennek benne. A nem magyarországi eredetű, de nálunk őrzött rituále típusú kódexek közül egy Salzburg-környéki, 9. századi fragmentum emelhető ki, amely gonosz lelkek által megfertőzött házak, a tolvajlás kiderítésére szolgáló kenyér és sajt, valamint az istenítéletekhez kapcsolódó víz benedikcióját tartalmazza.³⁶ Egy 14. századi prágai agenda a vízszentelés több változata, a szülés utáni asszonyavatás, a gyertya, hamu és pálma (barka) ünnepi megáldása, valamint a húsvéti ételszentelés mellett a zarándokoknak (illetve azok tarisznyájának és botjának) benedikcióját és a megszállottak ördögűzési szertartásrendjét is magába foglalja.³⁷ Egy másik, ugyanebből a századból és ugyanonnan származó szertartáskönyv a liturgikus évhez kapcsolódó, ismert áldásokon túl mindkét (tehát a szülés és a házasságkötés utáni) asszonyavatás, a zarándokáldás, valamint a Szent István-napi zab, Szent János-napi bor és a Nagyboldogasszony ünnepén történő fű- és vetőmagáldás rítusát egyaránt leírja.³⁸ A szintén csehországi eredetű, vélhetően Trebona (németül Wittingau) ágostonos kanonokrendi monostorában készített 15. századi agendában az imént említett

³⁵ Zalán 1927.

³⁶ Radó 1973, 463.

³⁷ Radó 1973, 465–466.

³⁸ Radó 1973, 471–472.

ünnepi benedikciókon túl az új ház, a harang és a zarándokok megáldása is szerepel. Ugyanitt – unikális szertartástípusként – drágakövek és nemes gyöngyök szenteléséről („*benedicchio super lapides preciosos et margaritas nobiles*”) is szó esik.³⁹

A rituálé típusú szertartáskönyvek középkori előzményei mellett témánk szempontjából a *pontifikálék* és a *misszálék* jelentősége emelkedik ki. A kizárólag püspöki használatra szánt pontifikálék – a liturgikus könyvek fejlődéstörténetében – megelőzték a közpapi rituálékat. Amíg utóbbiak nem különültek el egyértelműen, addig a pontifikálék meglehetősen sok olyan szertartást is tartalmaztak, amelyeket nem csupán a püspök végezhetett el. A legkorábbi – nálunk őrzött – pontifikálé, amely a 12. században készült a biburgi apátságban, a vízszentelés és a rituálék kapcsán már említett ünnepi benedikciókon kívül többek között a templomi eszközök és liturgikus ruhák, az először felkötött kard, a ház (itt sorra veszi a monostor egyes épületeit, termeit), a vetések, az új szőlő és a bab, az új gyümölcsök, az új kenyér és új bor, az almák, a zöldségek, valamint az ordáliákhoz használt tüzes vas és hideg víz megáldását is előírta.⁴⁰ Eltérően járt el ettől a 14. századi esztergomi pontifikále összeállítója. A kódexben már szinte egyáltalán nem szerepel olyan benedikció, amely a későbbi, nyomtatott püspöki szertartáskönyvekben nem fordulna elő hasonlóan.⁴¹ A *Pontificale Romanum* nálunk is használt 15. századi példányai a templomi eszközök megáldásán kívül például a vasárnaponként a híveknek szétosztott kenyér, az újonc katonák, az új kút és szérú, a pestises állatok, a terített asztal, a hajó, a fegyverek és harci zászlók, valamint az anyja hasában lévő magzat megáldásának rítusát is tartalmazzák.⁴²

A viszonylag nagyszámú hazai középkori misszálé többsége benedikciókat is magába foglal, amelyek túlnyomó része a liturgikus év ünnepeihez kapcsolódik.⁴³ A hamvazószerdai, virágvasárnap, húsvéti stb. szentelések mellett néhány kevésbé általános, ám fentebb, más kódextípusok kapcsán már említett áldás (pl. szőlő, bor, zarándok) is rendszeresen előfordul bennük. Vizsgálatunk szempontjából figyelemre méltó az ún. *felajánlási misék* (*missae votivae*) jelenségek. Ezek céljai között számos olyan téma (pl. misék a rossz idő ellen, esőért, a betegekért, pestis ellen, a lázban szenvedőkért) megtalálható, amelyek szoros kapcsolatban állnak a hívek igényeit közvetlen módon, eszközszerűen kiszolgáló papi gyakorlat benedikciók által is képviselt változatával.

Aki ismeri a breviáriumok újkori tartalmi jellemzőit, az nem valószínűsítene a benedikciók megjelenését az ilyen jellegű liturgikus könyvekben. Valójában az

³⁹ Radó 1973, 476–478.

⁴⁰ Radó 1973, 439–446.

⁴¹ Radó 1973, 446–458.

⁴² Radó 1973, 458–462.

⁴³ Radó 1973, 77–229.

a körülmény, hogy két középkori premontrei breviáriumunkban fontos és korai szentelményadatok jelennek meg, inkább a véletlennek, mint tudatos szerkesztési megfontolásoknak köszönhető. A 14. századi jászói és a 15. századi csóti breviárium egyaránt olyan kolligátumoknak tekinthetők, amelyek a zsolozsmán kívül „rituálékba illő” szertartásokat is leírnak.⁴⁴ Így szerepel bennük többek között a keresztelés, az esketés és a temetés rítusa, valamint több benedikció is. Ezek közül kiemelkedik az *aproszentek napján* történő vesszőáldás mindkét kódexben (eltérő szöveggel) előforduló adata.⁴⁵ Utóbbiról – a 16. századi előfordulásai kapcsán – alább még bővebben szót ejtünk. A csóti premontrei breviárium legvégén egy *eskórosság* (*de caduco morbo*) elleni benedikció található, amelyet a 15. század végén, vagy a 16. század elején jegyeztek be a kötetbe.⁴⁶

Rövid áttekintésünk után térjünk vissza az imént felvetett kérdés megválaszolására. A középkori magyarországi liturgikus kódexek csak elszórtan és nyomokban mutatják azt a fajta változatosságot, amely a jóval nagyobb mennyiségű szertartáskönyv alapján Franz művében felrajzolódik az egyházi benedikciós gyakorlat vonatkozásában. Az a tény, hogy a hazai források nem tükröznek egy „áldászenált”, még nem jelenti azt, hogy ez *valóban* nem állt nálunk is a hívek rendelkezésére. Középkori liturgikus (és egyéb) forrásaink sokszor megsíratott pusztulása egész egyszerűen nem teszi lehetővé, hogy egy ilyen kérdésben minden kétséget kizáróan negatív ítéletet alkossunk. Annyi állapítható meg tehát, hogy a hazai középkori benedikcióadatok mind Franz művéhez, mind pedig a 16–18. századi hazai szövegtörzshöz képest meglehetősen szegényes képet mutatnak. Ugyanakkor bizonyos esetekben még ez a korlátozott forrásanyag is lehetővé teszi az eredet és elterjedés kérdéseinek vizsgálatát. Ami a középkor végén megjelenő nyomtatott liturgikus könyveinket illeti, az 1496-tól megjelenő nyomtatott szerkönyveink, amelyek elvileg a középkori gyakorlat átörökítőinek tekinthetők, szinte semmivel sem hordoznak magukban változatosabb, kiterjedtebb benedikciókészletet, mint a későbbi rituálék.

⁴⁴ Radó 1973, 284–295, 337–344.

⁴⁵ Radó 1973, 287–288, 342–343.

⁴⁶ Radó 1973, 344.

II. A benedikciós gyakorlat átalakulása a kora újkori Európában

Az a tény, hogy a benedikciós gyakorlat terén a 16–18. század időszakában jelentős változások zajlottak le a nyugati egyház területén, már legalább egy évszázada ismert az európai történetírásban.⁴⁷ A változás természetesen összefüggésben áll azokkal a kulturális, társadalmi és távolabbról gazdasági jellegű átalakulásokkal, amelyek a középkor és az iparosodás közötti átmeneti periódusban végbementek. A preindusztrializáció évszázadainak egyik alapvető jellemzője a vallási élet fokozatos racionalizációja, ezzel együtt a világ lépésről lépésre történő „mágiátlanítása” volt. Ez a folyamat persze nem tekinthető egyirányú, visszaesések nélküli „siker-történetnek”, sem pedig végleges, valaha is lezárult történetnek. Vannak viszont egyértelmű állomásai, amelyek általában a nagyobb egyháztörténeti, eszmetörténeti fordulópontokhoz (reformáció, ellenreformáció, pietizmus, janzenizmus, felvilágosodás) köthetők. A korszakban lezajlott boszorkányüldözés kiterjedt és bonyolult jelenségköre ebből a szempontból már többféleképpen értékelhető, ugyanakkor a demonológiai elképzelések folyton változó rendszerén keresztül korántsem függetleníthető az egyházi áldás-/átokgyakorlat korabeli átalakulásától.

Ha közelebről a tárgyunkkal kapcsolatos történeti forrásadatokat vesszük görcső alá, akkor ennek a folyamatnak egy konkrét és kézzelfogható fejlődésrajzát tudjuk elkészíteni. Már a „középkor” fogalmát egészen a 17. század elejéig kiterjesztő Adolph Franz megállapította, hogy az egyházi benedikciós gyakorlat terén a késő középkorban elkezdődtek bizonyos változások, amelyek a központi ellenőrzés és szabályozás irányába mutattak.⁴⁸ A 15. század közepétől elterjedő könyvnyomtatás következtében egyre inkább általánossá váltak a nyomtatott szertartáskönyvek, amelyek – egyházmegyei szinten – biztosították a szertartások hivatalos formájának rögzítését. A korábbi változatosság, a lokális (sőt egyéni) invención alapuló benedikciós sokszínűség alapvető mediális formáját jelentő kéziratok (kódexek, kolligátumok, füzetek, levelek) egyre inkább a „felszín alá”, az elfogadottból a „megtűrt” vagy esetenként a „tiltott” kategóriába süllyedtek. Ha a késő középkori nyomtatott szertartáskönyvek áldástípusaiból akarnánk következtetni a középkor egészének ilyen jellegű gyakorlatára, vélhetően rossz nyomon járnánk és eredendően téves következtetésre jutnánk. A 15. századi rituálék sokkal rit-

⁴⁷ Franz 1909, II. 616–649.

⁴⁸ Franz 1909, II. 642–649.

káiban mutatnak olyasféle tematikus változatosságot, mint ami például Franz műve alapján a korábbi évszázadok forrásanyagából kimutatható. Ezek alapján nem lehet pontos helyzetképet adni, számszerű mérleget készíteni a „benedikciós arzenál” valódi kiterjedtségéről a reformáció előestéjén. Az egyre nagyobb számban megjelenő, és ennek következtében hasonló arányban ránk maradt nyomtatott források csupán egy praktikus elgondolások mentén összeállított, hivatalos rítuskínálat tükröződéseinek tekinthetők.

A nyugati egyház benedikciós gyakorlatában kiemelkedően jelentős, szinte földcsuszamlásszerű változások játszódtak le a 16. században.⁴⁹ A legfontosabb tényezőt a vallási mező reformáció következtében végbement gyökeres átrendezése jelentette. Noha voltak jelentős különbségek a reformáció egyes irányzatainak teológiai elveiben és pasztorációs technikáiban, azon a téren nem tértek el a vélemények, hogy a korábbi vallásgyakorlat és liturgia számos eleme túlzásnak, fölöslegesnek és a bibliai hagyománytól történt jelentős elhajlásnak, sőt egyenesen „pogány maradványnak” minősíthető. E gondolat jegyében a reformáció tollforgató élharcosai, majd ezek második vonalbeli követői kivétel nélkül lesújtó kritikával illették a „pápista” istentiszteleti liturgia valamennyi jelentős megnyilvánulását, és ezalól természetesen a babonás (*superstitiosus*) cselekmények eredendő tárházának számító benedikciós gyakorlat sem volt kivétel. A reformáció németországi, svájci, németalföldi, majd észak- és közép-európai elterjedése a teológiai gondolkodás és a mindennapi gyakorlat szintjén egyaránt gyökeres változásokat hozott a korábbi uralkodó vallási formák, így az egyházi áldás-/átoktevékenység vonatkozásában.⁵⁰ Maga Luther több ízben is foglalkozott írásaiban az efféle katolikus tevékenység kárhoztatásával. Az áldásokat és szenteléseket csalásnak, blaszfémiának és ördögi találmánynak tartotta, a pápát pedig – ezen a téren is – a Sátán eszközüének nevezte. Fő érve az volt, hogy az ilyen jellegű gyakorlatot sehol sem ajánlja a Biblia. Ezt katolikus ellenfelei kénytelenek voltak elismerni, ám az ő nézőpontjukból a benedikciós gyakorlat ettől még nem számított automatikusan tiltottnak.⁵¹ A kérdéskör már az 1520-as évektől kezdve többször bekerült az elvi, sőt időnként a tettelegesség fajúló viták középpontjába. Franz többek között a szászországi Andreas Bodenstein von Karlstadt és két minorita vitáját idézi a szenteltvíz hatékonysága és szimbolikája vonatkozásában.⁵²

⁴⁹ Hogy mihez képest történtek meg ezek a változások, erre a kérdésre a késő középkori egyházi gyakorlat olyan újabb történeti-antropológiai áttekintései adhatnak választ, amelyek a reformációt közvetlenül megelőző „populáris vallásgyakorlat” általános jellemzésére, és ennek keretében a benedikciós és exorcista tevékenység bemutatására is vállalkoznak. Például: Scribner 1987; Duffy 1992.

⁵⁰ Lásd erről például Bob Scribner gondolatébresztő tanulmánykötetét: Scribner 1987.

⁵¹ Franz 1909, II. 623–629; Veit–Lenhart 1956, 27.

⁵² Franz 1909, II. 630–633.

Hasonlóképpen tanulságos a bresloui prédikátor, Ambrosius Moibanus és a katolikus Johannes Cochläus vitairata a benedikciók használata és értelmezése kapcsán.⁵³ Bob Scribner a reformáció rituáléiról szóló tanulmányának élén szerepelteti azt az 1524-ben megtörtént magdeburgi esetet, amikor augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén a szentelt füveket és virágokat az evangélikus prédikátor által felbuzdított tömeg karneváli hangulatban szétszórta és megtaposta a piactéren. Scribner ebben a mozzanatban nem csupán a katolikus kultusz megzavarásának mozzanatát, hanem a növények eredeti ontológiai státuszának – egyfajta rituális dráma keretében történő – visszaállítását is látja.⁵⁴

Mára már klasszikusnak számító monográfiájában Keith Thomas elsősorban Anglia vonatkozásában, ám sok szempontból összeurópai érvényességgel írta le a reformáció egyik legfontosabb behatásaként jellemezhető folyamatot, amelynek eredményeként kiélesedtek a mágia és vallás közötti különbségtétel korábban meglehetősen elmosódott határai.⁵⁵ A reformáció szakramentális kritikájának előzményei között a középkori eretnekmozgalmak, például a lollárdok hasonló elképzelései idézhetők. Ezek már a 14. században a szentelések és exorcizmusok hatásossága ellenében helyezkedtek el, többek között a bor, a kenyér, a víz, az olaj, a só, a viasz és a tömjén, valamint az oltárkő, a templom falai, a ruhák, a mitra, a kereszt és a zarándokbot megáldásának és exorcizálásának példáját idézve. Mindezeket nem a szent teológia, hanem a fekete mágia (nekromancia) gyakorlatába utalták.⁵⁶ A 16. századi angliai reformáció szószólói kimondottan az egyházi áldás és átok rituáléit helyezték kritikájuk középpontjába. „Kik a világ leghitványabb boszorkányjai és varázslói, ha nem maguk a papok, akik keresztet és hamvakat, vizet és sót, olajat és kenőcsöt, faágakat és csontokat, fatörzseket és köveket szentelnek; akik harangokat szentelnek fel, hogy a templomtoronyban lógnanak; akik kiűzik a férgeket, hogy a mezőre csússzanak szét; akik Szent János evangéliumát osztogatják, hogy az emberek azokat a nyakukba fűgesszék?”– kérdezték a szentelmények túlvilági erejét és az egyházi benedikciók, exorcizmusok ilyen jellegű hatását tagadó prédikátorok.⁵⁷ A korszak retorikájára jellemző, gúnyos hang-

⁵³ Franz 1909, II. 633–637.

⁵⁴ Scribner 1987, 106–108.

⁵⁵ Thomas 1971.

⁵⁶ Thomas 1971, 51. Az 1388-ban az angliai parlamentbe benyújtott „Libellus” vonatkozó szövegét („...exorcismi et benedictiones factae super vinum, panem et aquam et oleum, sal, ceram, incensum, lapidem altaris et ecclesiae muros, super vestimenta, mitram et crucem et baculos peregrinorum sunt vera practica necromantiae potius, quam sacrae theologiae. Cuius probatio est, quia per tales exorcismos creaturae honorantur esse altioris virtutis, quam sunt in natura propria et non vident mutationem in creatura exorcizata, nisi per falsam fidem, quod est principale artis diabolicae”) idézi: Franz 1909, II. 621.

⁵⁷ James Calphill mondatait idézi: Thomas 1971, 52–53.

vételű példáikban nem mulasztották el a pápa által húsvétkor megáldott *Agnus Dei*, a szentelt gyertyák és a harangozás villám- és viharhárító szerepének, vagy az ún. Ágota-cédulák tűzvész elleni felhasználásának boszorkányság jellegét hangsúlyozni. Reginald Scot *Discoverie of Witchcraft* című, 1584-ben kiadott munkája nemcsak a középkori egyházi mágia kiváló tárházát jelenti, hanem az egyházi és világi mágikus gyakorlat bizonyos elemeinek keveredésére is rámutat. A szerző nem látott különbséget a ráolvasásokat használó köznépi varázslók és a „pápasták” ilyen jellegű tevékenysége között. Véleménye szerint utóbbi „mágikus ráolvasásnak” tekinthető. Hasonló értelemben nyilatkozott Thomas Hobbes a *Leviathan* (1651) szerzője, aki szerint az ilyen jellegű konjurációk legkézzelfoghatóbb példájának a katolikus mise és különösen annak *átváltoztatás* mozzanata, valamint a keresztelési rítus több eleme (pl. az exorcizmus) nevezhető. Hasonló problémákat tártak fel valamennyi katolikus szentség, a templomok és helyek megszentelése, vagy a szülés utáni asszonyavatás liturgiájának kapcsán is.⁵⁸ A protestáns teológusok előszeretettel kifogásolták a katolikus imák használatának automatikus módját és ezzel összefüggő varázsigé jellegét. „Az értelmezés/megértés nélkül ismételt ima semmivel sem jobb, mint a ráolvasás” – mondták. Éppen ezért szorgalmazta a reformáció a latinról a nemzeti nyelvekre való áttérést a liturgia tekintetében.⁵⁹ Az 1547-ben kiadott királyi rendelkezés nemcsak a szentelések nagy részét, hanem a hagyományos körmenetek többségét is eltiltotta. Ez alól csupán a *keresztjáró napok* (az áldozócsütörtök előtti hétfő, kedd, szerda) kisebb litániáknak (*Litaniae minores*) is nevezett processziója volt kivétel, amely jelentősen átalakult tartalommal, társadalmi eseményként – a puritán kritika ellenére – továbbra is szokásban maradt.⁶⁰ Emellett számos olyan kisebb vallásgyakorlati elem maradt meg a protestáns hívek mindennapjaiban, amelyek visszaszorítása – elemi vallási hiedelmek lévén – a racionális gondolkodás gyökeres térhódításáig eleve kudarcra volt ítélve.⁶¹

A középkori egyházi benedikciós gyakorlatra a protestáns reformáció mellett annak sok szempontból párhuzamos analógiája, a katolikus reformok elhúzódo folyamata jelentette a legnagyobb hatást. Tudatosan kerüljük itt az *ellenreformáció* kifejezést, mivel ezen a téren is már korábban megindult változással kell számolnunk.⁶² Fentebb már említettük, hogy a 15. század második felétől megjelenő nyomtatott szertartáskönyvek már nem mutatják azt a változatosságot, ami a ko-

⁵⁸ Thomas 1971, 53–61.

⁵⁹ Thomas 1971, 61–62.

⁶⁰ Thomas 1971, 62–65.

⁶¹ Thomas 1971, 66–77. Ezekről a továbbélő elemekről is szól a 15–16. századi angliai „tradicionális vallásosság” újszerű megközelítésével íródott monográfia: Duffy 1992.

⁶² A katolicizmus „Luther és Voltaire közötti” megújulásáról máig a legalapvetőbb és legösszefogottabb monográfia: Delumeau 1971.

rábbi kéziratok liturgikus kódexekből kirajzolódik. Ez a körülmény minden bizonnyal összefüggésben áll azzal, hogy ugyanebből az időből már különféle helyi (egyházmegyei, egyháztartományi) zsinati határozatok egész sora foglalkozik a benedikciók és exorcizmusok helytelen használatával. A határozatok mögött az egyetemek tudós teológusainak nézetei is felfedezhetők.⁶³ Koblenzben 1451-ben például megtiltották a laikusok szükségtelen részvételét a szentelési eljárásoknál, Eichstättben pedig tilalmazták a nem jóváhagyott benedikciók használatát (1477). Az 1530-as évektől – nyilván a reformáció egyfajta visszahatásaként – még inkább megsokszorozódtak az ilyen jellegű rendelkezések. V. Károly 1548-ban kiadott augsburgi reformmediktuma a „De ceremoniis ecclesiasticis” fejezetében tárgyalja az áldásokkal (pl. víz, só, növények, húsvéti bárány, új gyümölcsök) kapcsolatos eljárások értelmezésének helyes és helytelen módját. A szöveg példákat hoz az egyes benedikciók lehetséges szimbolikus magyarázataira, ezzel is elejét véve a mágikus használat lehetőségének. A rendelkezés végül arra inti a plébánosokat, hogy rendszeresen okítsák a híveiket a szentelmények helyes használatára, nehogy az egyházi szertartások helytelenségbe vagy babonáságba forduljanak.⁶⁴ A következő évtizedek német egyházmegyei zsinati és vizitációs rendelkezéseinek a benedikciók helyes használata mellett már magának a használatnak a népszerűsítésére is figyelmet kellett fordítani, hiszen – különösen a felekezeti szempontból vegyes tájakon – annak több hivatalosan javasolt, támogatott fajtája is feledésbe merült.⁶⁵ A 17. századi egyházi határozatok arra helyezték a hangsúlyt, hogy csak az egyház által jóváhagyott szentelmények (és azok is csak a megfelelő módon) kerüljenek a nép körében felhasználásra. Az 1605. évi prágai szinódus például „kegyes és dicséretre méltó szokásként” javasolja a kenyér, a bor, a füvek és más dolgok megáldását, ám azok (különösen az enivalók) oltárra helyezését megtiltja, és egy arra rendszeresített pad alkalmazását javasolja. Az 1610-ben megtartott augsburgi zsinat határozata arra a szokásra utal, hogy egyesek az oltárterítő alá helyeztek bizonyos tárgyakat (pl. viaszt, füveket), hogy azok a szentmise celebrálása által megszentelődjenek. A tiltó határozat csak a jóváhagyott szentelményeknek az előírt ünnepen történő benedikcióját engedélyezte. Ugyanitt erősen tilalmazták az olyan vihar elleni rítusok alkalmazását, amelyek a szertartáskönyvben nem szerepelnek.⁶⁶ Az ermlandi (1610) és a breslauer (1653) egyházmegyei zsinat statútumai nem csupán a megszentelhető dolgok szűkre szabott sorát (só, víz, bor,

⁶³ Franz 1909, II. 641–643.

⁶⁴ „De quibus omnibus debet populus sedulo et frequenter doceri, ne caeremonias religiose institutas in abusum aut superstitionem vertant, sed ad pietatem exercendam ipsis utantur.” Az ediktum vonatkozó részét közli és értelmezi: Franz 1909, II. 644–645.

⁶⁵ Több ilyen adatot idéz: Franz 1909, II. 646.

⁶⁶ Mindkét szinódus határozatára lásd: Franz 1909, II. 647.

zab, mirha, arany, tömjén, pálma, húsvéti ételek és gyógynövények, de megtiltva például a retek megáldását) határozták meg, hanem azt is a plébánosok lelkére kötötték, hogy vigyázzanak, nehogy e megszentelt dolgok babonáság, varázslás és ráolvasás tárgyává váljanak a helytelen használat következtében.⁶⁷

Az egyházi rítusok „megtisztítása” a középkori eredetű, mágikus vagy *superstitiosus* elemektől egy hosszan tartó, bizonyos szempontból már a késő középkorban megindult folyamat keretében ment végbe. A római katolikus egyház kora újkori történetében az egyik legfontosabb határkövet kétségtől a *tridentini* (*trentói*, *trienti*) *zsinat* (1545–1563) jelentette, amelynek határozatai, noha korántsem minden részletre kiterjedő és azonnal ható, közvetlen módon, ám sok szempontból előbb-utóbb mégiscsak jelentős változásokat indukáltak. Egyfelől tévedés lenne, ha a benedikciós gyakorlat terén bekövetkezett attitűdváltást egyértelműen e zsinat számlájára íránk, hiszen a határozatok sokkal inkább az egyházszerkezet és a szentségek szerepének megerősítéséről, mint az áldás-/átokgyakorlat megnyirbálásáról szólnak.⁶⁸ Noha a dekrétumok az utóbbi témakört külön nem említik, mégis tagadhatatlan, hogy a katolikus reformfolyamat központi elemének számító egységesítés és centralizáció éppen a liturgia terén jelentkezett a leglátványosabban. A liturgikus könyvek mintaadó, „római” változatainak kiadásai (*Breviarium Romanum*, *Missale Romanum*, *Pontificale Romanum* stb.) a zsinatot követő évtizedekben látványosan követték egymást. Ezek sorában utolsó helyet foglalt el a témánk szempontjából kiemelkedő fontosságú római rituálé, amelynek kiadására fél évszázaddal a *Tridentinum* után került csak sor.

A *Rituale Romanum* megjelenésének (1614) előzményeként három itáliai rituálét tartanak számon a liturgiátörténeti szakirodalomban.⁶⁹ Ezek sorában elsőként a domonkos Albertus de Castello (Alberto de Castello) *Liber sacerdotalis* című munkáját szokás említeni, amely 1523-ban Velencében látott napvilágot.⁷⁰ A 368 főlíós, vaskos szertartáskönyv három részből áll: az első a szentségekkel, a második a benedikciókkal, a harmadik pedig a processziókkal és egyéb kisebb szertartásokkal foglalkozik. Áldások szórványosan az első és a harmadik könyvben is előfordulnak, ám többségükben a második részben található. Az ördög-

⁶⁷ „...docebunt (parochi), ut sicut pium valde et utile est sacramentalibus ceremoniisque religiose uti, ita e contra sacrilegum prorsus aliter illis, quam qualiter instituta sunt, ad superstitiones, veneficia et incantationes adhibere”. – Franz 1909, II. 647.

⁶⁸ Munkánkhöz a tridentini dekrétumok egyik kézikönyvszerű gyűjteményét használtuk: CD 1864.

⁶⁹ Vö. LThK VIII. 912.

⁷⁰ LS 1523.

űzésre vonatkozó utasítások és rítusok fejezete a harmadik könyvbe került.⁷¹ A számunkra most legfontosabb benedikciós gyűjteményt tartalmazó rész több mint hatvanféle szertartásrendet foglal magába.⁷² Nem tanulságok nélkül való ezeket itt felsorakoztatni:

II. Könyv (Benedikciók) f. 201–243’.

Bevezetés (201–202)

De aque benedictae qua in ecclesia populus aspergitur institutione et effectu. (202’)

De benedictione salis et aquae secundum consuetudinem Romane curiae. (202’–205)

De benedictione aquae in vigilia epyphaniae (205–213)

In festo epyphanie solent benedici aurum, thus et mirrha in commemorationem munerum trium magorum (213–214)

De benedictione cinerum in quarta feria in capite jejunii (214’–216’)

De benedictione imaginis beate marie virginis (216’–217)

De benedictione anchonarum seu ymaginum dei et sanctorum (217–217’)

Benedictio pabuli animalium seu salis ordei avene et ceteroque que in aliquibus regionibus fit in festo sci stephani prothomartyris. (217’–218’)

De benedictione vini in festo sancti Joannis evangeliste contra venenum. (218’–219’)

De benedictione panis vini fructuum et seminum in festo sancti blasii contra malum gutturis. (219’–220’)

De benedictione vini fructuum et seminum in festo eiusdem sancti blasii episcopi et martyris. (220’–221)

Benedictione panis in festo sancte agathe contra ignis periculum (221)

De benedictione agni et carni in die sancto pasche (221–221’)

Benedictio ovorum in pascha. (221’)

De benedictione segetum et seminum in festo sancti marce evangeliste. (221’–222’)

De benedictione uve nove in festo transfigurationis domini (222’)

De benedictione puerorum a parentibus ad ecclesiam adductorum (222’–223’)

Benedictio puerorum cum capilli sibi primum iciduntur. (223’)

De benedictione candelarum (223’–224)

Alia benedictio ad idem (224)

⁷¹ LS 1523, f. 344’–363’.

⁷² LS 1523, f. 201–243’.

Benedictio incensi (224–224')
 De benedictione vidue castitatem profitentis. (224'–225')
 Benedictio super peregrinos exeuntes. (225'–226')
 Ben. super baculos et capsellas (226'–227)
 Ordo benedictionis ad peregrinos navigare volentes ad teram sanctam (227–228)
 Ordo benedictionis peregrinorum domum revenientium (228–228')
 De benedictione muneris quod offertur in ecclesia (228')
 Ordo ad ponderandam personam per votum obligatam dare de aliqua re quantum ponderat corpus eius sicut triticum oleum ceram vinum vel alia (229–229')
 De benedictione solennis panis in diebus dominicis et magnis festivitibus (229'–230)
 Benedictio panis pro infirmitantibus (230–230')
 De benedictione aque pro infirmis (230')
 Ad benedicendum prandium caritatis (230'–231)
 Benedictio contra aereas tempestates (231–233)
 De benedictione loci vel domus (233)
 Benedictio domus nove vel a demonio vexate (233–234)
 Benedictio thalami vel camere (234)
 De benedictione navis nove (234–236')
 De benedictione seu aspersione aque benedictae per officinas canonice vel domus proprie (236'–239)
 Benedictio ad initium alicujus operis boni (239)
 De benedictione ignis (239)
 De benedictione domus, ne comburatur ab igne (239–239')
 De benedictione novi putei (239')
 De benedictione nove aree (239')
 De benedictione ad vasa nova (239'–240)
 De benedictione novi panis (240)
 De benedictione vini novi (240)
 De benedictione avium (240)
 De benedictione lardi (240–240')
 Benedictio casei vel butiri (240')
 Benedictio lactis et mellis (240')
 De benedictione seminum, oleum et leguminum (240')
 Benedictio contra aves vermes mures vel locustas vel alia animalia terram vel fructus vastantia vel aquas inficientia. (240'–241')
 De benedictione salis et aque contra vermes et aves semina possessionum vastantes (241')

De benedictione terre seminate (241')
De benedictione arborum (241')
De benedictione fructus arborum (241')
De benedictione novorum pomorum (241'–242)
De benedictione vinee (242)
De benedictione communi super fruges et vineas (242–242')
De benedictione uve vel ficuum vel quoruncunq̄ue aliorum fructuum (242')
De benedictione ad fructus novos (242')
De benedictione communi ad omnia (242')
De benedictione in peste animalium (242'–243)
De benedictione salis quod datur animalibus (243)
Benedictio crucis (243–243')
Benedictio olei (243')
Benedictio cilitii ex penitentia induendi (243')

A *Liber sacerdotalis* áldáskínálata meglehetősen gazdag és változatos a kilenc évtizeddel később megjelent római rituáléhoz képest. Utóbbi esetében látni fogjuk alább, hogy az a püspököknek fenntartott szentelések és áldások mellett (amelyek itt sem szerepeltek) mindössze 20 benedikciós ordót tartalmaz. A *Liber sacerdotalis* e relatív gazdagsága ellenére sem tekinthető a késő középkori áldáskínálat teljes tárházának. Az összeállítója által alkalmazott szelekció jelentősen megrostálva tükrözi csak a valós gyakorlat változatosságát.

Ennél jóval nagyobb arányú visszaszorítást alkalmazott a benedikciók vonatkozásában Franciscus Samarinus (Francesco Samarino) 1580-ban szintén Velencében megjelent szertartáskönyvében, amely a római rituálé kialakításának második fontos határköve volt.⁷³ A *Thesaurus sacerdotalis* meglepően kevés, mindössze 11 benedikciós ordót sorakoztat fel. Ezek egy vihar elleni rítus (*Benedictio sive terror contra tempestatem et turbinem, probata et confirmata*) kivételével egytől egyig megegyező szöveggel megtalálhatók a későbbi *Rituale Romanum*-ban is.⁷⁴ A benedikciók két fóliójához valamivel hosszabb terjedelemben az exorcizmusra vonatkozó utasítások és imádságok csatlakoznak.⁷⁵

A nagy hatású római rituálé harmadik előzményének a Julius Antonius Santorius (Giulio Antonio Santorio) kardinális összeállításában 1584-ben, immár

⁷³ THS 1580.

⁷⁴ A víz, a húsvéti bárány, a kenyér, az új gyümölcsök, bármilyen ehető dolog, a gyertyák, a hely, az új ház, a nászgy és az új hajó megáldásáról van szó. – THS 1580, I. f. 178–180.

⁷⁵ THS 1580, I. f. 180–187'.

Rómában kiadott *Rituale sacramentorum* számít.⁷⁶ A több mint hétszáz oldalas, hatalmas szertartáskönyv szerkezete és tartalma tekintetében inkább Castello, mint Samarino gyűjteményeihez hasonlít. Ez is három könyvre oszlik, ám ebből az első kettőt már a szentségek töltik ki (összesen 524 oldalon) a *Tridentinum* ilyen irányú törekvéseinek megfelelően. A benedikciók, a processziók és az exorcizmusok⁷⁷ a harmadik könyvben kaptak helyet. A benedikciók kínálata valamivel még Castello gyűjteményénél is bővebb.⁷⁸ Mintha az összeállító korántsem a szelekcióra, hanem jóval inkább a változatok minél szélesebb körű összegyűjtésére és párhuzamos közreadására törekedett volna. Így fordulhat elő a szertartáskönyvben egy-egy rítusnak időnként négy, öt, sőt fél tucat variánsa is. A gyűjtemény – ebből kifolyólag – kiválóan alkalmas a későbbi benedikciós könyvekben fellelhető ordók eredetének orientálására.

Az újkori liturgiátörténet egyik legnagyobb hatású gyűjteményét jelentő *Rituale Romanum*, amelynek 1614. június 17-i keltezésű előszavát V. Pál pápa nevéhez kötik, ugyanazon évben Rómában látott napvilágot.⁷⁹ Az előzményeihez képest jóval rövidebb terjedelmű, mindössze 224 oldalas kötet harminc oldalon hozza a benedikciós rítusokat,⁸⁰ amelyekhez újabb harminc oldalon a (megáldó jellegű is magukba foglaló) processziók,⁸¹ valamint húsz oldalon a megszállottság gyógyítására alkalmazott exorcizmus szertartásrendje csatlakozik.⁸² Az alábbiakban a benedikciók tartalomjegyzékét adjuk közre.

De benedictione mulieris post partum (140–141)

De benedictionibus regulae generales (141–142)

Ordo ad faciendam aquam benedictam (142–143)

Benedictio candelarum, extra diem purificationis beatae Mariae Virginis (144)

Benedictio domorum in sabbato sancto paschae (144–145)

Alia benedictio domorum alio tempore facienda cum aspersione aquae benedictae (145)

Benedictio loci (145)

Alia benedictio domus novae (145–146)

Benedictio thalami (146)

Benedictio novae navis (146)

⁷⁶ RSR 1584.

⁷⁷ RSR 1584, 672–712.

⁷⁸ RSR 1584, 525–623.

⁷⁹ ROM 1614. Munkánkhoz a 2004-ben megjelent reprint kiadást használtuk.

⁸⁰ ROM 1614, 140–169.

⁸¹ ROM 1614, 170–197. A processziók sorrendjét lásd a *Rituale Strigoniense* (1625) alább közölt tartalomjegyzékében.

⁸² ROM 1614, 198–219.

- Benedictio communis super fruges et vineas (146–147)
- Benedictio peregrinorum ad loca sancta prodeuntium (147–148)
- Benedictio peregrinorum post reditum (148–149)
- Benedictiones esulentorum, praesertim in pascha (150)
- Benedictio agni paschalis (150)
- Benedictio ovorum (150)
- Benedictio panis (150)
- Alia benedictio panis (150–151)
- Benedictio novorum fructuum (151)
- Benedictio ad quodcumque comestibile (151)
- Benedictio olei simplicis (151–152)
- Benedictiones ab episcopis, vel aliis facultatem habentibus faciendae (152)
- Benedictio sacerdotalium indumentorum in genere (152–153)
- Benedictio mapparum, sive linteaminum altaris (153)
- Benedictio corporalium (154)
- Benedictio tabernaculi, seu vasculi pro sacrosancta eucharistia conservanda (154)
- Benedictio novae crucis (154–155)
- Benedictio imaginum Jesu Christi domini nostri, B. Virginis Mariae, et aliorum sanctorum (156)
- Ritus benedicendi et imponendi primum lapidem pro ecclesia aedificanda, servandus a sacerdote facultatem habente ab episcopo (156–160)
- Ritus benedicendi novam ecclesiam, seu oratorium publicum, ut ibi sanctissimum missae sacrificium celebrari possit (160–164)
- Ritus reconciliandi ecclesiam violatam, si nondum erat ab episcopo consecrata (164–166)
- Ritus benedicendi novum coemeterium per sacerdotem ab episcopo delegatum (166–168)
- Ordo reconciliandi coemeterium violatum, sive ecclesiae contiguum sit, sive separatum, ubi ecclesia non est polluta (168–169)

Ami a 16–18. századi európai szertartáskönyveket illeti, a benedikciós gyakorlat tekintetében már a *Rituale Romanum* kiadása előtti időszakban sem mutatnak olyan bőséges kínálatot, amelynek alapján a 17. századtól egyfajta „visszaszorításról” lehetne beszélni. A 16. században többfelé jelentkező humanista tendencia, amely a népnyelvi elemek rituálékba történő beemelésére irányult, az áldás-/átokszövegek terén nem érezte hatását.⁸³ Az 1588-ban V. Sixtus pápa által megalapított rítuskongregáció (*Sacra Rituum Congregatio*) a régi szertartások (*veteres*

⁸³ Vö. Bárh 2005c, 22.

ritus sacri) követésének, megőrzésének és helyreállításának felügyeletére jött létre. Kezdetben tehát nem annyira az új rítusok kialakítására, mint a hagyományos gyakorlat megőrzésére helyeződött a hangsúly. A kongregáció éppen ezért nem is vett részt sem a *Rituale Romanum*, sem az egyéb egyházmegyei szertartáskönyvek kialakításában.⁸⁴ Vitás esetekben viszont évszázadokig a legfontosabb döntéshozó fórumnak számított a katolikus liturgia terén. A félhivatalos benedikciós gyakorlat némely elemének külön kérvényre történő engedélyezése még a 19–20. században is e kongregáció és jogutódja hatáskörében maradt.⁸⁵

A 17. század második évtizedétől a katolikus Európa egyes tájain változó ütemben, de mégis tendenciaszerűen sorban jelentek meg a *Rituale Romanum*hoz „igazított” egyházmegyei szertartáskönyvek. Ezek fő jellemzőjeként – témánk szempontjából – a római rituálé benedikcióinak átvételét és esetenként a helyi gyakorlat egyes rítusaival történő kiegészítését említhetjük. E kiegészítő szertartások mennyisége változó volt az egyes egyházmegyék, sőt időnként az egyes kiadások vonatkozásában is. A megszállottság gyógyítására alkalmazott nagy exorcizmus terén a római rítus pontosabb követése és az alternatívák negligálása figyelhető meg.⁸⁶

Az előzőekben jobbra az adatok felsorakoztatásával felvázolt folyamatot megkísérelhetjük a szakirodalomban napvilágot látott elméleti keretekbe illeszteni. Ehhez a francia mentalitástörténet és az angolszász történeti antropológia vonatkozó eredményeit kell segítségül hívnunk. Jean Delumeau csaknem négy évtizede íródott, ám máig az egyik legjobb áttekintésnek számító monográfiájában a 16–18. századi katolicizmus történetét a krisztianizáció és a dekrisztianizáció ketős tengelyében értelmezi. Előbbi alatt főként a tridenti zsinat hatására megindult egyházszerkezeti, művelődési és pasztorációs reformokat (a papi hivatal szerepének, anyagi és műveltségi szintjének megemelése, a missziók, a szentségek, a mise, a katekizmus és az iskolai oktatás megerősítése) tárgyalja, amelyeket – egy másik történeti paradigmában – az ún. *konfesszionalizációs* (*Konfessionalisierung*) folyamat katolikus változatának sarokköveiként szoktak említeni. Ezek között kiemelten kezeli az általa „folklorisztikus ünnepeknek” nevezett rítusok tilalmazását és visszaszorítását, amelyek az egyházi cselekmények mellett nagyszámú világi, tradicionális szokást is magukba olvasztottak. A benedikciók és exorcizmusok mágikus elemei egyértelműen a „folklorizált kereszténység” kategóriájába sorolha-

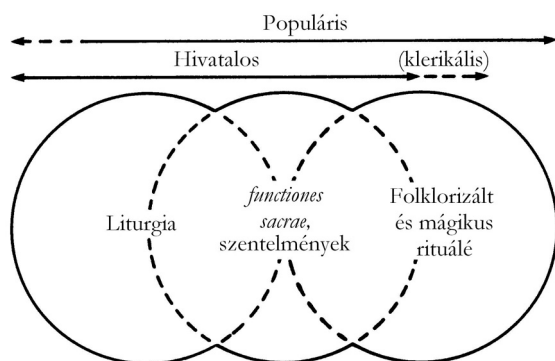
⁸⁴ Rajner 1901, 66–90.

⁸⁵ Lásd például a 19. század végi római szertartáskönyv függelékét, amely számos ilyen módon (főként szerzetesrendek és vallásos társulatok számára) jóváhagyott benedikciót tartalmaz: ROM 1881, App.

⁸⁶ Megállapításaink alátámasztására lásd a bibliográfiában idézett és a forrásközlések összehasonlító jegyzeteiben konkrétan felhasznált európai egyházmegyei rituálék – itt most külön fel nem sorakoztatott – adatait.

tók. A dekrisztianizációs tendenciák Delumeau értelmezésében főként az egyházi felvilágosodás racionalizációs törekvéseivel állnak szoros kapcsolatban, és jelentőségük csupán a korábbi krisztianizációs folyamatok kétséges sikerének függvényében értékelhető.⁸⁷

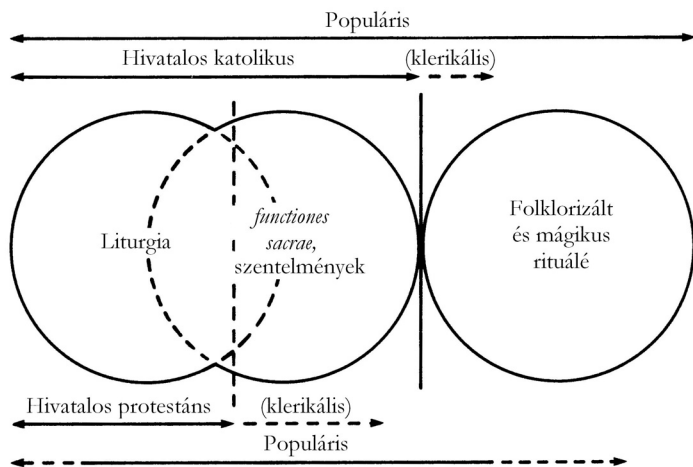
A benedikciós gyakorlat kora újkori változásai még ennél is jobban beleillesszhetők a Bob Scribner által az 1980-as években kidolgozott paradigmába, amely nem csupán a katolikus egyházon belül végbement változásokra, hanem a protestantizmus mentalitástörténeti hatására is reflektál. A „populáris vallás” fogalmi tisztázásának irányába is tapogatózó elmélet szerint a vallásos rituálénak a korszakban két nagyobb territóriumra (a liturgia, valamint a folklorizált és mágikus rituálé) volt, amely a reformok előtt a szentelményeket is magába foglaló „*functiones sacrae*” keretében találkozott. A laikusok részvétele a hivatalos liturgiában inkább egyre passzívabb tendenciát mutat, az alsó nyíl pedig arra utal, hogy a klerikusok „népközeli” rétege, beilleszkedve a helyi igények által megszabott vallásos miliőbe, bizonyos fokig a folklorizált rituáléből is kivette a részét.

1. ábra. Populáris vallás és vallási rituálé (Scribner 1987, 45. nyomán)

Scribner másik ábrája a „populáris vallás” és a „megreformált vallásos rituálé” kapcsolatát mutatja katolikus és protestáns szemszögből egyaránt. Ezen jól látható az a felekezettől független és mindkét oldalon jelentkező törekvés, amely a folklorizált és mágikus rituálé határozott kirekesztésére irányult. Utóbbi a populáris vallás keretében élt tovább, nyomokban protestáns területeken is. Katolikus részről a hivatalos vallásgyakorlat a liturgia és a *functiones sacrae* területére terjedt ki, míg protestáns részről törekedtek csak a hivatalos liturgiára koncentrálni (ám bizonyos áldások, körmenetek stb. sokáig megmaradtak a „félhivatalos” gyakorlatban).

⁸⁷ Delumeau 1971, különösen: 237–345.

2. ábra. Populáris vallás és „reformált” vallási rituálé (Scribner 1987, 45. nyomán)

Az ábrán látható, hogy a katolikus alsópapság, szerzetesség (Scribner összefoglalóan klerikusokról beszél) csökkenő mértékben ugyan, de továbbra is részt vállalt olyan rítusok elvégzésében, illetve továbbéltetésében, amelyek a hivatalos gyakorlaton határozottan kívül rekedtek. Ezek közé sorolhatjuk azokat a benedekciókat és exorcizmusokat, amelyek különféle „alternatív”, hivatalosan nem jóváhagyott, jobbára csupán „megtúrt” gyűjteményekben hagyományozódtak nemzedékről nemzedékre. A „félhivatalos” vagy „felszín alatti” gyakorlat kéziratossága és nyomtatott korpuszai a római rítus egységesítő törekvései után, a 17–18. században élték virágkorukat. E forrásanyag a legutóbbi időkig nagyrészt elkerülte a kutatók figyelmét, illetőleg kívül esett a korszakkal foglalkozó történészek érdeklődési körén. Jóllehet Franz – kiterjedt adatgyűjtése során – találkozott kora újkori benedekcióskönyvekkel is, középkorral foglalkozó hatalmas munkájában mindössze néhány lábjegyzetben említ későbbi forrásokat (akkor is jobbára ördögűző kézikönyveket⁸⁸), könyvének utolsó lapjain pedig néhány kritikus mondatban ejt szót ezekről.⁸⁹ Eszerint a hívek igényei tartották életben azokat a főként szerzetesek által összeállított és kiadott magángyűjteményeket, amelyek a 17–18. században a világi papság mindennapi benedekciós gyakorlatát is alakították. Ezek a könyvek – Franz prelátus megfogalmazásában – „sajnos megghiúsították a püspökök törekvéseit, hogy a klérust és a népet távol tartsák a kétes, babonás gyakorlatoktól és áldásoktól, mivel ezek olyan formulákat és útmutatásokat, különös-

⁸⁸ Franz 1909, II. 585.

⁸⁹ Franz 1909, II. 648. Az itt található hivatkozásban két benedekcióskönyv (LT 1709; MB 1685) volt azonosítható.

képpen exorcizmusokat tartalmaztak, amelyek nem csupán a *Rituale Romanum* előírásainak mondtak ellent, hanem némely középkori szövegek babonáit és dőreségeit ismételték el, sőt csaknem felül is múlták azokat”. Franz szerint a széles körben elterjedt gyűjtemények – azáltal, hogy egészen a felvilágosodás szellemének beáramlásáig a papság használatában maradtak – jelentősen hozzájárultak a nép babonás hajlamának felerősítéséhez.⁹⁰

Melyek voltak a legnépszerűbb „magán” vagy „félhivatalos” benedikciós könyvek a kora újkori Európában?

Mielőtt sorra vennénk az általunk e munkához használt gyűjteményeket, előre kell bocsátanunk, hogy szemlénk csupán a Közép-Európában elterjedt korpuszokat, és azokat sem teljességre törekvő módon tekinti át. Európa egyes katolikus tájain más és más kollektívák tettek szert népszerűsége, érték meg újabb és újabb kiadásokat. Természetesen ezek között jelentős tartalmi átfedések vannak, ám az összeállítók igyekeztek a máshonnan átvett rítusszövegeket a helyi jellegzetességekhez igazítani. Ezt leggyakrabban az adott helyen népszerű szentek és patrónusok nevének behelyettesítésével vagy a behelyettesítést lehetővé tevő formával (N. N.) valósították meg. Mivel a kora újkori benedikciós könyvek leltárszerű számbavétele még várat magára, jelen áttekintésünk kényszerűen magán viseli az esetlegesség jegyeit.

Szemlénket Bernardus Sannig Franciaországtól Itálián és Németországon át Magyarorszáig több országban népszerű gyűjteményével kezdjük, amelynek számos 17–18. századi kiadása közül munkánkhoz az 1685-ben Prágában megjelent első kiadást használtuk.⁹¹ A csehországi ferences Sannig legelőször *Rituale Franciscanum* címmel megjelent hatalmas korpusza – címének megfelelően – valódi rituálét takar, amelynek „ferences” jelzője nem csupán a tartalom régiókon és egyházmegyéken felül álló, azoktól független jellegét, hanem – főként a benedikciós és exorcista szertartások vonatkozásában – alternatív, „népközeli” arculatát is predesztinálta. Sannig a felső-sziléziai Neisse városában született 1638-ban. Élete nagyobb részét ferences szerzetesként Prágában töltötte, többször volt rendjének csehországi provinciális. Halálának dátuma bizonytalan, egyes források 1704-re teszik. Benedikciós könyve 1716. évi kiadásának címlapján már a halálára utaló „olim a B. S.” kitétel szerepel. Teológiai, kánonjogi művei ez ideig feldolgo-

⁹⁰ Franz 1909, II. 648–649.

⁹¹ FRA 1685. A gyűjtemény azonos című prágai kiadásai (1706, 1716, 1733) mellett *Rituale ecclesiasticum...* címmel ugyanez megjelent Kölnben (1693, 1698, 1711, 1733, 1756, 1776), *Collectio sive apparatus absolutionum, benedictionum...* címmel Velencében (1732, 1734, 1736, 1743, 1750, 1756, 1761, 1766, 1773), Rómában (1753), Bassanóban (1773, 1779, 1789, 1797, 1815), valamint *Collectio Absolutionum...* címmel Anconában (1856). A példányok azonosításához: Molin–Aussedat–Minvielle 1984, 556–561; Probst 1993, 122–130.

zatlanok. A *Rituale Franciscanum* – egyes utólagos vélekedések szerint – bár nem került indexre, mégsem tartozott a jóváhagyott könyvek közé.⁹²

Sannig munkája összesen legalább 150 benedikciós (és kisebb részben konjurációs) szertartásrendet tartalmaz. Az 1685-ben kiadott *Rituale Franciscanum* jóváhagyásokkal és engedélyekkel (*approbatio, facultas*) kezdődik, amelyek a prágai érseki szentszék egyik bírójától, valamint a ferences generálistól (illetve annak titkárától) származnak. Püspöki (érseki) jóváhagyást valóban nem kapott az akkori csehországi ferences provinciális Sannig kötete. A könyv hat fő fejezetre oszlik, amelyek közül a harmadik (Titulus III) messze kiemelkedik terjedelmével: 114 alfejezetet foglal ugyanis magába, amely ugyanennyi benedikciós szertartásrendnek felel meg.⁹³ Ezt előzi meg – mintegy bevezetésként – a feloldozásokat (*absolutiones*),⁹⁴ illetve a papi ruhák megáldásának menetét (*de benedictionibus indumentorum sacerdotalium*) tartalmazó egy-egy fejezet.⁹⁵ A Titulus IV. külön tárgyalja a konjurációk és más egyházi orvosságok (*de conjurationibus, et aliis remediis ecclesiasticis*) hat (láz, démoni támadás, vihar, pestis elleni) szertartásrendjét.⁹⁶ Az ötödik fő fejezetben a különféle célzatú exorcizmusokból (*de exorcismis*) gyűjtött össze a szerkesztő egy csokorra valót. A megszállott és a megrontott emberek, illetve állatok ördögűzése mellett itt összesen kilenc alfejezetben a kártevők, a tej(termékek) és más élelmiszerek maleficiuma, valamint vihar elleni exorcizmusok kínálata kapott helyet.⁹⁷ A hatodik, záró főfejezet rendi szertartások, illetve a ferences pasztorációban előforduló rítusok (keresztelés, esketés, aszszonyavatás, betegek látogatása, utolsó kenet stb.) leírását tartalmazza.⁹⁸

A csehországi eredetű, ám népszerűségét és elterjedését tekintve szinte összeurópai jelentőségű benedikciós könyv nagymértékben befolyásolta korszakunk egyházi benedikciós gyakorlatát. A *Rituale Franciscanum* első kiadása után egy évvel, 1686-ban jelent meg először a német kapucinus Martin von Cochem (1634–1712) *Libellus benedictionum...* című gyűjteménye. A Frankfurtban megjelent könyv későbbi kiadásai (1692, 1697, 1699, 1706, 1709) ugyanott, illetve Mainzban (1712, 1736) láttak napvilágot, az egyetlen lengyel kiadás (Thorn, ma: Toruń, 1691) kivételével, amelyhez kézikönyv-formátumban Sannig gyűjtemé-

⁹² Ezúton köszönöm Wolfgang Brückner würzburgi professzornak, hogy Sannig életrajzára és műveire vonatkozó, még meg nem jelent jegyzeteit a rendelkezésemre bocsátotta.

⁹³ FRA 1685, 49–334. *De variis aliis benedictionibus* címmel.

⁹⁴ FRA 1685, 6–33.

⁹⁵ FRA 1685, 33–48.

⁹⁶ FRA 1685, 335–356.

⁹⁷ FRA 1685, 357–408.

⁹⁸ FRA 1685, 409–528.

nyét is hozzákötötték.⁹⁹ Nem kizárt, hogy az 1693–1697 között Prágában tartózkodó Cochem nemcsak Sannig munkáját, hanem magát a ferencest is személyesen ismerte.¹⁰⁰ A munkánkhoz használt, 1692-ben megjelent kiadást Cochem egyik másik kötetével, az *Infirmittatis humanae praesidium* című betegápolásról szóló könyvével kötötték egybe (folyamatos lapszámozással).¹⁰¹ A gyűjtemény forrásai szempontjából már a címlap rendkívül tanulságos. Más „félhivatalos” szertartáskönyvek esetében is gyakori jelenség, hogy a forrásként megjelölt művek között látványosan hivatalos rituálékat szerepeltetnek. Itt is látható, hogy a sort indító római (*Rituale Romanum*) és mainzi (*Agenda Moguntinense*) szertartáskönyv nevét még csupa nagybetűvel, az utána következő alternatív gyűjtemények megnevezését viszont ennél jóval kisebb betűvel szedték.¹⁰² Ez a tipográfiai taktika egyértelműen a cenzúra elkerülését és megtévesztését szolgálta. Magának a benedekcióskönyvnek nincsenek is külön engedélyei, az előszó megjegyzése szerint azok a beteggondozó könyv elején található és mindkét kötetre vonatkoznak.¹⁰³ A kötet 75 benedekciója és exorcizmusa közül valójában kisebb részt tesz ki a hivatalos rituálékban is szereplő ordók hányada. (Ez érthető, hiszen ellenkező esetben nem is lett volna szükség e gyűjtemény létrehozására.) A gyűjtemény két fő részre tagolódik. Az első a szent tárgyak megáldásait (*benedictiones rerum sacrarum*) tartalmazza,¹⁰⁴ elkülönítve ezen belül az egyházi év meghatározott időpontjaiban alkalmazott szertartásokat (*benedictiones certis anni temporibus faciendae*).¹⁰⁵ A második, hosszabb fejezet címe szerint a profán dolgok benedekcióit (*benedictiones rerum non sacrarum*) foglalja magába.¹⁰⁶

Számos benedekciót és exorcizmust tartalmaz az a kézikönyv, amelynek 17–18. századi kiadásai a svájci búcsújárárhelyen, Einsiedelnben jelentek meg *Manuale benedictionum* címmel.¹⁰⁷ A névtelenség ködébe bújtt összeállító Sannig művéhez hasonló átfogó „alternatív” rituálét készített. Bár a könyv címlapján annak rendje és módja szerint elhelyezték a felsőbb jóváhagyásra vonatkozó „cum facultate

⁹⁹ Roth–Scherl–Schommers 1984, 50; Probst 1993, 122–123.

¹⁰⁰ Cochem életéhez és legendagyűjteményeinek folklorisztikus vonatkozásaihoz is vö. Brückner 1992; 1999.

¹⁰¹ Cochem 1692. A példányt a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár őrzi.

¹⁰² Ezen gyűjtemények a következők: Eynatten 1626; Nucleus 1706. (korábbi kiadása); Franciscus Maria de Capellis *Circulus aureus* című gyűjteménye és egy *Thesaurus exorcismorum* című kötet. Utóbbiakhoz vö. Molin–Aussedat–Minvielle 1984, 551–555.

¹⁰³ „Facultates, approbationes et ordinaria hujus liber habentur in principio libelli Infirmorum: cui hic libellus Benedictionum additus est.” – Cochem 1692, 90.

¹⁰⁴ Cochem 1692, 91–138.

¹⁰⁵ Cochem 1692, 138–160.

¹⁰⁶ Cochem 1692, 160–309.

¹⁰⁷ Munkánkhoz a harmadik, bővített kiadást használtuk: MB 1685. További kiadásaira (1671, 1675, 1697, 1713) lásd: Probst 1993, 120–121.

superiorum” feliratot, valódi *approbatiot* vagy *imprimaturt* nem tartalmaz a kötet. A címlap nagybetűs felirata szerint a kötet anyaga a római, a (közvetlen felettesnek számító) konstanzi és más egyházmegyei rituáléból származik („ex ritualibus Romano, Constantiensi, aliarumque dioecesium”).¹⁰⁸ Mintegy ezt megerősítendő, a kötet a betegek látogatásának római szertartásrendjével kezdődik. Itt és minden olyan esetben, amikor tényleg hivatalos egyházmegyei rituáléból származik a közölt ordó, az összeállító előszeretettel megjelölte a forrását. Amennyiben viszont „félhivatalos” gyűjteményből dolgozott (és ez az esetek többségére jellemző), mélyen hallgatott a mintákról. A 438 oldalas *Manuale benedictionum* tárgyuk, irányultságuk szerint több mint 180 féle szertartásrendet foglal magába.¹⁰⁹ Az áldások változatossága még a „félhivatalos” gyakorlat viszonylatában is egyedülálló.¹¹⁰ A megszállottságra irányuló exorcizmusok bőséges kínálata különféle 17. századi ördögűző kézikönyvek forrásanyagára vezethető vissza. A római szertartáskönyv exorcizmusa mellett megtalálható benne a Hieronymus Mengus nevéhez köthető *Flagellum daemonum* és *Fustis daemonum* egy-egy formulája,¹¹¹ illetve Maximilian von Eynatten antwerpeni kanonok manuáljának három különböző irányultságú szövegegyüttese.¹¹²

Nem a *Manuale benedictionum* volt az egyetlen olyan európai elterjedésű, több kiadást megért benedikciósönyv, amely keletkezése tekintetében a konstanzi egyházmegyéhez kötődött. Ugyanitt, egészen pontosan Konstanzban jelent meg 1651-ben a *Nucleus* című kézikönyv első kiadása, amely a következő csaknem egy évszázadban számos újabb itteni kiadást (1660, 1668, 1679, 1714, 1715, 1716, 1727, 1732) megért.¹¹³ Munkánkhoz a valóban zsebkönyvszerű, kikalakú, harmadfél-száz oldalas kötet 1706. évi bécsi (javított és bővített) kiadását használtuk.¹¹⁴ A gyűjtemény forrásaira és céljára vonatkozóan a címlap tájékoztat: eszerint a szertartásrendeket a római és más egyházmegyék rituáléból gyűjtötte össze az ismeretlen szerkesztő a falusi papság használatára („collectus tam ex Romano,

¹⁰⁸ A hivatalos konstanzi rítus történetéről kiváló liturgiátörténeti áttekintés áll rendelkezésünkre: Dold 1923.

¹⁰⁹ MB 1685.

¹¹⁰ Ezekre kötetünk forrásközlő részében a megfelelő párhuzamok kapcsán utalunk.

¹¹¹ A Magyarországon is használt 17. századi kétrészes exorcizmus-kézikönyv 1697. évi velencei kiadását használtuk: FD 1697; FuD 1697.

¹¹² Maximilian von Eynatten kanonok (1574–1631) *Manuale exorcismorum* című műve elsőként 1619-ban jelent meg Antwerpenben. Munkánkhoz a második kiadást használtuk: Eynatten 1626. Könyvészetére lásd: Probst 1993, 116–117. Más összefüggésben említik: Burke 1991, 248, 404; Pócs 2001, 141.

¹¹³ A kiadásokra lásd: Probst 1993, 118–119. Az 1663-as freiburgi kiadásra: Molin-Aussedat-Minvielle 1984, 553.

¹¹⁴ *Nucleus* 1706. A kiadást Probst (1993) nem ismeri.

quam diversarum dioecesium ritualibus in cleri ruralis usum”). Ugyancsak a címlap hirdeti a felsőbb egyházi hatóságok jóváhagyását („permissu superiorum et privilegio”), erre utaló nyomot azonban magában a kötetben nem találunk. Az előszó felhívja az olvasó figyelmét, hogy a szövegekben ugyan gyakran előfordul Gubbioi Szent Ubald említése, ám ez a szent elsősorban Itáliában népszerű, nem pedig a (bécsi) kiadás vidékén, így a nevét mindenki szabadon kicserélheti a szertartás végzése közben a saját temploma patrónusára vagy egyéb szentek nevére.¹¹⁵ A valamivel több mint hetven szertartásrend túlnyomó többsége szoros kapcsolatot mutat a *Manuale benedictionum* és a *Rituale Franciscanum* ordóival. A válogatás szempontjai nagyrészt valóban tükrözik azt a szándékot, hogy elsősorban a mezőgazdasági munkával összefüggő áldásokat és konjurációkat adják közre.¹¹⁶

Az általunk használt, nem magyarországi keletkezésű félhivatalos benedikciós könyvek sorát Gelasio di Cilia *Locupletissimus thesaurus* című hatalmas gyűjteményével zárjuk, amely először 1709-ben jelent meg a bajorországi Vohburgban.¹¹⁷ Az ágostonos kanonokrendi Cilia a kötet megjelenésekor a Regensburg melletti Stadtamhof Szent András és Szent Mang templomában működött, ugyanitt 1720-ban előjáróvá választották, ám egy évvel később, egyes források szerint 67 évesen meghalt. Itt tárgyalt munkáján kívül számos teológiai és aszketikai mű szerzőjeként tartják számon.¹¹⁸ A *Locupletissimus thesaurus* későbbi kiadásai egyrészt Augsburgban (1715, 1716, 1722, 1733, 1738, 1744, 1772, 1782), másrészt Stadtamhofban (1750, 1756, 1766) jelentek meg.¹¹⁹ Az összeállítás forrásaira vonatkozó megjegyzés („ex diversis ritualibus et probatissimis authoribus collectus”) a címlapon semmi konkrétumot nem árul el. A majdnem hatszáz oldalas könyv 12 fejezetre oszlik:

- I. Benedictiones certis diebus festis per annum in ecclesia fieri solitae (32 ordó)
- II. Benedictiones spectantes ad res sacras (26 ordó)

¹¹⁵ „Cum in multis et variis hujus libelli benedictionibus et exorcismis frequentius occurrat (et quidem per errorem) nomen S. Ubaldi Episcopi Eugubini, qui nostri territorii singularis patronus non est, sed Italarum, poterit sacerdos seu exorcista loco illius nominis assumere nomen patroni ecclesiae suae parochialis, vel alterius sancti, et sic exorcismos et benedictiones rebus, quibus intendit, sancte applicare.” – Nucleus 1706.

¹¹⁶ Hasonló céllal már korábban is adtak közre benedikciós zsebkönyveket. Példaként említjük a munkánkhoz használt trieszti szertartáskönyvet, amely mindössze 15, ám praktikus összeválogatott benedikciót tartalmaz: PB 1628.

¹¹⁷ LT 1709. Munkánkhoz ezt az első kiadást használtuk.

¹¹⁸ Gelasio di Cilia életrajzi adataival kapcsolatban köszönöm Wolfgang Brückner professzor önzetlen segítségét.

¹¹⁹ Probst 1993, 124–125.

- III. Benedictiones vestium sacerdotalium, et aliorum ad cultum divinum spectantium (17 ordó)
- IV. Benedictiones pro hominibus (29 ordó)
- V. Benedictiones locorum et habitationum (14 ordó)
- VI. Benedictiones militarium instrumentorum (6 ordó)
- VII. Benedictiones animalium pro utilibus, et contra noxia, nec non contra maleficia lactis, butyri etc. (8 ordó)
- VIII. Benedictiones fructuum, et eorum, quae ad esum vel potum spectant (13 ordó)
- IX. Benedictiones rerum diversarum (12 ordó)
- X. Exorcismi potentissimi contra tempestates et contra ignem (7 ordó)
- XI. Regulae pro exorcista, et exorcismi super persona obsessa a daemone, aut maleficiata (12 ordó)
- XII. Miscellanea (keresztelés, betegek látogatása, utolsó kenet, temetés, esketés, úrnapi körmenet, hitvallás, feloldozások stb.; 12 ordó)

A csaknem kétszázféle szertartásrend túlnyomó többsége – a XII. fejezet kivételével – benedikciós és exorcista ordót takar.

III. A kora újkori benedikciók magyarországi forrásvidéke

1. A protestáns kritika hangja

Szkhárosi Horvát András, a 16. századi protestáns apologetikus költészet termékeny és sokat idézett szerzője a Kétféle hitről: a Krisztusbéli és a pápai foltos hitről (1544) szóló költeményében¹²⁰ jó néhány szentelményről megemlékezik:

[...]

Immár mi itt szóljunk a sok gyermekségről,
Sok esztelenségről, emberi szerzésről,
Pápa szerzéséről, csúfságos életről,
Hogy az igazságot megesmerjük ezből.

Fegyverrel őrzi pápa ő szerzését,
Nagy karácson előtt agyaras miséjét,
Tisztelni akarja az Krisztus szüléjét,
Mert szűz Máriátul várja idvösségét.

Isten az embert nagy vesztében megszaná,
Egyetlenegy fiát ez világra adá,
Ezt karácson napján az angyal megmondá,
Idvözítő Jézus hogy született volna.

Csúfságával pápa ezt mind elmúlatja,
Csak szalmahintésre akkor vagyon gondja,
Sok misemondással az istent csúfolja,
Az Krisztusnak hasznát láb alá tapodja.

Istenünk azt mondja, hogy innepet szentelj,
De szent István napján pápa zabot szentel,
Az szent János napján jó borokat szentel,
Aprószentek napján nagy sok vesszőt szentel.

¹²⁰ RMKT 1880, 177–187.

Semmi nincsen erről lám az szent írásban,
Időnkét múlatjuk azért csak heában,
Az vízkereszt estin voltunk nagy lakásban,
Idvösséget vártunk az sok zabálásban.

Ennek után a Bódogasszon napján
Nagy sok gyertyát szentelt, csudálunk hatalmán,
Ördögtül oltalmaz halálunk óráján,
Az gyermek kezében de eb adjon abban.

[..]
Misemondással, nagy sok harangozással,
Szemeket bedugják minden ravaszszággal,
Mindent idvözítnek az álnok kápával,
Az gyermekszülőknek használnak kordákkal.

Semmit ezekről én szólni nem akartam,
Mert az foltos hitről csak szólni akartam,
De virágvasárnap szentelt berkét láttam,
Kinek ez óráig hasznát nem tudhattam.

[..]

Jaj mely szemérem pápa az te szentséged,
Nagy szombaton látjuk az tüzet kerenged,
Sok viaszt keresztvel sugdva bővöled,
Az vízre lehellesz, azzal szentté teszed.

[..]

Rothadt tőkéknek térdet fejeket hajtunk,
Az disznó soldornak innepet szentelünk,
Kit nagy zabálással farsangban elhagytunk,
Sós vízzel meghintjük, szenteltnek alítjuk.

[..]

Honnét tanulád te, hogy a szent Márk napján,
Tétova kerengesz az jó gabonákban,
Keresztjáró héten mit kullagsz az rozsban,
Viseled az bálvánt Úrnapján árnyékban.

Szkhárosi versének hangvétele kiválóan tükrözi a szakramentális kritika hazai protestáns megnyilvánulásait. Nyilván nem véletlen, hogy a 308 soros költemény ilyen hosszan foglalkozik a szentelmények témakörével. Szkhárosi ráadásul más műveiben is vissza-visszatért erre a kérdéskörre. A Pál érsek levelére való felelet (1548) című költemény például, amely Várdai Pál esztergomi érsek zsinati rendelkezéseit kárhóztatja, a következőket tartalmazza: „Gyertyát, berkét és gabonát szentelni mondottál, / Vízet, hammat, báránkákat szentelnie hagytál, / Az hasznáról igen bánjuk hogy semmit nem írtál.”¹²¹

A katolikus szentelmények valamennyi protestáns felekezet kritikájának keresztüztüzébe kerültek. A köznépi vallásosságban azonban nem sikerült ezeket egyik pillanatról a másikra visszaszorítani. A népi igények szívós lokális továbbélésére mutatnak azok a határozatok, amelyek az észak-magyarországi evangélikus lelkészek 16. század végi, 17. század eleji tanácskozásain születtek.¹²² Az 1591-ből származó csetneki artikulusokban tiltják a karácsonyi szalma bevitelét a házakba, emellett nem kívánatos az István-napi zab- és sószentelés, a János-napi borszentelés, az aprószentek napi vesszőáldás, a nagyböjti hamuszentelés, a nagy-szombati tűz- és vízszentelés, valamint a húsvét vasárnapján szokásos élelmiszerek (sonka, hurka/kolbász, tojás, gyümölcs, túrós béles!) vagy bármilyen egyéb dolog megáldása.¹²³ A hasonló korú murányi határozatok ugyanezen szöveghez még egy mondatot hozzáillesztettek, amelyben a gyertya és viasz (február 2-án), valamint a kréta, a só és a növények Nagyboldogasszony-napi megáldását is tiltalmazzák.¹²⁴ Az 1596-ban keltezett kishonti–murányi artikulusok értékítélete alapján e szentelmények (pl. a víz, viasz, gyertyák és sonkák) gonoszak és pogányok, amelyekhez ráolvasások, varázslások és határtalan rossz dolgok társulnak. Meg-

¹²¹ RMKT 1880, 219.

¹²² E tanácskozások néhány jegyzőkönyvét elsőként Mikulik József (Mikulik 1917) kivonatolta magyarul. Adatait a történeti szokáskutatás részéről Manga János és Dömötör Tekla hasznosította (vö. Dömötör 1964, lásd itt a Manga különféle tanulmányai nyomán felvett adatokat). Legújabbban az iskolatörténész Mészáros István közölt „népszokásokra vonatkozó” adatokat az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárájában őrzött jegyzőkönyvekből (Mészáros 1995). A valóban értékes forrásanyagnak a tényleges gyakorlati viszonya tekintetében elvégezendő, komparatív vizsgálata még várat magára.

¹²³ „...Item consecrationes aboleantur, quae hisce infra notatis festiuitibus fieri consuerunt, et sub specie recti introductae sunt, veluti in Natalitiorum die importatio straminum in aedes, in die Stephani Protomartyris consecratio avenae et salis, in die Iohannis consecratio vini, in die Innocentium virgarum, in Quadragesima cinerum, in vigilia Paschae aquarum et ignium, in die Resurrectionis Domini pernarum, farciminum, ovorum, frugum, tyrolaganorum et quarumcunque rerum, quocunque tempore anni.” – Mészáros 1995, 36.

¹²⁴ „... in die Purificationis Mariae candelarum, cerearum, cretae, salis, Assumptionis Mariae herbarum...” – Mészáros 1995, 36.

szüntetésükhöz nemcsak az egyházi, hanem a világi vezetés segítségét is igénybe kellett venni.¹²⁵ A biccsei határozatok (1600) a fent említett áldásokat „nyilvánvalóan istentelen és bálványozó, emberi eredetű hagyományoknak” nevezték.¹²⁶ A tiltások több körmenetre (úrnapja, keresztjáró napok, vízkeresztli házszentelés, húsvéti feltámadási körmenet), és „superstitiosusnak” titulált egyházi cselekedet-re (vihar elleni harangozás, patrocíniumok megünneplése, Szent Iván-napi tűzgyújtás!) is kiterjeszkedtek.¹²⁷

Az előzőekben felvillantott idézetekkel természetesen korántsem merítettük ki a katolikus szentelményekre vonatkozó hazai protestáns kritika valamennyi forrásadatát. Ez nem is, csupán a szándékok és irányultságok érzékeltetése volt a célunk. Konkrét oka van viszont annak, hogy a protestáns adatokat szerepeltetjük a kora újkori benedikciós gyakorlat magyarországi forrásait bemutató fejezet élén. A népszokások történetével foglalkozó hazai néprajzi szakirodalomban ugyanis évtizedeken keresztül ezek és az ilyen jellegű antikatólikus leírások jelentették a kérdéskörre vonatkozó „adatokat”. A témakör jeles kutatói, az összefoglaló áttekintések készítői úgy idézték a korabeli protestáns prédikátorok kétségkívül szórakoztató, ám nyilvánvalóan elfogult és szükségszerűen elnagyolt leírásait, mintha ezek lennének a késő középkori és kora újkori egyházi szentelmények legbeszédesebb, legjobban használható, sőt időnként kizárólagos forrásai.¹²⁸ Könyvünk gyakorlatilag azt hivatott bizonyítani, hogy ez a szemlélet egyoldalú és téves. A katolikus benedikciós gyakorlat legkiválóbb forrásait – korántsem meglepő módon – a katolikus egyház berkein belül kell keresnünk.

2. A hivatalos gyakorlat forrásai

Az egyházi benedikciós gyakorlat „hivatalos” szintjének magától értetődően a nyomtatott egyházmegyei rituálék az első számú forrásai. Annak ellenére, hogy a könyvnyomtatás – 15. század közepi megindulásával – tulajdonképpen késő középkori innovációnak tekinthető, a magyarországi nyomtatott szertartáskönyvek ismertetését mégis erre a fejezetre utaltuk. Ennek oka egyrészt az, hogy a legelső

¹²⁵ „Consecrationes aboleantur, ut sunt: aquae, cerae, candelarum, pernarum, quibus etiam fiunt incantamenta, veneficia et infinita mala, aboleantur per civilem et spiritualem magistratum sacrificia impia et ethnica.” – Mészáros 1995, 36.

¹²⁶ „Traditiones humanas manifeste impias et idolatricas qualis est missa pro defuncta, consecrationes olei, aquae, ignis, cereorum, herbarum, avenae, vini ac ciborum seu pernarum in Paschate nemo servato” – Mészáros 1995, 36.

¹²⁷ Mészáros 1995.

¹²⁸ Ez a személet leginkább Dömötör Tekla munkáiban érhető tetten: Dömötör 1964; 1981.

rituálé típusú szerkönyvünk csak a 15. század utolsó éveiben jelent meg, másrészt az ebben szereplő rítusok tartalmi és formai tekintetben egyaránt csaknem egy évszázadon keresztül, 1583-ig érvényben voltak.

Nyomatott szertartáskönyveink, amelyek a 17. század végéig kizárólag az esztergomi egyházmegyéhez kötődnek, a 15. század végétől a Pázmány Péter által 1625-ben összeállított *Rituale Strigoniense* megjelenéséig tartalmilag három csoportra oszthatók.¹²⁹ Az első csoportot az 1496–1560 között fél tucat kiadást (1496, 1500, 1501, 1508, 1525, 1560) megért *Obsequiale Strigoniense* példányai jelentik, amelyek utolsó, tartalmilag változatlan kiadása a jeles humanista, Oláh Miklós esztergomi érsek előszavával jelent meg.¹³⁰ Utóbbi kötet kapcsán mindössze a címlap jelentősebb változását adathozhatjuk, ám az 1560-ban *Ordo et ritus* címen kiadott szertartáskönyv összeállítója ezen a téren még nem érvényesítette az akkoriban zajló, de még be nem fejeződött tridenti zsinat határozatait.¹³¹ (A kötet kiadásának ellenreformációs attitűdje vonatkozásában azért az előszó meglehetősen árulkodó jeleket mutat.) Ami a minket most közelebbről érdeklő benedikciós kínálat kérdését illeti, az obsequiálék fennmaradt kiadásai nagyjából a hazai középkor áldásezköztárát örökítették át. A bennük helyet kapó benedikciótípusok gyakran eltérő szöveggel ugyan, de a későbbi szerkönyvekben is szerepelnek.¹³²

Az összehasonlítás kedvéért közreadjuk az *Ordo et ritus* tartalmi vázát, amely a fentiek értelmében gyakorlatilag az 1583 előtti egy évszázad hazai benedikciós liturgikus rendjét tükrözi:

Ordo et ritus (1560)

Előszó (3 oldal)

Kalendárium (17 oldal)

Incipit *Obsequiale seu Baptismale secundum chorum alme Ecclesie Strigoniensis*. Initium sancti Evangelii secundum Joannem (1–1')

Sequitur exorcismus salis et aquae diebus Dominicis per totum annum (1'–3)

Ordo benedictionis nubentium, precipue quando fit cum solennitate (3–5)

Copula super viduas (4'–5)

Introductio sponse nove post nuptias (5–6')

Incipit catechismus puerorum¹³³ (6'–11)

¹²⁹ E csoportok kialakítása a neves könyvgyűjtő, Ráth György nevéhez kötődik: Ráth 1891.

¹³⁰ Bárth 1999, 362–363. Az 1496. évi nürnbergi kiadásról: Ráth 1889.

¹³¹ OR 1560.

¹³² OR 1560, f. 38–76.

¹³³ A tartalomjegyzékben: „Ordo Baptismi”.

Incipit baptismus circa fontem (11–12)
 Introductio mulieris post partum (12–14)
 Sequitur ordo ad inungendum infirmum (14–23')
 Sequitur commendatio animae (23'–26')
 Modus sepeliendi defunctum (26'–38)
 In die Pasche benedictio carniū (38–38')
 Benedictio lardi (38')
 Benedictio super carnes avium (38'–39)
 Ovorū benedictio (39)
 Caseorū benedictio (39)
 Ad quaevis benedictio (39)
 Ad omnia benedictio (39')
 Segetū consecratio in die sancti Marci Evangelistae (39'–43)
 Benedictio pabuli seu avene in die sancti Stephani prothomartyris (43–45')
 Benedictio vini seu amoris sancti Joannis, tertio die post Domini nati-
 vitate (45'–47')
 Benedictio baculorū et capsellarū pro peregrinis (47'–50')
 In reversione peregrinorū (50'–51)
 Benedictio novi panis (51)
 Benedictio uvae sive novae fabae (51')
 Pomorū benedictio (51')
 Benedictio ad vasa nova (51'–52)
 Benedictio novae domus (52–53')
 Sequuntur decem praecepta etc. (53'–54')
 Ordo in Purificatione sancte Marie (54'–58)
 In capite ieiunii, exorcismus cinerū (58–60)
 Ordo in die Ramispalmarū (60–66), benne: Sequitur exorcismus florum
 et frondium (62–66)
 In cena Domini (66–68)
 Ordo in die parasceves (68–71)
 Ordo in sancto sabbato (71–75')
 In assumptione B. Marie virginis benedictio herbarū (75'–76)
 De festis diebus colendis (4 oldal)

Már a tartalomjegyzék is mutatja azt a tényt, hogy a magyarországi nyomtatott szertartáskönyvek struktúrája kezdettől fogva beilleszkedett a korabeli európai rituálék körébe: ugyanezekből az évtizedekből számos hasonló kialakítású szertartáskönyv analógiáját említhetnénk. A keresztelés, esketés és temetés ordóján túl a kötet érdemileg bizonyos nagy ünnepek (gyertyaszentelő, hamvazószerda, virágvasárnap, nagycsütörtök, nagypéntek, nagyszombat) liturgiájának, valamint

néhány ezekkel (gyertya, hamu, pálma/barka, tűz, víz, húsvéti ételek) vagy más ünnepekkel (vetések Szent Márk napján, zab István napján, bor János napján, füvek/növények Nagyboldogasszony napján) összefüggő, vagy mindezeketől független (víz és só, új asszony, gyermekágyas nő, zarándokkellékek, új kenyér, új szőlő vagy bab, alma, új edény, új ház) benedikciónak a leírását tartalmazza.

A hazai liturgiátörténet kiemelkedő darabjait képezik a Telegdi Miklós pécsi püspök, esztergomi adminisztrátor által összeállított *Agendarius* kiadásai.¹³⁴ Az esztergomi szertartáskönyv tridentin szellemben átdolgozott változata 1583-ban és 1596-ban jelent meg, és méltán nevezhető a „legmagyarabb rituálénak”. Köszönhető ez egyrészt a Telegdi és néhány kortársa által fémjelzett humanista egyházi irányzatnak, amely célul tűzte ki a katolikus liturgia bizonyos ágainak népnyelvre történő fordítását és a latin szertartásrend hegemoniájának visszaszorítását. Másrészt az összeállító lehetőség szerint arra törekedett, hogy a hazai szertartások jellegzetességeit átörökítse, minek következtében több olyan rítuselemet érintetlenül hagyott, amely a számára mintaként használt külföldi rituálékban nem kapott helyet.¹³⁵ A Telegdi-féle *Agendarius* mindösszesen egy tucat benedikciót tartalmaz, amelyek nagyrészt átörökítődték a 17. századi szerkönyvekre.¹³⁶ Tanulóságnak tűnik a jeles szertartáskönyv tartalmi vázlatának közlése is:

Agendarius liber... (1596)

Előszó (4 oldal)

Ritus baptizandi (1–31)

Benedictio fontis in casu necessitatis (31–32)

Benedictio et introductio mulieris in templum post partum (33–36)

Exhortatio ad suscipiendum sacramentum confirmationis (38–53)

Ordo et ritus conjungendi sponsum et sponsam in facie ecclesiae (53–73)

Introductio novae nuptiae in templum post nuptias (74–75)

Modus audiendae confessionis poenitentium (76–114)

Ritus absolvendi ab excommunicatione majori, sive a canone, sive ab homine in externo foro lata (115–118)

Ritus eucharistiae sacramentum fideli populo distribuendi (118–126)

Ritus inungendi infirmos, sacro extremae unctionis oleo (127–141)

Ordo commendationis animae (141–148)

Ordo sepeliendi mortuos (148–157)

¹³⁴ TA 1583; 1596.

¹³⁵ Ezek közül a kereszteléssel és az esketéssel kapcsolatos liturgiai elemekhez vö. Bárh 2005c.

¹³⁶ TA 1596, 158–198.

Benedictio aquae cum sale, ad aspergendum populum, quae fit singulis diebus dominicis (158–162)
 Benedictio pabuli in festo Sancti Stephani prothomartyris (162–167)
 Benedictio vini in festo Sancti Joannis evangelistae (167–171)
 Benedictio auri, thuris et myrrhae, trium munerum preciosorum, in festo Epiphaniae Domini (172–173)
 Benedictio pomorum in festo S. Blasii episcopi et martyris, contra dolorem gutturis (174–175)
 Benedictio segetum in festo Sancti Marci evangelistae (176–189)
 Benedictio novi panis in festo divisionis apostolorum (189–190)
 Benedictio novae uvae in festo transfigurationis domini (190)
 Benedictio herbarum in festo assumptionis Beatae Mariae (191–192)
 Benedictio novae domus (192–194)
 Benedictio peregrinorum (194–196)
 Super peregrinos ex peregrinatione reversos (196–198)
 Modus denunciandi populo fidei festa et jejunia (198–210)
 Brevis exhortatio de matrimonio (210–219)
 Temeteskor valo praedikatio (219–227)

Ha összevetjük Telegdi és Oláh szertartáskönyvének tartalmi arányait, jól látható az az eltolódás, amely a *Tridentinum* szellemiségében fogant *Agendarius* összeállításában a szentségek javára végbement. A 16. század végén érvényben lévő esztergomi szerkönyv mintegy másfélszáz oldalon keresztül foglalkozik a szentségek és a temetés kiszolgáltatásának rítusával, köztük a bérmlás, a gyónás és az áldozás kérdéskörével. Utóbbiak vonatkozásában adatai – magyar viszonylatban – szinte unikálisnak tekinthetők a korszakból. Ami a szentségektől – a későbbi rituálék szerkezetét idéző módon – gondosan elválasztott benedikciókat illeti, ezen a téren sem a jelentősebb bővülésnek, sem a kínálat csökkenésének nem olvashatók ki egyértelmű tendenciái az obsequiálék anyagához képest. Feltűnő, hogy Telegdi egy az egyben elhagyta a nagyobb ünnepek liturgiájának (és az ezekkel összefüggő benedikcióknak) az ismertetését. A szülés és az esküvő utáni asszonyavatás, a víz és só, az új ház és a zarándokok megáldása mellett olyan kisebb ünnepekhez kötődő áldásokat közöl, amelyeknek csupán egy része (Szent Márk-napi búzaszentelés, Szent János-napi boráldás, Szent István-napi takarmányáldás, Nagyboldogasszony-napi növényáldás, az új szőlő megáldása Urunk Színeváltozása ünnepén) szerepelt a korábbi szertartáskönyveinkben. Az arany, mirha és tömjén vízkereszti megáldása és a Szent Balázs-napi almaszentelés (torokfájás ellen) először itt szerepel, majd – miként látni fogjuk – hasonló formában a későbbi évszázadok liturgikus hagyományában is átörökítődött. Nem így tör-

tént az „apostolok oszlása” ünnepén (július 15.) megáldott új kenyérrel, amelynek sem korábban, sem később nincs nyoma a hazai benedikciós gyakorlatban.¹³⁷

Az esztergomi szertartáskönyvek harmadik nagy csoportját a *Rituale Strigoniense* 1625. évi és későbbi változatlan kiadásai alkotják.¹³⁸ Pázmány Péter számára két tényező volt irányadó a rituálé összeállításakor. Egyfelől hangsúlyosan arra törekedett, hogy az egy évtizeddel korábban véglegesített *Rituale Romanum* előírásainak és szertartásleírásainak szövegét teljes egészében átültesse a honi gyakorlatba, másfelől viszont az ily módon kialakított tartalmi törzset több helyen a magyarországi liturgikus hagyományok elengedhetetlen elemeivel egészítette ki. Utóbbi téren leginkább az *Agendarius*ra és az abban átörökített középkori rítuselemekre támaszkodhatott.¹³⁹ E kettős törekvés eredményeképpen a későbbi évszázadok szertartásrendjei szempontjából kiemelkedő jelentőségű *Rituale Strigoniense* benedikciókat tartalmazó fejezete a római rituálé valamennyi áldását magába foglalja, ám emellett több helyi jellegzetesség is szerepel benne. A római rítus szerint megszővegezett víz-, gyertya-, ház-, nászágy-, hajó-, szőlőskert-, zarándok-, gyümölcs-, olaj-, valamint húsvéti élelmiszeráldás után Pázmány hat olyan benedikciót is beillesztett, amelyek a *Rituale Romanum*ban nem kaptak helyet. Ezek a következők: az általános jellegű *Benedictio communis ad omnia*, a Szent János evangélista ünnepén (dec. 27.) történő borszentelés,¹⁴⁰ az amulett és démonűző szerepű három értékes ajándék (arany, tömjén, mirha) vízkeresztje (jan. 6.) megáldása,¹⁴¹ a torokfájásra alkalmas alma Balázs-napi (febr. 3.) benedikciója,¹⁴² az új szőlő megáldása Urunk színeváltozása (aug. 6.) ünnepén¹⁴³, valamint a füvek Nagyboldogasszony-napi (aug. 15.) áldása.¹⁴⁴ A felsorolt benedikciók többsége mély gyökerezésű, lokális jellegzetességet képvisel. Eredetük és elterjedésük kérdése a szöveggyűjteményben még visszatérünk, ám előrebocsátjuk, hogy a későbbiekben mindegyikük önálló, elsősorban közép-európai kontextusban vizsgálódó liturgiátörténeti és történeti-néprajzi tanulmányt igényel.

A meghatározó jelentőségű esztergomi szertartáskönyv fő tartalmi egységei és arányai a következők:

¹³⁷ Bálint Sándor ezen egyedi, 16. századi adat alapján nevezte – talán kevésbé megalapozottan – a szertartást a középkori magyar egyház archaikus hagyományának. – Bálint 1977, II. 45–49.

¹³⁸ STR 1625. A további kiadások adatait lásd a bibliográfiában.

¹³⁹ Pázmány efféle törekvéseire: Rajner 1901, 234–235.

¹⁴⁰ Vö. Bálint 1977, I. 91–93.

¹⁴¹ Vö. Bálint 1973, 144.

¹⁴² Vö. Bálint 1977, I. 201, 236.

¹⁴³ Vö. Bálint 1977, II. 162.

¹⁴⁴ Vö. Bálint 1977, II. 186.

Rituale Strigoniense (1625)

Előszó (3 oldal)

Index hujus ritualis (3 oldal)

De iis, quae in sacramentorum administratione generaliter servanda sunt (1–5)

De sacramento baptismi (5–54)

De sacramento poenitentiae (55–65)

De sacramento eucharistiae (65–76)

De sacramento extremæ unctionis (77–85)

De visitatione et cura infirmorum (85–102)

Ordo commendationis animae (102–124)

De exequiis (124–145)

De sacramento matrimonii (145–160)

Ritus introducendi novam nuptam in templum post nuptias (160–161)

De benedictione mulieris post partum (162–165)

De benedictionibus regulæ generales (165–166)

Ordo ad faciendam aquam benedictam (166–169)

Benedictio candelarum, extra diem purificationis beatae Mariae Virginis (169)

Benedictio domorum in sabbato sancto paschae (169–170)

Alia benedictio domorum alio tempore facienda cum aspersione aquae benedictae (170–171)

Benedictio loci (170)

Alia benedictio domus novae (171–172)

Benedictio thalami (172)

Benedictio novae navis (172–173)

Benedictio communis super fruges et vineas (173)

Benedictio peregrinorum ad loca sancta prodeuntium (173–176)

Benedictio peregrinorum post reditum (176–177)

Benedictiones esulentorum, praesertim in pascha

Benedictio agni paschalis (177)

Benedictio ovorum (177–178)

Benedictio panis (178)

Alia benedictio panis (178)

Benedictio novorum fructuum (178–179)

Benedictio ad quodcumque comestibile (179)

Benedictio olei simplicis (179–180)

Benedictio communis ad omnia (180)

Benedictio vini, in festo S. Joannis evangelistae (180–184)

Benedictio trium munerum pretiosorum, in festo epiphaniae Domini (184–185)

Benedictio pomorum, in festo S. Blasii episcopi et martyri (185–186)
 Benedictio novae uvae, in festo transfigurationis Domini (186–187)
 Benedictio herbarum, in festo assumptionis beatae Mariae Virginis (187)
 Benedictiones ab episcopis, vel aliis facultatem habentibus faciendae
 Benedictio sacerdotalium indumentorum in genere (188–189)
 Benedictio mapparum, sive lintheaminum altaris (189–190)
 Benedictio corporalium (190)
 Benedictio tabernaculi, seu vasculi pro sacrosancta eucharistia conservanda
 (190–191)
 Benedictio novae crucis (191–192)
 Benedictio imaginum Jesu Christi domini nostri, B. Virginis Mariae, et alio-
 rum sanctorum (192)
 Ritus benedicendi et imponendi primarium lapidem pro ecclesia aedificanda,
 servandus a sacerdote facultatem habente ab episcopo (192–198)
 Ritus benedicendi novam ecclesiam, seu oratorium publicum, ut ibi sanctissi-
 mum missae sacrificium celebrari possit (198–203)
 Ritus reconciliandi ecclesiam violatam, si nondum erat ab episcopo consecrata
 (203–206)
 Ritus benedicendi novum coemeterium per sacerdotem ab episcopo delegatum
 (206–208)
 Ordo reconciliandi coemeterium violatum, sive ecclesiae contiguum sit, sive
 separatum, ubi ecclesia non est polluta (208–210)
 De processionibus (210–211)
 Ordo in sacratissima nocte resurrectionis Christi servandus (211–214)
 Ordo servandus in litaniarum majorum processione, quae die festo S. Marci
 celebratur, quo et segetes benedicuntur (214–227)
 De processionibus in diebus rogationum (227–232)
 De processione in festo sanctissimi Corporis Christi (232–243)
 De processione ad petendam pluviam (243–244)
 Processio ad postulandam serenitatem (244–245)
 Preces ad repellendam tempestatem (245–247)
 Preces dicendae tempore penuriae et famis (247–248)
 Processio tempore mortalitatis et pestis (248–249)
 Preces dicendae in litaniiis tempore belli (249–253)
 Processio in quacumque tribulatione (253–254)
 Preces dicendae in processione pro gratiarum actione (254–262)
 De processione in translatione sacrarum reliquiarum insignium (262)
 De exorcizandis obsessis a daemone (263–292)
 Formulae scribendae in libris habendis apud parochos, ut infra notatur (292–
 298)

A hazai egyházmegyék túlnyomó többségében – az esztergomi érsekség és a győri püspökség¹⁴⁵ kivételével – a 18. században jelentek meg először nyomtatott rituálék.¹⁴⁶ A szerkönyvek tartalmi tekintetben nagyfokú rokonságot mutattak egymással. Ez elsősorban a *Rituale Strigoniense* zsinati határozatokkal is megerősített tekintélyének köszönhető.¹⁴⁷ Voltak azonban olyan egyházmegyék, amelyek főpásztorai előszeretettel hangsúlyozták az esztergomi érsekségtől való függetlenségüket. Jó példa erre a kalocsai érsekek és közülük Patachich Gábor gyakorlata, aki 1738-ban, kiadván az első újkori kalocsai rituálét, a mű előszavában jelezte, hogy elsősorban a *Rituale Romanum*ot tekintette mintának.¹⁴⁸ A függetlenségüket féltő egyházi vezetők azonban éppen a közös minta révén nem tudták kikerülni, hogy az esztergomitól lényegesen eltérő szertartáskönyvet alkossanak. Apróbb különbségek azonban vannak.¹⁴⁹ E helyi jellegzetességek vizsgálata különösen fontos lehet a szokások és hiedelmek regionális elterjedését szem előtt tartó néprajzkutatás számára.

3. A felszín alatt

Az egyházmegyei rituálékban rögzített benedikciók a hivatalos gyakorlatról nyújtanak felszínes képet, ám emellett az általunk vizsgált korszakban létezett egy „félhivatalosnak” nevezhető egyházi áldás-/átokgyakorlat is.¹⁵⁰ Az elnevezés magyarázatául meg kell jegyeznünk, hogy sem a tridenti határozatokban, sem a *Rituale Romanum*ban nincs tiltás a hivatalos szerkönyvben nem szereplő áldások használatára vonatkozóan. „Félhivatalos” gyakorlaton tehát általában nem tiltott, hanem egyfajta megtűrt, elnézett benedikciós tevékenységet értünk. Ide so-

¹⁴⁵ JAUR 1636.

¹⁴⁶ Ezek egyenkénti hivatkozásától most eltekintünk. Néhány fontos szertartáskönyv pontos könyvészeti leírását lásd a bibliográfiában, továbbá: Bárth 1999, 394–396; Petrik 1888–1989, III. 229–230.

¹⁴⁷ A zsinati határozatokra: Péterffy 1742, II. 246.

¹⁴⁸ COL 1738. Vö. Petrik 1888–1989, V. 430. Az első újkori kalocsai szerkönyv kiadásáról és jelentőségéről: Bárth 2002, 14–15.

¹⁴⁹ Példaként említhetjük a kalocsai szertartáskönyv benedikciókészletét és exorcizmus fejezetét. Utóbbi ROM 1614. és STR 1625. évi egymással megegyező szövege mellett több kisebb rítust is tartalmaz. Így a démoni hatalmak által háborgatott ház benedikcióját, a gonosz lelkek távoltartására alkalmas kártyák megáldását, a tűz elleni exorcizmus szövegét, valamint az árvíz és tűzvész megállítására irányuló szertartás leírását egyaránt magába foglalja. COL 1738, 351–379.

¹⁵⁰ A „félhivatalos” gyakorlat fogalmához: Pócs 1984, 123–124.

rolunk minden olyan benedikciótípust, amely ugyan kimaradt a nyomtatott egyházmegyei szertartáskönyvekből, ám a hívek igényelték használatukat.

A magyarországi „felszín alatti” benedikciós gyakorlat kora újkori képének felvázolásához hozzátartozik, hogy a korszakban számos nem hazai kiadású európai kollekció is beépült az alsópapság és szerzetesség mindennapi gyakorlatába. Legalábbis erről árulkodnak a plébániák és kolostorok könyvjegyzékei. Kvantitatív megállapításokat csak a jegyzékek minél szélesebb merítésű elemzésével tehetnénk, ám a tendenciát jelző szórványadatokra már így is utalhatunk. A veszprémi egyházmegye plébániáinak könyvállományáról a 19. század elején készített nagyszabású felmérés alapján egyértelmű, hogy az efféle benedikciós könyvek használata (birtoklása) még a vártnál is szélesebb körben jelentkezhetett. Gelasio di Cilia fent említett kollekciója legalább két, Franciscus Maria de Capellis *Circulus aureus...* című gyűjteménye legalább három plébánia jegyzékében szerepel.¹⁵¹ Bernardus Sannig nagy hatású gyűjteményének többféle 18. századi kiadásának egy-egy példánya legalább tíz helyi plébános könyvespolcán helyet kapott.¹⁵² Az 1764-es velencei kiadás a veszprémi papi szeminárium 1795-ben összeírt könyvei közül sem hiányozhatott.¹⁵³ Az említett gyűjtemények mellett más benedikciós kézikönyvek is forgalomban voltak a 18. századi Magyarországon. Többségük a ferencesek működéséhez kapcsolódott. Esetenként egyes eredetileg nem ferences kiadású gyűjtemények nálunk szintén franciskánus használatban adathatók. Így például a fentebb már említett *Manuale benedictionum* egyik kiadásának nálunk őrzött példánya a székesfehérvári ferences rendi zárda pecsétjét őrzi címlapján.¹⁵⁴

A „félhivatalos” benedikciós tevékenység leglátványosabb hazai szövegemlékeit azok a kézírásos áldásformulák jelentik, amelyek nyomtatott liturgikus könyvek kötéstábláin, szennycímlapjain és utólapjain maradtak fenn. E kézírásos bejegyzésekből – száznál több 15–16. századi kötet áttanulmányozásával – Radó Polikárp gyűjtött össze egy csokorra valót.¹⁵⁵ Legtanulságosabb felfedezésének egyértelműen az aprószentek napi vesszőáldás (*Benedictio virgarum in die Innocentium*) megtalálása tekinthető, amely komoly nyereséget jelentett az efféle történeti adatoknak ujjongva örülő szokáskutatás számára.¹⁵⁶

¹⁵¹ Előbbi Kislőd és Csatár, utóbbi Ugod, Kapornak és Attala plébániai könyvjegyzékében bukkan fel: Hermann–Eberhardt 1942, 151.

¹⁵² Ezek a következők: Aszófő, Pápateszér, Márkó, Ugod, Zalaszentgrót, Zalaszentlászló, Csburgó, Csokonya (a római 1739. és 1753. évi kiadás), Murakeresztúr, Nagybjom (a velencei 1764. évi kiadás). Hermann–Eberhardt 1942, 151–152.

¹⁵³ Hermann–Eberhardt 1942, 83.

¹⁵⁴ MB 1685. A példány az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonában van.

¹⁵⁵ Radó 1944, 45–49.

¹⁵⁶ Az áldás szövegének két XVI. századi bejegyzését már Ráth György fölfedezte a saját tulajdonában lévő szertartáskönyvekben: Ráth 1891, 170, 174–175. Az adatok

Hasonlóképpen jó példa a középkori szertartások továbbélésére és a liturgikus szövegek hagyományozódására a szülés következtében elhunyt anyák avatásának rítusa.¹⁵⁷ A szülést követő tisztátalan állapot feloldásának igénye táplálta azt az elemi gondolatot, hogy a halott anyáknak is részesedni kell az avatás (*Introductio vagy Benedictio mulieris post partum*) egyházi szertartásában. A rítus végrehajtásának többféle módzata őrződött meg a kézírásos instrukciókban. Szokás volt, hogy a koporsóval a normális avatási szertartás mintájára, stólával bevezetve tértek be a templomba, megakasztva a temetési szertartás menetét. Máskor a temető kapuja szimbolizálta a templomajtót. A benedikciók és orációk szövege részben átalakult és a temetési szertartás elemeivel színeződött. Az elhunytat sokszor egy másik asszony helyettesítette a szertartásnál. Utóbbi szokás ellen Pázmány külön tiltó rendelkezést hozott a *Rituale Strigoniense* rubrikáiban. A 15–18. századi elszórt, apró adatok meggyőzően mutatják a szokás bűvópatakszerű továbbélését valahol a hivatalos rendelkezések és gyakorlat alatt, egyszersmind magyarázatot adva a néhány ilyen jellegű 19–20. századi néprajzi adat eredetére.¹⁵⁸

A „félhivatalos” benedikciós gyakorlatot tápláló népi igények kiszolgálására leginkább a szerzetesrendek, azok közül is elsősorban a bencések, a ferencesek és a jezsuiták mutattak vállalkozókészséget a korszakban. Az alábbiakban a hazai forrásokat e rendekhez kötve vesszük számba. Áttekintésünk remélhetőleg az említett három szerzetesrend benedikciókkal kapcsolatos attitűdjének eltérésére, a körvonalaiiban hasonló, ám rezdüléseiben mégis eltérő gyakorlatok jellemző irányaira is rá tud mutatni.

4. Benedikciók a bencés medicina szolgálatában: Sacra arca benedictionum (SAB)

Szemlénket a pannonhalmi bencés apátságban keletkezett és jelenleg is ott őrzött¹⁵⁹ szertartáskönyv, a *Sacra arca benedictionum* című gyűjtemény bemutatásával kezdjük, amelynek szövegét a monostor egyik – névtelenségbe burkolózó – szerzetese jegyezte le az 59 főlíós, 297x194 mm nagyságú könyvbe.¹⁶⁰ Munkáját

teljességre törekvő bemutatását és elemzését elvégző Radó Polikárp tanulmánya végén megjegyezte: „A magyar liturgiátörténet forrásainak teljes föltárása – előre jelezhetem – még nagyon sok más meglepetést is fog hozni a vallásos néprajz számára.” Radó 1943, 260. Az előkerült történeti adalékok fogadtatására és néprajzi fölhasználására lásd: Dömötör 1964, 163; Bálint 1973, 128.

¹⁵⁷ Vö. Franz 1909, II. 41–44.

¹⁵⁸ Bárth 1999, 371–373.

¹⁵⁹ Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár (a továbbiakban: PFK) BKA 6.

¹⁶⁰ Szabó 1981, 22.

1697. április 3-án fejezte be. Mivel a kötetet író kéz nem folyóírással írt, a lejegyző kilétét nehéz lenne kideríteni. A Lendvay Placid főapát által irányított apátságban ebben az évben megközelítőleg 20 szerzetes élt.¹⁶¹ Közülük többen hagytak írásos nyomot az utókorra, különösen a rendkívül termékeny Lancsics Bonifác (1674–1737) jeleskedett ekkoriban ilyen szempontból Pannonhalmán.¹⁶² Utóbbival kapcsolatban figyelemre méltó körülmény, hogy gyógyászati célú, szintén kézíratos könyvecskéjének (*Libellus Medicinalis pro diversis morbis curandis vel vitandis...*) írása ugyanebben az évben, 1697-ben kezdődött.¹⁶³

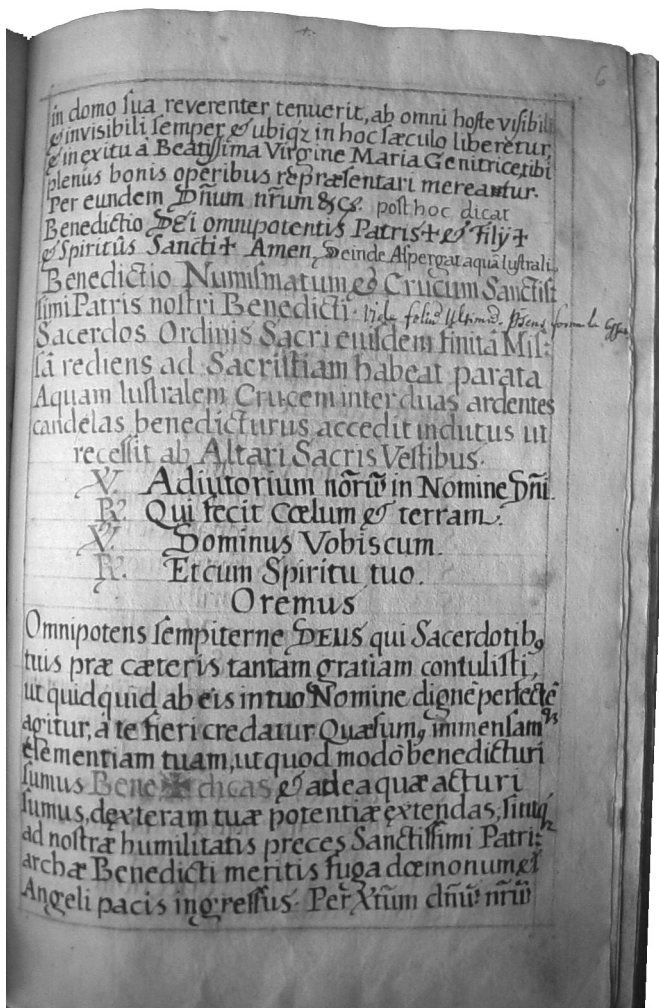
A lejegyző személyével kapcsolatos bizonytalanság mellett egy nem túl informatív megjegyzésen kívül („Haec collecta sunt ex auctoribus orthodoxis...per quemdam fratrem professum ad S. Martinum Sacri Montis Pannoniae”) a benedikciós könyv közvetlen forrásai sem derülnek ki a kéziratból. A szerzetesi élethez fűződő rítusok kapcsán egy helyen (f. 12v) említik, hogy az a rendi szertartáskönyvből („ex Monastico Coeremoniali Ordinis S. P. N. Benedicti desumpta”) származik. Ugyancsak egy, a témánk szempontjából nem releváns fogadalomtételi szertartás (f. 15v) esetében egyértelmű, hogy egy korábbi, 1675-ben megszövegezett *ordo* másolatáról van szó, amelynek petíciós formulájában ráadásul az akkori főapát, Gencsy Egyed (1630–1684) neve szerepel. A benedikciós és exorcista szövegek eredetére vonatkozóan azonban az alábbiakban mi is csupán feltételezésekre és a késő középkori, kora újkori analógiák bemutatására szorítkozhatunk.

Ami a szertartáskönyv valódi használatát illeti, ebből a szempontból leginkább azok a későbbi, 18. századi bejegyzések beszédesek, amelyek a kötet utolsó két fólióján (58r–59v) találhatóak. Ezek egyrészt minden átmenet és magyarázat nélkül folytatják a sort, másrészt polemizálnak is a korábbiakkal (főként a rózsafűzér megáldásának „új” szertartása kapcsán). Az utolsó bejegyzett benedikciót 1778-ra datálták. Ugyanakkor e későbbi bejegyzések meggyőző érveket jelentenek arra vonatkozóan, hogy az általunk vizsgált szerkönyvet a 18. században – vélhetően a rend 1786-ban lezajlott feloszlatásáig – folyamatosan használták.

¹⁶¹ A hozzávetőleges számot a régi rendtörténeti sorozat névsorai (Molnár 1906, 677–681) alapján becsültük meg. Ugyanezt valószínűsíti: Hervay 2003, 341. Lendvay Placid főapátságára (1693–1699) lásd a pannonhalmi rendtörténetben írottakat, valamint a korszak átfogó összefoglalásait: Szakály 1996; Molnár 1996.

¹⁶² Lancsics személyére és műveire: Gulyás 2006.

¹⁶³ A gyógyászati könyv (mai jelzete: PFK BK^r 13/3) a XX. század elején éppen lappangott, úgyhogy tartalmára csak következtetni tudott a rendtörténet szerzője: Molnár 1906, 605. A két egykorú, egy helyen íródott gyógyítási célú kötet tulajdonképpen ugyanazon kor medicínális gyakorlatának két oldalát reprezentálja.

3. ábra. A Sacra arca benedictionum írasképe

A Sacra arca benedictionum (1697) tartalmi vázolata¹⁶⁴:

1. ff. 2r–4v. Forma induendi infantes pro voto
1. a. f. 2v. Benedictio cinguli
2. ff. 4v–5v. Benedictio ad exuendum puerum vel puellam completo tempore voti

¹⁶⁴ Az ordók számozását a könnyebb hivatkozhatóság érdekében alakítottuk ki.

3. ff. 5v–6r. Benedictio rosariorum
4. ff. 6r–12v. Benedictio numismatum et crucum sanctissimi patris nostri Benedicti
4. a. ff. 9r–9v. Benedictio olei simplicis
5. ff. 12v–15r. Formula renovationis votorum in festo Circumcisionis domini nostri Jesu Christi ex monastico coereemoniali ordinis sanctissimi patris nostri Benedicti desumpta
6. ff. 15v–19v. Forma profitendi sub beatissimi patris nostri Benedicti regula
7. ff. 19v–21r. Ordo generaliter absolvendi fratres in capitulo feria secunda post dominicam primam Quadragesimae
8. ff. 21r–21v. Ordo observandus caeremoni(alis)...(excommunicationis)
9. ff. 21v–22r. Benedictio incensi
10. ff. 22r–22v. Benedictio ruttae [sic!] contra veneficia doemoniaca
11. f. 22v. Benedictio herbarum in festo et octava Assumptionis B. V. Mariae
12. ff. 22v–23r. Benedictio animalium tempore pestis
13. ff. 23r–23v. Benedictio salis qui datur animalibus
14. ff. 23v–24r. Benedictio avenae vel hordei in festo sancti Stephani protomartyris quod datur animalibus
15. f. 24r. Benedictio novi fontis
16. f. 24v. Benedictio ad quodcunque comestibile
17. ff. 24v–25r. Benedictio quarumcunque rerum
18. f. 25r. Benedictio communis ad omnia
19. ff. 25r–27v. Exorcismus domus a malis spiritibus vexatae
20. ff. 28r–32v. Exorcismus contra imminentem tempestatem fulgurum et grandinum
21. f. 32v. Benedictio candelarum extra solemnitatem beatissimae virginis Mariae purificationem
22. ff. 32v–36v. Benedictio salis et aquae
23. ff. 36v–37r. Benedictio vini ad sanandum maleficiatos et venefic[iat]os
24. ff. 37r–37v. Benedictio rutae et salviae
25. ff. 37v–38r. Benedictio olei, camphorae et cardi pro potione
26. f. 38r. Sequitur benedictio suffitus circa maleficiatos
26. a. f. 38v. Benedictio sulphuris
26. b. ff. 38v–39r. Benedictio myrhae
26. c. ff. 39r–39v. Benedictio thuris
26. d. f. 39v. Benedictio camphorae
26. e. ff. 39v–40r. Benedictio lavendularum, rosarum, cariophilorum
26. f. f. 40r. Benedictio rutae, cardi et salviae
27. ff. 40r–41r. Benedictio ignis ad comburenda instrumenta maleficialia
28. f. 41r. Benedictio auri contra regium morbum

29. ff. 41r–41v. *Alia benedictio auri, thuris et myrhae adversus incubos et succubos et contra insultus maleficorum*
30. f. 41v. *Contra febres*
31. ff. 41v–42v. *Contra morbum caducum*
32. ff. 42v–43r. *Contra dolores calculi*
33. ff. 43r–43v. *Contra frenesim infantium*
34. ff. 43v–44r. *Contra praesuras praegnantium*
35. ff. 44r–51r. *Exorcismus potentissimus mirabilisque efficaciae ad expellendas omnes facturas, maleficia, praestigia, ligaturas, et opus nefarium diaboli ab hominibus*
36. ff. 51r–56v. *Exorcismus mirabilis efficacitiae, qui in matrimonio a doemonibus vel maleficiis aut arte diabolica impediuntur seu maleficiantur*
37. ff. 56v–57v. *Benedictio aquae contra maleficium taciturnitatis*

A kéziratos szertartáskönyv mind a bencés háttér, mind pedig a magyarországi keletkezés egyértelmű jegeit magán viseli. A Benedek-rendi háttér alapján értelmezhetőek azok a szertartások, amelyek speciális rendi rítusokként annak ellenére bekerültek a gyűjteménybe, hogy gyakorlatilag nem is tartalmazzak benedikciót (5., 6., 7. ordó). Közelebb áll a kézirat címe által kijelölt szándékhoz a kiközösítésre irányuló szertartás (8), amely az áldás-/átokgyakorlat különleges, negatív konnotációjú kifejeződése. A gyűjtemény elején szerepelnek azok a rendi indíttatású benedikciók (1., 1a., 2., 4.), amelyek szövege – a hivatkozott szentek nevének kicserélésével – több más szerzetesrend gyakorlatában is párhuzammal rendelkezik.

A gyűjtemény törzsanyagát négy nagyobb csoportba sorolhatjuk be. Az első és egyben a legtöbb ordót magába foglaló csoportba olyan általános, viszonylag sok magyar és európai párhuzammal rendelkező szertartások kerülnek, amelyek változatos dolgok megáldására irányulnak. Ahogy a 9. ordó előtt szereplő rubrika mondja: „Sequuntur benedictiones rerum variarum”. (f. 21v) Ezek közé soroltuk az amulett szerepű rózsafüzér (3) és a démonűző hatású rutafű megáldása (10) mellett a benedikciók zömét (4a., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 21.). Elkülönítettük viszont a kimondottan átok jellegű exorcizmusokat, amelyek még címükben is ezt az egyértelmű irányultságot tükrözik. Így a démonok gyötörte ház (19) és a vihar elleni exorcizmus (20) mellett a rontás áldozatainak nagy, ünnepélyes ördögűzése (35), illetve a házassági rontásban szenvedők hasonló jellegű meggyógyítása (36) egyazon csoportba osztható. A harmadik csoportot az általában *maleficium* kifejezéssel említett rontás elhárítására szolgáló szertartások alkotják (22., 23., 24., 25., 26a–f., 29., 37.), amelyek között több olyan is helyet kapott, amely csupán nagyon távoli párhuzamokkal, vagy semmilyen analógiával nem rendelkezik. Az ilyen jellegű áldások bevezető rubrikája pontosan kifejezi az általuk elérni kívánt célt: „Sequuntur benedictiones contra maleficia et veneficia” (f.

32v). Végül, de nem utolsó sorban ezekhez csatlakoznak, ám el is különíthetők a kimondottan betegségek elleni szertartások (28., 30., 31., 32., 33., 34.), amelyek forrásunk igazi különlegességét jelentik. Ahogy azt a szertartáskönyv összeállítója a kézirat legvégén (f. 57v) – vélhetően az egész gyűjteményre vonatkozóan – megfogalmazta: ezeket az ordókat a betegeskedők és a megrontottak javára („in gratiam langventium et maleficiatorum”) írta össze.

5. A ferencesek benedikciós tárháza

A ferencesek kiemelt szerepe a benedikciós gyakorlat kora újkori továbbéltetésében természetes módon következett a franciskánusok életközeli, a *Tridentinum* szellemétől kevésbé megérintett vallásos mentalitásából.¹⁶⁵ Sok szempontból középkori jellegű szellemiségük alkalmassá tette őket többek között a benedikciós gyakorlat 18. századra történő átörökítésére és nagyjából a jozefinizmus kiteljesedéséig való továbbéltetésére. Az alábbiakban olyan ferences kötődésű hazai források rövid, jelzésszerű ismertetésére vállalkozunk, amelyek magukban hordozzák az általunk vizsgált gyakorlat szöveges formáit.

Méltán tartják a hazai néprajztudományban kiemelt jelentőségűnek Katona Lajos viszonylag hosszú szövegközlő tanulmányát, amelyben egy 17. századi eredetűnek vélt exorcizmusleírás 1764-ben készült másolatát adta közre.¹⁶⁶ A 20 oldalas latin nyelvű formulagyűjtemény elsősorban nem tartalmi szempontból, hanem mint tudományos közlés tekinthető unikálisnak. A gyöngyösi ferences könyvtárban bújárkodó Katona – kiváló intuícióval – felismerte a kézirat folklorisztikai és művelődéstörténeti jelentőségét. A hosszúnak számító latin szöveg – amelyhez hasonló közlésére sem előtte, sem utána nem volt példa a néprajztudomány vezető folyóiratában – publikálását a következőképpen indokolta meg bevezetőjében: „Látjuk mennyi népies babonával és ősrégi hiedelemmel érintkezik e kis füzet tartalma, mely a midőn részben ilyeneken alapul, másfelől hasonlóknak ápolására is szolgált. Minthogy pedig hazai másolatának egy máig fönmaradt példánya azt látszik bizonyítani, hogy nálunk is gyakorolták vele a benne leírt ördögűző-eljárást, a mi népünk hitével való összefüggése miatt is megérdemli, hogy mielőtt még teljesen elpusztulna az emléke, e folyóiratban az utókor számára jobban megőrizzük, mint az ezen, esetleg ma már egyetlen kézirati példány vajmi bizonytalan sorsa mellett lehetséges volna.”¹⁶⁷ A Katona Lajos bölcs erőlelátásának köszönhetően ránk maradt exorcizmusgyűjtemény olyan áldás-/átokimádságokat tartal-

¹⁶⁵ Vö. Bálint 1944, 123–124.

¹⁶⁶ Katona 1902.

¹⁶⁷ Katona 1902, 62.

maz, amelyek különleges, ördögűző hatalommal felruházott cédulák készítésére irányultak. Az aprólékos procedúra keretében külön formulákkal áldották meg a cédulák anyagát, a rájuk ütött pecsétet, a tintát és a tollat is. Az ekképpen előállított eszköz amulettként védte az embereket a tisztátalan lelkek támadásától, de alkalmas volt az állatok, a földek, az épületek stb. védelmére minden olyan kártétellel szemben, aminek rontás (*maleficium*) állt a hátterében. A preventív funkció mellett a cédulákat megszállottság vagy rontás bekövetkezése után is használták. Ilyen esetben az áldozattal lenyelették a varázserejű papírdarabokat. Ugyanígy tettek a nehéz szülések megkönnyítése érdekében is.

Az „ördögűző könyvecske” benedikciói és exorcizmusai túlnyomórészt az ilyen típusú kora újkori szöveganyagra vezethetők vissza. A szertartás 17. századi franciskánus összeállítója az ismert és egyéb célra használatos imádságok formuláit, toposzait alkalmazta a cédulák alapanyagaira. Észrevette ezt az a kassai ferences rendi szerzetes is, aki egyik rendtársa számára lemásolta a gyűjteményt a 18. század közepén. Megjegyzése szerint a szövegek többsége Bernardus Sannig rituáléjából származik.¹⁶⁸

A franciskánus szellem erdélyi fellegvárában, Csíksomlyón jelent meg a 18. század közepén az a kislakú könyvecske, amely elsősorban vihar elleni áldás-/átokimádságokat tartalmaz.¹⁶⁹ A kötet címlapja és terjedelme (72 oldal) egy az egyben megegyezik egy évjelzés nélkül, valamikor a 18. század első felében Velencében kinyomtatott könyv adataival.¹⁷⁰ A csíksomlyói kiadás nem véletlenül szerepelteti a „reimpressum” megjegyzést címlapján. A *Fasciculus benedictionum* nem azonosítható összeállítója („S. R. E.”) a szokásoknak megfelelően különféle egyházmegyei rituálékból és manuálékból merítette anyagát. A vihar távoltartására irányuló benedikciók és exorcizmusok mellett különféle rontások elleni imádságok is találhatóak a kötetben. Példaként említhetjük a megigézett vagy valamely mágia által megkötött személyek feletti igen hatásos *ellene esküvés* (*conjuratio potentissima super persona fascinata, aut magiis quibusvis ligata*) szövegét.¹⁷¹

Tartalmi összetételét és funkcióját tekintve az eddig ismertetett kézikönyvektől némileg eltér a népszerű *Arca Domini* című imakönyv, amely jó néhány kiadást megért a 18. században.¹⁷² A ferences ihletésű gyűjtemény elsősorban min-

¹⁶⁸ Katona 1902, 63.

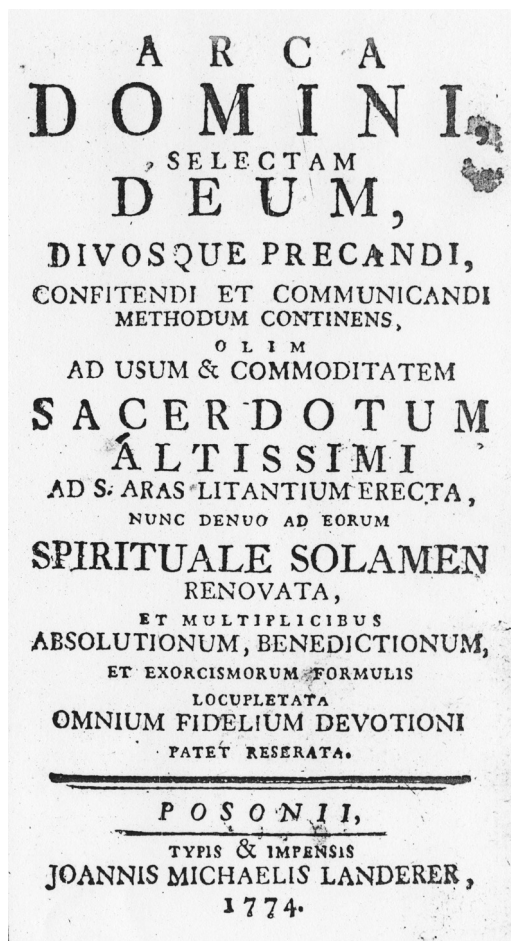
¹⁶⁹ FB 1749; vö. Petrik 1888–1989, V. 149.

¹⁷⁰ Probst 1993, 129. Az említett előkép talán megfeleltethető a 19. század elején *Fasciculus benedictionum* címmel, Tarány falu plébániáján összeírt kötettel, amelyről annyit lehet tudni, hogy 1703-ban adták ki Velencében. Hermann–Eberhardt 1942, 151.

¹⁷¹ FB 1749, 70–71.

¹⁷² AD 1774. Az imakönyv különféle kiadásainak könyvészeti leírását lásd: Petrik 1888–1989, I. 103–104; V. 36. Több kiadás év nélkül jelent meg. A datálható megjelenések 1739 és 1843 közé tehetők.

dennapi imádságokat tartalmaz, ám emellett – mintegy kiegészítésként – számos benedikciót és exorcizmust is magába foglal.

4. ábra. Az Arca Domini címlapja

Tartalmi váza a következő:

Arca Domini (1774)

I. Imádságok, litániák, himnuszok

Preces matutinae (3–12) (önmegáldással)

Preces ante et post s. confessionem (13–17)

Preces ante et post s. communionem (18–25)
 Preces efficacissimae ad benignissimum Jesum (26–42)
 Precationes devotissimae ad beatissimam Virginem Mariam (42–63)
 Precationes ad S. Franciscum seraphicum (63–70)
 Precationes ad Sanctum Antonium Paduanum (70–86)
 Preces vespertinae (87–95)
 Orationes efficacissimae pro felici morte (95–105)
 Orationes in variis necessitatibus dicendae (106–111)
 Ad S. Liborium contra morbum caducum et morbum calculi, quotidie devote
 recitanda; cujus festum cadit in 23. Julii (106–107)
 Ad Sanctam Apolloniam virginem et martyrem, contra dolorem dentium (107)
 Ad D. Joannem Nepomucenum pro avertenda infamia (108)
 Ad B. Virginem contra pestem (108–109)
 Affectus animae devotae tempore aegritudinis (109–110)
 In quacunq; tribulatione (110–111)
 Preces, quae pro temporis opportunitate devote recitari possunt (111–119)
 Praeparatio ad sacro-sanctum missae sacrificium (120–136)
 Gratiarum actio post missam (136–145)
 Preces jaculatoriae, quas memoriter scire oportet (145–147)

II. Formulae absolutionum, benedictionum et exorcismorum (148–210)
 Absolutio impertienda plenaria fratri in agone existenti auctoritate privilegio-
 rum ordinis (148–149)
 Absolutio danda chordigeris et confratribus tertii ordinis in articulo mortis (149–
 150)
 Forma absolutionis illorum, qui nunquam fuerunt catholici (150–151)
 Forma absolvendi apostatas a fide (151)
 Regulae a sacerdote exorcista observandae (151)
 Oratio ante benedictionem vel exorcismum (152)
 Benedictio indumenti (152–153)
 Benedictio chordae (153–154)
 Ritus praecingendi confratrem (154–156)
 Ritus induendi pueros vel puellas habitu S. Francisci vel S. Clarae ex voto (156–158)
 Ritus exuendi eosdem pueros ex voto indutos (158–159)
 Benedictio prolis vel prolium (159–161)
 (ha rontás áldozata lett, akkor exorcizmus is: 161–162)
 Benedictio S. Salvatoris ab horta Franciscani contra febres (162)
 (ha ezt felírják egy cédulára, akkor az is megáldatik: 163)
 Benedictio super infirmum (163–166)
 Benedictio medicinae cujuscunq; (166)

- Benedictio crucis portatilis (166–167)
 Benedictio novae crucis trabalis erigendae, vel in columna, vel aliter (167–168)
 Benedictio crucum et imaginum pro via crucis applicandarum (168)
 Benedictio imaginum Dei, Beatae Virginis et sanctorum (168–170)
 Benedictio rosarii vel numismatis cum indulgentiis, quando annexi possunt ex concessione summi pontificis (170)
 Benedictio scapularis B. V. Mariae (171–172)
 Benedictio chartae pro Agno Mariano, seu brevibus ad fugandam diabolum et destruendum maleficium (172–180)
 Benedictio thori (180–181)
 Benedictio domus (181–187)
 (ha megfertződött ház, akkor hozzáadatik: 187–189)
 Benedictio panis et aquae in festo S. Agathae contra periculum ignis (189–190)
 Benedictio domus ne comburatur ab igne (190–191)
 Benedictio novi putei vel fontis (191–192)
 Benedictio stabuli et pecorum (192–193)
 Benedictio armentorum, equorum, boum, ovium etc. (193–196)
 Benedictio animalium tempore pestis (196)
 Benedictio salis, qui datur animalibus, seu pecoribus (196–197)
 Benedictio avenae vel hordei in festo S. Stephani proto-martyris, quod animalibus datur (197–198)
 Benedictio florum et herbarum pro animalibus (198–199)
 Benedictio candelae (199)
 Benedictio candelarum in festo S. Blasii episcopi et martyris (200–201)
 Benedictio cujuscunque rei, tam commestibilis, quam non commestibilis etiam, etiam medicinae (201)
 Benedictio communis aquae lustralis (202–204)
 Exorcismus contra invisibilem lactis, butyri vel aliarum rerum per incantationes ablationem (205–206)
 Exorcismus contra imminentem tempestatem, tonitruum, fulminum, grandinum, ventorum (206–210)

A Supplementum benedictionum et exorcismorum fejezet tanulságos szövegei közül itt mindössze két példát emelünk ki. A rontás áldozatává vált gyermek felett elmondandó exorcizmus rövid rezponzorium után orációval kezdődött, amelyben a pap Jézus Krisztushoz könyörgött, hogy a Szűzanya és a szentek érdemeire tekintettel szabadítsa meg a gyermeket a Sátán és szolgálai minden hatalmától, illetve a betegségektől. Ezután következett a tényleges exorcizmus, amelynek szövegét az előírás szerint igen erős hittel és fennhangon kellett elmondani: „Ego N. ut minister Christi et Ecclesiae, in nomine JESU Christi praecipio tibi daemon, qui

maleficium perfecisti in corpore istius infantis, ut statim sine omni mora destruas omne maleficium, ab eo auferas omnem ligaturam, facturam, fascinationem, ac quamcumque molestiam: atque totaliter ab eo recedas, trahendo mecum omnes immunditias, si quas in corpus illius immisisti, nec amplius habeas potestatem ei die vel nocte malum inferrendi. Si plures estis infestantes daemones: idem eadem autoritate in nomine JESU Christi vobis omnibus et singulis praecipio. Sic volo, sic jubeo, ut minister Christi et Ecclesiae in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, Amen.” A „kötés, megcsinálás, igézés és mindenféle nehézség” eltávolításának emlegetése a 20. századi magyar néphit jól ismert fogalmait idézi. A szertartás záró momentuma egy rövid áldás volt, amit a gyerek fölött mondtak el: „A mi urunk Jézus Krisztus legyen veled, hogy megvédjen, legyen benned, hogy megőrizzen, legyen fölötted, hogy megáldjon, aki az Atyával és a Szentlélekkel tökéletes egységben él mindörökkön örökké, Ámen.” Záró utasításként megjegyezték, hogy a pap figyelmeztesse a szülőket: kereszttetéssel, szenteltvízzel és más szentelményekkel óvják meg gyerekeiket az efféle ártalmaktól.¹⁷³

Az *Arca Domini* imádságai között egyéb unikálisnak tekinthető benedikcióközlések is találhatók. Ismereteink szerint ez az egyetlen olyan nyomtatott könyv, amelynek több kiadásában helyet kapott a Szent János és Pál vértanúk tiszteletére történő gyertyaáldás szertartása.¹⁷⁴ Az említett szentek patrocíniumán (június 26.) megáldott gyertyákat vihar ellen használták. A 4. században vértanúságot szenvedett római testvérpárt a késő középkortól kezdve mint időjárás-patrónusokat tisztelték a német nyelvterület egyes részein, az osztrák, cseh és morva tartományokban, valamint Magyarországon.¹⁷⁵ A két „Wetterherr” illetén oltalmazó attribútumai jól megfigyelhetők az ikonográfiai ábrázolásokon, erre utalnak a kápolna-titulusok és a tiszteletükre szentelt, minden bizonnyal vihar esetén megkondított harangok feliratai.¹⁷⁶

A gyertyák János és Pál vértanúk ünnepén alkalmazott benedikciója feltehetőleg a 16. században keletkezett.¹⁷⁷ A hivatalosan nem használt, ám a helyi, leginkább rendi gyakorlatban megtúrt szentelmények iskolapéldájának számít. Az *Arca Domini* imádságai közé pótlólag, betoldásként felvett benedikció szövege valójában kéziratban terjedt el a szerzetesek, illetve az alsópapság körében. Az elterjedés ilyesféle folyamata általában a szentelmények népi használatának leghomályosabb kérdése szokott lenni. Most sincs ez másképp, ám néhány véletlenül előkerült adalék kismértékben elősegítheti a probléma tisztázását.

¹⁷³ AD 1770(?), 149–151.

¹⁷⁴ AD 1770(?), 219–221; AD 1843, 238–241.

¹⁷⁵ Koren 1934, 158–160; Schindler 1958.

¹⁷⁶ Bálint 1977, I. 478–480.

¹⁷⁷ Franz 1909, II. 59.

A Kalocsai Érseki Levéltár zombori ferencesekkel kapcsolatos iratcsomójában előkerült a szóban forgó áldás egy lapos leírása.¹⁷⁸ A 18. századi irat egyelőre ismeretlen okokból került a levéltárba.¹⁷⁹ A önmagában álló, gyűrött papiros nemcsak a benedikció leírását, hanem annak forrását és a gyertyák használatára vonatkozó előírásokat is tartalmazza. Eszerint az áldás szövege gróf Johann Friedrich von Waldstein 17. század végi prágai érsek kéziratából származik.¹⁸⁰ A „contra grandines et tempestates” használatos gyertyákat a szentek ünnepén, mise keretében áldották meg. Mindig két gyertyán végezték el a benedikciót. Ha egy személy rendelte meg a misét, kizárólag számára jelentettek védelmet a vihar elleni gyertyák. Érdemes volt tehát a *communitas*nak kifizetni a miséért járó díjat, hiszen csak így biztosíthatták az egész határ biztonságát. A másolat forrását jelentő prágai kézirat ezzel kapcsolatban azt is megörökítette, miszerint az érsek saját maga látta és hallotta, hogy az ilyen szentelt gyertyákat használó falvak határát teljességgel megkímélte az ítéletidő, míg az említett szentek tiszteletét elhanyagoló települések termése alaposan megsínylette azt. Ezért ajánlották minden városnak és falunak, hogy éljen e szentelménnyel. A gyertyákat csak a vihar alatt kellett égetni, meggyújtásukkor két-két Miatyánkot és Üdvözlégyet imádkoztak el. A szertartásleírás végén azt is megjegyezték, hogy a vértanúszentek közbenjárását kérő híveknek legalább fél napig ünnepnapot kell tartaniuk és misét kell hallgatniuk június 26-án.¹⁸¹

A szerencsés módon előkerült benedikcióleírás nem az egyetlen fönmaradt példája a különleges szentelmény kora újkori „félhivatalos” használatának.¹⁸² Amikor a kalocsai főegyházmegyében a 20. század első évtizedeiben új rituálé kiadását tervezték, körkérdest intéztek a plébánosokhoz arra vonatkozóan, hogy milyen szertartásokkal egészítenék ki a forgalomban lévő szerkönyvet, illetve milyen rítusokat végeznek attól eltérő módon. A papok közül többen jelezték, hogy híveik igényt tartanak a Szent János és Pál vértanúk tiszteletére megáldott gyertyákra, ám annak szövege nem szerepel a hivatalos rituáléban. Az érsek által felállított rituále-előkészítő bizottság tagjai elhatározták, hogy felveszik az új szer-

¹⁷⁸ Kalocsai Érseki Levéltár (továbbiakban: KÉL), Egyházkormányzati iratok. Ordines religiosi. Ferencesek, Zombor.

¹⁷⁹ Mivel az áldás szövege a zombori ferences, Szmemdrovich Rókus 1766–1769 közötti ördögűző tevékenységével kapcsolatos iratcsomóból került elő, a témáról írott tanulmányunkban összefüggésbe hoztuk a benedikciók használatára is fogékony fráter működésével: Bárth 2005a.

¹⁸⁰ Az 1675–1694 között működő prágai főpástorra: Hoensch 1992, 251, 570.

¹⁸¹ A prágai érsek által adott instrukciókat Franz más forrásból ismerteti: Franz 1909, II. 59–60.

¹⁸² A veszprémi egyházmegye plébániáinak könyvtárolmányáról készített 19. század eleji jegyzék Gölle (Gelle) falu esetében egy *Benedictio cererorum in festis S. Joannis et Pauli* című kéziratot említ meg: Hermann–Eberhardt 1942, 150.

könyvbe a szertartást, viszont nem volt megfelelő szövegük. A történeti folyamatok ismeretében kissé abszurdnak tűnik, hogy az egyházi vezetők ezután a plébániai archívumok átkutatására biztatták a rítusért reklamáló papokat. Elő is került egy 18. századi másolat a kishegyesi plébánia irattárában.¹⁸³ A rítus leírását a garai plébános is mellékelte leveléhez, amelyben kifejtette, hogy főként a faluban élő németek tartanak igényt a *Wetterkerzenne* nevezett gyertyákra, „melyeket vihar közeledtével meggyújtanak, és mellette buzgón imádkoznak kérvén a veszély elhárítását”.¹⁸⁴ Az említett új rituálé sohasem jelent meg. Ám maga a szándék, amely a valamikori megtúrt benedikció 20. századi hivatalossá tételét célozta, ennek ellenére tanulságos.

Az utóbb említett esetek már önmagukban hordozzák a „vihargyertyák” népi szentelményként történő legújabb kori regisztrálásának lehetőségét. Bálint Sándor – a magyar nyelvterület több pontjáról összegyűjtve az ilyen típusú adatokat – megállapította, hogy a szóban forgó szentelmény használata a ferences kisugárzású helyeken terjedt el.¹⁸⁵ Fenti 18–20. századi bácskai adataink is ezt támasztják alá. A János és Pál gyertyáinak oltalmazó képességébe vetett hit ezen a területen különösen tartósnak bizonyult, ahogy ezt jelenkori gyűjtésekből származó információk is megerősítik.¹⁸⁶

Bizonyos áldástípusok rövidebb életűek és területileg korlátozottabb használatúak voltak. Példaként említhetjük a Szent Didák érméjével történő vízszentelés szertartását, amelynek egyetlen ismert leírása az 1731-ben kiadott győri szertartáskönyv egyik fennmaradt példányának hátsó lapjain őrződött meg. A szentek közbenjárására történő vízszentelés többféle típusa ismeretes a középkori és kora újkori Európában, amelyek közül „Szent Ignác vízének” benedikciója tett szert a legnagyobb népszerűsége. A jezsuiták által preferált *aqua Ignatiana* mintájára a többi szerzetesrend is igyekezett saját szentjeinek ilyen jellegű attribútumokat kialakítani. Az 1588-ban kanonizált spanyol ferences laikus testvér, Szent Didák efféle kultusza vélhetően hajdani gyógyító tevékenységéből ered, minek következtében az érméje belógatásával megáldott vízhez valószínűleg szintén gyógyító funkció kapcsolódott. A benedikció kézzel írott szövegét hordozó győri rituálé vélhetően a 18. században Bajára került. A bejegyzés ottani keletkezését a szent 1780-as években fellendült bajai kultusza erősíti. Szent Didák tisztelete a későbbi századokban alábbhagyott, a közbenjárására irányuló vízszentelés féllégális szertartása elfelejtődött.¹⁸⁷

¹⁸³ KÉL Egyházkormányzati iratok. Rituale. Schadl Ignác esperes levele, 1915. márc. 19.

¹⁸⁴ KÉL Egyházkormányzati iratok. Rituale. Ribovics András garai plébános levele, 1906. júl. 21.

¹⁸⁵ Bálint 1977, I. 479.

¹⁸⁶ A 20. század végi magyarkanizsai használatra: Silling 2002, 70.

¹⁸⁷ A témáról bővebben, hivatkozásokkal: Bárh 2000.

Végezetül a ferencesek által folytatott benedikciós tevékenység szinte kimeríthetetlen tárházának egy kevésbé ismert megjelenési formájára utalunk. A „félhivatalos” áldás-/átokszövegek előkerülését nem csupán a nyomtatott gyűjteményekből, kézikönyvekből, vagy a szertartáskönyvek kéziratos bejegyzéseiből, kiegészítéseiből várhatjuk. Gyakorlatilag bárhonnán előkerülhetnek, miként azt néhány fenti példánk alátámasztja. Kevesen számítanának azonban arra, hogy a benedikciós gyakorlat nyomai akár egy 18. századi anyakönyvben is felbukkanhatnak. Persze a sükösi plébánia történetét feldolgozó Udvardy József sem benedikciókat keresett a helyi kereszteleési és házasságkötési matrikulában. Az említett kötetek több olyan rövid, latin nyelvű imádságot tartalmaznak, amelyek a fentebb emlegetett szövegeknél némiképp szorosabb kapcsolatot mutatnak a paraszti ráolvasásokkal. A 14 ferences ihletésű formulát Rády Imre sükösi plébános jegyezte be az anyakönyvekbe. A szövegek egy része valamilyen testi bajjal, betegséggel (láz, orrvérzés, fogfájás, fejfájás) kapcsolatos, másik része különféle rontások ellen irányul. Az imádságok egyházi vagy laikus használatának, paraszti ráolvasásokkal való kapcsolatának problematikájára alább még visszatérünk.¹⁸⁸

6. A jezsuiták benedikciós tevékenységének forrásai

A ferences rendiek mellett röviden meg kell emlékeznünk a jezsuiták által gyakorolt benedikciós tevékenység főbb irányairól és néhány – e szempontból eddig kiaknázatlan – forráscsoportról.

Annak ellenére, hogy a két szóban forgó szerzetesrend egymástól eltérő vallásos mentalitást képviselt, témánk szempontjából mégis párhuzamba állíthatók. A 17. század elejétől kibontakozó hódoltsági és erdélyi jezsuita missziók tagjai eleinte gyanakodva és rosszállóan tekintettek a „műveletlen” ferencesek életközeli, spirituális pasztorációjára.¹⁸⁹ A két rend egymással rivalizáló tagjai közötti gyakori összezőrdülések, ellenségeskedések kialakulásához – amelyek leírásai a korabeli missziós dokumentumokat színesítik – ez a körülmény is hozzájárult. A *Tridentinum* szilárd dogmatikai alapjai szerint tevékenykedő jezsuiták missziós élményeik hatására hamar belátták, hogy a látványos eredmények elérése érdekében alkalmaz-

¹⁸⁸ Udvardy József műve a sükösi plébánia történetéről kéziratban maradt. A 14 formula szövegét azonban Radó Polikárp is lemásolta, akinek ún. „néprajzi kartotékjait” tanítványa, Mester Imre használhatta értekezéséhez. Így a formulák nagy részének közlését és a bejegyzések keletkezéstörténetét lásd: Mester 1954, 8, 142–179. Vélhetően Udvardy kézirata alapján közölte újabban az imádságokat: Sávai 1997, 215–218.

¹⁸⁹ A kora újkori katolikus missziók – utóbbi években ugrásszerűen megszorodott – irodalmából mindössze a hódoltsági missziók történetének nagyszabású összefoglalására utalunk: Molnár 2002.

kodniuk kell a katolikus szempontból áldatlan magyarországi hitéleti viszonyokhoz. Lelkipásztorkodásuk középpontjába a csodát állították. Molnár Antal megfogalmazása szerint a „jezsuiták minden más szerzetesrendnél hatékonyabban építették be missziós tevékenységükbe a kora újkori ember csodavárását”.¹⁹⁰ Az utóbbi évtizedekben mind nagyobb számban napvilágot látott missziós jelentések és egyéb dokumentumok gyakran visszatérő részleteit jelentik azok a kissé sematikusnak tűnő mirákulumtörténetek, amelyek a misszionáriusok által véghezvitt csodás gyógyításokról, ördögűzésekről és pozitív végkifejletű benedikciókról tudósítanak.¹⁹¹ A jezsuiták gyógyító tudományukat a katolikusok hitbéli megerősítése mellett előszeretettel alkalmazták a más vallásúak áttérésének elősegítésére is. Efféle tevékenységük keretében gyakran éltek szentelményekkel: a szenteltvíz mellett kedvelték a jezsuita szentek képeit, ereklyéit, és különösen az *Agnus Deinek* nevezett viaszfigurákat.¹⁹² Utóbbiak közkedveltségét erősíti, hogy a misszióban tevékenykedő páterek rendszeresen kérték a római rendfőnöktől a gyógyításra és ördögűzésre egyaránt használt kegytárgyak utánpótlását. A viaszlapok a görögkeletiek és a törökök körében is nagy népszerűségnek örvendtek. A jezsuiták a gyógyítás és az ördögűzés mellett a benedikciók egyéb fajtáit szintén szívesen alkalmazták lelkipásztori munkájukban. Beszédes példa ebből a szempontból Don Simone Matkovich esete, aki 1610-ben szentmisébe foglalt áldással érte el, hogy a pécsi szőlőhegyek megszabaduljanak a férgek kártételeitől.¹⁹³

A 17. századi jezsuita (és ferences) missziók forrásanyagának ilyen szempontú feldolgozása egyelőre várat magára.¹⁹⁴ A helyenként terjengős, máskor kifejezetten szűkszavú beszámolók elemzése sokban gazdagíthatja majd a kora újkori szerzetesi benedikciós tevékenységről alkotott képet. Egy átfogó kutatás keretében tisztázható lenne a két – szempontunkból kiemelkedő – rend efféle gyakorlata közötti különbség, illetve e gyakorlat 18. századi átalakulásának, megszűnésének folyamata. Úgy tűnik, hogy a jezsuiták benedikciós tevékenysége valamivel korábban visszaszorult a ferencesekénél, és elsősorban a missziókhoz kapcsolódott. A jezsuita missziók klasszikus időszakának a 17. század tekinthető, ám jelentőségük nagyjából a következő évszázad közepéig megmaradt.¹⁹⁵

A missziós iratok mellett a jezsuita benedikciós gyakorlat forrásaként nyomtatott kézikönyvek is fennmaradtak, amelyek közül jelentőségében a *Fasciculus trip-*

¹⁹⁰ Molnár 1999, 255.

¹⁹¹ Következő megállapításainkhoz a forrásközlések közül az EHJM (1990) köteteit használtuk.

¹⁹² Az *Agnus Deire*: Bálint 1944, 109–110; Brückner 1993.

¹⁹³ EHJM 1990, I/1. 173.

¹⁹⁴ Kiváló párhuzamot nyújt ezen a téren: Sieber 2005.

¹⁹⁵ A jezsuita missziós tevékenység 18. századi továbbélésére és a rend benedikciós gyakorlatára vonatkozóan is tanulságos: Jánosi 1935.

FASCICULUS TRIPLEX EXORCISMORUM, E T BENEDICTIONUM,

I N

Romano-Catholica Ecclesia usitatarum,
Ex variis Authoribus approbatis collectus, &
Historiis, ac Exemplis subinde illustratus,

Cum adnexo Tractatu

DE INDULGENTIIS, ET JUBILÆO,

A C

RESOLUTIONIBUS MORALIBUS,

In gratiam Curatorum Ecclesiæ, ac piorum Fidelium
utilitatem luci publicæ datus.

Gregorius XVI. J. Gergely

TYRNAVIÆ, Typis Academicis, Annò M.DCC.XXXIX.

5. ábra. A Fasciculus triplex címlapja

lex emelkedik ki.¹⁹⁶ Az 1739-ben Nagyszombatban kiadott gyűjtemény bőséges benedikció és exorcizmuskínálatát különféle európai egyházmegyei rituálékból és kézikönyvekből állították össze.¹⁹⁷ A szertartásokat négy csoportra osztották: 1. az

¹⁹⁶ FT 1739; vö. Petrik 1888–1989, I. 755; V. 149.

¹⁹⁷ A kötet legvégén található forrásjelölés alapján a római, a mainzi, a lyoni, a prágai és – külön kiemelve – az esztergomi rituálé, valamint Franciscus Maria de Capellis *Circulus aureus* című gyűjteménye, Martin von Cochem *Libellusa* (vö. Cochem 1692), a jezsuita Jacob Gretser benedikciókról szóló traktátusa, valamint a *Thesaurus benedictionum* (vö. Gelasio di Cilia, vö. LT 1709) és a *Nucleus benedictionum* (a *Nucleus* 1706. évi konstanzi kiadásai) című gyűjtemények jelentették a liturgikus szövegek fő forrásait. – FT 1739, 148.

egyházi év különféle ünnepeihez kapcsolódó áldások; 2. mindennapi benedikciók; 3. magánáldások; 4. átkok.¹⁹⁸ Ezekon belül a következő fejezeteket alakították ki:

Fasciculus triplex (1739)

Praefatio (2 oldal)

Fasciculus primus.

Pars prima.

De benedictionibus per decursum anni in ecclesia usurpari solitis

I. De origine benedictionum (1–3)

II. De benedictione salis et aquae (4–7)

III. De benedictione in festo Trium Regum trium munerum pretiosorum (7–8)

Benedictio cretae pro epiphania Domini (9)

IV. De benedictione aquae solenni (9–22)

V. De benedictione loci (22–24)

VI. De benedictione cereorum in die purificationis beatae Virginis Mariae (24–26)

VII. De benedictione pomorum in festo S. Blasii episcopi et martyris (26–27)

VIII. De benedictione cinerum feria IV. post dominicam quinquagesimae (27–28, szöveg nélkül)

IX. Benedictio panis contra pericula ignium in festo S. Agathae (28–30)

X. De benedictione palmarum (30–32, szöveg nélkül)

XI. De benedictione panis feria V. in coena Domini (32–38)

XII. De benedictione olei (38–41)

XIII. De benedictione ignis et cerei paschalis sabbatho sancto (41–43, szöveg nélkül)

XIV. De origine Agni Dei (43, szöveg nélkül)

XV. De benedictione agni paschalis, panis et ovorum (44–47)

XVI. De benedictione segetum, agrorum, vinearum (47–50, Szent Márk-napi búzaszentelésről, szöveg nélkül)

Benedictio contra aves et vermes noxios (51–54)

XVII. De benedictione novorum fructuum (54–55)

Benedictio novae uvae in festo transfigurationis Domini (55)

XVIII. De benedictionibus et exorcismis tempestatum (56–64)

¹⁹⁸ A liturgikus átkok, maledikciók középkori és kora újkori magyarországi gyakorlatának szórványos nyomait önálló tanulmányban kellene értékelni. Irányadó e szempontból: Little 1993.

- XIX. De efficacia campanarum benedictarum (64–67, szöveg nélkül)
XX. De benedictionibus herbarum in festo assumptionis B. M. V. (67–69)
Benedictio ruthae contra daemniacos (69–70)
XXI. Fumigatio daemniacorum ad expellendum diabolum et veneficia solvenda
(Benedictio ruthae, thuris et granorum juniperi in eodem festo, 70–72)
XXII. Benedictio seminum dominica I. septembris (vel in festo nativitatis B.
V. M, 72–75)
XXIII. De benedictione sanctissimi rosarii dominica I. octobris (75–76)
Benedictio crucis parvae, quae ad rosarium appenditur (76–77)
Benedictio metallorum, seu numismatum, quae similiter ad rosarium appen-
duntur (77–79)
XXIV. De benedictione domorum in vigilia nativitatis Christi domini (79–80,
szöveg nélkül)
XXV. De benedictione avenae in festo S. Stephani proto-martyris (80–82)
XXVI. De benedictione vini in festo Sancti Joannis evangelistae (82–84)

Fasciculus II.

Pars secunda.

De benedictionibus particularibus quocunque die usurpandis ritu ecclesiae

- I. Benedictio novae domus (85–86)
II. Benedictio thalami (86–87)
III. Benedictio cellae vinariae (87)
IV. Benedictio horrei (88–90)
V. Benedictio putei novi (90–91)
VI. Benedictio stabuli et pecorum (91–92)
Benedictio stabuli infecti (92–93)
Benedictio animalium (93–94)
Benedictio salis pro infirmis pecoribus (94–95)
VII. Benedictio contra maleficia lactis et butyri (95–97)
VIII. Benedictio indumentorum personae (97)
IX. Benedictio puerorum (tempore infirmitatis, 98–99)
X. Benedictio ad induendum puerum pro voto (99–100)
XI. Benedictio ad eundem puerum exuendum post votum (100–101)
XII. Benedictio catenulae, in honorem B. M. V. portandae (101)
XIII. Benedictio evangeliorum S. Joannis evangelistae (102)
XIV. Benedictio nominis Jesu super singula ostia affigendi (102–103)
XV. Benedictio annulorum quorumcunque (103)

- XVI. Benedictio imaginum, seu statuarum Christi Domini, aut aliorum sanctorum (103–104)
- XVII. Benedictio piscationis (104–106)
- XVIII. Benedictio aquae S. P. Ignatii (106–107)
- Benedictio aquae S. Francisci Xaverii (107–109)
- Modus faciendi aquam pro baptismo (109)
- XIX. Benedictio vexillorum (110–114)
- XX. Benedictio pulveris tormentarii, globorum, ferri et scloporum etc. contra superstitiones et indurationes magicas (114–115)
- XXI. Benedictio particularis ensis militaris (115–116)
- XXII. De benedictione cujuscunque rei, tam comestibilis, quam non comestibilis (117)
- XXIII. De benedictione characterum, seu literarum contra contagionem pestis (117–123)
- XXIV. Benedictio sagittarum, aliorumque signorum fraternitatis (123–124)
- XXV. Quid sentiendum de usu benedictarum imaginum, quas Agnos Dei nominamus, sabbato ante dominicam in albis a solo pontifice Romano (124–125)
- XXVI. Quid pro commendatione aquae benedictae amplius dici possit, refertur (126–127)
- Quid reponendum erit illis, qui sinistre sentiunt de benedictionibus, rebusque benedictis (128–130)

Fasciculus III.

Pars tertia.

De benedictionibus privatis hominum sine ritu ecclesiae

- I. De benedictionibus privatis hominum in Veteri Testamento (131–133)
- II. De benedictionibus in Novo Testamento sacerdotalibus et aliorum virorum privatis (133–135)
- III. De benedictionibus in usu communi salutando vel valedicendo (135–137)
- IV. De benedictione ciborum seu mensae (137–140)
- V. De benedictione potus (seu S. Joannis in abitu, 140–143)

Pars quarta

De maledictionibus

- I. Quid sit maledictio, et an ea aliquando licita? (143–145)
- II. De effectu miraculoso maledictionum (145–148)

Ehhez járul még újakezdődő oldalszámozással:

Thesaurus ecclesiasticus, seu tractatus brevis de indulgentiis in genere, et in particulari de jubilaeo.

A mű jezsuita ihletettségét a forrásként használt kézikönyvek egy része és a benedikciók tematikája egyaránt megerősíti. A *Fasciculus triplex* használata azonban messze túlmutat a Jézus társaságiak hatáskörén. A gyűjtemény országos használatáról, a világi alsópapság körében való elterjedéséről további kutatások alapján alkotunk majd árnyaltabb képet. Az efféle vizsgálatokra alkalmas plébániai könyvjegyzékek (amelyek sokszor az egyházlátogatási jegyzőkönyvek függelékében is helyet kaptak) szűrőpróbaszerű, „csemegező” áttanulmányozása során előkerült szórványadatok a kézikönyv széles körű népszerűségét vetítik előre.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Kiragadott példa gyanánt említjük a bácskai Bezdán plébániai könyvvállományáról készült 1767. évi lajstrom adatát: Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL) 1. E. 16. kötet. 320. A szomszédos Küllöd plébániája számára maga Csáky Miklós érsek (!) adományozta a *Fasciculus triplex* egy példányát a 18. század közepén. KÉL 1. b. Küllöd. 1. a. Könyvjegyzék (1756). A veszprémi egyházmegyében a 19. század elején nem csupán a káptalan könyvtárában, hanem többek között Lókút, Marcali, Balatonkiliti, Szentgyörgyvár és Tarány plébániáján volt meg a benedikcióskönyv egy-egy példánya. – Hermann–Eberhardt 1942, 63, 151.

IV. A démonúzás alakváltozatai

A keresztény kultúrkör ördöggépének, valamint – ehhez kapcsolódva és ettől függetlenül is – a démoni megszállottság egyházi gyógymódként ismert ördögűzésnek hihetetlenül kiterjedt és sokoldalú tudományos irodalma nem hagy kétséget afelől, hogy egy igazi interdiszciplináris kutatási területről van szó.²⁰⁰ Ha csupán a témakör történeti kérdéseire koncentrálnánk, és nem vesszük figyelembe annak újra és újra aktuálissá váló, jelenkori vonatkozásait, akkor is sokféle tudományág (teológia, vallástudomány, egyház- és liturgiátörténet, művészettörténet, művelődéstörténet, történeti pszichológia stb.) ilyen irányú érdeklődését dokumentálhatjuk.²⁰¹ Természetesen az ördöggel és ördögűzéssel foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalomban egyaránt kiemelt helyen szerepelnek a néprajzi/folklorisztikai vizsgálatok.²⁰² Ezek újabban a felfrissülést jelentő történetírói irányzatokkal (történeti antropológia, mentalitástörténet, mikrotörténet) karöltve, azok módszereit és eredményeit²⁰³ történeti folklorisztikai szempontok alapján felhasználva jelentkeznek.

Hasonló szellemben végzett vizsgálatainkban a démoni megszállottság elhárításának kora újkori magyarországi gyakorlatával egy-egy konkrét ördögűzés-történet tükrében foglalkozunk.²⁰⁴ Az egyházi ördögűzés történetével kapcsolatos európai szakirodalomból világosan kirajzolódik, hogy az exorcizmus különféle (leginkább gyógyító) célú alkalmazása tömeges méretekben a 16–17. század időszakára jellemző.²⁰⁵ A nagy ördögűzési hullámok, amelyek igen gyakran egy-egy karizmatikus pap vagy szerzetes tevékenységéhez kapcsolódtak, a 18. századra jobbra elcsitultak. Németországban még akad példa nagyobb arányú ördögűzésre az 1770-es években is, ám az ennek középpontjában álló népszerű egyházi személyi-

²⁰⁰ A témakör könyvtárnyi irodalmának akárcsak érintőleges felvillantása helyett csupán a vallásnéptudományi fogalmakat tudományközi megközelítésben körbejáró hazai konferenciasorozat legfrissebb kötetére utalok, amely nagyrészt efféle kérdésekkel foglalkozott: Pócs (szerk.) 2008.

²⁰¹ Például: Levack (ed.) 1992; Almond 2004; Ernst 1972; Zutt (Hg.) 1972.

²⁰² Például: Katona 1902; Pócs 2001; 2003; Szacsvey 2002; Petzoldt 1990; Daxelmüller 1984; Tóth 2008.

²⁰³ Csak néhány kifejezetten ilyen irányultságú művet említve: Clark 1997; Levi 2001; Dinzelbacher 1996.

²⁰⁴ Bárh 2005a; 2008b.

²⁰⁵ Thomas 1971, 477–493; Midelfort 1992, 136; Franz 1909, II. 514–585; Pócs 2001, 140–143, 187.

ségnek már a világi és klerikális felvilágosodás által mozgatott támadásokkal, kétegyekkel és vitákkal kellett szembenéznie.²⁰⁶ A magyarországi ördögűzés történeti kérdéseinek áttekintése a középkori és kora újkori adataink rendkívüli szórványosságá miatt egyelőre várat magára.²⁰⁷ A megfelelően árnyalt kép kialakításához leginkább esettanulmányok formájában járulhatunk hozzá, amelyek a téma jellegeből adódóan általában valamilyen megörökítésre méltó, hajdani „botrányos” esemény köré szerveződhetnek.²⁰⁸ Az efféle skandalumok dokumentumai kiemelkedően fontos források, mivel pillanatképekként betekintést engednek a vizsgált kulturális jelenségek mélyszerkezetébe, és paradox módon a bennük rejtőző egység ellenére, sőt éppen annak révén alkalmasak bizonyos általános érvényű tanulságok megfogalmazására.

Mivel az említett esettanulmányokat önálló elemzés keretében végzzük el, ebben a fejezetben csupán a liturgikus vonatkozásaikra utalunk. Az úgynevezett „nagy” vagy „ünnepélyes” ördögűzés liturgiátörténeti kérdései Adolph Franz óta viszonylag kevesebb kutatót foglalkoztattak, mint azt a téma kiterjedt szakirodalmi háttere viszonylatában várnánk. A 20. század második felének kiváló német liturgiátörténésze, Manfred Probst tanulmányai zömében a hivatalos és jelenkori ördögűző liturgia kérdéseiről érkezett,²⁰⁹ figyelme csak mostanában fordult a kora újkori exorcista manuálok tartalmi vonatkozásai felé.²¹⁰ Részletes elemzésre jelen fejezetben mi sem vállalkozunk, csupán felvillantjuk a hivatalos és az „alternatív” ördögűző-gyakorlat hazai megnyilvánulási formáit.

A középkori magyarországi forrásadottságokat bemutató fejezetben már említettük, hogy hazai keletkezésű liturgikus könyveink nélkülözik a megszállottság gyógyításának liturgikus szövegeit. A „nagy” ördögűzés rítusa még a 16. századi szertartáskönyveinkben sem szerepelt, annak ellenére, hogy az európai párhuzamok egy részében már feltűnt. Nem szerepel sem a kéziratos és nyomtatott rituálékban, sem egyéb liturgikus könyvek lapjain. Ez a körülmény nem jelenti feltétlenül az efféle gyakorlat hiányát, sőt talán éppen az ördögűzés rítusának kiemelt jelentőségét erősíti. Az exorcizmus szertartása nálunk elsőként az 1625-ben kiadott *Rituale Strigioniense*ben szerepel. Pázmány a római rituálé vonatkozó szövegrészét

²⁰⁶ Johann Joseph Gassner életéről és ördögűző tevékenységéről ebben a megvilágításban újabban kiváló monográfia született: Midelfort 2005.

²⁰⁷ Erről bővebben konferencia-előadásomban értekeztem: Bárth 2008a.

²⁰⁸ Ördögűzéssel kapcsolatos esettanulmányok hosszú sora idézhető a nemzetközi szakirodalomból, ezek közül kiragadott példák: Midelfort 1992; 2005; Ernst 1972; Almond 2004; Levi 2001. Utóbbi kötet egyben a *microstoria* (mikrotörténet) olasz eredetű történetírói irányzatának egyik alapműve, amely azonban nem annyira a központi szereplőnek számító pap ördögűző tevékenységével, mint inkább társadalomtörténeti és hatalomelméleti problémákkal foglalkozik.

²⁰⁹ Vö. Probst–Richter 2002.

²¹⁰ Probst 2008.

szó szerint emelte át az esztergomi szerkönyvbe.²¹¹ Az ott kialakított szertartásrend gyakorlatilag a 20. századig érvényben maradt, és betű szerint átvették azt nemcsak az esztergomi, hanem a többi hazai egyházmegye szertartáskönyv-összeállítói is.²¹² Azt mondhatjuk, hogy a szentségek és szentelmények liturgiája terén éppen ezen a ponton érvényesült a legsikeresebben a római centralizációs törekvés. Mivel ez a szöveg a „botrányos” ördögűzési esetek kapcsán is gyakori hivatkozásként tűnt föl, és ismereteink szerint nálunk még nem közölték, ezért döntöttünk úgy, hogy szöveggyűjteményünk végén ezt az ordót szerepeltetjük. A szertartásra vonatkozó utasítások és maguknak a liturgikus szövegeknek a közlése azért is tanulságos, mert Pázmány rituáléja szolgált mintaként az egyetlen eddig ismert hazai „kálvinista” ördögűzési szertartásrend összeállítója, Samorjai János számára.²¹³

A *Rituale Strigoniense* ördögűzési szertartásrendje a papok számára kiadott utasításokkal kezdődött. Ezek egyrészt a szertartást végző egyháziakra vonatkozó követelményekre, másrészt a szertartás körülményeire utaltak. Mindenekelőtt a legfontosabb feladat a megszállottság tényének tisztázása és bizonyítása volt. A hasonló tünetek miatt fennállt a veszélye annak, hogy bizonyos betegségeket a démoni *obsessio* következményének tulajdonítanak. A megszállottság egyértelmű jelei a következők voltak: idegen nyelven szólás és értés; távoli vagy elrejtett dolgok felfedezése; életkortól és állapottól eltérő, nagyobb testi erő mutatkozása. A papoknak figyelmet kellett fordítani a démonok esetleges cselvetéseire: nehogy idő előtt abbahagyják a szertartást, félrevezessék őket válaszaikkal, ne törődjenek az esetleges víziókkal, látomásokkal, *maleficium* esetén nehogy ők maguk is „babonákkal” éljenek stb. Sikerüket az ima és a böjt segíthette elő. A szertartás elvégzésének rendes helye a templom volt. Magát a megszállottat is érdemes volt meggyóntatni és megáldoztatni a rítus elvégzése előtt. A keze ügyében vagy a közelben keresztet helyeztek el. Az ördögűzőnek nem volt szabad szószátyárkodni, kíváncsiskodó kérdéseket feltenni, az exorcizmus szövegeit hatalommal és szívből, nagy hittel, alázattal és szenvedéllyel olvasta fel. Ha az ördögöt látta a testben mozogni, akkor a kidudorodásra keresztet rajzolt és behintette szenteltvízzel. Figyelnie kellett, hogy miként reagálnak a démonok a szavak erejére, és a hatásosakat többször el kell ismételni. Magát az egész szertartást is meg lehetett többször ismételni mindaddig, amíg a siker be nem következett. Gyógyszert a pap nem adhatott, nők exorcizálása esetén ügyelni kellett a tanúk jelenlétére és a tisztességre. Előírták, hogy exorcizmus közben lehetőleg ne a saját, hanem a Szentírás szavait használja. A rontás jeleit kutassa fel és távolítsa el a testből, majd égesse el.

²¹¹ STR 1625, 263–292; ROM 1614, 198–219; 1635, 333–349.

²¹² A *Rituale Strigoniense* 20. század eleji kiadásai már nem is közölték az ordót, hanem az érdeklődő olvasót (engedéllyel rendelkező papot) a *Rituale Romanum*hoz utasították. – STR 1909, 488.

²¹³ Samorjai ördögűző rendtartására: Szacs vay 2002.

Magára a szertartásra és annak papi cselekményeire vonatkozóan viszonylag szűkszavú a leírás. Eszközként – a kereszten kívül – csupán a lila stólát említi, amit a pap a megszállott nyakára tekerhetett. A rítus leírásában sűrűn (legalább ötvenszer) szerepel a kereszt jele, amit a pap a kezével vagy a levegőbe, vagy a páciens testére rajzolt. Emellett a szenteltvíz használatát javasolták, tömjénről vagy szentelt olajról nem tettek említést. A szertartásleírás nagyobb hányadát a zsolttárak, evangéliumok és egyéb bibliai textusok teszik ki, valamint fél tucat oráció és néhány hosszabb exorcizmusszöveg alkotja az ordót. Utóbbiak szövege nagyrészt a szentírás mondataira és kifejezéseire vezethető vissza.

Az alább bemutatott esettanulmányok adatai egyértelművé teszik, hogy ha egy pap valóban ördögűzéshez fogott a 18. századi Magyarországon, ritkán ért el sikereket pusztán e hivatalos szertartásrend alkalmazásával. Nem véletlen, hogy a közkedvelt európai exorcista manuálok több jeles darabja nálunk is nagy népszerűségnek örvendett. Maximilian von Eynatten antwerpeni kanonok vagy az itáliai ferences Hieronymus Mengi (Giolamo Menghi) neve és gyűjteménye idehaza is ismert volt egyházi körökben.²¹⁴ Műveik időnként eldugott falusi plébániák könyvjegyzékeiben is feltűnnek.²¹⁵ Az „alternatív” kézikönyvek valódi használatát leginkább csak azokban a megtörtént és (szerencsés esetben) dokumentált szituációkban tudjuk nyomon követni és értékelni, amelyek módot adnak a kora újkori ördögűzés mikrotörténeti jellegű megközelítésére.

Bár időben ez a későbbi, mégis előre vesszük és rövidebben érintjük a ferences Szmendrovich Rókus tevékenységét, aki 1766 és 1769 között a bácskai Zomborban tett szert népszerűsége karizmatikus alkatával, prédikációs és gyóntatási képességeivel, és legfőképpen gyógyító célzatú ördögűző-eljárásaival. Mivel utóbbi „szolgáltatását” a környékbeli görögkeleti vallásúak számára is nyitva hagyta, elég hamar szemet szűrt a kalocsai érsekség egyházi méltóságai számára. A vizsgálatok, szenvedélyes hangú viták, érvek és ellenérvek egy kerek történetet kereteznek, amely mindenképpen egy önálló monográfiát igényelne.²¹⁶ Ami most itt számunkra érdekes, az elsősorban a zombori ferences exorcizmusainak rituális oldala. Már az első ördögűzésről szóló beszámoló leírja, hogy Szmendrovich előbb a hivatalos kalocsai egyházmegyei rituálé (rómaival megegyező) szertartásmenetét alkalmazta, majd elővette a középkori gyökerű, súlyos exorcizmusok változatos korpuszát jelentő alternatív gyűjteményét: Hieronymus Mengi *Flagellum daemonum* és *Fustis daemonum* című kézikönyvét. Úgy tűnik, a fráter később is mindent megpróbált. Felvonultatta a nyugati egyház évezredes ördögűző-gyakorlatának

²¹⁴ Eynatten 1926; FD 1697; FuD 1697. Mindkét szerzőről és műveikről lásd összefoglalóan: Probst 2008.

²¹⁵ Lásd pl. Kapoly plébániájának 19. század eleji könyvjegyzékét, ahol Mengi *Flagellum daemonum*-ja szerepel: Hermann–Eberhardt 1942, 214.

²¹⁶ Az előmunkálatokra lásd: Bárh 2005a; 2007b; 2008a.

szinte teljes fegyverarzenálját: a szenteltvíz mellett használt pápa által megáldott viaszmedált (*Agnus Dei*), Szent János evangéliumát és más szent szövegeket tartalmazó nyomtatványokat, Szűz Máriához, Szent Ferenchez és Szent Antalhoz szóló imádságokat, szentelt kenyeret stb. Megáldott virágokkal és növényekkel csinált füstöt a démonok kiűzésére. A szenteltvízbe szentelt olajat csöppentett, és azt itatta meg a megszállottakkal. Alkalmazta azokat a különleges exorcizmusszövegeket is, amelyek az ördögöt módszeresen, a megszállott testrészeinek aprólékos felsorolásával, lépésről lépésre űzték ki. A megszállottak ilyenkor felváltva hideget majd meleget éreztek futkározni a testükön, egyszer tüzet, másszor szelet érezve tagjaikban, mintha hangyák mászkáltak volna rajtuk.

Amikor a ferences egy időre hivatalosan is engedélyt kapott az ördögűzésre, akkor ezzel együtt általában azt is kikötötték, hogy csupán az egyházmegyei rituáléval végezheti el a szertartást. Amikor pedig két állítólagos megszállottat Kalocsára szállítottak kivizsgálás céljából, akkor a bizonyító eljárás a hivatalos ordó felolvasásával kezdődött. Miután ez hatástalannak bizonyult, utána következett az orvosi vizsgálat. Eközben a ferences azzal érvelt, hogy a hivatalos szertartásrend nem elég erőteljes, nem elég hatásos arra, hogy a démonokat látványosan szóra bírják általa.

A másik általunk vizsgált 18. századi ördögűzési eset a Székelyföldön játszódott le. E történetben vélhetően nem maga az ördögűzés ténye, hanem annak szokatlan, az egyházi vezetés szemszögéből felettébb gyanús körülményei vezettek el a botrányhoz.²¹⁷ Az eset kapcsán keletkezett és fennmaradt dokumentumok alapján pontosan nem derül ki, hogy mikor és kinek az észrevételei alapján keltette fel a gyulafehérvári egyházmegye legfőbb méltóságainak figyelmét a csíkszentgyörgyi plébános ténykedése. Másfelől viszont tudjuk, hogy utóbbi – név szerint Ferenczi György – 1726 adventjében kezdte el egy bizonyos Kata nevű asszony exorcizálását. A heteken, hónapokon át elhúzódó procedúra egyik állomásaként a megszállottnak vélt asszonyt 1727. március 23-án Csíksomlyóra szállították át. Lehetséges, hogy ez a mozzanat már összefüggésben állt a tavasszal megindított egyházi vizsgálattal, amelynek keretében előbb két megbízott pap szállt ki a helyszínre abból a célból, hogy a nő megszállottságának tényét ellenőrizzék. Miután a vizsgálat nemcsak a démoni megszállottság valótlanágát állapította meg, hanem jelentésük az exorcizmus kapcsán történt szexuális jellegű kihágásokat is meglebegtette, az ügy a legmagasabb fórumig, a gyulafehérvári püspökig jutott. Antalfi János főpásztor az áprilisban összeállított *kérdéssor* (*deutrum*) alapján előbb az ügyben kisebb-nagyobb mértékig érintett, környékbeli papokat fogta vallatóra, majd a csíkszentgyörgyi

²¹⁷ Az események bemutatása két, egymás mellett iktatott levéltári akta adatain alapul, amelyek a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban (továbbiakban: GYÉL) találhatóak: GYÉL I. (Püspöki Levéltár) 1. (Püspöki Hivatal Iratai) 8/1727; 9/1727. Az eset leírását önálló tanulmányban végeztük el (Bárh 2008b), itt csupán az ördögűző szertartás körülményeire vonatkozó fejezetek rövidített változatát adjuk közre.

köznepi tanúk kihallgatása következett. A vallomásokat összegző, latin nyelvű jegyzőkönyvi tisztázatot október 13-án terjesztették fel a püspöknek.²¹⁸

Arról nem szólnak a források, hogy Ferenczi György miképpen győződött meg az asszony ördögösségéről, ám annál elszántabban igyekezett ezt a tényt később a kételkedő paptársainak és a falubelieknek bizonyítani. „A predicallo székből azt is mondotta a páter eő kegyelme, hogy a ki nem hiszi, hogy Katának ördöge vagon, mind el kárhozik” – vallották egybehangzóan a tanúk.²¹⁹ Többen hallották Ferenczi szájából, hogy „a’ki nem hiszi, hogy Katában ördög vagon, az az Istent se hidgye, hogy menyégben vagon”.²²⁰ A plébános rendkívüli eltökéltsége nemcsak a vallomásokból,²²¹ hanem saját leveléből is kitűnik, amelyben feletteseinek leírja, hogy a megszállottnak vélt asszony „kezében tartván a Sz. Sacramentumot es eröss hittel meg esküvén elein es hátolyán a beszédinek” maga tett tanúbizonyítást arról, hogy démonok szállták meg.²²² A plébános véleménye szerint ráadásul nem is ő beszélt, hanem a benne lévő gonosz lélek.

Ferenczi, hogy paptársai számára perdöntő bizonyítékot nyújthasson az asszony megszállottságával kapcsolatban, latin kérdéseket tett fel különféle teológiai témákban. Bodó Ferenc szentmiklósi plébános részletesen leírta, hogy az egyik efféle faggatózás miként zajlott le nyilvánosan a templomban. A pap latinul kérdezte az asszonytól, hogy Szűz Mária vajon eredendő bűn nélkül fogantatott-e. A nő magyarul azt válaszolta, hogy „teljesen, ugyanis ugyanolyan szűz, mint Krisztus”. A következő kérdés arra kérdezett rá, hogy Krisztusban megvalósul-e az *unio hypostatica*.²²³ A válasz erre is pozitív volt: „teljesen”. Végül a pap aziránt érdeklődött, hogy kik tanítják ezt az utóbbit. „A jezsuiták” – hangzott el a helyes válasz. Ferenczi a mellette állóknak úgy érvelt, hogy efféle információkkal adott esetben még némely paptársaik sincsenek tisztában. Hasonlóan komolyabb teológiai ismereteket igényelt az Isten, a

²¹⁸ GYÉL I. 1. 9/1727. Latin nyelvű jegyzőkönyv két példányban (piszkozat és tisztázat), kelt Csíkközváson 1727. október 13-án, Cseh Mihály háromszéki főesperes és Bíró János háromszéki szentszéki jegyző aláírásával.

²¹⁹ GYÉL I. 1. 8/1727. Kovács András, Ferencz György, Oláhfalvi Ferenc és Kádár Mihály vallomása.

²²⁰ GYÉL I. 1. 8/1727. Csató Ferenc vallomása. „Aki nem hiszi, hogy ördög legyen Katában, mind el kárhozik” – idézte a szentgyörgyi plébános kemény szavait Bartó Mihály. – GYÉL I. 1. 8/1727. Ehhez állítólag még egy fenyegetést is illesztett Ferenczi: „...bizony rá szabadíttya, hogy az olyan emberről had szaggassa le a ruhát, aki nem hiszi.” – GYÉL I. 1. 8/1727. István György vallomása.

²²¹ „Azt is hallattam, hogy nem csak az ördög üzéshez, hanem még az halot támasztáshoz is hozzá fogna, olyan bizodalommal vagon” – vallotta Csató Ferenc a csíkszentgyörgyi plébános szavait idézve. – GYÉL I. 1. 8/1727. Csató latin nyelvű vallomásában ehhez még hozzátette, hogy Ferenczi azt is kijelentette: a világ kezdetétől fogva ilyen csoda még nem történt, sőt még maga Krisztus urunk se vitt végbe effélét. – GYÉL I. 1. 9/1727.

²²² GYÉL I. 1. 8/1727.

²²³ Tudniillik az isteni és emberi természet személyes egyesülése.

Szűzanya és a szentek imádási formájának különbségeire (*cultus latraie, hyperduliae, duliae*) vonatkozó kérdés is.²²⁴ A Csíkszentimrén plébánoskodó Csató Ferenc saját füleivel hallotta, amikor kollégája többek között az angyalokról, a purgatóriumról, az ördög múltjáról és legfőbb ellenségéről kérdezte Katát.²²⁵ Csatót konkrétan a predesztinációra vonatkozó kérdésre adott körmönfont, ám általa nem idézett válasz győzte meg az asszony ördögösségéről. Úgy gondolta, ilyen csak az ördögtől telik ki.²²⁶

A teológiai kérdésekre adott válaszok mellett leginkább az asszony jövődölései, látomásai, divinációi, halottakkal kapcsolatos megnyilvánulásai győzték meg környezetét a megszállottságáról. „Azt is mondotta Kata, hogy ő az Istennel beszél, es amit mondot, nagy hitele vólt.”²²⁷ „Jövendő mondásit is eleget hallottam, a páter eő kegyelme eleget irt fel benne, mások is sokan irták fel a miket mondot” – vallotta egy szentgyörgyi székely.²²⁸ Bodó Ferenc szentmiklósi plébános elmondta, hogy az asszony az élőkéről és a holtakról egyaránt megnyilatkozott. A néhai Mikes Mihályról és feleségéről²²⁹ például azt állította, hogy a purgatóriumban vannak és csak 12 év után, „100 misék által” szabadulnak meg, „és nagy jelek által leszen szabadulások, mert fejerben meg jelennek, de senki meg ne rettenyen”.²³⁰

²²⁴ A kérdések itt már rávezető módon hangzottak el. Különös, hogy az egyébként a szenteknek kijáró *duliae*-tiszteletet a Szűzanyához, az utóbbihoz tartozó *hyperduliae*-tiszteletet pedig a szentekhez kapcsolta a kérdező és a válaszadó. A tévedést megjegyzés nélkül rögzítették a jegyzőkönyvben. – GYÉL I. 1. 9/1727.

²²⁵ GYÉL I. 1. 8/1727. Csató Ferenc vallomása.

²²⁶ GYÉL I. 1. 9/1727. Később Csatónak – saját bevallása szerint – gyanús lett a pap és a megszállott gyakori titkos társalkodása, és megsejtette a csalás tényét. (Legalábbis utólag – mintegy védekezésül – így interpretálta a történeteket.) Miután otthagya a csíkszentgyörgyi plébánost, az előbb könyörgő leveleket, majd válogatott átkokat zúdított rá. Állítólag maga a megszállott is elátkozta: „Damnatus es in aeternum. Quia me deseruisti, cum ordinatus fueris a Deo penes me.” (Légy átkozott örökké! Miért hagyta el, mikor Isten arra rendelt, hogy mellettem légy?) – GYÉL I. 1. 9/1727. Ferenci később levelében sokat sejtetően említette meg az esetet: „P. Csató Uram meg menekedett innen, miért? Ki monda az ördög, és a Jesus Christus azelőt, mi légyen, el halgatom.” – GYÉL I. 1. 8/1727.

²²⁷ GYÉL I. 1. 8/1727. Csató Ferenc vallomása. Ugyanitt szerepel a következő megjegyzés is: „Sok jövődölésit is hallottam Katának, mellyre sokszor azt felelte a páter, ezt en bizony mind el hiszem.” A hitetlenkedő Csatót saját felmenőinek példájával akarták meggyőzni. A nagyanyjáról a megszállott asszony azt állította, hogy már megszabadult a purgatóriumból, a nagyapja viszont még mindig ott van. – GYÉL I. 1. 9/1727. Csató Ferenc vallomása.

²²⁸ GYÉL I. 1. 8/1727. Keresztes József vallomása. „Jövendőt mondot. Azt is, hogy ugy hiszi amit mond, mint hogy hiszi, hogy az Isten az égben. Aki nem hiszi, el kárhozik, valamit Kata mond, még mással ki is predicáltatta.” – GYÉL I. 1. 8/1727. Oláhfalvi Ferenc vallomása.

²²⁹ Egy korábbi vizitációból tudjuk, hogy Kisasszony megyéjében 1721. február 11-én temették el Mikes Mihály grófot. – GYÉL I. 6. Visitatio Canonica 1720–21.

²³⁰ Az asszony hozzátette, hogy fehér ruhás megjelenésük a sírjuknál várható („loco ubi sepulti sunt erunt magna signa”). – GYÉL I. 1. 9/1727.

Utólag úgy tűnik, mintha a „megszállott”, vélhetően transzállapotban lévő asszony kvázi halottlátóként tevékenykedett volna. Ferenczi más elhunytak után is „sokszor kérdezősködött, kiért sok misét mondott, hogy szolgáltatassanak, ennek hitelet adot”.²³¹ Az asszony az élőkkel kapcsolatban főként a bűnöket („hogyan ilyen s amolyan vetekben vagyon”) tárta fel.²³² Máskor anyagi ügyekben intézkedett. „Azt is mondotta, hogy Márton Istvánné el kárhozik, mert a mely aranyát fel váltott volt Henter uramtól üdvözült P. Mártonfi uram, az nála maradot.”²³³

A vallási kérdésekre adott válaszok, valamint a jövendölések, halottlátások csupán ideig-óráig és akkor sem mindenki számára jelentettek bizonyítékot az asszony megszállottságára vonatkozóan. Sőt idővel éppen ezeknek volt köszönhető, hogy Kata a paptársak szemében Ferenczivel együtt gyanússá vált.²³⁴ Sugdolózásait, titkos társalkodásait nem tudták másként értékelni, mint hogy válaszait, szövegeit a pap tanította meg számára.²³⁵ Utóbbi feltételezést már a *deutum* vádkoncepciója is tartalmazta.²³⁶ Ráadásul a jövendőmondás erőltetésével és hitelességének bizonygatásával a csíkszentgyörgyi pap alapvető szabálytalanságot követett el. A római szertartáskönyv alapján kialakított ördögűző-rituálék határozottan megtiltották a papok számára, hogy az ördög csalfa és szerteágazó fecsegésére, még ha a jövőről vagy titkos dolgokról szólnak is, bármilyen figyelmet fordítsanak.²³⁷

Kata asszony megszállottságát sokan már fizikai rohamai alapján is valószínűsítették.²³⁸ Ilyenkor szokatlan testi erőről tett tanúbizonyságot. A plébános levelének szavai szerint „éjjel és nappal szertelen gyötirik minden, ha el akarván szagatni a szegény Katott”.²³⁹ Ugyanő írja le, hogy e gyötrelmek miatt „mindenkor 4 férfit kell tartani mellette”.²⁴⁰ Megtudjuk azt is, hogy az örök mellett egyrészt

²³¹ GYÉL I. 1. 8/1727. Bodó Ferenc és Csató Ferenc vallomása. Megjegyzendő, hogy a misemondatás természetesen Ferenczi számára nagyon is kézzelfogható, anyagi jellegű hozadékkal járt együtt.

²³² Egyeseket kurválkodóknak, másokat iszákosoknak stb. nevezett („alios fornicarios, alios ebriosos etc. vocitando”). – GYÉL I. 1. 9/1727.

²³³ GYÉL I. 1. 8/1727. István György vallomása.

²³⁴ GYÉL I. 1. 9/1727. Csató Ferenc, Barto Mihály és Zachariás János vallomása.

²³⁵ „Azt is láttam, hogy sutogot vele, az asszony pedig az után jól felelt.” – GYÉL I. 1. 8/1727. Antal Zsigmond vallomása.

²³⁶ „Quales quaestiones et interrogationes tum de vivis, tum vero de mortuis ab exorcistis eidem propositae etc. etc. ... Quam et qualem conversationem cum illa, die ac nocte habuerunt? ... Occulte instruxerunt ne obsessam, quae et qualiter ad interrogata respondeat?” – GYÉL I. 1. 9/1727.

²³⁷ „Exorcista ne vegetur in multiloquio, aut supervacaneis, vel curiosis interrogationibus, praesertim de rebus futuris, et occultis, ad suum munus non pertinentibus...” – STR 1625. 265.

²³⁸ „...eleget hánkolódott...” – GYÉL I. 1. 8/1727. Keresztes József vallomása.

²³⁹ A démoni megszállás (*possessio*) plasztikus leírása erősen emlékeztet arra, ahogy a jelenleg a 20. századi hiedelemszövegekben szerepel. Vö. Pócs 2001; 2003, 230.

²⁴⁰ A hivatalos esztergomi szertartáskönyv vonatkozó rendelkezése kimondta, hogy

Ferenczinek, másrészt még egy papnak folyamatosan az asszony mellett kellett maradnia. Utóbbi utasítást egyenesen a gonosz lélektől kapta e szavak formájában:²⁴¹ „Mond meg az Esperestnek, melléd minden napra es éjre rendeljen egy papot, mert egyedül el nem győzöd, ha nem rendel, örök kárhozat helye, ha pedig rendel, Isten országa jutalma érette. Jaj a csiki patereknek, mert a menyei kulcsot nem azért adták kezibe, hogy veszteg tartsa, hanem hogy munkálkodgyék.” Az esperes mellett hasonló értelmű fenyegető üzenetet kapott a püspök is: „Azért, ha papot nem rendel melléd, örök kárhozat helye, ha miatta el vesz ez az obsessa. Ha nem hiszed püspök, és te Esperest, én kárhozot lélek vagyok. Citállak az itültre és ott megvalósítom.”²⁴² Az asszonyból – furcsamód épp a saját kiüzetésére vonatkozóan – utasításokat osztogató démon még a segítségül hívandó papot is megnevezte: „Ki volna alkalmasabb a páterek körül, nominanter a gonosz lélek P. Sz. Simoni Uramot nevezé.”²⁴³ A szentsimoni plébános, Barto Mihály féltucatnyi paptársához hasonlóan valóban engedett a kérésnek, és egy ideig részt vett az exorcizmus elhúzódó szertartásában.

Nem tudjuk, hogy a környékbeli papság más téren mennyiben követte Ferenczi utasításait. A csíkszentgyörgyi pap a távollevők által is szerette volna az általa irányított ördögűző szertartás hathatóságát és erejét növelni. Ennek érdekében ördögűző célzatú misék mondására kérte kollégáit. Az ilyen irányú felhívása fennmaradt levelének utóiratában is szerepel: „Mond meg a csiki papoknak, ezen lélek megszabadulásáért mindenik mondgyon három-három misét: egyet Sz. Mihály arkangyalról, mást Szent Péterről. Mert ezek legnagyobb ellenségi az itt lévő gonosz léleknek.”²⁴⁴

A csíkszentgyörgyi ördögűzés szokatlan körülményeihez hozzátartozott, hogy a liturgikus művelet rendkívül hosszú ideig eltartott. A kihallgatásokban megszólaltattak egy olyan tanút, aki összesen hét héten keresztül őrizte a megszállottat.²⁴⁵ Ferenczi az asszonyt megszálló démonok irdatlan számával és a felsőbb

---

asszonyok exorcizálása esetén mindig legyen a pap segítségére néhány tisztességes személy, lehetőleg a megszállott rokonai. Ugyanitt a papot éberségre figyelmeztették, ne hogy olyat mondjon vagy tegyen, ami saját magának vagy másoknak ferde gondolatokra adna okot: „Mulierem exorcizans, semper secum habeat honestas personas, quae obsessam teneant, dum exagitur a daemonio; quae quidem personae sint patienti, si fieri potest, cognatione proximae: atque honestatis memor exorcista, caveat, ne quid dicat vel faciat, quod sibi aut aliis occasio esse possit pravae cogitationis.” – STR 1625, 266.

²⁴¹ „Haec sunt formalia verba maligni hujus spiritus.” – GYÉL I. 1. 8/1727.

²⁴² A szavak súlyát a plébános is érezte, ezért saját védelmében hozzátette: „Ezeket félelemmel írák meg, de Isten parancsolyattya, nem merem el halgatni.” – GYÉL I. 1. 8/1727.

²⁴³ GYÉL I. 1. 8/1727.

²⁴⁴ GYÉL I. 1. 8/1727.

²⁴⁵ GYÉL I. 1. 8/1727. Keresztes József vallomása.

egyházi hatóságok értetlenségével indokolta az időbeli elhúzódást. Az eredetileg hozzátéveleg 17 millió (!) gonosz lélek számát állítólag nagy nehezen sikerült hatvanra csökkenteni,²⁴⁶ ám az exorcista teljes sikerét éppen a püspök akadályozta meg a papi kongregáció összehívásával. Legalábbis ezt állította maga a megszálló lélek arra a kérdésre, hogy „mi oka fundamentalis, hogy ennyire haladat meg szabadulása?": „Az élő Istenre, erre a szentségre (kezében lévén a sz. sacramentom) és pokolnak minden kinnyaira mondom: hogy oka a püspök, mert mikor a Generalis Szék volt, ha akkor téged hon hagyot volna (me plebanum Sz. György-ensem²⁴⁷), mindennek vége lett volna, mert a volt az tusánk. De hogy akkor el mult, ugy vettünk hatalmat.”²⁴⁸

A hetekig, hónapokig elhúzódó procedúra alkalmat adott az ördögűzés évszázados eszköztárának végletes kiaknázására. Miután a szertartáskönyvekben²⁴⁹ szereplő szövegek többszöri elimádkozása nem hozta meg a megszabadulást, az ördögűző plébános különféle szentelményekhez, tárgyakhoz és praktikákhoz folyamodott. Ezeknek csupán töredéke szerepelt a hivatalos exorcizmusrituálék előírásaiban.²⁵⁰ A különleges eljárások túlnyomó többsége olyan hivatalosan el nem fogadott megoldást jelent, amely leginkább középkori gyökerű, *alternatív* örökségnek vagy – gyaníthatóan – a plébános „saját” módszerének tekinthető.²⁵¹

Szinte természetes, hogy az ördögűzés során a pap gyakran használt szenteltvizet és szentelt olajat.²⁵² Az említett Csató Ferenc vallomásában azon ironizált,

²⁴⁶ „Most de praesenti 60 vadnak benne, es mikor azok ki takarodnak, többé vissza nem mennek, hanem végső szabadulása leszen (körül bé vólt benne 17 millio)...” – GYÉL I. 1. 8/1727.

²⁴⁷ Ti. „engem, a szentgyörgyi plébánost”.

²⁴⁸ GYÉL I. 1. 8/1727.

²⁴⁹ Az ügy aktái és a korabeli vizitációk adatai nem adnak kellő támpontot abból a szempontból, hogy pontosan milyen rituálék voltak használatban a plébánián. Az 1731. évi vizitáció csak annyit említ, hogy Csíkszentgyörgyön négy darab volt belőlük (*Ritualia* 4.). (Kovács–Kovács 2002, 141.) Összehasonlító adatok alapján sejthető, hogy az esztergomi szertartáskönyv (*Rituale Strigoniense*) különféle 17. századi, illetve 1715. évi kiadásairól lehet szó.

²⁵⁰ A római és ennek nyomán a hazai szertartáskönyvek exorcizmusordói a szenteltvíz, a keresztvetés és a stóla használatán kívül más tárgyakat és eljárásokat nem említenek. Az ördögűzés legfontosabb fegyvere e kézikönyvek szerint a kimondott szó. Nem véletlen, hogy az imádságok többsége a Szentírás szavait idézi. Vö. STR 1625, 263–292.

²⁵¹ Korabeli plébániai könyvjegyzékek hiányában nehéz biztosan megállapítani, hogy Ferenci a hivatalos, egyházmegyei szertartáskönyv mellett még milyen „alternatív” kézikönyvet használt az ördögűzéshez. Bizonyos alább említett módszerek és eljárások alkalmazása alapján arra következtetünk, hogy a szentgyörgyi páter talán ismerte Hieronymus Mengi kétkötetes exorcista-kézikönyvét, vagy annak kivonatolt változatát. FD 1697; FuD 1697.

²⁵² Az általánosan ismert és hivatalosan is javasolt szenteltvízhasználat mellett valamivel kevesebb párhuzam mutatható ki a szentelt olaj alkalmazására. A *Flagellum daemonum*

hogy Ferenczi olyan alaposan meghintette a paplakot szenteltvízzel, hogy örültek, ha megúszták szárazon.²⁵³ Az általa megszentelt olívaolajat a beteg halántékára, szemére, mellére, köldökére, talpára és bizonyos vallomások szerint a „szemérem testire” kente, így úzván a testen dudor formájában kiütköző ördögöt tagról tagra.²⁵⁴ A csíkszentgyörgyi plébános általánosan ismert, ám hivatalosan nem javasolt ördögűző-eljárást alkalmazott, amikor a füstölőre nem csupán tömjént, hanem ként²⁵⁵ és különféle erős illatú növényeket tett.²⁵⁶ A füstöléssel kapcsolatban viszont meglehetősen különleges démonűző eszközt jelentett,²⁵⁷ amikor Ferenczi le-rajzoltatta az asszonnyal a démonok képét és azt tette a parázsra, hogy amint a füst lassan elemésztí a rajzot, úgy fogyjon el az ördög hatalma is.²⁵⁸ A gonosz eltávolí-

---

többféle olajáldást is kínál ördögűző céllal. – FD 1697, 180–182, 188–189. A *Fustis daemonum* a rontás által akadályozott házások gyógyítására írta elő ugyanezt egyrészt a test bekenése, másrészt az olaj megitatása által: FuD 1697, 215–216. Általában az olaj megáldásának hátterére: Franz 1909, I. 335–361.

²⁵³ GYÉL I. 1. 9/1727. Csató Ferenc vallomása.

²⁵⁴ „Szentelt olajjal meztelen testit, ahol mondotta, hogy az ördög vagyon, kente a páter, még a szemérem testit is” (utóbbi helymegjelölés utólag áthúzva és latinul finomítva: „etiam in locis secretis”) – GYÉL I. 1. 8/1727. Oláhfalvi Ferenc vallomása. A hivatalos szertartáskönyv a testben mozgó ördög okozta kiszúrások, dudorok szenteltvízzel való meghintésére, illetve a kereszttel történő megajzolására tesz javaslatot. – STR 1625, 265. A *Flagellum daemonum* előírása szerint a páciens a szemén, a homlokán, a fülén, a mellkasán szívátjékon, az alkarján lévő pulzusán, a kezén, a lábán lévő pulzusán kell megkenni szentelt olajjal a következő szavak kíséretében: „Ego ungo te N. hoc oleo benedicto, et per istam unctionem absolvo + te ab omnibus maleficiis, incantationibus, ligaturis, signaturis et facturis tibi arte diabolica factis. In nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus+Sancti. Amen.” – FD 1697, 188.

²⁵⁵ Párhuzama többek között a *Fustis daemonum* I. exorcizmusában is megtalálható: „Si autem exire noluerit, suppone ignem cum sulphure ardentem, prius benedictis ante patientem; et fac illum profumigari...” – FuD 1697, 64. Ugyanitt a III. exorcizmusban: „...si noluerit dicere veritatem, fac suffumigationem ex rebus foetentibus, puta sulphure, camphora, asa foetida, et similibus...” – FuD 1697, 116.

²⁵⁶ A tömjén (leggyakrabban az arany és a mirha társaságában), valamint bizonyos füvek, növények (ruta, levendula, rózsza stb.) alkalmazásához az ördögűzésben vö.: FD 1697, 189–191, 211, 232–236.

²⁵⁷ Az eljárás párhuzama megtalálható a *Flagellum daemonum* VI. exorcizmusában: „Hic exorcista habeat imaginem pictam illius daemonis, qui opprimit obsessum, cum ejus nomine scripto super caput ipsius imaginis praeparatam, et conjurando ignem similiter praeparatum, dicat sequentem conjurationem.” – FD 1697, 134.

²⁵⁸ „Modus exorcizandi a töbi közöt ilyen volt, hogy az ördögöknek kepit le pingaltatta, egy cserébbén szénet vetetet, arra бүдös követ tet, adig el futatta, míg csak meg nem fujladot az ember, velem is futatta, mivel engem igen rutul pirongatot, én pedig engettem, mind nalammal korosab embernek.” – GYÉL I. 1. 8/1727. Antal Zsigmond vallomása. Antal – latin nyelvű vallomásában – a képmás megfüstölésének magyarázataként ehhez hozzátette: „...donec quasi spiritus in ipso deficeret.” – GYÉL I. 1. 9/1727.

tása érdekében a pap vesszőket is szentelt, „hogymár azzal a házból ki őrözék, se-perjék, vagy is vesszőzzék ki” az ördögöt.²⁵⁹ Ferenczi utasítása szerint a házat, az ablakot, a tűzhelyet és minden helyiséget kisöpörtek a szentelt vesszőkkel.²⁶⁰ A pap emellett megáldott több görbe botot is, amivel az asszony hátát és fejét ütögették.²⁶¹ Feltűnő, hogy ezt a módszert is állítólag maga a megszállott javasolta: „a botokkal pedig Katát vergettük, melyre Kata azt mondotta, hogy az is igen hasznos az ördög őrözésre”.²⁶² Az exorcizmus sikerességét nem csupán efféle külső eszközökkel igyekeztek biztosítani: az ördögűző plébános az asszony ételeit és italait is megáldotta.²⁶³ A köznépi tanúknak leginkább az tűnt föl, hogy Kata nem evett akármit.²⁶⁴ „Az ételben szerfelet válogatot, úgy hogy még Kata parancsolt belőlle.”²⁶⁵ „A hus ételt igen szerette Kata, mindent nem is ett, inkább mézes pogácsát, méhsert ivot vagy mézes vizet.”²⁶⁶ A gasztronómiai élvezetek mellé a test kényeztetése is hozzájárult. Különböző növények, füvek megszentelése után azokból fürdőt készítettek,²⁶⁷ amely a kézikönyvek tanúsága szerint is démonűző hatással rendelkezhetett.²⁶⁸ Több szentgyörgyi tanú szerint „borban feresztették Katát”.²⁶⁹

A felsőbb egyházi körökben leginkább a templomszerek és főként az oltári-szentség helytelen felhasználása váltott ki felháborodást. A szentgyörgyi ördög-

²⁵⁹ GYÉL I. 1. 8/1727. Csató Ferenc vallomása.

²⁶⁰ Csató Ferenc vallomása. Az ördögűző itt a „kisöprés” *eliminatórikus* (eltávolító) rítusát alkalmazta, amely Heiler vallásfenomenológiai felosztásában a szent cselekvések egyik elterjedt, számos vallásból ismert formája. – Heiler 1961.

²⁶¹ GYÉL I. 1. 9/1727.

²⁶² GYÉL I. 1. 8/1727. Csató Ferenc vallomása.

²⁶³ A *Flagellum daemonum* benedikciói között kenyéradás, valamint bor és mindenféle (közelebbről nem pontosított) ital megáldása valóban szerepel. – FD 1697, 182–188, 191–194, 207–211.

²⁶⁴ „A páternek is ő parancsolt, hogy mit kellesék főzni, abban válogatot.” – GYÉL I. 1. 8/1727. Szekeres András vallomása.

²⁶⁵ GYÉL I. 1. 8/1727. Dobondi Andrásné vallomása.

²⁶⁶ GYÉL I. 1. 8/1727. Ferencz György vallomása.

²⁶⁷ Csató Ferenc plébánosnak feltűnt, hogy még a fürdő összetételét is az asszony utasításai szerint alakították ki: „Feresztések sokféle képpen voltak, melyekre való füveket Katától hallottam kérdezni, hogy kicsodások kívántatnak. Kata pedig specifikált holmi füveket, melyeket mindgyárt kerestetet, es abból főzetet nekie feredőt.” – GYÉL I. 1. 8/1727.

²⁶⁸ Lásd például az egyik népszerű benedikciógyűjtemény fürdőáldását: MB 1685, 417–419.

²⁶⁹ GYÉL I. 1. 8/1727. Ferencz György vallomása. „Borba is feresztetet”. – GYÉL I. 1. 8/1727. Csató Ferenc vallomása. „Én feresztettem másokkal meg borban Katát a ruházattayában lévén más lepedőben úgy bé varrottuk, mind egy sákba, de a páter ben sem volt, en vetkeztem s öltöztettem fel.” – GYÉL I. 1. 8/1727. Dobondi Andrásné vallomása. A Ferenczi szempontjából pozitív kicsengésű vallomás kizárólag a „borban feresztés” alkalmazására vonatkozott, az egyéb fürdőknél bizonyítható papi részvétellel alább még kitérünk.

űzés alkalmával a papi ruhatár számos darabja a „megszállott” nőn kötött ki. Bár a stóla használatát – exorcizálás alkalmával – a szertartáskönyv is engedélyezi,²⁷⁰ az mégiscsak túlzásnak tűnt, hogy az elhúzódó procedúra alatt több (2-3 darab) stóla elszakadt, sőt nem egy misemondó *alba* és *superpelliceum* is megrongálódott.²⁷¹ Semmiféle hivatalos szertartásrendben nem szerepelt ugyanis, hogy a megszállottat albába kell öltöztetni és abban kell altatni vagy fürdetni.²⁷² Különösen súlyos körülménynek tűnt az oltáriszentség démonűző felhasználása.²⁷³ A pap szabálytalanságot követett el, hogy a szentséget a házában és nem a templomban tartotta.²⁷⁴ Ferenczi ráadásul a nő kezébe adta a szentségtartót, és azzal

²⁷⁰ Az esztergomi rituálé vonatkozó utasításában nincs szó *kötözésről* a stólával kapcsolatban. Az előírások szerint a pap a stóla egyik felével tekerje körbe a megszállott nyakát (véltetően olyan óvatosan, ahogy ugyanezt a házassági esketés alkalmával a felek kezének átfogásánál utasítják), majd tegye a másik kezét annak fejére, és így mondja el a következő imádságot: „Deinde muniens se et obsessum signo crucis, circumposita parte stolae ad collum ejus, dextera manu sua capiti ejus imposita, constanter et magna cum fide dicat ea, quae sequentur.” – STR 1625, 270.

²⁷¹ „Azt is tudom, hogy a páter eő kegyelme mise mondó albába öltöztette Katát, stollával a lábát egybe köttette ugy annyira, hogy két álbát s három stollát egészen el szagattak a miá es egy superpelliceumot.” – GYÉL I. 1. 8/1727. Keresztes József vallomása. „Két álbát, két stollát el szakasztottak.” – GYÉL I. 1. 8/1727. István György vallomása.

²⁷² Ez a mozzanat a kihallgatás előzetes kérdősorában is szerepelt: „Alba pro sanctissimo missae sacrificio celebrando adhiberi solita die aut nocte illam induerunt ne?” – GYÉL I. 1. 9/1727. A tanúk többsége egybehangzóan vallotta használatukat. „Azt is láttam, hogy két albába bé takarta, stollával kezeit s lábát meg kötven.” – GYÉL I. 1. 8/1727. Bodó Ferenc vallomása. Ugyanő vallotta, hogy a Ferenczi velummal – különféle célzattal templomi lepellel, takaróval – takarta be az asszony fejét. Nyugat-európai középkori példák szerint, a megszállottat az ördögűzés alatt időnként szenteltvízzel megtöltött kádba ültették, meztelenre vetkőztették, nyakát, ágyékát és combjait stólával tekerték körbe. – Franz 1909, II. 571–572.

²⁷³ Az előzetes kérdések harmadik csoportja kizárólag erre a témakörre vonatkozott: „Quomodo et qualiter venerabile sacramentum tractarunt, dederunt ne ad manus obsessae in templo, domo, aut in balneo? etc. Ita, ut hoc cessisset in prostitutionem venerabilis sacramenti? Illud venerabile sacramentum servarunt ne in domo? Si ita, ubi? Qualiter et cur? Quis modus orandi obsessae ante venerabile sacramentum praescriptus? Ut post absolutam orationem, et post quaesita, et interrogata a venerabili sacramento, prophetaret obsessa, quis voluit aut mandavit?” – GYÉL I. 1. 9/1727. Az esztergomi szertartáskönyv vonatkozó passzusa általában is fokozott óvatosságra int a szent dolgok (*res sacrae*) ördögűzésre történő használata esetén, míg az oltáriszentség esetében egészen elutasító: „Sanctissima vero Eucharistia super caput obsessi, aut aliter ejus corpori non admoveatur ob irreverentiae periculum.” – STR 1625, 265.

²⁷⁴ „A sácramentumot az házban tartotta éjel nappal” – GYÉL I. 1. 8/1727. Csató Ferenc vallomása. „A venerabile sacramentumot a páter eő kegyelme maga házában egy ládában tartotta...” – GYÉL I. 1. 8/1727. Kovács András vallomása.

„kényszerítette” az asszonyt, illetve démonjait az igazmondásra.²⁷⁵ Ennek a műveltenek egyébként vannak középkori párhuzamai, az előírások szerint a szentostyát ilyenkor a megszállott fejére tették.²⁷⁶ Szentgyörgyön még ennél is tovább mentek, amikor a tanúk egybehangzó vallomása szerint a szentostya egy darabját „kis posztocskában varrván mindenkor a nyakában tartották Katának”.²⁷⁷ A pap az exorcizmushoz felhasználta a *pixist*²⁷⁸ (kisméretű szentségtartó), a *ciboriumot* (áldoztatókehely) és a szentségtartót is. Időnként a feszületet is az asszony mellére és hasára helyezte.²⁷⁹ Utóbbiak kapcsán – mivel fizikai érintkezésbe kerültek a nővel és közvetve vagy közvetlenül annak nemi szervével²⁸⁰ – érthető módon a megszenteltetés vádjai is felmerültek.

Történetünk – elhagyva az ördögűzési eljárások fonalát – innen már inkább az erotika világába vezet át, és ezzel kapcsolatban itt csak utalunk egy korábbi tanulmányunkra.²⁸¹ Kötetünk témájában számunkra most ezek a hazai viszonylatban egyedülállóan gazdag részletek voltak relevánsak az exorcizmus „alternatív” eljárásai vonatkozásában. A kiváló forrásanyag egyúttal arra is rávilágított, hogy a hivatalosan rögzített, normatív szertartásrendek mellett (vagy helyett) egy „valódi” megszállottság esetén meglehetősen széles „arszénál” állt az ördögűzést végző papok rendelkezésére, amely kínálat nagymértékben az egyházi szentelmények transzcendens erejébe vetett hiten alapult.

²⁷⁵ „...és azt is hallottam, hogy erre az élő Istenre, melyet kezekben fogsz, mond meg, és akkor eleget mondot egyet más” – GYÉL I. 1. 8/1727. Bodó Ferenc vallomása. „A Christus Jesus testét egy kehelyben a házában tartotta a páter eő kegyelme, sok ízben láttam, hogy a Kata kezében adta... es ugy kenszerítette sok dolgoknak ki mondására.” – GYÉL I. 1. 8/1727. Keresztes József vallomása. Ferenczi József a patinát látta a szentgyörgyi pap kezében purificatoriummal áttekerve.

²⁷⁶ Az eucharisziát időnként ereklyékkal helyettesítették. – Franz 1909, II. 570.

²⁷⁷ GYÉL I. 1. 8/1727. Keresztes József vallomása.

²⁷⁸ „A’ pixisben a sacramentumot tudom lenni, melyet a nyakában hordozot, es a feredőben is vele volt. Valamikor valami infestatio latczatot lenni ... a kezibe adta vagy is adatta a sacramentumot.” – GYÉL I. 1. 8/1727. Csató Ferenc vallomása.

²⁷⁹ „...saepius etiam pectori, ventri applicabat crucifixum et pyxidem venerabile sacramentum continentem...” – GYÉL I. 1. 9/1727. Az esztergomi szertartáskönyv szerint a keresztet a megszállott keze ügyében, illetve tekintete előtt lehet tartani: „Habeat prae manibus, vel in conspectu crucifixum” – STR 1625, 265.

²⁸⁰ „Non semel, sed pluries intra pedes obsessae exiguo infra genitalia pressit ciborium sacratissimum continens sacramentum, et quidem publice; supra tamen vestes muliebres.” – GYÉL I. 1. 9/1727. Csató Ferenc vallomása. Ugyanezt az esetet Antal Zsigmond plébános is megerősítette. A beszámolója szerint a nő nem volt meztelen, amikor a pap a szentségtartót a „lába közti be eresztette”. – GYÉL I. 1. 8/1727.

²⁸¹ Bárh 2008b.

V. A benedikciók és exorcizmusok szöveges aspektusai

Az egyházi benedikciók és exorcizmusok, valamint a paraszti ráolvasások szövegszerű kapcsolatának gondolata nem új keletű az európai és hazai művelődéstörténeti szakirodalomban. Már Adolph Franz is tett erre vonatkozó utalásokat, ám szövegidézetei csupán a szigorúan egyházi anyagra koncentráltak.²⁸² Részben Franz utalásai nyomán, részben a saját szóbeli gyűjtéseinek eredményeit is felhasználva az 1940-es években nálunk Bálint Sándor foglalta össze a kérdést, aki a liturgia és a „néphagyomány” kapcsolatát vizsgáló tanulmányában néhány oldalon keresztül rövid történeti áttekintést adott arról, hogy „a liturgia a maga sajátos világával, dúsgazdag áldás- és exorcizmuskészletével mély hatást gyakorolt népünk egész életére, lelkületére”.²⁸³ Fejtegetése szerint ez az egyházi készlet „a pogány inkantációk helyettesítésére alakult ki, szép példajaként az egyház bölcs alkalmazkodásának... Ezek a hivatalos szövegek az orvostudomány újkori fejlődésével, kialakulásával, természettudományos igényeivel általában kivesztek az egyházi gyakorlatból, közben azonban jórészt laicizálódtak és új, népszerű ráimádkozásokat, vulgáris exorcizmusokat ihlettek, amelyek egyébként sokat megőriztek az egyház liturgikus hagyományaiból. Jellemző példája ez is annak a cse-reviszonynak, kölcsönös hatásnak, amely az egyház és a nép között szakadatlanul fennáll. A pogány ráolvasások megfelelő átértelmezéssel, szublimált alakban helyet kapnak a középkori rituálékban, hogy utána alkalmas pillanatban, de most már liturgikus inspirációval gazdagodva, a nép újra adaptálja őket”.²⁸⁴

A népköltészet, azon belül is a ráolvasások műfaja felől közelítve a témakör – európai viszonylatban is²⁸⁵ – legrészletesebb kifejtésére Pócs Éva vállalkozott, aki az 1980-as években megjelent tanulmányaiban mind történeti, mind folklorisztikai szempontból kiváló analízis keretében mutatta be a középkori benedikciók és az újkori paraszti ráolvasások párhuzamait.²⁸⁶ Az általa elvégzett elemzésekhez elsősorban Franz gyűjteményéből, valamint a magyarországi ráolvasások történeti és „recens” forrásanyagából válogatott példákat. Vizsgálata elsősorban a szövegek

²⁸² Franz 1909, II. 429.

²⁸³ Bálint 1944, 119–128.

²⁸⁴ Bálint 1944, 121.

²⁸⁵ Noha a kétféle szövegtípus kapcsolatára Thomas is utal, konkrét szövegelemzésre ő sem vállalkozott: Thomas 1971, 42.

²⁸⁶ Pócs 1984; 1986; 1988; 2002a.

„mágikus” és „vallásos” elemeinek feltárására irányult. Meggyőző módon mutatta ki, hogy az egyházi áldás-/átokszövegek mely tartalmi, szerkezeti egységei, formulái és jellemző szófordulatai mutathatók ki a paraszti ráolvasások anyagában. Újabb összegzésében már a magyar paraszti ráolvasások szöveganyagának több mint 50%-át egyházi eredetűnek véli. Történeti jellegű töprengései elsősorban az átadás/átvétel korszakaira és lehetséges csatornáira irányultak. Ezen a téren – a jelen kötetünk tárgyát képező kora újkori egyházi benedikciós gyakorlat feltárlansága miatt – inkább feltételezésekre és a jövőbeni kutatások szorgalmazására szorítkozhatott. „A középkori egyházi szövegek 19–20. századi örököse a parasztság: a falusi, mezővárosi gyógyító specialisták. Nem világos az az út, amelyen a fent rajzolt félhivatalos vagy illegális papi, szerzetesi gyakorlatból a parasztság kezére jutottak ezek a szövegek, de a jelenkorban gyűjtött ráolvasásoknak világosan elkülönül az egyházi forrásokból örökölt része.”²⁸⁷

E kutatástörténeti előzmények után jelen fejezetben azt a célt tűztük magunk elé, hogy a szövegyűjteményben irányultság szerinti elrendezésben közölt szertartásrendek általános strukturális és tipológiai elemzése révén megkeressük ezek művelődéstörténeti és történeti folklorisztikai szempontból leginkább releváns elemeit és szövegformáit, amelyek jellemzésével immár az egyházi szövegek oldaláról közelíthetjük meg a fenti kérdéseket.

Amennyiben a benedikciós szertartásrendek belső felépítéséhez szeretnénk közelíteni, analizálnunk kell az egyes ordók kialakításában szerepet játszó állandó vagy opcionális elemeket. Ez az áttekintés megkönnyíti az elsősorban formai szempontú tipologizálást. Az alábbi vázlatához felhasználtuk a témakör egyik új, vallásantológiai megközelítésű feldolgozását is.²⁸⁸

I. Az ordók elemei

1. Cselekvő személy(ek)	– pap (kötelező) – ministráns (ajánlott: viszi a segédeszközöket: szenteltvíztartó, vízszóró, szertartáskönyv) – esetleg további klerikusok
2. Címzett	– emberek és/vagy más jelenlévők (ha személyre vonatkozik az ordó, a jelen lévő barátok, rokonok, ismerősök is válaszolhatnak a szertartásban) – élőlények (állatok) – tárgyak (túlnyomórészt)

²⁸⁷ Pócs 2002a, 202.

²⁸⁸ Jensen 2007.

3. Segédeszközök, parafernáliák: – papi ruhák (superpelliceum és stóla előírás szerint)
 – szenteltvíztartó, -hintő (aspersorium), szertartáskönyv (feltétlenül)
 – füstölő stb. (esetleges)
4. Énekelt és mondott szövegek
- a) Bevezető és átvezető formulák (mindig, még akkor is, ha nem jelölték őket a leírásokban) – antifónák
 – rezponzóriumok
- b) Áldás- és átokformulák (benedikció és exorcizmus, esetenként) – a pap egyes szám első személyben közli
 – az áldásformulák gyakran c) részeként jelennek meg
- c) Formalizált imádságok – legalább egy ima közvetlenül az ordó tárgyára vonatkozóan
 – ehhez csatlakozhatnak általános imák (Üdvözlégy, Miatyánk, Hiszekegy)
- d) Bibliai textusok (opcionálisan) – zsoltárok
 – evangéliumrészletek
 – ApCsel-részletek
- e) Egyházi énekek (ritkán) – himnuszok
5. Rituális cselekmények – szenteltvízzel való meghintés (kötelező)
 – keresztrajzolás kézzel (gyakran, pl. a Szentháromság, istennevek említésekor)
 – harangozás (esetenként)
 – füstölés (esetenként)
 – tűzgyújtás (esetenként)
 – rontástárgyak keresése (esetenként)
 – amuletszerű tárgyak kihelyezése (pl. megrontott ház megáldásakor)
6. Kiegészítő gyógyító készítmények alkalmazása – speciális folyadékok, innivalók „alternatív” ördögűzéseknél a gonosz fizikai eltávolítására

A benedikciós szertartásrendek (ordók) állandó és kötelező elemei között egyaránt elkülöníthetünk cselekvő személyeket (elsősorban a pap személyében), címzetteket (emberek, állatok vagy tárgyak), bizonyos segédeszközöket (papi ruhák, szenteltvíz, szertartáskönyv), liturgikus szövegeket (bevezető szövegek, imádságok) és egyes rituális cselekedeteket (szenteltvízzel történő meghintés). Ehhez járulnak hozzá opcionális lehetőségként a fenti táblázatban szereplő, nem kötelező, gyakrabban vagy ritkábban előforduló rítuselemek.

A funkcionálisan releváns elemek alapján felrajzolhatók az ordók típusai, amelyek egyúttal a szertartásrendek „erősségi fokait” is reprezentálják a démoni erők által okozott veszély viszonylatában. A skála az egyszerű áldásoktól a megszálló ördög kiűzésének összetett rítusáig terjed.

II. Az ordók típusai

1. típus:

- a) bevezető formula
- b) ima
- c) áldáscselekmény (szenteltvízzel való meghintés)

Példák: templomi eszközök (füstölő, oltárterítő), új hajó, új kút, zarándokok megáldása.

2. típus:

- a) bevezető formula
- b) exorcizmus
- c) ima (gyakran kiegészítésekkel: pl. szentelés – sanctificatio – kérése)
- d) áldásszöveg (ritkán önállóan)
- e) áldáscselekmény (szenteltvízzel)

Példák: olaj, víz, só, bor, gyógyszer, zab megáldása.

3. típus:

- a) bevezető formula
- b) exorcizmus és konjuráció (legalább egy, esetenként több)
- c) ima (több is lehet)
- d) áldás (-cselekmény és esetenként -szöveg)
- e) változatos betét-szövegek (zsoltárok, textusok, antifónák, litániák, himnuszok)

Példák:

- a) amikor közvetlen veszély forog fenn, profilaktikus karakterrel (új ház, határáldás keresztjáró napokon, vihar elleni szertartások)
- b) amikor már megtörtént a baj, ami továbbra is fennforog (megszállottság esetén, házasság akadályoztatása esetén, a démonok által háborgatott házra, nem „természetes” betegségekre, rontás ellen, megrontott háziállatokra, tejhaszon elvételekor, kártékony állatok ellen stb.)

A felsorolt típusok²⁸⁹ alapján egyértelműen három archaikus szövegforma: az átok, az áldás és az ezektől időnként nem független ima kerül figyelmünk közé-

²⁸⁹ Jensen ezek mellett elkülönít egy X. típust is, és ez az amulettyszerű, amulett karakterű tárgyak megáldására irányul, amelyek hatásukat csak egy jövőbeni veszély esetén fejtik ki. Ezen belül formailag (az előző tipológiának megfelelően) további altípusok (X/1.; X/2.; X/3.) alakíthatók ki. – Jensen 2007, 13–14.

pontjába.²⁹⁰ Nem térve ki e kifejezési formák vallástörténeti és folklorisztikai távlataira, a következőkben mindössze a benedikciók elemeiként, a vallásos és mágikus viszonyrendszer mentén vizsgáljuk meg tartalmi és formai jellemzőiket. Ebben az elméleti keretben Pócs Éva különítette el egymástól a ráolvasások, az imák és az áldás-/átokszövegek jellemzőit. A tisztán mágikus viszonyt mutató ráolvasáshoz és a tisztán vallásos viszonyt kifejező imákhoz képest az áldás- és átokszövegek a felsőbb hatalomra való hivatkozás révén egyszerre képviselik a vallásos, a rítus tárgyához való közvetlen odafordulás révén pedig a mágikus karaktert.²⁹¹

Az áldások ritkán jelennek meg önállóan, egyes szám első személyben a benedikciókban. Ilyenkor is elengedhetetlen, hogy a mondat egy felső hatalmakra (általában a Szentháromságra) történő hivatkozást is tartalmazzon. Ugyancsak gyakran utalnak az áldás funkciójára is. Példaként a ruta és a kámfor megáldásának szövegét idézzük magyar fordításban:

Megáldalak téged tehát rutának teremtménye a Szentháromság, az Atya és az ő egyszülött fia, a mi urunk Jézus Krisztus és a Szentlélek nevében, hogy légy elűzője az ördögnek és minden cimborájának, ő általa, aki eljövendő élőket és holtakat és a világot lángokban ítélni. Amen. (*Sacra arca benedictionum*, 1697)²⁹²

Megáldalak téged kámfornak teremtménye az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében, aki téged az emberi nem oltalmára alkotott. Kérünk azért urunk Istenünk, hogy ez a kámfor szolgálid számára a szentséges háromság nevében üdvös gyógyszerre váljon, és jelentsen tökéletes védelmet az elmében és a testben. Aki a tökéletes háromságban élsz és uralkodsz örökkön örökké. Amen. (*Sacra arca benedictionum*, 1697)²⁹³

Sokkal gyakoribb, hogy az áldások ima (oráció) keretében épülnek be a benedikciókba. Ezek általában „oremus” felszólítással kezdődnek. A változó hosszúságú imák elején leggyakrabban az Atya(isten) vagy Krisztus megszólítása, erőteljes attribútumainak említése áll. Középpontjukban az a kérés van, amelyre az ordó vonatkozik: általában áldást (*benedicere*), esetleg szentelést (*sanctificare*) kérnek valamire, ritkábban „szentté tesznek” (*consecrare*) valamit, és előfordul, hogy exorcizmust (*exorcere*) kérnek az adott tárgyra vonatkozóan. Az említett szavak kiejtésekor a pap – az előírás szerint – általában keresztet rajzol, amellyel mint ál-

²⁹⁰ Vö. Hampp 1961; Heiler 1961; Pócs 1988.

²⁹¹ Pócs 1988, 635.

²⁹² Latin eredetjét lásd a szöveggyűjtemény megfelelő [III. 10. b.] ordójában.

²⁹³ Latin eredetjét lásd a szöveggyűjtemény megfelelő [III. 17. b.] ordójában.

dáscselekménnyel tovább erősíti a hatást. Az imákban gyakran hivatkoznak az ordó tárgyához kapcsolódó bibliai cselekményekre, exemplumokra. Néha megjelenik a kívánt hatás időpontját és szükségességének okát (pl. betegség esetén) is. Nem ritka, hogy az imákban Mária és a szentek közbenjárását is kéri. Példaként a só és a rózsafüzér megáldásának szövegéből idézünk:

Urunk, szentséges atyánk, mindenható örök Isten, méltóztass megáldani a sónak ezen teremtményét a te nevedben, mindenható Isten, egek Istene, angyalok Istene, arkangyalok Istene, próféták Istene, apostolok Istene, vértanúk Istene, hitvallók Istene, szüzek Istene, minden szenteknek Istene, amit az emberi nem hasznára megáldunk, áldd meg tehát a sónak ezen teremtményét, ahogy megáldottad a sót, melyet Illés próféta kezébe adtál, amellyel helyreállítódott a víz egészsége, hogy aki csak megkóstolja, abból a testnek egészségét, a szellemnek épségét és az üdvösség védelmét, valamint a hitnek megszilárdulását nyerje el, gyógyítsa meg és védje meg lelküket és minden tagjukat a rossz betegségtől és az ördög csalárdságától, és segítse elő a lélek és test jólétét. Urunk Jézus Krisztus által. Amen. (*Sacra arca benedictionum*, 1697)²⁹⁴

Mindenható és kegyelmes Isten, aki nagy szereteted által, amelyben minket részesítettél, úgy akartad, hogy egyszülött fiad, a mi urunk, Jézus Krisztus a megváltásunkra alászálljon a mennyekből a földre és a boldogságos Szűz Mária méhéből, angyali híradás után, testet öltson, hogy kiragadj minket az ördög hatalmából: mérhetetlen kegyelmedért könyörgünk, hogy ezeket a rózsafüzéreket fiad szülőanyjának tiszteletére és dicséretére, a híveidnek szentelt egyház által áldd meg és szenteld meg, és áraszd ki rájuk a Szentlélek oly nagy erejét, hogy aki csak egyet közülük magánál hordoz, vagy a házában tisztelettel megőrizz, minden látható és láthatatlan ellenségtől szabaduljon meg mindig és minden időben, halálában pedig a boldogságos szülőanya, Szűz Mária által néked jó dolgokkal telve méltóztassék bemutatni. Ugyanazon urunk, Jézus Krisztus által... (*Sacra arca benedictionum*, 1697)²⁹⁵

Rátérve az *átok* liturgikus megjelenési formáira, az exorcizmusok két típusát különíthetjük el a vizsgált ordókban. Az első típus mindenféle gonosz erő kiűzésére vonatkozik, amelyik az ominózus anyagban van, azaz a mindenkori anyag közvetlenül szólíttatik meg. A víz megáldását idézzük:

²⁹⁴ Latin eredetjét lásd a szöveggyűjtemény megfelelő [I. 1. h.] ordójában.

²⁹⁵ Latin eredetjét lásd a szöveggyűjtemény megfelelő [III. 18. a.] ordójában.

Exorcizállok téged víznek teremtménye az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében, hogy ne legyen közöd valamilyen tisztátalan lélekhez, a szentséges és oszthatatlan, élő uralkodó Háromság tiszteletére, hogy akik csak isznak és kóstolnak téged, azoktól minden tisztátalan lélek, valamennyi csinálmányával együtt távozzon el. Ismételten exorcizállok téged víznek teremtménye a Názáreti Jézus Krisztus, az élő Isten fia, királyunk és bíránk nevében, hogy adj tisztulást a rontások és varázslások minden téteményéből Isten e teremtménye, N. számára, akit ő maga a saját képmására és hasonlatosságára alkotott meg, és a keresztségre valamint kegyelmére elhívatni méltóztatott. (*Sacra arca benedictionum*, 1697)²⁹⁶

A második (és egyben sokkal elterjedtebb) típus konkrétan démonúzést takar, amelyre a megszállottsági és egyéb (rontás, megkötés stb.) esetekben volt szükség. Egy-egy ordóban akár több efféle exorcizmus is helyet kaphatott. Számuk növelése a hatékonyság megerősítését szolgálta. A pap itt leginkább egyes szám első személyben beszél a démonokhoz, a segítőkhez, esetenként a természeti jelenségekhez. Hatalmát az Isten és a Szentháromság neveinek, attribútumainak és bibliai cselekedeteinek felidézésével támasztja alá úgy, hogy önmagát e hatalom földi képviselőjének mutatja be. Gyakran említi meg az égi társadalom más szereplőit is: a Szűzanyát, az angyalokat, arkangyalokat, prófétákat, apostolokat, evangélistákat, szenteket és mártírokat. Erősítésként sűrűn rajzoltatnak keresztet a pappal. Részletesen felsorolják a démonok neveit, megnyilvánulásait és főbb jellemzőit; megemlítik földi segítőiket, a rontások végrehajtóit. Időnként hosszan részletezik a rontás lehetséges helyeit. Itt sem hallgatják el az ordó konkrét célját. Előfordul, hogy Krisztus életének és szenvedéstörténetének részleteit szekvenciaszerűen említik meg. A démonokat előszeretettel küldik ki (esetenként) tagról tagra a testből, és küldik el a pusztaságba, terméketlen helyekre, ahol nem árthatnak az embereknek.

Ellenetek esküszöm démonok, akik gyártottatok és megőriztettek, majd segítettetek azokban az előbb említett rontásokban és varázslásokban, amelyek Isten e teremtményét, N-t sújtották, akár tűzben, vízben, levegőben vagy földön készültek azok, akár valamilyen képmásból, akármi-lyen anyagból készültek, akár aranyból, ezüstből, bronzból, ólomból vagy fából készült a rontás, akár valamilyen gyapjú-, len- vagy selyemfonálból, vagy állatok tollából szőtték össze, akár halott emberek vagy négy lábú, szárnyas, úszó, csúszó állatok csontjaiból, akár a föld és a fák vetéseiből és gyümölcsseiből, akár ágakból csinálták azt, akár viasz- vagy papírlapból,

²⁹⁶ Latin eredetijét lásd a szöveggyűjtemény megfelelő [I. 1. i.] ordójában.

akár fában vagy valamilyen növényben, vagy kövekben, vagy a tavakban, tengerekben, folyókban vagy mocsarakban készült, akár valamelyik keresztényben, zsidóban vagy pogányban, vagy más hitetlenben van, akár a szántóföldön vagy a szőlőkben van, akár a hegyekben, völgyekben, akár a forrásokban vagy azokon kívül, és a világ akármelyik részében, akár keleten, nyugaton, délen vagy északon, akár a ruháiban, öveiben és minden öltözékében van Isten eme N. (nevű) szolgájának, akár a házában, szobájában és az ágyában van, vagy az ágyneműjében, vagy az ágy alatt, akár házában falaiiban, sarkaiiban, műhelyeiben vagy tárgyaiiban van, akár a fában, veremben vagy kútban, akár a magasságban, akár a mélységben van, vagy az erdőben, vagy a barlangokban és magányos üregekben, esetleg a sivatagban, vagy valamelyik folyóban, akár tengerek, források, folyók és mocsarak vizében van, vagy valamilyen szoborban, amit aranyból, ezüsből, bronzból, ólomból, viaszból vagy fából, esetleg agyagból vagy bármilyen más anyagból készítettek, akár Isten eme szolgájának gyűrűjében vagy tagjainak kötéseiben csináltak efféle rontást, akár úgy adta neki ételben vagy italban valamely rontó férfi vagy nő, akár elhelyezték házában alapjába, vagy az ajtóküszöb alá, vagy a bejárathoz, vagy akármilyen helyre, ahol ő lakik és pihen, akár a kútba, a verembe és a szemétdombra, vagy az útra, az ösvényre a kertben vagy a szekérútra helyezték el, akár a tűzben, levegőben, vízben vagy földön, akár a szélben, vagy akármilyen előttünk ismert vagy ismeretlen helyen van, az Isten (Adonay) neve, keze és ereje által megparancsolom nektek, ne legyen hatalmatok megőrizni azt, hanem a mi urunk Jézus Krisztus kínszenvedésének ereje által semmisítsétek meg azokat, mintha nem is léteztek volna, és őáltala, aki a földet megrengetteti, parancsolom és kihirdetem nektek, hogy ne legyen hatalmatok, lehetőségek és erőtök ártani Isten eme N. (nevű) teremtményének: se nappal, se éjjel, se imádkozás közben, se ébren, se alvás közben, se állva, se sétálva, se ülve, evés vagy ivás közben, vagy miközben bármi mást csinál, se bármely nappali vagy éjjeli órán; és ne legyen hatalmatok belépni házába a rontásaitokkal, vagy ott állni és tartózkodni a házában, szobájában, ágyában és szállásán, ne tudjatok megjelenni neki valamilyen alakban, félelmet keltve benne, hanem szabadon és egészségesen, a lélek és a test bármilyen sérelme nélkül hagyjátok őt hátra, elpusztítva minden rontást, varázslást és csinálmányt, amiket ördögi módon készítettek számára, ahogy az Isten megszabadította a három fiút az égő kemencéből, akiket a láng nem érintett meg, és ahogy az Isten megoldotta kötéseiket és kötelékeiket, úgy oldódjon meg minden kötés, kötelék és varázslat, és minden rontástárgy és az ördög, valamint szolgáinak elvetemült műve távoztassék el Krisztus

ezen képmásától és őtőle a mi urunk, Jézus Krisztus vére által, amely az üdvösségünk miatt ontatott ki, és megoldatott Zakariás próféta nyelvének kötése, úgy megszabadítva Isten eme szolgáját minden igézéstől és rontástól, amelyet ördögi módon készítettek neki, és minden ördögi csinálmánytól és kötéstől, azon hatalom és erő által, amivel az Isten szétválasztotta a Vörös-tengert, amelyen keresztül saját lábán kelt át Izrael népe, és azon erő által, amellyel Krisztus Lázárt a sírból feltámasztotta, a beteget meggyógyította, a született vaknak visszaadta szeme világát, és azon hatalom által, amellyel ugyanő lerombolta a pokol kapuit, és a mindenható erejével megnyitotta a mennyország ajtaját. (*Sacra arca benedictionum*, 1697)²⁹⁷

Könnyen belátható, hogy az exorcizmusok szövegében több a kényszerítő jellegű mágikus elem, mint az áldásokban. Pócs Éva elemzése alapján²⁹⁸ a ráolvasások következő elemei tekinthetők az egyházi benedikciók örökségének:

A démon elűzése
A démon megszólítása
Kiküldés a testből
Hivatkozás C-re
B–C szembenállása

Ezek az elemek – miként láttuk – inkább az átok jellegű exorcizmusok, mint az áldások jellemzői. Az egyházi „fehér mágia” legalapvetőbb kifejeződéseinek tehát az exorcizmusok tekinthetők.²⁹⁹

*

Végezetül visszatérünk a fejezetünk bevezetőjében említett problémakörre. Az egyházi benedikciók és a paraszti ráolvasások szövegszerű kapcsolatának vizsgálatához elengedhetetlen fogódzót jelentenek a kötetünk szöveggyűjteményében közzétett szövegek. Pusztán a kora újkori egyházi gyakorlat hazai szövegkorpusza természetesen még nem rejt magában az átadás-átvétel mozzanatainak kézzelfogható bizonyítékait, ám jelentősen árnyalja a hivatalos gyakorlat visszazorulásáról és a falusi specialisták ezzel párhuzamos előretöréséről szóló elméletet. Mindenesetre feltűnően kevés olyan forrásunk van a kora újkorból, amikor egyháziak által írt kéziratokban magyar nyelvű benedikció- vagy exorcizmuszövegek kerül-

²⁹⁷ Latin eredetjét lásd a szöveggyűjtemény megfelelő [V. 7. a.] ordójában.

²⁹⁸ Pócs 1988.

²⁹⁹ Erre utal többek között: Kieckhefer 1989, 69–75.

tek lejegyzésre.³⁰⁰ A ráolvasásokra jellemző epikus szövegrészetek pedig már a középkori forrásadatokban is markáns elkülönítő jegyként jelentkeznek.³⁰¹ Nem megelőlegezve egy későbbi részletes elemzés eredményeit, a kétféle szövegtörzshalmaz kialakulásának és egymásra hatásának klasszikus időszakaként egyelőre korántsem a kora újkor, hanem a (késő) középkor évszázadait valószínűsíthetjük. Vélhetően ugyanekkor ágazott szét az egyházi „fehér” mágia és a „tanult” vagy „tudós” mágia útja, míg utóbbi – szöveges háttérében – szintén erőteljesen táplálkozott az egyházi benedekciók és exorcizmusok textuális elemeiből. A kora újkor nemesi mágikus gyakorlat ugyanakkor a „közvetítés” egyik lehetséges csatornájaként is értelmezhető. A jövőben elvégzendő elemzések mutathatják ki az ilyen jellegű kölcsönhatások térnumait általában a „varázskönyvek” és a kora újkor egyik legnépszerűbb mágikus tevékenysége, a kincskeresés fennmaradt szövegeinek vonatkozásában.³⁰²

³⁰⁰ Az ilyen jellegű adatok összefoglalása: Pócs 1985–86, passim. Néhány efféle imádságot közöl a sükösdői kéziratból: Sávai 1997.

³⁰¹ A középkori ráolvasásokat Franz is elkülönítve kezeli művében: Franz 1909.

³⁰² Láng–Tóth 2009.

VI. Egyházi szentelmények – népi vallásosság

A hivatalos egyházi dogmatika szerint „a szentelmények az egyház által a szentségek mintájára alapított látható jelek, amelyek bizonyos, főleg természetfölötti hatásokat hoznak létre”.³⁰³ Tárgyukat tekintve lehetnek cselekmények (*actiones*) vagy tárgyak (*res*), céljukat tekintve áldások vagy ördögűzések.³⁰⁴ A szentelmények történeti kutatása nem választható el az egyházi benedikciós gyakorlattól, hanem tulajdonképpen annak részét képezi.³⁰⁵ A hazai liturgiátörténeti kutatások középkorcentrikus megközelítése³⁰⁶ eredményezte, hogy ezen a téren a vallási néprajzi kutatások – elsősorban Bálint Sándor munkássága³⁰⁷ révén – vállalták fel a „népi gyakorlatban” megjelenő elemek kora újkori történetének feltárását. Ez a kiindulópont egy alapvetően retrospektív szemléletet eredményezett, amely a néprajzi adatokból indult ki, és időben visszafelé tapogatózott egyre korábbi korszakok történeti forrásai irányába.

A szentelmények történetében elképzelhető egy ezzel ellentétes irányú vizsgálat is. Ebben az esetben a kutatás magukból a – jelen esetben – kora újkori történeti forrásokból indul ki, azokat elsősorban saját történeti kontextusukban próbálja értelmezni, és a néprajzi adatokat csupán a továbbélő hagyományok vagy átalakuló módon fennmaradó nyomok érzékeltetésére használja fel. Ilyen módon konkrét szentelménybiográfiák egész sora készíthető el.

A következőkben egy példát adunk erre az elemzési lehetőségre. Egy hajdani egyházi szentelmény, a Szent Ágota tiszteletére szentelt kenyér eredetének és magyarországi használatának kérdését tárgyaljuk eddig nem ismertetett történeti források bemutatásával.

³⁰³ Az 1917-ben kiadott *Codex Juris Canonici* 1144. kánonját idézi: Mihályfi 1926, 415. A CIC legújabb, átdolgozott változatának 1166. kánonja szerint: „A szentelmények szent jelek, melyekkel a szentségek bizonyos utánzásaként, főleg lelki hatásokat jeleznek és érnek el az egyház könyörgése folytán.” – CIC 2001, 800–801.

³⁰⁴ Mihályfi 1926, 418.

³⁰⁵ Az újabb német szakirodalomból egy teológiai indíttatású, de „antropológiai” szemléletet is maga előtt tartó munkát idézünk a kora újkori szentelmények használata szempontjából: Kürzeder 2005.

³⁰⁶ Vö. Zalán 1927; Mester 1952; 1954; Radó 1973.

³⁰⁷ Bálint 1938; 1973; 1977.

Ágota az egyház egyik korai vértanúszentje, aki a szicíliai Catania városában élt a 3. században. A három évszázaddal később keletkezett, több-kevesebb történelmi hitelű mártírákták szerint az előkelő szűz a Decius-féle üldözések idején került összetűzésbe a helyi hatalommal. Bebörtönözték és válogatott kegyetlenségű kínzásoknak vetették alá. Ő azonban nem volt hajlandó megtagadni hitét és megszegni szüzességi fogadalmát. A legenda szerint a megcsonkított testét, levágott mellét éjjel maga Szent Péter gyógyította meg. Az égetéssel járó kínzásokat fokozandó a börtönpadlón cserépdarabokat és forró parazsat terítettek szét, majd ebben forgatták meg meztelenül. A börtönben halt meg Kr. u. 251 körül. Sírjára angyalok helyeztek márványtáblát, a következő felirattal: „MENTEM SANC-TAM SPONTANEAM HONOREM DEO ET PATRIAE LIBERATIONEM” (Szent és kész elmét, az Istennek tiszteletet és a hazának szabadulást). Halála napjának egyéves évfordulóján kitört az Etna, amelynek pusztítását a város lakói az Ágota koporsóját borító lepel segítségével akadályozták meg.³⁰⁸

Ágota tisztelete viszonylag gyorsan elterjedt a keresztény Európában. A középkor legnépszerűbb szentjei közé tartozott. Oltalmára és közbenjárására elsősorban a tűzvész esetén számítottak. E funkcióját Catania lakossága is erősítette, akik az évszázadok során számos alkalommal kérték segítségét a vulkánkitörések ellen. A csodáit számba vevő akták első helyen a szicíliai város többszöri megmenekülésének látványos eseményeit tartalmazzák. Emellett számos csodás gyógyulást, megszállottsági esetet jegyeztek fel kalandos sorsú holtteste és különféle ereklyei kapcsán.³⁰⁹

A hagyomány február 5-ét rögzítette Ágota halálának napjaként, és mind a mai napig ezen a napon ünnepli meg emlékét az egyház. Mind e naphoz, mind pedig a vértanú közbenjárásához az évszázadok során számos olyan szenttiszeleti elem társult, amelyek egyfelől a történelmi forrásokban, másfelől – töredékes és némiképp átalakult formában – a népi hiedelmek rétegében ragadhatók meg.

Az Ágota-tisztelethez tartozó laikus vallási jelenségek nagy része valamilyen módon kapcsolatba hozható a szent életrajzi legendáriumában megőrződött momentumokkal. Európa különféle tájain jó néhány efféle szokást és hiedelmet rögzítettek a 19–20. századi néprajzi leírások. Németországban, főként a délnémet katolikus vidéken kenyeret, gyertyát, vizet, lisztet, bort és gyümölcsöket szenteltek Ágota tiszteletére. A szentelmények és adományok profán használatában a tűzvész elleni védekezés mellett a szántóföldi vetések és a haszonállatok védelme, a haláljósítás, a különféle betegségek, köztük a mellbetegségek elleni védelem stb. egyaránt szerepet játszott.³¹⁰

³⁰⁸ LThK I. 126; Vogel 1866–1868, I. 108–110; Bálint 1977, I. 208.

³⁰⁹ AS 1658, I. 595–656.

³¹⁰ HDA I. 208–211; Freudenthal 1931, passim; Pascher 1963, 600.

Az Ágota-legenda egyik fontos eleméhez, az angyalok által elhelyezett sírfelirat szövegéhez szintén mágikus funkció kapcsolódott, méghozzá a tűzvész elhárításának képzetköre. A középkorban előszeretettel vésették házak, templomok kapujára, helyezték el szentelt gyertyák oldalára. A kora újkortól kezdve Európa több pontján adatok bizonyítják az ún. Ágota-cédula használatát, amely egyházi szentelményként bukkant föl a történeti forrásokban és a néprajzi leírásokban. A cédulák, amelyeket a házak ajtajára szegeztek, illetve tűzvész esetén a tűzbe hajítottak, az idézett sírfelirat szövegének néhány szavas kibővítését is tartalmazták („Ignis a laesura protege nos, o Agatha pia”), amelyben Ágotához fohászoktak a tűzvész elhárítása érdekében.³¹¹ Az Ágota-cédula magyarországi használatát Bálint Sándor is föltételezte, noha efféle konkrét hazai adatot nem idézett.³¹² Kétségtelen, hogy a szöveg rövidebb, kiegészítés nélküli változata helyet kapott az Esztergomi Bazilika hajdani főkapuján, miként azt egy, a *porta speciosa* pusztulása előtt készült 18. századi képmás az utókor számára megörökítette. A középkorban népszerű szöveget minden bizonnyal a 12. században leégett templomot újjáépíttető Jób érsek vésette rá a francia építészeti hatást tükröző kapu boltívére, valamikor 1188 és 1195 között.³¹³ Az érsek indíttatása a templom sorsfordulóit figyelembe véve még akkor is egyértelmű, ha a tűz elhárítását kérő záradék nélkül került is ki az Ágotához kötődő jelmondat. A szöveg népszerűségét bizonyítja, hogy számos harang oldalán is elhelyezték.³¹⁴ Az esetleges tüzesetek Ágota közbenjárására történő távoltartásának szándéka ebben az esetben sem kétséges.

Mindezek az adatok azonban csupán közvetetten utalnak az Ágota-cédula hazai használatára. Erre vonatkozóan újabb kutatásaink is csak szórványos ismereteket nyújtanak. A szentelmény elterjedtségére beszédes bizonyítékot nyújt az a körülmény, hogy a cédula használata – legalább említés szintjén – szerepel a kalocsai érsekség 18. századi hivatalos szertartáskönyvében. Az újkori *Rituale Colocense* összeállítója, Patachich Gábor érsek 1738-ban több eltérést eszközölt a római és az esztergomi rituáléhoz képest.³¹⁵ Az apróbb, ám szempontunkból sokszor rendkívül lényeges eltérések közé sorolható a szerkönyv utolsó oldalain közölt exorcizmusok egy része. Az *Exorcizmus contra ignem* című szertartás, amely önmagában is rendkívül tanulságos a tűzvésszel szembeszálló pap számára előírt megsemmisítő erejű, ördögűző jellegű imádságokkal, azzal az utasítással zárul, hogy az imák után hintsék meg szenteltvízzel a tüzet, majd az Ágota napján szentelt kenyeret

³¹¹ HDA I. 211; LThK I. 126–127; Koren 1934, 91–92; Freudenthal 1931, 416–417.

³¹² Bálint 1977, I. 208–209.

³¹³ Czobor 1900, 181; Dercsényi 1947, 25–26.

³¹⁴ Bálint 1977, I. 209; Simándi 2001, 172.

³¹⁵ Vö. Bárh 2002.

és cédulát vessék a lángok közé.³¹⁶ A hivatalos egyházmegyei rituáléban szereplő adat mind az Ágota-cédula, mind pedig az Ágota-kenyér hazai használatára rámutat. Hogy az utóbbi szentelmény a 18. századot megelőzően milyen művelődés-történeti utat járt be? A következőkben erre hozunk adalékokat.

Ágota kenyérének, mint a tűz elleni védekezés eszközeinek történeti nyomai csupán a 16. századig nyúlnak vissza. Sem Európában, sem Magyarországon nem maradt fenn középkori adat e szentelményre vonatkozóan. A kenyérszentelés különféle formáit összefoglaló Adolph Franz a benedikció elterjedését két 16. századi szertartáskönyv (Valencia, 1514; Konstanz, 1593) adatával támasztotta alá.³¹⁷ Más források szerint a szentelmény első németországi említése 1516-ból adatható.³¹⁸ A franciaországi rítusok változatainak gyűjteményében egy 1531-ben nyomtatott lyoni misekönyv Ágota-napi előírásai között szerepel a kenyérszentelésre történő utalás, igaz a szentelmény használatának megjelölése nélkül.³¹⁹ Bálint Sándor összefoglaló művében annyit jegyzett meg, hogy az áldás „keletkezésének körülményei tudomásunk szerint még tisztázatlanok”.³²⁰

Összehasonlító liturgiátörténeti és történeti néprajzi kutatásaink során több európai adatot találtunk Ágota kenyérére vonatkozóan. Időrendi okokból feltétlenül a sor elejére kívánkozik Albertus de Castello nagyszabású gyűjteménye, amely 1523-ban látott napvilágot Velencében, és az összeállító megjegyzése szerint a korábbi időszak, tehát a késő középkor szertartáskönyvei alapján készült. A *Benedictio panis in festo sante agathe contra ignis periculum* címmel közölt rövid szertartás imádságai és lefolytatása tartalmazza a későbbi forma legfontosabb elemeit.³²¹ A *Liber Sacerdotalis* egyike volt azon három 16. századi gyűjteménynek, amelyek az 1614-ben kiadott *Rituale Romanum* elsődleges forrásának tekinthetők. A középkori áldások nagy részétől „megtisztított” római szertartáskönyv Castello gyűjteményéből többek között az Ágota-napi kenyérszentelést sem örökítette át.³²² Megtettek viszont ezt némely európai egyházi vezetők, akik valamilyen okból fontosnak tartották e benedikció felvételét az általuk összeállított szertartáskönyvbe. Példaként említhetjük az 1694-ben kiadott olmützi rituálét, amelyben a fentihez hasonló címmel szerepel az áldás szövege.³²³ A csehországi elterjedést erősíti, hogy az áldás egy cseh ferences rituálé 1685-ben megjelent változatában is helyet kapott.

³¹⁶ „Aspergatur aqua, et projiciantur panis et schedulae in festo S. Agathae benedictae in ignem” – COL 1738, 376–378.

³¹⁷ Franz 1909, I. 272–273.

³¹⁸ HDA I. 210.

³¹⁹ Martène 1736–1738, III. 566.

³²⁰ Bálint 1977, I. 209.

³²¹ LS 1523, f. 221.

³²² ROM 1614.

³²³ OLM 1694.

Ugyanitt Ágota tiszteletére vizet is szenteltek szintén tűzelhárító funkcióval.³²⁴ Az, hogy az áldás nyoma a középkori eredetű benedikciók gyűjtőhelyének és ezáltal csupán „félhivatalos” szertartáskönyvnek számító ferences rituáléban is megjelent, nem annyira meglepő, mint a hivatalos rituáléban számító olmtüzi szerkönyvben való előfordulás. Ugyanilyen váratlan, hogy a rítus több 18–19. századi lengyel és litván szerkönyvben is szerepel. A vilniusi és krakkói rituálék az Ágota napi kenyér megáldása mellett egyaránt tartalmazzák a vízszentelés motívumát is.³²⁵

Különféle szórványos adatok alapján sejthető, hogy a 17. századi Magyarországon – főként a missziós munkát végző szerzetesrendek kezén – több „félhivatalos” szertartáskönyv volt használatban. Több mint valószínű, hogy az említett cseh ferences szertartáskönyv, Bernardus Sannig gyűjteménye is eljutott hozzánk. Egy másik ilyen népszerű gyűjteményt jelentett az Einsiedelnben kiadott *Manuale benedictionum...* című szertartáskönyv, amely bizonyítottan elterjedt a hazai szerzetespapság mindennapi használatában. A népszerű kötet *Ordo benedicendi panes in festo S. Agathae contra ignis periculum* címmel közli az általunk vizsgált szertartás lefolytatását.³²⁶ Mindezek a szertartásleírások bizonyára mintául szolgáltak azon 18. századi, hazai kiadású gyűjtemények készítői számára, amelyek már kifejezetten magyarországi használatra készültek. Ezek között az *Arca Domini* és a *Fasciculus triplex* jelentősége emelkedik ki témánk szempontjából.

Az *Arca Domini* című imakönyv jó néhány kiadást megért a 18–19. század folyamán. Az azonos címen megjelent gyűjtemények tartalmi és formai szempontból lényegesen különböznek egymástól, némelyik kiadás több, némelyik jóval kevesebb áldás szövegét tartalmazza. Számunkra jelen esetben nem e kiadások összehasonlító elemzése, hanem mindössze az a lényeges, hogy az 1774-ben Pozsonyban megjelent változat magába foglalja az Ágota ünnepén történő kenyér és víz megáldásának előzőekben emlegetett formuláját.³²⁷ Ugyanez a rítus – a benedikciók túlnyomó többségével együtt – az 1843. évi kiadásból már hiányzik.³²⁸ A szertartás egy zsoltárból, egy könyörgésből és egy rövid áldásból állt. Ugyanez a rövidebb forma szerepel a *Manuale benedictionum* gyűjteményében.

A szertartás lefolytatásának részletesebb bemutatásánál a jezsuita ihletésű *Fasciculus triplex* leírását követjük, amelyik az általunk ismert leghosszabb és legteljesebb szöveget tartalmazza. Az 1739-ben Nagyszombatban megjelent benedikció- és exorcizmusgyűjtemény vonatkozó szertartásleírása a *Benedictio panis contra pericula ignium in festo S. Agathae* cím alatt található. A kötet összeállítója bevezetésképp rövid magyarázatot fűzött az áldáshoz. Eszerint szerfölött kegyes és

³²⁴ FRA 1685, 103.

³²⁵ POL 1701, 87–89; 1884, 443.

³²⁶ MB 1685, 92–93.

³²⁷ AD 1774, 189–190.

³²⁸ AD 1843.

hasznos szokás sok helyütt a Szent Ágota-napi kenyéráldás. A tűzvész elleni szentelményt a hívek hazaviszik, és szükség esetén a lángok közé vetik. „Ahol pedig ez a szokás még nincs bevezetve, vezessék be dicséretesen, és a templomban a mise előtt vagy után végezzék el az áldást” – fordítható magyarrá az előírás latin szövege. A szertartás a 66. zsoltárral kezdődött, majd a rezponzórium után három hosszabb imádság következett. Az első két oráció Jézus Krisztus felé irányult, akitől Ágota szűz és vértanú érdemeire való hivatkozással azt kérték, hogy az így megszentelt kenyerek – a lángok közé vetve – alkalmasak legyenek akár természetes, akár természetfeletti keletkezésű tüzek megfékezésére és eloltására. A harmadik könyörgés a „mindenható Istenhez” szólt, akitől szintén Ágota közbenjárására ugyancsak a tűz elleni védelem különleges erejének kiárasztását kérték a kenyerekre, amelyeket – ahogy az ima fogalmaz – a hívő nép kegyesen felajánlott megszentelésre. A szertartás a következő áldással zárult: „A mindenható Isten, az Atya, a Fiú és a Szentlélek áldása, és Szent Ágota szűz és vértanú közbenjárása szálljon le és maradjon e kenyereken, valamint mindenkin, aki ezekből fogyaszt. A mi Urunk Jézus Krisztus által, Ámen.” Végezetül a kenyereket meghintették szenteltvízzel és láng fölé tartották.³²⁹

A rendelkezésünkre álló liturgikus forrásadatok tanulságainak összegzéséként valószínűsíthető, hogy a késő középkori keletkezésű áldás, amely a 16. századtól adatható a nyugat-európai egyházi gyakorlatban, a 17. században különféle közvetítő csatornákon keresztül terjedt el a cseh, lengyel és magyar területeken. A benedikció elterjesztésében a szerzetespapság, közülük is elsősorban a ferencesek játszottak kiemelkedő szerepet, akik az egyházi hierarchia alsó rétegeként különösen fogékonyak voltak a népi vallásosság mélyen gyökerező igényeinek kiszolgálására. Közismert, hogy a ferencesek kolostoraik és missziós központjaik révén kiemelkedő szerepet játszottak a hódoltsági területek katolikus pasztorációjában. Az idézett adatok és más hasonló jellegű áldások párhuzamos sorsa alapján feltételezhető, hogy az Ágota-kenyér használata az alföldi, dél-alföldi területeken is elterjedt a 17–18. században. Erre utal a kalocsai egyházmegye rituáléjának említett előírása, és ezt erősítik a *Fasciculus triplex* itteni használatára vonatkozó egyértelmű adatok.³³⁰

Az Ágota-napi kenyéráldás azon egyházi szokások közé tartozik, amelyek a 20. századra már kivesztek a mindennapi gyakorlatból. A tűzvészről oltalmazó Szent Ágota szerepét a 18. század folyamán nálunk is fokozatosan a Flórián-kultusz váltotta föl. Ágota tiszteletét mindössze néhány templomtitulus és harangfelirat

³²⁹ FT 1739, 28–30.

³³⁰ Fentebb már említettük a bácskai Bezdán plébániai könyvvállományáról készült 1767. évi lajstrom adatát: Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL) 1. E. 16. kötet. 320. A szomszédos Küllöd plébániája számára maga Csáky Miklós érsek adományozta a *Fasciculus triplex* egy példányát a 18. század közepén. KÉL 1. b. Küllöd. 1. a. Könyvjegyzék (1756).

őrizte meg az utókornak.³³¹ A magyar népi hiedelmek és szokások körében szintén meglehetősen kevés adatot rögzítettek február 5-höz kapcsolódóan. Némely alföldi tájakon e naphoz „gonoszúzó” hagyomány társul. Szendrey Zsigmond jászladányi gyűjtésében szerepel, hogy a házakat és az ólakat „körülsepréssel zárják el Ágota napján”.³³² Penavin Olga a délvidéki magyarok kalendáris szokásai között a következőket írja e napra vonatkozóan: „Körülseprik a házat, az ólakat, hogy kiűzzék a háziférgeket, bogarakat. Most van az ideje a tavaszi munkák megkezdése előtt, hogy megszabaduljon az ember, az állat a házban elszaporodott, bajt, betegséget terjesztő, kárt okozó férgektől, bogaraktól.”³³³ Konkrét néprajzi adatot az Ágota-napi kenyérszentelésre vonatkozóan mindössze egyet ismerünk, Bálint Sándor jóvoltából. Talán saját gyűjtéséből származik az információ, miszerint a 20. század elején a Tisza menti Nagykörű katolikus népe az Ágota napján megáldott kenyeret a vízbefúltak hollétének megállapítására használta.³³⁴ A más hazai és európai vidékeken is ismert eljárás, amely szerint a víz tetejére helyezett kenyérdarab megmutatja az áldozatok lelőhelyét, általában vagy a nagypénteken szentelt, vagy az első sütebtől származó kenyér hiedelemkörébe tartozik.³³⁵

Jóllehet az Ágota tiszteletére megáldott kenyér tűzvész elleni felhasználására nincs megbízható néprajzi adatunk, úgy véljük, hogy a fentebb bemutatott áldás hazai elterjedése és forrásokkal alátámasztható jelenléte az egyházi gyakorlatban végső soron hozzájárulhatott általában a kenyér ilyen jellegű funkciójához. A magyar néphitben leírások sokasága szól a kenyér tűzvész-távoltartó szerepéről. Ezekben időnként szó esik az ilyen célra felhasznált kenyér különlegességéről: sokszor az elsőnek kisült, ujjnyomással is megjelölt kenyeret, ritkábban a pénteken, nagypénteken sütött kenyeret tartották e célra alkalmasnak. A kenyeret helyenként a házak kapujára tűzték, máshol tűz esetén felfordították az asztalon, vagy a házi tűzhelybe hajították. Néhol a bajban kenyérral a kezükben háromszor megkerülték a házat, hogy ne terjedjen át arra is a tűz. A néprajzi kézikönyvben Pócs Éva a szokást „kvázi-áldozati cselekménynek” nevezte. Véleménye szerint „a tüzet nem tisztelték természetfeletti lényként, de valamilyen nem konkretizált féltelmetes erő volt, amely bizonyos cselekményekkel mintegy kiengesztelhető”.³³⁶

³³¹ Bálint 1977, I. 208–209. Az egyik hazai, vélhetően középkori eredetű Szent Ágotapatrocíniumról lásd a perenyei templom történetét feldolgozó tanulmányt: Medgyesy-Schmikli 2004, 517–522.

³³² Szendrey 1941, 104.

³³³ Penavin 1988, 48.

³³⁴ Bálint 1977, I. 209.

³³⁵ HDA I. 209; Freudenthal 1931, 187; Bálint 1944, 114; Kovács 1982, 140; Verebélyi 1998, 192.

³³⁶ Pócs 1990, 679–680; Verebélyi 1998, 103, 233, 337. Az európai (elsősorban német) párhuzamokra lásd a tűz elleni védekezés témájának történeti és néprajzi összefoglalását: Freudenthal 1931, 355–448.

A tűzelhárító kenyér „elemi” gondolatának története, eredetének fejtegetése nem a feladatunk, és rövid áttekintésünknek nem is az volt a célja, hogy hipotézisek ijesztő mélységeibe rántsa az olvasót. Az időnként így is kényszerű következtetésekre épülő vizsgálatunk már akkor elérte célját, ha sikerült ráirányítani a figyelmet a népi kultúra egy-egy szokáselemének háttérében rejlő művelődéstörténeti folyamatok tisztázásának jelentőségére.

*

A fentiekben vázolt szentelményéletraajz természetesen csupán egy lehetséges utat képvisel. További változatokra bőszéges példatárát szöveggyűjteményünk bevezető áttekintései, amelyek azonban a részletes biográfiák elkészítését – elsősorban terjedelmi okokból – nem vállalhatták fel, csupán iránymutatást jelentenek a jövőbeni tanulmányok felé.

Elsősorban a kora újkor időszakára koncentráló szövegkiadásunknak és a hozzá csatlakozó bevezető tanulmánynak nem lehet célja, hogy a szentelmények megáldásának és exorcizálásának 19–21. századi történetét is felvillantssa. A jövőben önálló – és adott esetben rágabb kontextusban vizsgálódó – tanulmányok tisztázhatják az egyházi felvilágosodás szellemi ernyőjében végbement mentalitástörténeti változásokat, amelyek a 18. század utolsó harmadától egyre inkább a korábbi benedikciós és ördögűző-gyakorlat visszaszorítását eredményezték.³³⁷ Természetesen ez a „megtisztítás” nem lehetett végleges és teljes körű még a nyugati katolicizmus területén sem.³³⁸ Hivatalos egyházi jóváhagyással ez elmúlt két évszázadban is születtek újabb és újabb benedikciótípusok, amelyek szövege szerkezetileg hasonlít ugyan a korábbi mintákra, ám teológiai és dogmatikai szempontból már „felvilágosult” jelleget hordoznak. Erre jelentenek közismert példát a 20. század utolsó évtizedeiben helyenként nagy népszerűségnek örvendő járműáldások. Archaikusabb és összetettebb gyökere van a középkori benedikciós és exorcista gyakorlatot a legújabb időkig továbbéltető ortodoxia és a nyugati kereszténység határterületén élő magyarság újabban bevezetett áldásainak. Jó példa erre a nemrégiben feltárt gyimesi gyakorlat, ahol a helyi vallásnak mind a mai napig részét képezi a hívek ilyen jellegű igényeit (részben) kiszolgáló papi tevékenység.³³⁹

³³⁷ A témát érintő gazdag szakirodalomból csak néhány példát említünk: Goy 1969, 169–190; Müller 2005, 294–341.

³³⁸ Vö. a dél-itáliai példát: de Martino 1982.

³³⁹ Pócs 2005.

VII. Irodalom

FORRÁSOK

AD

1770(?)

Arca Domini, selectam Deum, Divosque precandi, confitendi et communicandi methodum continens, olim ad commoditatem Sacerdotum altissimi ad S. Aras litantium erecta, nunc denuo ad eorum spirituale solamen renovata, et multiplicibus absolutionum, benedictionum, et exorcismorum formulis locupletata. Szokolca: Literis Josephi Antonii Skarniczi.

1774

Arca Domini, selectam Deum, Divosque precandi, confitendi et communicandi methodum continens, olim ad usum et commoditatem Sacerdotum altissimi ad S. Aras litantium erecta, nunc denuo ad eorum spirituale solamen renovata, et multiplicibus absolutionum, benedictionum, et exorcismorum formulis locupletata omnium fidelium devotioni patet reserata. Posonii: Typis et impensis Joannis Michaelis Landerer.

1843

Arca Domini, seu selectae Deum adorandi, et Sanctos colendi, ac media salutis adhibendae formulae. Agriae: Typis Lycei Archi-Episcopalis.

AGR

1702

Rituale Agriense sive formula agendorum in administratione Sacramentorum ac caeteris ecclesiae publicis functionibus ad instar Ritualis Strigoniensis. Autoritate, et sumptibus illustrissimi, ac reverendissimi Domini Domini Stephani Telekesy Episcopi Agriensis. Viennae.

1768

Rituale Agriense, seu formula Agendorum in Administratione sacramentorum, et caeteris Ecclesiae publicis functionibus. Jussu et Autoritate excellentissimi, illustrissimi ac reverendissimi Domini, Domini Caroli e Comitibus Eszterhazy de Galantha... Agriae: Typis Scholae Episcopalis.

1815

Rituale Agriense, seu Formula Agendorum in Administratione sacramentorum, et caeteris ecclesiae publicis functionibus, jussu et Auctoritate excellentissimi, illustrissimi ac reverendissimi domini Stephani e liberis baronibus Fischer de Nagy-Szatny... Budae: Typus Regiae Universitati Pestanae.

- ARG
1590 *Agenda Ecclesiae Argentinensis. Per reverendissimum in Christo Patrem ac Dominum, D. Ioannem, Episcopum Argentinensem, ac Comitum Provinciale Alsatiae etc. in gratiam Pastorum suae Dioecesis auctior ac emendatior typis evulgata. Coloniae.*
- AS
1658 *Acta Sanctorum Februarii... Antwerpiae.*
- AUG
1580 *Ritus ecclesiastici Augustensis episcopatus, tribus partibus sive libris comprehensi, nuncque primum recogniti, editi atque promulgati. Auctoritate reverendissimi et illustrissimi in Christo Patris ac Domini D. Marquardi Episcopi Augustensis et Praepositi Bambergensis. Dillingae.*
- BRIX
1838 *Manuale Sacrum ad usum Sacerdotum Dioecesis Brixinensis. Brixinae.*
- CD
1864 *Canones et decreta sacrosancti oecumenici concilii Tridentini sub Paulo III., Julio III. et Pio IV. pontificibus maximis. Cum additamentis et indicibus ad conc. Trident. Spectantibus. Ratisbonae.*
- COCHEM, Martin von
1692 *Libellus benedictionum et exorcismorum, in quo efficacissimae benedictiones tam sacrarum, quam profanarum rerum et terribiles exorcismi ad varia maleficia tam ab hominibus, quam pecoribus et locis infestis depellenda continentur. Francofurti ad Moenum.*
- COL
1738 *Rituale Romano-Colocense, seu formula agendorum in administratione Sacramentorum et caeteris ecclesiae publicis functionibus rite obeundis observanda. Ac in usum Colocensis, et com-provincialium dioecesium accomodata, et utilibus additamentis aucta. Autoritate, opera, et impensis Reverendissimi P. D. Gabrielis Hermanni Dominici miseratione divina Metropolitanae Colocensis, et Bacsensis canonice unitarum ecclesiarum Archi-Episcopi. Budae.*
- 1798 *Rituale Romano-Colocense, seu formula agendorum in administratione Sacramentorum, et caeteris ecclesiae publicis functionibus rite obeundis observanda ac in usum Colocensis, et Comprovincialium dioecesium accomodata... Budae: Typus Regiae Universitati Pestanae.*
- 1838 *Rituale Romano-Colocense, seu formula agendorum in administratione Sacramentorum, et caeteris ecclesiae publicis functionibus rite obeundis observanda ac in usum Colocensis, et Comprovincialium dioecesium accomodata... Buda: Typus Regiae Universitatis Pestiensis.*

- 1888 *Rituale Romanum Pauli V. Pontificis Maximi jussu editum et a Benedicto XIV. auctum et castigatum cui ad usum cleri provinciae Colonicensis accedunt I. Rituum particularium et instructionum II. Adhortationum et precum appendices. Budapestini: Typis Societatis Aethnaeum nuncupatae.*
- COLN
- 1585 *Forma Germanico idiomate Baptisandi infantes, secundum Catholicam vereque Apostolicam Ecclesiam ritum, cum Explicatione Caeremoniarum, quae circa Baptismum fiunt. Pro utriusque Lusatiae Misnensis Dioecesis. Parochis et Sacellanis. A reverendo viro D. Ioanne Leisentritio, Ecclesia Budissinen. Decano, et c. in lucem denuo edita. Ab eodem recognita et aucta: Johan III. Coloniae.*
- 1590 *Forma vernacula lingua copulandi rite desponsatos, et legitime proclamatos, secundum catholicam et vere Apostolicam Ecclesiam ritum, adiuncto Tractaculo causarum matrimonialium, Sacerdotibus curam animarum gerentibus, admodum utili et necessario. Ex sacra scriptura, et probatis catholicam Ecclesiam, iurisque Canonici scriptoribus. Pro utriusque Lusatiae Misnensis Dioecesis. Presbyteris. Per Reverendum virum Dominum Joannem Leisentritium Ecclesiam Budissinens. Decanum, etc. denuo divulgata. Coloniae.*
- 1598 *Agenda Ecclesiastica non pastoribus solum, et capellanis; verum etiam omnibus sacerdotibus summo opere necessaria. Secundum Dioecesis Colonicensem. Coloniae Agrippinae.*
- CON
- 1570 *Agenda seu Obsequiale, simul ac Benedictionale, iuxta ritum et normam Ecclesiam et Episcopatus Constantiensis. Dilingae.*
- 1597 *Obsequiale, sive sacerdotale Ecclesiam, et Dioecesis Constantiensis. Illustrissimi, reverendissimique principis, ac Domini, D. Andreae, miseratione Divina S. R. E. Tit. S. Mariae novae Diaconi, Cardinalis ab Austria, Episcopi Constantiensis, et Brixinensis, nec non Administratoris Murbacensis et Ludrensis, Domini Angiae majoris, etc. iussu ac mandato editum. Constantiae.*
- DAN
- 1706 *Rituale Ecclesiarum Daniae et Norvegiae Latine redditum per Petrum Terpager ad cathedralem, quae Ripis est, Ecclesiam SS. Theologiae Lectorem. Havniae.*
- EYNATTEN, Maximilian von
- 1626 *Manuale exorcismorum, continens instructiones et exorcismos ad ejiciendos e corporibus obsessis spiritus malignos, et ad quaevis maleficia*

depellenda, et ad quascumque infestationes daemonum reprimendas. Antverpiae.

FB

1749

Fasciculus benedictionum, exorcismorum, et validissimarum conjurationum ad effugandas aëreas tempestates. Ex approbatis libris a S. R. E. collectus. Litaniae quoque et duodecim evangelia cum suis orationibus pro benedicendis agris et fructibus terrae. Praeterea benedictiones super cruces, quae in triviu collocantur, ac contra vermes, locistas et alia animalia fruges vastantia etc. Reimpressum in Typographia Csik Somlyoviensi.

FD

1697

Flagellum daemonum, exorcismos terribiles, potentissimos, et efficaces, remediaque probatissima, ac doctrinam singularem in malignos spiritus expellendos, facturasque et maleficia fuganda de obsessis corporibus complectens, cum suis benedictionibus, et omnibus requisitis ad eorum expulsionem. Accessit postremo pars secunda, quae Fustis daemonum inscribitur. Quibus novi exorcismi et alia nonnulla, quae prius desiderabantur, superaddita fuerunt. Auctore R. P. F. Hieronymo Mengo Vitellianensi, Ord. Min. Reg. Observantiae. Venetiis: Apud Paulum Balleonium.

FRA

1685

Rituale Franciscanum continens varias Absolutiones, Benedictiones, Conjurationes, Exorcismos, Ritus, ac alias Caeremonias Ecclesiasticas, ad utilitatem Christi Fidelium, et praxim Sacerdotum, maxime Ordinis S. Francisci; ex variis Ritualibus coordinatum a Fr. Bernardo Sannig, Ord. S. Francisci Reform Provinciae Bohemiae S. Wenceslai D. et M. Sacerdote, et Iterato Ministro Provinciali dictae Provinciae. Neo-Pragae.

FT

1739

Fasciculus triplex exorcismorum et benedictionum in Romano-Catholica Ecclesia usitatorum, ex variis authoribus approbatis collectus, et historiis ac exemplis subinde illustratus, cum adnexo tractatu de indulgentiis et jubilaeo, ac resolutionibus moralibus, in gratiam curatorum ecclesiae, ac priorum fidelium utilitatem luci publicae datus. Tyrnaviae: Typis Academicis.

FuD

1697

Fustis daemonum, adjurationes formidabiles, potentissimas et efficaces in malignos spiritus fugandos de opressis corporibus humanis. Ex sacrae apocalypsis fonte, variisque sanctorum patrum auctoritatibus haustus complectens. Auctore R. P. F. Hieronymo Mengo Vitellianensi, Ord. Min. Reg. Observantiae. Opus sane ad maximam exorcistarum

commoditatem nunc in locum editum. Venetiis: Apud Paulum Bal-
leonium.

GNEZ

1549

*Agenda sive Obsequiale secundum Rubricam Ecclesiae Metropolitanae
Gneznensis.* Cracoviae.

GOAR, Jacobus

1647

*Eucholigion sive Rituale Graecorum complectens Ritus et Ordines Di-
vinae Liturgiae, officiorum, Sacramentorum Consecrationum, Be-
nedictionum, Funerum, Orationum, etc. cuilibet personae, statui, vel
tempori congruos, iusta usum orientalis ecclesiae.* Paris.

HIP

1873

*Collectio Rituum particularium a clero Dioeceseos S. Hippolyti reti-
nendorum ex benigna venia Sanctae Sedis in administratione Sacra-
mentorum, in Exsequiis, Benedictionibus et Processionibus.* S. Hip-
polytum in Austria.

JAUR

1636

*Rituale seu formula agendorum in administratione Sacramentorum,
ac coeteris Ecclesiae publicis functionibus pro Dioecesi Jauriensi.*
Viennae

1731

*Rituale Romano-Jauriense, sive formula agendorum in Administratione
Sacramentorum, ac caeteris ecclesiae publicis functionibus. Jussu emi-
nentissimi et reverendissimi Domini, Domini Philippi Ludovici, Dei Mi-
seratione S. R. E. TIT. S. Mariae supra Minervam Presbiteri cardi-
nalis a Sinzendorf... Jaurini.*

LIN

1836

*Ordo administrandi Sacramenta et officia Ecclesiastica rite peragendi
ex Rituali Romano Benedicti XIV. P. M. desumptus ad usum paro-
chorum eorumque cooperatorum dioeceseos Lincensis. Jussu et auc-
toritate reverendissimi ac illustrissimi Domini, Domini Gregorii Tho-
mae... Episcopi Lincensis.* Vindobonae.

LOCATELLO, Petrus

1706

*Exorcismi potentissimi et efficaces ad expellendas aereas tempestates
a daemonibus per se, sive ad nutum cujusvis diabolici ministri excita-
tas...* Salisburgi.

LS

1523

*Liber Sacerdotalis, sive agenda parochorum, nuperrime ex libris sanc-
te Romane ecclesie et quorundam aliarum ecclesiarum: et ex antiquis
codicibus apostolicae bibliothecae: et ex iurium sanctionibus et ex
doctorum ecclesiasticorum scriptis ad reverendorum patrum sacer-
dotum parochialium et aliarum animarum curam habentium com-*

modum collectus atque compositus: ac auctoritate Sanctissimi D. Domini nostri Leonis decimi approbatus. In qua continent et officia omnibus sacramentorum et resolutiones omnibus dubiorum ad ea pertinentium: Et omnia alia quae ab sacerdotibus fieri possunt: quaquam sint pulchra et utilia ex indice collige. Venetiis.

LT

1709

Locupletissimus thesaurus, continens varias et selectissimas benedictiones, conjurationes, exorcismos, absolutiones, ritus, administrationem sacramentorum, aliorumque munerum pastoralium ad utilitatem Christi fidelium, et commodiorem usum parochorum, omniumque sacerdotum tam saecularium, quam religiosorum. Ex diversis ritualibus et probatissimis authoribus collectus a Gelasio di Cilia. Vohburgi.

MB

1685

Manuale benedictionum, rituumque ecclesiasticorum tam intra, quam extra Ecclesias occurrentium. Ex ritualibus, Romano, Constantiensi, aliarumque Dioecesium. Pro parochorum et sacerdotum omnium commodiore usu collectum. Editio tertia. Typis monasterii Einsidlensis.

MBP

1845

Manuale benedictionum. Accedunt processiones variae publicis necessitatibus congruentes. Commode animarum pastorum usui adaptavit Severinus Lueg, dioeceseos Passaviensis presbyter. Passavii.

MED

1815

Rituale Sacramentorum ad usum Mediolanensis Ecclesiae olim a S. Carolo institutum et nunc postremo eminentissimi et reverendissimi D. D. Benedicti S. R. E. Tit. SS. Duodecim Apostolorum presbyt. Cardinalis Odescalchi Archi-episcopi jussu recognitum, auctum et editum. Mediolani.

MOG

1551

Agenda Ecclesiae Moguntinensis. Per reverendissimum in Christo Patrem, et amplissimum Principem et Dominum, Dominum Sebastianum. Archiepiscopum Moguntinum, et Principem Electorem, etc. nihil quidem immutata, sed necessariis quibusdam additionibus auctior, et multis locis emendatior, jam denuo Typis evulgata. Moguntiae.

MOR

1873

Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae, complectens scitu necessaria animarum curam gerentibus in administratione Sacramentorum, in benedictionibus, processionibus, aliisque sacris functionibus, approbata a reverendissimo et celsissimo Principe-Archiepiscopo Olo-mucensi, D. Domino Friderico E Landgraviis de Fürdtenberg... Cremsirii.

- MP
1675 *Manuale parochorum, sive institutiones et praxes, tum vitae tum officii pastoralis. Tyrnaviae.*
- MR
1570 *Missale Romanum... /Hasonmás kiadása: Missale Romanum. Editio Princeps. Edizione anastatica. Introduzione e Appendice a cura di Manlio Sodi – Achille Maria Triacca. Città del Vaticano, 1998./*
- 1758 *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, S. Pii V. Pontificis Maximi jussu editum, Clementis VIII. et Urbani VIII. auctoritate recognitum, in quo missae novissimae sanctorum accurate sunt dispositae. Viennae, Pragae et Tergesti.*
- NUCLEUS
- 1706 *Nucleus continens benedictiones rerum diversarum, item exorcismos ad varia maleficia depellenda, conjurationes item ad fugandas a daemonibus eorumque excitationes aereas tempestates. Collectus tam ex Romano, quam diversarum dioecesium ritualibus in cleri ruralis usum. Editio novissima auctior et correctior permissu superiorum et privilegio. Viennae Austriae: Sumptibus Georgii Matthei Lackner.*
- OLM
1694 *Agenda seu Rituale Olomucense, ad usum romanum, quoad fieri potuit, accomodatum, complectens sacramentalia caeremonialia et extraordinaria, Animarum Curatoribus scitu necessaria. Jussu et Auctoritate Reverendissimi ac Celsissimi Principis Domini Domini Caroli Dei Gratia Episcopi Olomucensis, Ducis, Sacri Romani Imperii Principis, Regiae Capellae Boëmiae et de Liechtenstein Comititis etc. etc. In lucem editum, ut publicae Functiones Ecclesiae, rite, ac uniformiter per totam Dioecesim peragantur. Brunae.*
- 1862 *Ritus in administratione SS. Sacramentorum in Benedictionibus et sepultura mortuorum observandus, in curatorum et chori usum e Rituali Archidioeceseos Olomucensis excerptus. Editio secunda. Olomucii.*
- OR
1560 *Ordo et ritus sanctae metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis quibus Parochi et alii animarum Pastores in Ecclesiis suis uti debent. (Nicolaus Olahus) Viennae: In Aedibus Collegii Caesarei, Societati Jesu.*
- OS
1496 *Obsequiale Strigoniense. Nürnberg.*
- 1500 *Baptismale Strigoniense. Impressum cura et expensis Johannis Hertzog Civis Budensis: sub suo signo: in inclyta urbe Vinenna. [sic!]*

- 1501 *Obsequiale seu baptismale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis. Venetiis: Johannes Pap librarii Budensis Civis.*
- 1508 *Obsequiale seu baptismale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis. Venezia: Johannes Pap librarii Budensis Civis.*
- 1525 *Obsequiale seu baptismale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis. Venetiis: Michael Prischwitz librarius Budensis.*
- OSN
- 1653 *Agenda seu Rituale Osnabrugense, ad usum romanum accomodatum auctoritate et jussu reverendissimi et illustrissimi Principis ac Domini, D. Francisci Gulielmi, Episcopi Osnabrugensis. Coloniae Agrippinae.*
- PAS
- 1665 *Agenda seu Rituale Passaviense, ad usum romanum accomodatum. Auctoritate et jussu reverendissimi et celsissimi Principis ac Domini Domini Wenceslai Episcopi Passaviensis... Passavii.*
- 1751 *Agenda seu Rituale Passaviense, ad usum romanum accomodatum, auctoritate et jussu eminentissimi ac celsissimi Principis ac Domini, Domini Josephi Dominici, Dei gratia S. R. E. Tit. S. Petri in monte Aureo presbyteri cardinalis de Lamberg, exempti episcopi... Passavii.*
- PAT
- 1514 *Agenda Pataviensis. Vienna.*
- PB
- 1628 *Promptuarium benedictionum pro re agraria. Necnon pro iis quae ad bona familiaria accident recenter confectum. Tergesti: excudebat Antonius Turrinu.*
- POL
- 1701 *Rituale Sacramentorum ac aliarum ecclesiae Caeremoniarum. Ex Rituali, juxta decretum Synodi Provinciae Petroviciensis edito, depromptum, ad uniformem Ecclesiarum Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae usum, insuper, aliquibus auctum. Vilniae.*
- 1743 *Rituale Sacramentorum, ac aliarum ecclesiae Caeremoniarum, ex Rituali, juxta decretum Synodi Provinciae Petricoviensis edito, depromptum; ad uniformem Ecclesiarum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithvaniae usum, auctum. Cracoviae.*
- 1757 *Rituale Sacramentorum ac aliarum ecclesiae Caeremoniarum. Ex Rituali, juxta decretum Synodi Provinciae Petroviciensis edito, depromptum, ad uniformem Ecclesiarum Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae usum, insuper, aliquibus auctum. Sandomiriae.*
- 1884 *Rituale Sacramentorum ac aliarum ecclesiae caeremoniarum ex decreto synodi provinciae Petricoviensis ad uniformem Ecclesiarum regni Poloniae usum reimpressum... Cracoviae.*

- PRAG
1916 *Manuale Rituum Ecclesiasticae Provinciae Pragensis jussu et auctoritate Eminentissimi et Reverendissimi Domini Domini Leonis Tit. S. Stephani in monte coelio S. R. E. Presb. Card. De Skrbensky, Archiepiscopi Pragensis Principis, atque illustrissimorum et reverendissimorum episcoporum provinciae Pragensis suffraganeorum editum. Pragae.*
- RE
1756 *Rituale Ecclesiasticum continens varias absolutiones, benedictiones, conjurationes, exorcismos, ritus, ac alias caeremonias ecclesiasticas, ad utilitatem Christi fidelium, et praxim sacerdotum, maximae Ordinis S. Francisci; ex variis ritualibus coordinatum a P. Bernardo Sannig, Ord. S. Francisci Reform. Provinciae Bohemiae S. Wenceslai D. et M. Sacerdote, et iterato Ministro Provinciali dictae Provinciae. Coloniae, Francofurti et Bonnae.*
- ROM
1614 *Rituale Romanum Pauli V. Pont. Max. jussu editum. Romae. [Hasonmás kiadása: Rituale Romanum. Editio Princeps (1614). Edizione anastatica, Introduzione e Appendice a cura di Manlio Sodi – Juan Javier Flores Arcas. Città del Vaticano, 2004.]*
- 1635 *Rituale Romanum Pauli V. Pont. Max. iussu editum. Brixiae.*
- 1881 *Rituale Romanum Pauli V. pontificis maximi jussu et a Benedicto XIV. auctum et castigatum cui novissima accedit benedictium et instructionum appendix. Ratisbonae.*
- RSR
1584 *Rituale sacramentorum Romanum, Gregorii papae XIII. pont. max. jussu editum. Romae.*
- SAL
1557 *Libellus agendarum, circa Sacramenta, Benedictiones, et Caeremonias, secundum antiquum usum Metropolitanae Ecclesiae Salisburgensis. Salisburgi.*
- 1575 *Libri agendorum secundum antiquum usum Metropolitanae Salisburgensis Ecclesiae, nunc recens recogniti, et ab omnibus mendis purgati atque aucti I–II. Dilingae.*
- 1657 *Rituale Salisburgense ad usum Romanum accomodatum. Autoritate et jussu Illustrissimi et Reverendissimi Principis ac Domini D. Paris, Archiepiscopi Salisburgensis, Apostolicae Sedis Legati etc. nunc pari mandato Illustrissimi principis ac Domini D. Guidobaldi... Salisburgi.*
- 1686 *Rituale Salisburgense ad usum Romanum accomodatum. Autoritate et jussu Eminentissimi, celsissimi, ac reverendissimi S. R. I. Principis*

- ac Domini Domini Maximiliani Gandolphi S. R. E. Cardinalis, Archiepiscopi Salisburgensis, et S. Sedis Apostolicae Legati, Germaniae Primatis etc. Denuo revisum et aliquot novis declarationibus auctum. Salisburgi.*
- 1716 *Rituale Salisburgense ad usum Romanum accomodatum. Autoritate et jussu celsissimi ac reverendissimi Domini Domini Francisci Antonii, Archi-episcopi et S. R. I. principis Salisbugensis, S. Sedis Apostolicae Legati, Germaniae Primatis, Principis de Harrach. Salisburgi.*
- 1857 *Compendium Ritualis Romano-Salisburgensis, usibus Dioecesis Seccoviensis et Leobiensis accomodatum, autoritate Ordinaria editum. Graecii.*
- SEC
- 1789 *Rituale Seccoviense ad usum romanum accomodatum autoritate et jussu celsissimi ac reverendissimi Domini Domini Josephi Adami Episcopi Seccoviensis et S. R. I. Principis e Comitibus de et in Arco editum. Graecii.*
- SOI
- 1753–1755 *Ritueldu diocese de Soissons, imprime par l' autoritaté De monseigneur François Duc de Fitz-James, pair de France, evêque de Soissons I–IV. Paris.*
- STAMPA, Petrus Antonius
- 1605 *Fuga Satanae exorcismus. Ex sacrarum litterarum fontibus, pioque S. Ecclesiae instituto exhaustus. Venetiis.*
- STR
- 1625 *Rituale Strigoniense, seu formula agendorum in administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae publicis functionibus. Jussu, et autoritate illustrissimi ac reverendissimi Domini Petri Pazmany, Archi-Episcopi Strigoniensis. Nunc recenter editum. Posonii: In Aula Archiepiscopali.*
- 1656 *Rituale Strigoniense, seu formula agendorum in administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae publicis functionibus. Primum quidem jussu et autoritate eminentissimi quondam Cardinalis Petri Pazmany Archi-Episcopi Strigoniensis, denuo vero illustrissimi ac reverendissimi Principis Georgii Lippay De Zombor... editum. Tyrnaviae: Typis Academicis.*
- 1715 *Rituale Strigoniense, seu formula agendorum in administratione sacramentorum, ac caeteris ecclesiae publicis functionibus. Jussu, et autoritate eminentissimi ac serenissimi S. R. E. Presbyteri Cardinalis Domini Christiani Augusti nationis Germanicae protectoris, Archi-Episcopi Strigoniensis. Tyrnaviae.*

- 1745 *Rituale Strigoniense, seu formula Agendorum in Administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae Publicis Functionibus. Jussu, et Autoritate celsissimi ac Reverendissimi s. r. i. Principis, Domini Emerici é comitibus Eszterházy de Galantha, Archi-Episcopi Strigoniensis. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu.*
- 1772 *Rituale Strigoniense, seu formula Agendorum in Administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae Publicis Functionibus. Jussu, et Autoritate S. R. I. Principis, Domini, Domini Emerici e comitibus Eszterházy de Galantha, Archi-Episcopi Strigoniensis. Editio secunda. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu.*
- 1818 *Rituale Strigoniense, seu formula Agendorum in Administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae Publicis Functionibus. Jussu, et Autoritate S. R. I. Principis, Domini, Domini Emerici e comitibus Eszterházy de Galantha, Archi-Episcopi Strigoniensis. Budaë.*
- 1858 *Rituale Strigoniense pro sacris functionibus frequentibus occurrentibus. Budaë.*
- 1907 *Rituale Strigoniense seu formula Agendorum in Administratione Sacramentorum ac caeteris Ecclesiae functionibus... Strigonii.*
- 1909 *Rituale Strigoniense seu formula Agendorum in Administratione Sacramentorum ac caeteris Ecclesiae functionibus... Ratisbonae, Romae, Neo Eboraci et Cincinnati.*
- TA
- 1583 *Agendarius liber continens ritus et caeremonias, quibus in administrandis Sacramentis, benedictionibus, et aliis quibusdam Ecclesiasticis functionibus parochi et alii curati, in Dioecesi et provincia Strigoniensi utuntur. Quibus additae sunt, lingua vernacula, piae et catholicae aliquot exhortationes, ad eos, qui utuntur Sacramentis, et qui eorum administrationi intersunt. Tirnaviae.*
- 1596 *Agendarius liber continens ritus et caeremonias, quibus in administrandis Sacramentis, benedictionibus, et aliis quibusdam Ecclesiasticis functionibus parochi et alii curati, in Dioecesi et provincia Strigoniensi utuntur. Complacentia et expensus Reverendissimi D. D. Joannis Kuttassi Episcopi Jauriensis, ac per Hungariam Cancellarii, Eliminatione vero et relectione Lucae Peechi Fiscalis Ecclesiae Strigoniensis. Secundario impressus. Tirnaviae.*
- THS
- 1580 *Thesaurus Sacerdotalis iuxta consuetudinem S. Romanae Ecclesiae, Sacrique Concilii Tridentini sanctiones, quibuscunque sacerdotibus, episcopis, et praelatis, necnon cunctis Christi fidelibus pernecessarius.*

Ex diversis voluminibus compendiose collectus, et in quatuor partes divisus. Auctore R. D. Francisco Samarino Beneficiato Lateranensi. Venetiis.

TOR

1591

Manuale Pastorum ad uniformem administrationem Sacramentorum aliorumque officiorum Ecclesiasticorum, per civitatem et Dioecesim Tornacensem. Lovanii.

VIEN

1730

Rituale Romano-Viennense, autoritate et jussu Eminentissimi, ac celsissimi Sacrae Romanae Ecclesiae Presbyteri Cardinalis Domini, Domini Sigismundi e comitibus de Kolonitz, S. R. I. Principis, primi Archi-Episcopi Viennensis, Generalis Hispaniarum Inquisitoris, Domini in Freyberg... Ad usum omnium hujus Archi-Dioeceseos Curatorum, SS. Sacramenta ministrantium et Parochialia munia obeuntium noviter in lucem datum adjectis nonnullis per annum consuetis, nec in Missali Romano expressis Benedictionum ritibus. Viennae.

1774

Rituale Viennense ad usum romanum accomodatum, autoritate et jussu Eminentissimi, ac celsissimi Sacrae Romanae Ecclesiae Presbyteri Cardinalis Domini, Domini Christophori e Comitibus Nigazzi de Waal et Sonnenturn, S. R. I. Principis, Archi-Episcopi Viennensis, Episcopatus Vacientis Administratoris... Wien.

1821

Ritus et ordo introducendi mulierem in Ecclesiam post partum adultos quam parvulos. In usum Archi-Dioeceseos Viennensis Curatorum iterum in lucem editus. Viennae.

1830

Ritus baptizandi, mulieres post partum in Ecclesiam introducendi sacramenta infirmorum et matrimonii administrandi, in usum curatorum Archidioecesis Viennensis. Viennae.

1879

Rituale Parvum in usum curatorum Archi-Dioeceseos Viennensis adaptatum ob A. K. Viennae.

1889

Collectio Rituum Archidioeceseos Viennensis ex Venia Sanctae Sedis Retinendorum in administratione Sacramentorum, in Benedictionibus et Exorcismus, in Processionibus aliisque ecclesiasticis functionibus jussu et auctoritate ordinarii edita I–III. Viennae.

WESZ

1772

Rituale Weszprimiense seu formula Agendorum in Administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae publicis functionibus. Jussu et Autoritate excellentissimi, illustrissimi ac reverendissimi domini Ignatii Koller de Nagymánya... Tyrnaviae: Typis Collegii Academici Soc. Jesu.

- 1801 *Rituale Weszprimiense, seu formula Agendorum In Administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae Publicis Functionibus Jussu et Autoritate exc, illust, ac rever. dni Josephi Bajzáth de Pészah... episcopi Weszprimiensis. Weszprimi.*
- 1900 *Rituale Romano-Veszprémiense a sanctissimo Domino Domino Leone PP. XIII. Pro usu Dioecesis Veszpréminensis approbatum, et jussu excellentissimi ac reverendissimi Domini Caroli L. B. Hornig... Episcopi V. ... editum. Veszprémii.*
- ZAG
- 1729 *Rituale Zagrabiense seu Formula agendorum in Administratione Sacramentorum, ac caeteris Ecclesiae publicis Functionibus; Autoritate Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini Georgii Branyugh, Dei et Apostolica Sedis Gratia Episcopi Zagrabiensis... Zagrabiae.*

BIBLIOGRÁFIA

- ALMOND, Philip C.
2004 *Demonic possession and exorcism in early modern England. Contemporary texts and their cultural contexts.* Cambridge: University Press.
- ARTNER Edgár
1923 *Az egyházi évnek, ünnepeinek és szertartásainak kimerítő leírása és magyarázata.* Budapest: Szent István Társulat.
- BARNA Gábor
2001 *Búcsújárók. Kölcsönhatások a magyar és más európai vallási kultúrákban.* Budapest.
- BARTSCH, Elmar
1967 *Die Sachbeschwörungen der Römischen Liturgie. Eine liturgiegeschichtliche und liturgietheologische Studie.* Münster.
- BÁLINT Sándor
1938 *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza.* Budapest: Szent István Társulat.
1944 *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből.* Kassa.
1973 *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából.* Budapest: Szent István Társulat.
1975 *Compostela és hazánk. (Jakab apostol tisztelete a régi Magyarországon.)* In Szennay András (szerk.): *Régi és új a liturgia világából.* Budapest: Szent István Társulat, 200–212.
1977 *Ünnepi kalendárium I–II.* Budapest: Szent István Társulat.

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza.* Budapest: Szent István Társulat.

BÁRTH Dániel

1999 Asszonyavatás. *Ethnographia* CX: 359–398.

2000 Szent Didák csodás vize. Adalék a ferences szentkultusz magyarországi történetéhez. In Balázs Géza et alii (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára I–II.* Budapest: ELTE BTK, I: 261–274.

2002 Újjáépítés és reform. Egyházi törekvés a vallásos népelet újjászervezésére Patachich Gábor kalocsai érsek idején (1733–1745). *Vigilia* 67: 9–16.

2004 Egyházi benedikciós gyakorlat a kora újkori Magyarországon. In Pócs Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* /Tanulmányok a transzcendensről IV./ Budapest: Balassi Kiadó, 30–46.

2005a Ördögűző Rókus testvér. Képek egy XVIII. századi zombori ferences életéből. In Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára I/1–2.* Piliscsaba–Budapest: PPKE BTK – METEM, 271–287.

2005b Szent Ágota kenyere. In Barna Gábor – Mód László – Simon András (szerk.): *„Szent ez a föld...” Néprajzi írások az Alföldről.* /Táj és népi kultúra 5./ Szeged, 85–93.

2005c *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon.* /Szövegek és elemzések 1./ Budapest: MTA-ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport.

2006 Kirchliche Benediktionspraxis im frühneuzeitlichen Ungarn. In Thomas Wunsch (Hg.): *Religion und Magie in Ostmitteleuropa. Spielräume theologischer Normierungsprozesse in Spätmittelalter und Früher Neuzeit.* /Religions- und Kulturgeschichte in Ostmittel- und Südosteuropa 8./ Berlin: Lit Verlag, 301–320.

2007a Avatottak és avatatlanok. Szempontok az asszonyi tisztátalanság mentalitástörténeti kérdéseinek vizsgálatához. In Pócs Éva (szerk.): *Maszok, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* /Tanulmányok a transzcendensről V./ Budapest: Balassi Kiadó, 83–96.

2007b Földi bajok transzcendens gyógyítása: benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon. In Hoppál Kál Bulcsú (szerk.): *Előadások a vallásról.* /Vallástudományi Tanulmányok 7–8./ Budapest, 89–97.

- 2008a Papok és démonok viadala: exorcizmus a kora újkori Magyarországon. In Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben. /Tanulmányok a transzcendensről VI./* Budapest: Balassi Kiadó, 59–68.
- 2008b *Exorcizmus és erotika. Egy XVIII. századi székellyöldi ördögűzés szokatlan körülményei. /Libelli Transsilvanici 3./* Kecskemét: BKMÖ Múzeumi Szervezete.
- BRÜCKNER, Wolfgang
- 1992 Martins von Cochem „Außerlesenes History-Buch” und seine Vorbilder. *Fabula* 33: 193–205.
- 1993 Christlicher Amulett-Gebrauch der frühen Neuzeit – Grundsätzliches und Spezifisches zur Popularisierung der Agnus Dei. In Bauer, Ingolf (Hg.): *Frömmigkeit. Formen, Geschichte, Verhalten, Zeugnisse. Lenx Kriss-Rettenbeck zum 70. Geburtstag.* München: Deutscher Kunstverlag, 89–134.
- 1999 Die Legendensammlungen des Martin von Cochem. Narrative Popularisierung der katholischen Reform im Zeitalter des Barock. *Simpliciana. Schriften der Grimmelshausen-Gesellschaft* XXI. 233–258.
- BURKE, Peter
- 1991 *Népi kultúra a kora újkori Európában.* Budapest: Századvég Kiadó – Hajnal István Kör.
- CHÈNE, Catherine
- 1995 *Juger les vers. Exorcismes et procès d’animaux dans le diocèse de Lausanne (XVe–XVIe s).* Lausanne: Université de Lausanne.
- CIC
- 2001 *Az egyházi törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal.* Szerk. Erdő Péter. (Negyedik, javított és bővített kiadás.) Budapest.
- CLARK, Stuart
- 1997 *Thinking with demons. The Idea of Witchcraft in Early Modern Europe.* Oxford: Oxford University Press.
- CZOBOR Béla
- 1900 Az esztergomi bazilika. In Forster Gyula (szerk.): *III. Béla magyar király emlékezete.* Budapest, 174–190.
- DAXELMÜLLER, Christoph
- 1984 Exorcizmus. In Ranke, Kurt et alii (Hg.): *Enzyklopedie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung* IV. 664–674. Berlin – New York.
- DELUMEAU, Jean
- 1971 *Le catholicisme entre Luther et Voltaire.* Paris: Presses Universitaires de France.

- DERCSÉNYI Dezső
1947 *Az esztergomi porta speciosa*. Budapest: Stephaneum.
- DINZELBACHER, Peter
1996 *Angst im Mittelalter. Teufels-, Todes- und Gottese Erfahrung: Mentalitätsgeschichte und Ikonographie*. Paderborn – München – Wien – Zürich: Schöningh Verlag.
- DOLD, Alban
1923 *Die Konstanzer Ritualientexte und ihrer Entwicklung von 1482–1721*. /Liturgiegeschichtliche Quellen 5–6./ Münster: Aschendorff.
- DÖLGER, Franz Joseph
1909 *Der Exorzismus im altchristlichen Taufritual*. Paderborn.
- DÖMÖTÖR Tekla
1964 *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
1981 *A magyar nép hiedelemvilága*. Budapest: Corvina Kiadó.
- DUFFY, Eamon
1992 *The Stripping of the Altars. Traditional Religion in England c. 1400–c. 1580*. New Haven – London: Yale University Press.
- EHJM
1990 *Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók I/1–2*. Sajtó alá rendezte: Balázs Mihály, Friczy Ádám, Lukács László, Monok István. /Adattár szellemi mozgalmaink történetéhez 26/1–2./ Szeged: Scriptum.
- ERNST, Cécile
1972 *Teufelaustreibungen. Die Praxis der katholischen Kirche im 16. und 17. Jahrhundert*. Bern: Hans Huber Verlag.
- FRANZ, Adolph
1904 *Das Rituale von St Florian aus dem zwölften Jahrhundert*. Freiburg im Breisgau.
1909 *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter I–II*. Freiburg im Breisgau: Herder.
1912 *Das Rituale des Bischofs Heinrich I. von Breslau*. Freiburg im Breisgau.
- FRAZER, James G.
1995 *Az Aranyág*. Budapest: Osiris. [Válogatás: *The Golden Bough. A Study in Magic and Religion*. Abridged ed. London: Macmillan, 1925.]
- FREISEN, Joseph
1898a *Liber Agendarum ecclesie et diocesis Sleszwicensis. Katholisches Ritualbuch der Diözese Schleswig im Mittelalter*. Paderborn.
1898b *Manuale Curatorum secundum usum ecclesie Roskildensis. Katholisches Ritualbuch der dänischen Diözese Roeskilde im Mittelalter*. Paderborn.

- 1904 *Manuale Lincopense, Breviarium Scarense, Manuale Aboense. Katholische Ritualbücher Schwedens und Finnlands im Mittelalter.* Paderborn.
- FREUDENTHAL, Herbert
 1931 *Das Feuer im deutschen Glauben und Brauch.* Berlin–Leipzig: De Gruyter Co.
- GALAMBOS Ferenc Iréneusz
 1953/2004 *Az egyházi év a magyar középkorban. A Megtestesülés és a Megváltás ünnepeköre.* Pannonhalma.
- GOY, Barbara
 1969 *Aufklärung und Volksfrömmigkeit im den Bistümern Würzburg und Bamberg.* Würzburg: Ferdinand Schöning.
- GULYÁS Borbála
 2006 Lancsics Bonifác. In Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon VI.* Budapest: Balassi Kiadó, 383–384.
- GY, Pierre-Marie
 1960 *Collectaire, Rituel, Processional. Revue des sciences philosophiques et théologiques* 44: 441–469.
- HALBRITTER, Roland
 1998 *Südtiroler Breveln – Amulette zwischen Magie und Glaube? Der Schlern* 72/1: 39–64.
- HAMPP, Irmgard
 1961 *Beschwörung, Segen, Gebet. Untersuchungen zum Zauberspruch aus dem Bereich der Volksheilkunde.* Stuttgart: Silberburg Verlag – Werner Jäckh.
- HARMENING, Dieter
 1991 *Zauberei im Abendland. Vom Anteil der Gelehrten am Wahn der Leute. Skizzen zur Geschichte des Aberglaubens.* Würzburg: Königshausen und Neumann.
- 2009 *Wörterbuch des Aberglaubens.* Stuttgart: Philipp Reclam.
- HDA
 1927–1942 *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens.* Hg.: Hanns Bächtold-Stäubli unter Mitwirkung von Eduard Hoffmann-Krayer I–X. Berlin–Leipzig: De Gruyter.
- HEILER, Friedrich
 1961 *Erscheinungsformen und Wesen der Religion.* Stuttgart: Kohlhammer.
- HERMANN Egyed – EBERHARDT Béla
 1942 *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvállománya a XIX. század elején. /A veszprémi egyházmegye múltjából 8./* Veszprém.

- HERVAY Ferenc Levente
2003 Bencések. In Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon I.* Budapest: Balassi Kadó, 337–341.
- HOENSCH, Jörg K.
1992 *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis ins 20. Jahrhundert.* (2. Auflage.) München: Verlag C. H. Beck.
- HOLL Béla
2000 A középkori magyar Jeruzsálem-járás és Pécsváradi Gábor utazásának néhány tanulsága. In *Laus librorum. Válogatott tanulmányok.* Budapest, 63–83.
- HÜRLIMANN, Gebhard
1959 *Das Rheinauer Rituale (Zürich Rh 114, Anfang 12. Jh).* Freiburg.
- JÁNOSI Gyula
1935 *Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán.* /Pannonhalmi Füzetek 17./ Pannonhalma.
- JENSEN, Jürgen
2007 *Kirchliche Rituale als Waffen gegen Dämonenwirken und Zauberei. Ein Beitrag zu einem Komplex von Schutz- und Abwehr Ritualen der Katholischen Kirche des 17. und 18. Jahrhunderts in Italien unter besonderer Berücksichtigung systematisch-ethnologischer Gesichtspunkte.* /Interethnische Beziehungen und Kulturwandel 60./ Berlin: Lit Verlag.
- JÓZSA Attila
2009 *Ordo in Purificatione Sanctae Mariae. Mária tisztulásának ünnepe a középkori Esztergom liturgiájában. A gyertyaszentelés és a processió szertartása.* PhD-értekezés. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar.
- KATONA Lajos
1902 XVII. századbeli ördögűző könyvecske. *Ethnographia* XIII: 60–70, 103–111.
- KIECKHEFER, Richard
1989 *Magic in the Middle Ages.* Cambridge: University Press.
- KOREN, Hanns
1934 *Volksbrauch im Kirchenjahr.* Salzburg–Leipzig: Anton-Pustet.
- KOVÁCS Endre
1982 *Doroszló hiedelemvilága.* Újvidék: Forum.
- KÜRZEDER, Christoph
2005 *Als die Dinge heilig waren. Gelebte Frömmigkeit im Zeitalter des Barock.* Regensburg: Schnell & Steiner.

- LÁNG Benedek – TÓTH G. Péter
 2009 *A kincskeresés 400 éve Magyarországon. Kézíróknyvek és olvasóik. /Fontes Ethnologiae Hungaricae VIII./* Budapest: LHarmattan.
- LEVACK, Brian P. (ed.)
 1992 *Possession and Exorcism.* New York – London: Routledge.
- LEVI, Giovanni
 2001 *Egy falusi ördögűző és a hatalom.* Budapest: Osiris.
- LITTLE, Lester K.
 1993 *Benedictine Maledictions.* Ithaca–London: Cornell University Press.
- LThK
 1930–1938 *Lexikon für Theologie und Kirche* I–X. Freiburg im Breisgau.
 1995 *Lexikon für Theologie und Kirche* III. Freiburg – Basel – Rom – Wien.
- MAGYARY-KOSSA Gyula
 1929–1940 *Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből* I–IV. Budapest: Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat.
- MAKKAI László
 1983 *A középkori magyar hitvilág problematikájához. Ethnographia* XCIV: 106–116.
- MANSIKKA, V. J.
 1909 *Über russische Zauberformeln mit Berücksichtigung der Blut- und Verrenkungssegen.* Helsingfors: Finnische Literaturgesellschaft.
- MARTÈNE, Edmund
 1736–1738 *De antiquis Ecclesiae ritibus* I–IV. Antverpiae.
- de MARTINO, Ernesto
 1982 *Katholizismus, Magie, Aufklärung. Religionswissenschaftliche Studie am Beispiel Süd-Italiens.* München: Trikont-Diamus-Buchverlag.
- MBM
 1989 *Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből.* Szerk. Hoffmann Gizella. Budapest.
- MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert
 2004 *Szent Ágota, Nepomuki Szent János és Szent Vendel tisztelete Pere nyén.* In S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6. I–II. Veszprém, I. 517-531.
- MELIUS Péter
 1979 *Herbárium. Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól.* S. a. r. Szabó Attila. Bukarest: Kriterion.
- MESTER Imre
 1952 *Bevezetés a népi liturgikus szentelmények teológiájába.* (Kézirat) Licenciátusi dolgozat a Róm. Kat. Központi Hittudományi Akadémia liturgikus és lelkipásztori szemináriumában. Budapest.

- 1954 *Magyar népi liturgikus szentelmények.* (Kézirat) Laurea értekezés a Róm. Kat. Központi Hittudományi Akadémia liturgikus és lelkipásztori szemináriumában. Budapest.
- MÉSZÁROS István
- 1981 *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1995 Népszokásokra vonatkozó adatok a 16. század végéről. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum* 7/3–4: 35–40.
- MIDELFORT, H. C. Eric
- 1992 Catholic and Lutheran Reactions to Demon Possession in the Late Seventeenth Century: Two Case Histories. In Levack, Brian P. (ed.): *Possession and exorcism.* 135–160. New York – London: Garland Publishing Inc.
- 2005 *Exorcism and Enlightenment. Johann Joseph Gassner and the Demons of Eighteenth-Century Germany.* New Haven: Yale University Press.
- MIHÁLYFI Ákos
- 1918 *A nyilvános istentisztelet. Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből.* (Második bővített és javított kiadás.) Budapest: Szent István Társulat.
- 1926 *Az emberek megszentelése. Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből.* (Második, javított kiadás.) Budapest: Szent István Társulat.
- MIKULIK József
- 1917 *A gömöri ág. hitv. evang. esperesség története 1520–1740.* Pozsony.
- MOLIN, Jean-Baptiste – AUSSEDAT-MINVIELLE, Annik
- 1984 *Répertoire des rituels et processionnaires imprimés conservés en France.* Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- MOLNÁR Antal
- 1996 Karner Egyed kora (1699–1708). In Takács Imre (szerk.): *Mons Sacer* 996–1996. *Pannonhalma 1000 éve I–III.* Pannonhalma, II. 49–58.
- 1999 Jezsuiták a hódolt Pécsen. In Szakály Ferenc (szerk.): *Pécs a török-korban.* /Tanulmányok Pécs történetéből 7./ Pécs: Pécs Története Alapítvány, 171–263.
- 2002 *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I. (1572–1647).* /Humanizmus és Reformáció 26./ Budapest: Balassi Kiadó.
- 2005 *Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódolt-sági területein a 17. században.* Budapest: METEM.
- MOLNÁR Szulpicz
- 1906 *A Pannonhalmi Főapátság története. Negyedik korszak (1535–1708).* /A pannonhalmi Szent Benedek-rend története IV./ Budapest.

- MÜLLER, Michael
2005 *Fürstbischof Heinrich von Bibra und die Katholische Aufklärung im Hochstift Fulda (1759–88). Wandel und Kontinuität des kirchlichen Lebens.* Fulda: Verlag Parzeller.
- OHRT, Ferdinand
1929 *Fluchtafel und Wettersegen.* /Folklore Fellows' Communications 86./ Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- OTTOSEN, Knud
1970 *The Manual from Notmark.* Copenhagen.
- PASCHER, Joseph
1963 *Das liturgische Jahr.* München.
- PENAVIN Olga
1988 *Népi kalendárium. Az esztendő néprajza a jugoszláviai magyarság körében.* Újvidék: Fórum.
- PETNEKI Áron
2007 *A zarándokköpeny mint álruha.* In Pócs Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásethnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* /Tanulmányok a transzcendensről V./ Budapest: Balassi Kiadó, 228–242.
- PETRIK Géza
1888–1989 *Magyarország bibliographiája 1712–1860.* I–IV. (1888–1892) Budapest: Dobrowsky Ágost, Pótlások V–VII. (1971–1989) Budapest: OSZK.
- PETROCCHI, Massimo
1957 *Esorcismi e magia nell'Italia del cinquecento e del seicento.* Napoli: Libreria Scientifica.
- PETZOLDT, Leander
1990 *Kleines Lexikon der Dämonen und der Elementargeister.* München: Beck.
- PÉTERFFY, Carolus
1742 *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae Celebrata...* I. Vienne; II. Posonii.
- PLÖTZ, Robert
1986 „Benedictio perarum et baculorum” und „coronatio peregrinorum”: Beiträge zur Ikonographie des Heiligen Jacobus im deutschsprachigen Raum. In Harmening, Dieter – Wimmer, Erich (Hg.): *Volkskultur und Heimat. Festschrift für Josef Dünninger zum 80. Geburtstag.* Würzburg, 339–376.
- PÓCS Éva
1984 *Egyházi benedikció – paraszti ráolvasás.* In Hofer Tamás (szerk.): *Történeti antropológia.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 109–137.

- 1985–1986 *Magyar ráolvasások I–II.* Budapest: MTA Könyvtára.
- 1986 A „gonoszúzás” mágikus és vallásos szövegei. In Tüskés Gábor (szerk.): „Mert ezt Isten hagyta...”. *Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* Budapest: Magvető, 213–251.
- 1988 Ráolvasás. In Vargyas Lajos (főszerk.): *Magyar néprajz V. Népköltészet.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 633–691.
- 1990 Néphit. In Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 527–692.
- 2001 Démoni megszállottság és ördögűzés a közép-kelet-európai népi hiedelemrendszerekben. In Pócs Éva (szerk.): *Demonológia és boszorkányság Európában.* /Studia Ethnologica Hungarica I./ Budapest: L'Harmattan, 137–198.
- 2002a „Én vagyok mindennél nagyobb orvos, te vagy mindennél nagyobb bájos”: egyházi benedikció – paraszti ráolvasás. In *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Budapest: L'Harmattan, 173–211.
- 2002b Boszorkányság a vallás és mágia határán. In *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Budapest: L'Harmattan, 239–264.
- 2003 Megszállottságjelenségek, megszállottságrendszerek. Néhány közép-kelet-európai példa. *Népi kultúra – Népi társadalom XXI:* 211–271.
- 2005 Vízkereszt és Szent György napja Gyimesközéplokon. In Bárh Dániel (szerk.): *Ünneplő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára.* /Folcloristica 9./ Budapest, 149–164.
- 2007 Lidérc. In Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon VII.* Budapest: Balassi Kiadó, 22–23.
- PÓCS Éva (szerk.)
- 2004 *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* /Tanulmányok a transzcendensről IV./ Budapest: Balassi Kiadó.
- 2008 *Démonok, látók, szentek. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* /Tanulmányok a transzcendensről V./ Budapest: Balassi Kiadó.
- PROBST, Ferdinand
- 1857 *Kirchliche Benediktionen und ihre Verwaltung.* Tübingen.
- PROBST, Manfred
- 1993 *Bibliographie der katholischen Ritualendrucke des deutschen Sprachbereichs. Diözesane und private Ausgaben.* /Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 74./ Münster: Aschendorff.
- 2008 *Besessenheit, Zauberei und ihre Heilmittel. Dokumentation und Untersuchung von Exorzismushandbüchern des Girolamo Menghi (1523–*

- 1609) und des Maximilian von Eynatten (1574/75–1631). Münster: Aschendorff.
- PROBST, Manfred – RICHTER, Klemens
2002 *Exorzismus oder Liturgie zur Befreiung vom Bösen*. Münster: Aschendorff.
- RADÓ Polikárp
1943 Az „aprószentekelés” s a magyar liturgiátörténet. *Theologia* 10: 257–260.
1944 *Nyomatott liturgikus könyveink kézirásos bejegyzései*. Budapest.
1957 *Az egyházi év*. Budapest: Szent István Társulat.
1973 *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- RADÓ, Polycarpus
1961 *Enchiridion liturgicum, complectens theologiae sacramentalis et dogmata et leges I–II*. Romae – Freiburgi Brisg. – Barcinonae: Herder.
- RAJNER Lajos
1901 *A Rituale-kérdés Magyarországon*. Budapest.
- RÁTH György
1889 A legrégebb esztergomi Obsequiale 1496-ból. *Magyar Könyvszemle* 1888. 264–268.
1891 Nyomatott szertartáskönyveink a római Rituale behozataláig. *Magyar Könyvszemle* 1890. 163–191.
- REIFENBERG, Hermann
1971–1972 *Sakramente, Sakramentalien und Ritualien im Bistum Mainz seit dem Spätmittelalter I–II*. Münster.
- RMKT
1880 *Régi Magyar Költők Tára II. XVI. századbeli magyar költők művei (1527–1546)*. Közzéteszi Szilády Áron. Budapest.
- ROTH, Konradin – SCHERL, Peter – SCHOMMERS, Reinhold
1984 *Pater Martin von Cochem 1634–1712 zum 350. Geburtstag des Volkschriftstellers*. Koblenz: Kirchengemeinde St. Martin Cochem.
- SÁVAI János
1997 *Missziók, mesterek, licenciátusok. /Missziós dokumentumok Magyarországról és a hódoltságról II/I./* Szeged: Agapé.
- SCHINDLER, Robert
1958 Johannes und Paulus vom 6. Juni: die Wetterherren. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 61. 25–30.
- SCHÖNFELDER, Albert
1904–1906 *Liturgische Bibliothek. Sammlung gottesdienstlicher Bücher aus dem deutschen Mittelalter I–II*. Paderborn.

- SCHULZ, Monika
2003 *Beschwörungen im Mittelalter. Einführung und Überblick.* Heidelberg: C. Winter.
- SCRIBNER, Robert W.
1987 *Popular Culture and Popular Movements in Reformation Germany.* London–Ronceverte: The Hambledon Press.
- SIEBER, Dominik
2005 *Jesuitische Missionierung, priesterliche Liebe, sakramentale Magie. Volkskulturen in Luzern 1563–1614.* Basel: Schwabe Verlag.
- SIGAL, Pierre André
1989 *Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- SILLING István
2002 Jegyzetek a Dél-Alföld agrárkultuszáról. *Ethnica* IV: 68–70.
- SIMÁNDI Katalin
2001 Szentek a latin nyelvű harangfeliratok tükrében. In Barna Gábor (szerk.): *A szentisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete.* Szeged, 166–181.
- SPAMER, Adolf
1958 *Romanusbüchlein. Historisch-philologischer Kommentar zu einem deutschen Zauberbuch.* Aus seinem Nachlass bearbeitet von Johanna Nickel. Berlin: Akademie Verlag.
- STAPPER, Richard
1906 *Die älteste Agende des Bistums Münster.* Münster.
- SZABÓ Flóris
1981 *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok. /Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai 2./* Budapest: OSZK.
- SZACSVAY Éva
2002 Az ördögűzés református szabályozása 1636-ban (I). In Barna Gábor és Kótyuk Erzsébet (szerk.): *Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára.* Budapest–Szeged: Kairosz – SZTE Néprajzi Tanszék, 79–92.
- SZAKÁLY Ferenc
1996 Pannonhalma a török időkben. In Takács Imre (szerk.): *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve I–III.* Pannonhalma, II. 13–24.
- SZENDREY Zsigmond
1941 A tavaszelő ünnepkörének szokásai és hiedelmei. *Ethnographia* LII: 101–110.

- TELENKÓ Bazil Mihály
2004 A csoda áldottsága, avagy a megszentelt víz kisugárzása. Adatok a magyarországi görög katolikusság szenteltvízhez kapcsolódó hagyományaihoz. In: Pócs Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásnéptudományi fogalmak tudományközi megközelítésben.* /Tanulmányok a transzcendensről IV./ Budapest: Balassi Kiadó, 47–56.
- THOMAS, Keith
1971 *Religion and the Decline of Magic.* London: Routledge and Kegan Paul.
- TÓTH G. Péter
2008 Boszorkányok, kísértetek, ördögi megszállottak. Politikai látomások és boszorkányüldözés Erdélyben az 1580-as években. In Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásnéptudományi fogalmak tudományközi megközelítésben.* /Tanulmányok a transzcendensről VI./ Budapest: Balassi Kiadó, 69–100.
- VEIT, Ludwig Andreas
1936 *Volksfrommes Brauchtum und Kirche im deutschen Mittelalter.* Freiburg im Breisgau: Herder.
- VEIT, Ludwig Andreas – LENHART, Ludwig
1956 *Kirche und Volksfrömmigkeit im Zeitalter des Barock.* Freiburg im Breisgau: Herder.
- VEREBÉLYI Kincső (szerk.)
1998 *Néphit szövegek.* /Magyar Népköltési Gyűjtemény XIX./ Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.
- VOGEL, Cyrille
1986 *Medieval Liturgy: An Introduction to the Sources.* Washington: The Pastoral Press.
- VOGEL Máté
1866–1868 *Szentek élete.* Vogel Máté Jézus-társasági atya után magyarítva I–III. Kalocsa.
- ZALÁN Menyhért
1927 A Pray-kódex benedictói. *Magyar Könyvszemle* XXXIV: 44–66.
- ZUTT, Jürgen (Hg.)
1972 *Ergriffenheit und Besessenheit. Ein interdisziplinäres Gespräch über transkulturell-anthropologische und -psychiatrische Fragen.* Bern–München.

VIII. Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon

(SZÖVEGGYŰJTEMÉNY)

A szövegközlés filológiai háttere

A kéziratok átírásánál és a nyomtatott szövegek közlésénél elsősorban a szöveg-hűsége törekedtünk, de egyben az olvashatóság praktikus szempontjait is szem előtt tartottuk. Utóbbi érdekében a változó és következtelen központosítást – a szövegértelmezés mentén – igyekeztünk egységesíteni, kijavítani. A kiejtés szerinti „j” betűket a szavak elején és közepén is megtartottuk, illetve egységesítettük. A mondatközi nagy kezdőbetűket – következtelen használatuk miatt – a személy- és helynevek kivételével kisbetűre változtattuk. Nagy kezdőbetűs formában hagytuk viszont az Isten különféle megnevezéseit (Deus, Dominus stb.), Szűz Mária, Jézus Krisztus, a Szentháromság, valamint a szentek nevének jelzős szerkezeit. A rövidítéseket csak bizonyos végződéses, ragok esetében oldottuk fel, egyértelmű és gyakran használt esetekben (S. = Sanctus; B. = Beatus; V. = Versus; R. = Responsum; S. P. N. B. = Sanctus pater noster Benedictus stb.) megtartottuk. A zsolttárok számozása a *Vulgata* eredeti rendjét követi. A szertartások leírásában néhány alkalommal kihagytunk bizonyos sematikus, vagy máshol már közölt részeket. A szövegközlés folyamatosságának megtörését ilyen esetekben az ismert formában [...] jelöltük. Ugyancsak [ ] jelek közé illesztettük be saját kiegészítéseinket, esetenként utalásainkat. A visszakereshető bibliai szövegek (zsolttárok, evangéliumok, olvasmányok stb.) esetében csupán a locust és a kezdő kifejezéseket közöltük.

I. Elemek

1. Víz

A hivatalos egyházi szentelmények közül kétségkívül első helyen áll a víz szentelése.¹ A kora újkor folyamán használatos vízszentelési imádságok, szertartásrészek eredetüket tekintve nagyrészt középkori szertartásokra nyúlnak vissza.² A keresztvíz megszentelése már az ősegyházi korban kimutatható. A 8. század körül keletkezett a *benedictio maior salis et aquae* rítusa, amely – az egyik legfontosabb és leguniverzálisabb vízszentelési eljárásként – később a rituálék többségében helyet kapott.³ A só segítségével megszentelt víz fő feladata kimondottan az volt, hogy szétszórásával sikerüljön „a szántóföldektől, rétektől, állatoktól elhárítani minden csapást s az emberektől és állatoktól minden betegséget”.⁴ A „nagyobb” vízszentelési rítus mellett több „kisebb” (közöttük a *benedictio minor salis et aquae*) és változatos célzatú benedikciót is kialakítottak. Utóbbiak közül a legszélesebb körben a *Rituale Romanum* által népszerűsített, viszonylag rövid, általános célzatú eljárás terjedt el, amelynek alább az esztergomi szertartáskönyvben található szövegét közöljük (a).⁵ A szertartásrend ugyanakkor több hazai kiadású „félhivatalos” benedikciósönyvben is helyet kapott.⁶

A sóval, krizmával és a katekumenek olajával elegyített keresztvíz megszentelésének kijelölt időpontja a nyugati egyházban nagyszombat és pünkösd vigíliája volt, míg keleten a vízkereszt vigíliáján történő nagy vízszentelés szolgálta ezt a célt. Alább az esztergomi szertartáskönyv – római minta alapján kialakított – orodját közöljük, amely e két ünnepen kívül a kifogyott keresztvíz pótlására irányu-

¹ Általában a víz megáldásáról: Probst 1857, 179–186; Bartsch 1967, 259–290, 354–386; Mihályfi 1926, 423–427. A keleti rítusból: Goar 1647, 441–460.

² A középkori vízszentelési eljárások legrészletesebb történeti összefoglalója: Franz 1909, I. 43–220. További középkori szövegközlések: Ottosen 1970, 33–44; Freisen 1898a, 4–7; Freisen 1898b, 3–5; Freisen 1904, 5–8, 144–146, 163–165; Schönfelder 1904–1906, I. 27–28; Stapper 1906, 31–33.

³ A szertartás 12. századi szövegére: Franz 1904, 131–138.

⁴ Mihályfi 1926, 424.

⁵ Szó szerinti párhuzamai, előképei: LS 1523, 202’–205; ROM 1614, 142–143; 1635, 237–240; OR 1560, 1’–3; TA 1596, 158–162.

⁶ AD 1774, 202–204. „Benedictio communis aquae lustralis”; FT 1739, 4–7. „De benedictione salis et aquae”.

ló rítust tartalmazza. Ugyanitt – fenyegető szükség esetén – egy még rövidebb formula is rendelkezésre állt (c).⁷

A vízkereszt vigíliáján megszentelt víz rendkívüli fontossága a keleti egyházban a korai középkortól kezdve napjainkig él. A vízszentelés kiemelkedő szerepe a görög katolikus vallásgyakorlatba is átöröklődött. Helyenként (pl. Itália déli részén, Magyarországon stb.) korai adatok maradtak fenn a nyugati egyház fennhatósága alatt folytatott ilyen jellegű liturgikus gyakorlatról, amely a késő középkorban többfelé szétsugárzott. A 15. század végéről az egyházi szentelmény mágikus felhasználásának módozatairól is vannak adatok. A szertartás – népszerűsége következtében – túlélte a tridenti zsinat egységesítő törekvéseit, helyenként hivatalos rituálék, máshol csak szerzetesi használatra szánt „félhivatalos” szerkönyvek lapjain őrződve meg. A szertartás jelentős átalakítására 1890-ben került sor.⁸

Az epifánia ünnepén tartott vízszentelés a magyarországi keresztény liturgia legrégebbi rétegéből eredeztethető. A Zágrábban őrzött, ám győri illetőségű Hartvik-agenda 11. század végi, sokat emlegetett leírása, amely a vízkereszti vízszentelés görögök módja szerinti szertartását (f. 21: „In vigilia epiphanie benedicatur aqua ut mos est grecorum”) tartalmazza, egyúttal a bizánci liturgia korai befolyásának ékes bizonyítéka is. A keleti és a nyugati kereszténység határán kibontakozó magyarországi liturgia egyik jellegzetessége, hogy a vízkereszti vízszentelés szokása mintegy ezer esztendőn keresztül fennmaradt. Az ünnep legnépszerűbb magyar megnevezése, amely a késő középkortól kezdve nyelvemlékeinkben is adatolható, szintén a vízszentelés központi jelentőségére utal. (Vízkereszt szavunk egyébként a görög *hagiasmos* ’vízszentelés’ magyar fordítása, amely feltehetően ósláv közvetítéssel jutott el nyelvünkbe.) A szertartás fennmaradt középkori és kora újkori emlékei a liturgikus szövegek változatlanságát mutatják, mely a 19. század végi római központi rendelkezés érvénybelépéséig fenn is maradt. A szenteltvíz mindennapi mágikus-gyógyító felhasználásáról az újkori néprajzi adatok sokasága beszéltethető.⁹

Nehezen dönthető el, hogy a vízszentelés töretlen (hazai) római katolikus népszerűsége milyen mértékben hozható összefüggésbe a keleti kereszténység esetleges befolyásával. Mindenesetre egyes – jelenkori néprajzi gyűjtésekből származó – adatok arra engednek következtetni, hogy a népi igényeket kiszolgálni óhajtó papi tevékenységre korábban is hatással lehettek a „rivális” egyházi gyakorlat bizonyos népszerű elemei, miként ez a mai gyimesi katolikusok látványos ortodox vízkereszti szertartásokon történő részvételében, illetve az erre adott római katolikus papi válaszokban is tükröződik.¹⁰ Történeti szempontból nagyon erőteljes a

⁷ A nagyszombati keresztvízszentelés részletes leírását adja: Artner 1923, 179–185.

⁸ Radó 1961, II. 1135; Probst 1857, 232–233; Artner 1923, 70–72.

⁹ Bálint 1973, 151–157.

¹⁰ Pócs 2005.

vízszentelés szerepe a görög katolikus vallásgyakorlatban is, ám ezen a téren leginkább csak újkori néprajzi gyűjtésekből származó adatokkal rendelkezünk.¹¹ A hívek igényei itt is a keleti liturgia örökségeként felfogható nagyszabású, folyóparti vízszentelést tartották életben. Általános képzet szerint az ekképpen szentelt víz hatásosabb volt. A 20. század elején még több görög katolikus közösségben szokássá vált, hogy – a hajdani évkezdnet maradványaként – a szertartás fényét profán lövésekkel, lövöldözéssel emelték.

Az általunk közölt „nagy és ünnepélyes” vízszentelési eljárás (b) a *Fasciculus triplex* című benedikciós gyűjteményben maradt fenn. A bevezető rubrika szerint ez egy rövidített szertartás, amit Ausztriában, Svájcban és más helyeken vízkeresztkor szoktak végrehajtani, és a vizet megőrzik egész éven át. Való igaz, hogy a korabeli egyéb vízkereszti vízszentelési rítusokhoz képest valamivel rövidebb eljárással számolhatunk.¹² A közölt ordó egyszerre reprezentálja a *benedictio major salis et aquae* és az epifánia ünnepén történő vízszentelés szertartását. A *Fasciculus triplex* összeállítója idézi a nagy tekintélyű 17. századi jezsuita, Jakob Gretser benedikciókról szóló munkáját, amelyben a szenteltvíznek csodás erőt tulajdonít: eszerint az nemcsak az ördög, hanem valamennyi természetes és természetfeletti betegség és szemfényvesztés ellen hatásos.¹³ A szertartás záró utasítása szerint az ilyen módon megszentelt vizet őrizték meg, és amikor bármilyen lelki vagy testi szükség áll elő akár az emberekkel, akár az állatokkal, akár a házakkal, földekkel, szőlőkkel vagy gyümölcsösökkel kapcsolatban, akkor használják bátran.

A szenteltvíz gyógyító funkciója bizonyos szentek tiszteletével, ereklyéivel összekapcsolódva a forráskultuszban csúcspontot ért el.¹⁴ A hivatalos egyházi és a népi elképzelések szerint a csodás víz különleges gyógyító hatást nyert, ha egy bizonyos szentnek a tiszteletére szentelték. A szentek különleges közbenjárásában bízva már a középkorban rendszeresen megáldották Szent Balázs, Szent István, Szent Antal, Szent Anna és mások vizét.¹⁵ Az efféle szentelmények elsődleges gyógyító szerepükön túl megtermékenyítő és gonosztávoltartó funkcióval is rendelkeztek. A középkort követő századokban is keletkeztek olyan áldások, amelyek keretében különféle szentek közbenjárására szentelték a vizet. Az ún. *Ignácvíz* szentelési szertartásának eredete viszonylag kései időszakra, a 16. század végére tehető. A

¹¹ Telenkó 2004.

¹² Vö. MB 1685, 61–90; COL 1798, 340–356.

¹³ „...esseque mirae virtutis contra diabolum, et omnes tam naturales, quam innaturales infirmitates, atque praestigia” – FT 1739, 9–10.

¹⁴ A kérdéstről bővebben: Franz 1909, II. 450–459.

¹⁵ „So weihte man denn die aqua s. Blasii, die aqua s. Stephani, die aqua Udalrici, die aqua Petry martyris, die aqua s. Antonii, die aqua s. Annae u. a.” – Franz 1909, I. 106. Az említett szertartásokat máshol részletesen elemzi a szerző: Franz 1909, I. 201–220. Szent Balázs és Szent Antal vizének késő középkori szentelésére: Freisen 1898b, 64–65.

szertartás kialakítói értelemszerűen a jezsuiták voltak, akik elérték a pápánál a speciális szentelési eljárás hivatalos elfogadását. Így Szent Ignác vízének szentelési szertartása bekerült a *Rituale Romanum* függelékébe, azzal a kitételrel, hogy az eljárás kizárólag a jezsuiták számára engedélyezett. Alább a jezsuita ihletésű *Fasciculus triplex* vonatkozó ordóját közöljük (d). Szent Ignác mellett más szentek efféle tiszteletét is szentesítették a római rituálé *Appendix*-ében. Az általunk közölt másik – szentekkel kapcsolatos – vízáldás a másik nagy jezsuita szent, Xavéri Szent Ferenc nevéhez kötődik (e).¹⁶ A benedikciósönyv összeállítójának – szinte már-már receptszerű – utasítása szerint a beteg emberek vagy állatok igyák meg a vizet, a beteg testrészekre pedig szórják rá azt, lehetőleg 9–10 napon keresztül imádkozva az adott szenthez, illetve az égi hatalmasságokhoz. Nem árt e műveletet gyónással, áldozással, böjttel vagy alamizsnálkodással összekapcsolni. Mindkét víz alkalmas ily módon a legkülönbébb betegségek (a lepra, rák, láz és vízkórság) gyógyítására, az Ignác-víz pedig különösen jó a látomások, kísértetek, gonosz lelkek és a varázslatok távoltartására.¹⁷ Szintén újkori fejleményt jelent a Szent Ágota tiszteletére történő vízáldás, ami az esetek többségében összekapcsolódott a tűzvész ellen védelmező kenyér megáldásával (g).¹⁸

Az 1731-ben megjelent *Rituale Jauriense* egyik fennmaradt példányának hátsó lapjain háromoldalas, kézzel írt bejegyzés olvasható *Benedictio aquae cum numismate Sancti Didaci* címmel.¹⁹ A 18. századi keletkezésű kézirat – az idézett cím tanúsága szerint – a Szent Didák érméjével történő vízszentelési szertartás leírását tartalmazza (f).²⁰ A szertartás konkrét analógiáját eddig nem találtuk meg. A 15. századból fennmaradt a főleg domonkos körben tisztelt Szent Péter mártír vízszentelési formulája. A Franz által idézett imádságok²¹ nagyfokú hasonlóságot mutatnak az általunk vizsgált 18. századi vízszentelési szertartás bizonyos részleteivel. A két oráció, a *Deus, qui ad salutem humani generis...* és az *Immensam clementiam, omnipotens aeternae Deus...* kezdetű imádságok szövege mindkét esetben egyezik, mindössze abban tér el egymástól, hogy a hivatkozott szent itt Péter mártír, ott Didák néven szerepel. Feltűnő a második imádságban az ereklyékre történő hi-

¹⁶ A benedikciósönyv vélhetően jezsuita összeállítója szerint végtelen számú oldalt meg lehetne tölteni e két víz erejének bemutatásával, ám – a keretek miatt – itt csupán néhány recens példát idéz. Az egyik datált mirákulumtörténet 1727-es évszámot visel. – FT 1739, 107–109.

¹⁷ FT 1739, 109.

¹⁸ A kérdésről bővebben: Bárh 2005b.

¹⁹ JAUR 1731. A bejegyzést tartalmazó példány az Országos Széchényi Könyvtárban található.

²⁰ A kérdésről bővebben lásd tanulmányomat: Bárh 2000.

²¹ Franz 1909, I. 211. Az első imádság a *Gelasianum* legrégebb latin formulájának átdolgozása. Vö. Franz 1909, I. 127. A szertartás a *Rituale Romanum* kései függelékében is szerepel: ROM 1881, App. 205–206.

vatkozás, amely alapján Franz megállapította, hogy a szertartást nagy valószínűséggel olyan domonkos templomokban végezték, amelyek rendelkeztek Szent Péter-ereklyével. Szent Didák vízének szentelése legfontosabb elemeit tekintve az európai analógiáihoz hasonlóan zajlott le, bár az általunk közölt 18. századi szertartás lényegesen több és hosszabb imádságot tartalmaz, mint a többi. Az első két imádság a korábban elemzett módon megegyezik Péter mártír vízszentelésének orációival. A szertartást záró fohász a római misszáléban Didák ünnepére előírt imával egyezik. A maradék öt imádságra nem találtunk analógiákat.

A legelterjedtebb egyházi szentelménynek számító víz megáldásának egyik speciális változata maradt fent a pannonhalmi kéziratos benedikcióskönyvben, amelynek eredménye a rontás és varázslás (méregkeverés) ellen volt használatos. A bevezető imádságok és litániák után egy oráció a démonok által háborgatott emberre (a szertartás „páciensére”) terelte a figyelmet. Ezt követte a szertartás egyik jól elkülöníthető része, a só exorcizálása és megáldása, amelynek keretében egy exorcizmus és négy oráció hangzott el. Utóbbiak a megáldott só egészségmegőrző és démonűző hatását hangsúlyozták.²² A következő részben a víz hasonló, egy exorcizmus és három oráció keretében történő átok/áldásszertartása zajlott le. Ezután a pap a sőt kereszt alakban beleszórta a vízbe, majd a rítust négy könyörgés zárta, amelyek közül az első már a 7–8. századi liturgikus kéziratokban is helyet kapott.²³ A pap végül meghintette a vízzel saját magát és a rontás áldozatát, majd néhány kortyot is itatott vele belőle. Forrásunk szövegváltozata viszonylag kevés szó szerinti párhuzammal rendelkezik. Nem véletlen, hogy a legtökéletesebb analógia éppen a démonűzés egyik fontos kora újkori kézikönyvében, a *Flagellum daemonum*ban található.²⁴ Némely imádságai, részletei ennél több középkori²⁵ és korabeli forrásban²⁶ előfordulnak. A hivatalos és „félhivatalos” szerkönyvek többségében a só- és vízszentelés ettől gyökeresen eltérő eljárásai kaptak helyet.²⁷

Ugyanitt őrződött meg egy speciális vízáldási szertartás, amely a némasággal sújtott emberek megsegítésére irányul, akiknek betegsége egyértelműen rontás-

²² A só exorcizálásáról általában: Bartsch 1967, 290–305, 387–399.

²³ Franz 1909, I. 127.

²⁴ FD 1697, 198–207. „Benedictio salis et aquae ad curandum daemónicas, seu maleficiatos” (megegyező szöveggel).

²⁵ Franz idézett művén kívül: Hürlimann 1959, 71–78, 132–140; Ottosen 1970, 33–34; Reifenberg 1971–1972, I. 557–566; II. 394–399 (a mainzi rítus kapcsán); Stapper 1906, 31–33, 87 (15. századi münsteri agenda, két oráció egyezik).

²⁶ MB 1685, 174–177. „Ordo ad faciendam aquam benedictam” (részleteiben egyezik); Nucleus 1706, 49–53 (lásd MB 1685); FRA 1685, 49–52 (MB 1685 szövegével egyezik).

²⁷ Ezek nagyrészt az a) szertartás szövegével egyeznek.

ból származott. Az ordó két exorcizmust és két benedikciót foglal magába. A szöveg előképe a *Fustis daemonum* és a *Manuale benedictionum* gyűjteményben felezhető fel.²⁸

A fentiekhez képest gyökeresen eltérő célzatú, ám mégis a vízzel (mint a négy elem egyikével) kapcsolatos rítust jelent az árvíz elleni szertartás (j).²⁹ A 18. századi kalocsai rituáléban megörökített rövid szertartást – az előírások szerint – csupán végveszélyben és akkor alkalmazták, ha az emberi kéz már nem nyújthatott segítséget. A pap ekkor karingben és stólában, három ministráns és a hívek kíséretében kiment az érintett helyre és ott imádkozott. A ministránsok egyike a keresztet fogta, amit a másik kettő által tartott gyertyák vettek közre. Az ünnepélyességet (és a hatás elérésének lehetőségét) fokozta, hogy a pap énekelve (*cantando*) kérte Isten áldását és a habok lecsillapítását. A szöveg lehetőséget adott rá, hogy az *aqua* szavakat a *flamma* megfelelő alakjaira cserélve tűzvész esetén is felhasználják.

a) Általános

Ordo ad faciendam aquam benedictam

STR 1625, 166–169.

Diebus dominicis et quandocumque opus fuerit, praeparato sale et aqua munda benedicenda in ecclesia, vel in sacristia, sacerdos superpelliceo et stola violacea indutus, primo dicit:

V. Adjuutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram.

Deinde absolute incipit exorcismum salis.

Exorcizo te creatura salis per Deum + vivum, per Deum + verum, per Deum + sanctum, per Deum, qui te per Eliseum prophetam in aquam mitti iussit, ut sanaretur sterilitas aquae: ut efficiaris sal exorcizatum in salutem credentium, et sis omnibus summentibus te sanitas animae et corporis; et effugiat atque discedat a loco, in quo aspersum fueris, omnis phantasma et nequitia vel versutia diabolicae fraudis, omnisque spiritus immundus, adjuratus per eum qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Resp. Amen.

²⁸ FuD 1697, 217–222 (néhány könyörgéssel hosszabb, ám szövegében megegyező szertartásrend, eltérő utasításokkal); MB 1685, 189–193. „Benedictio aquae ad expellenda et fuganda maleficia de obsessis corporibus humanis” (lásd FuD 1697).

²⁹ Az európai párhuzamokra lásd a mainzi rítus szövegeit: Reifenberg 1971–1972, II. 482–484.

Oremus

Immensam clementiam tuam omnipotens aeternae Deus humiliter imploramus, ut hanc creaturam salis, quam in usum generis humani tribuisti, benedicere + et sanctificare + tua pietate digneris: ut sit omnibus sumentibus salus mentis et corporis; et quicquid ex eo tactum vel respersum fuerit, careat omni immunditia, omnique impugnatione spiritualis nequitiae. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Exorcismus aquae

Exorcizo te creatura aquae, in nomine Dei + Patris omnipotentis, et in nomine Jesu + Christi Filii ejus domini nostri, et in virtute Spiritus + Sancti: ut fias aqua exorcizata ad effugandam omnem potestatem inimici, et ipsum inimicum eradicare et explantare valeas cum angelis suis apostaticis. Per virtutem ejusdem domini nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Resp. Amen.

Oremus

Deus, qui ad salutem humani generis maxima quaeque sacramenta in aquarum substantia condidisti: adesto propitius invocationibus nostris; et elemento huic multimodis purificationibus praeparato, virtutem tuae benedictionis + infunde: ut creatura tua mysteriis tuis serviens, ad abigendos daemones, morbosque pellendos, divinae gratiae sumat effectum; ut quicquid in domibus, vel in locis fidelium haec unda resperserit, careat omni immunditia, liberetur a noxa; non illic resideat spiritus pestilens, non aura corrumpens; discedant omnes insidiae latentis inimici; et si quid est, quod aut incolumitati habitantium invidet aut quieti, aspersione hujus aquae effugiat; ut salubritas per invocationem sancti tui nominis expetita ab omnibus sit impugnationibus defensa. Per dominum nostrum etc.

Hic mittat sal in aquam modum crucis, dicendo semel:

Commixtio salis et aquae pariter fiat: In nomine Patris +, et Filii + et Spiritus + Sancti. Resp. Amen.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus invictae virtutis auctor, et insuperabilis imperii rex, ac semper magnificus triumphator, qui adversae dominationis vires reprimis; qui inimici rugientis saevitiam superas; qui hostiles nequitas potenter expungas, te Domine trementes et supplices deprecamur, ac petimus, ut hanc creaturam salis et aquae dignanter aspicias, benignus illustres, pietatis tuae rore sanctifices: ut ubicumque fuerit aspersa, per invocationem sancti tui nominis, omnis infestatio immundi spiritus abigatur, terrorque venenosi serpentis procul pellatur; et praesentia Sancti Spiritus nobis misericordiam tuam poscentibus ubique adesse dignetur. Per dominum nostrum in unitate ejusdem Spiritus Sancti etc. R. Amen.

Post benedictionem aquae, sacerdos dominicis diebus antequam incipiat missam, aspergit altare, deinde se et ministros, ac populum, prout in Missali praescribitur.

Postea Christi fideles possunt de ipsa aqua benedicta in vasculis suis accipere, et secum deferre ad aspergendos aegros, domos, agros, vineas et alia, et ad eam habendam in cubiculis suis, ut ea quotidie et saepius aspergi possint.

b) Ünnepeyles vízszentelés (vízkereszt)

De benedictione aquae solenni
FT 1739, 9–22.

Benedictio aquae solennis ex Rituali in Concilio Tridentino edito, atque ex Sacerdotali et Nucleo benedictionum desumpta, et aliquantum abbreviata, quae benedictio solet in Austria, Helvetia, aliisque locis fieri in festo epiphaniae, et reservari aqua per totum annum. Conveniens autem foret, ut fieret in dominicis quatuor temporum, in quibus plebs curat salem benedici, vel alio quocunque die, saltem semel in anno.

Sacerdos indutus alba, vel saltem superpelliceo et stola, stans ante alveum aquae, dicit:

Antiph. Vox domini super aquas, Deus majestatis intonuit: Deus super aquas multas.

Psalmus [28.] Afferte domino filii Dei [...]

Antiph. Vox domini super aquas, Deus majestatis intonuit: Deus super aquas multas.

Deinde flectit sacerdos:

[Litániák, lásd: I. 1. h)]

Surgens ter sufflat in aquam, dicens:

Exsufflo in te omnis legio Sathanae, in nomine Patris. Exsufflo in te, nomine Filii. Exsufflo in te, nomine Spiritus Sancti.

Exorcizo te creatura aquae, in nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti, nec communis sis ulli spiritui immundo, sed dabis honorem Deo viventi, atque regnanti Patri, Filio et Spiritui Sancto. Et ubicunque aspersa fueris, omnis spiritus immundus ab eo loco recedat. Adjuro te itaque creatura aquae, in nomine Jesu Christi Nazareni, Filii Dei vivi, regis et judicis nostri, ut sis purgatio et sanctificatio hominum, quos Deus ad suam sanctam gloriam vocare dignatus est. Te ergo invoco domine sancte pater omnipotens aeterne Deus, ut hanc aquam exorcizare et benedicere pro tua pietate digneris, ut omnis immundus spiritus in ea locum ultra non habeat, sed ubicunque aspersa fuerit, angelorum tuorum illuc descendat exercitus. Per dominum nostrum etc.

Lectio libri Numerorum.

In diebus illie, convenerunt filii Israel ad Moysen et Aaron, et versi in seditionem, dixerunt: Date nobis aquam, ut bibamus. Ingressus Moyses et Aaron, dimissa multitudine, ante tabernaculum foederis corruerunt proni in terram, clamaveruntque ad dominum, et dixerunt: Domine Deus, exaudi clamorem populi hujus, et aperi eis thesaurum tuum, fontem aquae vivae, ut satiati cesset murmuratio eorum, et appareat gloria Domini super eos. R. Deo gratias.

Graduale. V. In ecclesiis benedicite Deo domino de fontibus Israel. R. Fluminis impetus laetificat civitatem Dei: sanctificavit tabernaculum suum altissimus, Alleluja, Alleluja. Vel: Vox domini super aquas multas, Alleluja.

V. Dominus vobiscum,
R. Et cum spiritu tuo.

Sequentia sancti evangelii secundum Joannem. [7,37] In illo tempore: in novissimo die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat dicens [...]

Exorcismus aquae

Exorcizo te creatura aquae, per Deum + verum, per Deum + sanctum, per Deum + totius creaturae, ut te efficacem exhibeas contra omnem morbum, atque insidias inimici, diabolicasque potestates: ut ubicunque aspersa fuerit, sit propitio Deo ista defensa, sicut defensae fuerunt in Aegypto domus hebraeorum per aspersionem sanguinis agni. Exorcizo te in nomine illius, qui filios Israel per medium maris traduxit. Exorcizo te in nomine illius, qui verbo suo fontem manare praecepit. Exorcizo te in nomine illius, qui siccis pedibus super te ambulavit. Exorcizo te demum in nomine illius, quem Sanctus Joannes in te baptizavit; ut omnis spiritus erroris et phantasiae daemonum fugiant de illo loco, in quo aspersa fuerit. Per Christum dominum nostrum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. R. Amen.

Oremus

Bene+dic Domine hanc aquam bene+dictione coelesti, et assistat super eam virtus Spiritus Sancti. Ut ubicunque aspersa fuerit, longe recedat virtus inimicorum, umbra phantasmatum, incursio turbinum, percussio fulminum, laesio tonitruorum, calamitas tempestatum, omnisque spiritus procellarum. Per te ipsum Deum omnipotentem, qui vivis et regnas Deus, in saecula saeculorum. R. Amen.

Exorcismus salis

Exorcizo te creatura salis per Deum + vivum, per Deum + verum, per Deum + sanctum. Per Deum, qui per te Elisaeum prophetam in aquam mitti iussit, ut sanaretur sterilitas aquae. Per Deum, qui per apostolum Paulum dicere dignatus est: Sermo vester sit sale conditus. Ideoque efficere sal, ad expellendum inimicum, et ad evacuandam omnem vim et putredinem ejus in nomine domini nostri Jesu Christi, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. R. Amen.

Oremus

Virtutis tuae invictam fortitudinem deprecor, Domine sancte Pater omnipotens Deus, super hunc salem; cui non minimam gratiam conferre dignatus es, ut ex illo possint universa condiri, quae hominibus ad escam procreasti. Rogamus igitur te Domine, per filium tuum dominum Jesum Christum, ut salem istum bene+dicere, sancti+ficare, et conse+crare digneris, ut ex vultu divinae majestatis tuae, virtutem tuam contra omnes immundos spiritus accipiat; expellat de tabernaculis

famulorum, famularumque tuarum, quid quid pestiferum esse poterit; exhibeat plenum salutis effectum omnibus, qui ex eo devote sumpserint, et deterreat praestigia, phantasiasque compescat, per signum crucis sanctae + (*hic manu imprimat crucem in salem*) filii tui domini nostri Jesu Christi, qui tecum vivit etc.

Benedictio salis

Benedico te creatura salis, in nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti, qui te ad tutelam humano generi procreavit, et populo suo per servos suos consecrari praecepit. Proinde rogamus te Domine Deus noster, ut haec creatura salis, in nomine SS. Trinitatis efficiatur salus mentium et corporum; sitque perfecta medicina in visceribus fidelium tuorum. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Hic mittat salem in aquam dicens:

Commixtio salis et aquae pariter fiat, in nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti. Et in virtute domini nostri Jesu Christi, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Exorcismus super aquam et salem

Iterum exorcizo te, creatura aquae sale conspersa, per Deum totius creaturae, qui te in principio separavit ab arida, et in quatuor flumina dividere dignatus est: ut ubicunque aspersa fueris, effugiatur inimicus, et omnis putredo ejus, ipsaque domus autem sit defensa per virtutem domini nostri Jesu Christi. Te igitur creatura aquae adjuro per Deum vivum, qui de fonte paradisi manare, et in quatuor fluminibus exire jussit, (*hic effundat aquam in quatuor partes*) et totam terram rigare praecepit. Adjuro te per eum, qui te in coena Galileae sua potentia convertit in vinum; quique super te suis sanctis pedibus ambulavit. Adjuro te per eum, qui in te Naman Syrum per manum Elisaei prophetae a sua lepra mundavit; quique caecum natum in te sua caecitate liberavit.

Hic tangat aquam manu faciens tres cruces:

Aqua + sancta, aqua + benedicta, aqua + lavans sordes, et mundans peccata (*hic extrahat manum*) adjuro te per Deum omnipotentem, ut te efficacem exhibeas, nec aliquam phantasiam in te retineas, sed efficiaris potens, ad effugandum inimicum et omnes ictus fulguris. Et ubicunque aspersa fueris, sive in domo, sive in cubiculis, sive in navibus, sive in puteis, sive in agris, sive in campis, sive in vine-

is, sive in arboribus, sive super pecora, sive super homines, ibi sit defensio et remedium salutare, per nomen domini nostri Jesu Christi, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus, per omnia saecula saeculorum. R. Amen.

Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Sursum corda. R. Habemus ad dominum.

Gratiam agamus domino Deo nostro. R. Dignum et justum est.

Vere dignum et justum est, aequum, et salutare nos tibi semper, et ubique gratias agere, Domine sancte pater omnipotens aeterne Deus, cujus virtuti subjecta sunt universa, cujusque verbo creata sunt omnia. Tu Domine, qui per angelum tuum fontem Agar ostendisti, et ex eo Ismaelem sitientem potasti, tu Domine, qui pueri tui Abraham in Mesopotamia preces exaudisti, et omnia desideria cordis ejus implevisti. Tu Domine, qui famulo tuo Moysi in deserto petram percutere, et ex ea aquam producere, popululumque satiare jussisti.

Sequens versus ter dicatur, et lignum crucis in aquam ter immitatur, et cruces quinque in ea fiant:

Tu Domine, qui aquam amaram immiso ligno dulcorasti, et ligno sanctae crucis tuae omnia sanctificasti, bene+dicere et sancti+ficare digneris hanc creaturam aquae, in nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti. Rursus: Tu Domine etc. ac tertio: Tu Domine etc.

Ut ubicunque in nomine tuo fuerit aspersa, omnes jaculationes laevas inimici expellat. Rogamus etiam, ac petimus, ut sicut ad domum Raguelis sanctum angelum tuum Raphaellem mittere dignatus es, ut Asmodaeum daemonem alligaret, simileque beneficium domibus nostris donare digneris; ut ubicunque haec unda aspersa fuerit, malignus spiritus ibidem nec consistendi, nec commorandi habeat potestatem. Per Christum dominum nostrum. Per quem majestatem tuam laudant angeli, adorant dominationes, tremunt potestates; coeli coelorumque virtutes, ac beata seraphin socia exultatione concelebrant. Cum quibus et nostras voces, ut admitti jubeas deprecamur, supplici confessione dicentes. Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt coeli et terra gloria tua. Osanna in excelsis. Benedictus qui venit in nomine domini, osanna in excelsis. Te igitur clementissime pater, altissima salus, et protector perpetuus supplices rogamus ac petimus, ut ubicunque haec aqua respersa fuerit, sit te donante causa salutis, et bene+dictionis. Habeat quoque domus illa, in qua aspersa fuerit, perpetuam gratiam, fidem rectam, spem firmam, charitatem perfectam, et gaudium verum. Per Christum dominum etc.

Vere sanctus, vere benedictus, vere adorandus es Domine Deus noster. Ab occultis nostris munda nos, et ab alienis parce servis tuis; ut cum fiducia valeamus dicere orationem illam regalem, quam dominus et salvator noster, per evangelium suum orare nos docuit, dicens: Cum oratis, dicite: Pater noster etc.

Libera nos quaesumus Domine ab omnibus malis, praeteritis, praesentibus et futuris. Libera nos a gladio, fame, peste, tentatione, et ab omnibus periculis. Per dominum nostrum etc.

Oremus

Domine sancte Pater omnipotens, pater domini nostri Jesu Christi exorcizantem, bene+dicentem, et consecran+tem me creaturas istas: salis et aquae exaudire digneris; ut in virtute domini nostri Jesu Christi sit salus, sanitas, et purificatio omnibus hominibus, quibus aspersae et a quibus degustatae fuerint; habeant potestatem effugandi immundos spiritus, dissipandi fulgura, avertendi grandines, et exterminandi omnes adversitates humanae naturae. Per dominum nostrum etc.

Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Benedicamus domino. R. Deo gratias.

Benedicat vos creaturae salis et aquae omnipotens Deus Pa+ter, et Fi+lius, et Spiritus + Sanctus.

Et ego sacerdos Dei bene+dico te o creatura aquae in virtute bene+dictionis illius, quam tibi Christus dedit, dum in te a Joanne baptizatus fuit. Bene+dico in virtute privilegii illius, quo gloriose decorata fuisti, quando a Christo in vinum conversa fuisti. Bene+dico te in potentia virtutis illius, quam miraculose suscepisti, dum in natatoria Siloe virtutem sanandi accepisti. Bene+dico te in sacramento mysterii illius, quod in te repraesentatum fuit, quando cum sanguine Christi ex latere ejus profluxisti. Et demum puri+fico, bene+dico, atque sancti+fico te per pretiosam mortem domini nostri Jesu Christi, per puritatem sanctissimae Virginis Mariae, matris ejus, et per omnimodam bene+dictionem, quae data est in coelo et terra. Infundo quoque tibi ex autoritate mihi collata, omnem spirituales virtutem, qua omni contagioni resistere, et quemcunque oppressum sanare possis. In nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti. Amen.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Sequentia sancti evangelii secundum Joannem.

In illo tempore: vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi [...]

Demus sit aspersio, sicut in diebus dominicis fieri solet cum V. Asperges etc. et oratione.

Haec aqua asservetur, et in quacunq[ue] necessitate, sive spirituali, sive corporali, tam hominum, quam pecorum, tam domorum, quam agrorum, vinearum, arborum adhibeatur: quia est mirae virtutis et efficaciae, ut docet experientia.

c) Keresztvíz

Benedictio fontis baptismi extra sabbatum paschae et pentecostes, cum aqua consecrata non habetur
STR 1625, 50–53.

Primum lavatur et mundatur vas baptisterii, deinde limpida aqua repletur. Tum sacerdos cum suis clericis, vel etiam aliis presbyteris, cruce et duobus cereis praecedentibus, ac thuribulo et incenso, et cum vasculis chrismatis et olei catechumenorum, descendit ad fontem, et ibi vel ante altare baptisterii, dicit litaniam ordinariam.

Et ante Vers. Ut nos exaudire digneris, dicat et secundo repetat sequentem versum: Ut fontem istum ad regenerandam tibi novam prolem benedicere+ et consecrare+ digneris: Te rogamus audi nos.

Potest etiam dici litania brevior, ut in Missali in sabbato sancto: et dicto ultimo Kyrie eleison, Sacerdos dicat: Pater noster etc. Credo in Deum etc. omnia clara voce; quibus finitis dicat: Vers. Apud te Domine est fons vitae. Resp. Et in lumine tuo videbimus lumen. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, adesto magnae pietatis tuae mysteriis, adesto sacramentis et ad recreandos novos populos, quos tibi fons baptismatis parturit, spiritum adoptionis emitte: ut quod nostrae humilitatis gerendum est ministerio, virtutis tuae impleatur effectu. Per dominum nostrum Jesum Christum filium

tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Exorcismus aquae

Exorcizo te creatura aquae, per Deum vivum +, per Deum verum +, per Deum sanctum +, per Deum, qui te in principio, verbo separavit ab arida, cujus super te spiritus ferebatur, qui te de paradiso manare jussit,

hic manu aquam dividat, et deinde de ea effundat extra marginem fontis versus quatuor orbis partes, prosequens:

et in quatuor fluminibus totam terram rigare praecepit; qui te in deserto amaram per lignum dulcem fecit atque potabilem; qui te de petra produxit, ut populum, quem ex Aegypto liberaverat, siti fatigatum recrearet. Exorcizo te et per Jesum Christum filium ejus unicum, dominum nostrum, qui te in Cana Galilaeae signo admirabili sua potentia convertit in vinum; qui super te pedibus ambulavit, et a Joanne in Jordane in te baptizatus est; qui te una cum sanguine de latere suo produxit, et discipulis suis jussit, ut credentes baptizarent in te, dicens: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomina Patris, et Filii et Spiritus Sancti; ut efficiaris aqua sancta, aqua benedicta, aqua, quae lavat sordes, et mundat peccata. Tibi igitur praecipio omnis spiritus immunde, omne phantasma, omne mendacium, eradicare et effugare ab hac creatura aquae, ut qui in ipsa baptizandi erunt, fiat eis fons aquae salientis in vitam aeternam, regenerans eos Deo Patri et Filio, et Spiritui Sancto: in nomine ejusdem domini nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Resp. Amen.

Oremus

Domine sancte Pater omnipotens aeterne Deus, aquarum spiritualium sanctificator, te suppliciter deprecamur, ut ad hoc ministerium humilitatis nostrae respicere digneris, et super has aquas abluendis et purificandis hominibus praeparatas, angelum sanctitatis emittas, quo peccatis vitae prioris ablutis, reatuque deterso, purum Sancto Spiritui habitaculum regenerati effici mereantur. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Tunc sufflet ter in aquam, versus tres partes, secundum hanc figuram Ψ , deinde imponit incensum in thuribulo, et fontem incensat. Postea infundens de oleo catechumenorum in aquam in modum crucis, clara voce dicit:

Sanctificetur et fecundetur fons iste oleo salutis renascentibus ex eo in vitam aeternam, in nomine Patris +, et Filii +, et Spiritus + Sancti. Resp. Amen.

Deinde infundit de chrismate, modo quo supra, dicens: Infusio chrismatis domini Jesu Christi, et Spiritus Sancti paracliti, fiat in nomine sanctae Trinitatis. Resp. Amen.

Postea accipit ambas ampullas dicti olei sancti et chrismatis, et de utroque simul in modum crucis infundendo dicit:

Commixtio chrismatis sanctificationis, et olei unctionis et aquae baptismatis pariter fiat in nomine Patris +, et Filii +, et Spiritus + Sancti. Resp. Amen.

Tum deposita ampulla, dextera manu oleum sanctum et chrisma infusum miscet cum aqua, et spargit per totum fontem. Deinde medulla panis manum tergit; et si quis baptizandus est, eum baptizat, ut supra. Quod si neminem baptizat, statim manus abluat, et ablutio effundatur in sacrarium.

Benedictio fontis in casu necessitatis
STR 1625, 53–54.

Si fontem benedictum non habet sacerdos, benedicat hoc modo:

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Sit nomen Domini benedictum. R. Ex hoc nunc et usque in saeculum. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Exaudi nos, quaesumus omnipotens Deus, et in hujus aquae substantiam tuam immisce virtutem; ut abluendus per eam, et sanitatem simul et vitam mereatur accipere aeternam. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Exorcismus

Exorcizo te creatura aquae, in nomine Dei Patris + omnipotentis, et in charitate domini nostri Jesu + Christi filii ejus, et in virtute Spiritus + Sancti, omnis virtus adversarii, omnis incursio Satanae, omnis phantasia daemonum eradicare et effugare ab hac creatura aquae, ut fiat fons aquae salientis in vitam aeternam; et

qui ex ea baptizatus fuerit, fiat templum Dei vivi, et Spiritus Sanctus habitet in eo, in remissionem omnium peccatorum. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Tunc sacerdos misceat sacrum oleum, si habet, cum aqua, ad modum crucis infundens et dicens: Fecundetur et sanctificetur + fons iste renascentibus ex eo in vitam aeternam. Resp. Amen.

Similiter et sanctum chrisma, si adest, infundens per modum crucis, dicat: Per infusionem chrismatis, in nomine Patris +, et Filii +, et Spiritus + Sancti, fiat fons aquae salientis in vitam aeternam. Resp. Amen.

d) Szent Ignác vize

Benedictio aquae Sancti Patri Ignatii
FT 1739, 106–107.

Corpori et animae plurimum salutaris, innumerisque exemplis comprobata.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Sit nomen Domini benedictum. R. Ex hoc nunc et usque in saeculum. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine sancte pater, omnipotens aeternae Deus, qui benedictionis tuae gratiam aegris infundendo corporibus, facturam tuam multiplici pietate custodis, ad invocationem nominis tui benignus assiste, intercedente beato Ignatio, ut famulos tuos ab aegritudine liberatos et sanitate donatos, dextera tua erigas, virtute confirmes, potestate tuearis, atque ecclesiae tuae sanctae cum omni prosperitate restituas. Per dominum etc.

Confer benignissime Domine Deus, per contactum reliquiarum, vel effigiei Sancti Ignatii confessoris tui, aquae huic virtutem sanandi corpus et animam, depellendique omnia mala, et adversantia ab hoc loco. In nomine Patris+, et Filii +, et Spiritus + Sancti. Amen.

Deus, qui ad majorem tui nominis gloriam propagandam, novo per beatum Ignatium subsidio, militantem ecclesiam roborasti, concede, ut ejus auxilio et imitatione certantes in terris, coronari cum ipso mereamur in coelis. Per dominum nostrum etc.

Reliquiae immerguntur initio benedictionis, vel earum loco numisma Sancti Ignatii.

e) Xavéri Szent Ferenc vize

Benedictio aquae Sancti Francisci Xaverii
FT 1739, 107–109.

[A d) rítus szerves folytatása]

Est eadem, nisi quod in prima oratione ponatur: Intercedente S. Francisco Xaverio. In secunda vero: per contactum reliquiarum, vel effigiei S. Francisci Xaverii. Tertia haec subditur:

Deus, qui Indiarum gentes, beati Francisci Xaverii praedicatione et miraculis ecclesiae tuae aggregare voluisti, concede propitius, ut cujus gloriosa merita veneramur, virtutum quoque imitemur exempla. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Reliquiae immerguntur initio benedictionis usque ad finem, vel earum loco numisma Sancti Francisci Xaverii.

f) Szent Didák vize

Benedictio aquae cum numismate Sancti Didaci.
Bárth 2000, 270–272.

Adjutorium nostrum etc.

Domine exaudi etc.

Dominus vobiscum etc.

Oremus

Deus, qui ad salutem humani generis maxima quoque sacramenta in aquarum substantia condidisti: adesto propitius invocationibus nostris et elemento huic, quod Beati Didaci meritis consignamus, virtutem tuae benedictionis + infunde, ut per intercessionem ejusdem haec unda sit fidelibus tuis in remedium salutare, daemones ab eis ejicias, morbos ad infirmitates corporis, et animae repellens, et praesta, ut quicumque eam sumpserint, vel ea aspersi fuerint, ab omni adversitate animae et corporis liberentur, et utriusque homines recipiant sanitatem. Per Christum Dominum nostrum.

Oremus

Immensam clementiam tuam omnipotens et aeternae Deus humiliter imploramus, ut hos fideles tuos, ad reliquias Beati Didaci devote accedentes, et ejus suffragia postulantes, tua ineffabili virtute bene+dicere digneris, ut per interventum ejusdem ab omni aegritudine mentis, et corporis liberati, tuaeque hic et ubique misericordia custodiri, et gratia salvari: post viae ac vitae hujus cursum, ad aeterna mereamur gaudia pervenire. Per Christum Dominum etc.

Oremus

Te Adonai Deus magne, Alpha et Omega, qui aquae piscinae virtutem sanandi omnem languorem et omnem infirmitatem dare voluisti, et qui post motionem aquae ab angelo factam, descendisset in ea; humiliter deprecor huic aquae, pro tua pietate virtutem sanandi omnem languorem tribuere digneris, simul ac conferendi omnibus ea utentibus sanitatem mentis, protectionem corporis, tutelam salutis, integritatem charitatis, consolationem spei, roborationem fidei, virtutem constantiae; et visitationem Sancti Spiritus. In nomine Sanctissimae Trinitatis, Patris+ et Filii+ et Spiritus+ Sancti+. Nec non Sanctissimae Virginis Mariae, et omnium angelorum sanctorum atque sanctarum. Amen.

Oremus

Piissima Virgo Maria humani generis advocata. Ecce appono hanc aquam in conspectu tuo; teque humiliter deprecor, ut intercedere digneris apud unigenitum filium tuum dominum nostrum Jesum Christum, quod huic aquae concedat virtutem sanandi omnes infirmitates, et omne malum, quod potest miseris evenire infirmis; suscipe clementissima vota nostra, et sicut es salus infirmorum, ita nunc impetrare, ut haec unda sit remedium salutare quibuslibet aegrogantibus, (ut

sanitate recepta utriusque) homines perenniter deserviant filio tuo domino nostro, et ejus patri; qui cum eo vivit, et regnat Deus per etc. Amen.

Subvenite sancti Dei, occurrite angeli Domini, ut vestris deprecationibus benedictio et gratia omnipotentis Dei descendat in hanc aquam. Bene+dico te aqua cum benedictione tibi data, quando Christus in Jordane fuit a Joanne baptizatus. Bene+dico te aqua cum privilegio, quo decorata fuisti, quando a Christo in vinum conversa fuisti. Bene+dico te aqua, cum virtute, quae tibi data fuit in natatoria Siloe. Bene+dico te aqua per sacra misteria in te repraesentata, quando cum sacratissimo sanguine de latere Christi in cruce flussisti. Bene+dico te aqua per pretium passionis Christi, per puritatem ejus Virginis Matris, per humilitatem patriarcharum, per tolerantiam apostolorum, per constantiam martyrum, fiduciam confessorum, per perseverantiam virginum, per continentiam viduarum, per merita omnium electorum Dei, et auctoritate sacerdotali in te infundo omnem spiritualem virtutem; qua omni contagio resistere, et quemcunque ab eo oppressum sanare possis. In nomine Patris etc.

Hic imponitur numisma ad aquam.

Domine Jesu Christe, cui proprium est contemptibilia et infirma mundi eligere, ut potentiam tuam et gloriam hominibus ostendas; concede nobis humiliter supplicantibus, ut meritis beati Didaci confessoris tui, quem mundo infirmum taliter miraculis decorasti, quod ad ejus sepulchrum surdi audiunt, muti loquuntur, paralytici sanantur, ut quicumque hanc creaturam aquae, in quam terram sepulchri ejusdem beati Didaci infundimus, et quam in nomine suo firmiter credentes, et gratiam, quam petimus, sperantes bene+dicimus devoti gustaverint, ab omni infirmitate, tam corporis, quam animae liberentur, qui vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Fugit mors a regibus, resanantur principes, caeci vident, ambulat claudi, surdi audiunt.

Pereunt pericula, hostis, terrae, marium, ore pleno praedicant, Itali et Hispani.

Fugit mors a regibus, resanantur principes, caeci vident, ambulat claudi, surdi audiunt. +

Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.

Fugit mors a regibus, resanantur principes, caeci vident, ambulat claudi, surdi audiunt.

Antiphona. Ad Beati Didaci corpus surdi audiunt, muti loquuntur, paralytici sanantur, ab obsessis corporibus daemones expellantur, aegroti ad vitam ab ipso mortis limine revocantur.

V.: Ora pro nobis Beate Didace.
R.: Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Oremus

Omnipotens sempiternae DEUS, qui dispositione mirabili infirma mundi eligis, ut fortia quoque confundas: concede propitius humilitati nostrae, ut piis Beati Didaci confessoris tui precibus, ad perennem in coelis gloriam sublimari mereamur. Per dominum nostrum Jesum Christum etc.

Finis.

g) Szent Ágota vize

Benedictio panis et aquae, in festo S. Agathae, contra periculum ignis
AD 1774, 189–190.

Psal. 66. Deus misereatur nostri, et benedicat nobis etc.

Gloria Patri etc.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster etc.

V. Et ne nos inducas in tentationem etc.

V. Adjutorium nostrum etc.

V. Sit nomen Domini benedictum.

R. Ex hoc nunc et usque in saeculum.

V. Ora pro nobis Beata Agatha.

R. Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

V. Domine exaudi orationem meam etc.

V. Dominus vobiscum etc.

Oremus

Domine Jesu Christe, Filii Dei vivi, qui es panis vivus, qui de caelo descendisti, bene+dic et sanctifica hos panes et aquam in honorem beatae Agathae virginis et martyris, ut ubicunque contra ignem comburentem missa vel posita fuerint, illico ignis evanescat, et penitus extingatur. Qui vivis et regnas etc.

Benedictio Dei omnipotentis Pa+tris, et Fi+lii et Spiritus + Sancti, per intercessionem B. Agathae virginis et martyris tuae, descendat super has creaturas panis et aquae, et maneat semper. Amen.

h) Rontás elleni víz

Benedictio salis et aquae
SAB 1697, ff. 32v–36v.

Sacerdos indutus superpellicio et stola cum ministro altaris accensis candelis
incipit hoc modo:

Confiteor Deo omnipotenti (totum),
Misereatur vestri omnipotens Deus (totum),
Indulgentiam, absolutionem et remissionem (totum),

deinde dicat sequentes Litanias super salem et aquam

Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison
Christe audi nos, Christe audi nos
Pater de caelis Deus
Fili redemptor mundi Deus
Spiritus Sancte Deus
Sancta Trinitas unus Deus
Sancta Maria
S. Dei Genitrix
S. Virgo Virginum
S. Michael
S. Gabriel
S. Raphael
Omnes Sancti Angeli, Arch-Angeli
Omnes Sancti Beatorum Spirituum ordines
S. Joannes baptista
Sante Abel
Omnes Santi Patriarchae et Prophetae
S. Petre
S. Paule
S. Joannes
Omnes Sancti Apostoli et Evangelistae
Omnes Sancti Discipuli Domini
S. Stephane
S. Laurenti
Sancte Placide cum Sociis tuis
Omnes Sancti Martyres

S. Silvester
S. Gregori
S. Augustine
Omnes Sancti Pontifices et Confessores
Omnes Sancti Doctores
S. Pater Benedicte
S. Romane
S. Beda
S. Dominice
Omnes Sancti Sacerdotes et Levitae
Omnes Sancti Monachi et Eremitae
S. Maria Magdalena
S. Scholastica
S. Elisabeth
S. Anastasia
Omnes Sancti et Sanctae Dei intercedite pro nobis

Propitius esto
    Parce nobis Domine

Propitius esto
    Exaudi nos Domine

Ab omni malo
    libera nos Domine

Ab omni peccato
    libera nos Domine

A morte perpetua
    libera nos Domine

Per mysterium sanctae incarnationis tuae
Per adventum tuum
Per nativitatem tuam
Per baptismum et sanctum jejunium tuum
Per crucem et passionem tuam
Per mortem et sepulturam tuam
Per sanctam resurrectionem tuam
Per admirabilem ascensionem tuam
Per adventum Spiritus Sancti paraclati
In die iudicii
    libera nos Domine

Peccatores

Te rogamus audi nos

Ut nobis parcas

Te rogamus audi nos

Ut nobis indulgeas

Te rogamus audi nos

Ut ad veram poenitentiam nos perducere digneris

Te rogamus audi nos

Ut ecclesiam tuam sanctam regere et conservare digneris

Te rogamus audi nos

Ut domnum apostolicum et omnes ecclesiasticos ordines in sancta religione conservare digneris

Te rogamus audi nos

Ut inimicos sanctae ecclesiae humiliare digneris

Te rogamus audi nos

Ut regibus et principibus Christianis pacem et veram concordiam donare digneris

Te rogamus audi nos

Ut cuncto populo Christiano pacem et unitatem largiri digneris

Te rogamus audi nos

Ut hanc aquam bene+dicere digneris

Te rogamus audi nos

Ut hanc aquam bene+dicere et conservare digneris

Te rogamus audi nos

Ut hanc aquam bene+dicere, sancti+ficare et consecra+re digneris

Te rogamus audi nos

Ut nosmetipsos in tuo sancto servitio confortare et conservare digneris

Te rogamus audi nos

Ut omnibus benefactoribus nostris sempiterna bona retribuas

Te rogamus audi nos

Ut fructus terrae dare et conservare digneris

Te rogamus audi nos

Ut omnibus fidelibus defunctis requiem aeternam donare digneris

Te rogamus audi nos

Ut nos exaudire digneris

Te rogamus audi nos

Filii Dei

Te rogamus audi nos

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi
parce nobis Domine
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi
exaudi nos Domine
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi
miserere nobis.

Christe audi nos
Christe audi nos

Kyrie eleison
Christe eleison
Kyrie eleison

Pater noster totum
V. Et ne nos inducas in tentationem
R. Sed libera nos a malo
V. Salvum fac servum tuum
R. Deus meus sperantem in te
V. Domine exaudi orationem meam
R. Et clamor meus ad te veniat
V. Dominus vobiscum
R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine Deus omnipotenti, qui omnes homines vis salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, suscipe orationem meam, quam ante conspectum clementiae tuae fundo pro famulo (...la tuo vel tua), qui (vel quae) a doemonio vexatur, et ad misericordiam tuam confugit. Per dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus etc. Amen.

Exorcismus salis

V. Adjutorium nostrum in Nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram

Exorcizo te creatura salis per Deum + creatorem et creaturarum omnium auctorem, qui inter reliqua sua opera dignatus est adjuvare virtutem salis, dignetur etiam, ut arma per virtutem suam coelestem gravissimum inimicum suum perse-

quere. Unde tu nunc creatura salis in praesenti opere implicata in sancta virtutem domini nostri Jesu Christi persequere diabolum et omnes ejus insidias, et visceribus omnium ubicunque fueris aspersus, absque ulla molestia omnes infirmitates expelle, ut omni animae accipienti profuturus ad salutem perpetuam fias et perniciem perpetuae ultionis excludas. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Oremus

Benedic + Domine hanc creaturam salis, quam bene+dicimus in nomine sancto tuo et filii tui Jesu Christi domini nostri, et Spiritus Sancti, ut sit ignis ardens adversus insidias diaboli et sanitatem praestet patienti contra omnem dolorem. Per dominum nostrum Jesum Christum. Amen.

Oremus

Praesta quaesumus Domine, salutare remedium per hanc benedictionem, qua bene+dicimus hanc creaturam salis, ut ubicunque assuerit ad sanitatem corporis et animae proficiat. Per etc.

Oremus

Domine sancte Pater omnipotens aeterne Deus, bene+dicere digneris hanc creaturam salis in nomine tuo, Deus omnipotens, Deus coelorum, Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus sanctorum omnium, quem in usum humani generis bene+dicimus, bene+dic igitur Domine hanc creaturam salis sicut benedixisti salem, quem dedisti in manu Helisei prophetae, ex quo sanatae sunt aquae, ut quicumque gustaverint ex eo, sanitatem corporis, integritatemque mentis et tutelam salutis, atque corroborationem fidei accipiant, sanetque atque custodiat animas et omnia membra eorum a langvore pessimo et ab insidiis diaboli, et proficiat ad salutem animae et corporis. Per etc.

Oremus

Gratias agimus tibi et nomini tuo omnipotens Deus, qui mittere dignatus es Jesum Christum filium tuum dominum nostrum, qui dedit nobis virtutem suam, unde resistere diabolo et insidiis ejus possimus, bene+dic ergo hanc creaturam salis et Spiritu Sancto tuo illam illustra, ut si quis ex ea susceperit, accipiat

virtutem nominis tui adversus omnia tela et jacula nequissimi inimici tui. Per dominum nostrum Jesum Christum. Amen.

Exorcismus aquae

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

Exorcizo te creatura aquae per Deum vivum, creatorem tuum et omnium creaturarum autorem, qui te ab initio suo verbo ab arida terra separavit, et ad potandum atque abluendum omne, quod sordidum est, decrevit, ut sicut retines naturalem et insitam tibi a Deo virtutem a Deo datam, et palpabiles abluis sordes, ita addita virtute, per invocationem divini nominis, invisibiles, si quae in eo loco sunt sordes, aspersione tua, Christo jubente, in nomine ejus expurgas. Per eundem Christum dominum nostrum. Amen.

Oremus

Bene+dic Domine hanc creaturam aquae, ut sit remedium salutare generi humano, et praesta per invocationem tui nominis, corporis sanitatem et animae tutelam, atque defensionem mentis. Per dominum nostrum Jesum Christum. Amen.

Oremus

Bene+dic Domine hanc aquam, adversus humani generis inimicum, et mitte Spiritum Sanctum tuum super eam, ut armata defensione coelestis virtutis, cunctis percipientibus proficiat ad salutem. Per dominum nostrum etc. Amen.

Oremus

Bene+dic omnipotens Deus hanc aquam, qui ad usum humani generis ad abluendum omnium peccatorum crimina praestitisti, ut invocato super eas nomine tuo sancto, quicumque in ea locus fuerit, vel ubicumque aspersa fuerit, seu a qualibet creatura rationali potata, salutaris tui munus invisibile per hanc aquam tribuatur, ut omne, quod sordidum est, effugetur, et tuae pietatis beneficium in omnibus convalescat. Per dominum nostrum Jesum Christum etc. Amen.

Hic sacerdos mittat salem in aquam in modum crucis dicens:

Commixtio salis et aquae pariter fiat, in nomine Pa+tris et Fi+lii et Spiritus + Sancti. Amen.

Oremus

Deus, qui ad salutem humani generis maxima quaeque sacramenta in aquarum substantia condidisti: adesto propitius invocationibus nostris, et elemento huic multimodis purificationibus praeparato, virtutem tuae bene+dictionis infunde, ut creatura tua mysteriis serviens ad abjiciendos doemones, morbosque pellendos, divinae gratiae sumat effectum, ut quidquid in domibus vel in locis fidelium haec unda resperserit, careat omni immunditia, liberetur a noxa, non illic resideat spiritus pestilens, non aura corrumpens, discedant omnes insidiae latentis inimici, et si quid est, quod aut incolumitati habitantium invidet, aut quieti, aspersione hujus aquae fugiat, ut salubritas per invocationem tui sancti nominis expetita ab omnibus sit impugnationibus defensa. Per dominum nostrum Jesum Christum etc. Amen.

Oremus

Deus invictae virtutis autor, et insuperabilis imperii rex, ac semper magnificus triumphator, qui omnem diaboli saevitiam reprimis, qui inimici ruginetis iracundiam frangis, qui hostiles nequitas potenter expugnas, te Domine trementes et supplicantes deprecamur ac petimus, ut hanc creaturam salis et aquae dignanter aspicias, benignus illustres, pietatis tuae more sanctifices, ut ubicunque fuerit aspersa per invocationem tui sanctissimi nominis, omnis infestatio immundi spiritus abjiciatur, terrorque venenosi serpentis procul pellatur, et praesentia Sancti Spiritus nobis misericordiam tuam poscentibus ubique adesse dignetur. Per dominum nostrum Jesum Christum etc. Amen.

Oremus

Descendat quaesumus omnipotens Deus bene+dictio tua super hanc creaturam salis et aquae, et cunctam familiam tuam protege, atque defende, et corporis medicinam tribue; et diabolo inextingvibilis potatione, seu ablutione hujus aquae infligatur. Per dominum nostrum Jesum Christum. Amen.

Oremus

Te invocamus Domine sancte Pater omnipotens sempiternae Deus, ut hanc creaturam salis et aquae exorci+zare et bene+dicere pro tua pietate digneris, ut omnis

spiritus immundus in ea ultra non habeat potestatem, sed ubicunque fuerit aspersa, et angelorum tuorum ibi auxilium descendat. Per dominum nostrum Jesum Christum etc. Amen.

Hic sacerdos aspergat se et maleficiatum, ex post haustum porrigat ex hac aqua, deinde dicat:

Oremus

Deus, qui es medicus salutaris, ad te ferenda sunt jugiter nostra facta, tribue nobis tam corporis, quam mentis sanitatem. Per dominum nostrum Jesum Christum etc. Amen.

i) Vízáldás némasági rontás ellen

Benedictio aquae contra maleficium taciturnitatis
SAB 1697, ff. 56v–57v.

V. Adiutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

Exorcismus

Exorcizo te aqua per Deum + vivum, per Deum + verum, per Deum + Sanctum, per Deum, qui te creavit, et qui in te baptizari voluit, qui in quatuor flumina de paradiso te exire jussit, et totam terram irrigare praecepit. Exorcizo te + aqua per illum, qui Naaman Syrum lepra mundavit, et per illum, qui te per suam potestatem in Chana Galilaeae in vinum convertit. Exorcizo te + per incarnationem filii Dei vivi, per nativitatem, circumcisionem, baptismum et sanctum jejunium ejus; per passionem, mortem et sepulturam ejus; per resurrectionem et ascensionem ejus; per adventum et gratiam Spiritus Sancti paraclyti; per beatam Mariam virginem matrem domini nostri Jesu Christi; et per omnes angelos, archangelos, thronos, dominationes, principatus, virtutes, cherubin et seraphin; per omnia sacramenta sanctae ecclesiae catholicae; per Sanctum Joannem Baptistam, per omnes sanctos patriarchas et prophetas, apostolos, martyres, innocentes, confessores, virgines, viduas et continentes, confessores Dei; et per virtutem omnium sanctorum et sanctarum Dei, ut in virtute ejusdem domini nostri Jesu Christi destruas omne maleficium taciturnitatis, diabolica arte fabricatum, et omne opus nefarium

diaboli et ministrorum ejus, omnesque incantationes, fascinationes, facturas, ligaturas et signaturas, diabolica arte huic famulo N. Dei factas, ne veritatem dicere possit, et ad nihilum redigas, et sicut divina potentia expoliavit infernum, ita expoliare valeas istum N. ab omnibus facturis. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Oremus

Benedicat te + aqua Deus pater omnipotens, qui te suo verbo creavit: et det tibi ad omne malum et maleficium virtutem, ut quicumque te sumpserit et gustaverit, liberetur ab omni maleficio taciturnitatis, et ab omnibus aliis maleficiis incantationibus, ligaturis, signaturis et facturis, arte diabolica factis, et ab omnibus spiritu immundo, et per omnia sancta nomina tua domine Jesu Christe sana cor et omnia membra hujus famuli tui N., et ipsum libera ab omnibus malis animae et corporis. Qui cum Patre, et Spiritu Sancto vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Hic exsuffla ter in aquam dicendo

Exsufflo te omnis legio Satanae in nomine Pa+tris et Fi+lii et Spiritus+Sancti. Amen.

Exorcismus

Exorciso te creatura aquae in nomine Pa+tris et Fi+lii et Spiritus+Sancti, ne sis communis ulli spiritui immundo ad honorem sanctissimae atque individuae trinitatis viventis, atque regnantis, ut quicumque te biberint atque gustaverint, omnis spiritus immundus cum omnibus facturis suis ab eis recedat. Iterum te exorciso + creatura aquae in nomine Jesu Christi Nazareni filii Dei vivi, regis et judicis nostri, ut sis purgatio omnium maleficiorum et incantationum factarum huic creaturae Dei N., quam ipse ad imaginem et similitudinem suam creavit, et ad baptismum et gratiam suam vocare dignatus est. Te ergo invoco domine sancte pater omnipotens aeternae Deus, ut hanc aquam exorcizare et benedicere pro tua pietate digneris, ut omnis immundus spiritus locum in ea amplius non habeat, sed virtute Spiritus Sancti omnes, qui biberint ex ea, recipiant sanitatem corporis et animae, et ab omni maleficio taciturnitatis, nec non ab omnibus spiritibus immundis ac operibus eorum sanentur. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Oremus

Dignare Domine Jesu Christe exorcizare, bene+dicere et sancti+ficare aquam istam ad liberandum et sanandum famulum tuum N. ab omnibus maleficiis, incantationibus, ligaturis, signaturis et facturis sibi arte diabolica factis, et ab omni maleficio taciturnitatis, ut omnia ad nihilum redigantur. Et sicut tua potentia infernum spoliasti, ita eadem potentia expoliare digneris ipsum famulum tuum N. ab omni machinamento diabolica arte facto, qui redemisti nos in manu forti et brachio extento. Da Domine Jesu Christe, ut quod fideliter petimus efficaciter consequamur. Per te Jesu Christe salvator mundi. Amen.

Hic aspergat aqua benedicta infirmum maleficiatum.

Modus bibendi aquam benedictam contra taciturnitatis:

Deinde sacerdos impleat poculum unum illa aqua benedicta plenum, immitendo tres micas apostolicae cereae seu paschalis, dicat in nomine sanctissimae trinitatis summe potum hunc dando ei bibere vicibus trinis jejunio tamen stomacho.

j) Árvíz elleni áldás

Benedictio contra inundationes et incendia
COL 1798, 394–395.

Contra periculosas aquarum inundationes et incendia, quae flammis ingravescentibus nullo humano auxilio sopiri posse putantur: parochus, indutus superpelliceo et stola alba, procedit ad locum cum tribus ministris, duobus juxta crucem candelabra gestantibus, subsequente universo populo, et Deum deprecante.

Vers. Adjuva nos Deus salutaris noster.

Resp. Et propter gloriam nominis tui libera nos.

Vers. Salvos fac servos tuos.

Resp. Deus meus sperantes in te.

Vers. Domine non secundum peccata nostra facias nobis.

Resp. Neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis.

Vers. Mitte nobis Domine auxilium de sancto.

Resp. Et de Sion tuere nos.

Vers. Domine exaudi orationem meam.

Resp. Et clamor meus ad te veniat.

Vers. Dominus vobiscum.

Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui justificas implium, et non vis mortem peccatoris: majestatem tuam suppliciter deprecamur, ut famulos tuos de tua misericordia confidentes, ab his aquarum (ignium) periculis caelesti protegas benignus auxilio, et assidua protectione conserves, ut tibi jugiter famulentur, et nullis tentationibus a te separentur. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Extendens manum super aquas (flammas) et faciens signum unius crucis, dicit cantando:

Benedictio Dei omnipotentis Patris, et Filii, et Spiritus Sancti descendat super has aquas (flammas), easque coerceat clementer. Resp. Amen.

2. Tűz

A tűz régóta és sokrétűen van jelen a keresztény liturgiában. A tűznek mint szentelménynek a használata azonban jobbra csak az első évezred végétől adatolható. Az ezen a téren legismertebb nagyszombati tűzszentelés római gyakorlata a 9–10. század folyamán vált rendszeressé.³⁰ A 11. századtól német földön is széles körben elterjedt. A későbbi *Missale Romanum* imádságai már a 12. századból kimutathatók. Az új tűz megszentelésének szertartása a középkorban időnként a nagycsütörtöki ordóban kapott helyet, ám ezt fokozatosan kiszorította a nagyszombati tűzszentelés.³¹ A húsvéti gyertya jelentősége elsősorban változatos teológiai értelmezéseiből fakad.³²

A nagyszombati tűzszentelésre vonatkozó korai hazai adatunk a *Pray-kódex*-ben őrződött meg. „A tüzet ezen a napon minden házban el kellett oltani és az újonnan megszentelt tűzből vittek minden házba, mellyel új tüzet élesztettek a tűzhelyen. Ez így volt az egész nyugaton” – írja Zalán Menyhért a kódex benedekcióit bemutató tanulmányában.³³ A tüzet kovakőről gyűjtötták meg, a hívek a paraszából vittek haza. Mivel a tűzszentelés a legújabb időkig a templomajtó előtt, a szabadban történt, a szertartás több profán szokásra hatást gyakorolhatott.³⁴ Az egyik legismertebb húsvéti szentelmény megáldásának menetét a *Tridentinum* utáni rituálék és benedekcióskönyvek általában nem tartalmazták, mivel azt a húsvéti liturgiát egészében szabályozó misszálék hatáskörébe utalták. A 18. századi *Fasciculus triplex* legalább egy fejezetet szentel az áldásnak, ám ott sem a liturgikus vonatkozásokat, hanem a hasonlóképpen fontos gyakorlati kérdéseket tárgyalta. Itt leírták, hogy helyenként a hívek egész tüzes üszköket visznek haza a templom előtt vagy a temetőben megszentelt tűzből, s ezeket a fadarabokat azután a házukban őrzik tűzvész és villám ellen, vagy a földekre helyezik őket a vihar, ajégeső vagy akármilyen rontás (*maleficium*) elhárítására. A benedekcióskönyv összeállítója a megszentelt tűz rontáselhárító szerepét több konkrét példával, exemplummal is alátámasztotta.³⁵

Az általunk közölt nagyszombati tűzszentelési eljárás a késő középkori nyomtatott esztergomi szertartáskönyvek szöveghagyományát továbbörökítő *Ordo et ritus* lapjairól származik (a). A rubrikák szerint a szertartás a templomon kívül zajlott le, ahova *processio* keretében vonultak ki a szenteltvízzel és (meggyújtatlan)

³⁰ Vö. Artner 1923, 169–171. A tűznek a néphitben és népszokásokban betöltött szerepéről: Freudenthal 1931.

³¹ Franz 1909, I. 507–518; Franz 1904, 44; Freisen 1898b, 57–64; Stapper 1906, 44–45.

³² Franz 1909, I. 519–553.

³³ Zalán 1927, 52–54.

³⁴ Vö. Bálint 1973, 265–270.

³⁵ FT 1739, 41–43.

tömjénezővel, és a tüzet kovakővel gyújtották meg. Maga a benedikció gyakorlatilag öt orációból és a szentel vízzel való meghintésből állt. Ezt követően megáldották azokat a tömjéndarabokat is, amelyeket a húsvéti gyertyába szúrtak bele.

A húsvéti tűszentelés és gyertyagyújtás mellett további áldástípusok ismertek. Ugyancsak a *Pray-kódex* őrzi a gyertyaszentelő Boldogasszony napján szokásos szertartás egyik legkorábbi hazai emlékét. Ez először szintén tűszentelést (*benedictio novi ignis*) takar, amelynél aztán meggyújtották a gyertyákat.³⁶ Ugyancsak a középkorból, ám annak már a végéről maradtak fenn elsősorban hazai prédikációkban utalások a Szent Iván-napi máglyák egyházi megáldására.³⁷ Magyarországon a kora újkorból erre már nincs adat, míg a szertartás egyes lengyel egyházmegyékben még a 19. század végén is adatolható.³⁸ A házi tűzhelyek tüzeinek megáldására a hazai hivatalos és „félhivatalos” szertartáskönyvekben nincs utalás, ám ilyen jellegű szertartásokat tartalmaznak az európai alternatív gyűjtemények.³⁹

A rontástárgyak elégetésére szolgáló tűz megáldása egy speciális eljárást takar. Az általunk közölt rítus a 17. század végi pannonhalmi kéziratos szertartáskönyvben található (b). Háttérében az ördögűzési eljárás áll. Miután különféle praktikákkal (itálás, füstölés, exorcizmus) sikerült a megszállott testéből kihajtani vagy környezetében, házában megtalálni a rontást okozó tárgyakat, „csinálmányokat”, azokat ajánlatos volt elégetni. Magától értetődő, hogy az erre a célra meggyújtott tüzet önálló benedikció keretében áldották meg. A szertartás szó szerinti analógiái a korabeli exorcista kézikönyvekben találhatóak meg.⁴⁰

Ugyancsak kevésbé elterjedt, különleges ordót őrzött meg a 18. századi kalocsai rituálé, amelynek összeállítója nagy hangsúlyt fektetett a tűzvész elleni védekezésre, amennyiben a római mintához képest több ilyen jellegű ordót beillesztett a szerkönyv utolsó lapjaira. Az általunk közölt szertartás (c) *Exorcizmus contra ignem* címmel egy nagy erejű, látványos rítust jelent, amely több erőteljes imádság mellett magának a tűznek (mint elemnek) az exorcizálását is magába foglalja.⁴¹ A szertartás záró mozzanata egy máskor megszentelt szentelmény (Szent Ágota kenyerének és cédulájának) alkalmazását mutatja be.

³⁶ Zalán 1927, 55–57.

³⁷ Dömötör 1964, 143.

³⁸ POL 1884, 790–791. „Benedictio rogi, quae fit a clero extra ecclesiam in vigiliam Nativitatis S. Joannis Baptistae”.

³⁹ Például: LT 1709, 355–356. „Benedictio ignis domestici in foco vel fornace”.

⁴⁰ MB 1685, 226–228. „Benedictio ignis ad maleficiorum instrumenta comburenda” (megegyező szöveggel); FD 1697, 212–215 (megegyező címmel és szöveggel, a végén egy zsolttárt hozzáillesztve); LT 1709, 343–345; Stampa 1605, 91–101.

⁴¹ Párhuzamaira lásd Reifenberg 1971–1972, II. 482–484; LT 1709, 381–385; Cochem 1692, 273–283.

a) Nagyszombati tűzszentelés

Ordo in sancto sabbato

OR 1560, f. 71–72’.

Item ornetur ecclesia omnibus ornamentis et utensilibus suis. Hora sexta conveniat omnis clerus in ecclesiam, et praeparet se unusquisque vestibus solennibus ad suum ordinem sicut mos est. Deinde procedant ad ignem de silice excusum cum plena processione et aqua benedicta et thuribulo, tamen sine igne. Legendo satis alte Psalmos XV. graduum scilicet: Ad dominum cum tribularer. Sine Gloria.

Et benedicat sacerdos ignem in hunc modum:

Dominus vobiscum.

Oremus

Domine sancte pater omnipotens aeterne Deus, in nomine tuo et filii tui domini nostri Jesu Christi bene+dicimus hunc ignem cum cera, et omnibus alimoniis ejus sanctificamus; et signo cru+cis Christi filii tui vivi altissimi signamus, ut intus vel foris accensus, quod nocet, non incendat, sed omnia ad usus hominum necessaria caleseat sive illuminet; et quae ex hoc igne fuerint conflata vel calefacta, sint benedicta, et omni humanae saluti utilia, ut non cum Dathan et Abyron ignem tibi offerentibus alienum, incendamur, sed cum Aaron pontifice et filiis ejus Eleazaro et Ithamaro, hostias tibi pacificas, Spiritus Sancti igne assatas immolare valeamus, et semper ejusdem Spiritus Sancti igne vitia nostra ure, cordaque luce scientiae tuae illumina, et animas nostras calore fidei clarifica. Per eundem, in unitate ejusdem.

Alia oratio

Omnipotens sempiterne Deus, mundi conditor, luminis syderumque fabricator, per cujus ineffabilem potentiam omnis claritas sumpsit exordium, te in tuis operibus invocamus, aperi nobis quaesumus labia nostra ad confitendum nomini tuo et ad laudem gloriae tuae, ut digne celebrare mereamur sacrum officium tuum, quia in hac sacratissima noctis vigilia, de donis tuis cereum tuae suppliciter offerimus majestati. Per. [etc.]

Oratio

Deus, qui per filium tuum angularem scilicet lapidem, charitatis ignem fidelibus contulisti, productum ex silice nostris profuturum usibus, novum hunc ignem sanctifica, et concede nobis ita per haec festa paschalia coelestibus desideriis inflammari, ut ad perpetua festa purgatis mentibus pertingere valeamus. Per eundem Christum.

Oratio

Domine Deus noster pater omnipotens, exaudi nos lumen indeficiens, tu sancte conditor omnium luminum, benedic quaesumus hoc lumen, quod a te sanctificatum atque benedictum est, qui illuminas omnem mundum, ut ab eo lumine incendamur et illuminemur, scilicet igne charitatis tuae, quo Moysen illuminasti, et hoc lumen tribue cordibus nostris, ut ad vitam aeternam pervenire mereamur. Per Christum dominum nostrum.

Oratio

Domine sancte pater omnipotens aeternae Deus, benedicientibus nobis hunc ignem in nomine tuo, et unigeniti filii tui Dei ac domini nostri Jesu Christi, et Spiritus Sancti, cooperari dignare et adjuva nos. Qui vivis et regnas cum eodem unigenito tuo et Spiritu Sancto in saecula saeculorum. Amen.

Tunc aspergat sacerdos ignem aqua benedicta, moxque accendantur candelae. Deinde incensum thus videlicet in cereo ponendum absolute benedicat hanc dicendo orationem.

Oratio

Veniat quaesumus omnipotens Deus super hoc incensum larga tuae benedictionis infusio, et hunc nocturnum splendorem invisibilis regenerator accende, ut non solum sacrificium, quod hac nocte litatum est archana luminis tui admixtione refulgeat, sed in quocunque loco ex hujus sanctificationis mysterio aliquid fuerit deportatum, expulsa diabolicae fraudis nequitia, virtus tuae majestatis assistat. Per. [etc.]

Redeuntibus vero in ecclesiam [...]

b) A rontástárgyak elégetésére

Benedictio ignis ad comburenda instrumenta maleficialia
SAB 1697, ff. 40r–41r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Bene+dicat te creatura ignis, qui creavit te, qui famulo suo Moysi apparuit in igne flammae rubi, qui in columna ignis per noctis tenebras suum populum antecessit in desertum, qui iudicaturus orbem, te iudicis faciem praeire jubebit; qui te suae justitiae instrumentum in spiritus contumaces delegit, ut qui tres pueros majestatis suae cultores in te servavit illaesos, etiam per te excruciet et explodat omnes spiritus apostaticos.

Bene+dico te et exor+cizo atque con+juro te creatura ignis, et per illum, qui facit orbem tremere, et qui omnia potest, ut adversus infernales praedones sis mihi adjutorium, eos in virtute Dei et domini nostri Jesu Christi affligens, excrucians et exurens plus centuplo, quam gehena sulphurea, ut abs te sentiant poenas importabiles, quae per singula momenta suae protervae obstinationis suscipiant incrementa. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos et saeculum per ignem. Amen.

Oremus

O Adonay magne et admirabilis, qui universa de nihilo tua potenti virtute creasti, et qui hujus mundi corporeis elementis tantam adeo potes communicare virtutem, ut non solum invisibiles spiritus pro sua temeritate perpetuo excrucient, verum etiam ut possint rerum transmutare naturas: obsecramus humiliter tuam omnipotentem pietatem, ut huic tuae creaturae eam virtutem conferre tuam benignitate digneris, quae malignis spiritibus non solum infernalium poenarum amaram recordationem efficiat, verum etiam eos pro sua in te, et in nos ministros tuos contumacia excruciet, exterminet, et expellat. Per dominum nostrum Jesum Christum etc. Amen.

Deinde aspergat aqua benedicta, quo facto projiciat in ignem illa instrumenta maleficialia.

c) Túz elleni exorcizmus

Exorcismus contra ignem
COL 1798, 392–394.

Sacerdos indutus stola violacea (si publice, si vero privatim, sine stola) stans versus ignem, aspergat aquam benedictam contra flammam ter dicens:

In nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti. Amen.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers.
Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui sacerdotibus tuis tantam gratiam conferre dignatus es, ut quidquid in tuo nomine digne, perfecteque ab eis agitur, a te fieri credatur: quaesumus immensam clementiam tuam, ut per virtutem divinitatis et omnipotentiae tuae, et per virtutem bene+dictionis sacerdotalis hunc noxium ignem exstinguere, et plebem tuam ab imminente damno liberare digneris. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Aspergat iterum aquam contra ignem, deinde exorcizet eum dicens:

Exorcizo te creatura ignis in nomine Dei Patris + omnipotentis, et in nomine Jesu Christi + Filii ejus domini nostri, et in virtute Spiritus + Sancti, ut exstinguaris, et dissiparis, et ad nihilum reducaris. Audi ergo ignis, adjuratus per nomen domini nostri Jesu Christi, et protinus recede de loco isto; et non praesumas ultra nocere homini, aut jumento, aut cuicumque rei ad usus hominum procreatae. Nam ego sacerdos Dei, licet indignus, in virtute ordinis sacerdotalis praecipio tibi, ut quantocius pro gloria Dei, et sanctorum ejus vim tuam amittas, et in temetipso consumaris. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Resp. Amen.

Iterum aspergat aquam, deinde dicat:

Exstinguat te ignis Deus + Pater, extinguat te Deus + Filius, extinguat te Deus + Spiritus Sanctus; destruat te ignis Deus + Pater, destruat te Deus + Filius, destruat te Deus + Spiritus Sanctus; annihilat te ignis Deus + Pater, annihilat te Deus + Filius, annihilat te Deus + Spiritus Sanctus. Amen.

Iterum aspergat, et dicat:

Sanctus Matthaeus, Sanctus Marcus, Sanctus Lucas et Sanctus Joannes, qui Christi evangelium per quatuor mundi partes divulgaverunt: ipsi suis meritis et precibus hunc ignem a termino isto, et ab omnibus Christianorum finibus in quatuor mundi partes sine damno fidelium ab eodem domino nostro Jesu Christo removeri et expelli obtineant.

Et ego Christi sacerdos et minister, licet peccator maximus, non meis meritis et potentiae innixus, sed meritis et potentiae domini nostri Jesu Christi confisus, praecipio vobis immundissimi spiritus, si forte per vos ipsos, seu per vestros ministros, aut quocumque modo hunc ignem excitatis, ut eundem protinus extinguat, et ad nihilum redigatis. Et hoc ipsum praecipio vobis per ejusdem domini nostri Jesu Christi sanctissimum incarnationem, dulcissimam nativitatem, sacratissimum baptismum, strictissimum jejunium, dolorosissimam passionem, acerbissimam mortem, gloriosissimam resurrectionem, gaudiosissimam ascensionem, et tremendissimum iudicium. Nec non per merita beatissimae Virginis Mariae, sanctorum apostolorum, martyrum, confessorum, virginum, et omnium sanctorum, ut amoveatis hunc ignem ab hoc loco, et dispergatis eum in locis incultis, ubi non possit nocere hominibus, nec animalibus, nec arboribus, nec herbis, nec quibuscumque rebus ad humanos usus deputatis. Per eundem dominum nostrum Jesum Christum, qui venturus est condemnare et ad ignem infernalem dejicere vos malignos spiritus et iudicare saeculum per ignem. Resp. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

Oremus

Deus infinitae bonitatis et clementiae, qui, cum iratus fueris, misericordiae recordaris; qui per preces famulorum tuorum Moysis et Aaron placatus abstulisti plagam incendii a populo tuo: exaudi preces servorum tuorum, et aufer incendium hoc a fidelibus tuis, ad te tota cordis devotione clamantibus, ut ab imminente damno liberati gratiarum tibi in ecclesia tua persolvant actiones. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Deus, qui ad ostendendam virtutem potentiae tuae misisti angelum tuum, qui excussit flammam ignis de fornace, et fecit medium fornacis, quasi ventum roris flantem: imploramus immensam bonitatis tuae clementiam, ut ad amplificandam gloriam nominis tui eundem angelum mittere digneris, qui excutiat flammam hanc et exstinguat incendium, quod saevit in bona servorum tuorum. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit, et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Aspergatur aqua, et projiciantur panis et schedulae in festo Sanctae Agathae benedictae in ignem.

3. Levegő

Az időjárás pozitív befolyásolása az egyházi áldás-/átokgyakorlat egyik alapvető törekvéséként jelentkezett a közép- és kora újkorban egyaránt. Az ilyen célzatú szertartások az egyházi benedikciós gyakorlat legrégebbi és legismertebb rétegéhez tartoznak.⁴²

A közlésre kiválasztott rítusszövegek közül három a római rituálé nyomán kialakított újkori, esztergomi szertartáskönyvből származik.⁴³ Ezek formailag nem szabályos benedikciók, hanem processziók és könyörgések. Funkciójukat tekintve gyakorlatilag áldásként kezelhetők. Céljuk változatos: szárazság idején esőért (a), özönvíz idején derült égért imádkoztak (b). Vihar esetére több rövidebb orációt írtak elő (c).

Az időjárás befolyásolására tett egyházi kísérletek legismertebb területe a vihar elleni ördögűzés liturgiája. A kora újkorban több olyan speciális gyűjteményt adtak ki, amelyek kimondottan ilyen jellegű rítusok leírását foglalták magukba.⁴⁴ A szövegek változatossága a kevésbé tematikus, átfogó kollektiókban is jelentkezik. E változatosság reprezentálására két eltérő „félhivatalos” és egy hivatalos szertartásleírást választottunk közlésre. Az első a *Fasciculus triplex* lapjairól való, amely főként litániából és zsoltárokból áll (d). Az ordó bevezetésében dicsérik azt az elterjedt szokást, hogy főként nyáron, vasárnaponként a pap a templomban vagy azon kívül az időjárású ártalmak ellen imádkozik. Eközben harangozni szoktak, amely kiválóan alkalmas ilyen célokra.⁴⁵ A szertartás célja eszerint a démonok és segítők (rontók, mágusok stb.) távoltartása a házakból és épületekből, valamint a levegő megtisztítása tőlük és ártó cselekedeteiktől. Az összeállító vitába száll azokkal, akik szerint a démonok és segítők nem tudnak vihart támasztani. Óva int viszont bizonyos „babonás” formuláktól, amelyeket főként a már kialakult vihar lecsillapítására szoktak alkalmazni és az egyház által nincsenek jóváhagyva.⁴⁶

Hasonló célzatú, nyári vasárnapokon – mise előtt vagy után – elmondandó benedikciók időnként hivatalos szertartáskönyvekbe is bekerülhettek. Ezt a gyakorlatot a 18. századi kalocsai rituálé egyik ordójával reprezentáljuk (f).

⁴² Általában a vihar elleni áldásokról: Probst 1857, 126–128; Franz 1909, II. 19–123; Reifenberg 1971–1972, II. 477–481 (a mainzi rítus kapcsán); Locatello 1706, 9–106 (vihar elleni exorcizmusokról és azok gyűjteménye); Bartsch 1967, 330–331, 415–416. Vö. még Franz 1904, 141–142.

⁴³ A mintaadó római szertartáskönyv vonatkozó fejezetei: ROM 1614, 179–182.

⁴⁴ Locatello 1706; FB 1749.

⁴⁵ A harangok hasznáról ugyanitt önálló fejezetben értekeztek: FT 1739, 64–67.

⁴⁶ FT 1739, 56–57.

A zivatar elküldésének kevéssé elterjedt, ám elemeit tekintve mégiscsak régi és univerzális rítusa jelenik meg a pannonhalmi kéziratos szertartáskönyvben (e). A szertartás a templomban az oltárnál a húsvéti gyertya meggyújtásával és általános imádságok elmondásával, majd egy oráció keretében Krisztus hatalmának segítségül hívásával kezdődött. A pap ezután fordult a felhők felé, keresztet vetett feljük, és elmondott egy klasszikus, hármas szerkezetű, felszólító módban fogalmazott „parancsoló” imádságot. Ezután az evangélisták segítségül hívása, majd a pap által egyes szám első személyben megfogalmazott exorcizmus következett, amelyben – helyi jellegzetességként – a Szent Benedekre, Mártonra, Istvánra, Lászlóra és Imrére történő hivatkozás is helyet kapott. Ebben a szövegben Isten szolgája már a felhőket és viharokat támasztó tisztátalan lelkekhez, illetve azok ellen beszélt, miközben Krisztus életének eseményeire, valamint Mária és az említett szentek érdemeire hivatkozott. Az exorcizmus tartalmazta a viharfelhők erdős és lakatlan helyekre történő elküldését is, ahol nem árthatnak az embereknek, állatoknak, gyümölcsöknek, növényeknek és fáknak. A parancsoló szöveget a kereszt jelének felmutatása és a rá való erőteljes hivatkozás zárta. A szertartás végén a pap a négy égtáj felé hintette a szenteltvizet, majd a rítus a litánia eléneklésével fejeződött be.

Noha jó néhány vihar elleni ordót ismerünk az európai liturgikus források anyagában, konkrétan e szertartásrend viszonylag kevés szó szerinti párhuzammal rendelkezik. Meglepő, hogy a kimondottan efféle ordókat tartalmazó, hazai kiadású benedikciósönyv sem foglalja magába egy az egyben az itt tárgyalt szöveget.⁴⁷ Tökéletes párhuzamként csupán az *Arca Domini...*, valamint egy hivatalos lengyel szertartáskönyv ordója fogható fel.⁴⁸ Bizonyos részletek, imádságok természetesen több európai szerkönyv szövegével átfedéseket mutatnak.⁴⁹

⁴⁷ FB 1749, 10–13 (részleteiben egyezik).

⁴⁸ AD 1774, 206–210. „Exorcismus contra imminentem tempestatem, tonitruum, fulminum, grandinum, ventorum” (megegyező szöveggel, a litániára csak utalással); POL 1757, 161–165 (megegyező szöveggel).

⁴⁹ MB 1685, 104–114. „Exorcismus contra imminentem tempestatem fulgurum et grandinis, quem dicunt Gregorium XIII. ordinasse” (részleteiben megegyezik), 114–119. „Alia conjuratio efficacissima contra ipsam imminentem tempestatem devote dicenda, ex quodam veteri opusculo exarata” (részleteiben megegyezik); FT 1739, 56–64. „De benedictionibus et exorcismis tempestatum” (teljesen eltérő szöveggel); FRA 1685, 339–348 (két vihar elleni szertartásrend, eltérő szöveggel), 396–408 (AD 1774. címével és szövegével egyezik, de utána még van 8 oldalnyi szöveg); NUCLEUS 1706, 155–171 (lásd FRA 1685, 396–408.); LT 1709, 365–377; THS 1580, 179–180; FD 1697, 236–244. „Conjuratio contra grandines, seu tempestates a daemonibus excitatas” (részben megegyezik); LS 1523, 231–233; MBP 1845, 345–347. „Preces ad repellendam tempestatem duriora minantem”; MED 1815, 332–336.

a) Körmenet esőért

De processione ad petendam pluviam
STR 1625, 243–244.

Aguntur omnia, ut supra in litaniiis majoribus, usque ad finem litaniarum, in quarum precibus dicitur:

Ut congruentem pluviam fidelibus tuis concedere digneris,
Te rogamus audi nos.

In fine postea dicitur: Pater noster. Vers. Et ne nos inducas in tentationem. R.
Sed libera nos a malo.

Psalmus 146. Laudate dominum, quoniam bonus est psalmus [...]

Quo finito dicantur preces. Vers. Operi Domine caelum nubibus. Resp. Et para terrae pluviam. Vers. Ut producat in montibus foenum. Resp. Et herbam servituti hominum. Vers. Riga montes de superioribus tuis. Resp. Et de fructu operum tuorum satiabitur terra. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, in quo vivimus, movemur et sumus, pluviam nobis tribue congruentem, ut praesentibus auxiliis sufficienter adjuti, sempiterna fiducialius appetamus.

Oratio

Praesta, quaesumus omnipotens Deus, ut qui in afflictione nostra de tua pietate confidimus, contra adversa omnia tua semper protectione muniamur.

Oratio

Da nobis, quaesumus Domine, pluviam salutarem, et aridam terrae faciem fluentis caelestibus dignanter infunde. Per dominum nostrum Jesum Christum, etc.

Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo. Vers. Benedicamus Domino. Resp. Deo gratias. Vers. Exaudiat os omnipotens et misericors dominus. Resp. Amen. Vers. Fidelium animae per misericordiam Dei requiescant in pace. Resp. Amen.

b) Körmenet derült égért

Processio ad postulandam serenitatem
STR 1625, 244–245.

Omnia fiant ut supra in litaniiis majoribus; et in litaniarum precibus bis dicatur:

Ut fidelibus tuis aeris serenitatem concedere digneris,
Te rogamus audi nos.

Ad finem obsecrationum, dicitur Pater noster etc. Vers. Et ne nos inducas in tentationem.

Psalmus 66. Deus misereatur nostri, et benedicat nobis [...]

Vers. Adduxisti Domine Spiritum tuum super terram. Resp. Et prohibitae sunt pluviae de caelo. Vers. Cum obduxero nubibus caelum. Resp. Apparebit arcus meus, et recordabor foederis mei. Vers. Illustra faciem tuam Domine super servos tuos. Resp. Et benedic sperantes in te. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui culpa offenderis, poenitentia placaris; preces populi tui supplicantis propitius respice, et flagella tuae iracundiae, quae pro peccatis nostris meremur, averte.

Oratio

Ad te nos Domine clamantes exaudi, et aeris serenitatem nobis tribue supplicantibus: ut qui juste pro peccatis nostris affligimur, misericordia tua praevemente, clementiam sentiamus.

Oratio

Quaesumus, omnipotens Deus, clementiam tuam, ut inundantiam coerceas imbrium, et hilaritatem vultus tui nobis impertiri digneris. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, etc.

c) Zivatar elküldése imákkal

Preces ad repellendam tempestatem
STR 1625, 245–247.

Pulsantur campanae; et qui adesse possunt, in ecclesiam convocatis, dicuntur litaniae ordinariae, in quibus bis dicitur:

A fulgure et tempestate.

Et post litanias, orationemque dominicam,

Psalmus 147. Lauda Jerusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion [..]

Gloria Patri.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine Domini. R. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Ostende nobis Domine misericordiam tuam. R. Et salutare tuum da nobis.
Vers. Adjuva nos Deus salutaris noster. R. Et propter gloriam nominis tui Domine libera nos. Vers. Nihil proficiat inimicus in nobis. Resp. Et filius iniquitatis non apponat nocere nobis. Vers. Fiat misericordia tua Domine super nos. R. Quemadmodum speravimus in te. Vers. Salvum fac populum tuum Domine. Resp. Et benedic hereditati tuae. Vers. Non privabis bonis eos, qui ambulant in innocentia. Resp. Domine Deus virtutum, beatus homo, qui sperat in te. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui culpa offenderis, poenitentia placaris: preces populi tui supplicantis propitius respice, et flagella tuae iracundiae, quae pro peccatis nostris meremur, averte.

Oratio

A domo tua, quaesumus Domine, spirituales nequitiae repellantur, et aerearum discedat malignitas tempestatum.

Oratio

Omnipotens sempiternae Deus, parce metuentibus, propitiare supplicibus; ut post noxios ignes nubium et vim procellarum, in misericordiam transeat laudis comminatio tempestatum.

Oratio

Domine Jesu, qui imperasti ventis et mari, et facta fuit tranquillitas magna, exaudi preces familiae tuae, et praesta, ut hoc signo sanctae crucis +, omnis discedat saevitia tempestatum.

Oratio

Omnipotens et misericors Deus, qui nos et castigando sanas, et ignoscendo conservas: praesta supplicibus tuis, ut et tranquillitatibus optatae consolationis laetemur, et dono tuae pietatis semper utamur. Per dominum nostrum etc.

Aspergatur aqua benedicta.

d) A vihar megáldása és exorcizálása

De benedictionibus et exorcismis tempestatum
FT 1739, 56–64.

Initium sancti evangelii secundum Joannem

In principio erat verbum [...]

Litaniae omnium sanctorum [...]

Psalmus 50. Miserere mei Deus: secundum magnam misericordiam tuam [...]

Psalmus 129. De profundis clamavi ad te domine: domine exaudi vocem meam [...]

Gloria Patri etc.

V. Dominus vobiscum etc.

Oremus

Omnipotens sempiterne Deus, parce metuentibus te, propitiare + supplicantibus tibi, ut hos pernoxios imbres nubium, et procellarum, et comminationem tempestatis in materiam tuae laudis transire facias.

Parce Domine, parce populo tuo, ut dignis flagellationibus castigatus, in tua miseratione respiret. Per dominum etc.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Exaudiat nos omnipotens et misericors dominus. R. Amen. Et fidelium animae etc.

Postea aspergat aerem aqua benedicta in modum crucis ad quatuor partes, dicens:

Benedictio Dei omnipotentis + Patris, et Filii +, et Spiritus Sancti + descendat super has nubes, et omnem iram inimici ab eis repellere dignetur. Amen.

e) Fenyegető vihar, mennydörgés, villámlás, jégeső és szélvihar (stb.) ellen

Exorcismus contra imminentem tempestatem fulgurum et grandinum
SAB 1697, ff. 28r–32v.

Sacerdos indutus superpellicio et stola accenso caereo paschali in medio altaris incipit:

Per signum + crucis de inimicis nostris + libera nos Deus noster + Amen.

In nomine Patris+ et Filii+ et Spiritus + Sancti. Amen.

Dicatur flexis genibus symbolum fidei, Credo, Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, Pater noster etc.

V. Et ne nos inducas in tentationem

R. Sed libera nos a malo

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram
V. Sit nomen Domini benedictum
R. Ex hoc nunc et usque in saeculum
V. Exurgat Deus et dissipentur inimici ejus
R. Et fugiant, qui oderunt eum a facie ejus
V. Exurge Domine adjuva nos
R. Et libera nos propter nomen tuum
V. Domine exaudi orationem meam
R. Et clamor meus ad te veniat
V. Dominus vobiscum
R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine Jesu Christe, qui fecisti coelum et terram, mare et omnia, quae in eis sunt, quique flumini Jordani benedixisti, atque in eo baptizari voluisti, et tuas sanctissimas manu et brachia sanctissima in cruce + extendisti, quibus aerem sanctificasti: obsecramus immensam pietatis et bonitatis tuae abundantiam, quatenus has nubes, quas ante me et post me et supra me, a dextris et a sinistris video, aerem perturbare, dissolvere et annihilare digneris, ut alligata potestas doemonum impie deservientium deficiat et turbetur ad laudem tui sanctissimi nominis et potentissimae majestatis tuae. Qui vivis et regnas etc.

Dein convertatur ad nubes, signat eas cruce dicens:

Circumdet te nubes Deus Pater +, circumdet te + Deus Filius, circumdet te Spiritus Sanctus +. Destruat te Deus Pater+, destruat te Deus Filius+, destruat te Deus Spiritus Sanctus +. Comprimat te Deus Pater +, comprimat te Deus Filius +, comprimat te Deus Spiritus Sanctus +. Amen.

Invocatio SS. Evangelistarum

Sanctus Matthaeus, Sanctus Marcus, Sanctus Lucas, Sanctus Joannes Evangelistae, qui Christi evangelium per quatuor mundi partes divulgaverunt, ipsi sanctis suis meritis et precibus hanc tempestatem a termino isto, et ab omnibus christianorum finibus ab eodem domino nostro Jesu Christo obtineant effugari et depelli.

Exorcismus

Et ego peccator et Christi sacerdos, seu minister, licet indignus, autoritate et virtute ejusdem Dei et domini nostri Jesu Christi, summi imperatoris, non mea potentia innixus et confisus, vobis praecipio immundissimi spiritus, qui has nubes seu nebulas concitatis, in virtute ejusdem Dei domini nostri Jesu Christi + per S. S. ejus incarnationem, per sanctam nativitatem, per baptismum et jejunium, crucem et passionem, per sanctam resurrectionem, per admirabilem ascensionem, per tremendum adventum ejus et judicium; per merita intemeratae semperque virginis Mariae et sanctissimi patris Benedicti, hujusque ecclesiae patroni divi antistitis Martini et sanctorum Stephani, Ladislai ac Emerici confessorum, et per merita omnium sanctorum, ut exeatis ab eis et eas dispergatis in locis sylvestribus et incultis, quatenus nocere non possint hominibus, animalibus, fructibus, herbis, arboribus, aut quibuscunque rebus humanis usibus deputatis. Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

+ Ipse vobis imperat doemones, qui has nubes movetis, de quo in nube lucida dictum est: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.

+ Ipse vobis imperat, qui sua sacratissima cruce et corporis sui sacratissimi extensione aerem purgavit.

+ Ipse vobis imperat, qui per mortem suam vos, principem vestrum mortemque devicit et ligavit, atque aeternis gehennae mancipavit ignibus.

+ Ipse vobis imperat, qui inferno spoliato surrexit a mortuis.

+ Ipse vobis imperat, qui post quadraginta dies nube susceptus, virtute sua ascendit ad coelum.

+ Ipse vobis imperat, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Postea ostendat aut formet crucem in aere dicens:

Ecce signum sanctissimae crucis +, fugite partes adversae, vicit enim vos et mundum dominus noster Jesus Christus, filius Dei, imperator summus, leo de tribu Juda, radix David.

Dein aqua benedicta aspergat ad quatuor partes mundi per modum crucis.

Sequitur invocatio SS. Patronorum

Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison

Christe audi nos, Christe audi nos

Pater de caelis Deus

Fili redemptor mundi Deus

Spiritus Sancte Deus

Sancta Trinitas unus Deus

Sancta Maria

S. Dei Genitrix

S. Virgo Virginum

S. Michael

S. Gabriel

S. Raphael

S. Throni

S. Dominationes

S. Principatus

S. Potestates

S. Virtutes

S. Cherubin

S. Seraphin

Omnes Sancti Angeli, Arch-Angeli

Omnes Sancti Beatorum Spirituum ordines

S. Joannes baptista

S. Joachim

S. Joseph

Omnes Sancti Patriarchae et Prophetae

S. Petre

S. Paule

S. Andrea

S. Jacobe

S. Joannes

S. Thoma

S. Philippe

S. Jacobe

S. Bartholomaeae

S. Matthaeae

S. Simon

S. Thadaee
S. Matthia
S. Barnaba
S. Luca
S. Marce
Omnes Sancti Apostoli et Evangelistae
Omnes Sancti Discipuli Domini
Omnes Sancti Innocentes
S. Stephane
S. Laurenti
S. Vincenti
S. Adalberte
S. Gerarde
S. Bonifaci
Sancte Placide cum Sociis tuis
Sancti Fabiane et Sebastiane
Sancti Cosma et Damiane
Sancti Joannes et Paule
Sancti Gervasi et Protasi
Omnes Sancti Martyres
S. Silvester
S. Gregori
S. Amnbrosi
S. Augustine
S. Martine
S. Germane
S. Anastasi
S. Hieronime
Omnes Sancti Pontifices et Confessores
Omnes Sancti Doctores
S. Pater Benedicte
S. Romane
S. Maure
S. Beda
S. Augustine
S. Bernarde
S. Dominice
S. Amande
S. Ruperte
S. Gunthere

S. Eulogi
S. Aemitiane
S. Coelestine
S. Anselme
S. Zorarde
S. Benedicte Martyr
S. Wilibalde
Omnes Sancti Monachi et Eremitae
S. Rex Stephane
S. Rex Ladislai
S. Dux Emerice
S. Dux Casimire
Omnes Sancti Confessores Domini
S. Anna
S. Maria Magdalena
S. Scholastica
S. Gertrudis
S. Columba
S. Amabilia
S. Margareta
S. Justina
S. Aurea
S. Ursula
S. Catharina
S. Barbara
S. Elisabeth
S. Anastasia
Omnes Sanctae Virgines et Viduae
Omnes Sancti et Sanctae Dei intercedite pro nobis

Propitius esto
    Parce nobis Domine
Propitius esto
    Exaudi nos Domine
Ab omni malo
    libera eum Domine
Ab omni peccato
    libera eum Domine
Ab ira tua
    libera eum Domine

A subitanea et improvisa morte
libera eum Domine
Ab insidiis diaboli
libera eum Domine
Ab ira, odio et omni mala voluntate
libera eum Domine
A spiritu fornicationis
libera eum Domine
A fulgure et tempestate
libera eum Domine
A morte perpetua
libera eum Domine
Per mysterium sanctae incarnationis tuae
libera eum Domine
Per adventum tuum
libera eum Domine
Per nativitatem tuam
libera eum Domine
Per baptismum et sanctum jejunium tuum
libera eum domine
Per crucem et passionem tuam
libera eum Domine
Per mortem et sepulturam tuam
libera eum Domine
Per sanctam resurrectionem tuam
libera eum Domine
Per admirabilem ascensionem tuam
libera eum Domine
Per adventum Spiritus Sancti paracliti
libera eum Domine
In die iudicii
libera eum Domine

Peccatores

Te rogamus audi nos
Ut nobis parcas
Te rogamus audi nos
Ut nobis indulgeas
Te rogamus audi nos

Ut ad veram poenitentiam nos perdicere digneris
Te rogamus audi nos

Ut ecclesiam tuam sanctam regere et conservare digneris
Te rogamus audi nos

Ut domnum apostolicum et omnes ecclesiasticos ordines in sancta religione
conservare digneris
Te rogamus audi nos

Ut inimicos sanctae ecclesiae humiliare digneris
Te rogamus audi nos

Ut regibus et principibus Christianis pacem et veram concordiam donare
digneris
Te rogamus audi nos

Ut cuncto populo Christiano pacem et unitatem largiri digneris
Te rogamus audi nos

Ut nosmetipsos in tuo sancto servitio confortare et conservare digneris
Te rogamus audi nos

Ut mentes nostras ad coelestia desideria erigas
Te rogamus audi nos

Ut omnibus benefactoribus nostris sempiterna bona retribuas
Te rogamus audi nos

Ut animas nostras fratrum propinquorum et benefactorum nostrorum ab aeterna
damnatione eripias
Te rogamus audi nos

Ut fructus terrae dare et conservare digneris
Te rogamus audi nos

Ut hos grandines a doemonibus excitatos in aquam resolvere digneris
Te rogamus audi nos

Ut hos grandines circumdare et dissolvere digneris
Te rogamus audi nos

Ut hos grandines annihilare et a partibus fidelium depellere et effugare digneris
Te rogamus audi nos

Ut hos grandines benedicere et dividere digneris
Te rogamus audi nos

Ut hos grandines disperdere et destruere digneris
Te rogamus audi nos

Ut omnibus fidelibus defunctis requiem aeternam donare digneris
Te rogamus audi nos

Ut nos exaudire digneris
Te rogamus audi nos

Filii Dei

Te rogamus audi nos

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi
parce nobis

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi
exaudi nos Domine

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi
miserere nobis.

Christe audi nos

Christe audi nos

Kyrie eleison

Christe eleison

Kyris eleison

Dein dicitur totum Pater noster.

f) A levegő megáldása nyáron

Benedictio aeris, quae dominicis et festis diebus per aestatem in ecclesiis parochialibus ante vel post sacrificium missae fieri potest
COL 1798, 261–262.

Vers. A fulgure et tempestate.

Resp. Libera nos Domine Jesu Christe.

Vers. Fiat misericordia tua Domine super nos.

Resp. Quemadmodum speravimus in te.

Vers. Domine exaudi orationem meam.

Resp. Et clamor meus ad te veniat.

Vers. Dominus vobiscum.

Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

A domo tua, quaesumus Domine, spirituales nequitiae repellantur et aerearum discedat malignitas tempestatum. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Quaesumus omnipotens Deus, ut intercessione sanctae Dei genitricis Mariae, et sanctorum angelorum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, virginum et viduarum, atque omnium sanctorum tuorum continuum nobis praestes subsidium, tranquillam auram permittas, atque contra fulgura et tempestates desuper nobis indignis tuam salutem effundas de caelis, et generi humano semper aemulas dextera potentiae tuae aereas conteras potestates.

Deus, qui omnium rerum tibi servientium naturam, per ipsos motus aeris ad cultum tuae majestatis institutis, tranquillitatem nobis tuae misericordiae, remotis aeris terroribus permanere permittas, ut cujus iram expavemus, clementiam sentiamus. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

II. Építmények, helyek

1. Templom

A kereszténység szent helyeinek rangsorában első helyen a templom áll. Jelentőségét kiemeli, hogy felszentelését (*consecratio*) csupán püspök (*ordinarius*) végezhette el krizmával a pontifikáléban előírt módon. Benedikció egyrészt a templomok alapkövetelését, másrészt – szükség esetén – a felszentelés előtt az elkészült épület miszésre történő átadását kísérhette. Ezekben az esetekben is csupán püspöki engedéllyel végezhetette szerep a szertartást.⁵⁰

A templom alapkövetelésének legkorábbi hazai szertartásrendjét a *Pray-kódex* foglalja magába.⁵¹ Az itt közölt ordót a *Rituale Romanum* alapján emelte be az esztergomi szerkönyvbe Pázmány Péter (a).⁵² Ugyanez igaz az új templom vagy oratórium benedikciójának szertartására is (b).⁵³ A rituálék harmadik – templommal kapcsolatos – eljárása a megszentelt templom helyreállítása (*ritus reconciliandi ecclesiam violatam, si nondum erat ab episcopo consecrata*) volt.⁵⁴ A megfertőzés bizonyos bűntények vagy alantas cselekmények következtében állt elő: például gyilkosságot, vérontást követtek el benne, alantas célokra (istálló, színház) használták fel, kiközösítettet vagy pogányt temettek el benne.⁵⁵ Az említett ordókat a hazai hivatalos rituálék egyöntetűen átvették. Tekintetbe véve a templommal kapcsolatos benedikciós eljárások „hivatalos” jellegét, azok általában kívül estek az „alternatív” gyűjtemények összeállítóinak látószögén.

a) Alapkövetel

Ritus benedicendi et imponendi primarium lapidem pro ecclesia aedificanda, servandus a sacerdote facultatem habente ab episcopo
STR 1625, 192–198.

⁵⁰ Mihályfi 1918, 192–197.

⁵¹ Zalán 1927, 57–58.

⁵² Előképe: ROM 1614, 156–160.

⁵³ Vö. ROM 1614, 160–164.

⁵⁴ ROM 1614, 164–166; STR 1625, 203–206.

⁵⁵ Mihályfi 1918, 197–198.

Ecclesiam ex episcopi auctoritate tantum, juxta sacrorum canonum decreta, aedificari fas est. Si vero sacerdos ejus aedificationis primarium lapidem benedicendi potestatem habens, ejusmodi functionem peragat, hunc ritum servabit.

Pridie quam primarius lapis benedicatur, ligneam crucem in loco, ubi debet esse altare, figat ipse vel alius sacerdos. Sequenti vero die lapis in ecclesiae fundatione ponendus, qui debet esse quadratus et angularis, benedicatur hoc modo:

Sacerdos indutus amictu, alba, cingulo, stola et pluviali albi coloris, adhibitibus aliquot sacerdotibus et clericis, salem et aquam benedicit; nisi prius in promptu habeat jam benedictam ordinaria benedictione, ut supra, fol 166. et interim dum cantatur a clericis antiphona cum psalmo sequenti, aspergit locum, ubi crux posita est, cum aqua benedicta.

Antiphona. Signum salutis pone Domine Jesu Christe in loco isto, et non permittas introire angelum percutientem.

Psalmus 83.

Finito psalmo, sacerdos versus ad locum per eum aspersum, dicit:

Oremus

Domine Deus, qui licet caelo et terra non capiaris, domum tamen dignaris habere in terris, ubi nomen tuum jugiter invocetur: locum hunc, quaesumus, beatae Mariae semper Virginis, et B. N. (*nominando sanctum vel sanctam, in cujus honorem ad nomen fundabitur ecclesia*), omniumque sanctorum intercedentibus meritis, sereno pietatis tuae intuitu visita, et per infusionem gratiae tuae ab omni inquinamento purifica, purificatumque conserva; et qui dilecti tui David devotionem in filii sui Salomonis opere complevisti, in hoc opere desideria nostra perficere digneris; effugiantque omnes hinc nequitiae spirituales. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Postea stans benedicit primarium lapidem, dicens:

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini.

Resp. Qui fecit caelum et terram.

Vers. Sit nomen domini benedictum.

Resp. Ex hoc nunc et usque in saeculum.

Vers. Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes.

Resp. Hic factus est in caput anguli.

Vers. Tu es Petrus.

Resp. Et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.

Vers. Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto.

Resp. Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in saecula saeculorum, Amen.

Oremus

Domine Jesu Christe fili Dei vivi, qui es verus omnipotens Deus, splendor et imago aeterni Patris, et vita aeterna, qui es lapis angularis de monte sine manibus abscissus, et immutabile fundamentum; hunc lapidem collocandum in tuo nomine confirma: et tu, qui es principium et finis, in quo principio Deus Pater ab initio cuncta creavit, sis, quaesumus, principium et incrementum, et consummatio ipsius operis, quod debet ad laudem et gloriam tui nominis inchoari. Qui cum Patre et Spiritu Sancto vivis et regnas Deus per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Tunc aspergit lapidem ipsum aqua benedicta; et accepto cultro, per singulas partes sculpsit in eo signum crucis, dicens: In nomine Patris +, et Filii +, et Spiritus + Sancti. Resp. Amen. Quo facto dicit:

Oremus

Benedic + Domine creaturam istam lapidis, et praesta per invocationem sancti tui nominis, ut quicumque ad hanc ecclesiam aedificandam pura mente auxilium dederint, corporis sanitatem, et animae medelam percipiant. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Postea dicantur litaniae ordinariae, sine orationibus in fine positis; uti infra, in processione litaniarum majorum.

Quibus dictis, parato caemento et caementario assistente, sacerdos inchoat, clericis prosequentibus antiphonam:

Mane surgens Jacob, erigebat lapidem in titulum, fundens oleum desuper, votum vovit Domino: Vere locus iste sanctus est, et ego nesciebam.

Psalmus 126.

Quo dicto sacerdos stans tangit et ponit ipsum primarium lapidem in fundamento, dicens:

In fide Jesu Christi collocamus lapidem istum primarium hoc fundamento, in nomine Patris + et Filii + et Spiritus + Sancti, ut vigeat vera fides hic, et timor Dei, fraternaque dilectio; et sit hic locus destinatus orationi, et ad invocandum et laudandum nomen ejusdem domini nostri Jesu Christi. Qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Interim caementarius locat ipsum lapidem cum caemento: postea sacerdos spargit super lapidem aquam benedictam, dicens: Asperges me Domine hyssopo, et mundabor, lavabis me, et super nivem dealbabor.

Psalmus [50.]: Miserere mei Deus, secundum magnam etc. ut supra, fol 132. dicitur totus cum Gloria Patri.

Quo dicto sacerdos spargit aquam benedictam per omnia fundamenta, si sunt aperta; si vero non sunt aperta, circuit aspergendo fundamenta ecclesiae designata. Et incipiens aspergere, inchoat antiphonam clero prosequente:

O quam metuendus est locus iste! Vere non est hic aliud, nisi domus Dei, et porta caeli.

Psalmus 86.

Antiph. O quam metuendus est locus iste! Vere non est hic aliud, nisi domus Dei, et porta caeli.

Interim aspergendo procedit usque ad fundamenta aperta, seu designata, et repetita antiphona stans dicit: Oremus. Ministri: Flectamus genua. Resp. Levate.

Omnipotens et misericors Deus, qui sacerdotibus tuis tantam prae caeteris gratiam contulisti, ut quidquid in tuo nomine digne perfecteque ab eis agitur, a te fieri credatur: quaesumus immensam clementiam tuam, ut quidquid modo visitaturi sumus, visites: et quidquid benedicturi sumus, bene+dicas; sitque ad nostrae humilitatis introitum, sanctorum tuorum meritis, fuga daemonum, angeli pacis ingressus. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Deus, qui ex omnium cohabitatione sanctorum aeternum majestati tuae condis habitaculum, da aedificationi tuae incrementa caelestia; ut quod te jubente fundatur, te largiente perficiatur. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

b) Új templom vagy oratórium

Ritus benedicendi novam ecclesiam, seu oratorium publicum, ut ibi sanctissimum missae sacrificium celebrari possit
STR 1625, 198–203.

Sacerdos novam ecclesiam de licentia episcopi benedicturus, ut in ea divinum sacrificium missae rite celebretur, stola ac pluviali albi coloris indutus, aliquot sacerdotibus et clericis adhibitis, praelata cruce media inter duos clericos deferentes cereos accensos, mane procedit ad primariam ecclesiae vel oratorii januam; ubi stans capite aperto, conversus ad eam, dicit absolute orationem.

Actiones nostras, quaesumus Domine, aspirando praeveni, et adjuvando proseguere, ut cuncta nostra oratio et operatio a te semper incipiat, et per te coepta finiatur. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Deinde inchoat antiphonam. Asperges me Domine, etc. et clerus alternatim dicit Psalm. Miserere mei Dei ut supra fol 132. in fine Gloria Patri. Interim circumdant exterius ecclesiam, (quae intus debet esse vacua et nuda, et pariter altaria nuda, excluso populo, donec absoluta sit benedictio;) et sacerdos, accepto aspergillo ex herba hyssopi ad ejus dexteram se convertens, parietes ecclesiae in superiori parte, et in fundamentis, cum aqua benedicta aspergit dicens: Asperges me Domine hyssopo, et mundabor; lavabis me, et super nivem dealbabor.

Reversi ad locum unde processio initium habuit, repetita antiphona a clero, sacerdos stans ut prius versus ecclesiam, dicit: Oremus. et ministri: Flectamus genua. Resp. Levate.

Oratio

Domine Deus, qui licet caelo et terra non capiaris, domum tamen dignaris habere in terris, ubi nomen tuum jugiter invocetur: locum hunc, quaesumus, beatae Mariae semper Virginis, et beati N. omniumque sanctorum intercedentibus meritis, sereno pietatis tuae intuitu visita, et per infusionem gratiae tuae ab omni inquinamento purifica, purificatumque conserva; et qui dilecti tui David devotionem in filii sui Salomonis opere complevisti, in hoc opere desideria nostra perficere digneris; effugiantque omnes hunc nequitiae spirituales. Per dominum nostrum, etc.

Qua finita oratione, omnes bini in ecclesiam intrantes ad altare majus procedunt, litanias decantantes; quas vide infra, in processione litaniarum majorum. Ubi

dictum fuerit, Ut omnibus fidelibus defunctis requiem aeternam donare digneris, te rogamus audi nos, surgit sacerdos, et intelligibili voce dicit: Ut hanc ecclesiam et altare ad honorem tuum, et nomen sancti tui N. purgare et benedicere + digneris, Te rogamus audi nos, cum dicit Benedicere, manu dextera benedicit ecclesiam, et altare: deinde, ut prius, genuflexit, donec perficiantur litaniae, et cantores prosequantur:

Ut nos exaudire digneris, te rogamus audi nos.

Fili Dei, te rogamus audi nos.

Agnus Dei, te rogamus audi nos.

Dicto ultimo Kyrie eleison, sacerdos stans dicit: Oremus. Ministri: Flectamus genua. Resp. Levate.

Praeveniat nos, quaesumus Domine, misericordia tua, et intercedentibus omnibus sanctis tuis, voces nostras clementia tuae propitiationis anticipet. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Tum distans ab altari congruenti spatio genuflexus, et se signans, dicit: Deus in adiutorium meum intende, et statim surgit clero respondente: Domine ad adiuvandum me festina. Ipse vero stans dicit: Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto. Chorus respondet: Sicut erat in principio, etc. Postea sacerdos dicit: Oremus. Ministri: Flectamus genua. Resp. Levate.

Oratio

Omnipotens et misericors Deus, qui sacerdotibus tuis tantam prae caeteris gratiam contulisti, ut quidquid in tuo nomine digne perfecteque ab eis agitur, a te fieri credatur, quaesumus immensam clementiam tuam, ut quidquid modo visitaturi sumus, visites; et quidquid benedicturi sumus, bene+dicas, sitque ad nostrae humilitatis introitum, sanctorum tuorum meritis, fuga daemonum, angeli pacis ingressus. Per dominum nostrum Jesum Christum, etc.

His dictis inchoat antiphonam: Benedic Domine domum istam nomini tuo aedificatam. Cum tribus psalmis sequentibus, videlicet:

Psalmus 119., 120., 121.

Antiph. Benedic Domine domum istam nomini tuo aedificatam.

Interim aspergit interius parietes in parte superiori et inferiori, inchoans aspersionem a parte evangelii, dicens: Asperges me Domine, etc. tum ad altare reversus, dicit: Oremus. Flectamus genua. Resp. Levate.

Deus, qui loca nomini tuo dicanda sanctificas, effunde super hanc orationis domum gratiam tuam, ut ab omnibus hic nomen tuum invocantibus, auxilium tuae misericordiae sentiatur. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, etc.

His peractis dicitur missa de tempore occurrenti, vel de sancto.

Ecclesia vero quamvis a simplice sacerdote, ut supra, sit benedicta, ab episcopo tamen consecranda est.

2. Temető

A temetők (*coemeterium*) felavatásának szertartásai nagyfokú hasonlóságot mutatnak a templommal kapcsolatos eljárásokkal. Függetlenül attól, hogy a templom körüli vagy attól távol eső temetőről van szó, ezen a téren is alapvetően kétféle rítussal számolhatunk annak megfelelően, hogy püspök vagy felszentelt pap végzi a szertartást. Előbbi esetben a pontifikále alapján egy ünnepélyes ceremónia, utóbbi esetben az érvényes rituálé alapján egy egyszerűbb benedikció hangzott el.⁵⁶

A temető megszentelésének korai leírását számunkra a *Pray-kódex* őrizte meg.⁵⁷ A *Rituale Romanum* megjelenése (1614) után fokozatosan egységesülő katolikus szerkönyvek szövegei nem mutatnak változatosságot ezen a téren. Pázmány Péter korai előfutárát jelenti azoknak a főpásztoroknak, akik – a megújított rituálék összeállításakor – ezen a téren is a római mintát követték. Az alábbiakban mi is ezt a meghatározó szerepű szertartásrendet közöljük (a).⁵⁸ A benedikciót szerpapok csak püspöki engedéllyel végezheték. A kijelölt helyen már előző nap embermagasságú fakeresztet állítottak fel, amelyre a szertartás végén három megújított gyertya került. Akárcsak a római rituáléban, az esztergomi szerkönyvben is önálló rítust közöltek a (templomhoz hasonló módon) megszentelt temető helyreállítására (b).⁵⁹

a) Új temető

Ritus benedicendi novum coemeterium per sacerdotem ab episcopo delegatum
STR 1625, 206–208.

Pridie quam fiat benedictio, ponitur in medio coemeterio benedicendo lignea crux, alta ad staturam hominis; et ante ipsam crucem, in terra figitur paxillus tridens ligneus, altus ad cubitum unum, aptus ad affigendum illi tres candelas.

Sequenti die mane, sacerdos in sacristia paratus amictu, alba, cingulo, stola, et pluviali albi coloris; adhibitis aliquot sacerdotibus et clericis indutis superpelliceis, qui deferant vasculum aquae benedictae, aspergillum, et thuribulum cum incensi

⁵⁶ Mihályfi 1918, 239–243.

⁵⁷ Zalán 1927, 58. Több középkori temetőszentelési ordót közöl: Martène 1736–1738, II. 822–828.

⁵⁸ A római mintára: ROM 1614, 166–168. Példa az európai párhuzamra: PAS 1751, 154–156.

⁵⁹ ROM 1614, 168–169.

navicula, et hoc rituali libro, et tribus candelis cereis, procedit ad coemeterium benedicendum ante crucem in medio positam; et affiguntur et accenduntur tres candelae super ligneum paxillum; et sacerdos ante crucem et candelas, stans discooperto capite, dicit:

Oremus

Omnipotens Deus, qui es custos animarum, et tutela salutis, fides credentium, respice propitius ad nostrae servitutis officium, et ad introitum nostrum purgetur +, benedicatur +, et sanctificetur + hoc coemeterium, ut humana corpora hic post vitae cursum quiescentia, in magno iudicii die simul cum felicibus animabus mereantur adipisci vitae perennis gaudia. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Mox ante ipsam crucem omnes, genibus flexis, dicunt litanias ordinarias, (quae sunt infra in litaniarum majorum processione), incipiente cantore, ceteris respondentibus. Et cum dictum fuerit, Ut omnibus fidelibus defunctis etc. Te rogamus audi nos. Sacerdos surgit, et clara voce dicit, producens manu signum crucis: Ut hoc coemeterium purgare et benedicere + digneris, Te rogamus audi nos. Deinde sacerdos, ut prius genuflexit, et litaniae perficiuntur.

Quibus finitis surgunt omnes, et sacerdos crucem aspergit aqua benedicta, dicens antiphonam: Asperges me Domine hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor. Miserere mei Deus, etc. dicitur totus ab astantibus, cum Gloria Patri etc. ut supra fol. 132., quo dicto, repetitur antiphona. Dum dicitur psalmus, sacerdos circuit, et perambulat totum coemeterium, incipiens ad ejus dexteram, aspergens ubique aqua benedicta. Quo facto redit ante crucem, et ad ipsam respiciens dicit:

Oremus

Deus, qui es totius orbis conditor et humani generis redemptor, cunctarumque creaturarum visibilium et invisibilium perfectus dispositor; te supplici voce ac puro corde exposcimus, ut hoc coemeterium, in quo famulorum famularumque tuarum corpora quiescere debent post curricula hujus vitae labentia, purgare +, benedicere +, et sanctificare + digneris: quique remissionem omnium peccatorum per tuam magnam misericordiam in te confidentibus praestitisti, corporibus quoque eorum in hoc coemeterio quiescentibus, et tubam primi archangeli expectantibus, consolationem perpetuam largiter impartire. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Tunc figit in summitate crucis unam ex tribus candelis ardentibus, et alias duas similiter ardentem in duobus brachiis ejusdem crucis. Deinde incensat ipsam crucem, et aspergens aqua benedicta redit cum ministris in sacrisitam.

b) Megsértett temető helyreállítása

Ordo reconciliandi coemeterium violatum, sive ecclesiae contiguum sit, sive separatum, ubi ecclesia non est polluta
STR 1625, 208–210.

[...]

Domine pie, qui agrum figuli pretio sanguinis tui in sepulturam peregrinorum comparari voluisti, quaesumus dignanter reminiscere clementissimi hujus mysterii tui. Tu es enim Domine figulus noster, tu quietis nostrae ager, tu agri hujus pretium. Tu dedisti etiam, et suscepisti. Tu de pretio tui vivifici sanguinis nos requiescere donasti. Tu ergo Domine, qui es offensionis nostrae clementissimus indultor, expectantissimus judicator, iudicii tui superabundantissimus miserator, iudicium tuae justissimae severitatis abscondens post miserationem tuae pie redemptionis, adesto exauditor, et effector nostrae reconsiliationis; hocque coemeterium peregrinorum tuorum, coelestis patriae incolatum exspectantium, benignus purifica et reconcilia; et hic tumulorum et tumulandorum corpora, de potentia et pietate tuae resurrectionis ad gloriam incorruptionis non damnans, sed glorificans resuscita. Qui venturus es iudicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Resp. Amen.

3. Ház

Az emberi hajlékok elemi igényből fakadó egyházi megáldásának számos változata ismert a középf- és kora újkorban Európában.⁶⁰ Az új ház megáldásának (d) széles körben elterjedt szokása mögött elemi hiedelmek sokasága húzódik.⁶¹ Az évente ismétlődő házaldás (*benedictio domorum*) két legismertebb időpontja nagyszombat és vízkereszt napja volt.⁶² Utóbbi rítus általában összekapcsolódott a vízszentelés szertartásával, tehát csak ott és akkortól volt szokásban, ahol vízkereszt napján vizet szenteltek. A német középkori liturgikus források például nélkülözik ezt az ordót, csakúgy mint a nagyszombati házszentelés menetének leírását. Ottani megjelenésére és fokozatos (nem teljesen általános) elterjedésére csupán a 16. századtól került sor.⁶³ Több mint valószínű, hogy a vízkereszt szokás a nagyszombati víz és házszentelés analógiájára fejlődött ki. A szokás kialakulásában a vízszentelés mellett az ugyanekkor szokásos tömjénáldásnak is lehetett szerepe, ezen a téren talán elég például a templomszenteléseknél füstölt tömjén deklarált gonoszűző célzatára utalnunk. A házakat megáldó papok vagy kísérik liturgikus cselekedeteik (pl. imák, szenteltvízzel való meghintés) mellett sokféle alkalmazták a „három királyok” nevének kezdőbetűiből és az adott évszámból álló, alapvetően mágikus célzatú megjelölést (mondjuk: 18 + C + M + B + 67) a házak ajtófélfáin, amelyhez külön erre a célra megáldott krétát használtak. A vízkereszt krétaáldás szövege Európában csak a kora újkorból adatható.⁶⁴ A vízkereszt házszentelés hazai liturgia- és művelődéstörténete még nem kellőképpen tisztázott. Az egyházi szokás nálunk a késő középkortól kezdve a legújabb korig adatható. A 17–18. században országosan elterjedt szokás visszaesésében II. József tiltó rendelkezései játszottak komoly szerepet. A házszentelés szerepe ettől kezdve jobbra csak a ferencesek működési körzeteiben, a peremterületeken (Dél-Alföld, Székelyföld) maradt fenn. A házszentelés leírásai a szigorúan vett, hivatalos egyházi szertartás és bizonyos profán, népi szokáselemek keveredését mutatják. A szokásnak a házak, istállók védelmére irányuló egyértelmű funkciója mellett egyház-irányítási indíttatása is volt. A hívek sok helyen ekkor fizették ki az egyházi

⁶⁰ Általában a ház megáldásáról: Probst 1857, 128–130; Franz 1909, I. 604–610. A mainzi rítusban: Reifenberg 1971–1972, 464–474.

⁶¹ Az itt közölt ordó 12. századi előképére: Franz 1904, 103. További középkori párhuzamok: Freisen 1898a, 158–159. Ugyanez a rítus került be a *Missale Romanum* első kiadásába is: MR 1570, f. 48. A római rituáléban: ROM 1614, 145–146. Eltérő változatot közöl: POL 1743, 87–89. Kézírási adata egy 16. századi liturgikus kézikönyvben: Radó 1944, 47–48.

⁶² A nagyszombati házszenteléshez: Probst 1857, 149–152.

⁶³ Franz 1909, I. 609–610.

⁶⁴ Radó 1961, II. 1136; Franz 1909, I. 422–434, 604–610; Artner 1923, 80.

adót (pénz vagy terményjáradék formájában). A pap emellett mintegy „családlátogatást” is tartott ekkor, amely a beszélgetésen kívül a családi élet és gyereknevelés évenkénti felügyeletére is alkalmat adott.⁶⁵

Ami a hazai liturgikus forrásokat illeti, hivatalos szertartáskönyveink – a mintaadó római rítus alapján kialakított *Rituale Strigoniense* nyomán – csupán a nagyszombati (b) házszentelés menetét írták elő.⁶⁶ Emellett – nem nevezve meg a terminust – egy bármikor „máskor” használható formulát adtak (c).⁶⁷ A hazai kiadású „félhivatalos” benedikciósönyveink ehhez keveset tesznek hozzá.⁶⁸ A *Fasciculus triplex* egy fejezete a karácsony vigíliáján tartandó házszentelésről szól, amelyben liturgikus szövegeket nem, csupán történeti leírást nyújt.⁶⁹ Ezenkívül a *benedictio loci* alább más forrásból ismertetett szertartása bevezetőjében tesz említést az „újév első napjaiban” szokásos házáldásról, amely megfüstöléssel járt együtt, és csupán a főépületeket érintette.⁷⁰ A ferences ihletésű *Arca Domini* külön megjelölés nélkül közöl egy viszonylag hosszú házáldási szertartást (a), amelyhez a megfertőződött hajlékok benedikciója és exorcizmusa (e), valamint a tűzvész elleni védelmet szolgáló ceremónia csatlakozik (f).

A pannonthalmi kézirat szertartáskönyvben a démonok által zaklatott ház exorcizálásának rítusa szerepel (g). A monumentális szertartásrend szinte az áldás-/átokgyakorlat valamennyi rítuselemét magában foglalja. Tartalmaz áldásokat, imádságokat, átkokat (*adjuratio*), himnuszokat, bibliai textusokat, zsoltárokat, valamint bevezető és átvezető rezponzóriumokat egyaránt. A démonüzés materiális eszközeként a szenteltvíz és a tömjénező is bevetésre került. A szertartás a Szentháromság segítségül hívásával, a *Veni creator spiritus...* himnusz elénekelésével kezdődött. Ezután három rövidebb oráció következett a megáldandó házban élő családért, majd a pap – két könyörgésben – az isteni erő és hatalom általa történő kifejeződéséért fohászzkodott. Ezt követte az egyes szám második személyben elmondott *adjuratio*, amely a Sátán közvetlen kiűzésére irányult Krisz-

⁶⁵ A szokáskör legteljesebb leírása: Bálint 1973, 157–164.

⁶⁶ Római előképére: ROM 1614, 144–145.

⁶⁷ ROM 1614, 145.

⁶⁸ Kimondottan vízkereszti házszentelési rítussal jobbra csak a külföldi kiadású szertartáskönyvekben találkozunk: FRA 1685, 64–65. „Benedictio Domus in Vigilia Epiphaniae Domini”; Locatello 1706, 198–199; VIEN 1730, 254–255. „Benedictio domorum in vigilia Epiphaniae Domini”; VIEN 1889, 10–12.

⁶⁹ FT 1739, 79–80.

⁷⁰ „In principio cujuslibet anni solent in certis regionibus christianis romano-catholicis parochi, incolarum suorum habitacula benedicere... Asperguntur deinde aqua benedicta habitacula omnia, vel principaliora, et thurificantur, si haberi poterit thus benedictum” – FT 1739, 22–24. Maga a szertartásszöveg a *Rituale Strigoniense* alább idézendő rítusával egyezik.

tus nevére és tetteire történő hivatkozással. Az ezután következő öt zsoltár⁷¹ el-
éneklése közben a szertartást végző pap meghintette szenteltvízzel a ház négy sar-
kát. A zsoltárokat Kyrie és Miatyánk zárta le. A második egységben mindössze
egy rövid oráció került az újabb öt zsoltár⁷² (Kyrie és Miatyánk) elé. A harmadik
szertartási egység ugyanígy nézett ki, újabb öt zsoltárral.⁷³ Mindeközben a pap fo-
lyamatosan hintette szenteltvízzel a ház helyiségeit. Ezután – egy újabb orációt
követően – Isten szolgája Szent Benedek öt keresztjét helyezte el (megáldására
lásd a [III. 18. j.] ordót) néhány szem szentelt tömjén társaságában a házban. (Né-
gyet a sarkokba, egyet pedig a bejárati ajtó fölé tett, „mert gyakran szoktak ott
varázslások és bájolások rejtőzni”.) Majd a ház közepére állt, és felolvasta Lukács
evangéliumának 19. fejezetét. Ezután Szent Mihály arkangyal közbenjárására
megáldotta a tömjénezőbe helyezett tömjént, és megfüstölte a házat. Végül a ház
ajtaját tömjénezte meg, majd a négy égtáj felé fordult. A szertartás lezárásaként,
egy oráció után, a pap megáldotta a házat és a benne lakókat, majd – a bencés
ördő sajátosságaként – Krisztus keresztjére és Szent Benedek érdemeire hivatkoz-
va egy hármass szerkezetű áldással búcsúzott el.

A szertartás párhuzamai között mindenekelőtt az *Arca Domini* részben jelent-
kező,⁷⁴ valamint a *Manuale benedictionum* teljesen szöveghű analógiáiról kell
megemlékeznünk.⁷⁵ A térben távolabbi párhuzamok szintén nagyrészt a „félhiva-
talous” gyakorlathoz kötődnek,⁷⁶ de több hivatalos szertartáskönyvben is megta-
láljuk ezt az áldástípust.⁷⁷ Az egyik ilyen a milánói szertartásrend,⁷⁸ amely körülmény tovább erősíti azt az adatot, miszerint eredetileg a Borromei Szent Károly
alatt megtartott IV. milánói zsinat újította fel a középkori ordót.⁷⁹

⁷¹ Bár forrásunk nem jelzi, analógiák alapján sejthető, hogy az „első graduális zsoltárok” kifejezés alatt itt a *Vulgata* számozása szerinti 119., 120., 121., 122. és a 123. zsoltár ér-
tendő.

⁷² Vélhetően a 124., 125., 126., 127. és 128. zsoltár.

⁷³ A 129., 130., 131., 132., 133. zsoltár.

⁷⁴ AD 1774, 181–189. „Benedictio domus” (részben megegyező szöveggel).

⁷⁵ MB 1685, 232–250 (teljesen megegyező címmel és szöveggel).

⁷⁶ FRA 1685, 112–136 (két szertartásrend, apróbb eltérésekkel MB 1685 ordójához ké-
pest); Nucleus 1706, 185–195 (lásd MB 1685); OSN 1653, 354–360 (FRA 1685. szöve-
gével egyezik); LT 1709, 253–260.

⁷⁷ ARG 1590, 280–283; PAS 1751, 149–152 (részben megegyező szöveggel); LS 1523, 233–
234; SAL 1575, 326–346 (salzburgi rítus); Reifenberg 1971–1972, II. 469–474 (a mainzi
rítusról); MBP 1845, 269–279.

⁷⁸ MED 1815, 338–345. „Benedictio domus a daemone vexatae, aut tempore pestis”.

⁷⁹ Erre a körülményre a keleti rítus hasonló szertartását ismertető gyűjtemény utal: Goar
1647, 716–718.

a) Általános

Benedictio domus
AD 1774, 181–187.

Praeferatur candela benedicta et crux: flexis genibus dicantur lytaniae de omnibus sanctis, ut in Breviario. Sacerdos post peccatores surgens dicat:

Ut hanc domum bene+dicere digneris. Ut hanc domum bene+dicere et custodi+re digneris. Ut hanc domum bene+dicere, custo+dire et ab omni malo praeser+vare digneris.

Sacerdos genuflexus prosequitur.

Ut nos exaudire digneris. Te rogamus audi nos. Filii Dei. Agnus Dei. Pater noster.

V. Domine exaudi [etc.]
Dominus vobiscum [etc.]

Oremus

Domine sancte Pater bene+dic domum istam, bene+dic introitum nostrum, bene+dic ingressum pedum nostrorum.

O domine Jesu Christe quaesumus, qui discipulis tuis dixisti: in quamcunque domum intraveritis, salutate eam dicentes: pax huic domui: veniat pax illa super domum istam, et super omnes, qui eam inhabitant nunc, et inhabituri sunt, et eos, Domine, ab omni infirmitate eripere et liberare digneris, et replere centesimo fructu vini et olei et frumenti, et in futurum illis aeternam concedere gloriam. Qui vivis etc.

Benedic, Domine, domum istam et locum istum cum aedificiis suis: et sit ibi sanitas, sanctitas, virtus et plenitudo legis, obedientiaque Deo Patri, Filio et Spiritui Sancto. Haec bene+dictio sit super domum istam, et super omnes habitantes in ea. Per Christum dominum nostrum. Sancti angeli Dei descendant in hanc domum, et eam defendant et protegant ab omnibus daemonibus et factoris, per pietatem Dei semper. Amen.

Conserva Domine domum istam impollutam, quam a spiritibus immundis flagellantibus nunc mundo, + purgo, + benedico, + et sanctifico: egrediatur fons de

domo tua, Domine, super domum illam; ut irrigetur misericordia tua, et dic angelo percutienti: cesset jam manus tua; appareat majestas tua, et sanctificet + hoc habitaculum.

Sancta Maria Virgo Mater misericordiae et consolatrix afflictorum, sanctique Dei omnes intercedite pro ea.

Domine Jesu Christe per passionem tuam benedic + et sanctifica + hanc domum et locum istum. Et ego N. sacerdos et servus tuus, in tuo nomine destruo + et annihilatio + facturas, et omnia maleficia facta vel fienda in hac domo, et benedico + et sanctifico + hanc domum: ut daemones et facturae eorum non possint stare, nec durare, sed nunc omnia destruantur et deficiant. In nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti. R. Amen.

Peto Domine per tuam bonitatem, ut domus et locus iste sit bene+dictus a tua dextera: ut sit ignis ardens daemonibus; ut semper fugiant confusi, nec ullo modo possint stare, nec latere, vel die, vel nocte, et omnes habitantes securi sint, et quiescant in tua pace, sine turbatione, et sine aliquo nocumento diabolico, et tua benedictio sit semper super domum et locum istum, et super omnes habitantes in eo, per te Jesu Christe, Amen.

Deinde procedat per loca domus aspergendo ea aqua benedicta, et dicat primos quinque sequentes psalmos graduales, cum Gloria Patri etc.

Psalmus [119.] Ad dominum cum tribularer etc.

Finitis psalmis consistat alicubi, et dicat: Kyrie eleison etc., Pater noster etc.

V. Et ne nos inducas in tentationem etc.

V. Domine exaudi orationem meam etc.

V. Dominus vobiscum etc.

Oremus

Domum tuam Domine clementer ingredi, et in tuorum tibi corde fidelium perpetuam construe mansionem: et praesta, ut in hac domo nulla malignorum spirituum dominetur nequitia, per Christum Jesum dominum nostrum, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit in saecula saeculorum. Amen.

Procedat ulterius aspergendo et dicendo alios quinque psalmos graduales. Quibus finitis consistat, et dicat Kyrie eleison etc. ut supra.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, qui in omni loco dominationis tuae totus assistis, totus operaris: adesto supplicantibus nostris, ut hujus domus sis protector, et nulla hic nequitia contrariae potestatis obsistat, sed virtute Spiritus Sancti fiat tibi hic purum servitium, et devota libertas existat. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Procedat tertio per reliquas partes domus, dicendo alios quinque psalmos graduales, et in fine Kyrie eleison, etc. ut supra.

Oremus

Deus, qui in omni loco dominationis tuae dedicator assistis, exaudi nos quaesumus, ut inviolabilis hujus domus permaneat benedictio, et beneficia tui muneris supplicantes mereantur. Per Christum etc.

Tandem in principaliori loco domus legatur evangelium.

V. Dominus vobiscum etc.

Sequentia sancti evangelii secundum Lucam.

In illo tempore ingressus Jesus perambulabat Jericho, et ecce vir nomine Zachaeus [...]

R. Laus tibi Christe.

Deinde benedicitur incensum hoc modo:

Per intercessionem Beatae Michaelis archangeli stantis a dextris altaris incensi, et omnium electorum suorum, incensum istud dignetur dominus benedicere, et in odorem suavitatis accipere. Per Christum dominum nostrum. Amen.

V. Ostende nobis etc. R. Et salutare etc.

V. Domine exaudi etc. R. Et clamor etc.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum etc.

Oremus

Visita quaesumus Domine habitationem istam, et omnes insidias inimici ab ea longe repelle, angeli tui sancti habitent in ea, qui nos in pace custodiant, et benedictio tua sit super nos semper. Per dominum nostrum etc.

Postea facit signum crucis super domum, et in ea habitantes, dicendo:

Signum salutis impone Domine super hanc domum, et non permittas introire in eam angelum percutientem: in nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti. Amen.

Aspergat domum vel locum, et habitantes in modum crucis dicens:

Benedictio Dei omnipotentis Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti, descendat super domum istam, et omnes habitantes in ea, et maneat semper. Amen.

b) Nagyszombaton

Benedictio domorum in sabbato sancto paschae
STR 1625, 169–170.

Parochus, seu alius sacerdos superpelliceo et stola alba indutus, cum ministro deferente vas aquae ex benedictione fontium ante perfusionem chrismatis acceptae, visitat domos suae parochiae, aspergens eas eadem aqua benedicta. Ingrediens domum dicit: Pax huic domui, et omnibus habitantibus in ea.

Deinde aspergens loca praecipua domus, et eos, qui habitant in ea, dicit antiphonam:

Vidi aquam egredientem de templo a latere dextro, alleluja: et omnes, ad quos pervenit aqua ista, salvi facti sunt, alleluja, alleluja.

Psalmus: Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in saeculum misericordia eius.

Sicut erat etc. repetitur antiph. Vidi aquam. etc. deinde dicit: Vers. Ostende nobis Domine misericordiam tuam, alleluja. Resp. Et salutare tuum da nobis, alle-

luja. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat.
Vers. Dominus vobiscum. Repts. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Exaudi nos Domine sancte, pater omnipotens, aeternae Deus, et sicut domos Hebraeorum in exitu de Aegypto, agni sanguine linitas (quod pascha nostrum, in quo immolatus est Christus, figurabat,) ab angelo percutiente custodisti; ita mittere digneris sanctum angelum tuum de caelis, qui custodiat, foveat, protegat, visitet, atque defendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per eundem Christum Dominum nostrum. Resp. Amen.

c) Máskor

Alia benedictio domorum alio tempore facienda cum aspersione aquae benedictae
STR 1625, 170–171.

Parochus, seu alii sacerdotes volentes aliquam particularem domum, vel generaliter domos fidelium alio tempore infra annum aspergere aqua benedicta, ingrediente domum dicant:

Pax huic domui et omnibus habitantibus in ea.

Deinde loca aspergendo, dicant antiphonam:

Asperges me Domine hyssopo, et mundabor; lavabis me, et super nivem dealabor.

Psalmus 50. Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam [...]

Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto.

Sicut erat etc. et repetitur antiphona: Asperges me Domine etc. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Exaudi nos Domine sancte, pater omnipotens, aeternae Deus, et mittere digneris sanctum angelum tuum de caelis, qui custodiat, foveat, protegat, visitet, atque defendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Deinde aspergat aqua benedicta.

d) Új ház

Alia benedictio domus novae
STR 1625, 171–172.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Te Deum patrem omnipotentem suppliciter exoramus pro hac domo et habitatoribus ejus, ac rebus: ut eam benedicere + et sanctificare +, ac bonis omnibus ampliare digneris: tribue eis, Domine, de rore caeli abundantiam, et de pinguedine terrae vitae substantiam, et desideria voti eorum ad effectum tuae miserationis perducas. Ad introitum ergo nostrum benedicere +, et sanctificare + digneris hanc domum, sicut benedicere dignatus es domum Abraham, Isaac et Jacob: et intra parietes domus istius, angeli tuae lucis inhabitent, eamque et ejus habitatores custodiant. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Deinde aspergat aqua benedicta.

e) Megfertőződött ház

[az a) szertartással összefüggésben, önálló cím nélkül]

AD 1774, 187–189.

Sequentia omittuntur, nisi domus infestata sit spectris, et tunc exorcista:

1. attendat, an sit anima suffragia postulans, eaque interroganda in nomine domini, quid postulet.
2. Si infestata a daemone: quaerat ab inhabitatoribus, ubi et quomodo infestetur.
3. Habitatores excitet ad contritionem, fidem et fiduciam.
4. In dubio de infestatione diabolica, in loco infestato voce gravi et sonora pronunciet praeceptum probativum contra daemonem hac vel simili forma.

Ego N. vobis daemonibus, omni illa potestate, quam accepi in ordine exorcistatus, in virtute SS. Trinitatis, et nomine domini nostri Jesu Christi praecipio, ut si aliquam habeatis potestatem hanc domum infestandi, vel ejus incolas molestandi, illico sine ulla tamen cujuscunque laesione detis mihi signum evidens praesentiae vestrae aliquem causando tumultum vel rumorem, sicut alias et mox iterum cessetis.

Habito signo, et habitatoribus domus bene, ut supra dispositis, repetantur lytaniae de omnibus sanctorum hic ab initio praescriptis, post has dicatur:

Oremus

Ne despicias, quaeso redemptor meus, me indignissimum sacerdotem, ministrum tuum, te humiliter adorantem, et devote invocantem: sed sicut tradidisti mihi potestatem quotidie offerendi Deo Patri immaculatam hostiam sacratissimi corporis et sanguinis tui, ita nunc tribue mihi potestatem contra nefarium inimicum: et reple impositionem manuum mearum omni benedictione coelestis. Qui vivis etc.

Exorcismus expulsivus

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Contra vos spiritus apostaticos, rebelles Deo vestro ego N. constitutus sum minister Christi et ecclesiae, ideo potestate et autoritate, quam accepi in ordine exorcistatus, vobis in nomine domini nostri Jesu Christi praecipio, ut illico et sine ulla mora ab hoc loco, ejusque incolis recedatis, neque habeatis imposterum ullam potestatem habitandi, discurrendi, vel quemcunque tumultum excitandi in eo, vel ejus habitatores divexandi, aut quocunque modo inquietandi, vel pertur-

bandi, sive de nocte, sive de die, vel eis apparendi sub quacunq̄ue forma vel figura, nec voces formandi, aut quidquid aliud operandi. Exite ergo ac fugite spiritus maledicti, sic enim praecipio vobis in nomine Jesu Christi, sic jubeo ut minister Christi et ecclesiae in nomine Patris + et Filii + et Spiritus + Sancti. Amen.

Vadat per loca domus, et aspergat dicens:

Benedictio Dei omnipotentis Pa+tris etc. descendat super hanc domum (cubiculum) et maneat semper. Ut habitantes in hac domo per nomen Jesu possint devote orare, quiete dormire, concedere, bibere, at alia naturalia licite agere et exercere. Per Christum dominum nostrum. Amen.

f) Hogy a ház ne égjen le

Benedictio domus ne comburatur ab igne
AD 1774, 190–191.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Defende quaesumus Domine locum istum, vel domum istam, a majoribus usque ad minimos, cum pecoribus et rebus suis ab igne, ab infirmitate, a tempestate, ab ira ventura, ab omnibus tribulationibus diaboli, et ab insidiis inimici, et tu Deus sis habitator et custos, et eam ab omni igne custodi. Per Christum dominum nostrum. R. Amen.

Aspergatur aqua benedicta etc.

g) A gonosz lelkek által sanyargatott ház

Exorcismus domus a malis spiritibus vexatae
SAB 1697, ff. 25r–27v.

Sacerdos indutus superpelliceo et stola

In nomine Patris+, et Filii+ et spiritus + Sancti. Amen.

Deinde flexis genibus incipit hymnum

Veni creator spiritus, mentes tuorum visita,
imple superna gratia, quae tu creasti pectora,
qui paraclitus diceris, donum dei altissimi,
fons vivus ignis charitas, et spiritualis unctio,
tu septiformis munere, digitus paternae dexterae,
tu rite promissum Patris, sermone ditans guttura,
accende lumen sensibus, infunde amorem cordibus,
infirmi nostri corporis, virtute firmans perpeti,
hostem repellas longius, pacemque dones protinus,
ductore sic te praevio, vitemus omne noxium,
per te sciamus, da, patrem, noscamus atque filium,
teque utriusque spiritum credamus omni tempore. Deo gratias

V. Exurge Christe, adjuva nos
R. Et libera nos propter nomen tuum
V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram
V. Domine exaudi orationem meam
R. Et clamor meus ad te veniat
V. Dominus vobiscum
R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Actiones nostras, quaesumus Domine, aspirando praeveni, et adjuvando prosequere, ut cuncta nostra oratio et operatio a te semper incipiat, et per te coepta finiatur. Per dominum nostrum etc.

Respice quaesumus Domine, super hanc familiam tuam, pro qua Dominus noster Jesus Christus non dubitavit manibus tradi nocentium et crucis subire tormentum. Qui vivis et regnas etc.

Oremus

Defende quaesumus Domine, Beata Maria semper Virgine intercedente, cum omnibus sanctis tuis istam ab omni adversitate familiam et toto corde tibi prostratam, ab hostium propitius tuere clementer insidiis. Per Christum [etc.].

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, qui sacerdotibus tuis tantam gratiam contulisti, ut quicquid in nomine tuo digne perfecteque ab eis agitur, a te fieri credatur, quae sumus immensam clementiam tuam, ut quod modo visitaturi sumus, visites, et quicquid benedicturi, bene+dicas, et ad ea, quae acturi sumus, dexteram tuae potentiae extendas, sintque ad nostrae humilitatis introitum (sanctorum tuorum Petri et Pauli, Martini, Patris Benedicti, Amandi, Frodoberti Abbatis meritis) fuga demonis et angeli pacis ingressus. Per dominum etc.

Oremus

Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus patriarcharum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum et omnium bene viventium, Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, te invoco et nomen sanctum tuum ac praeclarae majestatis tuae clementiam supplex deosco, ut mihi auxilium praestare digneris adversus nequissimum spiritum, ut ubicunque sit audito nomine tuo velociter exeat et recedat. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Adjuro te, serpens antique, per judicem vivorum et mortuorum, per factorem mundi, qui habet potestatem mittere te in gehennam, ut ab hac domo festinus discedas. Ipse tibi imperat maledicte diabole, qui ventis ac mari et tempestatibus imperavit. Ipse tibi imperat, qui te de supernis coelorum sedibus in inferiora terrae demergi praecepit. Audi ergo Sathan et time, et victus et prostratus recede, adjuratus in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Deinde sacerdos incipit psalmos quinque primarios graduales, interim aspergit quatuor angulos domus, psalmis finitis subjungit

Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison

Pater noster.

V. Et ne nos inducas in tentationem

R. Sed libera nos a malo

V. Domine exaudi orationem meam

R. Et clamor meus ad te veniat

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domum hanc Domine clementer ingredi et in tuorum cordibus fidelium perpetuam tibi construe mansionem, et praesta, ut in hac domo nulla malignorum spirituum dominetur nequitia, per Christum etc.

Deinde alios quinque psalmos recitabit, aspergendo domum, quibus finitis subnectet

Kyrie eleison.

Pater noster.

Versus ut supra.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, qui in omni loco dominationis tuae totus assistis, totus operaris: adesto supplicationibus nostris, et hujus domus sis protector, ut nulla hic nequitia contrariae potestatis obsistat, sed virtute Spiritus Sancti, et operatione, fiat tibi hic purum servitium, et devota de inimicis libertas existat. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Deinde alii quinque psalmi tertio recitabuntur, aspergendo iterum totam domum, quibus finitis subnectet Kyrie eleison, Pater noster, ut supra.

Oremus

Deus, qui in omni loco dominationis tuae custos et protector assistis, exaudi nos propitius et sicut devote quaesumus, ut inviolabilis hujus domus permaneat bene+dictio ita et beneficia tui muneris, universitas, quae supplicat, mereatur. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Postea recondat in pariete in quatuor angulis domus cruces S. P. N. Benedicti, cum granis thuris benedicti et quinto loco reponat supra portam ad ingressum, ubi frequenter solent praestigia et veneficia latere, ex post in medio domus legat evangelium sequens:

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

V. Sequentia sancti evangelii secundum Lucam

R. Gloria tibi Domine

In illo tempore: Ingressus Jesus perambulabat Jericho, et ecce vir nomine Zachaeus [...] [Luk 19]

R. Laus tibi Christe

Deinde benedicat imponendo thus ad thuribulum hoc modo, et incensabit domum.

Per intercessionem beati Michaelis archangeli stantis a dextris altaris incensi, et omnium electorum suorum, incensum istud dignetur Dominus benedicere, et in odorem suavitatis accipere. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Deinde incipit incensare portam domus, inde vertit se ad orientem, ad meridiem septentrionem et australem, ultimo ad occidentem plagam dicendo haec verba.

Incensum istud a te benedictum ascendat ad te Domine et descendat super nos misericordia tua.

Finita incensatione subjungit

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Visita quaesumus Domine habitationem istam et omnes insidias inimici ab ea longe repelle, angeli tui sancti habitent in ea, qui nos in pace custodiant, et benedictio tua sit super nos semper. Per Dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

Ultimo domum et habitatores ejus benedicat in hunc modum dicens:

Benedictio Dei omnipotentis Patris+, et Filii+, et Spiritus + Sancti descendat super hanc domum et omnes habitantes in ea, et maneat semper. Amen.

Crux sancta + ducat et reducat vos in pace, crux sacra + luceat vobis in charitate Christi, crux benedicta + defendat vos ab omni contagione morbida, custodiat ab omni incursu malorum, protegat vos ab omni exitiali plaga per intercessionem et merita beatissimi Patris nostri Benedicti et omnium sanctorum. Amen.

4. Ágy

A házon belüli kisebb építmény jellegű tárgyak és bútorok közül elsősorban a – népi hiedelemvilágban is kiemelt szerepű – tűzhelyet és ágyat részesítették önálló benedikcióban. Előbbire a hazai kiadású hivatalos és „félhivatalos” benedikciós-könyvekben nincs példa, viszont a kályha, kemence, tűzhely stb. megáldása több, nálunk is használt, nagy európai gyűjteményben helyet kapott.⁸⁰

Az ágy megáldásának alábbi szertartása (a) a 18. század folyamán több kiadást megért *Arca Domini* című imakönyv lapjairól származik. A címben szereplő *thorus* szó egyszerre jelenti az ágyat és a rajta lévő, felpúpozott ágyneműt. Az imádság szövegében az ágy jelentésű *lectus* és az inkább tollas ágyneműt jelentő *pluma* kifejezések felváltva jelennek meg. Annyi mindenesetre egyértelmű, hogy az áldás az alvás nyugalalmát volt hivatott elősegíteni. Az imádság az éjszakai démoni behatások (kényszerképzetek, rontások, csinálmányok, kötések, jelek stb.) ellen kérte hatásvöelző szinonimahalmozással az Atyaisten segítségét. A záró rubrika szerint a védelmet tovább lehetett fokozni szentelt tömjénnel történő füstöléssel, valamint *Agnus Dei*, megáldott olajág olívabogyója (nálunk vélhetően barka) és szentelt só, illetve szentelt arannyal és mirhával megtűzdelt gyertya kihelyezésével. A szertartás forrását a nagy európai benedikciós gyűjteményekben kereshetjük.⁸¹

A nászágy megáldásának meglehetősen rövid római rítusa középkori, legalább a 11. század óta adatolható előképekkel rendelkezik.⁸² A rítus hasonló szöveggel a *Pray-kódex*ben is szerepel.⁸³ Az alábbiakban ezt a legalább egy évezredes múltra visszatekintő imádságot közöljük az esztergomi szertartáskönyvből (b). Az áldáskérő imádság egy szava (*multiplicentur*) a termékenységre is utal. A kora újkori hazai kiadású benedikciós-könyveink közül a *Fasciculus triplex* tartalmazta ezt az

⁸⁰ MB 1685, 299–300. „Benedictio furnelli, seu fornacis, fusoriae metallicae, vel coctoriae lapidum”; Cochem 1692, 292–298. „Benedictio fornacis et ignis”; LT 1709, 276–278 (ugyanaz, mint MB 1685); LT 1709, 278–283. „Benedictio alia longior furni, seu fornacis coctoriae vel fusoriae”.

⁸¹ MB 1685, 221–222. „Benedictio thori, seu lecti” (szó szerinti egyezés); FRA 1685, 247–248. „Benedictio thori” (megegyezik); LT 1709, 189–191. „Benedictio thalami, thori et lecti cum exorcismo” (hosszabb ordó).

⁸² A nászágy megáldásához vö. Franz 1909, II. 177–183. Az itt közölt benedikció 11. századi előképe: Franz 1909, II. 181; Ottosen 1970, 75–76. További középkori adatok: Freisen 1898a, 67–68; Freisen 1898b, 22; Freisen 1904, 48–53; Franz 1912, 23; LS 1523, 234. „Benedictio thalami vel camerae”; ARG 1590, 283. Ugyanebben a formában került be a *Missale Romanum* és a *Rituale Romanum* első kiadásába is. – MR 1570, f. 48; ROM 1614, 146.

⁸³ Zalán 1927, 47.

áldástípust, azzal a különbséggel, hogy az itt közölt benedikción kívül még egy, valamivel hosszabb imádságot beillesztett a ceremóniába, amely távolabbról ugyan, de rokonságot mutat az a) szertartás könyörgésével.⁸⁴

a) Ágy(nemű)

Benedictio thori
AD 1774, 180–181.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine sancte pater, qui castigando nos salvas, deprecor majestatem tuam super hanc domum, et super omnia, quae sunt in ea, et super has plummas. Quae omnia benedico +, purifico +, exorcizo +, atque sanctifico per nomen sanctum tuum, et servi tui Antonii Paduani, quem deprecor, ut sit in nostro auxilio, et omnium creaturarum: sic et tu Domine bene+dicere et sanctificare digneris hunc lectum, domum et omnia, quae sunt in ea, et has plummas, ut quisquis et praecipue haec creatura N. super has plummas et lectum prostrata fuerit, dormiat, et suam benedictionem recipiat et secure quiescat; imo omnis spiritus immundus, omne phantasma, omne maleficium, vel factura, ligatura, signatura, et omne opus quomodolibet diabolicum, in lectum, vel plummas has, vel domum factum destruat, annihiletur, exterminetur, dissipetur, expellatur, elongetur, quantum est elongatum coelum a terra, lux a tenebris, nec amplius revertatur; et ego N. sacerdos Dei destruo, et exstirpo, et annihilatio, ut non revertatur, et spiritus maledictus thorum, domum, et tuas creaturas violare volentes contero, et disperdo; et tan-

⁸⁴ „Domine sancte pater omnipotens, majestatem tuam deprecamur super hunc thalamum, quem in nomine sancto tuo exorcizo, purifico, bene+ dico: ut quicumque super eum ad requiescendum decubuerit, tuam sanctam benedictionem recipiant, et secure quiescant. Precor etiam te Domine per Jesum Christum, filium tuum, ut nullus spiritus imundus, nullum phantasma, maleficium, nulla ligatura et signatura, nullumque opus diabolicum super lectum et plummas has cadere queat: sed statim per tuam omnipotentiam destruat, dissipetur, annihiletur. Nam et ego sacerdos tuus in nomine tuo omnia illa de+struo, ex+tirpo, et anni+hilo; tu autem Domine multiplica tuas sanctas bene+dictiones super hunc lectum, et omnes dormituros in eo, ut tibi fideliter famulentur, et nullis tentationibus a te separentur. Per Christum etc. Amen” – FT 1739, 86–87.

dem Domine multiplica tuas sanctas benedictiones super lectum et has plummas, et domum, et super creaturas, quae habitant in ea; nam ego omnia bene+dico, sancti+fico, sacerdotali autoritate + qua fungor, in nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti, Amen.

Aspergatur aqua benedicta, et ponat sacerdos incensum super ignem benedictum, ut fumigetur domus, vel cubiculum, vel lectus; et ponatur cera Agni Dei, oliva palmarum benedicta cum sale exorcizato, et incenso cerei cum auro et myrrha.

b) Nászágy

Benedictio thalami
STR 1625, 172.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Benedic + Domine thalamum hunc, ut omnes habitantes in eo in tua pace consistant, et in tua voluntate permaneant, et senescant, et multiplicentur in longitudine dierum, et ad regna caelorum perveniant. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Postea aspergatur aqua benedicta.

5. Istálló

Az állattartás egyik alapvető építményének számító istálló megáldására leggyakrabban a házszentelés alkalmával, ritkábban önálló szertartás keretében került sor. Az istálló megáldására a római és a hazai hivatalos szerkönyvekben külön ceremóniát nem is találunk.⁸⁵ Az állatokra leselkedő rontásveszély elhárítása érdekében elvégzett rítus az „alternatív” benedikciós gyűjtemények egy részéből azonban nem maradhatott ki.⁸⁶

Az istálló megáldásának rítusa a hazai benedikciós könyvekben összekapcsolódott az állatok megáldásának eljárásával.⁸⁷ Az alább két részben közölt, összefüggő szertartásleírás a *Fasciculus triplex* összeállítójának záró megjegyzése szerint alkalmazható volt pusztán az istállóra is. Ilyen esetben az imádságok szövegéből ki kellett hagyni az állatokra utaló kifejezéseket. Az általános istállóáldás (a) után az összeállító beillesztett egy további exorcizmust arra az esetre, ha az épületet valami démoni beszenneződés, rontás érte (b). Az eljárás párhuzamaira az európai benedikciós manuálokban csupán elvétve és hosszabb formában bukkanunk.⁸⁸

a) Istálló

Benedictio stabuli et pecorum
FT 1739, 91–92.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui laboribus hominum etiam de mutis animalibus solatia subrogasti, te supplices exoramus, ut sine quibus non alitur humana conditio, nostris facias usibus non perire. Per Christum etc.

⁸⁵ A mainzi hivatalos ordóból idéz ilyen példákat: Reifenberg 1971–1972, II. 487–488. A szertartás „Benedictio stabuli equorum, boum, et aliorum armentorum” címmel a *Rituale Romanum* későbbi függelékében helyet kapott: ROM 1881, App. 87–88.

⁸⁶ MB 1685, 274. „Benedictio stabuli equorum, boum, et aliorum armentorum” (ROM 1881. szövegéhez képest teljesen eltérő (két) imádsággal. Ugyanezt a szertartást lásd még LT 1709, 265–269.

⁸⁷ AD 1774, 192–193. Utóbbi szertartást lásd az állatok megáldásáról szóló [IV. 2. b.] fejezetben.

⁸⁸ Cochem 1692, 241–245. „Benedictio stabuli” (jóval hosszabb szertartás, benne az itt is szereplő imádságokkal).

Oremus

Domine Jesu Christe, rex coeli et terrae, verbum patris, per quod facta sunt omnia: qui, ut redimeres nos a faucibus inferni, carnem nostram sumere decrevisti, et per Spiritum Sanctum in utero B. M. V. conceptus, in stabulo inter jumenta nasci et pannis involutus in praesepio reclinari voluisti. Respice quaesumus humilitatem nostram, et exaudi supplicationem nostram; et sicut nostris laboribus, atque necessitatibus, per jumenta subveniendum tribuisti: ita tua benignissima misericordia hoc stabulum et pecora bene+dicere et custodire digneris: ut nulla malitia daemonum aut iniquorum hominum in eo possit perdurare, sed virtute bene+dictionis hujus sacerdotalis conteratur, et procul effugetur. Qui vivis etc.

b) Beszennyezett istálló

[az a) szertartás szerves folytatása, önálló cím nélkül]

FT 1739, 92–93.

Si stabulum sit infectum, addatur sequens exorcismus:

Exorcizo te, daemon maledicte, immunde et maligne spiritus, quicumque stabulum istud et animalia ista, utpote Dei vivi ac certi creaturas affligere et vexare praesumis; et adjuro te per Deum + vivum, per Deum + verum, per Deum + sanctum, ut ex eas et recedas ex hoc loco, seu stabulo; nec unquam huc reverti praesumas, neque hic aut alibi existentibus jumentis damnum aut pavorem immittas, aut quodcunque maleficium in detrimentum vitae, sanitatis et utilitatis illorum inferas. Per eum, qui te in patibulo crucis vicit, et arma, in quibus confidebas, abstulit, spoliaque distribuit; quique statuto tempore venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem.

Et benedictio Dei omnipotentis, Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti, descendat super hoc stabulum et omnia animalia, et maneat semper. R. Amen.

Aspergantur aqua benedicta.

Nota: si solum stabulum benedicendum est, omittantur in orationibus et benedictionibus pecora.

6. Kút

A mindennapi élet kiemelten fontos tényezőjét jelentő, újonnan kialakított források, kutak egyházi megáldására minden bizonnyal régi és elemi igény mutatkozott. A szertartás középkori előzményekre vezethető vissza a nyugati és a keleti kereszténységben egyaránt.⁸⁹

Az általunk – a pannonhalmi kéziratos gyűjteményből – közölt szertartásrend (a) ordójában két könyörgés szerepel. A benedíció tárgyaként mindkettőben – a címben szereplő *fons* szinonimájaként – a még egyértelműbben 'kút' jelentésű *puteus* szó ragozott alakja szerepel. Az első oráció az isteni áldás és megszentelés kiárasztását kéri a kút vizére, hogy az egészséges legyen a mindennapi gyakorlatban és távozzon el belőle az ördögi betegség/kísértés rohama.⁹⁰ A második könyörgés az isteni áldást kiterjesztő szertartás hasznát emeli ki az ördögi képzelgések, ravaszágok és cselvetések visszaverése terén, aminek következtében a megáldott kút megtisztítva és hibátlanul majd az emberek rendelkezésére áll.⁹¹

A szertartásleírás szoros párhuzamai között főként a hazai és közép-európai „félhivatalos” benedíciós könyvek adatait említhetjük.⁹² Távolabbi, részleges szöveggyezéseket magába foglaló analógiákat osztrák, német, lengyel és itáliai szertartás könyvekben találtunk.⁹³ A hazai kora újkori hivatalos szerkönyvek összeállítói mellőzték ezt a középkori eredetű áldástípust.

a) Új forráskút

Benedictio novi fontis

SAB 1697, f. 24r.

⁸⁹ Vö. Franz 1909, I. 610–612. A keleti rítusra: Goar 1647, 691–692. „Oratio pro putei effusione”.

⁹⁰ Az oráció középkori előképének analógiáját közli: Franz 1909, I. 611–612; Franz 1904, 105.

⁹¹ A könyörgés középkori párhuzamát közli: Franz 1909, I. 612.

⁹² FT 1739, 90–91. „Benedictio putei novi” (megegyező szöveggel); AD 1774, 191–192. „Benedictio novi putei vel fontis” (lényegileg megegyező szöveggel); MB 1685, 298–299. „Benedictio novi putei vel fontis” (teljesen megegyező szöveggel); FRA 1685, 227–228 (megegyező szöveggel); OSN 1653, 350–351. „Benedictio novi putei” (megegyező szöveggel); Nucleus 1706, 136–138 (lásd AD 1774).

⁹³ LS 1523, 239; VIEN 1889, II. 54. „Benedictio putei” (egy orációt tartalmaz, amely a második imádsággal egyezik), uo. II. 60. „Benedictio fontis” (egy orációja az első imádsággal egyezik); MED 1815, 351. „Benedictio novi putei”; MBP 1845, 301; LT 1709, 275–276; POL 1757, 246–247; Hürlimann 1959, 98–99, 131; Reifenberg 1971–1972, II. 474–475 (a mainzi rítusban); Stapper 1906, 46–48 (15. századi münsteri agenda).

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Supplices deprecamur Domine clementiam pietatis tuae, ut aquam putei hujus coelesti bene+dictione sancti+fices et ad communem vitae usum concedas esse salubrem, et ita ex ea fugare digneris omnem diabolicae tentationis incursum, ut quicumque ex ea hauserint vel biberint, vel in quibuscunque necessariis usibus hausta aqua usi fuerint, totius virtutis tuae et sanitatis dulcedine perfruantur, ut tibi sanctificatori et salvatori, omnium domino gratias agere mereantur. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Oremus

Domine Deus omnipotens, qui in putei hujus altitudinem per crepidinem fistularum copiam aquarum manare jussisti, praesta, ut te jubente atque benedicente per nostrae functionis officium, repulsis phantasmatis, calliditatibus atque insidiis diabolicis, purificatus atque emendatus semper hic puteus perseveret. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

7. Pince, csűr

A bor- és gabonatarolás építményei – érthető módon – szintén egyházi benedikciók tárgyát képezték. Feltűnő, hogy a hivatalos szertartáskönyvek többsége ezeket a műveleteket önállóan nem szerepeltette ordói között. A középkori adatok főként a monostorok egyes épületeinek és helyiségeinek a sorába illetve utalnak a pincék és a csűrök megáldására.⁹⁴

Az említett épületekkel kapcsolatos önálló liturgikus eljárások nyomait a „fél-hivatalos” gyakorlat gyűjteményeiben kell keresnünk.⁹⁵ Alább a *Fasciculus triplex* két benedikcióját közöljük, amelyek a borospincék rövidebb, csupán egy orációból álló (a) és a csűr hosszabb, egy-egy evangéliumi textussal és zsoltárral megerősített (b) áldását foglalják magukba.

a) Borospince

Benedictio cellae vinariae
FT 1739, 87.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Domine sancte Pater, omnipotens aeternae Deus, bonorum omnium dator et conservator, qui inter reliquas creaturas tuas vinum in hominum sustentationem et laetitiam ex fructu uvarum prodire jussisti, quique per unigenitum filium tuum, dominum nostrum Jesum Christum, in nuptiis Canae Galilaeae aquam in vinum mirabiliter permutasti, et sacramentum pretiosissimi sanguinis ejusdem filii tui in vini materia sanctificare jussisti: te supplices deprecamur ac petimus, ut hanc creaturam vini bene+dicere et sancti+ficare digneris, ut omnes ex eo gustantes animae et corporis recipiant sanitatem, et omnium gratiarum largitorem sine fine collaudent. Per eundem dominum etc.

Aspergatur aqua benedicta.

⁹⁴ A pince és csűráldás 12. századi előzményeire: Franz 1904, 101–102.

⁹⁵ A párhuzamokat lásd például (eltéréseiket a FT 1739 általunk közölt szövegéhez képest jelöltük): PB 1628, o. n.; MB 1685, 294–295. „Benedictio areae, seu horrei frumentarii” (eltérő szöveggel); Cochem 1692, 235–238. „Benedictio cellae vinariae” (hosszabb, eltérő szertartásrend), 238–241. „Benedictio horrei” (hosszabb, eltérő szertartásrend); FRA 1685, 193–194 (címében és szövegében is egyező pinceáldás), 190–193 (címében és szövegében is egyező csűráldás); LT 1709, 262–264 (pince), 264–265 (csűr).

b) Csúr

Benedictio horrei
FT 1739, 88–90.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Adsit nobis, quaesumus Domine, virtus Spiritus Sancti, quae et corda nostra clementer expurget, et ab omnibus tueatur adversis. Per dominum etc.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Sequentia sancti evangelii secundum Lucam [12,15–21]

R. Gloria tibi Domine.

In illo tempore: dixit Jesus turbis Judaeorum. Videte et cavete ab omni avaritia [..]

R. Laus tibi Christe.

Dicatur psalmus [143.] Benedictus dominus Deus meus, qui docet manus meas ad praelium, et digitos meos ad bellum [..]

Gloria Patri etc.

Kyrie eleison. Christe eleison. Pater noster etc.

V. Salvos fac servos tuos. R. Deus meus sperantes in te. V. Nihil proficiat inimicus in nobis. R. Et filium iniquitatis non apponat nocere nobis. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat.

Oremus

Omnipotens et misericors Deus, qui es ubicunque praesens, majestatem tuam suppliciter exoramus: ut huic horreo, gratia tua adesse digneris, cuncta adversa ab eo repellas, abundantiam bene+dictionis tuae super illud largiter effundas. Per Christum dominum nostrum etc.

Aspergat dicendo:

Benedictio Patris+, et Filii +, et Spiritus + Sancti descendat super hoc horreum, et super ea, quae in illo reponentur. Amen.

8. Halastó

A gazdálkodás szempontjából fontos helyek sorában – a természeti viszonyoknak megfelelően változó, de mindenképpen – jelentős szerep jut a halászatra alkalmas vizeknek. A halastavak és halászóhelyek megáldásának Európában középkori eredetű hagyománya van.⁹⁶

Ezt a tradíciót a kora újkorban leginkább az „alternatív” benedikciós könyvek örökítették tovább.⁹⁷ Kivételt képez ezalól az a szertartásleírás, amely a 18. századi kalocsai rituáléban kapott helyet annak ellenére, hogy Pázmány nem közölt a nálunk mintaadó *Rituale Strigoniense* lapjain efféle ordót.⁹⁸ A zoltárokkal, evangéliumi textussal és egyéb szövegbetétekkel tarkított ordó két orációja gyakorlatilag a halak szaporodásáért és a (démoni) megigézés és megfertőzés elhárításáért könyörög (a).⁹⁹

Európában a halastavak megáldásától általában független szertartásként jelentkezik a halászat eszközeinek, különösen a hálónak a megáldása.¹⁰⁰ Az általunk közölt rítusszöveg, amely a hazai jezsuita ihletésű benedikciós könyvből származik, a záró áldás és utasítás értelmében egyesítette ezt a két célt: a benedikció és a szenteltvízzel történő meghintés nem csupán a halászóhelyet, hanem a hálót (*retia*) is megcélozta (b). Az ordó bevezetőjében pedig a szertartás funkciójára vonatkozóan is egyértelmű (és alapvetően mágikus) magyarázat szerepel, miszerint a rítus célja nem más, minthogy a kivetett hálókban minél több hal akadjon fenn.

a) Halastó

Benedictio piscinae
COL 1798, 317–320.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers.
Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

⁹⁶ Vö. Franz 1909, I. 624–626.

⁹⁷ FRA 1685, 220–221. „Benedictio piscinae et piscium”, 221–226. „Benedictio pro copiosa piscatione”; LT 1709, 270–274. „Benedictio piscinae”.

⁹⁸ Hasonló szertartásokat találunk (véltetően FRA 1685 nyomán) a lengyel hivatalos szerkönyvekben is: POL 1757, 239–246.

⁹⁹ Az ilyen módon megfertőzött halászóhelyek benedikciójára: MB 1685, 296–297. „Benedictio vivarii, seu piscinae, aut piscationis infectae, vel fascinatae”.

¹⁰⁰ Halászeszközök (hálók) megáldására: Martène 1736–1738, II. 844; Franz 1904, 108; FRA 1685, 226–227; POL 1743, 97–98. A keleti rítusból: Goar 1647, 701–702.

Oremus

Psal. [8.] Domine Dominus noster, quam admirabile est, etc.

Ex Matut. Dom. Psal. 4. vel Noct. I.

Confess. etc. cum Gloria Patri, etc.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster. Secreto etc.

Vers. Et ne nos inducas in tentationem.

Resp. Sed libera nos a malo.

Vers. Domine exaudi orationem meam.

Resp. Et clamor meus ad te veniat.

Vers. Dominus vobiscum.

Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Magnifica, quaesumus, Domine Deus super nos misericordiam tuam! Et sicut multiplicasti quinque panes, et duos pisces in deserto, ex quibus satiasti turbam quinque millium vivorum: ita nunc tua potentissima et providentissima bene+dictione has aquas (vel piscationem) et in eis contentos pisces (vel qui in eis generantur) bene+dicere, conservare, et ad humanos usus multiplicare, et ab omni fascinatione et inimicorum infestatione custodire digneris, ut tua liberalitate refecti cum gratiarum actione nomen tuum laudare valeamus. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Si placeat sequens evangelium addere, dicat:

Vers. Dominus vobiscum.

Resp. Et cum spiritu tuo.

Vers. Sequentia sancti evangelii secundum Joannem. [21,1–14]

Resp. Gloria tibi Domine.

In illo tempore: Manifestavit se iterum Jesus discipulis ad mare Tiberiadis [...]

Oremus

Deus, cujus providentia in sua dispositione non fallitur, a quo bona cuncta procederunt, sine quo nihil est validum, nihil sanctum! Te supplices deprecamur, ut benedicendo, caelestis gratiae tuae rore hanc aquam bene+dicere digneris, ut ad

usus fidelium tuorum, contra omnes inimicorum et maleficorum insidias, piscium multitudinem ex ea extrahentes, te summum creatorem et dispensatorem cum gratiarum actione, agnoscant et venerentur. Rogamus etiam te Domine, ut labores manuum servorum tuorum non despicias, sed tua sanctissima bene+dictione ab eis cuncta noxia submoveas, et omnia eis bona profutura concedas. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in saecula saeculorum. Resp. Amen.

Potest hic addi Antiph. Beata Mater et intacta Virgo, gloriosa regina mundi, intercede pro nobis ad Dominum.

Postea Magnificat.

Interim aspergitur piscina, vel piscationis locus aqua benedicta. Repetitur Antiph. Beata Mater et intacta Virgo, gloriosa regina mundi, intercede pro nobis ad Dominum.

Benedictio Dei omnipotentis Pat+ris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti, descendat super hanc aquam et super nos omnes, et maneat semper. Amen.

b) Halászóhely és a halászat eszközei

Benedictio piscationis
FT 1739, 104–106.

Ut in jactatione retium multi pisces capiantur.

Psalmus [8.] Domine Deus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra [...]

Gloria Patri et Filio etc.

V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Magnifica quaesumus Domine + Deus super nos misericordiam tuam, et sicut multiplicasti quinque panes et duos pisces in deserto, ex quibus satiasti turbam quinque millia hominum, ita nunc tua potentissima et providentissima bene+dic-

tione multiplicare digneris ad usus humanos cunctos pisces, qui ex hac aqua generantur, ut tua liberalitate relecti, tibi gratias agere, et nomen tuum perpetuo laudare valeamus. Per dominum nostrum etc.

Benedictio Dei omnipotentis, Patris +, et Filii +, et Spiritus + Sancti, descendat super hanc aquam, et super haec retia, super nos omnes, et maneat semper. Amen.

Aspergantur aqua benedicta retia, et latitudo piscationis prouti fieri poterit.

9. Hely, vidék, határ

Bizonyos helyek, kisebb vagy nagyobb kiterjedésű területek (határ) egyházi megáldására vonatkozóan vélhetően korán, már a középkorban megszülettek (főként az agrárnépeesség körében) az igények.¹⁰¹ Ilyen célból alakították ki a *benedictio loci* általános szertartását, amely a római rítus egységesítésének idején már régóta használatban volt. Az adott hely megáldásának szövege ugyanúgy szerepel a *Missale Romanum* és a *Rituale Romanum* első kiadásában.¹⁰² Alább az esztergomi rituáléban, változatlan formában közölt áldást adjuk közre (a). Ennek orációja is mutatja, hogy az ordó – célját tekintve – nehezen különíthető el a házaldás (*benedictio domus*) szertartásától. Utóbbi kapcsán már utaltunk is erre az összefonódásra.

A települések határának megáldására több hivatalos szertartás állt rendelkezésre.¹⁰³ Ezek közül két középkori eredetű processzió, a Szent Márk-napi és a keresztjáró napok (*dies rogationum*) alkalmával lebonyolított határáldás emelkedik ki. Előbbi az ún. nagyobb litániák (*litaniae majores*) szertartásával elsősorban a szántóföldi vetések megáldására irányult, így abban a fejezetben tárgyaljuk részletesebben. Utóbbi az ún. kisebb litániák (*litaniae minores*) rítusával az áldozócsütörtök előtti hétfőn, kedden és szerdán zajlott le. Római rítusa megegyezett a Szent Márk-napi szertartásával, ám a helyi változatokban (így Magyarországon is) akadtak különbségek.¹⁰⁴ Az esztergomi szerkönyv alapján közreadott szöveg (b) elsősorban ezekre az eltérésekre koncentrált, amennyiben az egyes kérésekhez (szám szerint 13) a megfelelő orációkat hozzákapcsolja.

a) Hely(ség) megáldása

Benedictio loci
STR 1625, 171.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers.
Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

¹⁰¹ Vö. Franz 1909, II. 1–19; Probst 1857, 130–131.

¹⁰² MR 1570, f. 48; ROM 1614, 145.

¹⁰³ A „féhivatalos” áldásokra példa: MB 1685, 119–123. „Benedictio alpium, camporum, pratorum, pascuorum et pro pecoribus”; LT 1709, 283–288. „Benedictio camporum, pratorum, pascuorum, alpium”. Vö. még a kártékony állatok elleni exorcizmusokkal.

¹⁰⁴ Mihályfi 1918, 611–614; Artner 1923, 222–229. Középkori francia ordókat közöl a keresztjáró napokhoz: Martène 1736–1738, III. 520–538.

Benedic + Domine Deus omnipotens locum istum/domum istam: ut sit in eo/ea sanitas, castitas, victoria, virtus, humilitas, bonitas, et mansuetudo, plenitudo legis, et gratiarum actio Deo Patri, et Filio et Spiritui Sancto; et haec benedictio maneat super hunc locum, et super habitantes in eo nunc et semper. Resp. Amen.

Et aspergat aqua benedicta.

b) A határ megáldása keresztyájó napokon

De processionibus in diebus rogationum
STR 1625, 227–232.

In litaniis minoribus rogationum, serventur omnia, ut supra in litaniis majoribus festo S. Marci; excepta benedictione segetum. Sed hymni, aut cantica laetitiae, in his, aut aliis poenitentiae causa institutis processionibus, non dicantur.

Si ad unam, vel plures ecclesias in via sit divertendum; ingressis ecclesiam, intermissisque Litaniis, si sacrum habendum est, statim inchoabit sacerdos sacrum: eoque finito, aut etiam exhortatione (si quae habebitur), subsequantia cantabuntur, vel recitabuntur suffragia.

I. Fit de sancto, ad cuius ecclesiam fit processio.

II. De resurrectione. Antiphona. Surrexit dominus de sepulchro: qui pro nobis pependit in ligno, alleluja, alleluja. Vers. Surrexit dominus vere, alleluja. Resp. Et apparuit Simoni, alleluja.

Oremus

Deus, qui solemnitate paschali, mundo remedia contulisti, populum tuum, quaesumus, caelesti dono prosequere: ut et perfectam libertatem consequi mereatur, et ad vitam proficiat sempiternam.

III. De die ipsarum rogationum. Antiphona. Petite, et accipietis; ut gaudium vestrum sit plenum: ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis, alleluja. Vers. Mane nobiscum domine, alleluja. Resp. Quoniam advesperascit, alleluja.

Oremus

Praesta quaesumus omnipotens Deus, ut qui in afflictione nostra de tua pietate confidimus; contra adversa omnia, tua semper protectione muniamur.

IV. De sancta cruce. Antiphona. Crucem sanctam subiit, qui infernum confregit: accinctus est potentia, surrexit die tertia, alleluja, alleluja. Vers. Dicite in nationibus, alleluja. Resp. Quia dominus regnavit a ligno, alleluja.

Oremus

Deus, qui pro nobis filium tuum crucis patibulum subire voluisti, ut inimici a nobis expelleres potestatem: concede nobis famulis tuis, ut resurrectionis gratiam consequamur.

V. De B. Maria Virgine. Antiphona. Regina caeli laetare, alleluja. Quia quem meruisti portare, alleluja. Resurrexit, sicut dixit, alleluja. Ora pro nobis Deum, alleluja. Vers. Gaude et laetare Virgo Maria, alleluja. Resp. Quia surrexit dominus vere, alleluja.

Oremus

Deus, qui per resurrectionem filii tui domini nostri Jesu Christi mundum laetificare dignatus es: praesta quaesumus, ut per ejus genitricem Virginem Mariam, perpetuae capiamus gaudia vitae.

VI. De sanctis apostolis Petro et Paulo. Antiphona. Fulgebunt justi: sicut sol in regno Patris eorum, alleluja. Vers. In omnem terram exivit sonus eorum, alleluja. Resp. Et in fines orbis terrae verba eorum, alleluja.

Oremus

Deus, cujus dextera beatum Petrum ambulans in fluctibus ne mergeretur, erexit; et coapostolum ejus Paulum tertio naufragantem de profundo pelagi liberavit: exaudi nos propitius, et concede, ut amborum meritis aeternatis gloriam consequamur.

VII. De Sancto Adalberto episcopo et martyre, vel de patrono ecclesiae. Antiphona. Beatus vir, qui inventus est sine macula, alleluja, et operatus est justitiam, alleluja. Vers. Gloria et honore coronasti eum Domine, alleluja. Resp. Et constituisti eum super opera manuum tuarum, alleluja.

Oremus

Deus, qui beatum Adalbertum martyrem tuum atque pontificem gloria et honore coronasti: concede nobis famulis tuis, ejus intercessione et meritis, veniam consequi delictorum, et perfrui gaudiis beatorum.

VIII. De omnibus sanctis. Antiphona. In caelestibus regnis sanctorum habitatio est, alleluja. Et in aeternum requies eorum, alleluja. Vers. Gaudete justi in domino, alleluja. Resp. Rectos decet collaudatio, alleluja.

Oremus

Deus, qui nos omnium sanctorum tuorum commemoratione laetificas, eorum quaesumus precibus et meritis, fac nos aeternae salvationis praesidiis muniri; et concede, ut eorum beatae societati mereamur conjungi.

IX. Pro peccatis. Antiphona. Ne reminiscaris, Domine, delicta nostra, vel parentum nostrorum: neque vindictam sumas de peccatis nostris. Vers. Propitius esto peccatis nostris Domine. Resp. Propter nomen tuum.

Oremus

Exaudi, quaesumus Domine, supplicum preces, et confitentium tibi parce peccatis; ut pariter nobis indulgentiam tribuas benignus et pacem.

X. Pro rege. Antiphona. Praevaluit David in Philistaeum in funda et lapide, in nomine domini, alleluja. Vers. Domine salvum fac regem nostrum, alleluja. Resp. Et exaudi nos in die, qua invocaverimus te, alleluja.

Oremus

Quaesumus omnipotens Deus, ut famulus tuus N., rex noster, qui tua miseratione suscepit regni gubernacula, virtutum etiam omnium percipiat incrementa: quibus decenter ornatus, et vitiorum monstra devitare, et hostes superare; et ad te, qui via, veritas, et vita es, una cum populo sibi subjecto, gratus valeat pervenire.

XI. Contra paganos et haereticos. Antiphona. Contere Domine, fortitudinem inimicorum ecclesiae tuae, et disperge illos; ut cognoscant, quia non est alius qui pugnet pro nobis, nisi tu Deus noster, alleluja. Vers. Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, alleluja. Resp. Et fugiant, qui oderunt eum, a facie ejus, alleluja.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, in cuius manu sunt omnium potestates, et omnium iura regnorum: respice in auxilium Christianorum; ut gentes paganorum et haereticorum, quae in sua feritate et fraude confidunt, dexterarum tuarum potentia conterantur.

XII. a) Pro pluvia. Antiphona. Domine rex, Deus Abraham, dona nobis pluviam super faciem terrae; ut sciat populus iste, quia tu es dominus Deus noster, alleluja. Vers. Rigans montes de superioribus suis, alleluja. Resp. Et de fructu operum tuorum satiabitur terra, alleluja.

Oremus

Deus, in quo vivimus, movemur, et sumus, pluviam nobis tribue congruentem: ut praesentibus auxiliis sufficienter adjuti, sempiterna fiducialius appetamus.

b) Pro serenitate. Antiphona. Conditor alme siderum, aeterna lux credentium; qui pro peccatis nostris juste irasceris, et propitius es clamantibus ad te. Domine, miserere nostri: miserere nostri redemptor mundi. Et per intercessionem Mariae semper virginis, ac sanctorum sanctarumque omnium da nobis serenitatem aeris, ut cognoscamus, quia tu es solus altissimus in aeternum, alleluja. Vers. Emitte manum tuam de alto, alleluja. Resp. Et libera nos de aquis multis, alleluja.

Oremus

Ad te nos, Domine, clamantes exaudi, et aeris serenitatem nobis tribue supplicantibus, ut qui juste pro peccatis nostris affligimur, misericordia tua praeveniente clementiam sentiamus.

XIII. Pro pace. Antiphona. Da pacem, Domine, in diebus nostris, quia non est alius, qui pugnet pro nobis, nisi tu Deus noster, alleluja. Vers. Fiat pax in virtute tua, alleluja. Resp. Et abundantia in turribus tuis, alleluja.

Oremus

Deus, a quo sancta desideria, recta consilia et justa sunt opera, da servis tuis illam, quam mundus dare non potest pacem: ut et corda nostra mandatis tuis dedita, et hostium sublata formide, tempora sint tua protectione tranquilla. Per

dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Suffragiis finitis iterum reversuri resumunt litanias, choro inchoante: Aufer a nobis Domine cunctas iniquitates nostras, ut mereamur puris mentibus introire ad sancta sanctorum. Mox pueri cantant Vers. Exaudi, exaudi, exaudi Domine preces nostras; et immediate ex litaniiis addunt: Pater de caelis Deus, miserere nobis. Respondet chorus: Miserere, miserere, miserere populo tuo, quem redemisti sanguine tuo; ne in aeternum irascaris nobis. Et sic semper respondet chorus, pueris praecinens versum Exaudi etc. cum Litaniiis; quas simili modo continuant, usque dum revertuntur eodem ordine, quo prius, ad ecclesiam principalem. Ubi autem perventum fuerit ad ecclesiam, ex qua processio discesserat; primo et secundo die dicitur commemoratio de B. Virgine, vel de patrono ecclesiae. Tertio vero die appropinquantes templo, cantant Te Deum laudamus; et cum commemoratione de B. Virgine, vel de patrono ecclesiae, processio terminatur.

III. Tárgyak, ételek, növények

1. Só

A só legalább a 4. századtól kezdve szerepel a különféle liturgikus eljárásokban, elsősorban a keresztelésnél, amikor egy kis darabot a gyermekek szájába tettek (*datio salis*).¹⁰⁵ A mozzanat egyrészt a „bölcesség szimbólumaként”, másrészt az ördögi ártalmak távoltartásának eszközeként értelmeződött. Utóbbi a vízszentelési eljárások keretében megszentelt só (a) kapcsán egyértelműen meg is fogalmazódik, miszerint a só a gonosz elleni védekezés és azok kiűzésének eszköze, egy igazi „medicina”. Szemgyógyító, fogfájás-csillapító és járványellenes hatása már a rómaiak körében ismert volt, és a *Talmud* is javasolja medicinális célzatú fogyasztását. A keresztény középkor ezeket a sóval kapcsolatos nézeteket – a betegségek démoni eredeztetése révén – további apotropeikus és gyógyító funkciókkal gazdagította, különös jelentőséget tulajdonítva a „közönséges” sóval szemben az egyházi rítus keretében megszentelt anyagnak. A sóval végzett csodás gyógyító eljárások nem csupán a szentek legendáriumában, hanem a népi gyakorlatban is fennmaradtak. A liturgikus könyvekben leggyakrabban a kereszteléskor és a vízszenteléskor használatos sószentelés rítusa szerepel. Esetenként ördögűzéskor és szemgyógyításra is használták.¹⁰⁶

A sót mint a legerjedtebb egyházi szentelmények egyikét a beteg állatok gyógyítására és az állatokra leselkedő veszélyek elhárítására egyaránt alkalmaztnak tartották. A pannonhalmi kéziratos szertartáskönyvben szereplő benedikció (b) két orációt foglal magába. Az első arra kéri a „láthatatlan és olthatatlan” Istent, hogy áldása és megszentelése révén a só megízlelése nyújtson védelmet az állatok számára a betegségekkel és más bajokkal szemben. Utóbbi „bajokat” a második könyörgés részletezi, amelyben arra kéri a Mindenhatót, hogy a só révén óvja meg az állatokat a rablóktól, a vadállatoktól, a rühtől, a betegségtől, a

¹⁰⁵ Franz szórványosan sokszor (pl. a vízszentelési eljárás részeként is) említi a só használatát, összefoglalóan viszont egy rövid fejezetben tárgyalja: Franz 1909, I. 221–229.

¹⁰⁶ A különféle sóáldásokhoz a mainzi rítusban: Reifenberg 1971–1972, II. 408–411. További középkori eljárások: Freisen 1898b, 3–4. Az ördögi és rontó támadásoktól való megszabadulás érdekében történő „alternatív” áldást és exorcizmust közöl a nálunk is használt gyűjtemény: MB 1685, 193–195. „Benedictio et exorcismus salis, super se ferendi pro liberatione ab incurso diabolico et malefico”.

marásoktól, az ördögtől, az erőtlenségtől, a rosszakarók irigységétől és gonoszságától, a szemmel veréstől, a méregkeveréstől, a béljósoktól és minden rossztól.

A szertartás szövegének vannak középkori¹⁰⁷ és kora újkori, „félhivatalos” analógiái¹⁰⁸ egyaránt. A szerkönyvekben általában az istállók és az állatok megáldása után következik. A hazai kiadású benedikciósönyvek közül az *Arca Domini* és a *Fasciculus triplex* is ugyanezt a szöveget tartalmazza.¹⁰⁹

a) Vízszenteléssel együtt

[Lásd az I. 1. fejezetet!]

b) Beteg állatoknak

Benedictio salis qui datur animalibus
SAB 1697, ff. 23r–23v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Deus invisibilis et inextinguibilis, pietatem tuam per sanctum tremendumque filii tui nomen suppliciter deprecamur, ut in hanc creaturam salis bene+dictionem ac potentiam tuam invisibilis operationis infundas: ut animalia, quae necessitatibus humanis tribuere dignatus es, cum ex eo acceperint vel gustaverint, bene+dictio et sancti+ficatio tua ab omni aegritudinis et laesionis incurso te protegente custodiat. Per dominum nostrum Jesum Christum et caet.

Oremus

Domine sancte pater omnipotens aeternae Deus, defende, quaesumus, omnia animalia nostra per hanc creaturam salis, defende piissime a rapacibus latronibus, a bestiis, a scabie, a morbo, a morsibus, a diabolo, ab infirmitate, ab invidia et

¹⁰⁷ Franz 1904, 140–141 (12. századi rituálé, a második oráció jelenik meg benne).

¹⁰⁸ FRA 1685, 236–237 (megegyező szöveggel); Nucleus 1706, 90–91 (ugyanaz); LS 1523, 243; PAS 1751, 153–154 (megegyező szöveggel); POL 1757, 152–153; Reifenberg 1971–1972, II. 486–487 (a mainzi rítusban); MBP 1845, 318.

¹⁰⁹ AD 1774, 196–197. „Benedictio salis, qui datur animalibus, seu pecoribus”; FT 1739, 94–95 (cím nélkül).

malitia pravorum, a malis hominibus, a malis oculis, a veneficiis, aruspibus et ab omnibus malis, et animalia, quae morbis et infirmitatibus vexantur, per hanc creaturam salis et per invocationem nominis sancti tui sanare digneris. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

2. Kenyér

A kenyér megáldásának szokása az oltáriszentség és a keleti egyházban népszerű ún. *eulógia* ősegyházi formái mellett más kenyérszentelési eljárásokban is – a kereszténység első századai óta – tetten érhető.¹¹⁰ Görög hatásra jelent meg már a 6. században nyugaton a vásár- és ünnepnapra szentmisén megszentelt és utána a híveknek szétosztott *eulógia*, szélesebb körű elterjedésére pedig a 9. századtól vannak adatok. A megáldott kenyérdarabokat a nem áldozó hívek körében osztották szét. Ebből a korszakból származik az az oráció, amely a későbbi római (és ennek nyomán az esztergomi) szertartáskönyv „*Alia benedictio panis*” című ordójában is szerepel (a).¹¹¹ A „*Benedictio panis*” rítus orációja valamivel későbbi, 14. századi eredetre vezethető vissza, és eredetileg ugyancsak a templomban a népnek szétosztandó kenyér megáldására vonatkozott.¹¹² A nagycsütörtöki kenyéráldás 18. századi szertartásrendjében (c) – más imádságok és egy exorcizmus mellett – mind a két említett orációtípus helyet kapott. Az utolsó vacsorára emlékező ordónak 12. századi francia és német előképei vannak.¹¹³ Forrásunk itt közvetlen mintaként Martin von Cochem benedikciósönyvét jelöli meg.¹¹⁴ A kenyérszentelési eljárás jellegzetesen a húsvéti ünnepekhez kötődött, ezek kontextusát ott tárgyaljuk.

E kenyéráldásoktól eltérő típust jelentenek azok a szertartások, amikor bizonyos szentek tiszteletére szentelnek kenyeret abban bízva, hogy a megszólított patrónusok közbenjárására a megáldott tárgy gyógyító és egyéb csodás karaktert vesz magához.¹¹⁵ Ezek – az új kenyér és a gyógyító célzatú kenyér¹¹⁶ megáldásával együtt – az *eulógia* rendszeres gyakorlatának visszaszorulásával párhuzamosan jelentek meg a középkori szertartáskönyvekben. Szent Balázs, Szent Erhard, Szent Gerhard, Szent Hubertus, Szent Miklós (de Tolentino) tiszteletére főként betegségek ellen használatos kenyeret szenteltek, bár az utóbbinál – amely kizárólag az ágostonos remeték körében volt használatos – a tűz elleni védelem is megjele-

¹¹⁰ A középkori vonatkozások összefoglalása: Franz 1909, I. 229–278; 12. századi ordót közzöl: Franz 1904, 103.

¹¹¹ Franz 1909, I. 248. A szertartás római előképe: ROM 1614, 150–151.

¹¹² „*Benedictio in ecclesia panis populo distribuendi*” – Franz 1909, I. 248.

¹¹³ Franz 1909, I. 259–263.

¹¹⁴ Az általunk használt példányban a vizsgált ordó a következő oldalakon található: Cochem 1692, 145–147.

¹¹⁵ Franz a szentek sírjánál és ereklyéi által megszentelődött kenyeret egyenesen „csoda-kenyérnek” (*Wunderbrot*) nevezi: Franz 1909, I. 264.

¹¹⁶ A speciálisan megáldott kenyeret többek között a megrontottak gyógyítására használták: MB 1685, 202–204. „*Exorcismus et benedictio panis comedendi ab eo, qui a diabolorum et maleficorum nequitia infestatur*”.

nik.¹¹⁷ Ez az attribútum mégis legdominánsabban a Szent Ágota kenyérének 16. század óta elterjedt benedikciójához kapcsolódik (b).¹¹⁸

a) Általános

Benedictio panis
STR 1625, 178.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, panis angelorum, panis vivus aeternae vitae, bene + dicere dignare panem istum, sicut benedixisti quinque panes in deserto; ut omnes ex eo gustantes, inde corporis et animae percipiant sanitatem. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum. Resp. Amen.

Et aspergat aqua benedicta.

Alia benedictio panis
STR 1625, 178.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine sancte, pater omnipotens, aeterne Deus, bene+dicere digneris hunc panem tua sancta spiritali benedictione: ut sit omnibus sumentibus salus mentis et corporis, atque contra omnes morbos, et universas inimicorum insidias tutamen. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, panem vivum; qui

¹¹⁷ Franz 1909, I. 271–278. A Szent Balázs-napi kenyéráldás például az egyik nálunk is használt benedikciósönyvben is megjelenik: MB 1685, 90–91. Ugyanitt helyet kapott egy olyan kenyéráldás is, amikor a benedikció más terményekre (búza, liszt, bab stb.) is alkalmazható. – MB 1685, 199–202. „Benedictio panis, vel tritici, vel farinae, vel leguminis, mutatis mutandis”.

¹¹⁸ Lásd erről Bárh 2005b, valamint az „Egyházi szentelmények – népi vallásosság” fejezetben frottakat.

de caelo descendit, et dat vitam et salutem mundo: et tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Aspergat aqua benedicta.

b) Szent Ágota ünnepén

Benedictio panis contra pericula ignium in festo S. Agathae (v. Febr.).
FT 1739, 28–30.

Mos est valde pius et utilis in pluribus locis: in festo S. Agathae benedicitur panis contra pericula ignium; et quidem iste panis asservatur, et tempore necessitatis in incendium, seu flammam injicitur. Ubi ergo mos ille nondum introductus est, introducatur laudabiliter, et in ecclesia, ante sacrum, vel post benedicatur.

Forma benedictionis est sequens:

Psalmus [66.]: Deus misereatur nostri, et benedicat nobis...

Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto. etc.

Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster etc.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram.

V. Sit nomen domini benedictum etc.

Ora pro nobis B. Agatha.

R. Ut digni etc.

V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, fili Dei vivi, qui es panis vivus, qui de caelo descendisti, bene+dic et sancti+fica hos panes in honorem B. Agathae virginis et martyris huc deportatos, et concede per intercessionem ejusdem virginis et martyris tuae: ut ubicunque contra ignem comburentem missi, vel positi fuerint, ibidem illico ignis evanescat, et penitus extingatur. Qui vivis et regnas cum Deo Patre etc.

Oremus

Domine Jesu Christe, in nomine tuo et in honorem S. Agathae virginis et martyris tuae, bene+dico et sancti+fico hos panes, et virtutem tui sanctissimi nominis, in ipsos infundo: ut sit contra omnia pericula ignium et intercendiorum, sive naturaliter, sive innaturaliter exortorum. Teque in nomine sanctae ecclesiae tuae suppliciter exoro, ut propter martyrrium S. Agathae, tantam virtutem et efficaciam hisce benedictis panibus infundas, ut quandocunque bona fide in nomine tuo, et in nomine ejusdem S. Agathae in flammam missi fuerint, per omnipotentiam tuam flammam illam devorantem dissipent, extinguant, et annihilent. Qui vivis et regnas cum Deo Patre, etc.

Oremus

Domine Deus omnipotens, qui hunc diem beatissimae Agathae martyrio consecrasti, ineffabilem misericordiam tuam suppliciter exoramus, ac petimus: ut hos panes, quos plebs fidelis tibi devote ad sanctificandum obtulit, tua pietate bene+dicere et sancti+ficare, atque per virtutem tuae deificae bene+dictionis tantam virtutem eis conferre digneris: ut omnem noxiam flammam extinguere, et fidelem populum tuum meritis et intercessione S. Agathae virginis et martyris, ab infortuniis incendiorum eripere valeant. Per dominum nostrum etc.

Benedictio Dei omnipotentis Patris + et Filii + et Spiritus + Sancti, et intercessio S. Agathae virginis et martyris descendat et maneat super hos panes, et super omnes ex eo gustantes. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Aspergantur aqua benedicta, et incensentur.

c) Nagycsütörtökön

Benedictio panis feria V. in Coena Domini.
FT 1739, 32–38.

Pro hac die forma solennis benedictionis in diversis diaecesibus panis qualisnam adhibeatur, ex R. P. Martino Cochem, ordinis capucinatorum, Francofurti ad Moenum impresso, pag. 76. eandem subjungo. Daturus inferius formam benedictionis panis in die paschae, qua utimur, cum benedictionibus carniū et ovorum.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat.

Psalmus [22.]: Dominus regit me, et nihil mihi deerit [...]

Lectio libri Levitici c. 23.

In diebus illis, dixit dominus ad Moysem: mense primo, quarta decima die mensis [...]

V. Dominus vobiscum.

R. Et cum spiritu tuo.

Sequentia sancti evangelii secundum Lucam.

In illo tempore: cum facta esset hora, discubuit Jesus et duodecim apostoli cum eo [...]

R. Laus tibi Christe.

Exorcismus panis

Exorcizo te creatura panis per eum, qui benedicti quinque panes in deserto, et dedit manna patribus nostris in eremo, omne delectamentum in se habens, et omnem saporem suavitatis: ut sit fortitudo et sanitas, et purificatio omnibus ex te sumentibus, ad effugandos omnes spiritus immundos, omnemque nefariam vim diaboli. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. R. Amen.

Oremus

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, qui hodierna die panem non solum benedixisti, sed etiam in verum corpus tuum convertisti, hos panes, quos famuli tui in memoriam sacratissimae coenae tuae benedicendos attulerunt, tua omnipotentia bene+dicere et sancti+ficare, atque eis tantam virtutem infundere digneris: ut quicumque ex eis cum devotione sumpserint, corporis et animae percipiant sanitatem, a tentationibus diaboli liberentur, atque in bona virtute stabiliantur. Qui vivis et regnas, etc.

Oremus

Domine Jesu Christe, panis angelorum, panis vitae aeternae, bene+dicere dignare panes istos, sicut benedixisti quinque panes in deserto, ut omnes exinde gustantes, corporis et animae percipiant sanitatem. Qui vivis etc.

Oremus

Domine sancte Pater omnipotens, aeterne Deus, bene+dicere digneris hos panes, tua sancta spiritali bene+dictione, ut sint omnibus sumentibus salus mentis et corporis, atque contra omnes morbos, et universas inimicorum insidias tutamen. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, panem vivum, qui de coelo descendit, et dat vitam et salutem mundo, et tecum vivit et regnat in saecula saeculorum. R. Amen.

Aspergat aqua benedicta, et incenset.

3. Bor

A nyugati és a keleti egyházban egyaránt számos benedikciós forma volt használatban a különféle célzatú boráldások vonatkozásában.¹¹⁹ A kenyérhez hasonlóan a szintén alapvető élelmiszernek számító bor transzcendens jelentőségét növelte, hogy az eukharisztia egyik összetevőjeként a mise központi szereplőjének számított. A középkorban helyenként bort öntöttek a templom- és oltárszenteléshez használt vízhez, máshol a keresztvízhez. Franciaországban a 12. századtól, Angliában és Itáliában a késő középkortól vannak liturgikus adatok a házasságkötés utáni bor- és kenyéráldásra, illetve azok közös elfogyasztására. A német területeken ehelyett a Szent János borának benedikciója terjedt el széles körben, amely a rituálékban gyakran a házások megáldása, illetve a szülést követő asszonyavatás szertartása után szerepel. Ezt a bort Szent János szerelmének (*amor Sancti Joannis, Johannisminne*) nevezték.¹²⁰ Funkciója szerint nem a házasságkötéshez, hanem az „utolsó pohár”, a „szentjánosáldás” szerepéhez kötődött. Franz kiterjedt forrásanyag alapján tárta fel ezen áldástípus eredetét és középkori rokonságát (például: Mihály-áldás, Márton-áldás, Gertrúd-áldás, Ulrich-áldás, István-áldás, Sebestyén-áldás stb.).¹²¹ Ezen a téren a világi szokás elsődleges és az egyházi áldás másodlagos jellege valószínűsíthető. Franz mindkettőt német sajátosságnak tartja.¹²²

Az alább közölt esztergomi ordó első orációja Szent János középkori apokrif imádságának kissé rövidített változata.¹²³ Ebben jó néhány olyan állatot felsorolnak, amelyek halálos méreggel támadnak az emberekre. A közölt ordó (a) egyike azoknak a szertartásoknak, amelyet Pázmány annak ellenére megtartott a korábbi magyarországi hagyományból, hogy az a *Rituale Romanum* első kiadásában nem kapott helyet.¹²⁴ A hazai szövegváltozat csak az egyikét jelenti az európai formuláknak. A Szent János evangélista ünnepén szentelt bor (vagy más ital) ordója például jelentősen eltér a lengyel rituálékban.¹²⁵

¹¹⁹ Ezek részletezésétől most el kell tekintenünk. Általában a bor megáldásáról: Probst 1857, 146–148; Franz 1909, I. 279–334; Reifenberg 1971–1972, I. 586–592; II. 411–421 (a mainzi rítus kapcsán); Bartsch 1967, 322–324, 411–412; Artner 1923, 59–61. A keleti rítusból: Goar 1647, 695–696. Szent János tiszteletének paraliturgikus vonatkozásairól összefoglalóan: Bálint 1977, I. 88–109.

¹²⁰ Franz 1909, I. 279–284; Franz 1904, 45; Schönfelder 1904–1906, I. 24–25, 60; II. 78–79.

¹²¹ Franz 1909, I. 286–294.

¹²² Franz 1909, I. 294–304, 326.

¹²³ Franz 1909, I. 304–308. Előfordulására más középkori ordókban: Freisen 1898b, 65–66; PAT 1514, f. 27'–29; LS 1523, f. 218'–219; AUG 1580, 428–434; SAL 1557, f. 121–124'.

¹²⁴ Hazai – szó szerinti – előzményei: OR 1560, f. 45'–47'; TA 1596, 167–171.

¹²⁵ POL 1743, 78–79. Rövidebb, csupán a záró orációt és benedikciót tartalmazó ordót közöl: FT 1739, 82–84.

Az általunk közölt második (b) szertartásrend kimondottan a menyegzőkor szokásos boráldás menetét tartalmazza. Az ordó könyörgése számos 15–16. századi európai párhuzammal rendelkezik.¹²⁶ A szertartásrend betűre megegyezik a 17. század közepén kiadott passauai rituálé ordójával.¹²⁷

Mindemellett léteztek további középkori formulák az újbor megáldására is. A Franz által közölt ilyen célzatú 12. századi oráció (*Domine Jesu Christe, qui ex quinque panibus et duobus piscibus...*) az egyik alábbi szertartásrendben (a) is előfordul.¹²⁸ A középkori és a „félhivatalos” kora újkori gyakorlatban egyaránt előfordulnak bizonyos szentek (Szent Balázs, Szent Ágota, Szent István vértanú) tiszteletére történő boráldások is.¹²⁹

A megrontottak és (véltetően nem a szó szerinti fordításként megjelenő ’mégkeverők’, hanem) a megmérgezetek/bájolás áldozatai gyógyítására alkalmas italok között – a víz után – második helyen az erre a szándékra megáldott bor jelentkezett (c). A pannonhalmi kéziratos gyűjteményben található, egyetlen orációból álló szertartásban a pap a bor megáldását, exorcizálását és megszentelését kérte abból a célból, hogy az azt elfogyasztók tisztuljanak meg az ördögi rontástól, és távozzék belőlük minden ördögi légió. Az általunk vizsgált forrásokban alig-alig találunk párhuzamokat az itt tárgyalt oráció szempontjából. A számos eltérő szöveg¹³⁰ mellett csupán a *Flagellum daemonum* hosszabb, ám e könyörgést is magába foglaló szertartásrendjét említhetjük meg.¹³¹

a) Szent János evangélista ünnepén

Benedictio vini in festo S. Joannis evangelistae
STR 1625, 180–184.

Primo legatur evangelium, quod sequitur.

Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

¹²⁶ Franz 1909, I. 323–324; ARG 1590, 276–278; OSN 1653, 348–350. Egyházi magyarázatokat is ad: Freisen 1904, 53–62.

¹²⁷ PAS 1665, 245.

¹²⁸ Franz 1909, I. 284–285. Az új bor megáldására lásd még MB 1685, 301–302.

¹²⁹ Franz 1909, I. 285–286; MB 1685, 90–91 (Szent Balázs); MB 1685, 55–57 (Szent István vértanú); MB 1685, 204–206 (bor és ecet megáldása).

¹³⁰ LT 1709, 208–210; POL 1757, 168–169; MBP 1845, 313–314.

¹³¹ FD 1697, 207–211. „Benedictio vini ad sanandum maleficias, et ad expellendas facturas et omnia maleficia de corporibus humanis” (jóval hosszabb szertartásrend és könyörgés).

V. Sequentia sancti evangelii secundum Joannem. Resp. Gloria tibi Domine.

Joan. 2. In illo tempore: nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae [...]

Quo finito sic concludatur:

Per istos sermones sancti evangelii, bene+dicat dominus noster Jesus Christus hanc creaturam vini.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine Domini. Resp. Qui fecit caelum et terram. Deinde delegatur

Psalmus 22. Dominus regit me, et nihil mihi deerit [...]

Gloria Patri. Sicut erat etc.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster etc.

Vers. Et ne nos inducas in tentationem. Resp. Sed libera nos a malo. Vers. Salvos fac servos tuos. Resp. Deus meus sperantes in te. Vers. Et si quid nocivum biberint. Resp. Non eis nocebit. Vers. Gustate et videte, quoniam suavis est dominus. Resp. Beatus vir, qui sperat in eo. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, et pater domini nostri Jesu Christi, cujus verbo caeli firmati sunt, cui omnis creatura deservit, et omnis potestas subjecta est, et quem metuit et expavescit: nos te ad auxilium nostrum invocamus, cujus audito nomine serpens conquiescit, draco fugit, vipera silet, scorpio extinguitur, regulus vincitur, et omnia venenata ac noxia animalia terrentur: tu extingue omnes diabolicas fraudes, et omnes humano generi adversantes nequitias; et hunc potum, per intercessionem beatissimae Virginis Mariae, et beati Joannis apostoli et evangelistae, et omnium sanctorum tuorum, tua virtute bene+dic; et omnes ex eo gustantes, ab omni malo custodias, et ad regnum gloriae tuae perducas. Per eundem Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Domine Jesu Christe, qui ex quinque panibus et duobus piscibus, quinque millia hominum satiasti; et in Cana Galilaeae vinum ex aqua fecisti; qui es vitis vera, multiplica super nos misericordiam tuam, et pietatis tuae clementiam nobis ostende, quemadmodum fecisti cum patribus nostris in misericordia tua sperantibus: et bene+dicere, ac sancti+ficare digneris hanc creaturam vini, quam ad sustentationem fidelium tuorum tribuisti; ut quicumque hac usus fuerit, vel ex ea potaverit, divinae benedictionis tuae opulentia repleatur. Qui vivis et regnas cum Deo Patre etc. Resp. Amen.

Oremus

Deus, cujus potestate beatus Joannes evangelista potum venenosum illaesus superavit, bene+dicere et sancti+ficare digneris hanc creaturam vini; ut omnibus ex eo gustantibus, expulso omni gustu nocivo, infuso tuae benedictionis mysterio, sit in terris corporis et animae sanitas, et in caelis perpetua consolatio. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo. Vers. Benedicamus domino.
R. Deo gratias.

Et benedictio Dei omnipotentis, Patris +, et Filii et Spiritus Sancti descendat super hanc creaturam vini, et maneat semper. R. Amen.

Tunc aspergatur vinum aqua benedicta.

b) Szent János bora menyegzőkor

Benedictio vini S. Joannis in solennitatibus nuptiarum
COL 1798, 339–340.

Initium sancti evangelii secundum Joannem.

In principio erat verbum, etc.

Per istos sermones sancti evangelii, et per merita Sancti Joannis apostoli et evangelistae, quaesumus omnipotens Deus, bene+dicere et sancti+ficare digneris hanc

creaturam dextera tua, et praesta, ut omnes in te credentes, et de isto potu bibentes, a te protegantur et benedicantur, sicut beatus Joannes de calice venenum bibens non est laesus, ita et isti homines in amore tui, et Sancti Joannis de potu isto bibentes, ab omni aegritudine corporis et animae absolvantur. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Et benedictio Dei Patris + omnipotentis, et Filii et Spiritus + Sancti descendat super hanc creaturam vini, et maneat semper. Amen.

Deinde aspergatur aqua benedicta.

c) A megrontottak és a megmérgezetek gyógyítására

Benedictio vini ad sanandum maleficios et veneficos
SAB 1697, ff. 36v–37r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Domine exaudi orationem meam

R. Et clamor meus ad te veniat

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine sancte pater, omnipotens aeterne Deus dignare benedicere, exorcizare et sanctificare vinum hoc per tuam clementissimam bonitatem, ut omnis, qui in tuo nomine, et dilecti filii tui et Spiritus Sancti ex eo biberit et gustaverit, mundetur ab omni maleficio diabolico, et ab eo recedat omnis diabolica legio, omnis spiritus immundus et omnis virtus diaboli exterminetur, et tua potestas, Domine in verborum tuorum praevaleat, et in memoria admirabilis et altissimi sacrificii illius, qui se voluntarie obtulit tibi Deo patri omnipotenti, benedic et sanctifica vinum istud per memoriam sacrificii patriarchae nostri Abrahae et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus, Jesus Christus dominus noster. Qui tecum et eodem Spiritu Sancto vivit et regnat per omnia saecula saeculorum. Amen.

Aspergat aqua benedicta in modum crucis.

Deinde rutam, salviam conterat in pulveres, benedicat.

4. Olaj

Az olaj megáldása az egyik legrégebb és leguniverzálisabb egyházi szentelmény.¹³² A keresztelés szertartásának alkotóelemeként az ősegyház liturgiájában kezdte pályafutását. A keleti egyházakban emellett már az első századokban szokás volt egy betegek számára alkalmazott olajszentelés is. Gonosztávoltartó szerepe a szenteltvízéhez hasonló. A nyugati egyházban a keresztelés mellett a bérmlás és a betegek kenete kapcsán kiemelten fontos szakramentális eszköznek számított, megáldása sokáig jobbra ezekhez a szertartásokhoz kapcsolódott. Magának a megszentelt olajnak, különösen a nagycsütrőtökön megáldott betegek kenetének szentségen kívüli használatára is vannak adatok. Úgy tűnik, hogy ezek helyettesítették az egyszerű olajáldás szertartását, amelynek megjelenése csak a 16. századtól adatható.¹³³

Az egyszerű olaj megáldásának szövege ennek ellenére régi európai hagyományon alapul. A pannonhalmi kéziratos szertartáskönyvből közölt ordó (a) szövegével tökéletesen megegyezik a *Rituale Romanum* első és későbbi kiadásainak szertartásrendje.¹³⁴ Általában a római mintát követték ezen a téren az európai egyházmegyék hivatalos szertartáskönyveinek összeállítói, köztük Pázmány Péter is.¹³⁵ A „félhivatalos” benedikciós könyvek egy része hasonló formában,¹³⁶ más része teljesen eltérő szöveggel hozza az olaj megáldásának formuláját.¹³⁷ A pap előbb exorcizálta az olajat mint anyagot,¹³⁸ majd egy oráció keretében Isten áldását és megszentelését kérte rá, hogy alkalmas legyen a különféle betegségek eltávolítására.

Az olajat többek között ördögűzéseknél és *maleficium* ellen is használták. Ezekre a megfelelő helyen még visszatérünk. Itt említjük meg példaként azt a szertartásrendet, amely a „csinálmányok, rontások, kötések és minden ördögi gaztettnek az emberi testből történő kiűzésére” alkalmas olaj megáldásának formáját közvetítette egy nálunk is használt „félhivatalos” gyűjtemény lapjain.¹³⁹

¹³² Általában az olajáldásról vö. Franz 1909, I. 335–361.

¹³³ Franz 1909, I. 335–361.

¹³⁴ ROM 1614, 151–152; 1635, 253–254 (megegyező szöveggel).

¹³⁵ STR 1625, 179–180. „Benedictio olei simplicis” (megegyező szöveggel). További egyházmegyei szerkönyvek analógiái: OSN 1653, 374–376 (megegyező címmel és szöveggel); LS 1523, 243; SAL 1657, 320–321 (ugyanaz); POL 1743, 84–86 (ugyanaz); MED 1815, 349–350; VIEN 1889, II. 18–19 (megegyező címmel és szöveggel); Reifenberg 1971–1972, II. 439–440 (a mainzi rítusban).

¹³⁶ FRA 1685, 204–206 (megegyezik).

¹³⁷ FT 1739, 38–41. „Benedictio olei simplicis” (csak az egyik könyörgés egyezik meg); MB 1685, 195–197. „Benedictio olei et aliarum unctionum, vel carnis, vel lardi, vel butyri, vel casei, mutatis mutandis” (egészen más szövegekkel); Nucleus 1706, 53–55 (lásd MB 1685).

¹³⁸ Az olaj exorcizálásáról: Bartsch 1967, 305–314, 399–406.

¹³⁹ MB 1685, 178–189. „Benedictio olei probatissima ad expellendas omnes facturas, maleficia, ligaturas, et omne opus nefarium diaboli de humanis corporibus”.

a) Egyszerű olajáldás

Benedictio olei simplicis

SAB 1697, ff. 9r–9v.

quod adhiberi poterit modo infra memorando vel prius ante benedictionem crucis benedicat.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

Exorciso te creatura olei per Deum Patrem+ omnipotentem, qui fecit caelum et terram, mare et omnia, quae in eis sunt. Omnis virtus adversarii, omnis exercitus diaboli, omnis incursus et omne phantasma Sathanae eradicare et effugare ab hac creatura olei, ut fiat omnibus, qui eo usuri sunt, salus mentis et corporis in nomine Dei Patris+, Jesu Christu Filii ejus+, domini nostri et Spiritus Sancti+ paracleti et in charitate Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

V. Domine exaudi orationem meam

R. Et clamor meus ad te veniat

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine Deus omnipotens, cui adstat exercitus angelorum cum tremore, quorum servitium spirituale cognoscitur, dignare respicere et benedicere+ et sanctificare+ hanc creaturam olei, quam ex olivarum succo eduxisti, ex eo infirmos inungi mandasti, quatenus sanitate recepta tibi Deo vivo et vero gratias agerent; praesta quaesumus, ut hoc qui oleo, quod in nomine tuo bene+dicimus, usi fuerint, ab omni langvore, omnique infirmitate atque cunctis insidiis inimici liberentur, et cunctae adversitates separentur a plasmate tuo, quod pretioso sanguine filii tui redemisti, ut nunquam laedantur a morsu serpentis antiqui. Per eundem Dominum nostrum.

Deinde aspergat aqua benedicta oleum.

5. Húsvéti ételek

A húsrá, tejtermékekre (tej, vaj, sajt) és tojásra vonatkozó böjti előírások szoros összefüggésben állnak ugyanezen élelmiszerek húsvéti megszentelésével. A szokás igazolhatóan a 7. századig visszavezethető. A húsvéti bárányt helyenként egészen, máshol már csak a húsát helyzeték ki külön asztalra az ünnepi mise alatt.¹⁴⁰ Megáldásának szövege a korábbi középkori imádságokhoz képest teljesen új tartalommal jelent meg a *Rituale Romanum*-ban, és ennek nyomán az általunk közölt esztergomi ordóban (a).¹⁴¹ A tojások megáldásának orációja (e) 12. századi előképpel rendelkezik, sőt a keleti liturgiában is előfordul.¹⁴² Hasonlóképpen 12. századi szertartásleírások vannak a szalonna megáldására is.¹⁴³ A sajt (és vaj) áldásformulája a 10. századtól a középkor folyamán változatlan formában maradt fenn.¹⁴⁴ A húsvéti kalács (kenyér) megáldására később is az eulógia ordóit használták (d).¹⁴⁵

A húsvéti ételáldások legkorábbi hazai emlékét a *Pray-kódex* benedikciói jelentik. Itt a bárány, a szalonna, a hús, a baromfi, a sajt és a tojások megáldásának formulái, illetve az általános ételáldás imádsága kapott helyet.¹⁴⁶ A késő középkori nyomtatott szertartáskönyvek ordóit tükröző *Ordo et ritus* lapjairól alább a szalonna (b), a szárnyasok (c), valamint a sajt (f) benedikcióit közöljük. A Pázmány által kiadott esztergomi szertartáskönyv a római szertartásrendet követte, és a hivatalosan megáldott élelmiszerek számát erősen leredukálta.¹⁴⁷

„Alternatív” rítusok viszonylag kis számban jelennek meg a kora újkori benedikcióskönyvekben.¹⁴⁸ A hús és a sajt húsvéti megáldásának – középkorból átörökített – formulája például szerepel egy nálunk is használt gyűjteményben.¹⁴⁹

¹⁴⁰ Franz 1909, I. 575–603. A húsvéti ételszentelés középkori liturgiájához vö. Franz 1904, 42; Reifenberg 1971–1972, I. 592–609; Ottosen 1970, 84–85; Freisen 1898a, 143–146; Freisen 1898b, 56–57; Freisen 1904, 120–125, 146–147, 235–237; Schönfelder 1904–1906, I. 20–21, 73–74, II. 75–76; Hürlimann 1959, 94–95, 129–130; Franz 1912, 14–15; LS 1523, f. 221–221'; MOG 1551, f. CXXXI–CXXXIII'; ARG 1590, 261–262; COLN 1598, 84–87; AUG 1580, 598–603; SAL 1557, f. 117–120'.

¹⁴¹ Franz 1909, I. 588–589; Probst 1857, 152–154; MR 1570, f. 47'.

¹⁴² Franz 1909, I. 591–592; Franz 1904, 42; Probst 1857, 154–155.

¹⁴³ Franz 1904, 41.

¹⁴⁴ Franz 1909, I. 592–593; Franz 1904, 42.

¹⁴⁵ Franz 1909, I. 593–594; Probst 1857, 155–156.

¹⁴⁶ Zalán 1927, 54–55.

¹⁴⁷ ROM 1614, 150–151. Hasonlóan jártak el pl. a mainzi egyházmegyében is: Reifenberg 1971–1972, II. 421–431. Lásd még a lengyel szertartáskönyvet: POL 1743, 82–86.

¹⁴⁸ A hivatalos szövegeket közli: FT 1739, 44–47; MB 1685, 98–99 (kenyér).

¹⁴⁹ MB 1685, 95–98.

a) Húsvéti bárány

Benedictio agni paschalis
STR 1625, 177.

Vers. Adjuvatorum nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui per famulum tuum Moysen, in liberatione populi tui de Aegypto, agnum occidi jussisti, in similitudinem domini nostri Jesu Christi, et utrosque postes domorum de sanguine ejusdem agni perungi praecipisti: tu benedicere +, et sanctificare + digneris hanc creaturam carnis, quam nos famuli tui ad laudem tuam sumere desideramus, per resurrectionem ejusdem domini nostri Jesu Christi. Qui tecum vivit et regnat in saecula saeculorum. Resp. Amen.

Et mox aspergat aqua benedicta.

b) Szalonna

Benedictio lardi
OR 1560, f. 38'.

Oratio

Bene+dic Domine creaturam istam lardi, ut sit remedium salutare generi humano, et praesta per invocationem tui sancti nominis, ut quicumque inde sumpserint, corporis sanitatem et animae tutelam percipiant. Per Christum.

c) Szárnyashús

Super carnes avium
OR 1560, f. 38'–39.

Oratio

Deus universae creaturae, qui inter caeteras diversarum creaturarum species pro humani generis usu, etiam volatilium genus ex aqua producere dignatus es, ex quibus Noe de Archa egrediens, holocausta tibi offerens placuit, et qui populum

tuum ex Aegypto eductum per Moysen servum tuum, munda ab immundis segregans edendi praeceptum dedisti, te supplices rogamus, ut has mundarum avium carnes bene+dicere et sancti+ficare digneris, ut quicumque ex eis comederint, benedictionis tuae abundantia repleantur, et ad aeternae vitae gaudia pervenire mereantur. Per Christum.

d) Kenyér/kalács

[lásd III. 2. fejezet]

e) Tojások

Benedictio ovorum
STR 1625, 177–178.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Subveniat, quaesumus Domine, tuae bene+dictionis gratia huic ovorum creaturae, ut cibus salubris fiat fidelibus tuis, in tuarum gratiarum actione sumentibus, ob resurrectionem domini nostri Jesu Christi, qui tecum vivit et regnat in saecula saeculorum. Resp. Amen.

Aspergat aqua benedicta.

f) Sajt

Caseorum benedictio
OR 1560, f. 39.

Oratio

Dignare Domine quaesumus omnipotens Deus bene+dicere et sancti+ficare hanc creaturam casei, quam ex adipe animalium producere dignatus es, et concede propitius, ut quicumque ex populis tuis fidelibus ex eis comederint vel gustaverint, omni benedictione coelesti et gratia saturati, repleantur in bonis. Per Christum.

6. Általános ételáldás

Az ételek, élelmiszerek benedikciójának hátterében valószínűleg a rontástól, mérgezéstől való elemi félelem húzódott meg. A megáldott étel a fogyasztó egészségének megőrzéséhez is hozzájárult.¹⁵⁰

Eredetileg a húsvéti ételáldásokhoz tartozott egy általános áldás, amelyet azonban önállóan is használhattak, hiszen szövegébe a konkrét élelmiszer neve szabadon behelyettesíthető. Egyetlen, rövid orációjában a test egészségét és a lélek oltalmát kéri az ételből fogyasztó emberekre. Az itt közölt áldás (a) ugyanezzel a szöveggel szerepel a *Missale Romanumban*,¹⁵¹ a *Rituale Romanumban*¹⁵² és annak nyomán az esztergomi rituáléban.¹⁵³ Mivel a rövid és általános benedikció nem túl sok variációs lehetőséget kínál, hasonló formában regisztrálhatjuk más európai szerkönyvek lapjain is.¹⁵⁴

A *Fasciculus triplex* a magánáldások között önálló fejezetben foglalkozik az ételek és italok benedikciójával.¹⁵⁵ Az ún. asztali áldások történetét tárgyaló rész viszonylag kevés korabeli formulát idéz. A magánáldásokat minden keresztény hívő elvégezhetette. A *Manuale benedictionum* című gyűjtemény egy olyan asztali áldást közöl, amelyet a gonosz lelkek vagy a rontás által gyötört személyek jelenlétében kellett elvégezni.¹⁵⁶

a) Akármilyen ennivaló megáldása

Benedictio ad quodcumque comestibile
SAB 1697, f. 24v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram.

¹⁵⁰ Általában: Probst 1857, 120–121.

¹⁵¹ MR 1570, f. 47'.

¹⁵² ROM 1614, 151, 1635, 252–253 (megegyező szöveggel). Ugyanebben a formában megvolt már a római rituálé előzményében (THS 1580, 179) is.

¹⁵³ STR 1625, 179. „Benedictio ad quodcumque comestibile” (megegyező szöveggel).

¹⁵⁴ OSN 1653, 374; SAL 1657, 319–320; FRA 1685, 140–141; MB 1685, 100. „Benedictio ad quodcumque comestibile mutatis mutandis, ex Miss. Rit. Rom. et Bas.”; Nucleus 1706, 113; POL 1743, 86; VIEN 1889, II. 19; Reifenberg 1971–1972, II. 430–431 (a mainzi rítusban); MBP 1845, 321.

¹⁵⁵ FT 1739, 137–143. „De benedictione ciborum seu mensae”.

¹⁵⁶ MB 1685, 208–210. „Benedictio prandii et coenae, praesente vexato a spiritibus vel facturis”.

Oremus

Benedic Domine creaturam istam N., ut sit remedium salutare generi humano, et praesta per invocationem sancti nominis tui, ut quicumque ex ea sumpserit vel gustaverit, corporis sanitatem et animae tutelam accipiat. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

7. Szántóföldi termesztett növények

A határ és a termesztett növények megáldásának jól elkülöníthető válfaját jelentik a vetések termékenységét biztosító egyházi ceremóniák. Az egyik legrégebbi ilyen célzatú körmenet a római Ambarvalia ünnepének utódjaként április 25-ére eső, Szent Márk-napi „búzaszentelés” szertartása (*litaniae majores*).¹⁵⁷ Az európai adatok mellett¹⁵⁸ a késő középkorból már a magyarországi rítus menetéről is képet alkothattunk.¹⁵⁹ Pázmány a processziók között ezt is beillesztette rituáléjába, és a rövid római mintához képest¹⁶⁰ megtartotta magának a búzaszentelés mozzanatát (a). Közvetlen mintaadója vélhetően a Telegdi-féle *Agendarius* ordója lehetett.¹⁶¹ A ceremónia főbb részeit a mindenszentek litániája, a négy égtáj felé történő evangéliumolvasás és könyörgés, illetve a vetések megáldásának imádságai jelentik.

A hazai kiadású benedikciós könyveink közül a *Fasciculus triplex* foglalkozik a vetések megáldásának szertartásával. A „de benedictione segetum, agrorum, vinearum” fejezet liturgikus szövegeket nem közöl, viszont az áldások típusainak és történetének bemutatását felvállalja. Az eltérő szokások közül kiemeli a Szent Márk-napi vetésáldás szertartását, amelynek módjára és formájára nézve az esztergomi (vagy egyéb egyházmegyei) rituálékhoz utalja az olvasót.¹⁶² Ugyanebben a gyűjteményben találjuk meg a vetőmagok benedikcióját, amely szertartást sokfelé („dicséretes szokás szerint”) szeptember első vasárnapján szoktak megtartani (b). A földművesek ilyenkor egy kis adag vetőmagot hoztak, amit a pap a mise előtt megáldott. Az orációk elsősorban a magok termékenységét célozták meg. A megáldott vetőmagot aztán otthon hozzákeverték a többihez. A szertartás menetének leírását egy az egyben Martin von Cochem gyűjteményéből emelte ki a benedikciós könyv magyar összeállítója.¹⁶³

a) A vetések megáldása Szent Márk napján

Ordo servandus in litaniarum majorum processione, quae die festo S. Marci celebretur, qui et segetes benedicuntur
STR 1625, 214–227.

¹⁵⁷ Vö. Franz 1909, II. 1–19; Mihályfi 1918, 611–614; Artner 1923, 212–217; Bálint 1977, I. 315–318.

¹⁵⁸ Martène 1736–1738, III. 513–520.

¹⁵⁹ Az első hazai nyomtatott rituálékban a későbbi szertartás rövidebb előképe szerepel: OR 1560, f. 39’–43.

¹⁶⁰ ROM 1614, 174–175.

¹⁶¹ TA 1596, 176–189.

¹⁶² FT 1739, 47–50.

¹⁶³ Cochem 1692, 153–155.

Clerus et populus hora statuta mane in ecclesia congregati, omnes contrito et humili corde Deum flexis genibus paulisper precentur. Sacerdos pluviali cum ministris, vel saltem superpelliceo et stola violacei coloris sit indutus, cujus coloris habitu in reliquis processionibus semper utatur; praeterquam in processionibus Corporis Christi, et quae fiunt solemnibus diebus, vel in gratiarum actionem; quibus diebus utitur colore propriae solemnitati congruenti. Ceteri vero sacerdotes et clerici superpelliceis induti, sequentem antiphonam stantes concinant:

Antiphona. Exaudi nos Domine, quoniam benigna est misericordia tua. Secundum multitudinem miserationum tuarum respice nos Domine. Vers. Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam. Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, etc. Secundum multitudinem miserationum tuarum respice nos Domine.

Quo finito officians dicat:

Vers. Propitius esto peccatis nostris Domine.

Resp. Propter nomen tuum.

Oremus

Parce Domine, parce populo tuo, ut dignis flagellationibus castigatus, in tua semper miseratione respiret. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Deinde genuflectant omnes, et duo clerici ante altare majus genuflexi devote litanias cantare incipiant, ceteris eadem voce respondentibus. Cum autem cantatum erit, Sancta Maria ora pro nobis, surgunt omnes, et ordinatim procedunt, egredientes ad locum, in quo segetes benedici debent, litaniasque prosequentes, praecedente cruce, et sequente clero: ultimo loco sacerdos paratus, ut supra dictum est, cum ministris, prout res vel locus postulet, sacris vestibus indutis.

Si processio sit longior; vel repetantur litaniae, vel litanii absolutis usque ad preces exclusive, dicantur aliqui psalmi ex Poenitentialibus, seu Gradualibus.

Ubi vero ad segetes perventum fuerit, mox omnibus genuflectentibus, resumuntur litaniae, et juxta rectoris chori discretionem abbreviando decantantur: et tunc sacerdos fruges benedicens, ter dicat versum, Ut fructus terrae dare + et conservare digneris, te rogamus audi nos; choro eundem ter repetente.

LITANIAE

Kyrie eleison,
Christe eleison,
Kyrie eleison.
Christe audi nos.
Christe exaudi nos.
Pater de caelis Deus,
    Miserere nobis.
Fili redemptor mundi Deus,
    Miserere nobis.
Spiritus Sancte Deus,
    Miserere nobis.
Sancta Trinitas unus Deus,
    Miserere nobis.
Sancta Maria,
    Ora pro nobis.
Sancta Dei genitrix,
    Ora pro nobis.
Sancta Virgo virginum,
    Ora pro nobis.
Sancte Michael,
    Ora pro nobis.
Sancte Gabriel,
    Ora pro nobis.
Sancte Raphael,
    Ora pro nobis.
Omnes sancti angeli et archangeli,
    Orate pro nobis.
Omnes sancti beatorum spirituum ordines,
    Orate pro nobis.
Sancte Joannes Baptista,
    Ora pro nobis.
Omnes sancti patriarchae et prophetae,
    Ora pro nobis.
Sancte Petre,
    Ora pro nobis.
Sancte Paule,
    Ora pro nobis.
Sancte Andrea,

Ora pro nobis.
Sancte Jacobe,
Ora pro nobis.
Sancte Joannes,
Ora pro nobis.
Sancte Thoma,
Ora pro nobis.
Sancte Jacobe,
Ora pro nobis.
Sancte Philippe,
Ora pro nobis.
Sancte Bartholomaeae,
Ora pro nobis.
Sancte Matthaeae,
Ora pro nobis.
Sancte Simon,
Ora pro nobis.
Sancte Thadaee,
Ora pro nobis.
Sancte Matthia,
Ora pro nobis.
Sancte Barnaba,
Ora pro nobis.
Sancte Luca,
Ora pro nobis.
Sancte Marce,
Ora pro nobis.
Omnes sancti apostoli et evangelistae,
Orate pro nobis.
Omnes sancti discipuli domini,
Orate pro nobis.
Omnes sancti innocentes,
Orate pro nobis.
Sancte Stephane,
Ora pro nobis.
Sancte Laurenti,
Ora pro nobis.
Sancte Vincenti,
Ora pro nobis.
Sancte Adalberte,

Ora pro nobis.
Sancti Fabiane et Sebastiane,
Orate pro nobis.
Sancti Joannes et Paule,
Orate pro nobis.
Sancti Cosma et Damiane,
Orate pro nobis.
Sancti Gervasi et Protasi,
Orate pro nobis.
Omnes sancti martyres,
Orate pro nobis.
Sancte Silvester,
Ora pro nobis.
Sancte Gregori,
Ora pro nobis.
Sancte Ambrosi,
Ora pro nobis.
Sancte Augustine,
Ora pro nobis.
Sancte Hieronyme,
Ora pro nobis.
Sancte Martine,
Ora pro nobis.
Sancte Nicolae,
Ora pro nobis.
Sancte rex Stephane,
Ora pro nobis.
Sancte Emerice,
Ora pro nobis.
Sancte Ladislave,
Ora pro nobis.
Omnes sancti pontifices et confessores,
Orate pro nobis.
Omnes sancti doctores,
Orate pro nobis.
Sancte Antoni,
Ora pro nobis.
Sancte Benedicte,
Ora pro nobis.
Sancte Bernarde,

Ora pro nobis.
Sancte Dominice,
Ora pro nobis.
Sancte Francisce,
Ora pro nobis.
Omnes sancti sacerdotes et Levitae,
Orate pro nobis.
Omnes sancti monachi et eremitae,
Orate pro nobis.
Sancta Maria Magdalena,
Ora pro nobis.
Sancta Elisabeth,
Ora pro nobis.
Sancta Agatha,
Ora pro nobis.
Sancta Lucia,
Ora pro nobis.
Sancta Agnes,
Ora pro nobis.
Sancta Caecilia,
Ora pro nobis.
Sancta Catharina,
Ora pro nobis.
Sancta Anastasia,
Ora pro nobis.
Omnes sanctae virgines et viduae,
Orate pro nobis.
Omnes sancti et sanctae Dei,
Intercedite pro nobis.

Propitius esto,
Parce nobis Domine.
Propitius esto,
Exaudi nos Domine.

Ab omni malo,
Libera nos domine.
Ab omni peccato,
Libera nos domine.
Ab ira tua,

Libera nos domine.
A subitanea et improvisa morte,
Libera nos domine.
Ab insidiis diaboli,
Libera nos domine.
Ab ira et odio,et omni mala voluntate,
Libera nos domine.
A spiritu fornicationis,
Libera nos domine.
A fulgure et tempestate,
Libera nos domine.
A morte perpetua,
Libera nos domine.
Per mysterium sancte incarnationis tuae,
Libera nos domine.
Per adventum tuum,
Libera nos domine.
Per nativiatem tuam,
Libera nos domine.
Per baptismum et sanctum jejunium tuum,
Libera nos domine.
Per crucem et passionem tuam,
Libera nos domine.
Per mortem et sepulturam tuam,
Libera nos domine.
Per sanctam resurrectionem tuam,
Libera nos domine.
Per admirabilem ascensionem tuam,
Libera nos domine.
Per adventum Spiritus Sancti paracliti,
Libera nos domine.
In die judicii,
Libera nos domine.

Peccatores,
Te rogamus audi nos.
Ut nobis parcas,
Te rogamus audi nos.
Ut nobis indulgeas,
Te rogamus audi nos.

Ut ad veram poenitentiam nos perducere digneris,
Te rogamus audi nos.
Ut ecclesiam tuam sanctam regere et conservare digneris,
Te rogamus audi nos.
Ut domnum apostolicum, et omnes ecclesiasticos ordines in sancta religione
conservare digneris,
Te rogamus audi nos.
Ut inimicos sanctae ecclesiae humiliare digneris,
Te rogamus audi nos.
Ut regibus et principibus Christianis pacem et veram concordiam donare
digneris,
Te rogamus audi nos.
Ut cuncto populo Christiano pacem et unitatem largiri digneris,
Te rogamus audi nos.
Ut nosmetipsos in tuo sancto servitio confortare et conservare digneris,
Te rogamus audi nos.
Ut mentes nostras ad caelestia desideria erigas,
Te rogamus audi nos.
Ut omnibus benefactoribus nostris sempiterna bona retribuas,
Te rogamus audi nos.
Ut animas nostras, fratrum, propinquorum, et benefactorum nostrorum ab aeter-
na damnatione eripias,
Te rogamus audi nos.
Ut fructus terrae dare et conservare digneris,¹⁶⁴
Te rogamus audi nos.
Ut omnibus fidelibus defunctis requiem aeternam donare digneris,
Te rogamus audi nos.
Ut nos exaudire digneris,
Te rogamus audi nos.
Fili Dei,
Te rogamus audi nos.

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi,
Parce nobis Domine.
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi,
Exaudi nos Domine.
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi,
Miserere nobis.

¹⁶⁴ Hunc versum sacerdos fruges benedicens ter repetat.

Christe audi nos.

Christe audi nos.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.

Pater noster [..]

Vers. Et ne nos inducas in tentationem.

Resp. Sed libera nos a malo.

Vers. Domine exaudi orationem meam.

Resp. Et clamor meus ad te veniat.

Vers. Dominus vobiscum.

Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Pietatem tuam quaesumus omnipotens Deus, ut has primitias creaturae tuae, quas aeris et pluviae temperamento nutrire dignatus es, bene+dictionis tuae imbre profundas; et fructus terrae usque ad maturitatem perducas. Tribuas quoque populo tuo de tuis muneribus tibi semper gratias agere, ut a fertilitate terrae, esurientium animas bonis affluentibus repleas, et egenus et pauper laudent nomen gloriae tuae. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Postea versa facie ad orientem, et praemisso Versu: Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo, cantetur:

V. Initium sancti evangelii secundum Ioannem.

Resp. Gloria tibi Domine.

Ioan. 1. In principio [..]

Finito evangelio dicatur responsorium:

Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis.

Vers. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis. Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto. Plenum gratiae et veritatis.

Deinde sacerdos dicit orationem.

Oremus

Bene+dic Domine hanc creaturam segetum, ut sit remedium salutare humano generi: et praesta per intercessionem nominis tui gloriosi, ut quicumque ex ea sumserint, sanitatem mentis et corporis, animaeque tutelam percipiant. Per Christum dominum nostrum. R. Amen.

Hinc evangelium quod sequitur, cantetur versa facie ad meridiem.

Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

V. Sequentia sancti evangelii secundum Marcum.

Resp. Gloria tibi Domine.

Marci ult. In illo tempore: Recumbentibus undecim discipulis, apparuit illis Jesus [...]

Responsor. Ite in orbem universum, et praedicate, dicentes, Alleluja. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit, alleluja, alleluja, alleluja. Vers. In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit, alleluja, alleluja, alleluja. Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto. Alleluja, alleluja, alleluja.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, arbiter throni, qui molem terrae ex nihilo pendentem gubernas, et ad usum humani generis, corporisque sustentationem, agros operibus excolere iussisti, misericordiam tuam supplices exoramus, ut quidquid in hos agros salubriter seminatum atque plantatum est, aspectu tuae clementiae prospicias, et aeris temperiem misericorditer moderari digneris, ut resecato, atque absorpto omnium tribulorum spinarumque squalore, efficiatur secundum et ad maturitatem perfectam tribuas pervenire; ut nos famuli tui, licet indigni, uberem tuorum donorum fructum cum gratiarum actione percipientes, debitas atque acceptabiles sancto nomini tuo laudes referre mereamur. Per Christum dominum nostrum. R. Amen.

Tandem evangelium subsequens cantetur, versa ad occidentem facie.

Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

V. Initium sancti evangelium secundum Matthaeum.
Resp. Gloria tibi Domine.

Matth. 1. Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham [...]

Responsor. Felix namque es sacra Virgo Maria, et omni laude dignissima. Quia ex te ortus est sol justitiae, Christus Deus noster.

Vers. Ora pro populo, interveni pro clero, intercede pro devoto femineo sexu: sentiant omnes tuum juvamen, quicumque celebrant tuam sanctam commemorationem. Quia ex te ortus est sol justitiae Christus Deus noster. Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto. Christus Deus noster.

Oremus

Te Domine petimus et rogamus, ut hos fructus seminum, tuis oculis serenis hilarique vultu aspicere digneris. Sicut enim testatus es per famulum tuum Moysen filii Israel, ut egressi e terra Aegypti in terram quam eis daturus eras, primitias fructuum suorum offerent sacerdotibus benedicendas: sic nos oramus auxilium misericordiae tuae super has segetes, ut non grandio eas succidat, non turbo subvertat, non vis tempestatis detruncet, non aeris serenitas exaestuet, et inundatio pluviarum non exterminet; sed incolumes conservando, pro usu animarum et corporum hominum, ad plenissimam maturitatem perducere digneris. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Postremo hoc evangelium, versus septentrionalem partem cantetur.

Vers. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

V. Sequentia sancti evangelii secundum Lucam.

R. Gloria tibi Domine.

Luc. 1. Fuit diebus Herodis, regis Judaeae, sacerdos quidam nomine Zacharias [...]

Responsor. Inter natos mulierum non surrexit major Joanne baptista. Qui viam Domino praeparavit in eremo. Vers. Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. Qui viam Domino praeparavit in eremo. Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto. Qui viam Domino praeparavit in eremo.

Oremus

Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, quaesumus emitte sanctos

angelos tuos, ut defendant segetes nostras a vermibus, ab avibus, et locustis: ut magnificetur nomen tuum Deus in omni loco. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Subjungatur oratio pro vinearum benedictione, ubi sunt vineta.

Oremus

Deus, qui spiritualis vineae tuae toto terrarum orbe palmites extendisti: montium nostrorum culturam ad boni operis fructum provehe; his quoque vineis, bene+dictionis tuae rorem infundas, et a cunctis protegas infestationibus, augeque fructuum earum largitatem. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Domine sancte Pater omnipotens, aeternae Deus, qui caelum et terram, mare et omnia creasti; te supplices exoramus, ut fructum hunc terrenum bene+dicere, sancti+ficare et multiplicare digneris. Repleas nostra cellaria sive habitacula plenitudine frumenti et vini; ut laetantes in eis, referamus tibi laudes et gratias. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Et benedictio Dei omnipotentis, Patris +, et Filii, et Spiritus Sancti descendat super hanc creaturam segetum, et maneat semper. Resp. Amen. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo. Vers. Benedicamus Domino, alleluja, alleluja, alleluja. Resp. Deo gratias, alleluja, alleluja, alleluja.

Et revertantur cum processione, clero cum scholaribus reversione cantante prosas, victimae paschali. Mundi renovatio etc. Ac postremo, cum prope ecclesiam fuerint, incipiant hymnum: Te Deum laudamus et cum eo templum ingrediuntur. Ubi praemissa concludantur suffragio de B. Maria Virgine, vel de patrono ecclesiae.

b) A vetőmagok megáldása szeptember első vasárnapján

Benedictio seminum dominica I. septembris
FT 1739, 72–75.

Laudabilis consuetudo est in pluribus regionibus et diaecesibus, ut dominica prima septembris afferat unusquisque agrorum modicum frumenti seminandi, quod sacerdos ante sacrum indutus alba et stola benedicit hoc modo:

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Psalmus [125.] In convertendo dominus captivitatem Sion: facti sumus sicut consolati [...]

Lectio libri Levitici c. 26.

In diebus illis, dixit dominus ad Moysen: loquere filiis Israel, et dices ad eos: si in praeceptis meis ambulaveritis, et mandata mea custodieritis, dabo vobis pluvias temporibus suis [...]

V. Mane semina semen tuum: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud: et si utrumque simul, melius erit.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Sequentia sancti evangelii secundum Marcum.
R. Gloria tibi Domine.

In illo tempore: dixit Jesus discipulis suis. Simile est regnum coelorum, quemadmodum si homo jaciatur sementem in terram [...]
R. Laus tibi Christe.

Per evangelica dicta sint haec semina bene+dicta.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine sancte Pater, omnipotens aeternae Deus, te suppliciter rogamus ac petimus, ut hos fructus segetum serenis oculis, hilarique vultu aspicere, et tua dextra sancta bene+dicere digneris. Et sicut testatus es Moysi famulo tuo in deserto, dicens: Dic filiis Israel, cum ingressi fueritis terram promissionis, quam ego dabo vobis, afferetis primitias frugum vestrarum sacerdotibus, et erunt benedictae. Sic

et nos rogamus te Domine, ut per auxilium misericordiae tuae bene+dictionem tuam super haec diversi generis semina, quae a fidelibus tuis nobis ministris tuis benedicenda ante conspectum tuum, in templo sancto tuo hodierna die praesentata sunt, proferre digneris: ut virtute bene+dictionis tuae germinent, crescent, multiplicentur, et ad optatam maturitatem perveniant. Da quaeso Domine, ut eadem grando non subruat, nec turbo subvertat, nec inundatio exterminet, nec mala bestia consumat: sed propter misericordiam tuam ad usum nostrum salva permaneant. Per dominum nostrum etc. R. Amen.

Oremus

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, qui proprio ore tuo dicere dignatus es: Pater meus agricola est; atque temetipsum homini seminatore comparere voluisti, adesto propitius precibus nostris, et super haec diversi generis semina, atque super omnes alias segetes, quibus haec commixta fuerint, nec non et super agros, super quos haec fuerint seminata, largam tuam bene+dictionem infunde; atque ab eis omne nocumentum bestiarum et reptilium, gratia tuae defensionis clementer averte, ut omnis fructus ex his seminibus natus tua benedictione repleatur, et in horrea sine damno et impedimento congregentur. Qui vivis et regnas etc.

Benedictio Dei omnipotentis, Patris +, et Filii +, et Spiritus + Sancti, descendat super haec semina, et maneat semper. R. Amen.

Asperguntur aqua benedicta, et cum aliis seminibus, quae seminabuntur, commiscentur.

8. Gyümölcsök, szőlő

Az első termések felajánlásának ókori görög, római és zsidó előzményei után a keresztény gyakorlatban erre a hagyományra vezethető vissza a gyümölcsök, szőlő és egyéb kerti termények megáldásának szokása. A keleti és a nyugati egyházban egyaránt nagyon korán megjelenő, egymással kölcsönhatásban álló jelenségek az általunk közölt kora újkori szertartásrendek sok évszázados gyökereire mutatnak rá.¹⁶⁵ Nyugaton a legkorábbi (5. századi) adatok az új bab és az új szőlő egyházi megáldásáról szólnak. Ennek időpontjaként Szent (II.) Sixtus pápa ünnepnapja (augusztus 6.) jelenik meg a forrásokban.¹⁶⁶ A 12. századtól szakaszosan, majd a 15. századtól pápai rendelkezés következtében általánosan elterjedt, hogy ugyanezen a napon Urunk színéváltozását (*Transfiguratio Domini*) ünnepelte az egyház. A továbbra is szokásban maradt szőlőáldás ezáltal új teológiai hátteret nyert.¹⁶⁷ A szőlő mellett más gyümölcsök első termésének felajánlása és megáldása is szokásban volt. Ezek közül egy általános, az adott gyümölcsök nevét szabadon behelyettesítő rövid formulát közlünk (d).¹⁶⁸

Az általunk közölt esztergomi gyümölcs- és szőlőszentelő szertartásrend (a) központi orációja – a római rituálé közvetítésével – középkori európai eredetre vezethető vissza.¹⁶⁹ Hasonlóan a *Gelasian* liturgiáig visszavezethető a *Rituale Strigoniense* másik szőlőáldásának (c) imádsága is,¹⁷⁰ noha maga a benedikciótípus az 1614-ben kiadott római rituáléból kimaradt.

A megáldott gyümölcsök közül Közép-Európában az alma játszott vezető szerepet. Franz középkori adatai szerint Szent Jakab és Kristóf (júl. 25.), Szent Sixtus és Lőrinc (aug. 6., 10.) napján, valamint más augusztusi ünnepeken (aug. 15., 29.) szenteltek almát.¹⁷¹ Almaszentelő formula már a *Gelasianumban* szerepelt, ám ez nem egyezik azokkal az imádságokkal, amelyek a Szent Balázs-napi almaáldás általunk közölt szertartásrendjében található (b). Utóbbi ordó egyike annak a hat benedikciónak, amit Pázmány a *Rituale Romanum* kínálatával szemben a ma-

¹⁶⁵ Vö. Probst 1857, 121–124; Franz 1904, 103–105; Reifenberg 1971–1972, I. 610–614; II. 432–433; Schönfelder 1904–1906, I. 26.

¹⁶⁶ A Sixtus-napi szőlőszentelés szertartása a *Pray-kódexben* is helyet kapott: Zalán 1927, 57.

¹⁶⁷ Franz 1909, I. 361–376; Martène 1736–1738, III. 586.

¹⁶⁸ Előképe: MR 1570, f. 47'. További áldástípust jelent a gyümölcsfák rövid „alternatív” benedikciója: MB 1685, 213.

¹⁶⁹ Franz a 8. századi *Sacramentarium Gelasianum* alapján közli analógiáját: Franz 1909, I. 376. A szertartásrend a 17–18. századi európai rituálék többségében ezen a módon fordul elő. Lásd például PAS 1751, 148.

¹⁷⁰ Vö. Franz 1909, I. 372. Ugyanezt lásd még MOG 1551, f. CXXXVIII–CXXXVIII'; AUG 1580, 641–643.

¹⁷¹ Vö. Franz 1912, 30.

gyarországi hagyományból megtartott.¹⁷² A szertartásrend közvetlen analógiái az általunk átnézett forrásokban nem fordulnak elő.¹⁷³

a) Közös áldás a gyümölcsökre és a szőlőkre

Benedictio communis super fruges et vineas
STR 1625, 173.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers.
Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Oramus pietatem tuam omnipotens Deus, ut has primitias creaturae tuae, quas aeris et pluviae temperamento nutrire dignatus es, benedictionis tuae imbre perfundas; et fructus terrae tuae usque ad maturitatem perducas. Tribuas quoque populo tuo de tuis muneribus tibi semper gratias agere, ut a fertilitate terrae esurientium animas bonis affluentibus repleas, et egenus et pauper laudent nomen gloriae tuae: per Christum Dominum nostrum. Resp. Amen.

Aspergat illas aqua benedicta.

b) Az alma megáldása Szent Balázs napján

Benedictio pomorum in festo S. Blasii episcopi et martyris.
STR 1625, 185–186.

¹⁷² A „magyarországi hagyomány” itt elsősorban Telegdi szertartáskönyvének vonatkozó adatával bizonyítható, amely szövegében tökéletesen megegyezik a közölt áldással, címe pedig még tovább pontosítja a szentelmény attribútumait, amennyiben elsődleges célját a torokfájás gyógyításában deklarálja („Benedictio pomorum in festo Sancti Blasii episcopi et Martyris, contra dolorem gutturis”). – TA 1596, 174–175. A hazai kiadású „alternatív” benedikciós-könyv „De benedictione pomorum in festo S. Blasii episcopi et martyris” című szertartás leírásának második orációja rövidebb, mint az itt közölt imádság. – FT 1739, 26–27. A Balázs-napi „gyümölcs-” (kenyér-, bor-) áldás párhuzama (a második oráció előképével): LS 1523, f. 219’–220’.

¹⁷³ Egyetérthetünk ezen a téren Bálint Sándorral, aki a Balázs-napi almaszentelést sajátos magyarországi fejleménynek tartotta: Bálint 1977, I. 201.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Bene+dic Domine creaturam istam pomorum, ut sit remedium salutare generi humano; et praesta, per invocationem sancti nominis tui, et intercessionem Sancti Blasii martyris tui, ut quicumque ex eis sumserint, salutem animae et corporis suscipiant sanitatem. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Omnipotens mitissime Deus, qui omnium mundi rerum diversitatem solo verbo creasti; et ad hominum reformationem illud idem Verbum, per quod facta sunt omnia, incarnari voluisti; et qui magnus es et immensus, terribilis, atque laudabilis, et faciens mirabilia; pro cuius fidei confessione, gloriosus martyr et pontifex Blasius, diversorum tormentorum genera non pavescens, martyrii palmam feliciter est adeptus; quique eidem, inter ceteras gratias, hanc praerogativam contuisti, ut ejus intercessione, gutturis morbos, cum saluti nostrae expediens fuerit, tua virtute curares: majestatem tuam suppliciter exoramus, ut non inspectis nostris reatibus, sed ejus meritis et precibus, hanc creaturam pomorum benedicere et sancti+ficare tua innumerabili pietate digneris, tuam gratiam infundendo; ut omnes, qui ex eis bona fide gustaverint, quocumque morbo se gravatos senserint, liberentur, et in ecclesia tua sancta, sani et hilares tibi gratiarum referant actiones, et laudent nomen tuum gloriosum, quod est benedictum in saecula saeculorum. Resp. Amen.

Postea aspergantur aqua benedicta.

c) Az új szőlő megáldása Urunk színeváltozása ünnepén

Benedictio novae uvae in festo transfigurationis domini
STR 1625, 186–187.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Bene+dic Domine hos fructus vitium novos, quos per rorem caeli et inundantiam pluviarum, et tempora serena atque tranquilla, ad maturitatem perducere dignatus es, ad percipiendum nobis cum gratiarum actione. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Apergatur aqua benedicta.

d) Új gyümölcsök

Benedictio novorum fructuum
FT 1739, 54–55.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Bene+dic Domine hos novos fructus NN. et praesta, ut qui ex eis in tuo sancto nomine vescentur, corporis et animae salute potiantur. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Aspergantur aqua benedicta.

9. Takarmány, széna, zab

Az állatok egészségével kapcsolatos benedikciók egyik fontos, európai elterjedésű típusát jelenti a takarmány megáldása. Ezen a téren a legismertebb szertartás időponthoz: karácsony másnapjához kötődik. A rítus keletkezéstörténetében nem is annyira az illető szent hagiográfiája, hanem a téli napforduló körüli pogány cselekvésmódok egyik jellemző eleme, a takarmány megszentelődésére való törekvés emelhető ki. Szent István vértanú ünnepén (december 26.) – a vízzel együtt vagy attól függetlenül – sokfelé megáldották az állatok takarmányát.¹⁷⁴ A legrégebb vonatkozó liturgikus kézirat 15. századi keletkezésű.¹⁷⁵ Az általunk közölt 18. századi ordó (a) szöveghű analógiáját Franz egy 1520-ban kiadott prágai agendából közölte.¹⁷⁶

Pannonhalmi forrásunkban a szertartás viszonylag rövid szövegváltozata szerepel (b). Az egyetlen orációban a pap a zab vagy az árpa megáldását és megszentelését kéri az Istentől, hogy azok táplálékként egészséget adjanak az állatok számára.¹⁷⁷

Az általunk vizsgált ordó imádsága általában nem így önállóan, hanem egy hosszabb rítus részeként jelenik meg a szerkönyvekben.¹⁷⁸ Ezt a rítust a 16. századi Itáliában alakították ki, majd onnan terjedt el.¹⁷⁹ Az ordó efféle rövid változatának nyomára csupán egy, éppen hazai kiadású kötetben bukkantunk.¹⁸⁰ Akadnak olyan hazai és európai szertartásleírások is, amelyekben egyáltalán nem található meg az itt szereplő imádság.¹⁸¹ Feltűnő, hogy Pázmány magát ezt a benedikciót is

¹⁷⁴ Vö. Franz 1909, I. 381–388. Ugyanezen a napon helyenként vízszentelésről, máshol a lovak megáldásáról (ezzel függ össze a takarmány megáldása) tesznek említést. – Galambos 1953/2004, 62; Artner 1923, 52–55.

¹⁷⁵ Franz 1909, I. 383.

¹⁷⁶ Franz 1909, I. 386.

¹⁷⁷ Az oráció szövegét Franz is közölte: Franz 1909, I. 388.

¹⁷⁸ MB 1685, 255–257. „Benedictio pabuli pro animalibus, ut foeni, salis, avenae, hordei etc, quae aliquibus in locis sit in festo S. Stephani protom. mutatis mutandis. Ex. Vet. Rom.” (a hosszabb, két könyörgést és egy áldást magában foglaló szertartásrend szövegéből egy oráció mutat rokonságot SAB imádságával); OLM 1694, II. 8–11. „In festo S. Stephani. Benedictio frugum, quae ad pabulum animantium porriguntur” (jóval hosszabb, de az oráció szerepel benne a 10. oldalon); POL 1884, 435–437. „In festo Sancti Stephani. Benedictio avenae” (a második oráció szövege azonos).

¹⁷⁹ Franz 1909, I. 387.

¹⁸⁰ AD 1774, 197–198. „Benedictio avenae vel hordei, in festo S. Stephani proto-martyris, quod animalibus datur” (megegyező szöveggel).

¹⁸¹ FT 1739, 80–82. „De benedictione avenae in festo S. Stephani proto-martyris” (egészen más szöveggel); GNEZ 1549, CXIV–CXV (eltérő lengyel rítus); FRA 1685, 54–58 (hosszabb és eltérő szöveggel); LS 1523, 217–218; LT 1709, 19–22; MBP 1845, 24–26; POL 1743, 77 (egészen más); Schönfelder 1904–1906, I. 24 (meissenai szertartásrend, 1512, más szöveggel, Szent István említése nélkül), I. 74–75 (naumburgi szertartásrend, 1502).

egy az egyben kihagyta a megújított esztergomi rituáléból, noha annak előképeiben még helyet kapott.¹⁸²

A ferences ihletésű *Arca Domini* gyűjtemény a pannonhalmi kéziratosszer-tartáskönyvben szereplő áldástípus mellett egy időponttól független takarmány-áldást is magában foglal, amelynek orációjában a rontások és a gonosz lelkek ártó behatásainak elhárítását és egészséget kértek az azokat fogyasztó állatokra (c).

a) A zab megáldása Szent István vértanú ünnepén

De benedictione avenae in festo S. Stephani proto-martyris
FT 1739, 80–82.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus
vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Psalmus 66. Deus misereatur nostri, et benedicat nobis [...]

Gloria Patri, et Filio et Spiritui Sancto. Sicut erat in principio, et nunc et semper,
et in saecula saeculorum. Amen.

V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus
vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Bene+dic Domine creaturam istam avenae, *(si fuerint aliqua vernalia alia semina benedicenda, addatur v. g. hordei, lentium, pisorum, vel generaliter omnia haec praesentia semine)* ut sit *(vel sint)* remedium humano generi, et praesta per invocationem sancti nominis tui, ut quicumque ex ea *(vel illis)* sumpserint, corporis sanitatem et fortitudinem percipiant. Per Christum dominum nostrum. R. Amen.

Oremus

Domine Deus omnipotens, qui diversa seminum genera tua virtute condidisti, et

¹⁸² OR 1560, 43–45'. „Benedictio pabuli seu avene in die sancti Stephani prothomartyris” (hosszabb rítus, de az oráció benne van); TA 1596, 162–167 (lásd OR 1560).

ea producendo de terra ad usus hominum multiplicare non desistis; tuam clementiam imploramus, ut hoc genus seminis (*vel seminum*) dextera tua sancta digneris bene+dicere, et praesta, ut quicumque vel quaecunque animalia, vel pecora ex eis gustaverint, sanitatis et fortitudinis augmenta percipere valeant. Tu enim homines et iumenta salvabis Domine, quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam Deus. Aperi ergo manum tuam Domine, et imple omne animal benedictione, ut per merita beati proto-martyris tui Stephani, tuorum fidelium animalia sanitate et fortitudine percepta debitam eis servitatem valeant exhibere. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Et benedictio Dei Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti, descendat super hoc (*vel haec*) semen, (*semina*) et cum illo (*vel illis*) commixta et maneat semper. R. Amen.

Aspergatur aqua benedicta, et thurificetur.

b) Zab és árpa Szent István napján

Benedictio avenae vel hordei in festo sancti Stephani protomartyris quod datur animalibus
SAB 1697, ff. 23v–24r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Deus, qui temporibus Eliae coelum ab imbribus restringendo et rursus aperiendo te mirabilem ostendisti, exaudi preces plebis tuae per unigenitum tuum, quem substantialem et coaequalem divinitate tibi credimus, per Spiritum Sanctum paraclytum, quem ab utroque procedere confitemur, et per merita B. Stephani protomartyris tui, cujus hodie devote festa celebramus, bene+dicere et sancti+ficare digneris hanc avenam sive hordeum, ut quaecunque animalia ex ea vel ex eo gustaverint, ad introitum omnium sanitatum vires recipiant. Per te Jesu Christe salvator mundi, qui in trinitate perfecta vivis et regnas Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Aspergatur lustrali aqua.

c) Virágok és füvek megáldása az állatoknak

Benedictio florum et herbarum pro animalibus
AD 1774, 198–199.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus
vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens Deus, creaturam hanc florum et herbarum replere digneris benedic-
tionibus tuis, prout ego N. sacerdos tuus in tuo sancto nomine Tetragammaton,
eas exorcizo + et benedico + et sanctifico +. Sint bene+dictae et sanctificatae ad
fugandos daemones, ad destruendum omne maleficium, et ad annihilandum in-
cantamentum, ligamen, facturas et omnia opera Sathanae a corporibus homi-
num et animalibus, et a quibusvis locis. Virtus nominis Jesu per intercessionem
S. Ubaldi et S. Antonii de Padua sit in his floribus et herbis: ut fugiant maligni
spiritus, et inhabitent sancti angeli Dei ad conferendam sanitatem. In nomine
Pa+tris, et Fi+lii et Spiritus + Sancti, Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

10. Gyógynövények, füvek, virágok

A növények tiszteletének, mágikus és vallási felhasználásának, varázsszavakkal történő összekapcsolásának stb. kereszténység előtti gyökerei vannak. Különösen a gyógynövények vonatkozásában érthető, hogy az egyházi benedikció révén egyfelől fokozható volt hatékonyságuk, másfelől – legalábbis az egyháziak szándéka szerint – csökkenthető volt a hozzájuk kapcsolódó mágikus képzetek tárháza.¹⁸³

Az általunk közölt példák egy kivétellel (c) a *Sacra arca benedictionum* című kézirat bencés szertartáskönyvből származnak. Ez a körülmény szorosan összefügg a pannonhalmi forrás jellemző medicinális arculatával, amelyről fentebb, a forrásokat bemutató fejezetben bővebben értekeztünk.

A különféle füvek Nagyboldogasszony-napi (augusztus 15.) megáldása (a) régi hagyományra tekint vissza a nyugati egyházban.¹⁸⁴ Forrásunk két – áldást kérő – orációt ír elő, ezekben olyan virágokat és füveket említenek, amelyek az isteni benedikció nyomán gyógyító hatással rendelkeznek az emberek teste és lelke szempontjából egyaránt. A „félhivatalos” *Fasciculus triplex* bevezető leírása szerint egyes római katolikus tájakon igen közkedvelt szokás, hogy a papok, plébánosok füveket, virágokat és kisebb lombokat áldanak meg ezen az ünnepen, amelyeket az emberek a gonosz lélek szemfényvesztései ellen használnak, vagy az állatoknak adják azokat, hogy megóvják őket a varázslók és javasasszonyok ráolvasásainak ártalmaitól.¹⁸⁵

Noha magának a rítusnak számos középkori¹⁸⁶ és kora újkori¹⁸⁷ párhuzama is-

¹⁸³ Franz 1909, I. 393–398.

¹⁸⁴ A történeti háttéréről összefoglalóan: Probst 1857, 275–276; Franz 1909, I. 398–413. Franz a legkorábbi német rítusleírást a 10. századra teszi. Általában a növények exorcizálásáról: Bartsch 1967, 315–317, 406–408.

¹⁸⁵ FT 1739, 67. „Usitatissimum est in variis regionibus romano-catholicis, herbas, flores et frondes minores in festo Assumptae B. M. V. in ecclesia benedicere a sacerdote, vel ejus loci parcho; easque adversus praestigias maligni spiritus adhibere; et ipsa etiam animalia a nocumento incantationum magorum et sagarum praeservare.” A szerkönyv összeállítója egy mirákulumtörténetet is beillesztett Szent Gotthárd püspökről, aki egy általa megáldott fűvel gyógyított meg egy szemfájós asszonyt.

¹⁸⁶ Franz 1912, 30–31 (eltérő szöveggel); Stapper 1906, 63–64, 108–109 (15. századi münsteri agenda, eltérő szöveggel); Freisen 1898/a, 146–148 (schleswigi egyházmegye, 1512, eltérő szöveggel); Freisen 1898/b, 67 (a dániai Roeskilde 1513-ban kiadott rituáléja, más szöveggel); Reifenberg 1971–1972, I. 614–619; II. 433–436 (a mainzi rítus elemzése); Schönfelder 1904–1906, I. 22–23 (meissenzi szertartásrend, 1512); II. 77–78 (schwerini rítus, 1521).

¹⁸⁷ MB 1685, 101–104. „Ordo benedicendi herbas in die assumptionis Beatiss. Mariae Virginis” (teljesen eltérő szöveggel); OSN 1653, 392–395 (MB 1685 szövegével egyezik); AUG 1580, 637–641 (eltérő szöveggel); GNEZ 1549, CX–CXI (eltérő lengyel rítus); VIEN 1889, II. 19–22. „Benedictio herbarum in festo assumptionis B. M. V.” (teljesen eltérő szöveggel); MBP 1845, 86–91; POL 1743, 70–74 (egészen más); POL 1884,

mert, konkrét textuális egyezés az általunk közölt forrásszöveggel jóval kevesebb esetben mutatható ki. Fontos körülmény, hogy a *Rituale Romanum* első kiadásában nem szereplő¹⁸⁸ benedekciót Pázmány Péter – a korábbi hazai hagyomány jegyében¹⁸⁹ – felvette a megújított esztergomi szertartáskönyvbe. Ennek szövege szinte betűre megegyezik az itt szereplő ordó szövegével.¹⁹⁰ Ezt a „magyarországi” szöveghagyományt élte tovább a *Fasciculus triplex* is.¹⁹¹ Mivel egyelőre még nem sikerült az itt szereplő áldások konkrét európai analógiáinak nyomára bukkannunk, egyelőre akár a magyarországi eredet, illetve a speciális regionális használat hipotetikus megfogalmazását is megengedhetjük magunknak.

A démonűző hatású rutafű megáldása (b) itt önmagában, elsősorban a füstölés eszközeként szerepel, ugyanakkor a szertartáskönyv másik két szertartásában (vö. b, g) és a *Fasciculus triplex* alább közölt rítusában (c) egyéb növények társágában is helyet kapott. Az ordó szövege különösen a d) szertartásrenddel mutat szoros kapcsolatot, de nem egyezik meg vele szó szerint. Fontos különbség, hogy itt a második, effektív áldásszövegben a pap egyes szám első személyben beszél, miáltal személye és szerepe hangsúlyozódik.¹⁹² Az első oráció Jézus Krisztushoz szól, akitől áldást kér a rutára, hogy az tartsa távol az ördögöt mindenkitől, akit azzal megfűstölnek vagy aki azt magánál tartja. A pap továbbá a Tóbiáson és Sárán is segítő Rafael arkangyal elküldését kéri, hogy a halált hozó démon ne ártasson a hívőknek sem házaikban, sem fürdőikben, sem ágyaikban.

A ruta megáldásának szertartása – több benedekciósönyv tanúsága szerint – egy 16. század végi nyomtatott szövegváltozatra vezethető vissza.¹⁹³ A magyarországi „félhivatalos” források közül a *Fasciculus triplex* összeállítója a fűvek Nagyboldogasszony-napi megáldása után illesztette be a ruta megáldásának ha-

---

569–573. „In festo assumptionis B. M. V. Benedictio herbarum et processio” (VIEN 1889 szövegével egyezik); ARG 1590, 273–276 (más szöveggel); MOG 1551, CXXXIII–CXXXVI’ (eltérő szöveggel); SAL 1575, 319–322 (salzburgi rítus, eltérő szöveggel); LT 1709, 80–82.

¹⁸⁸ Az áldás – az itt vizsgált ordótól eltérő szöveggel – a megújított római rituálé függelékébe került csak be: ROM 1881, App. 40–43. Ennek párhuzamai: OLM 1694, II. 65–68; FRA 1685, 148–152.

¹⁸⁹ TA 1596, 191–192 (megegyező szöveggel). Megjegyzendő azonban, hogy a legkorábbi hazai nyomtatott szertartásrend ettől eltérő szövegváltozatot foglal magába: OR 1560, 75–76.

¹⁹⁰ STR 1625, 187. „Benedictio herbarum in festo assumptionis B. Mariae Virginis”.

¹⁹¹ FT 1739, 67–69. „De benedictionibus herbarum in festo assumptionis B. M. V.”

¹⁹² Bartsch emiatt az egyes szám első személyű formula miatt teszi a ruta megáldásának szövegét a kimondottan a „tárgyakra” irányuló exorcizmusok közé. – Bartsch 1967, 317, 408.

¹⁹³ Erre utal többek között: Franz 1909, I. 417–419; LT 1709, 229–231. „Benedictio ruthae contra daemonicos, ex sacra institutione S. Rom. Ecclesiae, et Decreto Trident. Concilii restituta, et impressa Parisiis 1595.”

sonló szövegét. Feltűnő azonban, hogy a második benedikció itt már magához az áldás tárgyához szól felszólító módban („benedicaris itaque rutha”), és elkerüli az egyes szám első személyű megfogalmazást.¹⁹⁴ Utóbbi szövegváltozatnak vannak itáliai és lengyel párhuzamai is.¹⁹⁵

A d) szertartás a b) ordó céljával és szövegével szoros rokonságot mutató benedikció. Alapvető különbség a kettő között, hogy itt a rutát zsályával együtt, megszártva és porrá törve áldották meg. Bár a benedikció célja itt is a megrontottak meggyógyítása volt, ám a démonűző hatású növényeket most nem füstölésre használták, hanem azok örleményét (véltetően a korábban megáldott) vízbe és borba tették, és megittatták a rászorulókkal. Ez a különbség az áldást kérő oráció szóhasználatában („quicumque ex ea sumpserit vel biberit”) is tükröződik, noha a Tóbiásról, Sáráról és Rafaelról szóló példázat (ahol közismerten a démon kifüstölése jelenik meg) azért helyet kapott a szövegben. Az áldás második része itt már nem egyes szám első személyű, hanem egy többes szám második személyű, szenvedő szerkezetű, felszólító módban álló igealakokkal kezdődik („benedicaris”) a rutára és zsályára vonatkozóan. A záró utasítások szerint a port nem volt szabad kézzel érinteni, hanem késheggyel kellett belőle három adagot egy pohárba tenni, bort vagy vizet hozzáönteni, és késsel jól összekeverni. Hozzá tették, hogy az erőtlenebbek a port meleg, nem túlságosan sózott marhahúslevesben is magukhoz vehették. A szöveg párhuzamai a b) ordónál jelzettek mellett főként a „félhivatalos” gyakorlathoz kapcsolódnak.¹⁹⁶

Még mindig az italoKNál maradvá, a pannonhalmi szertartáskönyv egy másik ordója egy különös gyógyszert kínál a rontások testből történő kihajtására (e). Az előírás szerint a porrá tört benedekfüvet (*carduus benedictus*) meleg borban kellett kámforral összekeverni, majd egy kevés szentelt olajat hozzáönteni. Maga a szertartás egy exorcizmusból és egy imádságból állt. A szöveg szórványos párhuzamai közül a *Flagellum daemonum* egyik ordója emelhető ki, amelyik viszont csupán az olaj – hasonló célból és szöveggel történő – megáldására vonatkozik.¹⁹⁷

¹⁹⁴ FT 1739, 69–70. A „De benedictionibus herbarum in festo assumptionis B. M. V.” egy-ségen belül (két orációval hosszabb szertartás).

¹⁹⁵ FD 1697, 211–212. „Benedictio rutae” (megegyező szöveggel); POL 1743, 95 (az oráció első fele egyezik, Rafael, Tóbiás és Sára exempluma hiányzik).

¹⁹⁶ FD 1697, 211–212. „Benedictio rutae” (megegyező szöveggel, de füstölést emleget); FRA 1685, 152–154. „Benedictio rosarum, rutae, absynthii etc. et quarumcunq[ue] herbarum, extra festum Assumptionis B. Virginis” (nagyrrészt MB 1685, 224–225. szö-veggel egyezik); Nucleus 1706, 74–76 (MB-vel egyezik); POL 1743, 95 (az oráció első, nagyobbik fele egyezik, csak suffumigatiót emlegetnek, nem itatást).

¹⁹⁷ FD 1697, 176–182. „Benedictio olei probatissima ad expellendas omnes facturas, maleficia, ligaturas et omne opus nefarium diaboli de humanis corporibus, quae ab aliquibus adscribitur Sancto Cypriano” (egy hosszabb szertartás részeként, csak az olaj megáldására vonatkozóan megegyező szöveg). Vö. még MBP 1845, 319. „Benedictio

A ruta, a benedekfű és a zsálya megáldása (g) egy nagyobb szertartáseggyüttes részeként jelenik meg a pannonthalmi szertartáskönyvben, amely gonoszűző célzatú füstölő összeállítására irányult.¹⁹⁸ A jó és a rossz illatok egyaránt alkalmasak lehetnek a démonok elűzésére, a lényeg a szagok erejében rejlett. Forrásunk egy egész arzenált kínál a megrontottak körüli füstölés számára, amelyben többségében (gyógy)növények és virágok kaptak helyet.¹⁹⁹ Feltűnő, hogy a szertartásrend kialakításakor fontosnak tartották az egyes alkotóelemek elkülönítését és önálló (vagy kisebb csoportokban történő) megáldását annak ellenére, hogy ezt a műveletet sokkal rövidebben, egyszerre is elvégezhetnék volna. Ilyen részletező és összetett szertartásrenddel – ebben a tárgykörben – máshol nem is találoztunk. Az általunk ismert szerkönyvekben, ha (ritkán) előfordulnak is gyógynövényáldások, azok általában folyékony, ital formájú gyógyszerekre vonatkoznak.²⁰⁰

a) Füvek Nagyboldogasszony ünnepén

Benedictio herbarum in festo et octava Assumptionis B. V. Mariae
SAB 1697, f. 22v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Bene+dic Domine creaturam hanc florum herbarumque, ut sit remedium salutare humano generi per invocationem sanctissimi nominis, et quam nobis tua largitas per consolationem tribuit, proficiat habentibus aut conservantibus in sanitatem et felicitatem corporum et animarum. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

---

oleo pro cibo vel usu medicinali”; LT 1709, 334–335 (lásd MBP 1845).

¹⁹⁸ Az oráció párhuzama: AUG 1580, 643–646. „Benedictio thymimatis, incensi, thuris, myrrhae ac aromatum, in festo sancti Michaelis Archangeli” („Domine Deus omnipotens, cui adstat exercitus Angelorum...”).

¹⁹⁹ A benedikciók címében szereplő növények mellett a bevezető rubrika még a majorannát is megemlíti.

²⁰⁰ FD 1697, 191–194 (többféle gyógyitaláldás, de eltérő szövegekkel); OSN 1653, 395–396 (általános gyógynövényáldás és az abból készített ital megáldása); LT 1709, 203–206, 341–343. A gyógynövények és azokból készített gyógyszerek megáldásához: Reifenberg 1971–1972, II. 436–439 (a mainzi rítusban).

Oremus

Propitiare famulis ac famulabus tuis Domine Deus, ob gloriam sanctissimi nominis tui, qui tibi fide deserviunt, et caelestia dona sperant, ut tua benedictio per has herbas floresque ipsis proficiat ad tutelam corporis animaeque, et flores ac herbas istas tua benignitas bene+dicendo benedicat; atque praesidiis tuae gratiae, quod speramus et credimus una fide catholica insigniti, consequi mereamur et laudabiliter obtinere valeamus per eum, qui nos in cruce redemit et salvavit. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

b) Ruta

Benedictio ruttae contra veneficia doemoniaca
SAB 1697, ff. 22r–22v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Bene+dic Domine Jesu Christe hanc creaturam ruttae, et infunde ei per virtutem sanctae crucis tuam benedictionem coelestem, ut ei, qui ex ea fumigatus fuerit, vel super se eam habuerit, nullus inimicus nocere possit, et in quibuscunque locis posita fuerit vel portata, ab eis discedat et contremiscat diabolus, et defugiat pavidus, et non praesumat amplius inquietare et illudere creaturis tuis. Proinde supplico tibi domine, ut sanctum angelum tuum Raphaellem mittas, qui evulsit et expulit a Sara et Tobia doemonem mortiferum, ut illum conterat et perdat de cunctis animabus colentibus Deum, et de balneis, et de lectulis, et de omnibus locis in quibus Deo famulantes habitant et requiescunt, vigilant et consistunt, non valeat amplius inquietare vel pavores mittere super eos, quos sacri chrismatis tui unctione fecisti munitos. Qui cum Deo Patre et Spiritu Sancto vivis etc. Bene+dico te igitur creatura ruttae in nomine SS. Trinitatis, Patris + et Filii + ejus unigeniti domini nostri Jesu Christi et Spiritus + Sancti, ut sis exterminatio diaboli et omnium contubernalium ejus, per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos et saeculum per ignem. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

c) Ruta, tömjén, borókamag

Fumigatio daemoniacorum ad expellendum diabolum et veneficia solvenda
FT 1739, 70–72.

Accipe rutham, thus et grana juniperi, et benedic illa, ut sequitur: et sicut habetur
in Thesauro exorcismorum pag. 143.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus
vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Exorcizo te creatura ruthae, thuris et grani juniperi, per Deum + vivum, per
Deum + verum, per Deum + sanctum. Per sanctissimam trinitatem, Patrem +, et
Filium +, et Spiritum + Sanctum. Per Deum, qui omnia creavit ex nihilo; per
Deum, qui expulit pravos angelos ad inferiora. Per Jesum Christum filium ejus,
dominum nostrum, qui dabit praedestinati regnum aeternum, et reprobis ignem
infernalem perpetuum. Per omnia nomina sancta Dei con+juro et exorci+zo te,
ut sis in defensionem nostram, et efficiaris perpetua fumigatio exorcizata, bene+
dicta et conse+crata in salutem nostram, et omnium fidelium christianorum:
sitque perpetua poena omnibus malignis spiritibus, et fortissimus ignis eorum,
magis quam sit damnatis spiritibus sulphur et ignis infernalis. Et omnia supradicta
sint vobis defensio et perpetua expulsio, atque suffumigatio omnium spirituum,
et solutio omnium ligaminum et facturarum, ac praestigiorum: ita, ut nihil
praedictorum nos, nec hanc creaturam Dei N., neque locum, in quo moratur
modo aliqua, offendere et impedire valeant. Per eum, qui venturus est judicare
vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Oremus

Ineffabilem clementiam tuam omnipotens aeterne Deus humiliter imploramus,
ut sicut tu unus es in essentia et trinus in personis, scilicet: Pater, Verbum et
Spiritus Sanctus, ita bene+dicere et conse+crare digneris per immensam
clementiam et pietatem tuam hanc creaturam fumigationis, ut sit omnibus ipsam
sentientibus odor et defensio perpetua contra omnes malignos spiritus, omnesque
incantationes, praestigias et maleficia; sitque perpetua expulsio malignorum
spirituum; praestigiorum annihilatio; solutio ligationum et dissolutio omnium
maleficiorum; et in quemcunque locum odor ejus pervenerit, nullus spiritus, nul-
la incantatio, nulla fascinatio, nullum maleficium, nullaue molestia maligni
spiritus possit durare, neque stare, et quicumque odorem hujus fumigationis

senserit, a quocunque malignorum spirituum invasione liberetur et ab omni maleficio evacuetur. Per dominum etc.

Aspergatur aqua benedicta, et detur maleficiato: ut omni die saepius ex illo odore fumigetur. Valet enim contra pecorum maleficia quaecunque: si pecus etiam malificatum sit, et illud aliquoties fumigetur.

d) Ruta és zsálya

Benedictio rutae et salviae
SAB 1697, ff. 37r–37v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram
V. Dominus vobiscum
R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Bene+dic domine Jesu Christe hanc creaturam rutam et salviam, et infunde ei per tuam virtutem tuam sanctam bene+dictionem coelestem: ut quicumque ex ea sumpserit vel biberit, aut super se eam habuerit, nullus inimicus ei nocere possit, et in quibuscunque locis aspersa fuerit vel reposita, recedat et contremiscat diabolus, et fugiat pavore, et non praesumat amplius inquietare vel illudere creaturas tuas, inde supplico domine, ut mittas sanctum angelum tuum Raphaellem, qui evulsit et expulit a Sara et Tobia doemonem mortiferum et foetentem, et illum conterat et perdat de cunctis animabus colentibus Deum: de scamnis, de angulis, de lectis, et de omnibus locis in quibuscunque habitet, requiescat, vigilet et consistat, nec valeat amplius inquietare vel pauciores immittere in illos, quo sancta unctio munivit.

Bene+dicaris itaque ruta et salvia in nomine domini nostri Jesu Christe et sanctae trinitatis, ut sis exterminatio diaboli et omnium contubernaliū ejus. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Deinde aspergat aqua benedicta, et doceat malehabentem, quo modo utatur his pulveribus, manibus nullo modo attingat, sed quantum capit unius cultri cuspidis, ter injiciat in poculum, sive vinum sive aquam affundat, bene commisceat cultro, debiliores autem possunt sumere in jussulo calido bubulae non salsae.

e) Benedekfű (olajjal és kámforral)

Benedictio olei, camphorae et cardi pro potione
SAB 1697, ff. 37v–38r.

Cardus conteratur in pulveres, in calido vino bene comisceantur cum
camphora, affundendo parum de oleo benedicto.

In nomine Patris + et Filii + et Spiritus Sancti. Amen.

V. Adjuvatorum nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Ostende nobis Domine misericordiam tuam

R. Et salutare tuum da nobis

V. Adjuva nos Deus salutaris noster

R. Et propter gloriam nominis tui libera nos

V. Nihil proficiat inimicus in nobis

R. Et filius iniquitatis non apponat nocere nobis

V. Fiat misericordia tua Domine super nos

R. Quemadmodum speravimus in te

Exorcismus

Exorci+zo te immune spiritus omnis incursio Satanae et phantasma in nomine
Dei Pa+tris in nomine Dei Fi+lii et in nomine Dei Spiritus+Sancti, ut recedas ab
hac camphora, cardo et oleo, ut possit effici potatio spiritualis ad sanandum
infirmos, ut in eis possit habitare Spiritus Sanctus per nomen Dei Patris, per
nomen domini nostri Jesu Christi dilectissimi Filii ejus. Qui venturus est iudicare
vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Oremus

Emitte Domine septiformem Spiritum Sanctum paracletum de coelis in hanc
creaturam camphorae, cardi et olei, quam de viridi ligno producere dignatus es
ad refectionem mentis et corporis, ut tua benedictione sit sumentis et tangenti
tutamentum mentis et corporis, ad evacuandos omnes humores melancholicos,
omnes infirmitates, omnesque aegritudines mentis et corporis, unde unxisti
reges, prophetas et martyres unzione sancta tua perfecta. Domine abs te ostende
nobis, ut haec creatura camphorae, cardi et olei benedicta permaneat in visceribus

famulorum tuorum, in nomine domini nostri Jesu Christi. Qui tecum et cum Spiritu Sancto vivit et regnat per omnia saecula saeculorum. Amen.

Deinde aspergat aqua benedicta in modum crucis.

f) Levendula, rózsa, vadszegfű

Benedictio lavendularum, rosarum, cariophilorum
SAB 1697, ff. 39v–40r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine Jesu Christe, qui nobis sacerdotibus non nostris meritis, sed sola dignatione clementiae tuae prae caeteris gratiam contulisti, ut quidquid a nobis in tuo nomine digne ac perfecte agitur, a te fieri credatur. Adesto quaesumus nostrae officio servitutis, et bene+dicere ac sancti+ficare digneris has creaturas florum lavendularum, rosarum, cariophyrum, quas in nomine sancto gloriae tuae nos bene+dicere confidimus. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Aspergat aqua benedicta.

g) Ruta, benedekfű, zsálya

Benedictio rutae, cardi et salviae
SAB 1697, f. 40r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine Deus omnipotens, cui adstat exercitus angelorum cum tremore, quorum servitium spirituale cognoscit, dignare respicere, bene+dicere et sancti+ficare has herbas cardum et salviam, quas de terra eduxisti et eis infirmos suffumigare mandasti, quatenus sanitate percepta, tibi Deo vivo et vero gratias agerent. Praesta quaesumus, ut hi, qui his herbis, quas in tuo nomine bene+dicimus usi vel suffumigati fuerint, ab omni langvore, omnique infirmitate et a cunctis insidiis inimici liberentur, et cunctae adversitates separentur a plasmate tuo, quod pretioso sanguine filii tui redemisti, ut nunquam laedatur a morsu serpentis antiqui. Per eundem dominum Jesum Christum. Amen.

Aspergat aqua benedicta.

11. Gyógyszerek

Egyrészt a gyógynövények, másrészt a betegek (betegségek) benedekciójával szoros összefügg a gyógyszerek megáldása. Ezek közül itt, a tárgyalások sorában mindössze egy általános rítust közlünk, amely az *Arca Domini* című hazai, 18. századi gyűjteményben maradt fenn (a). Hivatalos szertartáskönyvekben a kora újkorban nem szerepelt efféle célzatú ordó. Párhuzamokat jobbra csak a „félhivatalos” kollektívák kínálatában találunk.²⁰¹

a) Akármilyen gyógyszer

Benedictio medicinae cujuscunque
AD 1774, 166.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui mirabiliter hominem creasti, et mirabiliter reformasti, qui dedisti medicinam ad tuendam hominum sanitatem; sanctam tuam de coelis benedictionem + super hanc medicinam infunde: ut hic in cujus corpus introierit, sanitatem mentis et corporis recipere mereatur. Per Christum dominum nostrum, Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

²⁰¹ Például a gyógyszer, kenőcs és fürdő megáldása (ettől eltérő szöveggel): MB 1685, 217–219. „Benedictio medicinae, vel unctionis, vel balnei, vel brodei medicati etc. mutatis mutandis vocibus”; 219–221. „Benedictio alia medicinae cujusvis”; LT 1709, 198–199.

12. Barka

A virágvasárnapi pálma-/barkaszentelés szertartásának legkorábbi liturgikus forrásai a gallikán liturgikus területről, a 7–8. századból származnak. A 8–9. századi frank templomok és kolostorok körében a virágvasárnapi körmenet már elterjedt rítusnak számított. Ennek keretében áldották meg az ágakat. A szertartás a 10. századtól már a német területeken is gyökeret vert.²⁰² Délen főként olaj- és pálmaágak, Közép-Európában a fűzfaág termésbe borult ágait szentelték meg. A szentelt barka a magyar nyelvterületen máig változatos célokra (leginkább orvosságként és „égiháború” ellen) használt, közismert szentelmény.²⁰³

Magyarországon a legrégebb szertartásleírást a *Pray-kódex* őrizte meg, amelynek az egyes imádságok szövegét illetően megvannak ugyan az európai analógiái, ám magának a hosszú ordónak a kialakítása sajátos változatot jelent.²⁰⁴ Alább a késő középkori nyomtatott esztergomi szertartáskönyvek virágvasárnapi ordóját tükröző 16. századi *Ordo et ritus* szertartásleírásának a – konkrétan barkaszentelésre vonatkozó – részletét adjuk közre (a). „Félhivatalos” benedikciósönyveink a szertartás liturgikus oldalát általában nem érintik. A *Fasciculus triplex* összeállítója is csupán néhány szertartásmagyarázó bekezdést illesztett be a megfelelő fejezetébe, de magát a rítusszöveget nem közölte.²⁰⁵ A megszentelt ágak hatására vonatkozó fejtegetéseket öt pontba rendezte. Ezek többsége teológiai magyarázatot ad, ám az utolsó szakasz tanulságos a szentelmény mindennapi használatára vonatkozóan. Eszerint ahova ezeket az ágakat beviszik, az ott lakókat védelmezze meg az isteni áldás révén minden bajtól. Utóbbiak – a magyarázat szerint – elsősorban villámokat, mennydörgést és vihart jelentenek, másfelől az emberi egészségre támadó betegségdémonok mesterkedéseit takarják.²⁰⁶

a) Virágvasárnapi barka

Ordo in die Ramis palmarum
OR 1560, f. 60–66.

²⁰² Franz 1909, I. 470–507; Artner 1923, 135–141; Egy 12. századi ordót közöl: Franz 1904, 35–41.

²⁰³ Összefoglalóan: Bálint 1973, 194–200.

²⁰⁴ Zalán 1927, 50–52. Egyéb középkori ordóink tartalmi összefoglalását adja: Galambos 1953/2004, 106–109.

²⁰⁵ FT 1739, 30–32. „De benedictione palmarum”.

²⁰⁶ „Ut in quemcunque locum importati fuerint hi rami, habitatores benedictionem Dei consequantur, et ab omni adversitate fugata, dextra Dei protegantur. Valent ergo etiam contra fulmina, fulgura, et tempestates, et contra quaslibet caco-daemonis in perniciem humanam machinationes” – FT 1739, 31.

[..]

Sequitur exorcismus florum et frondium.

Exorcizo te creatura florum et frondium, in no+mine domini nostri Jesu Christi filii Dei, omnis virtus inimici, omnisque incursio daemonum eradicare et explan-tare ab hac creatura Dei, et ut hanc gerentes et ad gratiam Dei festinantes, non inquietare, non illudere praesumas interdico tibi. Per eum, qui venturus est judicare [..]

Sequitur

Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Bene+dic Domine quaesumus hos palmarum et arborum ramos, et praesta, ut quod populus tuus pia veneratione hodierna die corporaliter agit, hoc spiritualiter suprema devotione perficiat, de hoste victoriam reportando, et opus misericordiae summopere diligendo, humiliter etiam deprecamur, ut praedictarum arborum germina ita sancti+ficare digneris, ut loca, ad quae portata fuerint, sanctificata efficiantur, quo iniquitas omnis seu illusio daemonum abscedat, et tua nos semper dextera protegere dignetur. Per Dominum [etc.]

[Antiphona]

Oratio

Deus, cujus filius pro salute humani generis descendit de coelis ad terras, et ap-propinquante passionis suae hora Hierosolymam in asino venire, et a turbis rex appellari ac laudari voluit, bene+dicere dignare hos palmarum caeterarumque frondium ramos, ut omnes, qui eos laturos sunt, ita benedictionis tuae dono replentur, ut hic et in futuro cum palma victoriae, et fructu bonorum operum valeant apparere. Per eundem [etc.]

Oratio

Deus, qui per olivae ramum pacem terris columbam nunciare jussisti, praesta quae-sumus, ut hos palmarum vel aliarum arborum ramos tua coelesti bene+dictione sanctifices, ut cuncto populo proficiant ad salutem. Per [etc.].

Oremus

Omnipotens sempiterne Deus, qui dominum nostrum Jesum Christum hodierna die super pullum asinae sedere fecisti, et populorum turbas vestimenta vel ramos arborum in via sternere, et Osanna decantare in laudem ipsius docuisti, da quaesumus, ut illorum innocentiam imitari possimus, et eorum meritum consequi mereamur. Per eundem [etc.].

Oratio

Deus, qui filium tuum unigenitum pro redemptione nostra dignatus es mittere in mundum, ut populum tuum ab initio in profundum peccati demersum, a morte revocares ad vitam, et chirographo letali deleto, sanguine filii tui regnum gentibus innovares. Deus, qui dispersa congregas, et congregata conversas, qui populis obviam Christo ramos palmarum portantibus benedixisti, bene+dic etiam et hos ramos palmae et aliarum arborum, quos famuli tui ad nominis tui benedictionem fideliter suscipiunt, ut in quocunque loco introducti fuerint, bene+dictionem tuam consequantur, ut omni adversa valitudine effugata, dextera tua protegat, quos redemit. Per eundem dominum nostrum Jesum Christum filium tuum. Qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus. Per omnia saecula saeculorum. Amen.

Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo.
Sursum corda. Habemus ad dominum.
Gratias agamus domino Deo nostro.
Dignum et justum est.

Vere dignum et justum est, aequum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere. Domine sancte pater omnipotens aeterne Deus, mundi conditor, omniumque creaturarum dispensator mirabilis. Deus, qui inter ipsa mundi primordia, cum ex nihilo cuncta condideras, ligna quoque fructifera et diversa usui congrua terram producere jussisti, ac post maledictum interdictae arboris universa nobis per obedientiam unigeniti filii tui, in benedictionem convertisti, bene+dic etiam hos multigenarum arborum ramos, inter quas arbor olivae pinguedine cinctas praecessit. Per quam etiam cum mundi crimina diluvio quondam expiarentur effuso, columba ramum ejusdem deferens pacem terris redditam nunciavit, necnon et innocens turba Spiritu Sancto afflata unigenito tuo domino nostro Jesu Christo pro totius mundi salute passuro obviam currens palmarum et hujus arboris ramos abscindens, ac vestigiis ejus substernens, jam quasi triumphatorem devicto mortis principe ostendebat. Te igitur Domine suppliciter deprecamur, ut

qui annua devotione ejusdem redemptoris nostri sacratissimam passionem praevenire nitimur, ipso adjuvante palmam victoriae tenentes, atque oleo misericordiae intrinsecus refulgentes, in ejus sancta resurrectione praemium vitae et immortalitatis coronam accipere mereamur. Per eum [etc.]

Tunc aspergantur rami et flores aqua benedicta et dicitur Antiph.
Fulgentibus palmis prosternimur adveniendi domino, huic omnes occurramus cum hymnis et canticis glorificantes et deicentes: Benedictus [etc.]

Tunc dividantur rami palmarum et frondium populis.

[...]

13. Hamu

A hamvazószerdán szokásos hamuszentelés szertartása Európában a 11. századtól adatolható.²⁰⁷ A hamu a nyilvános bűnbánat egyik legfontosabb jelképeként épült be a liturgiába. II. Orbán pápa 1091-ben tette kötelezővé a böjt kezdetén a hamvazkodást. Ekkoriban a férfiaknak még a fejére szórták a hamut, a nőknél viszont már ekkor is a későbbi módon, a homlokukra rajzoltak hamuval keresztet. Már maga a megszentelt hamu is szentelményekből (leginkább a virágvasárnapi barka és olajágak elégetésével) keletkezett. Hamvazószerdán kívül a középkorban még a keresztjáró napokhoz és a haldoklók gyóntatásához kapcsolódott hamuszentelés.²⁰⁸ Hamvazószerdán – helyenként – a középkorban tükröt szenteltek.²⁰⁹

Hazai forrásaink közül a *Pray-kódex* vonatkozó rítusleírása a legrégebb, amelynek szövegét Zalán Menyhért adta közre.²¹⁰ A következőkben az *Ordo et ritus* lapjairól adjuk közre a késő középkori magyarországi szertartásrendet, amely a hamu exorcizálásával kezdődött, majd lényegileg két orációval folytatódott és a szenteltvízzel való meghintéssel záródott. Hamvazás közben a pap a ma is alkalmazott formulával figyelmeztette híveit az emberi élet mulandóságára. Maguk a liturgikus szövegek csupán halványan utalnak a szentelmény egészségmegőrző funkciójára, ami a néprajzi gyűjtések alapján elsősorban a fejfájás elleni hatásosságban körvonalazódott.²¹¹

a) Hamvazószerdán

In capite jejunii, exorcismus cinerum
OR 1560, f. 58–60.

Exorcizo te cinis in nomine Pa+tris omnipotentis, et in nomine Jesu Christi + filii Dei, et Spiritus + Sancti, qui te per ignem in favillam converti praecepit, ut sicut jussione Dei per sanctum famulum ejus Moysen cinis vitulae in populo aspersus, omnem congregationem filiorum Israel sanctificavit, ita et tu exorcizatus

²⁰⁷ Franz 1909, I. 461–470; Bartsch 1967, 325–327, 412–413; Franz 1904, 34–35; Artner 1923, 102–105.

²⁰⁸ Franz 1909, I. 466–468.

²⁰⁹ Franz 1909, I. 468–470.

²¹⁰ Zalán 1927, 49–50. A többi hazai középkori kódexünk vonatkozó szertartását is bemutatja: Galambos 1953/2004, 93–95.

²¹¹ Vö. Bálint 1973, 186–187. Hasonlóan áttételes utalás van csak a *Fasciculus triplex* rövid hatásleírásában, miszerint a bűnbánónak nem csupán bocsánat, hanem a testi egészség is megadatik a hamvazkodás által. – FT 1739, 27–28.

sis in nomine sancte + trinitatis in terra et in cilitio aspersus, in eis, qui scrutinia sunt habituri, super stantes vel transituros, diabolus non lateat, sed manifestetur et expellatur, ut puri et synceri inveniantur. Tu autem petimus et rogamus Pater omnipotens, ut sicut Ninivitarum populi ad praedicationem Jonae prophetae misericordiam tuam Domine exorantes, suorum veniam meruerunt consequi peccatorum, ita et hi, qui ad tuam gratiam percipiendam venire desiderant, amputatis maculis carnalibus, per sacri baptismatis regenerationem, suorum finem constituent vitiorum. Per dominum [etc.]

Alia oratio

Omnipotens sempiternae Deus parce metuentibus, propitiare supplicantibus, et mittere dignare sanctum angelum tuum de coelis, qui bene+dicat et sancti+ficet hos cineres, ut sint remedium salutare omnibus nomen tuum sanctum humiliter implorantibus, ac semetipsos pro conscientia delictorum suorum accusantibus, et ante conspectum divinae clementiae tuae facinora sua deplorantibus, vel serenissimam pietatem tuam suppliciter obnixequae flagitantibus, praesta quaesumus per invocationem sanctissimi nominis tui, ut quicumque eos super se asperserint, pro redemptione peccatorum, corporis sanitatem, et animae tutelam percipiant. Per dominum nostrum [etc.]

Oratio

Deus, qui non mortem, sed poenitentiam desideras peccatorum, fragilitatem humanae conditionis benignissime respice, et hos cineres, quos causa proferendae humilitatis, atque promerendae veniae capitibus nostris imponi decernimus, bene+dicere pro tua pietate digneris, ut qui nos cinerem esse, et ob pravitatis nostrae meritum in pulverem reversuros cognoscimus, omnium peccatorum veniam et praemia poenitentibus repromissa, misericorditer consequi mereamur. Per dominum [etc.]

Tunc aspergantur cineres aqua benedicta.

[antiphonák, zsoltárok]

Interim, quod canuntur antiphonae, ponendi sunt cineres a sacerdote vel ab episcopo dicente:

Memento homo, quia cinis et pulvis es, et in cinerem et pulverem reverteris.

14. Gyertya

A sokféle teológiai magyarázatra és változatos laikus felhasználásra egyaránt alkalmas gyertyákat általában gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén (február 2-án) áldotta meg az egyház a misekönyvben szereplő szertartás keretében.²¹² A gyertyaszentelő ünnepén történő gyertyaáldás szövege régi középkori előzményekre vezethető vissza.²¹³ Az általunk közölt 18. századi szertartásrendnek (a) 10. századi előzményei vannak.²¹⁴ A február 2-i gyertyaszentelés első hazai emléke a *Pray-kódex* ordója.²¹⁵ Középkori eredetű hagyománya van a szentelt gyertya vihar elleni védekezésben történő felhasználásának. Emellett már a 18. századból is vannak hazai adataink arra vonatkozóan, hogy a szentelményt a haldoklók kezébe adták és meggyújtották. De a gyertya szerepet játszott a keresztelésnél és a szülés utáni asszonyavatásnál is. Gyógyító funkciója is ismeretes. Mindezek nem csupán a gyertyaszentelőkor megáldott gyertyákra érvényesek.²¹⁶

Lehetőség volt ugyanis az erre elsődlegesen hivatott ünnepen kívül is elvégezni az áldást. A pannonhalmi kézirat szertartáskönyvben szereplő szöveg (b) határozottan nem mondja ki, hogy a megáldott gyertyáknak konkrétan mi lesz a funkciója azontúl, hogy meggyújtásukkal a „sötétség fejedelmei” minden szolgálattal együtt kiűzhetők a hajlékokból. A szertartás – forrásunkkal szó szerint megegyezve – szerepel a *Rituale Romanum* első kiadásában²¹⁷ és ennek nyomán az esztergomi rituáléban is.²¹⁸ Az áldás szövege olyannyira rögzült, hogy eltérő változatlan sem az európai hivatalos,²¹⁹ s a „félhivatalos”²²⁰ gyakorlatban nem találkozunk.

²¹² Általában a gyertyák megáldásáról: Franz 1909, I. 442–460; Artner 1923, 90–96. A húsvéti gyertyaáldásról lásd a „tűz” és *Agnus Dei* fejezetekben írottakat.

²¹³ Előképe szerepel egy 12. századi felső-ausztriai (Szent Flórián) rituáléban: Franz 1904, 31. Lásd még Freisen 1898a, 148–156.

²¹⁴ Vö. Franz 1909, I. 447. A *Fasciculus triplex* összeállítója a *Missale Romanum* formuláját emelte be gyűjteményébe. Ugyanitt „Effectus” címmel egy rövid bekezdés található a szentelmény hatékonyságáról, amely a „sötétség fejedelmei” által támasztott vihar elleni alkalmazást emeli ki saját korára vonatkozóan. – FT 1739, 25–26.

²¹⁵ Zalán 1927, 55–57. A középkori szertartások kiváló elemzését adja: Józsa 2009.

²¹⁶ Vö. Bálint 1977, I. 191–200.

²¹⁷ ROM 1614, 144; 1635, 240. A szertartás a *Missale Romanum* első kiadásában is ezzel a szöveggel szerepel: MR 1570, 47–48. Hasonlóképpen a római rituálé elődjeiben is helyet kapott: LS 1523, 223–224; THS 1580, 179 (megegyező szöveggel).

²¹⁸ STR 1625, 169. „Benedictio candelarum extra diem purificationis beatæ Mariæ Virginis” (megegyező szöveggel).

²¹⁹ SAL 1657, 303 (ugyanaz); OSN 1653, 346–347 (ugyanaz); POL 1884, 442–443. „Benedictio candelarum extra diem Purificationis B. Mariæ Virg.” (megegyező szöveggel); POL 1743, 81–82. (ugyanaz).

²²⁰ FRA 1685, 100 (megegyező szöveggel); MB 1685, 159. „Benedictio candelarum” (megegyező szöveggel); Nucleus 1706, 83–84 (megegyező szöveggel); LT 1709, 112–113.

Még általánosabb címmel valamivel rövidebb orációt hoz az *Arca domini* gyűjteménye (c).²²¹

A meghatározatlan idejű (és célzatú) gyertyaáldásokon kívül – főként a kora újkorban – több olyan speciális eljárást alakítottak ki, amelyek egy-egy szent közbenjárására alapozták a szentelmény benedikcióját. A manapság ebből a szempontból bizonyára legismertebb Szent Balázs-napi szentelt gyertya viszonylag kései keletkezésű.²²² A középkori rituálékban nincs nyoma, valószínűleg csak a 16. századtól terjedt el.²²³ Alternatív forrásunk megjelenése idején Európában már több hivatalos szertartáskönyvben is helyet kapott.²²⁴ Az *Arca Domini* lapjairól közölt szertartás orációja gyakorlatilag a Balázs-napi almaáldás imádságának „gyertyára alakított” változatát jelenti (d).²²⁵ A balázszáldás azok közé a szentelmények közé tartozik, amelyek a mai napig változatlan formában és népszerűséggel fennmaradtak a katolikus pasztorációs gyakorlatban. A kora újkorban emellett más speciális gyertyaáldási rítusokat is kialakítottak, amelyek közül például a Szent János és Pál vértanúk tiszteletére megáldott „vihargyertyák” a 20. század második felében már csak szórványosan kerültek elő. Utóbbi szentelményről a forrásokról szóló fejezetben bővebben értekeztünk, itt most az egyik kéziratos szertartásleírást közöljük (e).

A pannonhalmi kézirat gyógyászati benedikciói között szereplő szertartás egy különleges gyertya megáldását takarja, amelyet viaszból, zsályából, rutából, izsópból, tömjénből és mirhából állítottak össze (f). Célja a szülési fájdalmak enyhítése volt. Párhuzamai között csak az általános áldásokat említhetjük,²²⁶ a szöveg és a füstölésre szánt gyertya konkrét analógiájának nyomát nem találtuk meg. Hasonlóképpen viszonylag kevés analógiával rendelkezik a haldoklók gyertyájának megáldása, amely – meglepő módon – nálunk a hivatalos kalocsai szertartáskönyvben is szerepel (g).

²²¹ AD 1774, 199. „Benedictio candelae”.

²²² A Balázs-napi gyertyaáldáshoz vö. Probst 1857, 148–149; Reifenberg 1971–1972, II. 452–456; VIEN 1889, 14–15.

²²³ Franz 1909, I. 458–459. Legkorábbi hazai kéziratos szertartásleírása egy 1513. évi misszáléban található: Radó 1944, 45–47.

²²⁴ PAS 1751, 152–153.

²²⁵ A balázszáldáshoz vö. Bálint 1977, I. 200–202.

²²⁶ A szülő nő megáldása, teljesen eltérő szöveggel: MBP 1845, 180–182; VIEN 1889, II. 36–38; LT 1709, 163–166. Általában a szülő nő megáldásáról: Franz 1909, II. 186–208. A rítus a *Pray-kódex*ben is szerepel: Zalán 1927.

a) Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén

De benedictione cereorum in die purificationis beatae Virginis Mariae
FT 1739, 24–26.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, bene+dic candelas istas supplicationibus nostris: infunde eis Domine per virtutem sanctae crucis benedictionem coelestem, qui eas ad repellendas tenebras humano generi tribuisti, talemque benedictionem signaculo sanctae crucis + accipiant, ut quibuscunque in locis accensae seu positae fuerint, discedant principes tenebrarum, et contremiscant, et fugiant pavidi cum omnibus ministris suis ab inhabitationibus illis; nec praesumant amplius inquietare aut molestare servientes tibi omnipotenti Deo. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Asperguntur deinde aqua benedicta.

b) Gyertyaszentelő ünnepén kívül

Benedictio candelarum extra solemnitatem beatissimae virginis Mariae purificationem
SAB 1697, f. 32v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, bene+dic istas candelas supplicationibus nostris: infunde eis Domine per virtutem sanctae crucis + benedictionem coelestem, qui eas ad repellendas tenebras humano generi tribuisti, talemque benedictionem signaculo sanctae crucis + accipiant, ut quibuscunque locis accensae, sive positae fuerint, discedant principes tenebrarum, et contremiscant, et fugiant pavidi cum omnibus ministris suis ab inhabitationibus illis, nec praesumant amplius inquietare aut molestare servientes tibi omnipotenti Deo. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

c) Általában

Benedictio candelae
AD 1774, 199.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, bene+dic candelam istam, et infunde ei per virtutem sancti cru+cis benedictionem coelestem, ut quibuscunque locis accensa fuerit, discedant principes tenebrarum cum omnibus ministris suis ab habitacionibus illis, nec praesumant amplius molestare servientes tibi omnipotenti Deo. Qui vivis etc.

Aspergatur aqua benedicta.

d) Szent Balázs napján

Benedictio candelarum in festo S. Blasii episcopi et martyris
AD 1774, 200–201.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens et mitissime Deus, qui omnium mundi rerum diversitates, solo verbo creasti; et ad hominum reformationem, illud idem verbum, per quod facta sunt omnia, incarnari voluisti; qui magnus es et immensus, terribilis atque laudabilis, ac faciens mirabilia; pro cuius fide, confessione, gloriosus martyr et pontifex Blasius, diversorum tormentorum genera non pavescens, martyrii palmam feliciter est adeptus; quique eidem inter caeteras gratias, hanc praerogativam contulisti; ut quoscunque gutturis morbos, tua virtute curaret; majestatem tuam suppliciter exoramus, ut non inspectu reatus nostri, sed etiam placatus meritis et precibus, hanc cerae creaturam bene+dicere ac sancti+ficare, tua venerabili pie-

tate digneris; tuam gratiam infundendo, ut omnes, quorum colla per eam ex bona fide tacta fuerint; a quocunque gutturis morbo, ipsius passionis meritis liberentur, et in ecclesia sancta tua, sani et hilares, tibi gratiarum referant actiones, laudentque nomen tuum gloriosum, quod est benedictum in saecula saeculorum. Per Christum, etc.

Aspergantur aqua benedicta. Deinde sacerdos terminata missa, deposita casula et manipulo, accensis duobus cereis, ac in modum crucis aptatis, apponens illa sub mento gutturi singulorum benedicendorum, ipsis ante altare genuflectentibus dicat:

Per intercessionem S. Blasii episcopi et martyris, liberet te Deus a malo gutturis, et a quolibet alio. In nomine Patris etc.

e) Vihagyertyák Szent János és Pál vértanúk tiszteletére

Benedictio candelarum seu caereorum in die Sanctorum Joannis et Pauli martyrum 26. Junii contra grandines et tempestates

Kalocsai Érseki Levéltár, Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ferencesek, Zombor.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, bene+dic candelas istas supplicationibus nostris, infunde eis Domine per virtutem sancti cru+cis, et merita sanctorum martyrum tuorum Joannis et Pauli, bene+dictionem coelestem, qui eas ad expellendas noxias tempestates humano generi tribuisti, talemque benedictionem signaculo sanctae cru+cis accipiant, ut quibuscunque locis accensae sive posita fuerint, discedant principes tenebrarum, et contremiscant fugiantque pavidii, cum omnibus ministris suis ab habitationibus illis, nec jactent grandines et tempestates in possessionibus et finibus eorum, sed eas projiciant per fluvium, vel immergant in mare, sine omni damno alicujus personae, nec praesumant amplius inquietare aut molestare servientes tibi omnipotenti Deo, qui vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, parce metuentibus, propitiare supplicantibus, per merita sanctorum martyrum tuorum Joannis et Pauli, te rogamus, ut per has candelas benedictas omnes noxios imbres, vimque procellarum et comminationem tempestatis transire facias. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Antiphona

Isti sunt duae olivae, et duo candelabra luxentia ante dominum, habent potestatem claudere coelum nubibus, et aperire portas ejus, quia lingua eorum claves coeli facta sunt.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster.

V. Et ne nos inducas in tentationem.

R. Sed libera nos a malo.

V. Justi autem in perpetuum vivent.

R. Et apud dominum est merces eorum.

Oremus

Quaesumus omnipotens Deus, ut nos geminata laetitia hodiernae festivitatis excipiat, quae de beatorum martyrum Joannis et Pauli glorificatione procedit, quos eadem fides, et passio vere fecit esse germanos. Per dominum nostrum etc.

Aspergantur candelae aqua benedicta.

Benedictio Dei omnipotentis Patris +, et Filii +, et Spiritus + Sancti descendat super hos caereos et fructus terrae, et maneat semper. Amen.

Pro complemento notandum: quod clientes horum sanctorum praeterea etiam debeant mediam diem festivare, audiendo etiam missae sacrificium.

f) Szülési fájdalom enyhítésére

Contra praesuras praegnantium
SAB 1697, ff. 43v–44r.

conficiat candellam ex cera, salvia, ruta, hysopo, thure, myrha. Deinde benedicat hoc modo

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Bene+dic Domine hanc creaturam candelae, quam educi mandasti in remedium salutare generi humano, et praesta per invocationem sancti tui nominis, ut quicumque ea fumigati fuerint, dolores et praesurae ab eis expellantur, et corporis sanitatem animaeque tutelam recipiant. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Deinde aspergat aqua benedicta.

Potest adhiberi iste suffitus parturientibus etiam et quae fluxum sanguinis patiuntur iis bibere ex grano Sancti Joannis vel cruce S. P. N. Benedicti aquam recentem fontanam, bene autem notet sibi pater spiritualis praegnantibus, quae habent fluxum sanguinis potum ex salva et ruta benedicta nec amittant foetum, sed bene re examinata concedere potest in calido vino vel jusculo, de die autem semel summant ad captum modice cuspidis cultri, suffitu autem frequentius uti possunt dum modo in calido se servant.

g) Haldoklók gyertyája

Benedictio candelae pro moribundis

COL 1798, 307.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.

Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers.

Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, qui dixisti: sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes in manibus vestris, bene+dicere dignare candelam istam, et infunde ei per virtutem sanctae crucis benedictionem caelestem, talemque benedictionem signaculo sanctae crucis accipiat, ut quibuscumque in locis

accensa, aut a quibuscumque infirmis in manibus portata fuerit, discedant et contremiscant principes tenebrarum, et fugiant pavidi cum omnibus ministris suis. Nec praesumant inquietare, aut molestare, aut tentare famulos tuos, qui eam ob honorem tuum in manibus suis gestaverint. Tu Domine, qui es lumen ad revelationem gentium, et illuminas omnem hominem venientem in hunc mundum, digneris illuminare intellectum eorum, qui lumen hoc devote susceperint, ut cognoscant te solum verum Deum et patrem tuum caelestem. Qui cum eo et Spiritu Sancto vivis et regnas in saecula saeculorum. Resp. Amen.

Aspergatur.

15. Kereszt

A legfontosabb keresztény szimbólum különféle tárgyi megnyilvánulási formái a középkor óta önálló benedikciók tárgyát képezték.²²⁷ Az új kereszt megáldása a megújított *Rituale Romanum* nyomán a hivatalos gyakorlat elterjedt szertartása lett.²²⁸ A Pázmány által összeállított *Rituale Strigoniense* szertartásleírása több rövidebb imádságban kér áldást az emberek testi és lelki egészségét elősegítő szentelményre (d).

A keresztre vonatkozó rítusok változatosabb tárházát tartalmazzák a „félhivatalos” gyűjtemények, amelyek közül az *Arca Domini* három szertartásleírását is közölik.²²⁹ A kisebb, hordozható kereszt megáldásának orációja az ördögi cselveteések ellen kér védelmet azok számára, akik a kezükben tartják vagy a mellükön hordozzák azt (a). A nagyobb, gerendaszerű kereszt benedikciójában az adott hely védelmére helyeződött a hangsúly (b). A ferences szellemiségű gyűjtemény egyik speciális rítusa a kálvária stációira, képeire és keresztjeire kérte Isten áldását (c).

a) Hordozható kereszt

Benedictio crucis portatilis
AD 1774, 166–167.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens Deus, qui per crucem filii tui domini nostri Jesu Christi mundum redimere voluisti; hanc crucem tua dextera bene+dicere digneris; ut portantibus illam animae pariter et corporis prosperitatem conferat salutarem. Sitque infirmis eam in manu, aut super pectus habentibus contra omnes diabolicas insidias tutamentum. Per eundem Christum dominum nostrum, Amen.

²²⁷ Általában a kereszt megáldásáról: Probst 1857, 186–188. Középkori francia keresztáldás ordókat közül: Martène 1736–1738, II. 833–836.

²²⁸ A benedikció a *Rituale Romanum*-ban a püspököknek fenntartott, vagy azok engedélyéhez kötött áldások között szerepel: ROM 1614, 154–155.

²²⁹ Külföldi párhuzamaira lásd például LT 1709, 94–107.

Aspergens crucem dicat:

Sanctificietur hoc signum crucis in nomine Pa+tris, et Fi+lii et Spiri+tus Sancti, et benedictio crucis, in qua salus mundi pependit, sit in illo: ut portantes eam propter Deum, inveniunt corporis et animae sanitatem. Per Christum dominum etc.

b) Nagy, gerendaszerű kereszt

Benedictio novae crucis trabalis erigendae, vel in columna, vel aliter
AD 1774, 167–168.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Bene+dic quaesumus Domine hanc crucem, per quam eripuisti mundum a potestate daemonum. Sanctifica Domine istud signaculum passionis tuae, ut sit inimicis tuis obstaculum, et credentibus in te auxilium perpetuum, in quocunque loco fuerit collocatum, nulla sit habitatio daemonum, sed fugiant confusi, elongentur ab ipso loco, et habitantibus in eo, quantum elongatum est coelum a terra; et habitent in eo angeli sancti, fortissime locum et habitantes protegentes. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum, Amen.

Aspergatur aqua benedicta etc.

c) Kereszt és képek a keresztúthoz

Benedictio crucum et imaginum pro via crucis applicandarum
AD 1774, 168.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus
vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, qui per crucem filii tui domini nostri Jesu Christi mundum redimere voluisti, majestatem tuam suppliciter exoramus: ut cruces et

imagines has, in quibus acerbissima passio ejusdem filii tui domini nostri Jesu Christi expressa est, bene+dicere et sanctificare digneris; ut quicumque coram ipsis ad te adorandum et sanctum nomen tuum invocandum se se devote inclinaverint, atque oraverint, salutem mentis et corporis consequantur, et a cunctis malis atque periculis liberentur, et quidquid juste petierint, obtinere mereantur. Per Christum dominum nostrum, Amen.

Aspergantur aqua benedicta.

d) Új kereszt

Benedictio novae crucis
STR 1625, 191–192.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Rogamus te Domine sancte, pater omnipotens, aeternae Deus, ut digneris benedicere + hoc signum crucis, ut sit remedium salutare generi humano; sit soliditas fidei, profectus bonorum operum, redemptio animarum; sit solamen et protectio, ac tutela contra saeva jacula inimicorum. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Alia oratio ad idem.

Benedic + Domine hanc crucem tuam, per quam eripuisti mundum a daemonum potestate, et superasti passione tua suggestorem peccati, qui gaudebat in praevagatione primi hominis per ligni vetiti sumtionem.

Hic aspergat aqua benedicta.

Sanctificetur hoc signum crucis, in nomine Patris+, et Filii+, et Spiritus Sancti, ut orantes, inclinantesque se propter dominum ante istam crucem, inveniunt corporis et animae sanitatem. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Postea sacerdos genuflexus ante crucem, devote adorat et osculatur; et idem faciunt quicumque voluerint.

16. Arany, tömjén, mirha, kréta

Négy régi egyházi szentelményt gyűjtöttünk itt egy csoportba, amelyek benedikciója esetenként egy időben, máskor egymástól függetlenül jelenik meg. A közös megjelenítés alapját vízkereszt (január 6.) ünnepe adja. Ehhez a naphoz kötődik a „három értékes ajándék”, az arany, a tömjén és a mirha, valamint a kréta megáldásának gyakorlata.²³⁰

Ezek közül az előbbi rendelkezik régebbi, középkori gyökerekkel.²³¹ Az európai és a hazai középkori adatok leginkább azt a szertartásszöveget vetítik előre, amely annak ellenére, hogy a megújított római rituáléban nem kapott helyet, mégis bekerült a *Rituale Strigoniense* mintaadó 1625. évi kiadásába (a).²³² A szöveget Pázmány nyilvánvalóan Telegdi *Agendarius*ának vonatkozó ordójából emelte át.²³³

E szertartásnál valamivel fiatalabb a kréta vízkeresztbenedekciója, amelynek megáldására középkori szövegeket Franz sem tudott idézni.²³⁴ Ez is megerősítette számára, hogy a krétaáldással szorosan összefüggő vízkeresztbenedekció szokása a nyugati egyházban csak a 16. századtól kezdve terjedt el. Az általunk közölt szertartásrendet (b) a *Fasciculus triplex*ből idézzük. Imádsága egyértelművé teszi, hogy a krétát csakis a háromkirályok (Gáspár, Menyhért, Boldizsár) neve kezdőbetűjének felírására használták.²³⁵

A démonűző és megtisztító célzatú füstölés legfontosabb eszközének számító tömjén liturgikus használata a kora középkor óta ismert a keresztény egyházban. Ugyanilyen céllal szerepel a tömjén önálló megáldása a 17. századi pannonhalmi kézirat szertartáskönyvben (c).²³⁶ Hasonló céllal exorcizálták, áldották és

²³⁰ Vö. Artner 1923, 79–80.

²³¹ Az áldástípushoz vö. Franz 1909, I. 422–434; Bartsch 1967, 318–321, 408–411; Galambos 1953/2004, 74.

²³² Előzményei és párhuzamai: Freisen 1898/a, 128–130. „Benedictio generalis thuris mirre et thimiamatis” (schleswigi egyházmegye, 1512); GNEZ 1549, CXVIII–CXIX; Schönfelder 1904–1906, I. 3–4 (meisseni benedikcionálé, 1512); LS 1523, 213–214; LT 1709, 55–58; OLM 1694, II. 34–35. „Benedictio auri, myrrhae, thuris in festo Epiphaniae Domini”; FRA 1685, 62–64; VIEN 1889, II. 13. „Benedictio auri, myrrhae et thuris in die Epiphaniae”; MBP 1845, 33–38; POL 1743, 79–80; POL 1884, 440–442. „In festo Epiphaniae. Benedictio auri, myrrhae et thuris”.

²³³ TA 1596, 172–173.

²³⁴ Franz 1909, I. 434.

²³⁵ Az áldás szó szerinti analógiáját a kalocsai egyházmegyei rituálé (COL 1738) egyik példányának előlapján kézírással jegyezték fel. A példányt az Országos Széchényi Könyvtár őrzi. Újkori párhuzama: VIEN 1889, II. 12.

²³⁶ Párhuzamai: MB 1685, 210–212. „Benedictio incensi, vel storacis, vel sulphuris, vel omnium odorabilium vel aromatum, mutatis tamen mutandis”; Nucleus 1706, 66–68; FRA 1685, 243–245; MBP 1845, 329–330; LS 1523, 224–224; VIEN 1730, 253–254; Stampa 1605, 134–139. A *Manuale benedictionum* jelentős párhuzamokkal rendelkező

szentelték („exorcizata, benedicta et consecrata”) ugyanitt a mirhát is (d). Mivel magának a növényi gyantának (*thus*) az önálló benedikciója is helyet kapott a szertartáskönyvben, a „benedictio incensi” című orációban (g) vélhetően a tömjénezőben (*thuribulum*) lévő szénre, parázsra elhelyezett tömjén megáldásáról van szó. A mindössze egy orációból álló szertartásban a pap áldást és szentelést kér („benedicere et sanctificare”) az Istentől a tömjénre, hogy annak füstje védelmet nyújtson a tisztátalan lelkek képzelt támadásai és mindenféle betegségek ellen. Konkrétan e szövegnek csupán két analógiájára bukkantunk: Sannig népszerű gyűjteménye a tömjénáldás alternatívájaként közli szó szerint a szöveget,²³⁷ amely hasonló formában egy 18. század közepi lengyel rituáléban is helyet kapott.²³⁸

Részben a betegségek elleni benedikciók közé tartozik az arany sárgaság elleni megáldása (e). A homeopatikus mágia gondolatán²³⁹ alapuló, medicinális indíttatású benedikcióra – sem szövegét, sem tárgyát tekintve – eddig nem találtunk párhuzamokat.²⁴⁰ Az unikális áldás rövid orációja még a konkrét gyógyászati célra sem utal, arról csupán a címből tájékozódhatunk. A hozzáfűzött utasítás szerint a pap mondja el a betegnek, hogy a megáldott aranyat egy pohárba kell tenni és mindig abból, illetve arról kell inni.

Végül szintén a pannonhalmi szertartáskönyvben szerepel az arany, a tömjén és a mirha (nem vízkereszti) megáldása incubus és succubus démonokkal szemben, valamint a rontók támadása ellen (f). A benedikció beszédes címe szinte minden lényegeset elárul az áldás céljáról, ennél többet a viszonylag rövid és önmagában álló orációból sem tudunk meg. A szentelmények használatára vonatkozóan viszont a záró utasítás értékes adatokat nyújt. E szerint az aranyat, a mirhát és a tömjént – a megáldott rutával kiegészítve – a pap tegye valamilyen anyagban a páciens nyakába, és mondja meg neki, hogy istenfélelemmel hordja ott mindaddig, amíg a démonok általi háborgatása el nem múlik. A párhuzamként jelentkező adatok zöme a vízkeresztkor szentelt három ajándék ordójára

---

szertartása nem csupán a tömjén, hanem a zsidó tömjénnek is nevezett *storax* és a kén mellett bármilyen „szagos” anyag behelyettesítését lehetővé teszi.

²³⁷ FRA 1685, 245. „Benedictio cujuscunque incensi”.

²³⁸ POL 1743, 80–81.

²³⁹ Vö. Frazer közismert és sokat idézett példáját a hinduk sárgaságot gyógyító eljárására: Frazer 1995, 26–28. Ugyanezen gondolat 17. század eleji felbukkanására magyarországi orvoslőkönyvben lásd: „Az sargasagrul. Az sternadel neveo madarra (sarga uerebnekis hijak) sarghasagu ember ha kemenjen nejj mind adigh, migh le szal az madar, megh hal az madar, az patiens megh giogiul.” MBM 1989, 73. A magyar paraszti ráolvasások gyakran tojássárgájával kapcsolatos eljárásokat említenek: Pócs 1985–1986, 66, 68, 72.

²⁴⁰ A középkori benedikciós gyakorlatot összefoglaló hatalmas gyűjteményében Franz (1909) nem is említi meg e betegségűtpust.

vonatkozik, amelynek az esetek többségében teljesen eltérő a szövege.²⁴¹ Sokkal ritkább az a szertartásrend, amely jóval hosszabb ugyan az általunk közölt ordónál, ám mégis tartalmazza az itt szereplő imádságot.²⁴² Európai adatok szólnak arról, hogy tömjént és mirhát más ünnepeken (pl. Szent Mihály napján) is megáldottak.²⁴³

a) A három értékes ajándék megáldása vízkeresztkor

Benedictio trium munerum pretiosorum in festo epiphaniae domini
STR 1625, 184–185.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Suscipe, sancte Pater, a me indigno famulo tuo haec munera, quae in honore nominis tui sancti, et in titulum omnipotentiae tuae majestatis, humiliter tibi offero; sicut suscepisti sacrificium Abel justi, et sicut eadem munera, a tribus magis tibi quondam offerentibus, suscepisti.

Exorcizo te creatura auri, thuris et myrrhae, per patrem + omnipotentem, per Jesum Christum + filium ejus unigenitum, per Spiritum Sanctum + paraclitum: ut a te discedat omnis fraus, dolus et nequitia diaboli, et sis remedium salutare humano generi, contra insidias inimici; ut quicumque divino freti auxilio, te in suis loculis, domibus, aut circa se habuerint, per virtutem et merita domini et salvatoris nostri, ac intercessionem ejus sanctissimae genetricis et Virginis Mariae, ac eorum, qui hodie similibus muneribus Christum dominum venerati sunt, omniumque sanctorum, ab omnibus periculis animae et corporis liberentur, et bonis omnibus perfrui mereantur. Resp. Amen.

²⁴¹ Ezek többségében inkább az a) szertartással mutatnak rokonságot: STR 1625, 184–185.

²⁴² MB 1685, 170–173. „Benedictio auri, thuris et myrrhae in vigilia vel festo Trium Regum, contra maleficia, ex Rit. Rom. antiq.” (hosszabb szertartásrend, antifónákkal és két másik könyörgéssel); Nucleus 1706, 3–9 (hosszabb szertartásrend, lásd MB 1685); FD 1697, 232–235. „Benedictio auri, thuris et myrrhae, adversus daemones incubos et succubos, et contra insultus maleficorum, quae consuevit fieri in festo Epiphaniae: extracta ex Sacerdotali” (hosszabb szertartásrend, vö. MB 1685).

²⁴³ AUG 1580, 643–646.

Oremus

Deus invisibilis et interminabilis, pietatem tuam, per sanctum et tremendum nomen filii tui nomen, suppliciter deprecamur: ut in hanc creaturam auri, thuris et myrrhae, bene+dictionem ac operationem tuae virtutis infundas; ut qui ea penes se habuerint, ab omni aegritudinis et laesionis incursu tuti sint, omnes morbos corporis et animae effugiant, nullum dominetur in eis periculum, et laeti ac incolumes tibi in ecclesia tua deserviant. Qui in trinitate perfecta vivis et regnas Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Et benedictio Dei omnipotentis, Patris +, et Filii et Spiritus Sancti descendat super hanc creaturam auri, thuris et myrrhae, et maneat semper. Resp. Amen.

Deinde aspergantur aqua benedicta.

b) Kréta vízkeresztkor

Benedictio cretae pro epiphania domini
FT 1739, 9.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Benedic Domine Deus creaturam istam cretae, ut sit salutaris humano generi, et praesta per invocationem nominis sanctissimi, ut quicumque ex ea sumpserint, vel ea in domus suae portis scripserint nomina sanctorum tuorum, Casparis, Melchioris, Balthazaris, per eorum intercessionem et merita, corporis sanitatem et animae tutelam percipiant. Per Christum etc.

Aspergatur aqua benedicta.

c) Tömjén (démonűzésre)

Benedictio thuris
SAB 1697, ff. 39r–39v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Bene+dic domine hanc creaturam thuris adversus humani generis inimicum, et mitte Spiritum Sanctum tuum super hoc thus, ut quicumque se suffumigaverit, salutis mentis et corporis a te percipiat, qui via, veritas et vita es. Qui vivis et regnas cum Deo Patre et Spiritu Sancto per omnia saecula saeculorum. Amen.

Aspergat aqua benedicta.

d) Mirha (démonúzésre)

Benedictio myrhae

SAB 1697, ff. 38v–39r.

Exorcismus

Exorci+zo te creatura incensi myrhae per Deum + verum, per Deum + vivum, per Deum + sanctum, per sanctissimam Trinitatem Pa+trem, Fi+lium et Spiritum + Sanctum, et per Deum, qui omnia creavit ex nihilo, per eum, qui expulit pravos angelos de coelo ad ista inferiora, per Jesum Christum filium ejus + unicum dominum nostrum, qui dabit praedestinati felicitissime regnum aeternum et reprobatis regnum infernale perpetuum, et per omnia nomina sancta ejus te conjuro, exorci+zo te per omnia supradicta, ut sis in defensionem tuam, et efficiaris perpetua fumigatio exorci+zata, bene+dicta et conse+crata in salutem nostram et omnium fidelium Christianorum, et perpetua poena sis omnibus malignis spiritibus, et fortissimus ac infinitus ignis eorum, et magis, quam sit infernalibus spiritibus ignis infernalis, et perpetua expulsio, suffumigatio omnium spirituum, sit solutio omnium ligaminum, facturarum et praestigiorum, ita ut nihil praedictorum nos, nec hanc creaturam Dei myrham, neque locum modo aliquo offendere et impedire valeat. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos et saeculum per ignem. Amen.

Oremus

Bene+dic domine hanc creaturam myrhae, ut sit fuga doemonium ejus fumigatio,

et remedium generi humano salutare. Praesta per invocationem tui nominis, corporis sanitatem et animae tutelam, atque defensionem mentis. Per dominum nostrum Jesum Christum. Amen.

Aspergat aqua benedicta.

e) Arany sárgaság ellen

Benedictio auri contra regium morbum
SAB 1697, f. 41r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Benedic itaque domine Jesu Christe in titulum omnipotentiae tuae et spem salutis fidelium utentium hanc creaturam auri, ut quidquid a nobis in tuo nomine digne ac perfecte agitur, a te fieri credatur. Adesto quaesumus nostro officio servitutis, et benedicere ac sanctificare digneris hanc creaturam auri, quam in tuo nomine sancto gloriae tuae benedicere confidimus. Qui vivis et regnas cum Patre et Spiritu Sancto Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Aspergat aqua benedicta; instruat infirmum, ut aurum imponat ad poculum, ex illo semper summat haustum.

f) Arany, tömjén, mirha incubus és succubus ellen

Alia benedictio auri, thuris et myrrhae adversus incubos et succubos et contra insultus maleficorum
SAB 1697, ff. 41r–41v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Omnipotens sempiterne Deus, te humiliter deprecamur, ut sicut has creaturas auri, thuris ac myrrhae a tribus regibus tibi tanquam humano regi et Deo vero et homini vero oblatas recepisti: ita bene+dicere et conse+crare et sancti+ficare digneris, et eis tuae donum benedictionis infundere, ut quicumque eas gestaverit, ab omni periculo animae et corporis salvus semper existat. Qui cum Patre et Sancto Spiritu vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Aspergat aqua benedicta

Completa benedictione sacerdos colligabit ista tria, simul addendo rutam etiam benedictam, in aliquam materiam applicabit collo vexati reverenter, et dicat infirmo, ut cum timore Dei semper portet usque dum cesset vexatio.

g) Tömjénező

Benedictio incensi
SAB 1697, ff. 21v–22r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Tua quaesumus omnipotens sempiterne Deus immensae majestatis dextera hanc creaturam incensi bene+dice et sancti+ficare digneris, ut in virtute sancti nominis tui, omnes immundorum spirituum phantasticos incursus effugare, omnes morbos, reddita sanitate, expellere, ubicunque fumus (fumus) ejus afflaverit, mirabiliter possit: atque tibi omnipotenti Deo odorem gratissimum perpetua sanitate reddere valeat. Per Christum dominum nostrum Jesum. Amen.

Aspergat aqua benedicta

17. Kén, kámfor

A kén és a kámfor a démonűzésre alkalmas rossz illatok legfontosabb és legközkedveltebb alapanyagainak számítottak. Önálló megáldásukra középkori adatokat eddig nem találtunk. Benedikciójuk lejegyzése szorosan összefüggött az ördögűző eljárások 16–17. századi rögzítésével. Jellemző módon a kén alább közölt benedikciójának egyik imádságának párhuzamát a *Flagellum daemonum* című exorcista kézikönyvben fedezhettük föl.²⁴⁴ Mindkét ordó a pannonhalmi kéziratosszertartáskönyvben örökítődött meg (a, b).

a) Kén

Benedictio sulphuris
SAB 1697, f. 38v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram
V. Dominus vobiscum
R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Ineffabilem clementiam tuam omnipotens aeternae Deus humiliter imploramus, ut sicut tu es unus in essentia et trinus in personis, scilicet Pater, Verbum et Spiritus Sanctus, ita bene+dicere et conse+crare per tuam immensam clementiam et pietatem digneris hanc creaturam sulphuris, ut sit omnibus Christianis ejus fumigatio odor salubris et defensio perpetua contra omnes spiritus malignos, et omnes incantationes, et praestigia, ac maleficia, sitque perpetua expulsio malignorum spirituum, ut non possint durare aut quoquovis modo stare, cum ejus odor venerit aut affuerit, sed statim tua immensa virtute et potentia fugiant perpetuo et procul pellantur omnes insidiae latentis inimici, ac eorum habitationes dissolvantur et anihilentur per signum sanctae cru+cis domini nostri Jesu Christi. Qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

Asperat aqua benedicta

²⁴⁴ FD 1697, 216–217. „Benedictio terribilis contra spiritus malignos”.

b) Kámfor

Benedictio camphorae

SAB 1697, f. 39v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Bene+dico te creatura camphorae in nomine Pa+tris et Fi+lii et Spiritus + Sancti, qui te creavit pro tutela humani generis. Proinde te domine Deus noster rogamus, ut haec camphora famulis famulabusque tuis in nomine sanctissimae trinitatis efficiatur salutare remedium, sitque munimen perfectissimum in mente et corpore. Qui in trinitate perfecta vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

18. Vallásos amulettek

Alább – egy csokorba gyűjtve – a funkciójuk szempontjából amulettszerű tárgyak benedikcióit közöljük. Válogatásunk nem a teljesség igényével lép fel az efféle eszközök széles kora újkori tárházának reprezentálása céljából. Nem közöljük például a kizárólag a pápa által rendszerint fehérvasárnap vigíliáján, a húsvéti gyertya maradványaiból megáldott *Agnus Dei* viaszmedálok ordóját, amely mind a középkorban, mind a kora újkorban (főként a fentebb már említett missziós munkában) nagy népszerűségnek örvendett.²⁴⁵ Ennek megszentelése ugyanis – érthető módon – nem szerepel a magyarországi hivatalos és „félhivatalos” szertartáskönyvekben. A jezsuita ihletésű *Fasciculus triplex* egy leíró fejezetet azért szentel az általuk előszeretettel használt tárgy hatásának és alkalmazásának bemutatására.²⁴⁶

A rózsafüzérek bencés benedikciója (a) a korabeli klerikus és laikus vallásgyakorlat egyik fontos kellékének megáldását foglalja magába. Az ordó a bevezető rezponzórium mellett gyakorlatilag egy könyörgésből és egy rövid áldáskérő formulából áll, amelyhez végül az áldás materiális kifejeződéseként a rózsafüzér(ek) szenteltvízzel történő meghintése csatlakozik. Feltűnő, hogy a könyörgés szövege a benedikció középpontjában álló tárgyról korántsem mint imaszámláló eszközről emlékezik meg, hanem sokkal inkább annak apotropeikus jellegű, védelmi funkcióját emeli ki. A pap arra kéri a Mindenhatót, hogy mindenki, aki e rózsafüzérek valamelyikét magával hordja vagy a házában tartja, szabaduljon meg a látható és láthatatlan ellenségektől. Ez a megfogalmazás egyértelműen a tárgy amulettszerű használatára utal. Az ordó több szoros párhuzammal rendelkezik. A *Fasciculus triplex* minimális eltéréssel követi a vizsgált bencés szertartáskönyv szövegét, ám a rítus elvégzését már október elsejéhez kapcsolja.²⁴⁷ Ugyanezt a szövegváltozatot tartalmazza több közép-európai szertartáskönyv is.²⁴⁸ Eltér viszont ettől a ferences ihletésű ordó (d).²⁴⁹ A megújított római rituálé függelékében a ró-

²⁴⁵ Az *Agnus Dei*re vö. Franz 1909, I. 553–575; Probst 1857, 272–274; Bálint 1944, 109–110; Brückner 1993.

²⁴⁶ FT 1739, 124–125.

²⁴⁷ FT 1739, 75–76. „De benedictione sanctissimi rosarii dominica I. octobris” (a könyörgés szövegének kisebb eltéréseivel a szertartás ugyanaz). A benedikciósönyv összeállítója történeti bevezetésében III. Károly magyar király törökök felett 1716-ban aratott győzelmének szertepéről és XI. Kelemen pápa ezzel összefüggő rendelkezéséről emlékezik meg a szertartás kialakulásával kapcsolatban.

²⁴⁸ MB 1685, 123–125. „Ordo benedicendi coronas, psalteria et rosaria archifraternitatis B. M. V.” (ugyanazon kisebb eltérésekkel, mint FT 1739); OLM 1694, III. 17 (MB 1685 szövegével egyezik); POL 1743, 95–96 (teljesen megegyező szöveggel).

²⁴⁹ AD 1774, 170. „Benedictio rosarii, vel numismatis cum indulgentiis, quando annecti possunt ex concessione summi pontificis”. További párhuzamok: LT 1709, 114–115; MBP 1845, 133–134.

zsfüzért kezdettől fogva népszerűsítő domonkos rend számára engedélyezték a szertartás elvégzését. Az itt szereplő oráció nagyjából követi forrásunk szövegét, ám az áldás céljára vonatkozó kitételnél a rózsafüzérnek éppen az imádkozás alkalmával betöltött szerepét hangsúlyozzák.²⁵⁰ A *Fasciculus triplex* önálló ordókban hozza a rózsafüzéren függő kis kereszt (b), illetve érmék (c) megáldásának szertartását.

Az érméket és kereszteteket a kora újkorban gyakran bizonyos szentek kapcsán áldották meg. A pannonhalmi kéziratos szertartáskönyv tartalmazza a rendalapító Szent Benedek tiszteletére történő keresztáldás és a Benedek-érmék benedikcióját, amelyekhez az ún. Zakariás-kereszt pestisellenes betűinek megáldása és magyarázata társul (j). A bevezető rubrika szerint egy bencés pap a mise után a sekrestyében végezte el a két égő gyertya között elhelyezett kereszt megáldását. A bevezető oráció után Szent Benedek litániája következett, amelynek záró könyörgéseiben a megáldott tárgyak démonűző szerepe hangsúlyozódott. A szertartás e bevezető része egy újabb orációval, valamint olvasmányokkal és egy zsoltárral zárult. Ezt követően került sor a kereszt megáldására és megszentelésére két rövid formula keretében. Az ordó következő elemét az egyszerű olajáldás jelentette, amelyet akár a szertartástól függetlenül is el lehetett végezni (bővebben lásd a [III. 4.] fejezetet). Az olajra az érmék – kereszt alakba történő – megkenéséhez volt szükség. A művelet közben elmondandó formula a démonok és cselvetéseik elleni attribútumokat emelte ki az érmék szempontjából. A szertartás utolsó nagy egységét az ún. Zakariás-kereszt betűinek megáldása jelentette, amely két orációból, egy ördögűző szövegből és Szent Zakariás szekvenciájából állt. A szertartás végén a pap meghintette szenteltvízzel az érméket. Az ordó leírása a különös, pestis ellen oltalmazó kereszt betűinek feloldásával, kifejtésével zárul. A speciálisan bencés hagyományban kifejlesztett benedikciónak csupán egyes részei rendelkeznek párhuzamokkal.²⁵¹ A legelterjedtebb részt az utolsó szövegegység, a Zakariás-kereszt megáldása és kifejtése jelenti (g). A *Fasciculus triplex* az áldás eredetét a jeruzsálemi Szent Zakariás püspökhöz, a pestis elleni amulettyszerű kereszt használatának nagymértékű elterjedését pedig a tridenti zsinat eseményeihez köti.²⁵² Távo-

²⁵⁰ ROM 1881, App. 140–142. Érdekes, hogy Sannig korai, „alternatív” gyűjteményének áldása ezzel a szöveggel mutat rokonságot: FRA 1685, 143–144.

²⁵¹ A megújított római rituálé függelékében található szertartásrend („Benedictio numismatum S. Benedicti”) orációi közül is mindössze egy („Domine Jesu Christe, qui voluisti pro totius mundi...”) mutat rokonságot az itt közölt imádsággal. – ROM 1881, App. 168–170. Az érmeexorcizmushoz lásd Bartsch 1967, 329, 415; Probst 1857, 190–203.

²⁵² FT 1739, 117–123. További párhuzamok: MB 1685, 144–148. „Benedictio S. Zachariae ad cruces et numismata contra pestem” (a betűk magyarázata nélkül); FRA 1685, 349–356. „Remedium contra pestem” (FT 1739, 117–123 (szövegével egyezik); Nucleus 1706, 122–133 (lásd FRA 1685); LT 1709, 129–136 (Zakariás-áldás).

labbi áldásanalógiák léteznek a keresztek²⁵³ és az érmék²⁵⁴ különböző célú benedikciójára is.

A keverten vallásos és mágikus indíttatású, gonoszűző célzatú tárgyak további válfaját jelentik azok, amelyek szövegeket tartalmaznak. Ezekben maguk a szövegek hordozzák az amulettként használható apotropeikus tulajdonságokat. Ismert típust jelent ezen a téren az evangéliumok, különösen Szent János evangéliumának kicsi, nyakba akasztható változata (e). Csupán az orációja szövegéből derül ki, hogy gyakorlatilag hasonló jellegű szentelményt takar a *Fasciculus triplex* azon rítusa, amely Jézus szent nevének lenyomatának megáldására irányul (f). A legelterjedtebbek azonban azok a démonűző kártyák, levelek lehettek, amelyek változatos, hosszabb és rövidebb szövegeket tartalmazhattak. Ezek időnként egy ereklyékkel és egyéb szent tárgyakkal telerakott fémmedálban nyertek elhelyezést, amelyek szép kora újkori példányait a délnémet vidékeken „Breverl” néven ismerik és őrzik a gyűjtemények.²⁵⁵ Ilyen jellegű áldásokat egyrészt a hivatalos kalocsai szertartáskönyvből (h), másrészt a ferences *Arca Domini* gyűjteményből (i) idézünk. Utóbbi címében a „Breverl” latin megnevezését (*Agnus Marianus*) is tartalmazza. Az áldás párhuzamát Katona Lajos közölte egy azóta ismeretlen helyen lappangó vagy megsemmisült 17. századi ferences kézirat alapján.²⁵⁶ Mindkét szöveg forrása Sannig közkedvelt gyűjteménye lehetett.²⁵⁷

a) Rózsafüzér

Benedictio rosariorum

SAB 1697, ff. 5v–6r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Sit nomen domini benedictum

R. Ex hoc nunc et usque in saeculum

V. Domine exaudi orationem meam

R. Et clamor meus ad te veniat

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

²⁵³ MB 1685, 148–149 (keresztáldás); LT 1709, 94–107 (többféle keresztáldás).

²⁵⁴ LT 1709, 94–107, 138–139 (érmeáldás); POL 1757, 149–152 (érmeáldás eltérő szöveggel).

²⁵⁵ Vö. Halbritter 1998; Kürzeder 2005, 144–150.

²⁵⁶ Katona 1902.

²⁵⁷ FRA 1685, 280–290.

Oremus

Omnipotens et misericors Deus, qui propter nimiam charitatem, qua dilexisti nos, filium tuum unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum pro redemptione nostra de caelis in terram descendere et de Beatissimae Virginis Mariae utero, angelo nunciante, carnem suscipere voluisti, ut nos eriperes de potestate diaboli; obsecramus immensam clementiam tuam, ut haec rosaria in honorem et laudem ejusdem genetricis filii tui, ab ecclesia tua fideli dicata bene+dicas et sancti+fices, eisque tantam infunde virtutem Spiritus Sancti, ut quicumque quodlibet horum secum portaverit, atque in domo sua reverenter tenuerit, ab omni hoste visibili et invisibili semper et ubique in hoc saeculo liberetur, et in exitu a Beatissima Virgine Maria genetrice tibi plenus bonis operibus repraesentari mereatur. Per eundem Dominum nostrum etc.

Post hoc dicat:

Benedictio Dei omnipotentis Patris + et Filii + et Spiritus Sancti + Amen.

Deinde aspergat aqua lustrali.

b) Kis kereszt, amely a rózsafüzéren függ

Benedictio crucis parvae, quae ad rosarium appenditur
FT 1739, 76–77.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Omnipotens Deus, qui crucis signum pretioso filii tui sanguine dedicasti, quique per eandem crucem filii tui, domini nostri Jesu Christi mundum redimere voluisti, et per virtutem ejusdem venerabilis crucis humanum genus ab antiqui hostis chirographo liberasti, te suppliciter exoramus, ut digneris hanc crucem paterna pietate bene+dicere, coelestemque virtutem et gratiam impertiri: ut quicumque eam in passionis et crucis unigeniti tui signum, ad tutelam corporis et animae super se gestaverit, coelestis gratiae plenitudinem in ea et munimen valeat tuae benedictionis accipere. Si quis vero infirmus aut moribundus eandem in manu servaverit, aut super pectus suum impositam habuerit, ad eum non audeant appropinquare hostes maligni, nec ei tentationibus suis nocere aut spectris suis

pavorem immittere; sed virtute hujus crucis benedictae, ab infestationibus daemonum liberatus, Jesu Christo, filio tuo, redemptori suo laudes et gratiarum actiones persolvat. Et quemadmodum virgam Aaron ad rebellium perfidiam repellendam benedixisti: ita hoc signum crucis tua dextera bene+dic, et contra omnes diabolicas fraudes virtutem ei tuae defensionis impende, ut portantibus illam animae pariter et corporis prosperitatem conferat salutarem, et spiritualia in eis dona multiplicet. Per eundem Christum dominum nostrum etc. Amen.

Aspergens ipsam crucem dicat:

Sanctificetur hoc signum crucis, in nomine Pa+tris, et Fi+lii et Spiritus + Sancti: et benedictio illius ligni, in quo membra salvatoris nostri suspensa sunt, sit in isto signo crucis: ut portantes eam propter Deum inveniant corporis et animae sanitatem. Per Christum dominum nostrum. Amen.

c) Fémek és érmék, amelyek szintén a rózsafüzéren függnék

Benedictio metallorum seu numismatum, quae similiter ad rosarium appenduntur

FT 1739, 77–79.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, qui sanctorum tuorum imagines et effigies sculpi et formari non reprobas, ut quoties illas oculis corporei intuemur, toties ad eorum actus et sanctitatem imitandam incitemur: quaesumus clementiam tuam, ut numismata haec in honorem et memoriam unigeniti filii tui, domini nostri Jesu Christi, et beatissimae Virginis Mariae, atque diversorum sanctorum tuorum fusa, seu facta puri+ficare, bene+dicere, et sancti+ficare digneris; et praesta, ut quicumque eadem ad honorem tuum reverenter et devote secum portaverit, atque coram illis aut uno ex his unigenitum filium tuum, aut beatissimam matrem ejus, aut aliquem ex sanctis tuis suppliciter colere et honorare studuerit, illius meritis et obtentu a te gratiam in praesenti et aeternam gloriam obtineat in futuro. Per eundem dominum nostrum etc. Amen.

Aspergantur aqua benedicta.

d) Rózsafüzér vagy érme búcsúkkal

Benedictio rosarii vel numismatis cum indulgentiis, quando annecti possunt ex concessione summi pontificis
AD 1774, 170.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui de Beatae Mariae Virginis utero Verbum tuum angelo nunciante carnem suscipere voluisti, ut nos eriperes de potestate diaboli; obsecramus immensam clementiam tuam, ut hoc rosarium (numisma vel crucem) bene+dicas et sanctifices, eique tantam infundas virtutem Spiritus Sancti: ut quicumque illud portaverit, aut in domo reverenter tenuerit, is indulgentias, quas ex concessione sanctae sedis apostolicae eidem annectimus, lucrari valeat; atque ab omni hoste et facturis semper, et ubique in hoc saeculo liberari, et in exitu suo a Beatissima Virgine et sanctis angelis plenus bonis operibus tibi praesentari mereatur. Per eundem etc.

Aspergatur aqua benedicta, etc.

e) Szent János evangéliumai

Benedictio evangeliorum S. Joannis evangelistae
FT 1739, 102.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, te suppliciter deprecamur, ut bene+dicere, et sancti+ficare digneris haec sancta evangelia in tui nominis honorem, per dilectum tuum apostolum Joannem evangelistam, dictante Spiritu Sancto conscripta: ut meritis sacratissimae incarnationis tuae et intercessione ejusdem beatissimi

evangelistae tui, quicumque eis usus fuerit, vel cum reverentia super se portaverit, salutem animae et corporis a te recipiat, et a visibilium atque invisibilium inimicorum insultibus praeserveri mereatur. Qui vivis et regnas etc.

Benedictio Dei omnipotentis Pa+tris, et Fi+lii et Spiritus + Sancti descendat super haec evangelia, et maneat semper. Amen.

Aspergantur aqua benedicta, et incensentur.

f) Jézus szent neve, amelyet az ostyákra illesztenek

Benedictio nominis Jesu super singula ostia affigendi
FT 1739, 102–103.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Benedic + Domine Jesu has sanctissimas nominis tui impressiones, et concede, ut sicut in fide sanctissimi nominis tui claudum ambulare fecisti, dum dixit ei Petrus: In nomine Jesu Christi nazareni surge et ambula, sic tua creatura hanc sancti nominis tui impressionem apud se devote portans, ab omni infirmitate et tentatione diabolica per tuam piissimam misericordiam liberari mereatur; et in quocunque loco nominis tui figura haec fuerit affixa, ibi nullus malignus spiritus possit intrare, aut maleficia sua, sive per se, sive per alios exercere, praestante te domino nostro Jesu Christo, qui prae omnibus angelis excellentius nomen hoc reddidisti, et cum Patre, et Spiritu Sancto vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

g) Pestis ellen védő betűk

[lásd a j) szertartást!]

h) Démonűző kártyák

Benedictio et exorcismus chartae contra daemones, et spectra, quae infestant et vexant homines, vel jumenta, vel domos etc.
COL 1798, 391.

Accipe chartam, eamque exorciza et benedic hac formula.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers.
Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Exorcismus chartae

Exor+cizo et conjuro te charta, per titulum domini nostri salvatoris (Jesus Nazarenus Rex Judaeorum) per omnia verba et nomina, quae de creatore omnium creaturarum dicuntur, et per eum, qui tribuere et facere potest, ut omnia, quae in te scribentur, ad effectum salutis aeternae perducere valeas, et ut omnis fallacia, et virtus diaboli exeat de te, et intret in te omnis virtus praedicta sine mora. In nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti. Amen.

Aspergatur aqua benedicta, et in ea scribantur sequentia in modum crucis.

I.
N. + R.
I.

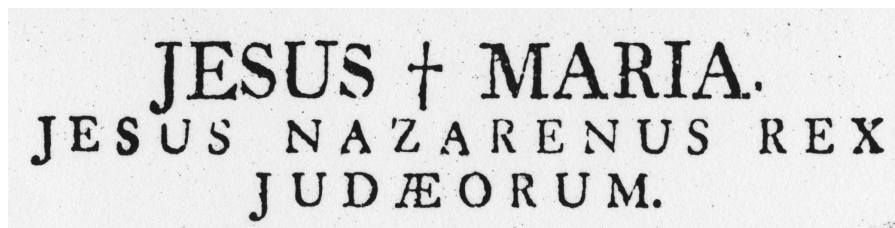
Qui verbum caro factum est, et habitavit in nobis, nascens ex MARIA Virgine, per ineffabilem pietatem et misericordiam suam piissimam, et per intercessionem B. Virginis MARIAE, angelorum, sanctorumque omnium, et maxime apostolorum et evangelistarum Matthaei, Marci, Lucae et Joannis, et sancti N. martyrum, virginum et viduarum, ipsum quaeso, ut dignetur me liberare et conservare ab omni infestatione Satanae et ministrorum ejus. Per eundem dominum nostrum JESUM Christum, qui cum Patre et Sancto Spiritu vivit et regnat etc. Amen.

Deinde accipiatur sal exorcizatum et benedictum; item modicum cerae de cereo paschali, vel alterius benedicto, et ruta benedicta, et omnia aspersa per aquam benedictam; ponantur in praedicta charta benedicta complicata, et suspendantur in collo patientis, vel in loco vexato et infestato, et Dei gratia conservabitur.

i) „Breverl”-imádságok

Benedictio chartae pro Agno Mariano, seu Brevibus ad fugandum diabolum, et destruendum maleficium
AD 1774, 172–180.

More Franciscano, prius describantur in charta benedictiones et exorcismi sequentes.

Benedictio S. Antonii Paduani

Ecce + crucem domini, fugite partes adversae, vicit leo de tribu Juda, radix David, alleluja, alleluja, alleluja.

Benedictio Sancti Francisci

Benedicat tibi dominus, et custodiat te, ostendat faciem suam tibi, et misereatur tui, convertat vultum suum ad te, et det tibi pacem. + Dominus benedicat te.

Benedictio S. Mariae ad apostolos

Benedicat vos filioli, et totum hunc mundum dominus Deus Pater, et sponsus meus Jesus Christus, Filius unigenitus meus, Spiritus Sanctus amor meus. Amen.

Ex S. Andrea Cretensi

Christus rex + venit in pace, et Deus + homo factus est.

I. N. R. J. Qui verbum caro factum est, et habitavit in nobis, nascens ex Maria Virgine, per ineffabilem pietatem et misericordiam piissimam, et per intercessionem ejusdem B. M. V. et angelorum, sanctorumque omnium, et maxime apostolorum, evangelistarum suorum Joannis, Mathaei, Marci et Lucae, ipsum quaeso, ut dignetur me liberare, et conservare ab omni infestatione Sathanae, ministro-
rumque ejus. Qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in saecula saeculorum, Amen.

Benedictio Dei omnipotentis, Patris, + et Filii, + et Spiritus + Sancti descendat super nos et fructus terrae; et maneat semper, Amen.

Pax domini nostri Jesu Christi +, virtus passionis ejus, et + signum sanctae + crucis, integritas B. M. Virginis +, benedictio sanctorum et electorum Dei, titulus salvatoris nostri in cruce I. N. R. I. sit triumphalis hodie, et quotidie inter me et inimicos meos visibiles et invisibiles contra omnia pericula animae et corporis mei omni tempore et loco, Amen.

Gaudebo et exultabo in Deo Jesu meo, o Jesu, Jesu, esto mihi Jesus creator, comprehensor et judex universi.

Benedictio S. Vincentii confessoris

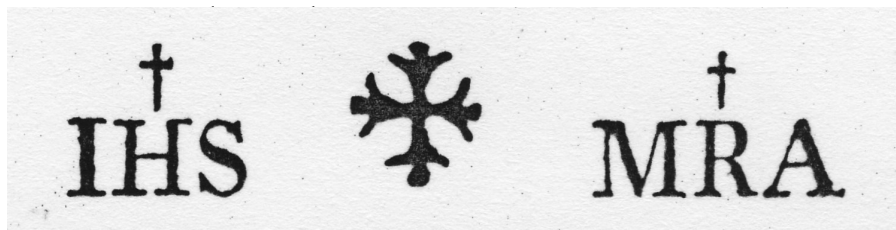
Super aegros manus imponent, et bene habebunt: Jesus Mariae filius, mundi salus et dominus, meritis B. Mariae Virginis, sanctorum angelorum, apostolorum, martyrum, confessorum, atque virginum sit tibi clemens et propitius, Amen.

Dominus Jesus Christus apud te sit, ut te + defendat, intra te sit +, ut te conservet, ante te sit, ut te + deducat, post te sit, ut te + custodiat, super te sit, ut bene + dicat. Qui cum Patre et Spiritu Sancto in unitate perfecta vivit et regnat in saecula saeculorum, Amen.

Benedictio Dei omnipotentis Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti descendat super te, et maneat semper tecum, Amen.

Ad cognoscendum si aliquis vexetur a spiritibus immundis

In nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti, Amen. Hel +, Heloym +, Sother +, Emmanuel +, Sabaoth +, Agia +, Tetragrammaton +, Agios +, Otheos +, Ischyrios +, Athanatos +, Jehova +, Ya +, Adonay +, Saday +, Homusion +, Messias +, Esereheye +, Increatus Pater +, Increatus Filius +, Increatus Spiritus Sanctus +, Jesus + Christus vincit +, Christus regnat +, Christus imperat +, si diabolus ligavit, vel tentavit te N. suo effectu, per sua opera, Christus filius Dei vivi, per suam misericordiam liberet te ab omnibus spiritibus immundis, qui venit de coelo, et incarnatus est in utero Beatissimae Virginis Mariae causa humanae salutis, et ejiciendi diabolium, et omnem malignum spiritum a te in profundum inferni, et abyssi. Ecce crucem + domini, fugite partes adversae, vicit leo de tribu Juda, radix David, alleluja, alleluja, alleluja.

Oratio contra omnes, tum maleficorum, tum daemonum incursus

Qui verbum caro factum est, et in cruce affixus, sedensque ad dexteram Patris, ut credentium exaudiat preces, ille per suum sanctum nomen, cui omne genu flectitur, ac per merita virginis et matris ejus, nec non per preces omnium sanctorum et sanctarum Dei, praeservare ab omni maleficorum ac daemonum incursu dignetur; qui in unitate perfecta vivit et regnat.

Ecce + domini nostri Jesu Christi, in qua salus, vita et resurrectio nostra, confusio omnium maleficorum ac daemonum, fugite ergo partes adversae. Nam ego conjuro vos daemones infernales et spiritus malignos, cujuscunque generis, ita praesentes, sicut absentes, quomocunque et subquocunque praetextu, aut vocatos, aut invocatos, aut sponte, aut missos, seu per incantationem, seu per artem malorum hominum, aut mulierum, praeparatos ad habitandum vel molestandum, quatenus semota diabolica fraude incontinenter abeatis, per + Deum vivum, verum +, sanctum +, Patrem +, Filium +, et Spiritum Sanctum, praesertim per eum, qui in Isaac est immolatus, + in Joseph venundatus, + in agno occisus, in homine crucifixus. In cujus sanguine vicerunt vos, quando Michael pugnavit vobiscum, et fecit victoriam, recedite, appropinquantes retrocedite, nec valeatis sub quocunque praetextu molestare creaturam istam, nec in corpore, nec extra corpus, nec per visionem, nec per terrorem, neque de die, neque de nocte, nec dormiendo, nec vigilando, nec comedendo, nec orando, nec aliquid naturale, aut spirituale faciendo, aliter vobis infundo omnes maledictiones, excommunicationes, + et poenas tormentorum, detrusis in stagnum ignis et sulphuris per manus inimicorum vestrorum, Sancta Trinitate jubente, Michael archangelo exequente. Nam si tenemini aliquo vinculo praecepti, adorationis, suffumigii, innodationis, artis, et facturae, ad quemcunque perversum finem et effectum compilato et fabricato, sive in herbis, verbis, lapidibus elementalibus, sive naturalia sint, sive simplicia, aut missa; temporalia aut spiritualia, aut sacramentalia, aut in nominibus magni Dei, aut angelorum, sive in characteribus, horis, minutis, diebus, anno, mense, superstitiose observato, cum pacto expresso, aut tacito, etiam

juramento firmato, omnia illa + irrito, annulo, destruo per potentiam Patris, qui totum mundum creavit, + sapientiam Filii redemptoris, per bonitatem Spiritus Sancti, qui totam legem adimplevit +, qui est, + erat, + venturus est, + Hel, + Heloym, + Sother, + Emmanuel, + Sabaoth, + Agia, + Tetragrammaton, + Omnipotens, + Agios, + Athanatos, + Sother, + Tetragrammaton, + Jehova, Alpha et Omega, + principium et finis. Extinguatur ergo in creatura ista, et fugetur omnis virtus diabolica per delationem sanctissimae crucis, invocationemque angelorum, archangelorum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, virginum, nec non B. Virginis, et omnium in coelo regnantium cum agno occiso ab origine mundi, et bene viventium in ecclesia sancta Dei.

Recedite ergo, et sicut sumus jecoris piscis combusti dictante Raphaele spiritum a Sara fugavit; ita benedictiones istae expellant vos, ut non audeatis accedere, ad hanc creaturam insignitam, signo sanctae crucis per milliarum centum: quia mandatum meum non est meum, sed ejus, qui missus est a sinu Patris, ut opera vestra destrueret, et in ara crucis destruxit, nobisque talem dedit potestatem ad gloriam suam, et utilitatem fidelium, vobis imperandi, prout imperamus et praecipimus, ut non audeatis accedere, per Christum dominum nostrum. Ecce + crucem domini, fugite partes adversae, vicit leo de tribu Juda, radix David, alleluja, alleluja. Amen. Fiat, Fiat.

Deinde super istam chartam pronuntietur sequens benedictio.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Exorcizo te creatura chartae, quae in usum humani generis ad referendum etiam magnalia de lege domini digna visa es, et per divinam voluntatem chartae conjugii a Raphaele inter Tobiam et Saram celebrati, in quo etiam opere angelico diabolus extitit victus per dominum Deum universi Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, qui extendit coelum sicut pellem, in qua coelestibus splendoribus quasi characteribus scribens, coelos facit suam gloriam enarrare, ut bene+dicaris, et sancti+ficaris ad omne opus diaboli destruendum, sive illud praesentiae sit, sive potentiae, sive maleficii, ut quicumque te sacris verbis resperans, vel sacram rem concludentem super se portaverit, ab omni infestatione diabolica liberetur, per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. R. Amen.

Oremus

Domine potens in praelio, Deus ultionum, et pater patrum nostrorum, qui per Moysen et prophetas antiquorum voluminum scriptores etiam tuae divinae bonitatis mysteria divinitus revelasti, et per sanctos evangelistas, et apostolos tuos Novi Testamenti filii tui paginam scribi voluisti: quique per Jeremiam prophetam tuum cadaver Joachim regis Juda projiciendum ad aestum per solem, et ad gelu per noctem eidem nunciasti; quoniam tres pagellas, vel quatuor cum Juda legisset in libro a Baruch filio Nerie ex ore Jeremiae scripto, eundem in ignem injecit; atque comburi fecit: benedi+cere, atque sancti+ficare digneris hanc chartam, ut quicumque te vel sacris scriptam, vel sacra concludentem, super se portaverit, ita misericordiam tuam gaudeat adfuisse, ut et ipse sathanas, et ab ipso immissae oppressiones tam maleficorum, quam incantationum omnium confundantur, conterantur, amoveantur, et in infernum dejiciantur. Per te Deus trine in personis, unus in essentia, aequalis vivens, in saecula saeculorum. R. Amen.

Aspergatur aqua benedicta, etc.

j) Szent Benedek érméje és keresztye

Benedictio numismatum et crucum sanctissimi patris nostri Benedicti
SAB 1697, ff. 6r–12v.

Sacerdos ordinis sacri ejusdem finita missa rediens ad sacristiam habeat parata aquam lustralem, crucem inter duas ardentes candelas benedicturus accedit indutus, ut recessit ab altari sacris vestibus.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Omnipotens sempiterne Deus, qui sacerdotibus tuis prae caeteris tantam gratiam contulisti, ut quidquid ab eis in tuo nomine digne perfecteque agitur, a te fieri credatur. Quaesumus immensam clementiam tuam, ut quod modo benedicturi sumus, bene+dicas, et ad ea, quae acturi sumus, dexteram tuae potentiae extendas; sintque ad nostrae humilitatis preces sanctissimi patriarchae Benedicti meritis fuga daemonum et angeli pacis ingressus. Per Christum dominum nostrum.

Devota invocatio patrocinii S. S. P. N. Benedicti litanii sequentibus:

Kyrie eleison

Christe eleison

Kyrie eleison

Christe audi nos

Christe audi nos

Pater de coelis Deus

Fili redemptor mundi Deus

Spiritus Sancte Deus

Sancta Trinitas unus Deus

Sancta Maria

Sancta Dei Genitrix

Sancta Virgo Virginis

Sancte Pater Benedicte

S. B. amator charitatis

S. B. amator virtutum omnium

S. B. benigne dilector proximorum

S. B. bone consolator afflictorum

S. B. bone custos fratrum tuorum

S. B. imitator Christi

S. B. contemptor mundi

S. B. calcator soeculi

S. B. contemptor mundanarum voluptatum

S. B. profligator cacodoemonum

S. B. dux sacerdotalis militiae

S. B. auctor nostrae religionis

S. B. instaurator nostrae vitae monasticae

S. B. doctor disciplinae

S. B. speculum perfectionis

S. B. stella religionis

S. B. decus ecclesiae catholicae

S. B. regula paupertatis

S. B. flos castitatis

S. B. magister obedientiae

S. B. magister discretionis

S. B. exemplum humilitatis

S. B. norma abstinentiae

S. B. praeceptor taciturnitatis

S. B. flos pietatis
 S. B. decor totius honestatis
 S. B. lux devotionis
 S. B. lux orationis
 S. B. lux contemplationis
 S. B. exemplum fratrum
 S. B. exemplum religiosorum
 S. B. exemplum omnium virtutum
 S. B. templum Spiritus Sancti
 S. B. protector ad te clamantium
 S. B. protector tui ordinis
 S. B. patriarcha monachorum
 S. B. protector tuorum devotorum
 S. B. resuscitator mortuorum
 S. B. operator meritorum (miraculorum)
 S. B. aseda patriarcharum
 S. B. compar prophetarum
 S. B. sectator apostolorum
 S. B. similis martyrum
 S. B. gemma abbarum
 S. B. imitator anachoretarum
 S. B. gloria confessorum
 S. B. consors virginum
 S. B. colega sanctorum omnium
 S. B. victor et triumphator tentationum
 S. B. victor et triumphator mundi
 S. B. victor et triumphator doemonum
 Propitius esto
     parce nobis Domine
 Propitius esto
     exaudi nos Domine
 A praevaricatione mandatorum tuorum
     libera nos domine
 A transgressione votorum nostrorum
 Ab incursu omnium malorum
 Per sanctam conversationem P. N. B.
 Per exemplarem vitam ejus
 Per sanctam paupertatem ejus
 Per ardentissimam charitatem ejus
 Per mundissimam castitatem ejus

Per profundissimam humilitatem ejus
Per ferventissimas orationes ejus
Per sancta jejunia ejus
Per sanctum silentium ejus
Per admirabilem abstinentiam ejus
Per merita et intercessionem ejus

Peccatores

Te rogamus audi nos

Ut perfectum amorem tuum effundere et in nobis conservare digneris

Te rogamus audi nos

Ut perfectam mortificationem sensuum et propriae voluntatis nostrae nobis donare digneris

Te rogamus audi nos

Ut veram conversionem secundum regulam sanctissimi patris Benedicti nobis largiri digneris

Te rogamus audi nos

Ut disciplinam monasticam in nobis augere et conservare digneris

Te rogamus audi nos

Ut continuum in virtutum augmentatione profectum nobis concedere digneris

Te rogamus audi nos

Ut perseverantiam in tuo sancto servitio nobis donare digneris

Te rogamus audi nos

Ut ordinem nostrum amplificare et tueri digneris

Te rogamus audi nos

Ut haec numismata bene dicere tua pietate digneris

Te rogamus audi nos

Ut haec signa prohibeant accessum sagis ad locum in quo reponentur

Te rogamus audi nos

Ut animalibus veneficio aut maleficio afflictis remedium exhibeant

Te rogamus audi nos

Ut cruces istae morbos ope demonis inflictos cum omnibus maleficiis et ligaturis expellant

Te rogamus audi nos

Ut tentationes, spectra et insidiae latentis inimici per auxilium misericordiae tuae abigantur

Te rogamus audi nos

Ut maledicti daemones ab hominum corporibus in virtute benedictionis sanctissimi patris nostri Benedicti procul pellantur

Te rogamus audi nos

Pater Deus piissime
audi nos
Fili Deus dulcissime
exaudi nos
Spiritus Sancte Deus benignissime
miserere nobis

Christe audi nos
Christe audi nos

Kyrie eleison
Christe eleison
Kyrie eleison

Ora pro nobis sancte pater Benedicte
Ut digni efficiamur promissionibus Christi

Oremus

Excita quaesumus Domine in ecclesia tua spiritum, cui beatissimus pater noster Benedictus abbas servivit, ut eodem nos repleti studeamus amare, quod amavit et opere exercere, quod docuit. Deus, qui nos a saeculi vanitate conversos ad bravium supernae vocationis accendis, pectoribus nostris purificandis illabere et gratiam nobis, qua in te perseveremus, infunde: ut protectionis tuae muniti praesidiis, quod te donante promisimus, impleamus et nostrae professionis executores effecti, ad ea, quae per se verantibus in te promittere dignatus es, pertingamus. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Lectio libri regum

Habitavit arca Domini in domo Obededom Gethaei tribus mensibus et benedixit Dominus Obededom omnem domum ejus, nuntiatumque est Regi David, quod benedixisset Dominum Obededom et omnia ejus propter arcam Dei, dixitque David: ibo et reducam arcam cum benedictione in domum meam. Lib. 2. Reg. cap. 6.

Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia iis autem, qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus. Domine fac mecum signum in bonum, ut videant, qui oderunt me et confundantur, quoniam tu adjuvisti me Domine et consolatus es me. Psal. 65.

Fecit Moyses serpentem aeneum et posuit eum pro signo, quem cum percussi respicerent, sanabantur. Nume. Cap. 21.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Benedic Domine hanc crucem tuam, per quam eripuisti mundum a doemonum potestate et superasti sancta passione tua suggestorem peccati, qui gaudebat in praevaricatione primi hominis per ligni vetiti sumptionem.

Aspergat aqua benedicta et dicat hoc:

Sanctificetur hoc signum crucis in nomine Patris+, et Filii+ et Spiritus Sancti +, ut orantes ante istam crucem, portantesque illam inveniant corporis et animae salutem. Per Christum Dominum nostrum.

ff. 9r–9v. Benedictio olei simplicis [lásd: III. 4. a.]

Praefato autem oleo in modum crucis+ ungenta sunt numismata sub pronuntiatione verborum horum.

Per intercessionem sanctissimi patriarchae Benedicti accipiant haec numismata virtutem repellendi daemones et omnes insidias eorum. In nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Oremus

Deus omnipotens bonarum virtutum dator, et omnium benedictionum largus infusor, supplices te rogamus, ut manibus nostris opem tuae benedictionis infundas, et hos characteres ac litteras ad abigendos doemones, morbosque pellendos tua revelatione praeparatas, virtute Sancti Spiritus bene+dicere digneris et omnibus, eis utentibus, sanitatem mentis et corporis, et gratiam sanctificationis benignus concede: ut in conspectu tuo sancti et immaculati, atque irrepraehensibiles appareant, et insidias latentis inimici per auxilium misericordiae tuae clementer effugiant. Per Christum dominum nostrum.

Oremus

Domine Jesu Christe, qui voluisti pro mundi redemptione de virgine nasci, circumcidi, a Judaeis reprobari, a Juda traditore osculo tradi, vinculis alligari, sicut agnus innocens ad victimam duci, atque in conspectu Annae, spinis coronari,

aculeo clavorum perforari, in cruce levari, inter latrones reputari, felle et aceto potari, ab hominibus blasphemari, lancea vulnerari, et tandem in cruce mori, per has sanctissimas poenas et passiones tuas, quas ego indignus recolo, suppliciter te oro, de loco isto et de domibus ejus, et de omnibus incolis ejus, et de me servo tuo, et de omnibus quicumque per litteras et characteres hos invocaverint sanctum nomen tuum, expellas omnes insidias diaboli et fraudes et pestem; et ad prostinam sanitatem hunc locum et omnes habitatores ejus, me quoque indignus famulum tuum, et omnes quicumque signati fuerint hoc signo sanctificationis tuae perdere digneris fracto vinculo cujuscunque gentis malignae. Amen.

Deinde dicat sacerdos sequentia sancti Zachariae.

Maledicti et excommunicati et blasphemi demones in virtute verborum istorum: Messias, Emmanuel, Sabaoth, Adonai, Athanatos, Ischyros, Eleison, Tetragrammaton, vos perstringimus, vos privamus, vos expellimus ab isto loco, et ex domibus ejus, ubi fuerint haec signa Dei, et praecipimus vobis, ut non habeatis potestatem per pestem corporibus nocere habitantium in eo. Ite, ite, ite maledicti in stagnum ignis. Ite statim ad loca vobis deputata, et nunquam huc accedatis. Imperat vobis Deus Pater, imperat vobis Deus Filius, imperat vobis Deus Spiritus Sanctus, imperat vobis Sanctissima Trinitas unus Deus. Discedite maledicti demones in nomine Dei nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos et saeculum per ignem. Amen.

Oremus

Deus, qui culpa offenderis, poenitentia placaris, preces populi tui supplicantis propitius respice et flagella tuae iracundiae, quae pro peccatis nostris meremur, averte.

Deus, qui justificas impium et non vis mortem peccatoris, majestatem tuam suppliciter deprecamur, ut famulos tuos de tua misericordia confidentes caelesti protegas benignus auxilio, et assidua protectione conserves, ut tibi jugiter famulentur et nullis tentationibus a te separentur.

Benedictionem tuam Domine populus fidelis accipat, qua corpore salvetur et mente, et congruam tibi exhibeat servitutum et propitiationis tuae beneficia semper inveniat.

Concede nos famulos tuos, quaesumus Domine Deus, perpetua mentis et corporis sanitate gaudere, et gloriosa beatae Mariae semper virginis intercessione a praesenti liberari tristitia et aeterna perfrui laetitia.

Da nobis quaesumus Domine piae petitionis effectum et pestilentiam mortalitatemque propitiatus averte, ut mortalium corda cognoscant a te indignante talia flagella prodire et miserante cessare. Per dominum nostrum etc.

Ultimo deinde aspergat numismata aqua benedicta in modum crucis.

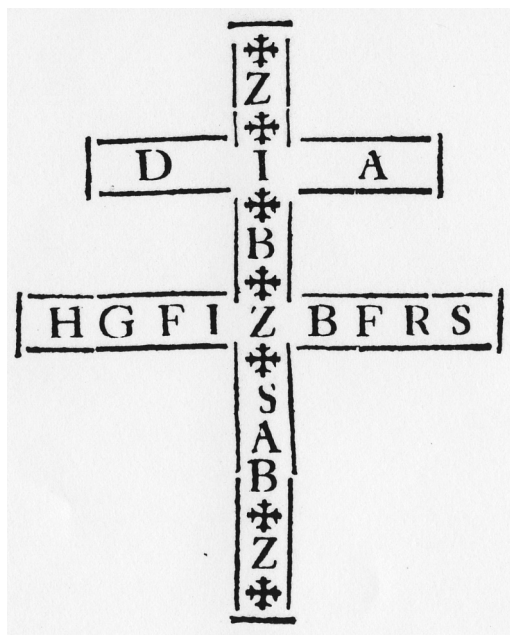
Explicatio characterum vel litterarum.

- + Crux Christi salva me.
- Z Zelus domus tuae liberet me.
- + Crux vincit, crux regnat, crux imperat: per signum crucis liberet me Dominus ab ista peste.
- D Deus, Deus meus, expelle pestem a me, etiam loco isto, et libera me.
- I In manus tuas Domine commendo spiritum meum, cor et corpus meum.
- A Ante caelum et terram Deus erat: ipse Deus potens ab hac peste me liberare.
- + Crux Christi potens est ad expellendum pestem ab hoc loco et etiam a corpore meo.
- B Bonum est praestolari auxilium Dei cum silentio, ut expellat pestem a me.
- I Inclinabo cor meum ad faciendas justificationes tuas, ut non confundar, quoniam invocavi te.
- Z Zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns et speravi in te.
- + Crux Christi fugat doemones, aerem corruptum et pestem expellat.
- S Salus tua ego sum, dicit Dominus: clama ad me, voca me, Pater meus es tu; ego exaudiam te et liberabo te ab ista peste.
- A Abyssus abyssum invocat; et voce cataractum tuarum expulisti doemones et a peste liberasti me.
- B Beatus vir, qui sperat in Domino et non respexit in vanitates et insanias falsas.
- + Crux Christi, quae antefuit in opprobrium et contumeliam et nunc in gloriam et nobilitatem, sit mihi in salutem; et expellat a loco isto diabolium et aerem corruptum, et pestem a corpore meo.
- Z Zelus honoris Dei comedit me, antequam moriar, et in nomine tuo salva me ab ista peste.
- + Crucis signum liberabit populum Dei et a peste eos, qui confidunt in eo.
- H Haecine reddis Domino popule stulte et insipiens? Redde altissimo vota tua et offer Deo sacrificium laudis, et fidas illi, quia qui confidunt in eo, non confundentur.
- G Gutturum meo et faucibus meis adhaereat lingua mea, si non benedixero tibi, et laudavero nomen tuum, quod sanctum est, et liberat sperantes in te: in te

confido, libera me Deus ab ista peste et locum istum, in quo nomen tuum invocatur.

- F Factae sunt tenebrae super universam terram, in morte tua Domine Deus meus: fiat lubrica et tenebrosa diaboli potestas, et quia ad hoc venisti Fili Dei vivi, ut dissolvas opera diaboli, expelle tua potentia a loco isto, et a me servo tuo pestem istam, discedat aer corruptus a me in tenebras exteriores.
- + Crux Christi defende nos, et expelle pestem a loco isto et servum tuum libera a peste ista, quia benignus et misericors et multae misericordiae et verax es.
- B Beatus, qui non respexit in vanitates et insanias falsas, in die mala liberabit eum Dominus. Domine in te speravi, libera me ab ista peste.
- F Factus est Deus in adjutorium mihi, quia in te speravi, libera me ab ista peste.
- R Respice me domine Deus meus Adonai, de sede sancta majestatis tuae, et miserere mei, et propter misericordiam ab ista pestilentia libera me.
- S Salus mea tu es, sana me et sanabor, salvum fac me, et salvus ero. Amen.

8. ábra. A pestis ellen oltalmazó Zakariás-kereszt (FT 1739, 118)

19. Társulati, fogadalmi jelvények

A vallásos amulettek kategóriájától nem mindig elválasztható csoportot képeznek a vallásos társulatokhoz vagy bizonyos fogadalmakhoz kötődő jelvények, amelyek megáldása jobbra a „félhivatalos”, szerzetesi benedikciós gyakorlatban kapott helyet. Hazai kiadású gyűjteményeink közül a franciskánus *Arca Domini* kínálatából alább a ferences harmadrend jelvényének számító kordák megáldásának rítusát (a), valamint a főként a karmeliták számára oly kedves skapuláré benedikcióját (c) közöljük. A *Fasciculus triplex* ordói közül a Szűzanya tiszteletére hordott láncocska (b), illetve a Szent Sebestyén emlékezetére használt nyílveszszők és más fogadalmi jelvények megáldásának szertartása (d) került ebbe a csoportba. Utóbbiakra elsősorban a fegyveráldások részeként van példa a középkori egyházi benedikciós gyakorlatban.²⁵⁸ Valamennyi közölt szertartás rendelkezik párhuzamokkal a kora újkori európai „félhivatalos” gyűjteményekben.²⁵⁹

a) Korda

Benedictio chordae
AD 1774, 153–154.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui ut servum solveres, filium tuum funibus ligari voluisti, bene+dic quaesumus chordam istam, et praesta, ut famulus tuus (vel famula tua) qui (vel quae) ea velut ligamine poenitentiali cingetur, vinculorum ejusdem domini nostri Jesu Christi memor existat, et in confraternitate, in quam assumitur, salubriter perseverans, tuis cum affectu semper obsequiis obligatum (vel obligatam) sese cognoscat. Per Christum dominum nostrum, Amen.

Oremus

Omnipotens sempiterna et misericors Deus, qui pietatis misericordiam tribuisti: oramus immensam clementiam tuam, ut hanc chordam bene+dicere et

²⁵⁸ Vö. Franz 1909, II. 298–299.

²⁵⁹ Például FRA 1685, 277–280; LT 1709, 117–122, 137–138.

sancti+ficare digneris, ut qui ea pro peccatis suis cinctus fuerit, et misericordiam tuam imploraverit, veniam et indulgentiam tuae sanctae misericordiae consequatur. Per dominum nostrum, etc. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

NB. Si chorda benedicenda erat illius, qui jam hactenus praecinctus est, et in archi-confraternitatem assumptus, tunc oratio: Deus, qui ut servum solveres etc. omittitur, et secunda: Omnipotens sempiternae etc. tantummodo dicitur.

b) Láncocska, amelyet a Szűzanya tiszteletére hordanak

Benedictio catenulae in honorem B. M. V. portandae
FT 1739, 101.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, qui vincula peccatorum nostrorum dirumpis, ut libertate filiorum gaudere valeamus: quique ad vincula salutis hominem advocas, dicens: In iuce pedem tuum in compedes illius, et collum tuum in torques illius, et ne excedat vinculis ejus. Hoc vinculum, seu catenulam, quod in signum perpetuae servitutis ad honorem B. M. V. servus (vel ancilla) ejus deferre intendit, bene+dicere et sancti+ficare digneris; et concede ei sic devote illud gestare, ut vivendo candore castitatis illustretur, ac moriendo a vinculis peccatorum absolutus intercessione ejusdem sanctissimae V. M. tecum et cum illa in regno gloriae sine fine gaudere valeat. Per dominum nostrum Jesum etc.

Aspergatur aqua benedicta.

c) Skapuláre

Benedictio scapularis B. V. Mariae
AD 1774, 171–172.

Assumpturus accensam habeat candelam.

V. Ostende nobis Domine misericordiam tuam.

R. Et salutare tuum da nobis.

V. Domine Deus virtutum converte nos.

R. Et ostende faciem tuam, et salvi erimus.

V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Suppliciter te Domine rogamus, ut super hunc habitum servo tuo imponendum bene+dictio tua benigna descendat, ut sit benedictus, atque divina virtute procul pellantur hostium nostrorum visibilium et invisibilium tela nequissima, Amen.

Oremus

Caput omnium fidelium Deus, et humani generis salvator, hunc habitum, quem propter tuum, tuaeque genitricis Virginis Mariae de Monte Carmelo amorem, atque devotionem servus tuus est delaturus dextra tua sancti+fica, et hoc, quod per illum mystice datur intelligi, tua semper custodia corpore et animo servetur, et ad remunerationem perpetuam cum sanctis omnibus felicissime perducatur. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum, Amen.

Oremus

Creator, conservator et salvator omnium, largitor humanae salutis Deus, et dator gratiae spiritualis, bene+dictionem tuam super hunc habitum immitte, ut qui eum gestaverit, coelesti virtute munitus, fidem integram, spem firmam, charitatem desideratam teneat; et a te nunquam separari permittas. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum, Amen.

Aspergatur aqua benedicta, etc.

d) Nyílveszők és más társulati jelvények

Benedictio sagittarum, aliorumque signorum fraternitatis
FT 1739, 123–124.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiterne Deus, largitor bonorum omnium, salus et vita nostra, te suppliciter exoramus et petimus, ut has sagittas (*vel alia fraternitatum signa benedicenda, exprimantur loco verbi sagittas*) quibus domini et redemptoris nostri in cruce pro nostra salute pendentis signum et imago intemeratae virginis Dei-parae, et S. Sebastiani martyris impressa est; bene+dicere et sancti+ficare digneris, ut qui has secum devote gestaverint, vel domi suae asservaverint, per merita matris Dei virginis, et per intercessionem S. Sebastiani martyris (*vel alterius sancti, in cuius honorem benedicentur*) ab omni pestifera lue, et ab omni morbo contagioso praeserventur: corporis item et animae sanitatem continuam consequantur. Per dominum nostrum Jesum Christum, filium tuum, verum animarum, corporumque medicum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per infinita saecula saeculorum. R. Amen.

20. Gyűrű

A gyűrű megáldásának szokása leginkább a házasságkötés egyházi szertartásához kapcsolódott. Középkori előképek nyomán nálunk a Pázmány-féle *Rituale Strigoniense* rögzítette a gyűrűáldás rítusának szövegét (b).²⁶⁰ Emellett a kora újkori „félhivatalos” benedikciós gyakorlatban létezett egy általános gyűrűáldási formula is, amely nálunk a *Fasciculus triplex*ben örökítődött meg (a). Az itt szereplő egyetlen oráció hasonlóan kezdődik ugyan, mint a hivatalos szerkönyv imádsága, ám az áldás céljaként – attól eltérően – az ördögi behatások elleni védelmet jelöli meg. Utóbbi szertartás szó szerinti párhuzamát Sannig 17. századi gyűjteményében találtuk meg.²⁶¹

a) Akármilyen gyűrű

Benedictio annulorum quorumcunque
FT 1739, 103.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus
vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Creator et conservator humani generis, dator gratiae spiritualis, tu Domine mittere digneris Spiritum Sanctum tuum paraclytum de coelis, et tuam sanctam benedictionem super annulum hunc: ut sit armatura potens contra omnes virtutes diabolicas. Et ego in tuo nomine eum bene+dico, et sancti+fico: in nomine Partis+, et Filii+ et Spiritus + Sancti. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

Si sint plures, dicatur in plurali vox: annulos istos.

²⁶⁰ Az eljegyzési gyűrű megáldásához: Probst 1857, 171–173. A magyarországi adatok összefoglalása: Bárth 2005c, 127–130.

²⁶¹ FRA 1685, 261–262. „Benedictio annuli ordinarii”.

b) Jeggyűrű

Benedictio annulorum
STR 1625, 152–153.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers.
Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Benedic Domine hos annulos, quos in tuo nomine benedicimus: ut qui eos gestaverint, in tua pace consistent, et in tua voluntate permaneant, et in tuo amore vivant et senescant, et multiplicentur in longitudine dierum. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Creator et conservator humani generis, dator gratiae spiritualis: tu Domine, mitte Spiritum Sanctum tuum paraclitum de caelis super hos annulos; ut armati virtute caelestis defensionis, illis qui eos portaverint, proficiant ad salutem. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Tunc sacerdos aspergat annulos aqua benedicta in modum crucis.

21. Vessző

A vessző Európában a kevésbé ismert, marginális szentelmények közé tartozik. A középkori egyházi benedikciók széles tárházát felvonultató Franz nem is említi.²⁶² Hivatalos szinten a kora újkori forrásokban sincs nyoma. A „félhivatalos” benedikciós gyakorlatot közvetítő gyűjtemények némelyikében „vesszők vagy korbácsok megáldása” címen szerepel egy szertartásrend, amelynek exorcizmusában és orációjában az ördög kiűzésének attribútuma dominál.²⁶³ Az ördögűzés vagy a bűnbánat fenyítőeszközének számító tárgyak egyházi megáldása az említett célok hatékonyabb elérését szolgálta.

Ettől gyökeresen eltérő funkciójú vesszőáldást jelent az aprószentek napjához (december 28.) kötődő eljárás, amelynek hazai késő középkori és 16. századi adatait Radó Polikárp fedezte fel az 1940-es években.²⁶⁴ Az általa közölt adatok zajos visszhangra leltek a magyarországi néprajzi szokáskutatásban, hiszen az aprószentekelésnek nevezett népszokás előzményeire vonatkozóan nagyon korai és ritka beszédes ismereteket nyújtottak.²⁶⁵ A pedagógiatörténeti szakirodalomban felmerült az a kevésbé elfogadható hipotézis is, hogy itt nem a későbbi népszokás eszközeinek korabeli egyházi megáldásáról, hanem az iskolában, nevelési céllal használatos vesszők megáldásáról van szó.²⁶⁶

Az aprószentek napi vesszőáldás alább közölt szertartása (a) a Telegdi Miklós nevéhez köthető *Agendarius* 1596. évi kiadásának egyik példányába került bejegyzésre valamikor a 16. század végén, 17. század elején. A példány a jeles könyvgyűjtő, Ráth György könyvtárából került az Akadémiai Könyvtárba.²⁶⁷ Maga Ráth a hazai nyomtatott szertartáskönyvek főbb tartalmi kérdéseit vizsgáló 19. század végi dolgozatában már felhívta a figyelmet a bejegyzés különlegességére, sőt az áldás és az újkori „népszokás” genetikus kapcsolatát is valószínűsítette.²⁶⁸ Ez a felfedezés tehát valójában az ő érdeme. A kézirat azt mutatja, hogy a benedikciótípus a 17. századot még megérte. Kiszorításában vélhetően a *Rituale Strigoniense* megjelenése is szerepet játszott. A 18. században azonban már sem nálunk, sem külföldön nincs nyoma. „Félhivatalos” szertartáskönyveink összeállítói sem tartották fontosnak a rítus felvételét. Mivel korábbi hazai előfordulásainak sem si-

²⁶² Franz 1909.

²⁶³ MB 1685, 161–162; LT 1709, 348–350.

²⁶⁴ Radó 1943.

²⁶⁵ Vö. Dömötör 1964.

²⁶⁶ Mészáros 1981, 155–156. Másfél évtizeddel később ugyanez a szerző már „népszokás-ként” interpretálja az aprószentek napi vesszőáldás 16. századi evangélikus adatait: Mészáros 1995.

²⁶⁷ MTA Könyvtára, Ráth 61.

²⁶⁸ Ráth 1891, 174.

került eddig európai analógiáira bukkannunk, ezen a téren egy speciális magyarországi fejleménnyel kell számolnunk.

a) Aprószentek napján

In die sanctorum Inocentum consecratio virgarum
MTA Könyvtára, Ráth 61.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini

R. Qui fecit coelum et terram.

V. Dominus vobiscum.

R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, benedicere et sanctificare digneris has virgas, sicut benedixisti tres virgas Moysi prophetae, sic et istas virgas benedicere digneris tua benedictione caelesti. Ut quicumque ex famulis famulabusque tuis cum his tacti fuerint, tua benedictione repleantur. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum etc.

V. Dominus vobiscum.

R. Et cum spiritu tuo.

V. Benedicamus Domino.

R. Deo gratias.

Et benedictio Dei Patris omnipotentis, et Filii et Spiritus Sancti descendat et maneat super nos et super has virgas. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

22. Zászló, fegyver

A hadviselés sikerével kapcsolatos benedikciós igények – maguknak a katonáknak a megáldásán kívül – elsősorban a zászlók és a fegyverek megáldásában nyilvánultak meg.²⁶⁹ A magyarországi kora újkori egyházi áldás-/átokkínálatból az alábbiakban egy hivatalos és egy „félhivatalos” szertartáskönyvből szemezgettük ki az ide vonatkozó ordókat. A kalocsai rituáléban szereplő katonai zászlóáldás (a) párhuzamát például egy hasonló korú, szintén hivatalos lengyel egyházmegyei szerkönyvben találhatjuk meg.²⁷⁰ A templomi lobogó benedikciója (b) vélhetően szekunder jelenség a hadizászlók megáldásához képest.²⁷¹ Mindkét zászlóáldás orációja a győzelemhez kéri a szentelmény segítségét, ám előbbi ezt inkább materiális, utóbbi inkább spirituális síkon vázolja fel.

A *Fasciculus triplex*ben és egyébként a kalocsai rituáléban²⁷² egyaránt szerepel egy benedikció, amely a puskapor, valamint az ólom- és vasgolyók megáldására irányul (c).²⁷³ Az orációkban megemlített ellenség képéhez itt főként a démoni erők, gonosz lelkek és a rontások véghezvivői tartoznak.

A speciális kardáldás (d) szövegének egyértelmű középkori (legalább 12. századi) előképei vannak.²⁷⁴ A benedikció helyenként hivatalos szerkönyvben is helyet kapott.²⁷⁵ A 18. századi kalocsai rituálé egy általános fegyveráldást tartalmaz, amelynek szövegébe az érintett fegyvernév szabadon behelyettesíthető volt (e).

a) Zászló (katonai)

Benedictio vexilli seu signi bellici
COL 1798, 361.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiterna Deus, qui es cunctorum benedictio et triumphantium fortitudo, respice propitius ad preces humilitatis nostrae, et hoc vexillum, quod

²⁶⁹ Vö. Probst 1857, 132.

²⁷⁰ POL 1743, 113–114.

²⁷¹ A templomi lobogó megáldásának párhuzama: HIP 1873, 224–225.

²⁷² COL 1798, 363–364.

²⁷³ Párhuzama: Locatello 1706, 138–140.

²⁷⁴ Franz 1904, 109; Franz 1912, 23–24.

²⁷⁵ ARG 1590, 279–280.

bellico usui praeparatum est, caelesti bene+dictione sanctifica, ut contra adversarias et rebelles nationes sit validum, tuoque munimine circumseptum; sitque inimicis christiani populi tui terribile ac intercedentibus sanctis tuis solidamentum, et victoriae certa fiducia: tu enim es Deus fortis, et qui conteris bella, et caelestis praesidii sperantibus in te praestas auxilium. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Aspergatur aqua benedicta, et tradatur ei, cui consignandum est, dicendo:

Accipe vexillum, caelesti benedictione sanctificatum, si+gnum inimicis populi christiani terribile: et tibi det dominus gratiam, ut ad ipsius nomen et honorem cum illo hostium cuneos potenter penetres incolumis et securus. Addit. Pax tibi.

b) Templomi lobogó

Benedictio vexilli ecclesiastici pro templis et processionibus
COL 1798, 286–287.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, cujus ecclesia est velut castrorum acies ordinata, bene+dicere digneris hoc vexillum, ut omnes sub eo tibi domino Deo nostro exercituum militantes, per intercessionem Sancti N. patroni, inimicos suos invisibiles, in hoc saeculo superare, et post victoriam in caelis triumphare mereantur, per te, Jesu Christe, qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Aspergatur.

c) Puskapor, ólom- és vasgolyók

Benedictio pulveris tormentarii, globorum, ferri et scloporum etc. contra superstitiones et indurationes magicas
FT 1739, 114–115.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram.

Exorcizo vos creaturas pulveris tormentarii, plumbi, ferri etc. per Deum vivum +, per Deum verum +, per Deum sanctum +, per sanctissimam trinitatem, Patrem +, Filium + et Spiritum + Sanctum, et per Deum, qui omnia creavit ex nihilo: qui expulit pravos angelos de coelo ad infernum. Per Jesum + Christum, filium ejus dominum nostrum, pro nobis de coelo descendentem, et hominem factum, passum, ac mortuum, judicem futurorum vivorum ac mortuorum: qui dabit praedestinatibus regnum coelorum, reprobis autem gehennam aeternam. Et per omnia nomina sancta ipsius Dei vos conjuro +, exorcizo +, et per omnia supra dicta, ut sitis in defensionem nostram, et solutio omnium praestigiorum et superstitiosarum indurationum, corporis humani, maxime hostilis: ita, ut nihil omnino impedire valeat, quo minus per has creaturas Dei, inimici nostri et catholicae fidei hostes offendi ac penetrari possint; per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Ineffabilem clementiam tuam, omnipotens aeternae Deus, humiliter imploramus, ut sicut tu es unus in essentia, et trinus in personis, scilicet: Pater, Verbum et Spiritus Sanctus, ita bene dicere per immensam clementiam et pietatem tuam digneris has creaturas tuas, pulveris tormentarii, plumbi et ferri, quatenus fiant omnibus christianis catholicis, ipsis ob justam defensionem utentibus, protectio perpetua, expulsio malignorum spirituum et praestigiorum; annihilatio quoque, et perpetua solutio omnium superstitiosarum indurationum et illusionum corporis humani; et solutio omnium maleficiorum; ita, ut quemcunque locum corporis humani, praecipue hostilis, tetigerit, nullus spiritus malignus, nulla superstitiosa protectio daemonis, nulla fascinatio, nullum maleficium magicum durare possit; neque ullo modo obstare, quo minus creaturae tuae, pulveris tormentarii, plumbi et ferri, tua immensa virtute ac potentia adjuvante fugiant, procul expellant, ac omnino annihilent omnes latentis insidias inimici, per signum sanctae crucis + domini nostri Jesu Christi, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus, in saecula saeculorum. Amen.

Hic legi poterit evangelium S. Joanni.²⁷⁶

In fine aspergantur aqua benedicta.

²⁷⁶ In principio erat Verbum... (Jn 1).

d) Kard

Benedictio particularis ensis militaris
FT 1739, 115–116.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus
vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Exaudi quaesumus Domine preces nostras, et hunc ense[m] majestatis tuae dextera
dignare bene+dicere, quatenus famulus tuus, qui eo utetur, possit esse defensor
ecclesiarum, viduarum, orphanorum, omniumque Deo servientium; contra
saevitiam paganorum, atque haereticorum, aliisque sibi insidiantibus sit terror et
formido. Per Christum dominum etc.

Oremus

Bene+dic Domine sancte Pater, omnipotens aeternae Deus, per invocationem
sancti tui nominis, et per adventum Jesu Christi, filii tui, domini nostri, et per
donum Sancti Spiritus paracliti hunc ense[m], ut famulus tuus, qui eo utetur,
visibiles inimicos conculcet, victoriaque per omnia potitus, semper maneat
illaesus. Per Christum Dominum etc.

Oremus

Bene+dicere digneris, quaesumus Domine ense[m] istum et famulum tuum, qui
eum te inspirante suscipere desiderat, pietatis tuae custodia munias, et illaesum
custodias. Per dominum nostrum etc.

Aspergatur aqua benedicta, et tradatur militi genuflexo, dicens:

Accipe ense[m] istum in nomine Pa+tris, et Fi+lii et Spiritus + Sancti, et utaris eo
ad defensionem tuam ac sanctae Dei ecclesiae, et ad confusionem inimicorum
crucis Christi, ac fidei Christianae. Et quantum humana fragilitas permiserit,
cum eo neminem injuste laedas. Quod tibi praestare dignetur, qui cum Patre et
Spiritus Sancti vivit et regnat Deus, in saecula. Amen.

e) Általános fegyveráldás

Benedictio armorum in communi
COL 1798, 362–363.

Ponuntur super mensam, vel altare, vel ab aliquo tenentur.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Signaculum et benedictio Dei omnipotentis Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti descendat super haec arma, et super induentem, quibus ad tuendam justitiam induatur: rogamus te Domine Deus, ut illum protegas et defendas, qui vivis et regnas Deus per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Oremus

Deus omnipotens, in cujus manu victoria plena consistit: quique etiam Davidi ad expugnandum rebellem Goliath vires mirabiles tribuisti, clementiam tuam humili prece deposcimus, ut haec arma almifica pietate bene+dicere digneris, et concede famulis tuis (vel famulo tuo) eadem gestare cupientibus, ut ad munimen, ad defensionem sanctae matris ecclesiae, pupillorum et viduarum, contra visibilium et invisibilium hostium impugnationem, ipsis libere et victoriose utantur. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Aspergatur aqua benedicta, si ad unum tantum spectent, ponitur in singulari.

23. Hajók, csónakok

A korszak egyik legfontosabb közlekedési, szállítási és munkaeszközének számító hajók megáldása leginkább az újonnan elkészült darabok felavatásánál jelentkezett.²⁷⁷ Az általunk közölt hivatalos szertartásrend (a) orációja középkori előzményekre tekint vissza.²⁷⁸ A rítus a római misekönyv²⁷⁹ és rituálé²⁸⁰ nyomán az európai egyházmegyéek megújított szerkönyveiben az esztergomival megegyező formában kapott helyet.²⁸¹

a) Új hajó

Benedictio novae navis

STR 1625, 172–173.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.

Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Propitiare Domine supplicationibus nostris, et benedic + navem istam dextera tua sancta et omnes, qui in ea vehentur, sicut dignatus es benedicere arcam Noe ambulanti in diluvio: porrigere eis Domine dexteram tuam, sicut porrexisti beato Petro ambulanti supra mare: et mitte sanctum angelum tuum de caelis, qui liberet et custodiat eam semper a periculis universis, cum omnibus, quae in ea erunt; et famulos tuos repulsis adversitatibus, portu semper optabili, cursuque tranquillo tuearis; transactisque ac recte perfectis negotiis omnibus, iterato tempore ad propria cum omni gaudio revocare digneris. Qui vivis et regnas etc.

Aspergat navem aqua benedicta.

²⁷⁷ Probst 1857, 131–132. A keleti rítusból: Goar 1647, 703.

²⁷⁸ Vö. Franz 1909, I. 626–330.

²⁷⁹ MR 1570, f. 48–48’.

²⁸⁰ ROM 1614, 146.

²⁸¹ Lásd például a mainzi egyházmegye rítusát: Reifenberg 1971–1972, II. 475.

24. Ruha

Az új ruhák egyházi megáldása mögött hasonló elemi igények és félelmek húzódtak meg, mint amelyek például az új ház vagy az új hajó benedekciójának hátterében álltak. Ezen áldástípusok közül hármat közlünk a következőkben.

A 17. században megújított esztergomi szertartáskönyv a püspököknek fenntartott, illetve az engedélyükhöz kötött áldások között szerepelteti a papi ruhák megáldásának rítusát (a). A szertartás egy az egyben megegyezik a *Missale Romanum* és a *Rituale Romanum* első kiadásában közölt ordoval.²⁸² A benedekció beilleszthető a templomi eszközök (szent tárgyak) hivatalos egyházi megáldásának sorába.²⁸³

A 18. századi ferences *Arca Domini* egy általános ruhaáldást közöl (b). A szertartást vélhetően Sannig gyűjteményéből emelte át az összeállító.²⁸⁴

A *Fasciculus triplex* ruhaáldásához egy rövid magyarázat is tartozik (c). Eszerint különösen esküvők idején, amikor új ruhákat szoktak felvenni, érdemes azokat megáldani, nehogy rosszakarátú emberek rontást vigyenek rá. Hasonló félelmek tükröződnek az esküvő körüli ruha- és ágyneműáldások európai analógiáiban.²⁸⁵

a) Papi ruhák

Benedictio sacerdotalium indumentorum in genere
STR 1625, 188–189.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiterna Deus, qui per Moysen famulum tuum pontificalia et sacerdotalia seu Levitica vestimenta, ad explendum in conspectu tuo ministerium eorum, ad honorem et decorem nominis tui fieri decrevisti, adesto propitius invocationibus nostris, et haec indumenta sacerdotalia, desuper irrigante gratia tua, ingenti benedictione per nostrae humilitatis servitium purificare +, benedicere +, et consecrare + digneris, ut divinis cultibus et sacris mysteriis apta et benedicta existant: his quoque sacris vestibus pontifices et sacerdotes, seu levitae tui induti, ab omnibus impulsionibus seu tentationibus malignorum spirituum

²⁸² MR 1570, f. 48; ROM 1614, 152–153.

²⁸³ Párhuzamai „félhivatalos” szertartáskönyvekben: LT 1709, 146–154; FRA 1685, 33–48.

²⁸⁴ FRA 1685, 277.

²⁸⁵ Vö. FRA 1685, 249–250; LT 1709, 191–193.

muniti et defensi esse mereantur; tuisque mysteriis apte et condigne servire et inhaerere, atque in his tibi placite et devote perseverare tribue. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Deus, invictae virtutis triumphator et omnium rerum creator et sanctificator, intende propitius preces nostras, et haec indumenta leviticae, sacerdotalis et pontificalis gloriae, ministris tuis fruenda, tuo ore proprio benedicere +, sanctificare +, et consecrare + digneris: omnesque eis utentes, tuis mysteriis aptos, et tibi in eis devote ac laudabiliter servientes, gratos efficere digneris. Per dominum nostrum Jesum Christum etc. Resp. Amen.

Oremus

Domine Deus omnipotens, qui vestimenta pontificibus, sacerdotibus et Levitis in usum tabernaculi foederis necessaria Moysen famulum tuum agere jussisti, eumque spiritu sapientiae ad id peragendum replevisti: haec vestimenta in usum et cultum mysterii tui benedicere +, sanctificare +, et consecrare + digneris, atque ministros altaris tui, qui ea induerint, septiformis spiritus gratia dignanter repleti, atque castitatis stola beata facias cum bonorum fructu operum ministerii congruentis immortalitate vestiri. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Deinde aspergit ipsa indumenta aqua benedicta.

b) Ruha

Benedictio indumenti
AD 1774, 152–153.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, qui tegumen nostrae mortalitatis induere dignatus es: obsecramus immensam tuae largitatis abundantiam, ut hoc genus vestimenti ita bene+dicere et sancti+ficare digneris, ut quis illud assumere intendit exterius, te intus veraciter induere mereatur. Qui vivis et regnas etc.

Aspergatur etc.

Dum aliquis vestitur indumento, benedictio dicitur.

Induat te Dominus novum hominem, qui secundum Deum creatus est, in justitia et sanctitate veritatis. Amen.

c) Esküvõi ruha

Benedictio indumentorum personae
FT 1739, 97.

Solent vel maxime occasione sponsalium, et matrimonii celebrati tempore, nova indumenta assumi; quae per maleficia perversorum hominum, uti saepius accidit, inficiuntur; quare consultum est: prius benedictionis virtute ea praemunire; quamquam quoties quis nova indumenta assumpserit, non inutiliter ea ad benedicendum obtulerit.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Exorcizo vos creaturas diversas indumentorum, per eum, qui vos paravit ad ornamentum generis humani: ut sitis indumenta benedicta + et pura + et munda + ab omni virtute diaboli, et ministrorum ejus; et ab omnibus facturis et maleficiis, cujuscunque generis sint; ut vires diaboli retinere non possitis, sed sitis in nomine Dei instrumenta pura +, benedicta +, et sanctificata +.

Quaesumus Domine, ut haec indumenta purificare +, benedicere +, et sanctificare + digneris: nam ego sacerdos tuus indignus, haec indumenta in nomine tuo benedico +, purifico +, et sanctifico +.

Concede Domine, ut qui ea portaverit et induerit, coelestis gratiae et benedictionis plenitudinem valeat adscribere; ut ab omnibus daemonum facturis sit liber et defensus. In nomine Patris +, et Filii + et Spiritus + Sancti. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

Si unum indumentum fuerit, ponatur vox in singulari.

25. Templomszerek, templomi eszközök

A templomi eszközök közül alább három hivatalos áldásszöveget közlünk az esztergomi szertartáskönyvből. Az oltárterítők (a), a korporálé (ostyaabrosz, b) és a szentségtartó tabernákulum (c) megáldása egyaránt a püspököknek fenntartott benedikciók közé tartozott. Az ordinárius engedélyével szerpapok is elvégezheték a szertartást. Mindhárom benedikció mögött a római rituálé mintaadó szövege húzódik meg.²⁸⁶ Utóbbi természetesen további középkori előzményekkel rendelkezik.²⁸⁷ Kéziratos hazai adatok szólnak arról, hogy a kimosott korporálékat – használatbavétel előtt – egy önálló szertartás keretében „kiengesztelték” (*reconciliatio*).²⁸⁸

a) Oltárterítő

Benedictio mapparum, sive lintheaminum altaris
STR 1625, 189–190.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Exaudi Domine preces nostras, et haec lintheamina sacri altaris usui praeparata, benedicere + et sanctificare digneris. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Dominus Deus omnipotens, qui Moysen famulum tuum, ornamenta et lintheamina facere per quadraginta dies docuisti, quae etiam Maria texuit et fecit in usum ministerii et tabernaculi foederis: benedicere +, sanctificare +, et consecrare + digneris haec lintheamina, ad tegendum involvendumque altare gloriosissimi filii tui domini nostri Jesu Christi. Qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Deinde aspergit ea aqua benedicta.

²⁸⁶ ROM 1614, 153–154.

²⁸⁷ 12. századi szertartásszövegek: Franz 1904, 142–144.

²⁸⁸ Radó 1944, 48.

b) Korporálé

Benedictio corporalium
STR 1625, 190.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Clementissime Domine, cujus inenarrabilis est virtus, cujus mysteria arcanis mirabilibus celebrantur, tribue quaesumus, ut hoc linteamen, tuae propitiationis benedictione + sanctificetur, ad consecrandum super illud corpus et sanguinem Dei et domini nostri Jesu Christi filii tui. Qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. R. Amen.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, benedicere +, sanctificare +, et consecrare + digneris linteamen istud, ad tegendum involvendumque corpus et sanguinem domini nostri Jesu Christi filii tui. Qui tecum vivit et regnat etc. R. Amen.

Oremus

Omnipotens Deus, manibus nostris opem tuae benedictionis infunde, ut per nostram benedictionem + hoc linteamen sanctificetur, et corporis ac sanguinis redemptoris nostri novum sudarium Spiritus Sancti gratia efficiatur. Per eundem etc. in unitate ejusdem Spiritus Sancti. Resp. Amen.

Et aspergit aqua benedicta.

c) Tabernákulum, kehely

Benedictio tabernaculi, seu vasculi pro sacrosancta eucharistia conservanda
STR 1625, 190–191.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiterne Deus, majestatem tuam supplices deprecamur, ut vasculum hoc, pro corpore filii tui domini nostri Jesu Christi in eo condendo fabricatum, benedictionis + tuae gratia dicare digneris. Per eundem Christum dominum nostrum.

Deinde aspergit illud aqua benedicta.

26. Szobor, képmás

A részben a templomi eszközökhöz, részben a szakrális kisemlékekhez tartozó szobrok, képmások megáldását az ábrázolt személyek isteni mivolta vagy szentsége tette indokolta.²⁸⁹ A Jézus Krisztust, Szűz Máriát vagy a szenteket ábrázoló képmások megáldásának hivatalos rítusa – a *Rituale Romanum* nyomán²⁹⁰ – a 17. századi esztergomi szertartáskönyvben is helyet kapott.²⁹¹ Mivel azonban az ott szereplő rítus csupán egy orációból áll, alább azt a „félhivatalos” szertartásrendet közöljük az *Arca Domini* lapjairól, amely az említett imádságot megelőzően egy másik könyörgést is tartalmaz (a). Az áldás ugyanilyen formában szerepel a *Fasciculus triplex*ben is.²⁹²

a) Isten, Mária és más szentek képmásai

Benedictio imaginum Dei, Beatae Virginis et sanctorum
AD 1774, 168–170.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiterna Deus, majestatem tuam suppliciter exoramus, et iconem hanc, in qua gloriosissima imago (vel imagines) filii tui domini Jesu Christi, vel gloriosae Virginis Mariae matris ejus, vel Sancti N. vel Sanctorum N. et N. depicta est (vel sunt), benedici+ere et sanctificare digneris, ante quam quicumque ob devotionem ad te ipsum adorandum se devote inclinaverint, salutem mentis et corporis consequantur, et a cunctis periculis liberentur, et quidquid juste petierint, obtinere mereantur. Per eundem, etc.

Oremus

Omnipotens sempiterna Deus, qui sanctorum tuorum imagines, seu effigies sculpi aut pingi non repudias; aut quoties illas oculis corporeis intuemur, toties eorum actus et sanctitatem admirandam memoriae oculis meditemur: hanc quaesumus

²⁸⁹ Probst 1857, 188–190.

²⁹⁰ ROM 1614, 156.

²⁹¹ STR 1625, 192.

²⁹² FT 1739, 103–104.

imaginem seu sculpturam in memoriam et honorem tui, vel unigeniti filii tui domini nostri Jesu Christi, vel B. V. Mariae, vel B. N. apostoli tui, vel martyris, vel confessoris, aut pontificis, aut virginis adoptatam bene+dicere et sancti+ficare digneris, et praesta, ut quicumque coram illa, Te, vel filium tuum, vel Beatissimam Virginem, vel gloriosum apostolum, martyrem, confessorem, vel virginem, suppliciter honorare studuerint, illius precibus et obtentu, a te gratiam in praesenti et aeternam gloriam obtineant in futuro. Per Christum, etc.

27. Általános áldás

A középkori és a kora újkori benedikciós gyakorlatban többféle általános áldás is forgalomban volt. Ezek egyik típusa, amit a pannonhalmi kéziratos szertartáskönyvből közlünk (a) általában ételekre, leginkább a húsvétkor szentelt ételmszerekre vonatkozott. Pázmány az itt szereplő szöveget (korábbi hazai hagyományok nyomán) felvette az esztergomi rituáléba.²⁹³ Szórványos párhuzamai az európai szerkönyvekben is fellelhetők.²⁹⁴

A másik általános áldást szintén a bencés kéziratból közöljük (b). Ennek tárgya szabadon behelyettesíthető az egyetlen oráció szövegébe. Vonakozhat elfogyasztható és amulettszerűen használatos dolgokra egyaránt. A benedikció szövege szerint a megáldott tárgy megvédi az embereket az ördögök és szolgálk által végrehajtott rontásoktól (csinálmánytól, kötéstől, pecséttől, csalástól, varázslástól és illúziótól, kísértéstől, félelemtől és kishitűségtől, minden meghasonlástól és lelki háborítástól), a látható és láthatatlan ellenségektől, és a szellem épségét, a test oltalmát, az egészség védelmét, a szeretet önzetlenségét, a remény vigasztalását, a hit állhatatosságát és végül – a halál óráján – a kitartás erényét, valamint a Szentlélek látogatását nyújtja valamennyi használója számára. A szövegnek nincs „hivatalos” párhuzama, szó szerinti egyezés csupán egy 18. század eleji benedikciós-könyv hasonló szertartásával mutatható ki.²⁹⁵ Nem túl sok analógiát találunk – eltérő szöveggel – a szertartás általános céljára vonatkozóan sem.²⁹⁶

A harmadik áldástípust a *Fasciculus triplex* gyűjteménye őrzi (c). Az oráció még egy szabadon behelyettesíthető szent közbenjárásával is megerősítve kéri Isten áldását a szentelmény használójára az ördögi cselvetések, rontások ellen.

a) Közös áldás mindenre

Benedictio communis ad omnia
SAB 1697, f. 25r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram.

²⁹³ OR 1560, 39'. „Ad omnia benedictio” (megegyező szöveggel); STR 1625, 180 (megegyező címmel és szöveggel).

²⁹⁴ Reifenberg 1971–1972, II. 488–489 (a mainzi rítusból); LS 1523, 242'.

²⁹⁵ Nucleus 1706, 109–100. „Oratio ad benedicendum quascunque res”.

²⁹⁶ Reifenberg 1971–1972, II. 488–489 (a mainzi rítusból); MBP 1845, 322–323; FRA 1685, 211 (eltérő szöveggel); Nucleus 1706, 102–103 (FRA 1685 szövegével egyezik); LT 1709, 338–339. „Benedictio ad quascunque res”.

Oremus

Deus, qui per resurrectionem filii tui Domini nostri Jesu Christi mundo gaudia contulisti; auge et sancti+fica collata nobis dona haec tuae largitatis, mentesque nostras pariter spiritualibus reple deliciis. Per eundem Christum nostrum. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

b) Akármilyen dolog megáldása

Benedictio quarumcunque rerum
SAB 1697, ff. 24v–25r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Domine Deus omnipotens, descendat benedictio Patris + et Filii + et Spiritus + Sancti super hanc creaturam N., ut quicumque ex ea sumpserint, vel super se portaverint, sint liberati ab omni factura, ligatura, signatura, praestigio, incantatione et illusionem, ab omni tentatione, timore et pusillanimitate, ab omni discordia et animi perturbatione, et ab omnibus artibus diabolicis et suorum ministrorum, et finaliter ab omnibus inimicis visibilibus et invisibilibus, et accipiant sanitatem mentis, protectionem corporis, tutelam salutis, integritatem charitatis, consolationem spei, roborationem fidei, et praecipue in hora mortis virtutem constantiae et visitationem Spiritus Sancti. Per Dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spiritus.

Aspergatur aqua benedicta in modum crucis.

c) Akár ehető, akár nem (bármilyen dolog)

De benedictione cujuscunque rei, tam comestibilis, quam non comestibilis
FT 1739, 117.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Bene+dic Domine creaturam istam N., ut salutare remedium sit facturae tuae, quam pretioso sanguine redemisti, et praesta per invocationem tui sancti nominis (*addi poteris etiam sanctus, in cujus honorem benedicetur*) sancti N. servi tui, ut quisquis ea usus fuerit, benedictionem recipiat et sanitatem, atque contra omnes morbos, atque universas insidias diaboli et inimicorum tutamen sit. Et ego N., tuus sacerdos, in nomine tuo et divi N. tui, hanc creaturam N. benedico + et sanctifico +, ut sit defensio creaturis tuis, et ignis ardens daemoniorum: ut sit destructio et expulsio, atque annihilatio omnium factorum et maleficiorum. In nomine Patris +, et Filii +, et Spiritus + Sancti. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

IV. Állatok

1. Állatok általában és betegségben

A középkori egyházi benedekciók alapvető agrárkarakteréhez hozzátartozott, hogy a növénytermesztés mellett az állattenyésztés sikerét is igyekeztek pozitívan befolyásolni. Ezen a téren a keresztény gyakorlat szintén ókori előzményekre épülhetett. Az állatok egészségére és termékenységére irányuló áldások mind a keleti, mind a nyugati egyházban korán feltűntek.²⁹⁷ Ilyen célzatú votívmisék és önálló benedekciók egyaránt előfordulnak már a 10. század előtti liturgikus forrásokban. A legfontosabb gyógyászati eszköznek ezen a téren a szenteltvíz és a szentelt só számított, amit a „benedictio major salis et aquae” keretében szenteltek meg. Ezek medicinális szerepük mellett – a rítusokban jól körvonalazható módon – határozott apotropeikus karakterrel is rendelkeztek.²⁹⁸ Az állatok védelmét nagyon gyakran bizonyos szentekhez (pl. Balázs, Antal, István, Vendel, Lénárd stb.) kapcsolták. Az általános szentelmények (víz, só, kenyér, fűvek, istálló megfüstölése házszenteléskor, virágvasárnap barka kihelyezése stb.) és az egyház által tiltott „babonás” cselekmények (mint pl. a szentostya takarmányba keverése) mellett a konkrétan állatokra irányuló áldások közül a kora középkorban a méhek megáldását szokás kiemelni.²⁹⁹ A beteg lovak gyógyítására irányuló szövegek egyházi és világi (pl. német nyelvű) változatai már a 10. században nagyfokú hasonlóságot mutatnak elsősorban a Krisztus életéből vett epikus történetek idézése révén. A 9. századtól maradtak fent disznókra vonatkozó, gyógyító célú – szakrális és profán elemeket egyaránt magukba olvasztó – áldásszövegek is.³⁰⁰ Funkciójuk szerint ezektől elkülöníthetők azok az áldások, amelyek az állatok védelmét a rájuk leselkedő egyéb veszélyek ellen (pl. ragadozók támadásai, lopás) kérik.³⁰¹ Mindezekre jellemző azonban, hogy ritkán jelentek meg a rituálékban, ahol ezeket a funkciókat a fent említett „benedictio major salis et aquae” foglalta magába.

²⁹⁷ Franz 1909, II. 124–140.

²⁹⁸ Franz 1909, II. 127–130.

²⁹⁹ Görög és latin áldásszövegeket idéz: Franz 1909, II. 135–136.

³⁰⁰ Franz 1909, II. 137–138.

³⁰¹ Franz 1909, II. 139.

A kora újkori állatáldások egyrészt a takarmány, másrészt az istállók megáldásával kapcsolódtak össze (a).³⁰² Utóbbi benedikciókhoz a „félhivatalos” szertartás-könyvek kiegészítéseket csatoltak arra az esetre, ha a benne lévő állatok betegek lennének. A *Fasciculus triplex* vonatkozó orációja az ördögi hatalmat (diabolica potestas) teszi felelőssé az állatok betegségéért (b).

A pannonhalmi kéziratos gyűjteményben szereplő áldás a pestis által veszélyeztetett és a már megbetegedett állatokra egyaránt vonatkozik (c).³⁰³ Az itt szereplő rövid, néhány soros szöveg specialitását a Szent Benedek közbenjárására történő hivatkozás jelenti. E hivatkozás konkretizálása nélkül, ám ugyanezen szöveggel számos párhuzamot idézhetünk, különösen a hazai és közép-európai „félhivatalos” gyakorlatból.³⁰⁴ Kisebb-nagyobb eltérésekkel ugyan, de a távolabbi hivatalos gyakorlatból is akadnak analógiák.³⁰⁵

a) Általában

[lásd: II. 5.]

b) Betegségben

Benedictio stabuli et pecorum
FT 1739, 91–95.

[Az istálló megáldását lásd a II. 5. a. fejezetben]

Quod si animalia sint infecta, et sola benedicantur.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

³⁰² Általános állatáldás a mainzi rítusban: Reifenberg 1971–1972, II. 484–485.

³⁰³ Általában a témához vö. Franz 1909, II. 124–140.

³⁰⁴ AD 1774, 196. „Benedictio animalium tempore pestis” (megegyező szöveggel, Benedek neve helyett: N.); MB 1685, 258. „Benedictio animalium in peste” (megegyező szöveggel); FRA 1685, 235 (megegyező szöveggel); Nucleus 1706, 89–90 (megegyező szöveggel).

³⁰⁵ LS 1523, 242’–243; VIEN 1889, II. 58–59. „Benedictio animalium peste vel alio morbo laborantium” (három orációval, amelyek közül a középső egyezik meg); POL 1743, 100 (a végén kissé eltérő orációval); Franz 1904, 141, 188–189. „Pro peste animalium” (12. századi rituálé, első orációjával egyezik); Reifenberg 1971–1972, II. 485–486 (párhuzamok a mainzi rítusban); VIEN 1730, 292–294.

Oremus

Misericordiam tuam Domine supplices exoramus, ut haec animalia, quae periculosa contagione infecta sunt, in nomine tuo et in virtute bene+dictionis tuae sanentur; extinguatur in eis omnis diabolica potestas, nec ulterius ad damnum famulorum tuorum aegrotent; tu eis Domine sis defensio vitae et remedium sanitatis, ut tibi a famulis tuis digna reddatur gratiarum actio. Per Christum etc.

Aspergatur aqua benedicta.

c) Pestis idején

Benedictio animalium tempore pestis
SAB 1697, ff. 22v–23r.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram.

Oremus

Misericordiam tuam Domine supplices exoramus, ut haec animalia, quae gravi infirmitate vexantur, in nomine tuo atque tuae bene+dictionis virtute sanentur. Extinguatur in eis omnis venenosa et mortifera potestas, ne ulterius aegrotent: tu eis Domine sis defensio vitae et remedium sanitatis. Sancte Pater Benedicte defende et libera ab his infirmitatibus haec animalia per tua sancta merita et per nomen domini nostri Jesu Christi. Amen.

Deinde aspergantur aqua benedicta.

2. Haszonállatok

A haszonállatok egészségéért, illetve a rájuk leselkedő rontásveszély elhárítása érdekében speciális áldásokat alkalmaztak, amelyek a legnagyobb számban éppen a 16–17. században keletkeztek.³⁰⁶ Ebből a változatos kínálatból adunk közre három szertartásleírást, amelyek a hazai kiadású 18. századi benedikciós könyvekben találhatók. Az *Arca Domini* imakönyvben szereplő állatáldások közül itt az igásmarhák, lovak, ökrök, juhok és további állatok benedikciójának (a), valamint az istállóáldáshoz csatlakozó szertartásnak a leírását közöljük (b).³⁰⁷ A tejhaszon elvételére irányuló rontás elleni benedikciót a *Fasciculus triplex* lapjairól adjuk közre (c). Utóbbi áldást gyakorlatilag az ilyen jellegű (népi) hiedelmek hívták életre és nem véletlen, hogy a boszorkányüldözések idején örvendett a legnagyobb népszerűségnek. A szertartáskönyv összeállítója még bevezető magyarázatot és történeti példákat is fűzött a szertartáshoz. Ebben a ráolvasás által láthatatlanul (per incantationes invisibiliter) véghezvitt rontásról beszél, amelyet a közölt rítusnak a maradék tej vagy vaj fölött elmondott szövegével lehet elhárítani. Feltűnő, hogy itt a bevezető rubrikában ugyan exorcizálásról esik szó, de a két oráció csupán megáldó jellegű kéréseket tartalmaz. Az ambivalencia megfejtéséhez a gyűjtemény egyik előképének számító Cochem-féle kollekció vonatkozó rítusát kell megvizsgálunk. A 17. század végi gyűjteményben ugyanis a tejhaszon elvétele elleni szertartásnak egy hosszabb változata szerepel, amelyben a két itt is szereplő oráció után „exorcismus lactis”, „exorcismus butyri” és „exorcismus diaboli” címmel három ördögűző imádságot, a János evangélium első szakaszát, majd egy záró orációt és közös áldást is beillesztett az összeállító.³⁰⁸ A monumentális szertartásrend hazai változata tehát már meglehetősen leredukáltnak, más szóval „megtisztítottnak” tűnik. Nem véletlen, hiszen a vihar elleni benedikciók mellett itt lehetett a leginkább kézzel foghatóan kitapintani a hiedelmekkel (superstitio) való kölcsönhatásokat. Érdekes, hogy a másik hazai kiadású benedikciós könyv, az *Arca Domini* ugyanerre a célra egy harmadik típusú szertartásrendet alkalmaz, amelyben egy máshol nem szereplő oráció, illetve a Cochem által is közölt, gonosz lelkekre vonatkozó exorcizmus kapott helyet.³⁰⁹

³⁰⁶ Franz 1909, II. 140.

³⁰⁷ Párhuzamok: MB 1685, 251–254 (igásmarhák, lábasjóság, ökrök, juhok, kecskék, sertések stb. megáldása). Ugyanitt külön rítus keretében áldották meg a szárnyasokat (galamb, tyúk, lúd stb.): MB 1685, 260–261.

³⁰⁸ Cochem 1692, 248–252.

³⁰⁹ AD 1770, 205–206.

a) Igásmarhák, lovak, ökrök, juhok stb.

Benedictio armentorum, equorum, boum, ovium etc.
AD 1774, 193–196.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus
vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus pater domini nostri Jesu Christi, cujus verbo coeli firmati sunt, cui omnis creatura deservit omnis potestas subjecta est, cujus audito nomine serpentes con- quiescunt, dracones fugiunt, viperae silent, scorpiones extinguuntur, reguli vin- cuntur, phalangia nihil noxium operantur, venenata non nocent, cunctaque ani- malia, licet ferocia terrentur: ad auxilium nostrum te imploramus. Tu ab hoc ar- mento omnes diaboli fraudes repelle, ferarum incursus amove, venena rescinde, eumque ab omnibus infirmitatibus, adversitatibus et periculis libera. Dignare Do- mine per nomen sanctissimum dulcissimi filii tui per intercessionem B. V. Mariae, matris ejus; per merita S. Antonii, omniumque electorum tuorum conservare hunc gregem, expurgare ab omni adversariorum nequitia stabulum, salvificare pabulum, focunditatem ei tribuere, et tua efficacissima benedictione replere omnia, quae usui hujus armenti adaptantur, et adaptanda erunt. Per eundem dominum, etc.

+ Sequentia sancti evangelii secundum Lucam.

R. Gloria tibi Domine.

In illo tempore: Pastores loquebantur ad invicem, dicentes: transeamus usque Bethlehem [...]

R. Laus tibi Christe.

V. Dominus vobiscum.

R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Deus rex coeli et terrae, verbum Patris, per quem omnia facta sustenta- tioni nostrae tradita sunt. Qui ut redimeres nos peccatores a faucibus inferni et potestate diaboli, carnem nostram sumere decrevisti, et per Spiritum Sanctum in utero B. V. Mariae conceptus, in caula inter jumenta nasci non es dedignatus, et pannis involutus in praesepio reclinari voluisti; respice quaesumus humilitatem

nostram, et sicut nostris laboribus, atque necessitatibus per jumenta subvenientum tribuisti, ita tua benignissima miseratione haec armenta custodire + et tueri non recuses, nobisque famulis tuis cum temporali proventu tuam immarcescibilem gratiam conferre. Qui vivis, etc.

Aspergatur aqua benedicta, etc.

b) Lábásjóság

Benedictio stabuli et pecorum
AD 1774, 192–193.

Dicantur litaniae de omnibus sanctis ...

[az istálló megáldása]

Oremus

Deus, qui laboribus hominum etiam de mutis animalibus solatio subrogasti, te supplices exoramus, ut sine quibus non alitur humana conditio, nostris facias usus non perire. Per Christum dominum nostrum, Amen.

Aspergat stabulum.

V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, rex coeli et terrae, verbum patris, per quod facta sunt omnia: qui de Spiritu Sancto in utero B. M. V. conceptus, in stabulo inter jumenta nasci, et in praesepio reclinari voluisti, exaudi quaesumus supplicationem nostram! Et sicut nostris necessitatibus per jumenta subsidium tribuisti, ita tua benignissima misericordia hoc stabulum bene+ dicere, et custodire digneris: ut nulla malitia daemonum, aut iniquorum hominum in eo possit perdurare: sed virtute bene+dictionis hujus sacerdotalis conteratur et procul effugetur. Qui vivis et regnas etc.

Aspergat aqua benedicta, dicens:

Benedictio Dei omnipotentis Pa+tris, et Fi+l(ii) et Spiritus + Sancti descendat super hoc stabulum, et maneat semper, Amen.

c) A tehaszon elvételére irányuló rontás ellen

Benedictio contra maleficia lactis et butyri
FT 1739, 95–97.

Quando lac vel butyrum per incantationes invisibiliter aufertur, vel alium innaturalem defectum patiuntur, congruum est: ut sacerdos benedicat stabulum, vel saltem pecora; deinde lac vel butyrum defectuosum coram se positum exorcizet hoc modo:

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens et misericors Deus, qui sacerdotibus tuis tantam gratiam conferre dignatus es, ut quidquid in tuo nomine digne ab eis agitur, a te fieri credatur: quaesumus immensam clementiam tuam, ut quidquid benedicturi sumus, bene+dicas, et ad nostrum humilitatis introitum, omnium sanctorum tuorum meritis, fugentur daemones ab hoc domo, et ab his creaturis tuis, ad hominum usum a te destinatis, tollantur omnes fascinationes malignorum hominum; angelus pacis et salutis eos compescat, et cum omnibus maleficiis suis discedere compellat. Amen.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, qui inter caetera clementiae tuae dona lactis et butyri substantiam hominibus ad usus vitae mortalis largiri dignatus es; te suppliciter deprecamur, ut lactis et butyri hujus substantiam bene+dicere digneris; quatenus servis tuis feliciter et copiose proveniat; et quisquis illo ad alimentum suum, vel aliam hujus vitae commoditatem uti voluerit, gratiam benedictionemque tuam sibi gaudeat adfuisse. Immensam clementiam tuam humiliter imploramus, ut a substantia lactis et butyri hujus, unionem fraudemque virulenti hostis benignus avertas; nihil hic nocumenti, nihil mortiferae corruptionis inferre praesumat, sed integrum et incorruptum servetur, ut cum gratiarum actione sumentes, vitae suae et sanitati prodesse sentiant ac laetentur. Per dominum etc.

Aspergantur aqua benedicta.

Si solum lac benedicatur, omittatur in precibus mentio butyri, et vice versa, si butyrum solum est infectum.

3. Kártékony állatok ellen

Az állatokkal kapcsolatos vallásos rítusok többsége a középkorban a kártékony állatok behatásai elleni védelmet célozta meg.³¹⁰ Alapvető eszköznek ezen a téren is a szenteltvíz kínálkozott. Mivel az efféle károkozók mögött démoni erőket feltételeztek, előbb a keleti, majd a nyugati egyház gyakorlatában is általánossá vált, hogy ellenük exorcizmussal vagy átokkal, kiátkozással (*excommunicatio, maledictio*) védekeztek.³¹¹ Az egyházi tevékenység mellett a középkorban világi „állatpekről” is van tudomásunk.³¹² Az általunk közölt 18. századi szertartásrendek előképei a középkorra vezethetők vissza.³¹³

A *Fasciculus triplex* vonatkozó ordója a vetések megáldásával áll szoros összefüggésben (a). Az összeállító középkori szentek életéből hoz példákat az ilyen jellegű áldások hatékonyságára. A hivatalos 18. századi kalocsai szertartáskönyvben szereplő szertartás címe alaposan részletezi a kártékony állatok sorát, akik ellen a két erőteljes exorcizmus irányul (b). A szertartásrend imádságainak szövegével igen, azok sorrendjével és számával viszont nem egyezik a lengyel rituáléban közölt ordó.³¹⁴ A *Rituale Colocense* hasonló célú, terjedelmes rítusa, amely a szántók Szent Magnus tiszteletére történő megáldását tartalmazza, a 16. század után keletkezhetett, és főként Svájcban és Dél-Németországban volt népszerű.³¹⁵

a) Kártékony madarak és férgek ellen

Benedictio contra aves et vermes noxios
FT 1739, 51–54.

Primum benedicatur sal et aqua in hunc modum:

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V.
Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus
vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

³¹⁰ Franz 1909, II. 140–175. Vö. még Probst 1857, 124–125.

³¹¹ Bartsch 1967, 331–333, 416–417.

³¹² Vö. Chène 1995.

³¹³ Vö. Franz 1909, II. 151–153.

³¹⁴ POL 1743, 98–99. További párhuzamok: PB 1628, o. n.

³¹⁵ Franz 1909, II. 169–170.

Oremus

Domine sancte Pater, omnipotens aeternae Deus, mitte Spiritum Sanctum tuum, cum angelis et archangelis, cum thronis et dominationibus, et cum eis omnes sanctos et electos tuos, ut et defendant segetes nostras a vermibus malis, et magnificetur nomen tuum in omni loco. Per Christum dominum etc.

Oremus

Benedic Domine hanc creaturam salis et aquae, ut fugiant vermes et volucres a nostris segetibus, propter nomen domini nostri Jesu Christi, quod invocatum est, in ipsa creatura messis: ut fiat alimentum omnibus, qui vivunt ex ea. Per eundem etc.

Deinde benedicuntur segetes, addendo sequentes orationes, et Dominus vobiscum.

Oremus

Preces nostras quaesumus Domine clementer exaudi: ut qui juste pro peccatis nostris affligimur, et haec avium, vermium, seu murium, aut locustarum, vel aliorum animalium persecutionem patimur: pro tui nominis gloria, ab ea misericorditer liberemur; ut procul a tua potentia expulsi, nulli noceant, et hos campos, agros, vel vineas, hortos, aut aquas in tranquillitate et quiete dimittant, quatenus ex eis surgentia et orta tuae majestati deserviant, et nostrae necessitati subveniant. Per Christum etc.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, omnium bonorum remunerator, et peccatorum maximus miserator; in cuius nomine omnia genuflectuntur coelestia, terrestria, et infernaliter: tua potentia nobis peccatoribus concede, ut quod de tua misericordia confisi agimus, per tuam gratiam efficacem ejus consequamur effectum; quatenus hos pestiferos vermes, vel mures, vel aves, vel locustas, vel alia animalia per nos servos tuos maledicendo maledicas, segregando segreges, extermines: ut per tuam clementiam ab hoc malo liberati gratiarum actiones majestati tuae libere referamus. Per dominum etc.

Exorcizo vos + pestiferos vermes, vel mures, aves, locustas, seu animalia, per Deum Patrem + omnipotentem, per Jesum + Christum dominum nostrum, per Spiritum Sanctum + ab utroque procedentem: ut confestim recedatis ab his campis, vel vineis, hortis, vel aquis, nec amplius in eis habitetis; sed ad loca transeat, in quibus nemini nocere possitis.

Pro parte omnipotentis Dei, et totius curiae coelestis, et ex parte ecclesiae sanctae Dei, vos maledicens: quocumque ieritis, sitis maledicti, deficientes quotidie, decrescentes, ita, ut reliquiae de vobis in nullo inveniatur, quod est ad usum humanum. Quod praestare dignetur, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Aspergatur ad omnes partes aqua benedicta: aer et terra, vel arbores, aquae.

b) Kártékony madarak, egerek, férgek, kígyók, sáskák és hasonló állatok ellen

Benedictio contra noxias aves, mures, vermes, serpentes, locustas, et similia animalia terram vel fructus vastantia
COL 1798, 326–328.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Preces nostras, quaesumus Domine, clementer exaudi: ut qui juste pro peccatis nostris affligimur, et harum noxiarum avium (vel murium, vel vermium, vel locustarum etc.) persecutionem patimur, pro tuis nominis gloria, ab ea misericorditer liberemur: ut procul a tua potentia expulsae (vel expulsi) nulli noceant, et hos agros (vel prata, vel aquas etc.) in tranquillitate et quiete dimittant, quatenus ex eis provenientia tuae majestati deserviant, et nostrae necessitati absque nocumento subveniant. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Exorcismus

Exorcizo et adjuro vos, pestiferi vermes (vel mures, vel locustae etc.) noxia animalia, per Deum Patrem omnipotentem, per Jesum Christum + Filium ejus, dominum nostrum, et per Spiritum + Sanctum, ab utroque procedentem, et per intercessionem beatae Mariae Virginis, et Sancti N., ut confestim recedatis ab his agris (vel campis, vel pratis, vel vineis, vel hortis etc.) nec amplius in eis habitetis, sed ad illa, et talia loca transeat, ubi nullis Dei servis nocere possitis, pro parte omnipotentis Dei, et totius curiae caelestis, Sancti N. et ecclesiae sanctae Dei, vos maledicens, ut quocumque ieritis, sitis maledicti, deficientes de die in diem in vos ipsos, et decrescentes ita, ut reliquiae in vobis nullo in loco inveni-

antur, nisi necessariae ad salutem et usum hominum, quod praestare dignetur, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Alius exorcismus

Exorcizo et adjuro vos daemones, per Deum + Patrem omnipotentem, qui in deserto per quadraginta annos cibavit filios Israel manna, et ex petra aquam eduxit eis ad bibendum, ut statim ab his agris (campis, vineis, pratis, hortis, aquis) omne, quod noxium est, amoveatis. Adjuro etiam vos animalia et quaecumque per maleficium diaboli noxia estis hominibus et bonis eorum, per Deum Patrem omnipotentem, et per Filium ejus, et per Spiritum paraclitum, ut hinc discedatis, et nocere desinatis graminibus, frugibus, piscibus (*exprimantur, quae nocumentum patiuntur*) et dissipemini, et omnis virtus et potestas nocendi vobis adiamur, et interimat vos dextera Dei omnipotentis per invocationem nominis sui, et per passionem et mortem Jesu Christi filii sui, et per merita Beatissimae Virginis Mariae, et omnium sanctorum et sanctarum caelestis curiae. Amen.

Concludat exorcista sequenti oratione.

Omnipotens sempiternus Deus, remunerator omnium bonorum, et poenitentium peccatorum maximus miserator, in cujus nomine omnia genua flectuntur, caelestium, terrestrium et infernorum: concede nobis propitius, ut, quod de gratia et misericordia tua confisi agimus, per eandem gratiam et virtutem tuam efficacem consequamur effectum; ut per tuam clementiam ab hac peste liberati, majestati tuae congruas gratiarum referamus actiones. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Aspergat agros, prata, vel hortos, vineas etc. aqua benedicta.

NB. Initio post Adjutorium possunt flexis genibus dici litaniae omnium sanctorum, deinde oratio: Preces nostras etc.

c) A szántók megáldása Magnus apát tiszteletére a sáskák ellen

Benedictio agrorum in honorem S. Magni abbati, ut ab eis locustae, bruchi et quaevis alia animalia noxia expellantur
COL 1798, 324–326.

Sacerdos indutus superpelliceo et stola violacei coloris veniens ad agrum a locustis, bruchis, aut aliis noxiis animalibus vexatum, primo aspergat illum aqua benedicta, deinde dicat versus et orationes sequentes.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers.
Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens sempiterne Deus, bonorum omnium auctor et conservator, in cujus nomine omne genu flectitur caelestium, terrestrium et infernorum: concede, ut quod de tua misericordia confisi agimus, per tuam gratiam (intercedente S. Magno Abbate) efficacem consequatur effectum; quatenus hos vermes, mures, bruchos, aves, locustas, aut alia noxia animalia segregando segreges, exterminando extermines, ut ab ista calamitate liberati, gratiarum actiones majestati tuae referamus. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Deus, qui famulorum tuorum Moysis et Aaronis ministerio ab Aegyptiis pro gloria nominis tui locustas, bruchos, cinifes, aliasque plagas, scilicet justitiae tuae in peccatores flagella avertisti, a filiis quoque Israel prohibuisti: a populo tuo in te credente similes calamitates aufer, ut potentiam tuam et beneficentiam praedicecemus. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Largire et conservare dignare Domine Deus noster per merita, et intercessionem (S. Magni abbatis) fructus terrae, ut temporalibus gaudeamus auxiliis, et spiritualibus proficiamus incrementis. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Oramus te Domine Deus noster, ut per merita et intercessionem S. Magni abbatis hos agros, aut vineas serenis oculis, hilarique vultu respicere digneris, tuamque super eos mittere benedictionem: ut non grando surripiat, non vis tempestatis detruncet, non aestus exurat, non animalia noxia corrodant, neque inundatio pluviae exterminet, sed fructus incolumes, uberesque usui nostro ad plenam ma-

turitatem perducas. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Mox aspergat agros vel vineas, dicens: Asperges me etc.

Deinde legat sequens evangelium:

Vers. Dominus vobiscum.

Resp. Et cum spiritu tuo.

Vers. Sequentia sancti evangelii secundum Marcum.

Resp. Gloria tibi Domine.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: euntes in mundum universum, praedicante evangelium omni creaturae. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur: in nomine meo daemones ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, super aegros manus imponent, et bene habebunt. Resp. Laus tibi Christe.

Vers. Dominus vobiscum.

Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Preces nostras, quaesumus Domine, clementer exaudi, ut qui juste pro peccatis nostris affligimur, et hanc vermium, murium, bruchorum, avium, locustarum, vel aliorum animalium calamitatem patimur, pro nominis tui gloria per merita et intercessionem S. Mangi (!) abbatis ab ea misericorditer liberemur; ut per potentiam tuam expulsi nulli noceant, et hos agros, aut hortos intactos dimittant; quatenus, quae exorta fuerint, tuae majestati deserviant. Per dominum nostrum. Resp. Amen.

Deinde aspergat praedictos agros, seu vineas ter in modum crucis, dicens:

Benedictio Dei omnipotentis Pa+tris, et Fi+lii et Spiritus + Sancti descendat et maneat super agros, vineas, aut hortos et eorum fructus. Amen.

V. Emberek

1. Házasságkötéskor

A házasságkötés kapcsán jelentkező benedikciók között a legismertebb maga a házasok megáldásának (*benedictio nubentium*) rítusa, amely az esketés szertartásának a középkor óta általános, szerves része.³¹⁶ Emellett Európában nem mindegy, de elég sokfelé elterjedt szertartást jelent az új asszony megáldása, amelyre – a szülés utáni asszonyavatáshoz hasonlóan – a templomba történő ünnepélyes bevezetés (*introductio*) keretében került sor, a házasság elhálása után. A rítus hazai változatairól és külföldi párhuzamairól³¹⁷ korábban több helyen értekeztünk,³¹⁸ ám annak szövegét még nem közöltük. Alább az ezen a téren (is) meghatározó jelentőségű *Rituale Strigoniense* szertartásleírását adjuk közre, amelyet Pázmány annak ellenére megtartott a hazai hagyományból, hogy az a mintaadó római rituáléből kimaradt (a).

a) Az „új asszony” megáldása

Ritus introducendi novam nuptam in templum post nuptias
STR 1625, 160–161.

Nova nupta, dum gratias Deo actura ad templum venerit, consistat ante fores. Ubi sacerdos superpelliceo et stola indutus, dicat super eam haec, quae sequuntur.

Psalmus 66. Deus misereatur nostri, et benedicat nobis [...]

Gloria Patri. Sicut erat etc. Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster etc. Ave Maria etc.

³¹⁶ Vö. Franz 1909, II. 176–186. A vonatkozó hazai adatok összefoglalása: Bárth 2005c, 130–132.

³¹⁷ Ezekhez lásd még Schönfelder 1904–1906, I. 98; II. 23; Stapper 1906, 65; POL 1743, 34–37.

³¹⁸ Bárth 2005c, 139–142; 2007a.

Vers. Salvam fac ancillam tuam Domine. Resp. Deus meus sperantem in te. Vers. Mitte ei Domine auxilium de sancto. Resp. Et de Sion tuere eam. Vers. Nihil proficiat inimicus in ea. Resp. Et filius iniquitatis non apponat nocere ei. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui mortuam Sarae vulvam per Abrahae servi tui semen fecundare dignatus es, ut etiam contra spem soboles ei nasceretur: famulam hanc tuam propitius respice, eique partum et fecunditatem benignus tribue, et prolem quam donaveris benedicito: per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Postea stolam det in manus novae nuptae, et introducat eam in templum, dicens:

Ingrede in templum Dei, adora filium beatæ Mariæ Virginis, ut tibi fecunditatem tribuat prolis.

Deinde aspergat ipsam aqua benedicta in modum crucis, dicens:
Pax et benedictio Dei omnipotentis, Patris+, et Filii et Spiritus Sancti, descendat super te, et maneat semper.

2. Szüléskor és szülés után

A gyermekszülés sok szempontból kiemelten veszélyes időszakát a középkorban átfönták a transzcendens védelmet kínáló egyházi benedekciók.³¹⁹ A szülés előtt, szülés alatt és után végrehajtott áldások az egyházi arzenál alapvető eszközeit jelentik. Magyarországon a szülő nők (szülés közben történő) megáldására már a *Pray-kódex* is adatokat szolgáltatott.³²⁰ Ugyancsak korai, 14. századi leírásaink vannak a szülés utáni, purifikációs jellegű asszonyavatás (*introductio mulieris post partum*) szertartására vonatkozóan is.³²¹

Az általunk már több korábbi tanulmányban bemutatott³²² kora újkori hazai adatok azt mutatják, hogy a Pázmány által rögzített, hivatalos szertartásrend (a) mellett további „félhivatalos” szövegek is használatban voltak a korszakban, amelyek általában kéziratos formában örökítődtek tovább a nyomtatott szertartáskönyvek hátsó lapjain. Ezek között a legelterjedtebb változatot a halott anyák beavatásának rítusa jelenti.³²³ A szülés közben elhunyt asszonyok tisztátalanságának feloldását többféle szertartással igyekeztek pótolni. Esetenként egy másik asszony helyettesítette az elhunytat a szertartásnál, máskor a koporsó analógiás *introductióját* végezték el a temetőkapuban. Ezeket az eljárásokat a 16–17. századi egyházi vezetés már egyre kevésbé nézte jó szemmel, Pázmány már kifejezetten tiltja őket. Ugyanő a háznál történő asszonyavatást is tilalmazta. Az alábbiakban példaként egy-egy ilyen kéziratos szertartásleírást közlünk a 16. század végéről. (b, c). Mindkettő szertartásrendet a Telegdi-féle *Agendarius* 1596. évi kiadásának egyik példányába jegyezték be. Feltűnő, hogy az ilyen jellegű rítusok a hazai kiadású „alternatív” benedekcióskönyvekben nem szerepelnek, noha az európai mintáikban esetenként előfordulnak.³²⁴

a) Asszonyavatás a szülés után

De benedictione mulieris post partum
STR 1625, 162–165.

Cum puerpera post partum, iuxta piam et laudabilem consuetudinem ad ecclesiam venerit, pro incolumitate gratias Deo actura; prae foribus ecclesiae expectet

³¹⁹ Franz 1909, II. 186–245.

³²⁰ Vö. Zalán 1927, 46–47. Újkori párhuzama: MB 1685, 291–294; LT 1709, 163–166.

³²¹ Probst 1857, 174–178; Reifenberg 1971–1972, I. 537–544; II. 375–381; Freisen 1898a, 68–69; Stapper 1906, 65–66.

³²² Bárh 1999; 2005c, 211–219; 2007a.

³²³ Párhuzamai: Schönfelder 1904–1906, I. 32, 59, 99; II. 23–24; OLM 1862, 48–57.

³²⁴ FRA 1685, 527–528.

sacerdotem, ut ab eo benedictionem accipiat. Ubi sacerdos superpelliceo et stola alba indutus, benedicat eam, infrascriptos psalmos et preces recitans.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.
Antiphona: Haec accipiet benedictionem a domino.

Psalmus 23. Domini est terra et plenitudo ejus [..]

Gloria Patri, etc.

Et psalmus 127. Beati omnes, qui timent dominum [..]

Gloria Patri, etc.

Antiphona: Haec accipiet benedictionem a domino, et misericordiam a Deo salutari suo: quia haec est generatio quaerentium dominum.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster etc.

Vers. Et ne nos inducas in tentationem. Resp. Sed libera nos a malo. Vers. Salvam fac ancillam tuam Domine. Resp. Deus meus sperantem in te. Vers. Mitte ei Domine auxilium de sancto. Resp. Et de Sion tuere eam. Vers. Nihil proficiat inimicus in ea. Resp. Et filius iniquitatis non apponat nocere ei. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui per Moysen famulum tuum Israeliticae plebi mandasti, ut mulier, quae suscepto semine filium pareret, quadraginta diebus se ab ingressu templi sequestret: dignare Domine hanc famulam tuam ab omni inquinamento peccati mundare, quatenus in operibus mandatorum tuorum, in corpore mundato et mente sincera, sinum matris ecclesiae mereatur introire, et hostias pacificas pro suis delictis offerre. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, et pater domini nostri Jesu Christi, qui tuum unigenitum, una cum matre sua semper Virgine Maria, post quadraginta dierum spatium in templum praesentasti: bene+dicere digneris hanc famulam tuam post

partum, et concede propitius, ut sicut eam per nostrum officium, in templum istud terrenum introducimus, sic post finem vitae praesentis in templum caeleste mereatur introire. Per eum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Resp. Amen.

Deinde, extrema parte stolae in manum mulieris data, eam introducat in templum, dicens:

Ingredere in templum Dei, adora filium beatae Mariae Virginis, qui tibi fecunditatem tribuit prolis, Jesum Christum dominum nostrum, mediatorem Dei et hominum: qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus in saecula saeculorum. Amen.

Postea legat super eam hoc evangelium.

Vers. Dominum vobiscum. Resp. Et cum spiritu suo.

V. Sequentia sancti evangelii secundum Lucam. R. Gloria tibi Domine.

Luc 2. In illo tempore: postquam impleti sunt dies purificationis Mariae secundum legem Moysi [...]

Finito evangelio aspergat mulierem aqua benedicta in modum crucis, dicens:

Pax et benedictio Dei omnipotentis, Patris+, et Filii, et Spiritus Sancti descendat super te, et maneat semper.

Deinde admoneat eam, ut Deo gratias agat.

Si contigerit mulierem adversa valetudine certo tempore a purificatione impediri, differatur purificatio, donec utcumque restituta, in ecclesiam ingredi possit; etiamsi mortis immineat periculum, quia purificatio extra ecclesiam facienda non est; neque substituenda alia mulier purificanda in locum defuncta puerperae.

b) Házi asszonyavatás

Introductio mulieris post partum in domo
MTA Könyvéra, Ráth 61.

V. Pax huic domui.
R. Et omnibus habitantibus in ea.
V. Adjutorium nostrum in nomine domini.
R. Qui fecit caelum et terram.

Postea legantur psalmi.

Deus misereatur nostri [66.]; Beati omnes, qui timent dominum [127.]; Laudate pueri dominum [112.].

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster.

V. Et ne nos inducas in tentationem.
R. Sed libera nos a malo.
V. Salvam fac ancillam tuam.
R. Domine Deus meus sperantem in te.

Oremus

Domine sancte pater omnipotens aeterne Deus, qui benedictionis tuae gratiam aegris infundendo corporibus, famulam tuam multiplici pietate custodis, ad invocationem tui nominis sancti benignus assiste, ut hanc famulam tuam dextera tuae virtutis tuearis, potestate conserves, signaculo sanctae crucis benedicas, atque tuis ecclesiae et sanctis altaribus ea feliciter restituas. Per dominum nostrum Jesum Christum.

Aspergatur aqua benedicta sicut in promptu.

c) A halott anya avatása

Introductio mortuae mulieris in partus, quae sit in porta cimiterii loco mortuae per aliquam aliam faeminam
MTA Könyvtára, Ráth 61.

Psalmus

De profundis clamavi ad te Domine [129.]

Requiem aeternam dona ei domine etc.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster. Ave Maria.

V. A porte inferiri.

R. Erue domine animam ejus.

V. Domine Jesu Christe miserere ei.

R. Christi parce ei.

V. Credo videre bona domini.

R. In terra viventium.

V. Ne tradas bestiis animas confitentes tibi.

R. Et ne obliviscaris eas in finem.

Oremus

Deus, qui mortuam vulvam Sarae per Abraham semen faecundare dignatus es, ut ei etiam contra spem soboles nasceretur, preces famulae tuae propitius respice, et natum, quem ei dedisti, fac ut vivere praecipias et benedicas. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Oremus

Benedicere et sanctificare digneris hanc famulam tuam coelesti benedictione in nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Ingredere in templum Dei sine impedimento Sathanae, ut habeas partem cum sanctis et electis Dei in regno coelorum. Amen.

3. A gyermek

A gyermekek megáldása a középkorban vagy betegségekhez, vagy pedig bizonyos eseményekhez (pl. első hajvágás) kapcsolódott.³²⁵ Általános gyermekáldások jobbra csak a kora újkorban keletkeztek.³²⁶

Az általunk közölt 18. századi szertartásrendek a szerzetesi, „félhivatalos” gyakorlatban éltek. Az *Arca Domini* nem csupán egy általános gyermekáldást közölt (a), hanem annak folytatásaként, rontás esetére egy nagyon erőteljes exorcizmust is beiktatott (b). Ettől némiképp eltér a *Fasciculus triplex* beteg gyerekekre javasolt benedikciójának szövege (c).

A gyermekek fogadalmi beöltöztetésének rítusát a pannonhalmi bencés kéziratból ismerhetjük meg (d). A szerzetesi közösségekhez kapcsolódó benedikciós szertartás keretében egyes gyermekeket szülői fogadalomból az Isten kegyelmébe és az adott rend alapító szentjének védelmébe ajánlottak. A szertartás középpontjában a kisgyermekek rendi ruhába történő felöltöztetése és felövezése áll. Életkorra vonatkozó pontos megjelölés nincs, de a rubrikák szóhasználatából („infans”) az egészen kicsi gyermekektől a 6-7 éves fiúig és lányokig bárki szóba jöhetett („ut cum ad annos discretionis advenierit”). A fogadalmi idő hossza változó lehetett. A szertartás a szülők és vélhetően a szerzetesközösség több tagjának jelenlétében, a templom oltáránál zajlott le. A pap külön megáldotta az övet és a ruhát, a szertartáshoz a szenteltvízen kívül füstölőt is használt. Az ordó hét orációt, három zsolnárt, valamint több rövidebb fohászt és átvezető, bevezető könyörgést is magába foglalt. A gyermek tulajdonképpeni megáldásának mozzanata az oltáron zajlott le, és határozottan áldozatjelleggel öltött magára. Az első orációban isteni védelmet kértek a gyermekre minden szellemi és testi baj ellen. A szertartás ismert párhuzamai kivétel nélkül rövidebb ordót foglalnak magukba. A hazai kiadású benedikciós könyvek kétféle rendet tartalmaznak, amelyek közül a ferences követi hűebben (ám rövidebben) a bencés ordót.³²⁷ Utóbbihoz kapcsol-

³²⁵ A gyermek megáldásához az első haj- és szakállvágáskor vö. Franz 1909, II. 245–257. Ugyanő foglalkozik az iskolai oktatását elkezdő gyermek (főként) ortodox megáldásával is: Franz 1909, II. 257–260.

³²⁶ A mainzi egyházmegye vonatkozásában: Reifenberg 1971–1972, II. 388–392.

³²⁷ FT 1739, 99–100. „Benedictio ad induendum puerum pro voto”. A jelentősen rövidebb szertartásrendben mindössze az első könyörgés szövege szerepel a szertartásra vonatkozó előzetes utasítás, valamint a Szent Benedekre történő hivatkozás nélkül (a szöveg lehetőséget nyújt bármely szent nevének behelyettesítésére). A szerkönyv csupán a ruhák – szenteltvízzel történő – meghintésére és a füstölő használatára ad utasítást. Ehhez képest: AD 1774, 156–158. „Ritus induendi pueros vel puellas habitu S. Francisci, vel S. Clarae ex voto” címmel hosszabban követi a szertartás menetét, de a végén a „Veni creator spiritus” himnuszról három könyörgést elhagy. Az első orációt a szörend némi változtatásával és Szent Ferenc nevének kétszeri beiktatásával közli.

lódnak a közép-európai párhuzamok is.³²⁸ A gyermekek fogadalmi beöltöztetésének részét képező öväldás más gyűjteményekben önállóan szerepel. A szertartás egy orációból és az öv (illetve ruha) szenteltvízzel történő meghintéséből és megfüstöléséből áll. A könyörgés szövegének több párhuzama is ismert.³²⁹

A fiúk vagy lányok kivetkőzésére szóló áldásra a fogadalmi idő leteltével került sor (e). Az előző ordó társszertartásának tekinthető. A rubrikák nem túl beszédesek a szokás hátterével kapcsolatban. A szertartás központi része a szerzetesi, fogadalmi ruha ünnepélyes levétele és elhelyezése az oltáron. A két könyörgés mellett az ordóban egy zsoltár és két responzorium szerepel. Az első orációban a pap a fiúra vagy lányra szellemi és lelki egészséget kért. A szertartás záró áldása valamennyi jelenlévőre vonatkozott. A szertartásrend szó szerinti párhuzamai a jezsuita és a ferences kötődésű hazai benedikciós könyvekben³³⁰ és ezek közép-európai előképeiben is fennmaradtak.³³¹

a) Általános

Benedictio prolis vel prolium

AD 1774, 159–161.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, qui parvulos ad te venientes complexans, manusque super illos imponens (*imponat manum super capita eorum*) bene+dicebas, dicens: sinite

³²⁸ Párhuzamai: FRA 1685, 423–426 (vö. AD 1774 ordójával); MB 1685, 166–170. „Benedictio ad pueros induendos veste ex voto, ex Rit. Rom.” (az utolsó három orációt ez is elhagyja); Nucleus 1706, 148–152 (ferences beöltözés és külön öväldás, az *Arca Domini* szövegétől némiképp eltér); LT 1709, 184–185 (az összeállító külön nem írja, hogy ferences szertartásról van szó).

³²⁹ Párhuzamai: AD 1774, 153–154. „Benedictio chordae” (a benedikció – kiegészítve – a szertartás elején szerepel); MB 1685, 167–168. „Benedictio chordae seu cinguli” (meg egyezik a szövege); LT 1709, 185–189.

³³⁰ FT 1739, 100–101. „Benedictio ad eundem puerum exuendum post votum” (egy az egyben követi a szöveget, jelentéktelen különbségekkel); AD 1774, 158–159. „Ritus exuendi eosdem pueros ex voto indutos” (a szertartás menete és szövege – jelentéktelen változtatásokkal – megegyezik).

³³¹ FRA 1685, 426–427 (szövegére vö. AD 1774); LT 1709, 188–189.

parvulos venire ad me, et nolite prohibere eos, talium est enim regnum coelorum. Respice, quaesumus ad hujus pueri (puellae) innocentiam, et ad parentum ejus devotionem, et clementer eum per ministerium meum bene+dicere, et in gratia tua confirmare digneris: ut ab insidiis diaboli liberatus in bono semper proficiat, teque creatorem et redemptorem suum diligat, timeat, mandata tua custodiat, et ad finem optatum perveniat. Per te Christe Jesu, salvator mundi, qui vivis et regnas etc.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, conserva puerum istum, et virtute Spiritus Sancti vitam illius sanctifica, sanitatem confer, prospera tribue, pacem concede, atque ab omnibus humanis et diabolicis insidiis tua protectione defende. Angelus tuus sanctus ei in custodiam deputatus, illi bene+dicat, et nomen sanctum tuum super eum jugiter invocetur. Crescat in multitudinem dierum, et ad gaudia paradisi perveniat. Per Christum dominum nostrum, Amen.

Aspergatur et dicatur:

Benedictio Dei omnipotentis Patris, + et Filii, + et Spiritus Sancti descendat super vos, et maneat semper, Amen.

b) Rontás esetén

[Az a) szertartás folytatása, önálló cím nélkül]

AD 1774, 161–162.

Si proli maleficium sit illatum, sequens addatur exorcismus. Tenens prolem et praesentes genuflexi actus fidei et fiduciae eliciant.

V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, qui dedisti apostolis et fidelibus tuis potestatem super omnia daemonia, et ut langviores curarent; te suppliciter exoramus, ut per merita et intercessionem beatissimae matris tuae, omniumque sanctorum tuorum, infantem istum, ab omni potestate Satanae et ministrorum ejus potenter eripere, atque ab omni aegritudine clementer liberare digneris, qui vivis et regnas, etc.

Exorcismus firmissima fide et clara voce faciendus.

Ego N., ut minister Christi et ecclesiae, in nomine Jesu Christi praecipio tibi daemon, qui maleficium perfecisti in corpore istius infantis, ut statim sine omni mora destruas omne maleficium, ab eo auferas omnem ligaturam, facturam, fascinationem, ac quamcunque molestiam: atque totaliter ab eo recedas, trahendo tecum omnes faeces ac immunditias, si quas in corpus illius immisisti, nec amplius habeas potestatem ei die vel nocte malum inferendi. Si plures estis infestantes daemones: idem eadem authoritate in nomine domini nostri Jesu Christi vobis omnibus et singulis praecipio. Sic volo, sic jubeo ut minister Christi et ecclesiae in nomine Patris, + et Filii, + et Spiritus + Sancti, Amen.

Superaddatur benedictio.

Dominus noster Jesus Christus + apud te sit, ut te defendat, intra te + sit, ut te conservet, super te + sit, ut te benedicat, qui cum Patre et Spiritu Sancto in unitate perfecta vivit in saecula saeculorum, Amen.

Benedictio Dei omnipotentis, etc. ut supra.

Monendi sunt parentes, ut praeservent infantes signo +, aqua benedicta, rebusque sacris.

c) Betegség esetén

Benedictio puerorum
FT 1739, 98–99.

Quae laudabiliter usurpatur, vel maxime tempore infirmitatis illius, vel dum ex voto aliquo induitur, praemittitur:

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Quaesumus omnipotens Deus, puero huic, pro quo tuam deprecamur clementiam, bene+dicere dignare, et virtute Sancti Spiritus cor ejus corrobora; vitam sanctifica, castimoniam decora, et sensus ejus in bonis operibus muni et informa; (*si infirmus sit*) sanitati restitue, prospera tribue, pacem concede, salutem confer,

charitatem largire, et ab omnibus diabolicis, atque humanis insidiis tua protectione et virtute semper defende: et in finem ad requiem paradisi eum perduc. Per dominum nostrum Jesum etc.

Oremus

Domine Jesu Christe, qui parvulos tibi oblatos, et ad te venientes amplexabaris, (*hic ponat manus super caput ejus*) manusque super eos imponens benedicebas, atque dicebas: Sinite parvulos venire ad me, et nolite prohibere eos, talium enim est regnum coelorum: et angeli eorum semper vident faciem patris mei; respice quaesumus ad pueri, vel puellae, (*si fuerint plures dicatur in plurali*) praesentis innocentiam, et suorum parentum devotionem, et clementer eum hodie per ministerium meum bene+dic: ut in tua gratia et misericordia semper proficiat, te sapiat, te diligat, te timeat, et mandata tua custodiat, et ad finem optatum feliciter perveniat. Per te salvator mundi, qui cum Patre et Filio etc.

Benedictio Dei omnipotentis, Patris+, et Filii+, et Spiritus + Sancti, descendat super te, custodiat, (sanet) atque dirigat te, et maneat semper. Amen.

Aspergatur aqua benedicta.

d) Beöltöztetés fogadalomból

Forma induendi infantes pro voto
SAB 1697, ff. 2r–4v.

Sacerdos indutus superpelliceo, stola, prodit cum parentibus infantis ad altare, illico accedunt luminaria, praeparabunt vestes ad benedicendum, aquam benedictam, thuribulum ad manus habeat, sicque exordietur benedictionem habitus S. P. N. B.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Domine exaudi orationem meam

R. Et clamor meus ad te veniat

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine Jesu Christe, qui pro nostra salute suscipiens humanam naturam, te vestimento carnis induere dignatus es, benedictione sancta tua benedic+ ista parvula vestimenta, quae pro gratiis tibi exsolvendis cum omni devotione, sanctoque voto ac veneratione Beatissimae Mariae, infans iste (vel ista) super se suscepturus (vel . . .tura) est, infunde in eum (vel in eam) quaesumus tuam sanctam bene+dictionem, ut cum primum induerit hoc religioni simile vestimentum, intercedente beatissimo patre nostro Benedicto, descendat super eum (vel eam) gratia tua, et protegat eum (vel eam) ab omni malo mentis et corporis. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Benedictio cinguli

Oremus

Deus, qui ut servum absolveres, filium tuum funibus ligari voluisti, bene+dic quaesumus cingulum istud, ut famulus tuus N. (vel famula tua N.), qui (vel quae) eo, velut ligamine cingetur, vinculorum ejusdem filii tui domini nostri Jesu Christi memor existat. Per eundem dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen.

Aspergat aqua lustrali vestimenta et cingulum, adoleatque incenso.

Deinde exuat eum suis vestimentis, et dicat:

Eripiat Dominus de corde tuo pompas, quibus abrenuntiasti, dum baptismum suscepisti.

Deinde psalmus recitabitur:

Eripe me domine ab homine malo; a viro iniquo eripe me. Eripe me de inimicis meis, et ab insurgentibus in me libera me. Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me. [139.] Gloria Patri etc.

Postea induat eum habitu dicens:

Immittat in te Dominus sanctum religionis amorem, sanctoque fervore succendaris, et ardeas caelestium bonorum desiderio.

Interim psalmus dicat:

Laudate pueri dominum [...] [112.]

Post hoc cingat infantem dicens:

Praecingat te Dominus zona justitiae, ut immaculatus (vet ...lata) conserves mandata sua.

Psalmus subnectitur:

Laudate dominum in sanctis ejus, laudate eum infirmamento virtutis ejus [...] [150.]

Deinde det candelam ardentem in manus ejus et dicat:

V. Domine exaudi orationem meam

R. Et clamor meus ad te veniat

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine Jesu Christe, lux vera de vero lumine, quaesumus clementiam tuam, ut per intercessionem beatissimi patris nostri Benedicti, mentem parvuli (vel ...vulae) illumines, ut cum ad annos discretionis advenerit, sancto tibi animo, corporeque deserviat. Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen.

Postea benedicat infantem, offerendo eum (vel eam) super altare dicens:

Confirma Deus in puero (puella), quod operari fecisti a templo sancto tuo. Deducat eum (vel eam) spiritus tuus bonus in terram rectam et bene+dictio tua sit super eum (vel eam) semper. Amen.

Tunc invocabit Spiritum Sanctum flectendo, dicens:

Veni creator Spiritus, mentes tuorum visita [...]

Oremus

Deus indulgentiae pater, qui severitatem tuae distractionis temperans, indulxisti ne filius portaret iniquitatem Patris, et qui mira dispensatione etiam malis bene utens,

tuae dignationis gratiam per eos frequenter operaris, quaesumus clementiam tuam, ut huic famulo tuo (vel famulae tuae) non obsistat, quod habitum religionis, per nos tanta ac tali re indigno accipit: sed ministerium, quod per nos exterius exhibetur, tu interius per donum Spiritus Sancti exequaris. Per dominum nostrum Jesum etc.

Oremus

Deus, qui per coaeternum filium tuum cuncta creasti, quique mundum peccatis inveteratum per mysterium incarnationis ejus renovare dignatus es, te suppliciter exoramus, ut gratia ejusdem Domini nostri, super hunc famulum tuum (vel hanc famulam tuam) abrenunciationem Sathanae profitentem, clementer respicere dignetur, per quam Spiritu mentis suae renovatus (vel renovata) veterem hominem cum actibus suis exuat et novum, qui secundum Deum creatus est, induere mereatur. Per eundem Christum dominum nostrum. Amen.

Oremus

Domine Jesu Christe, qui es via, sine qua nemo venit ad Patrem, quaesumus benignissimam clementiam tuam, ut hunc famulum tuum (vel famulam tuam) a carnalibus desideriis abstractum (vel abstractam) per iter mandatorum tuorum deducas, ut qui peccatores vocare dignatus es, dicens: venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Praesta, ut haec vox invitationis tuae ita in eo (vel in ea) convalescat, quatenus onera peccatorum deponens, et quam dulcis es, gustans, tua refectio sustentari mereatur, et sicut attestari de ovibus tuis dignatus es, agnosce eum (vel eam) inter oves tuas, et ipse (vel ipsa) te agnoscat, ut alienum non sequatur, sed te: neque audiat vocem alienorum, sed tuam, qui dicis, qui mihi ministrat, me sequatur. Qui vivis et regnas etc.

Deinde reddat parentibus infantem dicens:

Accipite et benedicite Deum, qui ex sua sancta misericordia talibus bonis vos replevit, et gratia cumulavit. Amen.

Et conversus ad circumstantes, dicat haec:

Benedicat vos divina majestas Patris + et Filii + et Spiritus Sancti +, Amen.

e) Kivetkőzés

Benedictio ad exuendum puerum vel puellam completo tempore voti
SAB 1697, ff. 4v–5v.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

Oremus

Domine sancte pater, omnipotens sempiternus Deus, a quo descendit omne bonum et omne donum, tibi gratias referimus, et expleta vota reddimus: suscipe vota nostra cum actionibus gratiarum et intercedente Beata Virgine Maria, Sanctoque patre nostro Benedicto, huic puero N. (vel puellae) de caetero praesta salutem mentis et corporis, ut te creatorem recta fide colat, in te redemptore spem suam confirmet, teque summum bonum super omnia diligat, atque sanctis mandatis tuis semper obediat. Per dominum nostrum Jesum Christum. Amen.

Deinde exuendo habitum dicat:

Reddite vota vestra Deo cum actibus suis.

Psalmus [116.]: Laudate Dominum omnes gentes [...]

Deinde habitum deponat super altare et dicat:

V. Domine exaudi orationem meam

R. Et clamor meus ad te veniat

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Suscipe sancte pater omnipotens aeternus Deus vota precesque supplicum et per intercessionem B. V. Mariae et Sanctissimi patris nostri Benedicti, praesta nobis ita beneficia tua cognoscere, ut in gratiarum actione semper maneamus. Per Christum dominum nostrum, Amen.

V. Divinum auxilium maneat semper nobiscum.

R. Amen.

Deinde aspergat aqua lustrali circumstantes, dicens:

Benedicat vos divina majestas Patris + et Filii + et Spiritus Sancti +. Amen.

4. Zarándokok

A zarándokok megáldásának rítusa zarándoklattörténeti és vallási-néprajzi szempontból egyaránt marginális jelenségnek számít. Ennek megfelelően leginkább elszórt utalásokkal lehet találkozni a vonatkozó irodalomban, amelyek általában a középkori zarándokattribútumok (bot, tarisznya) megáldásának szertartásáról emlékeznek meg.³³² Megfigyelhető, hogy a kérdéskör említése elsősorban Szent Jakabhoz és a compostelai zarándoklatok tematikájához kapcsolódik.³³³

Valamivel részletesebb leírások állnak rendelkezésünkre – a középkor vonatkozásában – a zarándoklatokkal összefüggő áldások liturgiátörténeti kérdéseiről. A középkori egyházi benedikciós gyakorlatot áttekintő, hatalmas munkájában Adolph Franz önálló fejezetben tárgyalta a témakört.³³⁴ Az általa közölt áldásszövegek jobbára a zarándokok kellékeire (bot, táska, kereszt) irányulnak. Megállapítása szerint az első ilyen jellegű benedikciók a 11. században jelentek meg. Történetileg az 1614-ben kiadott *Rituale Romanum* jelenti azt a határpontot, amely nyomán – a korábban mintegy öt évszázadon át jellemző, változatos áldásszövegek helyett – egy új textus terjedt el és egységesült a nyugati liturgiában. Ez utóbbi benedikció immár nem valamilyen tárgyra, hanem magukra a zarándokokra vonatkozott.³³⁵

Franz összefoglaló munkája mellett a nyugat-európai liturgiátörténet több kiváló monográfusa érintette ezt az áldástípust. Az egy-egy egyházmegye vagy egyháztartomány szertartástörténetét áttekintő művek – a szentelmények között – általában kitérnek a *benedictio peregrinorum* ordójára is.³³⁶

Magyarországon egyelőre hiányoznak az ilyen jellegű átfogó liturgiátörténeti munkák. Ezek hiányában a történeti kérdések iránt érdeklődő néprajzkutatóknak leginkább a korabeli forrásokhoz kell folyamodniuk. A középkori adatokkal kapcsolatban szerencsére legalább pontos eligazítással rendelkezünk a hajdani kiváló bencés liturgiátörténeti iskola nagyjainak jóvoltából. A kéziratos liturgikus kódexeinket regesztázó Radó Polikárp utalásainak nyomán összevadászhatók a

³³² Sigal 1989, 55; Csukovits 2003, 106–107. A zarándokköpeny kitüntetett szerepéről értekeznek újabban: Petneki 2007.

³³³ Plötz 1986; Bálint 1975, 203; Bálint–Barna 1994, 35; Barna 2001, 18.

³³⁴ Franz 1909, II. 271–289.

³³⁵ Franz 1909, II. 288–289.

³³⁶ Néhány példa: Reifenberg 1971–1972, I. 544–553; II. 381–383; Dold 1923, 156–160. A kevésbé történeti, inkább az aktuálisan érvényes római rítus leírására vállalkozó liturgikák közül mindössze egynek a vonatkozó fejezetét idézzük: Probst 1857, 136–138.

zarándoklatokkal kapcsolatos áldásszövegek hazai előfordulásai.³³⁷ A *Pray-kódex* benedikcióit kiváló tanulmányban bemutató, korán eltávozott Zalán Menyhértnek köszönhetően a legrégebbi idetartozó szövegünk nyomtatásban is megjelent.³³⁸ A zarándokbot és -tarisznya megáldásának 13. századi szövege, amelyet speciálisan a szentföldi zarándoklatokra alkalmaztak, beleilleszkedik az európai benedikciós gyakorlat kínálatába.³³⁹ Elszórt adatokból következtethetünk arra, hogy a 14–15. századi hazai keletkezésű kódexeinkben fennmaradt három szertartásrend inkább a római zarándoklatok megáldására irányul.³⁴⁰ Fontos fejlemény, hogy a 15. századi ordó – legalábbis címe szerint (*Consecratio peregrinorum*) – már nem a zarándokszközök, hanem maguknak a zarándokoknak a „megszentelését” célozza.³⁴¹ Középkori benedikcióink eredetének és szövegváltozatainak liturgiátörténeti tisztázásához nem csupán a nálunk is használt külföldi,³⁴² hanem az összeurópai analógiák minél szélesebb körű vizsgálatára volna szükség.³⁴³

Az eddigi vizsgálatokból nem derül ki, hogy miként alakult a zarándokokkal kapcsolatos benedikciók magyarországi sorsa a nyomtatott szertartáskönyvek megjelenését követő időszakban. Több mint öt évszázad távlatainak és liturgikus forrásainak áttekintésére természetesen most sem vállalkozhatunk. Az alábbiakban mindössze azoknak a 16–17. században kiadott szerkönyveknek a bemutatására szorítkozunk, amelyek az átalakulás és rögzülés folyamatában kiemelt szerepet játszottak.

A rituálé típusú szertartáskönyvek Magyarországon a 15. század végétől jelentek meg nyomtatásban.³⁴⁴ E szempontból legbecsesebb ősnymtatványunk 1496-

³³⁷ Radó 1973. Itt a *Pray-kódex* legkorábbi, 13. századi ordója (44. o.) mellett egy 14. századi *Missale Strigoniense* (123. o.) és egy ugyancsak 14. századi és esztergomi *Pontificale* (454. o.) hasonló benedikciója lelhető fel. A 15. század közepéről a csóti premontrai breviárium ilyen jellegű bejegyzése maradt fenn (344. o.). A három középkori ordóra röviden Holl is utal tanulmányában: Holl 2000, 66.

³³⁸ Zalán 1927, 47–48.

³³⁹ Egyelőre egyet kell értenünk Zalán megjegyzésével, miszerint a *Pray-kódex*ben szereplő ordó szövege nem „teljesen azonos a külföldiekével”. A legkorábbi magyarországi zarándokáldás szövegű párhuzamait eddig nem sikerült megtalálnunk.

³⁴⁰ Holl 2000, 66.

³⁴¹ A több szempontból fontos és egyedülálló adatokat tartalmazó csóti *Breviarium praemonstratense* lelőhelye és jelzete: ELTE Egyetemi Könyvtár Cod. lat. 67.

³⁴² Radó regesztáiból ehhez a 12. századi biburgi rituálé, a 14. századi prágai agenda és a Monte Cassinóból származó 15. századi misszálé vonatkozó szertartásleírása használható fel: Radó 1973, 199, 445, 466.

³⁴³ Franz idézett művén kívül – a teljesség igénye nélkül – csupán néhány párhuzamot említünk: Martène 1736–1738, II. 841–843. Freisen 1898a, 156–157; 1898b, 51–56; Schönfelder 1904–1906, I. 34–35; I. 60–62; I. 98–99; Stapper 1906, 66–67, 109; Franz 1912, 25–30; Hürlimann 1959, 99, 142–143.

³⁴⁴ A forrástípus részletes bemutatását lásd Bárh 2005c, 20–29.

ban Georg Stuchs nürnbergi nyomdájából került ki.³⁴⁵ Az *Obsequiale Strigoniense* legkorábbi kiadása időzítés, forma és tartalom tekintetében egyaránt illeszkedik a korszak európai liturgikus gyakorlatába. A szerkönyv a 31^r–33^r fóliókon közli a zarándokbotok és -tarisznyák megáldásának (*Benedictio baculorum et capsellarum pro peregrinis*) és a visszatérő zarándokok feletti benedikciónak (*In reversione peregrinorum*) a szövegkönyvét. Már a kötetet saját könyvtára számára megvásárló és az esztergomi *Obsequiale* későbbi kiadásainak utánajáró Ráth György is megállapította, hogy a szerkönyv későbbi kiadásai (1500, 1501, 1508, 1525) az Oláh Miklós által kiadott *Ordo et ritus* 1560. évi megjelenésével bezárólag – a nyomdahibáktól eltekintve – ugyanazt a szertartásrendet változatlan formában örökítették át.³⁴⁶ Jóllehet az *Ordo et ritus* már a trienti zsinat (1545–1563) ideje alatt, nem sokkal annak befejezése előtt látott napvilágot, Oláh Miklós előszavából inkább csak a (szó szerinti) ellenreformációs hevület, mintsem a liturgia megreformálása iránti elhivatottság világlik ki. Ennek következtében a zarándokáldás kapcsán is a „régis esztergomi rítus megtartása” keretében a korábbi, fent említett szöveg átvételét regisztrálhatjuk. Hogy mennyire volt régi ez az esztergomi rítus, azt egyelőre – a középkori adatok összehasonlító elemzése híján – nehéz lenne megmondani. Ami bizonyos, hogy a 13–14. századi hazai adataink egy ettől eltérő szövegmintát kínálnak a zarándokszerszám megáldására. Oláh Miklós érsek szertartáskönyve (az *Obsequiale Strigoniense* hagyománya nyomán) egy európai viszonylatban is hosszú szertartásrendet közöl, amely – a szokásos antiphonákon és responzóriumokon kívül – sorrendben négy orációt, egy zsoltárt (90.), két bibliai éneket (*Canticum Simeonis*, *Canticum Zachariae*), közöttük három újabb orációt, majd végezetül egy záró könyörgést foglal magába. Sokkal rövidebb volt ennél a zarándokok fogadásának menete, amely egy zsoltárból (132.) és két könyörgésből állt.³⁴⁷ A viszonylag kevés utasítás (rubrika) egyrészt arra utal, hogy a tarisznyákat és a botokat a szertartást végző pap adta a zarándokok kezébe,³⁴⁸ másrészt a zsoltárt megelőzően felszólították az áldásban részesülőket, hogy térdeljenek le, illetve hajoljanak meg az oltár előtt.³⁴⁹ A szertartás egészének szigorúan vett párhuzamát eddig nem találtuk meg, az egyes szertartáselemek középkori európai előzményei és analógiái viszont jól körvonalazhatók. Az ordó első egységét jelentő négy oráció a rítus legkorábbi, 11. századi eredetű rétegéhez tartozik, amelyet Franz a zarándokkellékek megáldásának – európai viszonylatban – legelter-

³⁴⁵ A példány alig több mint egy évszázada került elő a könyvgyűjtő Ráth György jóvoltából. Ráth 1889.

³⁴⁶ Ráth 1891.

³⁴⁷ OR 1560, ff. 47v–51r.

³⁴⁸ „Hic det eis capsellas et baculos scilicet ad manus.” – OR 1560, f. 48r.

³⁴⁹ „Hic prosternant seu inclinent se humiliter ante altare, et dicatur psalmus.” – OR 1560, f. 48v.

jedtebb késő középkori típusának nevezett.³⁵⁰ A többi szertartáselem ehhez hasonlóan korántsem tekinthető speciális magyarországi fejleménynek.³⁵¹

A *Tridentinum* utáni magyarországi egyháztörténet egyik kiemelkedő személyisége, Telegdi Miklós pécsi püspök, esztergomi adminisztrátor volt, akinek liturgiátörténeti szempontból határkőnek számító rituáléja *Agendarius liber...* címen előbb 1583-ban, majd kisebb bővítéssel (immár az egyházi vezető halála után) 1596-ban jelent meg. Telegdi a korábbi esztergomi rítushoz képest átdolgozott, egyéb (egyelőre még tisztázatlan) nyugat- és közép-európai mintákat is figyelembe vevő szertartásrendet állított össze. Az *Agendarius* vonatkozó ordója már szót sem ejt a zarándokkellékekről, a *Benedictio peregrinorum* című rítus teljes egészében a zarándokok megáldására vonatkozik, amelyhez ugyancsak a zarándokok megérkezés utáni benedikciója csatlakozik.³⁵² Az utasításokat nélkülöző ordó az útnak indulók és a hazaérkezők megáldására egyaránt két-két orációt írt elő, amelyeket rezponzóriumok vezettek be. Ehhez járult még a hazaérkező zarándokok szenteltvízzel történő meghintése és rövid, formulaszerű megáldása.³⁵³ Az említett négy orációból mindössze egy (*Omnipotens sempiterna Deus, humani generis reformator et auctor...*)³⁵⁴ szerepel az esztergomi *Obsequialék* fentebb bemutatott szöveg hagyományában. (A szertartás célját tekintve fontos utalást jelent az imádság azon sora, amely egy jelzős szerkezetben a zarándoklat célállomását is elárulja. Míg az *Ordo et ritus* itt még csupán Péter és Pál apostolok (római) sírját emlegeti,³⁵⁵ addig az *Agendarius* a kegyhelyek egész tipológiáját felsorakoztatja lehetőségként.)³⁵⁶ A másik három imádságot Telegdi nem az őt megelőző magyarországi, hanem vélhetően a középkori, illetve kortárs európai rítuskínálatból kölcsönöz-

³⁵⁰ Franz 1909, II. 275–277, 288.

³⁵¹ A rítuselemek szöveges előképeire, illetve párhuzamaira lásd – egy felszíni letapogatás eredményeképp – a 343. jegyzetben idézett művek ugyanott megjelölt oldalait. Három oráció (*Exaudi nos Domine, et iter famulorum tuorum...*; *Adesto Domine supplicationibus nostris...*; *Deus humilium visitor, qui faterna nos dilectione...*) a 17. század elején – részben középkori előzmények nyomán – kialakított római rítusban is visszatér.

³⁵² TA 1596, 194–198.

³⁵³ „Deinde aspergantur aqua benedicta et dicatur: Benedicat vos omnipotens Deus, Pater +, et Filius + et Spiritus + Sanctus. Amen.” – TA 1596, 198.

³⁵⁴ Az imádság a rítus legrégebbi, 11. századi rétegéhez tartozik. Vö. Franz 1909, II. 276–277.

³⁵⁵ „...hos quaesumus ad beatorum apostolorum Petri et Pauli limina adorare pergentes...” – OR 1560, f. 48v.

³⁵⁶ „...hos famulos tuos quoque ad S. Mariae matris filii tui, vel ad apostolorum tuorum Petri et Pauli, vel S[ancti] Jacobi, vel S[ancti] N. volentes limina properare...” – TA 1596, 195. Ezek a kitételek is bizonyítják, hogy az ordók még akkor is a vallásos célú zarándokok megáldására irányultak, ha ezt így külön nem is jelölték, mint a későbbi római rituáléban.

te.³⁵⁷ Annak ellenére, hogy a 16. század végén kialakított esztergomi ordóban középkori eredetű imádságok (is) szerepelnek, maga a pusztán emberek (és nem tárgyak) megáldására irányuló áldástípus már a zarándokok benedikciójának újkori képét vetíti előre. A következőkben látni fogjuk, hogy Telegdi szertartáskönyve ebben a tekintetben megelőzte a *Rituale Romanum* (1614) elveit.³⁵⁸

A római rituálé megújítása és egységesítése egy hosszabb folyamat keretében ment végbe a 16. században, amelynek eredményeként – csaknem fél évszázaddal a miseliturgia terén mintaadó *Missale Romanum* (1570) kiadása után – 1614-ben, V. Pál pápa idején a misén kívüli szertartások gyűjteménye is megjelent. A *Rituale Romanum* a római katolikus egyházmegyék szertartáskönyvei számára elsődleges, ám nem kizárólagos mintát jelentett. Magyarországon – európai viszonylatban is az elsők között – Pázmány Péter „igazította” a római rituáléhoz a nálunk vezető szerepű esztergomi szertartáskönyvet. A két szerkönyv viszonyulásának részletezése helyett³⁵⁹ jelen vizsgálatunk szempontjából csupán az a lényeges, hogy az 1625-ben kiadott *Rituale Strigoniense* a zarándokok megáldásának mindkét (elindító és fogadó jellegű) rítusát szó szerint átvette a római mintából.³⁶⁰ Ez a szertartásmenet valóban jelentős változást mutat a korábbi európai ordókhöz képest. Végleg kirekesztette a zarándokeszközök korábban fél évezreden keresztül uralkodó szerepét, és – az egybehangzó utólagos értékelés szerint – a korábbi karakteres, változatos rítust „egy pusztá utazási áldássá laposította”.³⁶¹ Bár az újonnan kialakított ordó imádságainak egy része középkori eredettel rendelkezett, a szertartás egésze egy egészen új szemléletet tükröz.

A gyökeres változás magyarországi viszonylatban is fennáll. A fentebb már jelzett három rövid oráció kívül, amelyek az *Obsequialék* által hagyományozott rítusban és a Pázmány-féle szertartáskönyvben egyaránt előfordulnak, nincs kapcsolat a 17. század elején bevezetett ordó és a korábbi hazai liturgikus tradíció között. Külö-

³⁵⁷ Mindhárom oráció megtalálható Martène gallikáncentrikus gyűjteményében. (Martène 1736–1738, II. 842–843.) Az ott közölt szertartásrend állítólag a 17. századi bencés Hugo Menard egyik kéziratából származik. Menard egyik főművét az 1642-ben megjelent *Liber sacramentorum* jelenti, amely egy középkori misszálé átirata nyomán a gallikán liturgia alapját jelentő, Nagy Szent Gergely nevéhez kötött ősrégi szakramentárium (*Sacramentarium Gregorianum*) szövegeit adja közre. Az induló zarándokok megáldásának második orációja (*Deus infinitae misericordiae et maiestatis immensae...*) emellett például szerepel egy 1513-ban nyomtatott dániai szertartáskönyv ugyanilyen célú benedikciójában is: Freisen 1898b, 55.

³⁵⁸ A *Rituale Romanum* előzményeinek számító 16. századi római szertartáskönyvekben, így például az 1584-ben kiadott *Rituale Sacramentorum*ban még a változatos középkori áldáskínálat szerepel. – RSR 1584, 586–593.

³⁵⁹ A kérdéshez vö. Rajner 1901.

³⁶⁰ ROM 1614, 147–149; STR 1625, 173–177.

³⁶¹ Franz 1909, II. 288.

nösen feltűnő ez az egyébként tárgyában már a jövőbe mutató Telegdi-féle szertartásrend és a Rómából kölcsönzött új rítus viszonylatában. Pázmány nyilván ezen a téren is engedett a római egységesítő szándék erejének. (Hogy máshol, talán fontosabbnak vélt helyeken ellenálljon annak.)³⁶² Nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy az új rítus bevezetése vajon ütközött-e bármiféle ellenállásba a hazai gyakorlatban. Franz ismertet olyan adatokat, amelyek ilyesmiről tudósítanak. Egyes német egyházmegyék szerkönyveiben a római rítus átvétele mellett még hosszú ideig megtartották a zarándokok kellékeinek megáldását is.³⁶³ A szórványos 16–17. századi hazai források ebből a szempontból vagy hallgatnak, vagy kiaknázatlanok. Kérdés, hogy hiányzott-e egyáltalán valakinek a zarándokjelvények korábbi megáldása, vagy ez a speciális rítus ekkorra már feledésbe merült. Mindenesetre tanulságos, hogy a 18. században már nagy számban és rendszerességgel megjelenő hivatalos egyházmegyei rituálék összeállítói – Pázmány nyomán – a római rítusszöveget szerepeltetik szerkönyvekben,³⁶⁴ és a zarándokbot és -tarisznya megáldásának hajdan népszerű rítusával az alternatív mintát felmutató, szerzetesi kötődésű, kora újkori hazai benedikciós könyvekben sem találkozunk.³⁶⁵ Pedig a hívek vagy az alsópapság ilyen jellegű igényei esetén ezekben (vagy önálló kéziratokban, esetleg nyomtatott könyvek kéziratosszerű bejegyzései formájában) bizonyára továbbélt volna e hagyomány. A zarándokbotok szórványosan feltűnnek ugyan a templomi tárgyak között a 17. század második felében, ám ezekről nem derül ki egyértelműen, hogy szentelmények voltak-e.³⁶⁶

³⁶² Vö. a keresztelési és esketési rítus megtartott elemeit: Bárh 2005c.

³⁶³ Franz az 1743-ban kiadott freisingi rituálét hozza példaként, amelyben a római ordó után a zarándokok botjának és köpenyének megáldása szerepel. – Franz 1909, II. 288. Hasonló visszahatás történt a mainzi egyházmegyében is, ahol az 1671-ben kiadott rituálé csupán a római rítus alapján kialakított szöveget hozta, majd a következő kiadások (1695, 1696) emellett újra elővették a zarándoktáska és -bot megáldásának 16. század végi szövegét. Ez a kiegészítés aztán a 18. századtól végleg elmaradt. – Reifenberg 1971–1972, II. 382.

³⁶⁴ Lásd például az 1738-ban és 1798-ban ugyanolyan formában megjelent kalocsai rituálé szertartásleírását: COL 1798, 330–333.

³⁶⁵ Ugyanez jellemző a nem magyarországi kiadású, ám nálunk is használt benedikciós könyvek többségére. Kivétel ezalól az a 17–18. században számos kiadást megért, rendkívül népszerű „félhivatalos” benedikciós könyv, amelyet egy Prágában működő ferences, Bernardus Sannig állított össze. A *Rituale Franciscanum* nemcsak a *Benedictio peregrinorum* római ordóját tartalmazza (FRA 1685, 305–308, 310–311), hanem a két ordó közé ékelte a zarándokkellékek (kosár, bot, ruha) megáldásának középkori eredetű szövegét is (308–309).

³⁶⁶ Zalán Menyhért unikális adata („16 baculi pro peregrinantibus violacei coloris cum stellis ornati”) a Sopron megyei Lók templomában 1674-ben tartott vizitáció alkalmával feljegyzett 16 darab kék színű, csillagokkal díszített zarándokbotról valójában még azt sem teszi egyértelművé, hogy a zarándoklatok végén felajánlott vagy a zarándokok számára a papok által odaadandó botokról volt szó. Vö. Zalán 1927, 48.

Visszatérve a *Rituale Romanum* nyomán egységesített magyarországi rítusra, ennek jellegzetességei röviden a következőképpen foglalhatók össze. A szertartás szabályozottságát jelzi, hogy már a címében pontosították a benedikció célját, amennyiben azt „a szent helyekre igyekvő zarándokok megáldásában” jelölték meg. A bevezető utasítás figyelmeztet arra a régi egyházi rendelkezésre, miszerint a zarándokoknak indulás előtt a püspöktől vagy plébánosuktól ajánlólevelet kellett szerezniük.³⁶⁷ A zarándokok ezt követően gyóntak, majd áldoztak a speciálisan értük mondott orációval elhangzó misén, amelynek végétével térden állva hallgatták végig a peregrinusok megáldásának szertartását. Utóbbi egy antifónával kezdődött, majd Zakariás énekével és egy hosszú rezponzóriummal folytatódott. A szertartás központi részét öt, tematikailag ideillő oráció képezte,³⁶⁸ amelyet a tulajdonképpeni áldásformula (keresztvetéssel) és a szenteltvízzel történő meghintés zárt le. A záró utasítás arra figyelmeztetett, hogy amennyiben egyedül van a zarándok, a szövegek egyes számban hangozzanak el, ha pedig a pap is részese lesz a zarándoklatnak, beszéljen többes szám első személyben. A hazaérkező zarándokok megáldása – a bevezető rezponzorium és antifóna után – a 127. zsoltár, a Miatyánk és egy újabb rezponzorium elmondását/eléneklését írta elő, majd három rövid oráció következett. A szertartás itt is áldásformulával és meghintéssel zárult.

Az alábbiakban a Pázmány Péter által kiadott rituálé vonatkozó szertartásleírásának szöveghű közlése mellett döntöttünk (a, b). Ennek oka elsősorban az, hogy a közölt szöveg – 17. századi megjelenését követően – mintegy három és fél évszázadon keresztül a zarándokok megáldásának kizárólagosan használt, hivatalos rítusát jelentette. A 20. század második felében történt liturgikus változásokig³⁶⁹ a plébánosok ezekkel az imádságokkal indították útnak a külföldi vagy belföldi kegyhelyekre igyekvő híveiket, és ezekkel a szavakkal fogadták őket hazatértükkor.³⁷⁰

³⁶⁷ A zarándokok útlevelének forrásértékére nálunk elsőként Barna Gábor figyelmeztetett eredetileg 1996-ban megjelent tanulmányában. Vö. Barna 2001, 195–206.

³⁶⁸ Ezek Izrael népének, a három napkeleti bölcsnek és Ábrahámnak a bibliai példájára hivatkozva kérik az Istent, hogy óvja meg a zarándokokat a veszedelmektől, vezesse el őket úti céljukhoz, és segítse őket, hogy épségben hazatérjenek.

³⁶⁹ A *Rituale Romanum* részeként, ám attól függetlenül megjelenő „De benedictionibus” kötet 1984. évi kiadása, illetve az annak alapján, ideiglenes használatra készült hazai benedikciós füzet (*Szentelések és áldások a Rituale Romanum alapján*). A Magyar Katolikus Püspöki Kar jóváhagyásával közreadja az Országos Liturgikus Tanács. é. n., h. n.,) egy-egy egészen rövid imádságot közöl „Útra indulók megáldása, búcsúsok indítása” (11), illetve „Útról érkezők megáldása, búcsúsok fogadása” (12) címmel.

³⁷⁰ Ahogy az 1888-ban kiadott kalocsai rituálé egyik példányában a szertartás latin címe mellé, mintegy magyarázatként, egyik használója bejegyezte: „A Gyüdiések áldása indulás előtt.” – COL 1888. (Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példány jelzete: 629.582). A példányt eredetileg gyaníthatóan a bácskai Hercegszántó plébániáján használták.

a) A zarándoklatra indulók megáldása

Benedictio peregrinorum ad loca sancta prodeuntium
STR 1625, 173–176.

Peregrini, ad loca sancta profecturi, antequam discedant, juxta veteris ecclesiae institutum, deberent accipere patentes seu commendatitias litteras a suo ordinario, seu parochio. Quibus obtentis, et rebus suis dispositis, facta peccatorum suorum confessione, et audita missa, in qua dicitur oratio pro peregrinantibus, sanctissimam eucharistiam devote suscipiunt. Expleta missa, sacerdos super eos genuflexos dicit sequentes preces:

Antiph. In viam pacis etc. Benedictus Dominus Deus Israel, etc. ut supra fol. 129.³⁷¹ in fine Gloria Patri. Repetitur antiph. In viam pacis et prosperitatis dirigat vos omnipotens et misericors dominus, et angelus Raphael comitetur vobiscum in via, ut cum pace, salute, et gaudio revertatis ad propria.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster etc. Vers. Et ne nos inducas in tentationem. Resp. Sed libera nos a malo. Vers. Salvos fac servos tuos. Resp. Deus meus sperantes in te. Vers. Mitte eis domine auxilium de sancto. Resp. Et de Sion tuere eos. Vers. Esto eis Domine turris fortitudinis. Resp. A facie inimici. Vers. Nihil proficiat inimicus in eis. Resp. Et filius iniquitatis non apponat nocere eis. Vers. Benedictus Dominus die quotidie. Resp. Prosperum iter faciat vobis Deus salutarium nostrorum. Vers. Vias tuas Domine demonstra nobis. Resp. Et semitas tuas edoce nos. Vers. Utinam dirigantur viae nostrae. Resp. Ad custodiendas justificationes tuas. Vers. Erunt prava in directa. Resp. Et aspera in vias planas. Vers. Angelis suis Deus mandavit de te. Resp. Ut custodiant te in omnibus viis tuis. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, qui filios Israel per maris medium sicco vestigio ire fecisti, quique tribus magis iter ad te stella duce pandisti; tribue eis, quaesumus, iter prosperum, tempusque tranquillum: ut angelo tuo sancto comite, ad eum, quo pergunt locum, ac demum ad aeternae salutis portum feliciter valeant pervenire.

³⁷¹ Az utalás a temetési szertartásrendben szereplő *Canticum Zachariae* (Luk 1,68–79) el-
éneklését írja elő.

Deus, qui Abraham puerum tuum de Ur Chaldaeorum eductum, per omnes suae peregrinationis vias illaesum custodisti: quaesumus, ut hos famulos tuos custodire digneris; esto eis Domine in procinctu suffragium, in via solatium, in aestu umbraculum, in pluvia et frigore tegumentum, in lassitudine vehiculum, in adversitate praesidium, in lubrico baculus, in naufragio portus; ut te duce, quo tendunt, prospere perveniant, et demum incolumes ad propria revertantur.

Adesto, quaesumus Domine, supplicationibus nostris, et viam famulorum tuorum in salutis tuae prosperitate dispone, ut inter omnes viae et vitae hujus varietates, tuo semper protegantur auxilio.

Praesta, quaesumus omnipotens Deus, ut familia tua per viam salutis incedat, et beati Joannis praecursoris hortamenta sectando, ad eum, quem praedixit, segura perveniat dominum nostrum Jesum Christum filium tuum.

Exaudi Domine preces nostras et iter famulorum tuorum propitius comitare, atque misericordiam tuam, sicut ubique es, ita ubique largire; quatenus a cunctis adversitatibus tua opitulatione defensi, gratiarum tibi referant actionem. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Pax et benedictio Dei omnipotentis, Patris +, et Filii, et Spiritus Sancti, descendat super vos, et maneat semper. Resp. Amen.

Deinde aspergantur aqua benedicta.

Quod si unus fuerit peregrinaturus, omnia dicuntur in numero singulari; ac si sacerdos ipse, qui benedicit, fuerit socius peregrinationis, dicat in persona prima numeri pluralis, quatenus congruere videbitur.

b) A zarándoklatról hazatérők megáldása

Benedictio peregrinorum post reditum
STR 1625, 176–177.

Vers. Adjutorium nostrum in nomine domini. Resp. Qui fecit caelum et terram.

Antiphona: Ecce sic benedicetur homo, qui timet dominum.

Psalmus 127. Beati omnes, qui timent dominum [..]

Gloria Patri etc. et repetitur antiphona: Ecce sic benedicetur homo, qui timet dominum.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster etc.

Vers. Et ne nos inducas in tentationem. Resp. Sed libera nos a malo. Vers. Benedicti, qui veniunt in nomine domini. Resp. Benedicti vos a domino, qui fecit caelum et terram. Vers. Respice domine in servos tuos, et in opera tua. Resp. Et dirige eos in viam mandatorum tuorum. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Largire quaesumus Domine famulis tuis indulgentiam placatus et pacem, ut pariter ab omnibus mundentur offensis, et segura tibi mente deserviant.

Omnipotens sempiternae Deus, nostrorum temporum vitaeque dispositor, famulis tuis continuae tranquillitatis largire subsidium: ut quos incolumes propriis laboribus reddidisti, tua facias protectione securos.

Deus humilium visitator, qui nos fraterna dilectione consolaris, praetende societati nostrae gratiam tuam, ut per eos, in quibus habitas, tuum nobis sentiamus adventum. Per dominum nostrum etc.

Deinde aspergantur aqua benedicta a sacerdote, dicente:

Pax et benedictio Dei omnipotentis, Patris +, et Filii, et Spiritus Sancti descendat super vos, et maneat semper. Resp. Amen.

5. Katonák

A katonák megáldásának középkori gyökerei vannak az európai egyházi benedikciós gyakorlatban. Franz a 12. századtól idéz lovag- és fegyveráldásra vonatkozó adatokat. A megáldott fegyverek között első helyen a kard szerepel a forrásokban.³⁷²

A kora újkori források ritkábban tartalmazznak ilyen jellegű benedikciókat. Az általunk közölt szertartásleírás a hivatalos kalocsai rituáléban maradt fenn és – címe szerint – kimondottan a csaták előtti katonaáldás rítusát foglalja magába (a). A szertartás párhuzama többek között Gelasio di Cilia hatalmas benedikciós gyűjteményében fedezhető fel.³⁷³

a) Háborúba, csatába induló katonák

Benedictio militum ad bellum, seu praelium euntium
COL 1798, 359–361.

Antiph. Domine, Domine virtus salutis meae; obumbrasti super caput meum in die belli.

Psalm. 143. Benedictus dominus Deus meus etc. ut ad Vesp. Sabb.
Pater noster etc.

Vers. Et ne nos inducas in tentationem. Resp. Sed libera nos a malo.

Vers. Salvos fac servos tuos. Resp. Deus meus seperantes in te.

Vers. Esto eis Domine turris fortitudinis. Resp. A facie inimici.

Vers. Nihil proficiat inimicus in eis. Resp. Et filius iniquitatis non apponat nocere eis.

Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat.

Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, qui cuncta solus ordinas, et recte disponis, quique ad coercendam malitiam reproborum, et tuendam justitiam usum gladii in terris hominibus salubri dispositione permisisti, et militarem ordinem ad populi protectionem institui voluisti; Deus, qui per Joannem militi-

³⁷² Franz 1909, II. 289–307.

³⁷³ LT 1709, 289–291.

bus ad se in desertum venientibus, ut neminem concuterent, sed propriis contenti essent stipendiis, dici fecisti; clementiam tuam supplices exoramus, ut sicut David puero tuo Goliath superandi largitus es facultatem, et Machabaeum de feritate gentium, nomen tuum non invocantium, triumphare fecisti: ita et his famulis tuis, qui pro justitia et veritate ad bella procedunt, pietate caelesti vires et audaciam ad fidei et justitiae defensionem tribuas, et praestes eis fidei, spei et charitatis augmentum. Da eis Domine, tui timorem pariter et amorem, humilitatem, perseverantiam, obedientiam, et patientiam bonam, ut neminem injuste laedant, sed omnia justa et recta defendant, te timeant et recte colant, perfidorum consortia vitent, suam in proximum charitatem extendant, praepositis suis in omnibus recte obediant, et suum in cunctis juste officium exequantur. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Oremus

Omnipotens sempiternae Deus, super hos famulos tuos, qui pro gloria tua et propugnatione justitiae ad bella procedunt, gratiam tuae benedictionis infunde, et eos dexterarum tuarum virtute fretos fac contra cuncta adversantia caelestibus armari praesidiis, quo nullis in hoc saeculo tempestatibus bellorum turbentur, sed te auxiliante hostibus suis fortiores evadant. Per dominum nostrum etc.

6. Betegek, betegségek

Az egyházi benedikciós gyakorlat egyik legalapvetőbb funkcióját jelenti a betegek megáldása. Erre vonatkozóan a középkori Európából szabályos arzenállal rendelkezünk.³⁷⁴ A kora újkori áldás-/átokgyakorlat átalakulásával az ilyen jellegű, gyógyító célzatú eljárások (a megszállottságot orvosló nagy ördögűzés kivételével) jobbára a „félhivatalos” praxist tükröző forrásokban érhetők tetten.³⁷⁵

Az alábbiakban az *Arca Domini* általános betegáldását (a) követően olyan szertartásokból és imádságokból adunk válogatást, amelyek egy-egy konkrét betegségtípushoz kapcsolódnak. Az említett ferences gyűjtemény – még az imádságok és nem a benedikciók között – tartalmaz több olyan orációt, amelyek az adott betegségek kapcsán meghatározott szentek közbenjárását kérik. Így kórság és húgykő ellen Szent Liboriushoz (b), fogfájás ellen Szent Apollóniához imádkoztak (c). Hortai Szent Szalvátor imáját – láz ellen – papírra írták és a betegek nyakába akasztották (d).

Fentebb már megemlékeztünk a 17. század végi pannonhalmi kéziratoshoz tartóskönyv medicinális vonatkozásairól. Nem véletlen, hogy példánk zöme ebből a forrásból származik. A gyertyák megáldása kapcsán már előkerült a nők szülési fájdalmainak enyhítése, és közöltük azt az eljárást, amely az asszonyok szülési fájdalmai ellen egy speciális gyertya [III. 14. f.] benedikcióját írta elő. Az ordó záró rubrikája ugyanezre a célra a szertartáskönyv egy másik ordójában leírt füstölőt is ajánlja. Ugyanitt egy, az asszonyok vérfolyására használatos gyógyító italt is leír, amelyet Szent János (füvének) magjáról³⁷⁶ vagy Szent Benedek keresztjéről³⁷⁷ kellett meginni friss forrásvíz formájában. Hasonlóképpen hasznos lehetett a szentelt zsálya és ruta is, amit – szigorúan kis adagban³⁷⁸ – forralt borban vagy levesben vettek magukhoz.

A „fráz” elleni áldás a gyermekeket támadó betegségek közül a görcsös, epilepsziás rángásokkal járó *phrenesis*³⁷⁹ ellen igyekezett transzcendens segítséget

³⁷⁴ Összefoglalóan: Franz 1909, II. 399–513.

³⁷⁵ A mainzi egyházmegye vonatkozásában erre is utal: Reifenberg 1971–1972, II. 383–388.

³⁷⁶ Vélhetően itt a *hypericon* nevű fűről (S. Johanneskraut) van szó, amelynek vérfolyást megállító hatása több 16–17. századi forrásban megjelenik: Melius 1979, 277–278; MBM 1989, 19. Az azonosításhoz vö. a Melius *Herbárium*ához kötött 17. század eleji receptek utasítását: „Collige gemmas florum de hipericon, sive fuga demonum...” MBM 1989, 25.

³⁷⁷ A keresztől ivás (különösen lázat) gyógyító eljárásáról számos középkori adatot közöl: Franz 1909, II. 468–484.

³⁷⁸ Az erre vonatkozó kitétel vélhetően a ruta meddőséget okozó hatásával magyarázható: Melius 1979, 275.

³⁷⁹ A betegségről röviden lásd Magyary-Kossa 1929–1940, III. 26, 153.

nyújtani (e). A ponty szemöldökét és a rák szemét³⁸⁰ szárították ki, majd törték össze porrá, és ennek keverékét áldották meg. Ebből egy késhegynyt egy kanál meleg tejbe keverve adtak be a beteg gyerekeknek elalvás előtt. A rángó, remegő gyerekek megfűstöléséhez továbbá megáldott füveket, zsályát, rutát ajánlottak szentelt tömjénnel és viasszal együtt. Utóbbi eljárás, valamint az orációban elhangzó egyértelmű utalás („ab omnibus spiritibus immundis ac illusionibus eorum”) megerősíti, hogy a kórsághoz (morbus caducus) hasonlóan ebben az esetben is démoni hatalmakat feltételeztek a betegség mögött. Ennek oka egyértelműen a kór epilepsziás tüneteivel magyarázható. A beteg gyermekek megáldására akad ugyan példa,³⁸¹ de kifejezetten ilyen liturgikus műveletre nem ismerünk párhuzamokat.

A láz elleni benedekció (f) tulajdonképpen tárgya a szárított mandulából³⁸² és barackmagból összetört por, amelyre a pap Isten áldását kérte, hogy aki abból a porból fogyaszt, szabaduljon meg a „harmadnapi, negyednapi, mindennapi és folyamatos” láztól. A papnak el kellett magyaráznia a betegnek, hogy – kezével nem érintve – háromszor egy késhegynyi port tegyen egy pohárba, borral vagy vízzel keverje össze, majd ha támad a láz, betakarózva és melegbe helyezve magát vegyen be belőle úgy, hogy egyúttal a láz elleni cédulát is a nyakára teszi. Hideglelés elleni ráolvasást sokat, ilyen célú benedekciót egy kicsit kevesebbet ismerünk.³⁸³ A szöveg és az eljárás konkrét párhuzamára egyelőre még nem bukkantunk.

³⁸⁰ A rák szemét általában „kő ellen” használták fel a korabeli orvosló könyvekben. Egy 17. század eleji recept kifejezetten abban az esetben ajánlja porát, ha „az mely giermeket keo bant”: MBM 1989, 199, 257.

³⁸¹ A beteg gyermekek megáldásnak rítusa hivatalos szinten a 19. század végén jelent meg. Így például a mainzi és a bécsi rítusban: Reifenberg 1971–1972, II. 384–385; VIEN 1889, II. 38–42.

³⁸² Korabeli gyógyászati felhasználására lásd Melius 1979, 142–143.

³⁸³ AD 1774, 162. „Benedictio S. Salvatoris ab horta Franciscani contra febres” címmel közöl hideglelés elleni benedekciót ettől eltérő (ám a „harmadnapi, negyednapi és folyamatos” lázat megemlítő) szöveggel. A 16. századi ferences Hortai Szent Szalvátor imáját („Potentia Dei Patris + Sapientia Dei Filii + Virtus Spiritus + Sancti liberet te ab omni febre tertiana, quartana et continua, B. Salvatore orante pro te famulo suo, vel famula sua. + Dominus te N. benedicat, + ab infirmitate et ab omni malo te semper defendat, Amen.”) rendszerint cédulára írták és a betegek nyakába akasztották. 17–18. századi népszerűségét jelzi, hogy szerepel Sannig gyűjteményében is: FRA 1685, 290–291, sőt egy 1665 körül íródott „orvosságos könyvecskébe” is bekerült: MBM 1989, 266. Hasonló célú benedekciókra lásd még LT 1709, 220–227. „Remedium contra febres ex S. Ambrosio”. Általában a kérdéshez vö. Franz 1909, II. 467–484. A ráolvasások és benedekciók határán álló 16–17. századi szövegekre lásd Magyar-Kossa 1929–1940, III. 289; Pócs 1985–1986, II. 424; Sávai 1997, 215–218.

Az eskóros (nehézkóros, nyavalyatörős, epilepsziás) betegek gyógyítására³⁸⁴ szintén port áldottak meg (g). Teknősbéka máját³⁸⁵ és kagylót³⁸⁶ kellett kiszárítani, összetörni, majd a megáldás után a porból friss vízbe kellett három adagot tenni egy kis szentelt rutával egyetemben. Ezt a keveréket itatták a beteggel mindaddig, amíg jobban nem lett. Párhuzama magának az eljárásnak eddig nem ismert. A rítus egyik különlegessége, hogy a benedikciók mellett itt a szertartás tárgyának exorcizálása is szerepel, amely szöveg egyértelműen utal arra, hogy e betegséget ördögi beavatkozás (rontás) eredményének tekintették.³⁸⁷ A Szent Liboriusról szóló két imádság szövege az egyik fontos magyarországi ferences benedikciós gyűjteményben is helyet kapott, ahol ezeket csupán orációként (és nem benedikcióként) ajánlják a kórság és a húgykőbántalmak ellen (vö. b).³⁸⁸

A pap a húgykő elleni áldás esetében is port áldott meg (h). Az ilyen bántalmakra eszerint a szedermag³⁸⁹ és az örvénygyökér (*enula campana*)³⁹⁰ megszártott, megtört, majd egyházi szertartás keretében megáldott keveréke használt. A porból háromszor egy késhegnyit kellett petrezselyemről lecsöpögtetett vízhez keverni, majd reggel és délben bevenni. „Használ”- tette hozzá immár egészen receptszerű megfogalmazásban a liturgikus kézirat szerzője. Párhuzama eddig nem ismert.

a) Általában a betegek megáldása

Benedictio super infirmum
AD 1774, 163–166.

Intrando domum dicat:

³⁸⁴ A betegség történetére és gyógyító eljárásaira lásd Magyary-Kossa 1929–1940, III. 26–27.

³⁸⁵ A különleges „gyógyszer” efféle esetekben történt alkalmazásáról több korabeli hazai adatunk van: „Contra caducum morbum... Az tekenős békának az májáját vegyed, aszald meg, terd meg, feje borbá add meginnya az kórságos embernek.” (16. század közepe) Magyary-Kossa 1929–1940, III. 281; „Az tekenős bekanak mayat ueöd ki, es teörd megh, ad megh innia, mikor rea esik.” (17. század eleje) MBM 1989, 87, 104.

³⁸⁶ A „tekenőscsiga” (hideglelés elleni) gyógyászati felhasználására lásd MBM 1989, 64–65. Egy 17. század eleji orvosi könyv vízicsigát ajánl kórság ellen: MBM 1989, 199.

³⁸⁷ A tárgyak exorcizálásáról kiváló liturgiátörténeti monográfia készült hatalmas apparátussal, amely elsősorban középkori forrásokon alapul: Bartsch 1967.

³⁸⁸ AD 1774, 106–107.

³⁸⁹ 16. századi gyógyászati felhasználására lásd Melius 1979, 126–127.

³⁹⁰ Melius is említi, hogy az örvénygyökér „mustba vetve” „követ, fővént ront”: Melius 1979, 284–286.

Pax huic domui, et omnibus habitantibus in ea.

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Introeat quaesumus Domine Jesu Christe domum hanc sub nostrae humilitatis ingressu aeterna felicitas, divina prosperitas, serena laetitia, charitas fructuosa, sanitas sempiterna, effugiat ex hoc loco accessus daemonum, adsint angeli pacis, domumque hanc deferat effugata discordia; magnifica Domine super nos nomen sanctum tuum, bene+dic conversationi nostrae, sanctifica humilitatis ingressum, qui sanctus et pius es, et permanens cum Patre, et Spiritu Sancto, in saecula saeculorum, Amen.

Postea dicitur psalmus [129]: De profundis clamavi etc.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.
+ Sequentia sancti evangelii secundum Lucam.
R. Gloria tibi Domine.

In illo tempore: surgens Jesus de Synagoga, introivit in domum Simonis [...]

R. Laus tibi Christe.

Quo dicto subditur.

Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster etc.

V. Et ne nos inducas in tentationem.

R. Sed libera nos a malo.

V. Miserere hujus Domine, quoniam infirmus (vel infirma) est.

R. Sana eum (vel eam) Domine, quoniam conturbata sunt ossa ejus.

V. Salvum fac servum tuum, (vel ancillam tuam) Domine.

R. Deus meus sperantem in te.

V. Ego dixi Domine miserere ejus,

R. Sana animam ejus, quia peccavit tibi.

V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat.

V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Respice Domine famulum tuum, (vel famulam tuam), fratrem (vel sororem) nostram, in infirmitate sui corporis laborantem; et animam refove, quam creasti, ut castigationibus emendata, continuo se sentiat tua medicina salvatam. Per Christum etc. R. Amen.

Postea imponat manum super caput infirmi, dicens:

Super aegros manus imponent, et bene habebunt, + Jesus Mariae filius, mundi salus et dominus, meritis B. Mariae Virginis, B. Francisci confessoris sui, et omnium sanctorum sit tibi clemens et propitius, Amen.

Dominus Jesus Christus apud te + sit, ut te defendat, intra te + sit, ut te conservet, ante te + sit, ut te ducat; post te + sit, ut te custodiat, super te + sit, ut te benedicat, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in saecula saeculorum, Amen.

Benedictio Dei omnipotentis Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti descendat super te, et maneat semper, Amen.

Si autem plures infirmi essent, ponatur in plurali, et aspergantur aqua benedicta.

b) Ima kórság és húgykő ellen Szent Liboriushoz

[Oratio] ad S. Liborium contra morbum caducum, et morbum calculi, quotidie devote recitanda; cujus festum cadit in 23. Julii.

AD 1774, 106–107.

De Genomano Libori sancte, patrone magne invocamus te, tu qui Deo gratus extitisti, eamque gratiam meruisti, ut adjuves, quos morbus caducus et calculi excruciat, quaesumus famuli Deum pro nobis pius exora, ne ob scelera nostra, hac hora nos puniat simili calculo et morbo caduco, sed clemens nos liberet hoc saeculo; nobis quoque chorus angelorum succurrat in valle lachrymarum, ut nos post hanc vitae miseriam ducat omnes in caeli patriam, Amen.

V. Ora pro nobis Sancte Libori.

R. Ut praeservemur a morbo caduco et calculi.

Oremus

Deus, qui sanctum miraculis clarum episcopum Liborium, profligatorem morbi caduci et calculi, singulari gratia et privilegio donasti, quaesumus, ut per ejus

merita et intercessionem a morbo caduco et calculi, atque ab omni malo liberemur, ejusque gloriae in coelis participes esse mereamur. Per Christum dominum nostrum, Amen.

c) Ima fogfájás ellen Szent Apollóniához

[Oratio] ad sanctam Apolloniam virginem et martyrem, contra dolorem dentium AD 1774, 107.

Virgo Dei egregia,
    Pro nobis Apollonia
Funde preces ad dominum,
    Ut tollat omne noxium:
Ne pro reatu criminum,
    Morbo vexemur dentium;
Sed sanitate corporis,
    Gratulemur et capitis.

V. In omni tribulatione et angustia nostra
R. Succurre nobis Beata Virgo Apollonia

Oremus

Deus, pro cujus sanctissimi nominis honore Beata Apollonia, virgo et martyr gloriosa, amaram et horribilem dentium excussionem sustinuit: praesta quaesumus, ut qui ejus memoriam pia devotione frequentant, a tetro dolore dentium immunes custodiat, et post hujus vitae aerumnas ad beatae patriae gaudia perducas. Per dominum nostrum, Amen.

d) Szent Szalvátor imája hideglelés ellen

Benedictio S. Salvatoris ab Horta Franciscani contra febres AD 1774, 162–163.

Potentia Dei Patris + Sapientia Dei Filii + Virtus Spiritus + Sancti liberet te ab omni febre tertiana, quartana et continua, B. Salvatore orante pro te famulo suo, vel famula sua. +

Dominus te N. benedicat, + ab infirmitate et ab omni malo te semper defendat, Amen.

Nota: si haec benedictio schedae inscribatur, antequam collo appendatur, charta benedicatur et conjuratur sequenti modo:

V. Adjutorium nostrum in nomine domini. R. Qui fecit coelum et terram. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Conjuro te, et bene+dico te charta per verba illa tituli triumphalis salvatoris domini nostri Jesu Christi, et per omnia illa verba, quae dicuntur de creatore omnium creaturarum, qui potest tribuere et facere, quod tantam obtineas virtutem, ut omnia, quae supra te scribentur, ad effectum salutis aeternae perducere valeas, ut omnis fallacia et virtus diaboli exeat de te, et intret omnis virtus praedicta sine mora. In nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti, Amen.

Aspergatur etc.

e) Gyermekék frá(s)za ellen

Contra frenesim infantium
SAB 1697, ff. 43r–43v.

Supercilia carptionum vel oculos cancrorum colligat, bene exsiccet, et conterat in pulveres, benedicat hoc modo.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram
V. Dominus vobiscum
R. Et cum spiritu tuo

Descendat quaesumus domine sancte pater omnipotens aeternae Deus in hos pulveres virtus Spiritus Sancti, et per hoc signum + crucis fugiant omnes doemones, sive phantasmata vel quodcunque opus diabolicum ab omnibus famulis tuis, quicunque gustaverint vel biberint ex his pulveribus, omnis omnino virtus diaboli extingvatur et annihiletur in eis ad honorem excelsae majestatis tuae, et omnis creatura facta ad imaginem et similitudinem tuam per horum pulverum medicamen ab omnibus spiritibus immundis ac illusionibus eorum sanetur et salvetur. In nomine domini nostri Jesu Christi, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat per omnia saecula saeculorum. Amen.

Deinde aspergat aqua benedicta, ex post infantis parentes instruat, quomodo utendum fore his pulveribus.

Accipiat lac calidum in cochliari, in cuspidē cultri modice injiciat, bene comisceat quando laborat frenesi, et det ad bibendum, sic permittat infantem dormire.

Quando infantes tremunt, pro suffitu ipsis adhibeantur herbae benedictae, salvia, ruta, cum cera et thure benedicto.

f) Hideglelés ellen

Contra febres

SAB 1697, f. 41v.

Amygdala et nucleos persicorum bene siccos conterat in pulveres.

Deinde benedicat hoc modo.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Benedic Domine creaturam istam pulverum, ut sit remedium salutare generi humano, et praesta per invocationem sancti tui nominis, ut quicumque ex his pulveribus sumpserint vel gustaverint, liberentur a febribus tertianis, quartanis, quotidianis et continuis. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Aspergat aqua benedicta.

Deinde dicat infirmo, ut in cuspidē cultri (neque enim manu tangat) ter injiciat in poculum, bene comisceat in vino vel in aqua, quandoque febres invadunt, tunc summat bene se cooperiendo et se calide servando, schedulam febricitantem etiam collo alligando.

g) Kórság (epilepszia) ellen

Contra morbum caducum

SAB 1697, ff. 41v–42v.

Jecur testudinum et conchas inferiores bene exsiccet et conterat in pulveres, benedicat hoc modo.

Exorcismus

Exorcizo te creatura pulverum in nomine Pa+tris, et Fi +lii et Spiritus +Sancti, ut per hanc invocationem individuae trinitatis, ac unius virtute deitatis, omnis nequissima virtus adversarii, omnis inveterata malitia deaboli, omnis violenta incursio, omne confusum et coecum phantasma eradiceatur, fugetur et discedat ab his pulveribus, et omnes, qui ex eis biberint vel sumpserint, fiat sanitas super eos ab omni maleficio diabolico, ut non possit latere ulla malignorum spirituum nequitia. Per eundem dominum nostrum Jesum Christum, qui cum Deo Patre, et Filio et Spiritu Sancto vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

De cenomano Libori sancte patrone magne invocamus te, tu qui Deo gratus extitisti, eamque gratiam meruisti, ut adjuves, quos morbus caducus excruciat, quaesumus nos famuli, Deum pro nobis pius exora, ut hos pulveres bene+dicere et sancti+ficare dignetur, et ne ob scelera nostra in vita nos puniat morbo caduco, sed clemens liberet hoc saeculo; nobis quoque chorus angelorum succurrat in valle lachrymarum, ut post hanc vitae miseriam ducat nos omnes in coeli patriam. Amen.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Deus, qui sanctum miraculis clarum episcopum Liborium, profligatorem morbi caduci singulari gratia et privilegio donasti: quaesumus, ut per ejus merita et intercessionem hos pulveres bene+dicas et sancti+fices contra morbum et ab omni liberemur, ejusque gloriae in coelis participes esse mereamur. Per Christum dominum nostrum. Amen.

Deinde aspergat aqua benedicta, post hoc ad poculum fundat recentam aquam, ter ponat in illam aquam ex pulveribus et ex benedicta ruta, bene commisceat, bibat infirmum et hoc frequentius usque dum vigorem sentiat corporis.

h) Húgy(hólyag)kő fájdalmak ellen

Contra dolores calculi
SAB 1697, ff. 42v–43r.

Accipe ex rubo granorum semina, enulae campanae radicem bene exsices et conteras in pulveres, benedicas hoc modo.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Descendat quaesumus domine sancte pater omnipotens aeterne Deus, per amorem unigeniti filii tui, virtus Spiritus Sancti, quae ita istos pulveres bene+dicat, inflammet et exorcizet, ut quicumque ex eis biberint vel gustaverint in nomine tuo et filii tui dilectissimi et Spiritus Sancti, ab omnibus infirmitatibus morbis calculi et epidimiae sanentur et salvent. Da domine sancte pater omnipotens aeterne Deus, ut quod rogamus et exoramus, obtineamus in nomine tuo et dilecti filii tui et Spiritus Sancti. Amen.

Oremus

Veni Sancte Spiritus, et clementi bonitate bene+dic, sancti+fica hos pulveres contra morbum calculi et epidimiae, ut omnes, qui sumpserint vel gustaverint, ab omni morbo curentur et salventur, in nomine domini nostri Jesu Christi, qui cum Patre et Spiritu Sancto eodem vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

Deinde aspergat aqua benedicta, post hoc in distillata aqua petrosolii bene conmiscens, ter injiciat cuspidem cultri ex illis pulveribus, mane et vesperi summat, proficit.

7. Megrontottak

Mind a betegségektől, mind pedig a nagy exorcizmus szertartásától nehéz elválasztani azt a két szertartást, amelyek a pannonhalmi kéziratos szertartáskönyvben maradtak fenn. Az első inkább általános rontás elleni, a második pedig a házassélettal kapcsolatos *maleficium* elleni rítusszöveget takar.

A „minden csinálmány, rontás, varázslás, kötés és ördögi gaztett kihajtására” való ördögűzési szertartás egyértelműen rontáselhárításra irányul. Számos erőteljes exorcizmust, *conjuratiót* foglal magába. A szöveg egy az egyben visszavezethető Mengi *Fustis daemonum* című kézikönyvének VI. exorcizmusára. Ennek nyomán több európai manuálban helyet kapott.³⁹¹ A szertartás záró utasítása a „Breve Apostolicum” (Breverl) használatát javasolja, amit szentelt tömjénnel és mirhával együtt akasztottak a beteg nyakába. Ezenkívül szentelt gyógynövényeket is adtak neki fürdő készítéséhez, valamint szenteltvizet, olajat (ivásra és megkenésre), kenyeret és bort.

Hasonlóan hangzatos a másik ugyanitt szereplő szertartásrend: „csodálatos hatású ördögűzés azoknak, akik a házasságukban démonok, rontók vagy ördögi mesterség által megakadályoztatnak vagy megrontatnak”. A házassági rontás ellen irányuló nagyszabású ördögűzési szertartás előképe szintén a *Fustis daemonum* című kézikönyv, közelebről annak VII. exorcizmusa.³⁹²

³⁹¹ FuD 1697, 193–204. „Exorcismus VI. potentissimus...” (megegyező címmel és szöveggel, a végén eltérő utasítással); MB 1685, 357–381. „Exorcismus III. ex Fuste Daemonum R. P. F. Hieronymi Mengi. Mirabilis efficaciae ad expellendas omnes facturas, maleficia, praestigia, signaturas, et opus nefarium diaboli de oppressis corporibus humanis” (megegyező szöveggel); LS 1523, 344’–362 (többféle exorcizmusordó); LT 1709, 177–180. „Benedictio et exorcismus maleficia patientium aut a daemonio vexatorum”; FRA 1685, 373–377. „Formula exorcizandi maleficiatos quoscunque” (részben egyező szöveg); Nucleus 1706, 205–212 (lásd FRA 1685). Vö. még a hivatalos lengyel szertartáskönyv ordóit: POL 1743, 103–107; POL 1884, 617–621. „Preces contra maleficia et incantationes”.

³⁹² FuD 1697, 205–216. „Exorcismus VII. mirabilis...” (a rubrikák kivételével megegyező szövegekkel és címmel); FRA 1685, 250–261. „Benedictio et exorcismus pro conjugibus, qui maleficio impediuntur ab usu matrimonii” (átfedésekkel); LS 1523, 39’–40. „Oratio pro ompeditis in matrimonio a demone vel maleficiis” (rövidebb); LT 1709, 171–177 (magyarázattal is); SAL 1575, 495–498 (salzburgi rítus eltérő szöveggel). A témáról lásd Franz 1909, II. 178–180, 183–185.

a) Ördögűzés minden csinálmány, rontás, varázslás, kötés és ördögi gazzett kihajtására

Exorcismus potentissimus mirabilisque efficaciae ad expellendas omnes facturas, maleficia, praestigia, ligaturas, et opus nefarium diaboli ab hominibus
SAB 1697, ff. 44r–51r.

Sacerdos indutus superpellicio et stola ante altare prius perquirat omnia instrumenta maleficialia omni diligentia, quae inventa si fuerint igne benedicto comburat, posita manu super caput maleficiati et illum signo crucis muniens voce intelligibili maxima cum devotione dicat.

In nomine Patris+ et Filii+ et Spiritus Sancti + Amen.

Extingvatur in te N. omnis virtus diaboli per impositionem manuum mearum, imo per invocationem omnium sanctorum archangelorum, angelorum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum atque virginum et omnium simul sanctorum. Amen.

Deinde invocandum divinum auxilium dicat

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini

R. Qui fecit coelum et terram

V. Domine exaudi orationem meam

R. Et clamor meus ad te veniat

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine Deus omnipotens, qui es Deus magnus, potentissimus, fortissimus, et admirabilis, qui lucem habitas inaccessibilem, qui universa, quae ex nihilo condidisti, mirabiliter regis et gubernas. Deus, cui proprium est misereri semper et parcere, te suppliciter deprecamus ac petimus, ut misericordiam tuam piissimam super hanc creaturam tuam N. ostendere digneris, et libera eam ab omnibus maleficiis et incantationibus sibi arte diabolica factis, cujuscunque virtutis et potentiae existant. Domine Jesu Christe, qui es verbum, sapientia et unicus filius altissimi Patris, per pietatem et misericordiam illam, qua in hunc mundum venisti, ut dissolveres opera diaboli, te humiliter exoramus, ut dissolvere et ad nihilum redigere digneris omnia vincula incantationes, fascinationes, praestigia, ligatu-

ras, signaturas et facturas, arte diabolica factas huic famulo tuo (vel lae tuae) N., cujuscunque conditionis virtutis et potentiae existant ita, ut confringantur, et statim deficiant, sicut deficit fumus, et sicut fluit cera a facie ignis, et amoveantur a quocunque loco, per virtutem sanctissimi nominis tui. Custodi quaesumus Domine hunc famulum tuum (vel lam tuam) N. ab omni vinculo diabolico, nec non et malignis spiritibus, et sicut liberasti Adam et genus humanum de faucibus inferni et de aeterna damnatione, ita tua pietate et misericordia illum (illam) liberare digneris a maleficiorum ligaminibus. Et tu Deus Pater omnipotens pone manum tuam dexteram plenam larga benedictione super illum (illam) et reple aeternis benedictionibus. Et sicut tu es Deus omnipotens, cujus voluntati nemo potest resistere, ita Domine non permittas aliquem contradicere suis maleficiis huic famulo (vel famulae) N., a quo hodie et semper omnes insidiae, omnes virtutes diaboli et ministrorum ejus elongentur, et ab eo (vel ea) expellantur. Et sicut dignatus es solvere vincula beati Petri apostoli per manus sancti angeli tui, ita tua misericordia dissolvere digneris omnes facturas et maleficia facta, vel quae fieri huic famulo tuo (vel lae tuae) N., ita, ut potestatem non habeant super eum (vel eam). Resolve ergo Domine Deus omnes incantationes, facturas et omnia maleficia Satanae et ministrorum ejus, quae per invocationes et virtutes diaboli facta fuerunt, aut fient huic creaturae tuae N. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Hic exorcista aspergat aegrotum aqua benedicta, postea incipiat demones et maleficia adjurare hoc modo.

Adjuratio

Conjuro vos + demones infernales, spiritus maligni, qui fertis malum contra hanc creaturam Dei N., et qui fabricastis vel conservastis maleficium contra ipsum fabricatum et factum per Deum Patrem omnipotentem + Filiumque ejus unicum Dominum nostrum + Jesum Christum et per Spiritum + Spiritum Sanctum paraclytum, ab utroque procedentem et vobis praecipio, quae noxa et nociva estis huic famulo (vel lae) Dei N., ubicunque sitis vel scitis maleficia vel veneficia, seu praestigia, aut incantationes, fascinationes, signaturae, facturae, ligaturae, et omne opus nefarium diaboli, et ministrorum ejus, sive jam facta sive quae fient, agnita vel incognita, per Deum + vivum, per Deum + verum, per Deum + sanctum, et per sacratissimum, tremendum, honorandum et glorificandum nomen Dei Adonay, ut non noceatis huic famulo (vel lae) Dei, neque illi appropinquetis, nec ad omnia, quae ad illum (vel illam) pertinent, sed recedite ab eo (vel ea) et ab omnibus rebus ejus et destruamini a potentissima manu Dei, ut ad nihilum statim deveniatis et deficiatis ab eo (vel ab ea) N., sicut deficit fumus et sicut fluit cera a

facie ignis, ut remoto omni impedimento Satanae et ministrorum ejus, omni mora postposita, realiter et effectualiter, sine fraude, dolo et fallacia, vos doemones destruatis omnia maleficia incantationes, fascinationes, ligaturas, signaturas, facturas et omne opus nefarium diaboli, arte diabolica factum, et per nomen Dei vivi, et per virtutem ejus, qui est Alpha et Omega, principium et finis carens principio et fine, qui ambulat super pennas ventorum, qui omnia ex nihilo sua omnipotenti virtute creavit, a quo omnes sancti et electi Dei beatificantur in majestate divinae essentiae ejus, ante cujus faciem ignis praecedet, et inflammabit vos inimicos suos. Conjuro vos + doemones rebelles Dei omnipotentis, et abominabiles spiritus, inimici triumphatoris Jesu Christi Nazareni, spiritus nefandissimi et praedones infernales, spiritus invidi, et spiritus damnati et reprobati, inimici humani generis, qui non cessatis hanc creaturam Dei N. laedere, et vestris maleficiis vexare, per potentiam illius, qui vos in tanta dignitate creavit, qui vobis inexcogitabilem felicitatem paravit: qui vos superbientes mox cum complicibus vestris eliminavit; qui vos a consortio bonorum spiritualium ad sedes tartareas damnando exterminavit, qui vos ibi igne et sulphure cruciandos ligavit, qui de intemerata Virgine Maria, sumpta carne passibili, pedibus mare ambulavit, qui Petro sub aquas labenti, dexteram porrexit, qui coeco nato oculos aperuit, qui Lazarum de monumento suscitavit, qui Mariam Magdalenam a malignis spiritibus et omnibus peccatis, tum potenter, tum misericorditer absolvit et liberavit, qui suis discipulis per orbis spatia diffusis, te dejecit et figavit, qui in die novissimo te cum complicibus in lacum ignis et sulphuris, in tenebras perpetuas relegavit, per ipsum, inquam vos conjuro, ac potentissime vobis praecipio, per virtutem omnium conjurationum, alligationum et vinculorum, quibus in nomine domini nostri Jesu Christi conjurari, constringi, ligari, fugari, cruciari, torqueri, et coarctari, vel ad poenas aliquas damnari potestis, ut protinus destruatis et ad nihilum redigatis omnia maleficia, incantationes, fascinationes, facturas, ligaturas, signaturas et omnia opera diaboli et ministrorum ejus.

Conjuro + vos doemones, qui fabricastis et conservastis, assistitis praedictis maleficiis et incantationibus huic creaturae Dei N. factis, sive illae sint fabricatae in igne, aqua, aere vel terra, sive ex aliqua imagine fabricata ex quacunque materia sint, sive maleficium sit factum in auro, argento, aere, plumbo, vel ligno, sive aliquo filato ex lana, lino vel bombice, vel ex plumis animalium contextum, sive illud sit factum ex ossibus hominis mortui vel animalium quadrupedum, volatilium, piscium, serpentium, vel ex sementibus et fructibus terrae et arborum, vel ramis, sive illud sit fabricatum ex carta virginea vel papirea, vel in ligno aut in aliquibus herbis, vel lapidibus, aut in piscinis, maris, fluminum vel paludum, sive illud sit in aliquo Christianorum, seu hebraeorum, vel paganorum, seu aliorum infidelium, aut sit in agro vel vinea, sive in montibus, vallibus, vel in fontibus vel extra, et in quacunque parte mundi, sive in oriente, occidente, meridie,

vel septemtrione, aut sit in vestibus, cincturis, et omnibus indumentis hujus famuli (vel lae) Dei N., aut sit in domo, camera et lecto ejus, aut supralectum, vel sub lecto, sive sit in parietibus, angulis, vel officinis, aut in rebus domus ejus, aut in arbore, fovea vel puteo, sive sit in profundo, sive in abysso, vel in sylva, seu in antris, vel speluncis solitariis, et si est in deserto loco, vel in flumine aliquo, sive sit in aquis marium, fontium, fluminum et paludum, vel in quacunque statua aurea, argentea, aerea, plumbea, cerea vel lignea, aut lutea, vel ex quacunque alia materia fabricata, sive tale maleficium sit factum in annulo, sive sit in juncturis membrorum hujus famuli (vel lae) Dei, sive sit illi datum in cibo vel potu a quocunque malefico vel malefica, sive sit positum in fundamentum domus ejus, vel sub limine ostii, aut in ingressu domus ejus et in quibuscunque locis, in quibus ipse (vel ipsa) habitat et quiescit, sive sit positum in puteo, fovea et sterquilinio, aut via, vel semita, in horto vel conducto, aut sit in igne, aere, aqua et terra, vel vento, aut in quocunque loco nobis noto vel ignoto, per nomen, manum Dei Adonay, et per virtutem ejus vobis praecipio, ut non habeatis potestatem conservandi illud, sed virtutem passionis Domini nostri Jesu Christi illa ad redigatis, ac si facta non fuissent, et per illum, qui orbem contremere facit, vobis impero et mando, ut non habeatis auctoritatem, potestatem et virtutem nocendi huic creaturae Dei N.: in die, neque in nocte, orando, nec vigilando, neque dormiendo, nec stando, neque ambulando, vel sedendo, comedendo, aut bibendo, vel aliquid aliud faciendo, neque in ulla hora diei, vel noctis, vel habeatis potestatem ingrediendi domum ejus vestris maleficiis, aut ibi stando vel morando in ejus domo, camera, lecto et habitatione ejus, neque in ulla figura apparere ei possitis, illi terrorem incutiendo, sed liberam et sanam, et sine ulla laesione animae et corporis illam relinquatis, destructis omnibus maleficiis, incantationibus et facturis, illi arte diabolica factis, sicut Deus liberavit tres pueros de camino ignis ardentis, quos flamma non tetigit, et sicut Deus resolvit vincula et ligamina eorum, ita dissolvantur omnia vincula, ligamina et incantationes, omniaque malafactorum, et opus nefarium diaboli et ministrorum ejus ab hac imagine Christi et ab illa (vel illo) removeantur per sanguinem Domini nostri Jesu Christi, qui propter nostram salutem effusus est, et solutum fuit vinculum lingvae Zachariae profetae, ita dissoluto hunc famulum (vel hanc lam) Dei ab omni fascino et maleficio sibi arte diabolica facto, et ab omni factura et vinculo diabolico, per potentiam et virtutem illam, qua Deus divisit mare rubrum, per quod populus Israeliticus suis pedibus transivit, et per virtutem illam, qua Christus Lazarum a monumento suscitavit, et langvidum sanavit atque coecum natum illuminavit, et per potentiam illam, qua ipse portas inferni destruxit, et sua omnipotenti virtute januam coeli aperuit.

Hic exorcista aspergat infirmum aqua benedicta in modum crucis, deinde dicat:

Oremus

Domine Deus omnipotens, rex aeternorum et moderator omnium saeculorum, incorruptibilis, invisibilis et immensae majestatis, magnus et incompresibilis rector, potens et immortalis Adonay magne et mirabilis Deus deorum, omniumque creator, qui sedes super cherubim et seraphim, Deus, et pater domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum, et totius consolationis, te suppliciter deprecamur, ut tua potenti virtute, per passionem ejusdem filii tui dissolvere digneris omnia maleficia, ligamina, incantationes diaboli et ministrorum ejus huic famulo tuo (ve lae tuae) N. arte diabolica, sicut destruxisti magica figmenta magorum Aegyptiorum, et non permittas illi amplius nocere, sed libera eum (vel eam) ab omnibus maleficiis, incantationibus, fascinationibus, ligaturis, signaturis, et facturis, ac malis umbris, et dissolve omnia praestigia, et omne opus nefarium Sata-nae illi factum, aperi domine Deus meus januam misericordiae tuae et libera eum (vel eam) per intercessionem Beatae Mariae matris domini nostri Jesu Christi, et per omnes sanctos angelos, archangelos et thronos, dominationes, principatus et potestates, virtutes, cherubim et seraphim et per Joannem baptistam, S. Joachim, S. P. N. Benedictum, per omnes sanctos patriarchas et prophetas, apostolos, martyres et confessores, atque doctores, per omnes sanctos sacerdotes, et levitas, monachos, et eremitas, per omnes sanctas virgines, viduas, et continentes, et per totam coelestem curiam et sicut liberasti Susannam de falso crimine, David de manu Goliae, Judith et populum suum de manu Holofernus ducis regis Assiriorum, sic liberare digneris hunc famulum tuum (vel lam tuam) N. ab omni potestate diaboli et ministrorum ejus. Et disrumpe omnia vincula maleficiorum atque constringe omnia maleficia, incantationes, fascinationes, ligaturas, signaturas, facturas, et omne opus diaboli, et machinationes ejus. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Conjuratio

Conjuro vos + doemones, et omnia, qua per maleficium diaboli noxia et nociva estis huic creaturae Dei N., per Deum omnipotentem, qui divisit lucem a tenebris stabiens coelos et eis mensuras ponens, et per illum, qui locutus est Moysi in monte Synai, quando legem dedit filiis Israel, et qui in deserto per quadraginta annos satiavit eos manna, et ex petra aquam eduxit eis ad bibendum, ut statim et sine mora recedatis ab ea, et eam sine laesione relinquatis.

Conjuro vos + iterum per Deum omnipotentem Patrem domini nostri Jesu Christi, et per Filium ejus, et per Spiritum Sanctum paraclytum, vobisque praecipio quaecumque noxia, vel nociva estis sive in anima, sive in corpore, sive jam facta, sive fienda, sive colligata, sive commissa, sive missa a quocumque doemone

vel malefico, sive malefica, vel qualibet arte diabolica quoquomodo fabricata, quibuscunque maleficiis, rebusque noxiis dolosis vel praestigiatis, sive sint prope, sive longe, pavescite et timete nomen magnum Domini nostri Jesu Christi, per quod ego vos conjuro, constringo et adjuro, ne noceatis, nec appropinquatis ad hunc famulum (vel lam) Dei, neque ad omnia, quae ad illum (vel lam) pertinent.

Iterum conjuro vos + omnes spiritus malignos et doemones infernales, terrestres, igneos, aereos, aqueos, subterraneos, lucifugos, et omnes spiritus, omnibus orbibus et spheris servientes, et in ipsis habitantes, et vos omnes maligni spiritus, ubicunque sitis et habitatis magni et parvi in potentia, de quacunque parte mundi missi estis, ab oriente, occidente, a meridie, et a septentrione, et ab omnibus partibus totius terrae et mundi, et vos omnes spiritus generales et speciales demoniorum, quibus data est potestas nocendi huic creaturae Dei N., et ad maleficia fabricanda, ferenda et conservanda contra ipsam, et vobis potentissime et viriliter impero, ac strictissime mando ex parte Dei + Patris omnipotentis, et Filii + ejus, domini nostri Jesu Christi, et in virtute Spiritus + Sancti, ut omni mora postposita, destruatis omnia maleficia, praestigia, incantationes, fascinationes, omnesque ligaturas, signaturas, facturas, et omne opus nefarium diaboli huic creaturae Dei N. arte diabolica factum, ut ab ea discedant omnes insidiae, et omnis versutia, et nequitia diabolicae fraudis; et sicut Moyses examinavit magica figmenta, Janes et Mambri in Aegypto, ita confringantur omnia maleficia huic famulo (vel lae) Dei N. a diabolo et ejus ministris inflictis, vel illi data in cibo, vel potu, seu in quacunque parte mundi, ex parte Sanctissimae Trinitatis Patris+ et Filii+ et Spiritus + Sancti et per merita B. Mariae Virginis, et omnium sanctorum ac sanctarum totius curiae coelestis, quod si aliquod maleficium datum est huic creaturae Dei N. ad comedendum, vel bibendum, aut si vos, vel aliquis vestrum maledicti doemones portastis vel composuistis, illud in hoc corpore, ut non habeatis virtutem, facultatem, et potestatem conservandi illud, sed praedicta virtute vobis praecipio, ut illud amoveatis, et cogamini dissipare omnem virtutem illius et nihilum redigere omnem laqueum, nodum et compositionem factam in ipsis rebus, et quod sitis adstricti et compulsi eum disjungere, separare et remove, a visceribus et ab intestinis ejus, et ea per secessum emitti facere sine aliqua laesione animae et corporis hujus creaturae Dei N.

Rursum vobis strictissime (!) impero, ac potentissime mando ex parte Sanctissimae Trinitatis, Patris+ et Filii+ et Spiritus + Sancti, quod non habeatis facultatem abscondendi ea in aliqua parte hujus corporis, scilicet in sanguine, colera flegmate et melancholia, nec non in carne, nec in ossibus, neque in medullis, nec in nervis, nec in venis, neque in omnibus juncturis hujus corporis, nec in pedibus, nec in tibiis, neque in lateribus, nec in renibus, nec subtus renes, neque infra renes, nec in dorso, nec in scapulis, neque in unguibus, nec in corde, neque in hepate, nec in splene, nec in interioribus, neque in pulmone, nec in intestinis

superioribus vel inferioribus majoribus vel minoribus, nec in stomacho, nec in ventre, neque in pectore, nec in guttore, nec in collo, neque in facie, nec in mento, nec in maxillis, neque in dentibus, nec in gingivis, nec in lingua, neque subtus lingvam, neque supra lingvam, neque in palato, nec nare, neque in oculis, nec in auribus, nec in cerebro, neque in panniculis cerebri, nec in arteriis, nec in fecibus, neque in aliis rebus vel locis corporis vel extra corpus ejus, nec intrinsece, neque extrinsece, neque superficialiter, nec in capillis, nec in pilis, neque in vestimentis, nec in genitalibus, nec in umbilico, neque in partibus verecundis, neque in partibus illis circumstantibus, neque in aliis locis, ubi ire vel stare debeat, sed inviti, coacti, atque virtute Dei compulsi, nunc cogamini omnia illa remove ab omnibus partibus, partibus corporis istius creaturae Dei N., ubicunque sint a planta pedis usque ad verticem, et illa educatis extra illud corpus per illam viam, quae sit magis libera et expedita, ut per os stomachi, per guttur et per os cum signo manifesto, et sine ulla laesione animae et corporis hujus creaturae Dei N., et illa ducatis ad loca arida, sterilia et inaquosa, atque inhabitabilia, ubi non sit habitatio hominum, et sicut per beatos apostolos Dei, Petrum et Paulum dissoluta, et ad nihilum redacta fuerunt incantationes factae per illud membrum vestrum Simonem magnum (!), ita auctoritate mihi tradita et praestita a Deo omnipotente, et a sancta catholica et romana ecclesia, ego dissolvo omnes sortilegas, artes, praestigia et incantationes, quae atrociter invidiae vel malitia vestra factae fuerunt huic creaturae Dei N., et sicut dominus noster Jesus Christus descendit ad infernos, et ibi devincta tota potentia inferni, animas sanctorum patrum inde extraxit, ita per potentiam et virtutem ejusdem et omnium nominum Dei et omnium conjurationum, ligationum et vinculorum, quibus in nomine ejus potestis conjurari, constringi, cogi, arctari, ligari, fugari, cruciari et torqueri, et ad poenas aliquas damnari, vos omnes comjuro, adjuro, cogo et constringo, ac potentissime vobis impero et mando, ut remoto omni dolo et fraude, obstinatione, deceptione et malitia, destruatis omnia maleficia Satanae et ministrorum ejus, et omnem malignam fascinationem huic creaturae Dei N. factam, ita ut ad nihilum redigantur et confringantur omnia maleficia praestigia, incantationes, fascinationes, ligationes, facturae, et omne opus nefarium Satanae et ministrorum ejus.

Quod si more vestro bestiali, mandatis et praeceptis meis, vobis in virtute Dei omnipotentis factis obedire contempseritis, per omnia verba et conjurationes, quae in virtute domini nostri Jesu Christi contra vos fieri possunt, contra vos conjuro Luciperum (!) et omnes spiritus infernales, quatenus per virtutem sanctissimi nominis Jesu Christi, et passionem ejus, contra vos et omnes vobis faventes omni sua ira, indignatione et furore irruant et insurgant, et vos ad infernum ducant et in locum duriores vos praecipitent, ligent et affligant, ibi omnibus poenis et cruciatibus durius et acrius solito cruciandos, quia tot et tantis sacratissimis verbis et mysteriis divinis rebelles fuistis.

Et maledictio Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus Sancti, et ira ac indignatio B. M. V. et omnium angelorum et sanctorum totius curiae coelestis veniant et descendant super vos spiritus ingratisissimi et omnes vobis faventes.

Et ego, ut minister Christi (licet indignus) auctoritate Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus Sancti, per virtutem domini nostri Jesu Christi et passionem ejus, absolvo hunc famulum (vel hanc lam) Dei N. ab omnibus maleficiis, incantationibus, fascinationibus, ligaturis, signaturis et facturis, ac malis umbris, atque machinationibus diabolicis, sibi arte diabolica factis, et ab omni opere Satanae et ministrorum ejus, ita ut omnes inveterata malitia diaboli et omne coecum et confusum phantasma eradicetur, fugetur et elongetur ab eo. Per eum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen.

Hic exorcista ponat manum super caput maleficiati, signando omnia membra ejus, dicat:

Oremus

Expelle domine Deus omnipotens ab hac creatura tua N. omnia maleficia diaboli, omnesque incantationes, fascinationes, ligaturas, signaturas, facturas et omne opus Satanae et ministrorum ejus a capite, a capillis, a vertice, a cerebro, a panniculis cerebri, a fronte, ab oculis, a lingua, a sub lingua, de auribus, de naribus, de collo, de maxillis, de dentibus, de gutture, de gingivis, de ore, de palato, de ciliis, de superciliis, de pilis, de pedibus, de tibiis, de genibus, de cruribus, de partibus vetricundis, de renibus, de lateribus, de intestinis superioribus et inferioribus, de femore, de ventre, de stomacho, de corde, de spatulis, de humeris, de pectore, de uberibus, de brachiis, de manibus, de ungvibus, de ossibus, de nervis, de venis, de medullis, de pulmone, de compaginibus membrorum suorum, de omnibus juncturis, de toto corpore suo intus et extra, de quinque sensibus animae et corporis, nullumque locum in ipsa habeant intus et foris amplius, ut sana et salva fiat, per invocationem sanctissimi nominis unigeniti filii tui, et Spiritus Sancti paracliti. Tu ergo Deus pater piissime, qui dignatus es corpus et animam hujus creaturae tuae N. creare, digneris etiam totum corpus et animam ipsius salvare et salvam facere. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate ejusdem Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Deinde exorcista Breve Apostolicum cum thure et myrha benedicta alligabit collo ejus, dicatque infirmo, ut reverenter et devote portet, et ne perdat, sedule intendat, post hoc det ei herbas benedictas, unde faciat balneum, ultimo aquam, oleum, panem et vinum benedictum dabit illi, oleum autem ad bibendum, quam ad ungendum se erit.

b) Ördögűzés a (rontás által okozott) házassági tehetetlenség elhárítására

Exorcismus mirabilis effcaciae, qui in matrimonio a doemonibus vel maleficiis aut arte diabolica impediuntur seu maleficientur
SAB 1697, ff. 51r–56v.

Si qui in matrimonio impediuntur aut maleficientur, sacerdos prius eos ad puram sinceramque confessionem de omnibus peccatis rite confiteantur et in eleemosynis, orationibus, jejuniis, in sacrosantae Eucharistiae sumptione sese exercent, exorcisabit autem sic.

V. Adjutorium nostrum in nomine Domini
R. Qui fecit coelum et terram
V. Salvum fac servum tuum vel ancillam tuam
R. Deus meus sperantem in te
V. Mitte ei Domine auxilium de sancto
R. Et de Sion tuere eum vel eam
V. Nihil proficiat inimicus in eo vel ea
R. Et filius iniquitatis non apponat nocere ei
V. Esto ei Domine turris fortitudinis
R. A facie inimici
V. Domine exaudi orationem meam
R. Et clamor meus ad te veniat
V. Dominus vobiscum
R. Et cum spiritu tuo

Oremus

Domine Deus omnipotens, qui sola clementia et bonitate tuae immensae charitatis primum hominem ad imaginem et similitudinem tuam creare voluisti, et ad multiplicationem humani generis adjutorium simile sibi ei misericorditer tribuisti. O altissime conditor, o summae majestatis et ineffabilis essentiae, divinaeque sapientiae Deitas, Alpha et Omega, carens principio et fine, verbum sine tempore, cui omnia possibilia sunt. O ineffabilis et admiranda deitas! O summa potestas! O virtus altissima! In nomine piissimi creatoris coeli et terrae, tu, qui es benignissimus, piissimus et misericors, qui semper es, et ante omnia fuisti, et post omnia eris, tu omnia finis et nunquam finis. Quique vivens homo cognoscat, quod Deus es. Rex regum et dominus dominantium, qui pius et misericors, ac clemens, benignus es, gloriosus et mirabilis in sanctis tuis, mundum teneris manu tua et absque consilio et alterius rei auxilio, omne, quod creatum est in potestate tua

conversas. Ego quidem, ut creatura tua, et indignus famulus tuus et filius ancillae tuae, licet sim pulvis et cinis, corde durus et ignorans, et miser peccator, et insufficientis mei fragilitate, seu defectu virtutis, ad te confidenter recurro, veluti ad tutissimum portum, et refugium singulare, te Deum ac Dominum reverenter depraecor, et tibi humiliter supplico quantum scio et possum, ut non respicias ad peccata mea, neque ad fragilitatem hujus famuli tui (vel famulae tuae) N., sed ad piissimam misericordiam tuam, quatenus digneris nunc mecum esse in hoc tuo sancto servitio. Nec mihi indigno peccatori tribuas secundum peccata mea, quibus aggravatus sum, et mea temeritate involutus, sed tu, qui clemens es, et pius, propitius ac benignissimus mihi adesto, et miserere mei. Quare digneris me exaudire, sicut exaudisti tres pueros in camino ignis ardentis, Jonam in ventre ceti, Petrum in carcere, Mariam Magdalenam a te pro peccatis suis veniam patientem. Et sicut exaudisti vocem matris tuae ad nuptias, et latronem in cruce, et sicut Catharinam in tormentis rotarum, et Margaritam a terrore draconis liberasti, sic tu dulcissime Pater exaudi me, et mihi misero peccatori potestatem tribue, quam confidenter imploro, et concede mihi donum gratiae tuae, quod a te nunc peto, ut in tuo nomine evellere, destruere, eradicare, explantare et effugare valeam omnem magicam et malignam fascinationem, et omne opus nefarium diaboli et ministrorum ejus ab hoc famulo tuo (vel famula tua) N., quibus ejus potentia generandi alligatur, et impeditur, ne matrimonio ad procreandam prolem uti possit. Quod donum gratiae tuae mihi concedere digneris tu, qui solus et verus es Deus, creator omnium, qui potens et misericors es in perpetuum. Et ut mihi hanc gratiam praebeas, te laudo, te adoro, te glorifico, te benedico, te magnifico, et tibi devote gratias ago nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

Hic exorcista aspergat aqua benedicta infirmum et manum super caput ponat maleficiati, dicat:

Extingvatur in te N. omnis virtus diaboli per impositionem manuum mearum, imo per invocationem omnium sanctorum angelorum, archangelorum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum atque virginum, et omnium simul sanctorum. In nomine Pa+tris et Fi+lii et Spiritus+Sancti. Amen.

Hic legat Evangelium super maleficiam.

V. Dominus vobiscum

R. Et cum spiritu tuo

V. Sequentia S. Evangelii secundum Joannem

R. Gloria tibi Domine

In illo tempore nuptiae factae sunt in Cana Galileae [...] [Jn 2]

R. Laus tibi Christe

Oremus

Domine Jesu Christe, aeterni Patris et Beatæ Mariæ Virginis filius, qui in Paradiso terrestri sanctum matrimonium in officium, et conservationem, atque multiplicationem humanæ naturæ instituisti, et ipsum matrimonium in adventu tuo ex primordiis miraculorum tuorum mirabiliter honorasti: quaesumus clementiam tuam, ut per merita et preces Beatissimæ Virginis Mariæ matris tuæ et omnium sanctorum et sanctarum tuarum, digneris hunc famulum tuum N., quem matrimonialiter conjunxisti, bene+dicere, et liberare ab omni ligamento, fascino et maleficio Satanae et ministrorum ejus; et dare ei foecunditatem et gratiam, ut libere possit uti matrimonio suo, ad generandum, concipiendum et nutriendum prolem Deo et hominibus gratam. Qui cum Patre et Spiritu Sancto vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen.

Hic exorcista ponat manum super maleficiati et ipsum in fronte signando dicat

In nomine sanctissimæ et individuae Trinitatis, Patris+, et Filii +, et Spiritus Sancti+ conjuro vos omnes angeli tartarei, tam absentes, quam praesentes, per eum, qui vos ejecit de superno coelorum habitaculo, qui fertis malum contra genus humanum, et qui fabricastis, et conservatis malum et maleficium huic creaturae Dei N. a malefico seu malefica procuratum, vel aliquo alio modo illi inflic- tum; ut ubicunque illud sit positum, statim et sine mora ab illo loco amoveatis, et in virtute Dei omnipotentis illud destruatis, et omne impedimentum illi injectum festinanter ad nihilum redigatis: ut libere et sine difficultate matrimonio uti possit, ad honorem Dei omnipotentis, qui illum creavit et matrimonialiter eum conjunxit. In nomine Pa+tris, et Filii+, et Spiritus+Sancti. Amen.

Oremus

Expelle Domine Deus omnipotens per virtutem tuam ab hac creatura tua N. omnes maleficorum vanitates et incursus daemonum, et per signum sanctæ crucis + salvatoris nostri Jesu Christi, tolle potestatem, tolle imperium Satanae et angelorum, atque maleficorum ejus, et ne permittas illos nocere huic creaturae tuæ N. memento Abraham, Isaac et Jacob, servorum tuorum, et miserere illi, atque libera eam ab omnibus maleficiis, incantationibus, ligaturis, signaturis et facturis sibi arte diabolica a quocunque malefico vel malefica factis, et redde illi

sanitatem pristinam ad procreandam prolem et in tuo servitio educandam. Per eundem Christum Dominum nostrum.

Hic asperges maleficiatum aqua benedicta in modum crucis.

Conjuratio

Iterum conjuro + vos omnes spiritus malignos et doemones infernales, coelestes, terrestres, igneos, aereos et aqueos, et omnes spiritus omnibus orbibus et sphaeris servientes, et in ipsis, et in quocunque loco habitantes; ad vos et contra vos perveniant potenter et fortissime omnes conjurationes meae, et potenter vobis praecipio, ac strictissime impero ex parte Dei omnipotentis et sanctae, ac individuae Trinitatis, Patris+, et Filii+, et Spiritus + Sancti, et in virtute, atque potentia Agni Divini immaculati, qui potenter ambulat super aspidem et basiliscum, qui aeternaliter conculcavit leonem et draconem, et potenter atque strictissime vobis mando, ut amota omni obstinatione, statim et sine mora aliqua destruatis, et ad nihilum redigatis omnia maleficia et incantationes, ligaturas, signaturas, facturas, et omne opus nefarium a quocunque daemone malefico vel malefica factum, in quocunque loco sit positum, et a quovis daemone custodiatur: non obstantibus ligaminibus, quibus haec creatura Dei ab actu matrimoniali impediatur. Quae omnia per virtutem sanctissimae passionis Domini nostri Jesu Christi, et per omnia alia, quibus ligari et cruciari, et ad varias poenas et tormenta infernaliter mitti potestis; vos constringo, et cogo, ut sine ulla contradictione haec omnia adimpleatis; alioquin per virtutem ejus, qui orbem tremere facit, vos ad infernale supplicium condemnabo, et in stagnum ignis et sulphuris aeternaliter praecipitabo: ubi fumus tormentorum vestrorum ascendet in saecula saeculorum. Amen.

Psalmus [127.]: Beati omnes, qui timent Dominum [...]

Oremus

Domine Deus omnipotens, pater Domini nostri Jesu Christi, qui per unigenitum filium tuum, uterum B[eaetae] V[irginis] Mariae mirabiliter foecundasti, ut de Spiritu Sancto ipsum conciperet, portaret, pareret ac nutriet: te Deum omnipotentem universorum creatorem humiliter invocamus, ut per clementiam tuam huic famulo tuo N. foecundandi donum tribuere tua pietate digneris, ut ex legitimo matrimonio generare ac nutrire prolem, tibi, tuoque sancto servitio valeat, in vitam aeternam. Amen.

Hic exorcista aspergat aqua benedicta maleficiatum.

Conjuratio

Iterum atque iterum conjuro vos + doemones infernales, in quacunq; parte mundi sitis et habitatis, quibus data est potestas fascinandi et maleficiandi corpus istius creaturae Dei, et ipsum impediendi ab usu legitimo matrimonii, per Patrem+, et Filium+, et Spiritum + Sanctum; et per Jesum Christum Filium Dei potentissimi, creatoris omnium, qui omnia ex nihilo creavit, vos constringo et cogo, ut non habeatis potestatem conservandi quodcunq; maleficium, ligaturam, facturam et incantationem arte diabolica, a quovis malefico vel malefica fabricata et illi inflicta, et vobis praecipio, ut non obstante quocunq; pacto tacito vel expresso, in virtute ejusdem Dei omnipotentis, omnia maleficia destruat, et ad nihilum illa redigatis. Quod si more vestro bestiali praeceptis meis vobis in virtute Dei factis obedire contempseritis, autoritate domini nostri Jesu Christi praecipio Lucifero et omnibus spiritibus et furiis infernalibus, ut contra vos insurgant et irruant, et in stagnum ignis et sulphuris vos praecipitent, ligent et acrius ac durius solito vos excrucient, et omnibus poenas vos affligant in saecula saeculorum. Amen.

Oremus

Domine Deus pater omnipotens, rex aeternorum, creator, rector et moderator omnium saeculorum, pater Domini nostri Jesu Christi, qui jurasti et promisisti Abrahae patri nostro multiplicare semen ejus sicut stellas coeli et velut arenam maris, quae prae multitudine numerari non potest, quique humanum genus sanctissimo matrimonio ad honorem tuum multiplicare voluisti: te humiliter exoramus, rex omnipotens et immortalis, qui sedes super Cherubin et Seraphin, ut dissolvere, destruere et annihilare pro tua pietate, et misericordia, et benignitate digneris, omnia maleficia, ligamina, et incantationes, signaturas, facturas, fascinationes, et omnia opera diaboli et ministrorum ejus huic creaturae tuae facta, sicut destruxisti magica figmenta Jannes et Mambri, ut illis non obstantibus, sanctissimo matrimonio, ad procreandam et educandam prolem tibi tuoque servitio uti possit. Per eundem Christum dominum nostrum. Amen.

Deinde aspergatur maleficiatus aqua benedicta.

Conjuratio

Conjuro vos + omnes spiritus Dei rebelles et doemones infernales, et vos aereas potestates et principales, de quocunq; genere sitis, ab oriente, ab occidente, a

meridie, et a parte australi et ex omnibus partibus mundi ubicunque sitis et habitatis, sive in igne, sive in aere, sive in aqua, sive in terra, sive in omnibus, quae ex quatuor elementis sunt composita, et quae in ipsis sunt, vivunt et permanent, et in quocunque loco et parte mundi sitis, per virtutem, et omnipotentiam magni Dei omnipotentis Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, et per passionem, crucem et mortem Domini nostri Jesu Christi vobis praecipio, ut per verba conjurationis meae statim et sine mora aliqua, in virtute ipsius Dei destruatibus omnia maleficia, incantationes, ligaturas et facturas, et omne opus nefarium diaboli, huic creaturae Dei facta, ubicunque sint et permaneant, sive in fundamentis domus sit, sive in ingressu domus, in camera, aut in lecto, sive in aedificio, aut in pariete, in agro, via, semita, horto, vel in parte aliqua positum sit, sive in vestibus, et rebus ejus, seu domus, aut in arbore, fovea, puteo, aut in fluvio, seu in quocunque alio loco sit et permaneant, sive illud sit absconditum in statua aliqua lignea, ferrea, aerea, aurea, argentea, vel positum in juncturis membrorum ejus, vel illi datum sit in cibum, et potum; ex quacunque materia sit fabricatum, sive in aere, plumbo, aureo, argento, lana, lino, vel ex ossibus mortuorum, animalium quadrupedum, volatilium vel piscium, sive in charta virginea, sive in herbis, verbis et lapidibus, et ex quacunque alia materia, et re materiali illud sit fabricatum, a quo quis illud sit fabricatum, sive ille sit masculus, sive faemina, sive magus, sive sortilega, sive sit mortuus, sive vivens, sive sit Christianus, sive Hebraeus, sive gentilis, et illa ubicunque sint, statim, festinanter, sine mora ad nihilum redigatis; non obstantibus quibuscunque conventionibus, et pactis inter vos et maleficum, seu magnam initis ad impediendum hunc famulum Dei N. ab usu legitimo matrimonii. Quod si aliquis demon, quicumque sit ille, ausus fuerit praecepta mea illi in virtute Dei facta, contemnere, et illis non obtemperare: in virtute ejusdem Dei omnipotentis et domini nostri Jesu Christi praecipio Lucifero Satanae et omnibus principibus et spiritibus infernalibus, vel contra illum insurgant, et in profundum inferni ipsum demergant, et ibi illum ligent, affligant et excrucient, ac omnibus poenis infernalibus acrius et durius solito eum afficiant, et non sit illi adjutor; nec sit qui illum adjuvet, et sit illi interdictus omnis locus, praeter centrum terrae, ubi horribiliter et acriter crucietur, et ubi fumus tormentorum ejus ascendat in saecula saeculorum. Amen.

Solutio fienda maleficiato in matrimonio

Hic exorcista ponens manum suam super caput maleficiati conetur destruere facturas et maleficia contra ipsum facta sacris verbis et adjurationibus hoc modo et ordine

Conjuratio

Si aliquis maleficus per sua maleficia, incantationes, ligaturas, signaturas et facturas suas, vel in aliquo verbo, aut pacto, arte diabolica inito, vel aliquo alio maleficio te N. fascinavit, vel aliquo vinculo te ligavit, ut non possis uti matrimonio: Christus filius Dei vivi, per suam pietatem et misericordiam te ab illo liberet et absolvat, et ego auctoritate Dei omnipotentis Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti mihi ab ipso, et a sancta Catholica et Romana Ecclesia tradita, dissolvo omnia illa maleficia, quibus tu N. ab actu conjugali impediris, et dissoluta esse decerno, et praecipio omnibus spiritibus immundis, qui ad instantiam aliorum doemonum, seu maleficorum impedimenta illa fabricaverunt, seu conservaverunt, vel adhuc tali impedimento favent, et illud conservant, et impediunt hunc servum Dei N. aliquo maleficio seu factura a tali actu: ut statim et sine mora, non obstante quocunque pacto cum malefico seu malefica inito, sine mora destruant, et ab illo removeant omnem malignam suam fascinationem, et omne opus nefarium diaboli, et ministrorum ejus, per virtutem, in virtute Domini nostri Jesu Christi, qui propter magnam misericordiam suam, venit in hunc mundum, et incarnatus est in utero Beatissimae Virginis Mariae, ut homines perditos ad caelestia revocaret, quos diabolus sua perversitate damnaverat, et causa destruendi, et expellendi omnia opera Satanae, et maleficia ejus ab omnibus, et condemnandi doemones in profundum inferni, et abyssi. Vicit leo de tribu Juda, radix David. Ecce crucem Domini + fugite partes adversae. Jesus Mariae filius, mundi salus et dominus, qui Beatissimae Virgini matri suae felicem partum tribuit, sit tibi clemens et propitius, et ipse tibi N. concedat: ut matrimonio uti possis ad generandam et educandam, atque nutriendam prolem Deo et hominibus gratam. In nomine Pa+tris, et Fi+lii et Spiritus + Sancti. Amen.

Quibus finitis exorcista in aqua benedicta commisceat oleum benedictum cum pulvere rutae et salviae benedictae, detque maleficiato ad bibendum. Deinde Apostolicum Breve cum granis thuris et cruce ad collum ei alliget. Suffitumque det ei ex herbis et thure, ut fumiget se mane et vesperi.

8. Démoni megszállottságban szenvedők

A démoni megszállottság gyógyítására alkalmazott ördögűzési eljárás az exorcizmusok legismertebb válfaját jelenti. Liturgiája a középkorban számos változatban élt egymás mellett.³⁹³ A kora újkorban – a római minta nyomán³⁹⁴ – egyrészt a gyakorlat rögzülése, másrészt az „alternatív” eljárások felvirágzása egyaránt jellemző. Magyarországon a Pázmány által a *Rituale Romanumból* szó szerint átvett szertartásrend jelenti az egyetlen olyan ordót, amely hazai kiadású szertartáskönyvben egyáltalán helyet kapott (a). A magyarországi kiadású benedikciós-könyvek – európai mintáiktól eltérően³⁹⁵ – a megszállottság gyógyítására való nagy és ünnepélyes ördögűzési szertartásrendeket nem közöltek.

a) Nagy exorcizmus

De exorcizandis obsessis a daemonio
STR 1625, 263–292.

Sacerdos, seu quivis alius legitimus ecclesiae minister, vexatos a daemone exorciturus, ea qua par est pietate, prudentia ac vitae integritate praeditus esse debet: qui non sua, sed divina fretus virtute, ab omni rerum humanarum cupiditate alienus, tam pium opus ex charitate constanter et humiliter exequatur. Hunc praeterea maturae aetatis esse decet; et non solum officio, sed etiam morum gravitate reverendum.

Ut igitur suo munere recte fungatur, cum alia multa sibi utilia documenta, quae brevitatis gratia hoc loco praetermittuntur, ex probatis auctoribus et ex usu nosse studeat; tum haec pauca magis necessaria diligenter observabit.

In primis, ne facile credat, aliquem a daemone obsessum esse, sed nota habeat ea signa, quibus obsessus dignoscitur ab iis, qui vel atra sunt, vel morbo aliquo laborant. Signa autem obsidentis daemonis sunt: ignota lingua loqui pluribus verbis, vel loquentem intelligere; distantia et occulta ptaefacere; vires supra aetatis seu

³⁹³ Általános exorcizmusok a keleti rítusból: Goar 1647, 729–737. „Orationes sive exorcismi magni Basilii in obsessos daemonibus, et quamlibet infirmitatem”. Ördögűző szövegek eltérő változatait közli: Franz 1909, II. 586–615. A szövegpárhuzamokra vö. Martène 1736–1738, II. 970–994; Franz 1904, 116–118; ARG 1590, 284–294.

³⁹⁴ ROM 1614, 198–219. A római mintát a mainzi gyakorlat is átvette: Reifenberg 1971–1972, II. 649–653. Némiképp eltérő instrukciókat hoz a milánói: MED 1815, 369–373.

³⁹⁵ Például LT 1709, 391–503 (számos exorcizmust közöl).

conditionis naturam ostendere; et id genus alia, quae cum plurima occurrunt, majora sunt indicia.

Haec autem ut magis cognoscat, post unum aut alterum exorcismum interroget obsessum, Quid senserit in animo, vel in corpore, ut sciat etiam ad quaenam verba magis diaboli conturbentur; ut ea deinceps magi inculcet ac repetat.

Advertat, quibus artibus ac deceptionibus utantur daemones ad exorcistam decipiendum. Solent enim ut plurimum fallaciter respondere, et difficile se manifestare, ut exorcista diu defatigatus desistat, aut infirmua videatur non esse a daemonio vexatus. Aliquando, postquam sunt manifesti, abscondunt se, et relinquunt corpus quasi liberum ab omni molestia, ut infirmus putet se omnino esse liberatum: sed cessare non debet exorcista, donec viderit signa liberationis. Aliquando etiam daemones ponunt quaecumque possunt impedimenta, ne infirmus se subjiciat exorcismis; vel conantur persuadere, infirmitatem esse naturalem: interdum in medio exorcismi faciunt dormire infirmum, et ei visionem aliquam ostendunt, subtrahendo se, ut infirmus liberatus videatur. Aliqui ostendunt factum maleficium, et a quibus sit factum, et modum ad illud dissipandum: sed caveat, ne ob hoc ad magos, vel ad sagas, vel ad alios, quam ad ecclesiae ministros confugiat, aut ulla superstitione, aut alio modo illicito utatur. Quandoque diabolus infirmum quiescere et suscipere sanctissimam eucharistiam permittit, ut discessisse videatur. Denique innumerabiles sunt artes et fraudes diaboli ad decipiendum hominem; quibus ne fallatur, exorcista cautus esse debet.

Quare memor, dominum nostrum dixisse, genus esse daemoniorum, quod non ejicitur nisi per orationem et jejunium: haec duo potissimum remedia ad impetrandum divinum auxilium, daemonesque pellendos, exemplo sanctorum patrum, quoad ejus fieri poterit, tum per se, tum per alios curet adhiberi.

In ecclesiam, si commode fieri potest, vel in alium religiosum et honestum locum seorsum a multitudine perductus energumenus exorcizetur: sed si fuerit aegrotus, vel persona nobilis, vel alia honesta de causa in domo privata exorcizari poterit.

Admoneatur obsessus, si mente et corpore valet, ut pro se oret Deum, ac jejunet, et sacra confessione et communionem saepius, ad arbitrium sacerdotis, se communiat: et dum exorcizatur, totum se colligat, et ad Deum convertat; ac firma fide salutem ab eo deposcat cum omni humilitate. Et cum vehementius vexatur, patienter sustineat, nihil diffidens de auxilio Dei. Habeat prae manibus, vel in conspectu crucifixum. Reliquiae quoque sanctorum, ubi haberi possint, decenter ac tuto colligatae et coopertae, ad pectus vel ad caput obsessi reverenter admo-

veantur: sed caveatur, ne res sacrae indigne tractentur, aut illis a daemone ulla fiat injuria. Sanctissima vero eucharistia, super caput obsessi, aut aliter ejus corpori non admoveatur, ob irreverentiae periculum.

Exorcista ne vagetur in multiloquio, aut supervacaneis vel curiosis interrogationibus, praesertim de rebus futuris et occultis, ad suum munus non pertinentibus: sed jubeat immundum spiritum tacere, et ad interrogata tantum respondere, neque ei credatur, si daemon simularet se esse animam alicujus sancti, vel defuncti, vel angelum bonum.

Necessaria vero interrogationes sunt, ut de numero et nomine spirituum obsidentium, de tempore quo ingressi sunt, de causa, et aliis hujusmodi. Ceteras autem daemonis nugas, risus, et ineptias exorcista cohibeat, aut contemnat; et circumstantes, qui pauci esse debent, admoneat ne haec curent, neque ipsi interrogent obsessum, sed potius humiliter et enixe Deum pro eo precentur.

Exorcismos vero faciat ac legat cum imperio et auctoritate, magna fide, et humilitate, atque fervore: et cum viderit spiritum valde torqueri, tunc magis instet et urgeat. Et quoties viderit obsessum in aliqua corporis parte commoveri aut pungi, aut tumorem alicubi apparere; ibi faciat signum crucis et aqua benedicta aspergat, quam exorcizando in promptu habeat.

Observet etiam ad qua verba daemones magis contremiscant, et ea saepius repetat; et quando pervenerit ad comminationem, eam iterum et saepius proferat, semper poenam augendo: ac si videat se proficere, in ipsa perseveret per duas, tres, quatuor horas et amplius, prout poterit, donec victoriam consequatur.

Caveat proinde exorcista, ne ullam medicinam infirmo vel obsesso praebeat, aut suadeat; sed hanc curam medicis relinquat.

Mulierem exorcizans, semper secum habeat honestas personas, quae obsessam teneant, dum exagitur a daemonio; quae quidem personae sint patienti, si fieri potest, cognatione proxima; atque honestatis memor exorcista, caveat, ne quid dicat vel faciat, quod sibi aut aliis occasio esse possit pravae cogitationis.

Dum exorcizat, utatur sacrae scripturae verbis potius, quam suis aut alienis. Iubeatque daemonem dicere, An detineatur in illo corpore ob aliquam operam magicam, aut malefica signa, vel instrumenta: quae si obsessus ore sumserit, evomat; vel si alibi extra corpus fuerint, ea revelet, et inventa comburantur. Moneatur etiam obsessus, ut tentationes suas omnes exorcistae patefaciat.

Si vero obsessus liberatus fuerit, moneatur, ut diligenter sibi caveat a peccatis, ne occasionem daemone praebet in ipsum revertendi, ne fiant novissima hominis illius pejora prioribus.

Itaque sacerdos, sive alius exorcista rite confessus, aut saltem corde peccata sua detestans, peracto, si commode fieri potest, sanctissimo missae sacrificio, divinoque auxilio piis precibus implorato; superpelliceo et stola violacea, cujus extrema pars ad obsessi collum circumponatur, indutus, et coram se habens obsessum ligatum, si fuerit periculum, eum, se et astantes communiat signo crucis, et aspergat aqua benedicta; et genibus flexis, aliis respondentibus, dicat Litanias ordinarias usque ad preces exclusive. In fine Antiphona: Ne reminiscaris Domine delicta nostra, vel parentum nostrorum, neque vindictam sumas de peccatis nostris. Pater noster etc. Vers. Et ne nos inducas in tentationem. Resp. Sed libera nos a malo.

Psalmus 53.

Gloria Patri.

Vers. Salvum³⁹⁶ fac servum tuum. Resp. Deus meus sperantem in te. Vers. Esto ei Domine turris fortitudinis. R. A facie inimici. Vers. Nil proficiat inimicus in eo. R. Et filius iniquitatis non apponat nocere ei. Vers. Mitte ei Domine auxilium de sancto. Resp. Et de Sion tuere eum. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, cui proprium est misereri semper et parcere, suscipe deprecationem nostram, ut hunc famulum tuum, quem delictorum catena constringit, miseratio tuae pietatis clementer absolvat.

Oremus

Domine sancte Pater omnipotens, aeternae Deus, pater domini nostri Jesu Christi, qui illum refugam tyrannum et apostatam gehennae ignibus deputasti; qui unigenitum tuum in hunc mundum misisti, ut illum rugientem contereret: velociter attende, accelera, ut eripias hominem ad imaginem et similitudinem tuam creatum, a ruina et daemonio meridiano. Da Domine terrorem tuum super

³⁹⁶ Itt és a későbbiekben is a szertartásrend megadja a nőnemű alakot (salvam) is. A szöveg jobb átláthatósága érdekében mi csak a hímnemű alakot közöljük.

bestiam, quae exterminat vineam tuam. Da fiduciam servis tuis contra nequissimum draconem pugnare fortissime; ne contemnat sperantes in te; et ne dicat, sicut in pharaone, qui jam dixit, Deum non novi, nec Israel dimitto. Urgeat illum dextera tua potens discedere a famulo tuo N. +, ne diutius praesumat captivum tenere, quem tu ad imaginem tuam facere dignatus es, et in filio tuo redemisti: qui tecum vivit et regnat, etc. Resp. Amen.

Deinde praecipiat daemone hunc modum:

Praecipio tibi, quicumque es, spiritus immunde, et omnibus sociis tuis, hunc Dei famulum obsidentibus, ut per mysteria incarnationis, passionis, resurrectionis, et ascensionis domini nostri Jesu Christi, per missionem Spiritus Sancti, et per adventum ejusdem domini nostri ad iudicium, dicas mihi nomen tuum, diem et horam exitus tui, cum aliquo signo; et ut mihi Dei ministro, licet indigno, prorsus in omnibus obedias: neque hanc creaturam Dei, vel circumstantes, aut eorum bona ullo modo offendas.

Deinde legantur super obsessum haec evangelia, vel unum, aut alterum. Lectio sancti evangelii secundum Ioannem, haec dicens, signat se et obsessum, in fronte, ore et pectore. In principio erat verbum etc. ut supra f. 99.

Lectio sancti evangelii secundum Marcum. Marci 16.

Lectio sancti evangelii secundum Lucam. Luc. 10.

Lectio sancti evangelii secundum Lucam. Luc. 11.

Vers. Domine exaudi orationem meam.

Resp. Et clamor meus ad te veniat.

Vers. Dominus vobiscum.

Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Omnipotens Domine, verbum Dei Patris, Christe Jesu, Deus et dominus universae creaturae, qui sanctis apostolis tuis dedisti potestatem calcandi super serpentes et scorpiones; qui inter cetera mirabilium tuorum praecepta, dignatus es dicere, daemones effugate; cujus virtute motus tamquam fulgur de caelo Satanus cecidit; tuum sanctum nomen cum timore et tremore suppliciter deprecor, ut indignissimo mihi servo tuo, data venia omnium delictorum meorum, constantem fidem et potestatem donare digneris: ut hunc crudelam daemone, brachii tui sancti munitus

potentia, fidenter et securus aggrediar, per te Jesu Christe Domine Deus noster, qui venturus es judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Resp. Amen.

Deinde muniens se et obsessum signo crucis, circumposita parte stolae ad collum ejus, et dextera manu sua capiti ejus imposita, constanter et magna cum fide dicat ea quae sequuntur.

Vers. Ecce crucem Domini, fugite partes adversae.

Resp. Vicit leo de tribu Juda, radix David.

Vers. Domine exaudi orationem meam.

Resp. Et clamor meus ad te veniat.

Vers. Dominus vobiscum.

Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus, et pater domini nostri Jesu Christi, invoco nomen sanctum tuum, et clementiam tuam supplex exposco, ut adversus hunc et omnem immundum spiritum, qui vexat hoc plasma tuum, mihi auxilium praestare digneris. Per eundem dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

Exorcismus

Exorcizo te, immundissime spiritus, omnis incurio adversarii, omne phantasma, omnis legio, in nomine domini nostri Jesu Christi + eradicare, et effugare ab hoc plasmate Dei +. Ipse tibi imperat, qui te de supernis caelorum in inferiora terrae demergi praecepit. Ipse tibi imperat, qui mari, ventis et tempestatibus imperavit. Audi ergo, et time Satana, inimice fidei, hostis generis humani, mortis adductor, vitae raptor, justitiae declinator, malorum radix, fomes vitiorum, seductor hominum, proditor gentium, incitator invidiae, origo avaritiae, causa discordiae, excitator dolorum. Quid stas et restitis, cum scias Christum dominum vires tuas perdere? Illum metue, qui in Isaac immolatus est, in Joseph venumdatum, in agno occisus, in homine crucifixus, deinde inferni triumphator fuit. *Sequentes cruces fiant in fronte obsessi.* Recede ergo in nomine Pa+tris, et Fi+lii, et Spiritus + Sancti: da locum Spiritui Sancto, per hoc signum + crucis Jesu Christi domini nostri. Qui cum Patre et eodem Spiritu Sancto vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus conditor et defensor generis humani, qui hominem ad imaginem tuam formasti: respice super hunc famulum tuum N., qui dolis immundi spiritus appetitur, quem vetus adversarius, antiquus hostis terrae, formidinis horrore circumvolat, et sensum mentis humanae stupore defigit, terrore conturbat, et metu trepidi timoris exagitat. Repelle Domine virtutem diaboli, fallacesque ejus insidias amove; procul impius tentator aufugiat: sit nominis tui signo + (*in fronte*) famulus tuus munitus, et anima tutus et corpore.

Tres cruces sequentes fiant in pectore daemioniaci.

Tu pectoris + hujus interna custodias. Tu viscera + regas. Tu + cor confirmes. In anima adversatricis potestatis tentamenta evanescant. Da Domine ad hanc invocationem sanctissimi nominis tui gratiam, ut qui hucusque terrebat, territus aufugiat et victus abscedat, tibi que possit hic famulus tuus, et corde firmatus, et mente sincerus, debitum praebere famulatum. Per dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum etc. R. Amen.

Exorcismus

Adjuro te serpens antique, per judicem vivorum et mortuorum, per factorem tuum, per factorem mundi, per eum, qui habet potestatem mittendi te in gehennam, ut ab hoc famulo Dei N., qui ad ecclesiae sinum recurrit, cum metu et exercitu furoris tui festinus descedas. Adjuro te iterum + (*in fronte*) non mea infirmitate, sed virtute Spiritus Sancti, ut exeas ab hoc famulo Dei N, quem omnipotens Deus ad imaginem suam fecit. Cede igitur, cede non mihi, sed ministro Christi. Illius enim te urget potestas, qui te cruci suae subjugavit. Illius brachium contremisce, qui devictis gemitibus inferni, animas ad lucem perduxit. Sit tibi terror corpus hominis + (*in pectore*), sit tibi formido imago Dei + (*in fronte*). Non resistas, nec moreris discedere ab homine isto, quoniam complacuit Christo in homine habitare. Et ne contemnendum putes, dum me peccatorem nimis esse cognoscis. Imperat tibi Deus +. Imperat tibi majestas Christi +. Imperat tibi Deus Pater +, imperat tibi Deus Filius +, imperat tibi Deus Spiritus + Sanctus. Imperat tibi sacramentum crucis +. Imperat tibi fides sanctorum apostolorum Petri et Pauli, et ceterorum sanctorum +. Imperat tibi martyrum sanguis +. Imperat tibi continentia confessorum +. Imperat tibi pia sanctorum et sanctarum omnium intercessio +. Imperat tibi Christianae fidei mysteriorum virtus +. Exi ergo transgressor. Exi seductor, plene omni dolo et fallacia, virtutis inimice, innocentium persecutor. Da locum dirissime; da locum impiissime; da locum Christo, in quo

nihil invenisti de operibus tuis, qui te spoliavit, qui regnum tuum destruxit, qui te victum ligavit, et vasa tua diripuit, qui te projecit in tenebras exteriores, ubi tibi cum ministris tuis erit praeparatus interius. Sed quid truculente reniteris? Quid temerarie detrectas? Reus es omnipotenti Deo, cujus statuta transgressus es. Reus es Filio ejus Jesu Christo domino nostro, quem tentare ausus es, et crucifigere praesumsisti. Reus es humano generi, cui tuis persuasionibus mortis venenum propinasti.

Adjuro ergo te, draco nequissime, in nomine Agni + immaculati, qui ambulavit super aspidem et basiliscum, qui conculcavit leonem et draconem, ut discedas ab hoc homine + (*fiat in fronte*), discedas ab ecclesia Dei + (*fiat signum crucis super circumstantes*), contremisce et effuge, invocato nomine domini illius, quem inferi tremunt; cui virtutes caelorum, et potestates, et dominationes subjectae sunt; quem cherubim et seraphim indefessis vocibus laudant dicentes, sanctus, sanctus, sanctus, dominus Deus Sabaoth. Imperat tibi Verbum + caro factum. Imperat tibi natus + ex Virgine. Imperat tibi Jesus + Nazarenus, qui te, cum discipulos ejus contemneres, elisum atque prostratum exire praecipit ab homine; quo praesente, cum ab homine separasset, nec porcorum gregem ingredi praesumebas. Recede ergo nunc adjuratus in nomine + ejus ab homine, quem ipse plasmavit. Durum est tibi velle resistere +. Durum est tibi contra stimulum calcitare +. Quia quanto tardius exis, tanto magis tibi supplicium crescit. Quia non homines contemnis, sed illum, qui dominatur vivorum et mortuorum; qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Resp. Amen. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus

Deus caeli, Deus terrae, Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus virginum, Deus, qui potestatem habes donare vitam post mortem, requiem post laborem, quia nos est alius Deus praeter te, nec esse poterit verus, nisi tu creator caeli et terrae, qui verus rex es, et cujus regni non erit finis: humiliter majestati gloriae tuae supplico, ut hunc famulum tuum de immundis spiritibus liberare digneris. Per Christum dominum nostrum. Resp. Amen.

Exorcismus

Adjuro ergo te omnis immundissime spiritus, omne phantasma, omnis incursio satanae, in nomine Jesu Christi + Nazareni, qui post lavacrum Jordanis in deser-

tum ductus est, et te in tuis sedibus vicit: ut quem ille de limo terrae ad honorem gloriae suae formavit, tu desinas impugnare; et in homine miserabili, non humanam fragilitatem, sed imaginem omnipotentis Dei contremiscas. Cede ergo Deo +, qui te et malitiam tuam in pharaone, et in exercitu ejus per Moysen servum suum in abyssum demersit. Cede Deo +, qui te, per fidelissimum servum suum David, de rege Saule spiritualibus canticis pulsum fugavit. Cede Deo +, qui te in Juda Iscariote proditore damnavit. Ille enim te divinis + verberibus tangit, in cujus conspectu, cum tuis legionibus tremens et clamans dixisti: Quid nobis et tibi Jesu Fili Dei altissimi? Venisti huc ante tempus torquere nos? Ille te perpetuis flammis urget, qui in fine temporum dicturus est impiis: Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. Tibi enim impie, et angelis tuis, vermes erunt, qui numquam morientur. Tibi et angelis tuis, in extinguiibile praeparatur incendium: quia tu es princeps maledicti homicidii, tu auctor incaestus, tu sacrilegorum caput, tu actionum pessimarum magister: tu haereticorum doctor, tu totius obscoenitatis inventor. Exi ergo + impie, exi + scelerate, exi cum omni fallacia tua, quia hominem templum suum esse voluit Deus. Sed quid diutius moraris hic? Da honorem Deo Patri omnipotenti +, cui omne genu flectitur. Da locum domino Jesu Christo +, qui pro homine sanguinem suum sacratissimum fudit. Da locum Spiritui + Sancto, qui per beatum Apostolum suum Petrum, te manifeste stravit in Simone mago; qui fallaciam tuam in Anania et Saphira condemnavit; qui te in Herode rege, honorem Deo non dante, percussit; qui te in magno Elymas, per apostolum suum Paulum, caecitatis caligine perdidit, et per eundem de Pythonissa verbo imperans exire praecipit. Discede ergo nunc +, discede + seductor. Tibi eremus sedes est, tibi habitatio serpens est. Humiliare et prosternere. Jam non est differendi tempus. Ecce enim dominator dominus proximat cito, et ignis ardebit ante ipsum, et praecedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Si enim hominem fefelleris, Deum non poteris irridere. Ille te ejecit, cujus oculis nihil occultum est. Ille te expellit, cujus virtuti universa subjecta sunt. Ille te excludit, qui tibi et angelis tuis praeparavit aeternam gehennam; de cujus ore exhibit gladius acutus. Qui venturus est judicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Resp. Amen.

Praedicta omnia, quatenus opus fuerit, repeti possunt, donec obsessus sit omnino liberatus.

Juvabit praeterea plurimum, haec quae infra notantur, super obsessum devote dicere, saepeque repetere.

Pater noster etc. Ave Maria etc. Credo etc.

Canticum beatae Mariae Virginis. Luc. 1.

Canticum. Benedictus dominus Deus Israel etc. ut supra fol. 129.

Symbolum sancti Athanasii.

Psalmus 90., 67., 69., 53., 117., 34., 30., 21., 3., 10., 12.

Oratio post liberationem.

Oramus te, Deus omnipotens, ut spiritus iniquitatis amplius non habeat potestatem in hoc famulo tuo N., sed ut fugiat, et non revertatur. Ingrediatur in eum, Domine, te jubente, bonitas et pax Domini nostri Jesu Christi, per quem redempti sumus, et ab omni malo non timemus, quia dominus nobiscum est. Qui vivit et regnat cum Deo Patre, in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Resp. Amen.

DÁNIEL BÁRTH

*Benediction and exorcism
in early modern Hungary*

The present book is about the textual aspects of the sacramentals of the early modern Christian church. This is a subject area embedded in an inexhaustibly rich cultural historical context, which the volume will approach mostly along the criteria and questions of historical folklore. Naturally, this does not mean that this branch of studies has any kind of monopoly over this subject area, either in terms of exploring sources or in analysing them. The very complexity of the subject matter calls for an interdisciplinary approach which includes clerical and liturgical history, the branch of religious ethnography which focuses on the history of lay religiosity, research into popular beliefs and customs and (particularly as regards the complex question of 'magic'), the criteria applied by the history of mentalities and by historical anthropology. These approaches will be reflected both in the introductory essay and in the explanatory notes attached to the texts.

The author of the volume has been engaged in studying the Hungarian and Central European aspects of the 16th-18th century practice of benedictions and curses for over a decade. Within this, the focus is not on objective manifestations but primarily on the text of the rituals, as well as on their transmission, use, structure and their characteristics of form and content. Of all the textual elements of the rituals in question, excessive importance is attached to the positive texts of blessings (benedictions) and to the negative texts called curses (exorcisms). The former phrase is applied in clerical and scholarly usage mostly as a summary term to refer to rituals of this nature, while the term 'exorcism' is mostly used to refer to the ritual of curing demonic states of possession (so-called 'major' or 'solemn' exorcism). This is how the situation emerges whereby prayers of 'minor' or 'simple exorcism' sometimes occur in the sources as components of rites referred to as benediction. This is mainly what explains why both concepts are included in the title of the book despite that fact that major exorcism only appears in one subchapter which mainly focuses on presenting liturgical texts. The time boundaries of the present research effort are explained by the considerations set forth in the introductory essay. It is clear, however, that in order to understand the processes which took place in the early modern period, commonly perceived as the age of changes, we cannot avoid outlining the mediaeval practices, either. A brief look at the relevant phenomena of the later centuries seems appropriate to the predominance of the historical folklore approach ap-

plied here, and it has important lessons to teach us. The time frame, stretching from the 16th to the 18th century, was observed strictly in the choice of the texts, but the notes may in some, but not all, cases contain references to earlier antecedents and later manifestations, as well. As regards the limits of the geographic area under discussion, we can again make a clear distinction between the source publications and the criteria of the introductory essay. When selecting the various types of rites for publication, we only took into account the repertoire of the books of ritual published in Hungary. Collections published outside this country were used only for the notes and, naturally, for the statements of the introductory essay. In our use of comparative criteria the centre was mostly Central Europe (South-German, Austrian, Czech and Polish) which we brought in relation primarily with Italy (Rome). Naturally, the analogies named here do not show the full historical horizon of partial phenomena, only offer a few points of reference for later and more detailed analysis.

In the international literature of the subject Adolph Franz's substantial work (*Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter* I–II. Freiburg i. Br., 1909) is still seen as the standard and compulsory basis of reference which offers comprehensive description and offers published sources mainly with the Middle Ages and the German speaking areas its focus. Few new clerical benedictions have been published since the work of prelate Franz. Neglect of relevant texts of the post-16th century period is particularly noticeable. It seems that an entire century had to elapse after the publication in 1909 of this seminal collection before another independent volume could grasp the characteristics of the practice of benediction in the early modern period, seen as the epoch of great changes, this time from a Hungarian perspective.

In the literature of the subject it is still a commonly held view that the Middle Ages (particularly the 7th-16th centuries) were the 'golden age' of the practice of benediction in the Western church. According to the comprehensive evaluation of the religious life of the period from the perspective of the history of mentalities, the most elementary tool of the so-called 'white magic' of the mediaeval church was the arsenal of blessings which served to meet any of the most varied needs of the believers, including the troubles of the body or the soul, the vicissitudes of everyday life or the challenges of nature. God's servants could bless or purge anything they wished, expelling demonic powers – the land surrounding the village, the fields, the harvest, the fruit trees and the gardens, the vineyards, the plough fields and the pastures, courtyards, houses, rooms, the marital bed, the kitchen and the hearth, food and wine, bread, salt and water, the farm buildings, the tools, the fishing boats and the fishing lakes, the domestic stock and its fodder, the people in battle, soldiers headed for battle, a journey or a pilgrimage or the returning travellers; women in labour during and after childbirth, children of various ages and so on. The priests could heal the most varied illnesses

(from fever to impotence), they prayed against storms and for rain, they applied ceremonies to halt the plague, fire, flood or whatever else might be threatening the people. Although this clerical activity extended to all strata of society 'from the king to the pauper', to the everyday life of village and to urban and court communities alike, if we judge from the surviving texts, the general character of mediaeval benedictions was *agrarian*. This clerical practice emerged not according to a pre-meditated system but along a more or less clearly discernible line of historical development, in harmony with religious needs.

The repertoire of benedictions in question became transformed in the West as part of the process which is usually referred to in the literature of historical anthropology and mentality history as the 'decline of magic'. Alongside the anti-sacramental gestures of Protestantism, we also have to bear in mind a serious change in the mentality of the clerical elite. The publication of *Rituale Romanum* (1614), as well as the related attempts at purification and unification of ritual are usually seen as crucial components in the fundamental changes within the church. It is no accident that the investigations in Franz's also extend to the time of the publication of the Roman book of rituals. The strivings of the higher clerical leadership did not lead to instant and radical changes. In Southern Europe, the South German and Austrian provinces, Bohemia, Poland, Hungary and Croatia (and probably a number of other places), the above mentioned processes appeared only later. Besides this delay, there are also signs of typically subterranean, 'semi-official' preservation. Since this particular region is in a border position, in Hungary's case it is particularly exciting to see how far the influence of orthodoxy, unaffected by reforms of this kind, could survive. Other crucial questions are who were the mediators and what were the means by which the Latin blessings and curses of the church were mediated to popular culture, what were the channels through which they were translated to the vernacular, which was the clerical stratum that championed the transmission, dissemination and, primarily, the use of these texts.

The Hungarian practice of benedictions in the Middle Ages also has its relevant sources. Besides early books of rituals (*sacramentarium*, *agenda*, *manuale*, *obsequiale* etc.) other liturgical codices (*pontificale*, *missale*, *breviarium* etc.) must also be considered from this point of view. Practically all historical facts and data that characterise this Hungarian practice are available to us owing to these sources. For want of preliminary research, the mediaeval chapter of the present work does not venture to present the types of sources or the data regarding individual benedictions. Accordingly, we cannot at this stage offer a general characterisation of the mediaeval Hungarian practice of benedictions. Although in the case of some benedictions included in the reader we do refer to antecedents in this country, we can in no way offer to clarify questions of origin or provide a wide ranging comparative exploration.

What we can point out, however, is that mediaeval Hungarian liturgical codices only sporadically and vaguely reflect the kind of variety in the clerical practice of benedictions which emerges in Franz's work. The latter is, no doubt, based on a far greater number of books of ritual. The fact that Hungarian sources do not reflect an 'arsenal of benedictions' does not mean that in actuality the believer did not have this to rely on. The frequently mentioned destruction of mediaeval Hungarian liturgical (and other) sources does not enable us to say a conclusive no to this question. Printed late mediaeval books of ritual, which were published in unaltered form between 1496 and 1560, reflect the structure of the European rituals of the period and the limited range of benedictions used. In the last decades of the 16th century the first books of ritual which took into account the reform principles of the Tridentinum began to appear in Hungary. However, copies of *Agendarius liber* (1583, 1596) issued by bishop Miklós Telegdi, were only used for a few decades and in a limited number of places.

In the diocese of the archbishop of Esztergom, a source of decisive influence, cardinal Péter Pázmány was the first to revise his influential book of ritual *Rituale Strigoniense* in accordance with the renewed Roman ritual. The book, first published in 1625, took advantage of the relative freedom granted to bishops by Rome and did not follow the Roman model verbatim but instead contains divergences in harmony with local characteristics. Alongside the benedictions found in *Rituale Romanum* (water, candles, house, marital beds, boat, vineyard, pilgrim, fruit, oil, Easter food), this collection contains (based on Telegdi's above mentioned ritual), the benediction on wine for St. John's day (December 27th); on the three precious gifts at Epiphany (January 6th); on apples used against ailments of the throat on St. Blaise Day (February 3rd); on new grapes on the day of Transfiguratio Domini (Aug 6th) and on medical herbs on the Day of the Assumption, (August 15th).

It was highly significant that the initiation of women after childbirth and after the wedding night were also granted space in the book of ritual, both of which remained living customs in Hungary right until the last third of the 20th century.

An characteristic feature of Hungarian liturgical history was that the compilers of the ritual of later centuries took Pázmány's Esztergom ritual as their point of departure in all dioceses, also with regard to benedictions. There were some minor divergences, too, mostly in line with local expectations. In the 18th century, for example, in the archbishopric of Kalocsa, a town frequently exposed to floods of the rivers Danube and Tisza, benedictions against flooding were included for use by the local priesthood. When the ritual was renewed in the early 20th century, a survey was conducted in this place interviewing the lay priesthood which benedictions they were missing most sorely (under pressure from the believers) from the old time ritual. The responses and the arising demands made it clear that besides the official, printed book of ritual a subterranean MS tradition

had been alive for centuries which allowed a far greater space in actual practice to the benediction activity which served the demands of the local believers.

In Hungary, monks played a particular role in sustaining this subterranean practice – they have carried out extremely useful activity in transmitting the texts and living practice of mediaeval benedictions. The important role of monks is shown both by surviving MS and ‘semi-officially’ printed collections. It is no surprise that among all the monastic orders the role of the Franciscans, whose pastoral activity was so close to the people, is to be mentioned in the first place. The book of prayers and benedictions *Arca Domini*, which ran into a number of editions in the 18th century, also exudes a Franciscan spirit, as well as the Transylvanian collection *Fasciculus benedictionum* (1749), specifically related to challenges of the weather. We have definite data to show that *Manuale benedictionum* (1685), published in Einsiedeln, was also used in Hungary. Besides the Franciscans, Jesuits were also rather active in benedictions in this region. One of the most widely used books of benedictions, *Fasciculus triplex* (1739), is affiliated precisely with the Jesuits. This order was also active in the Catholic mission of 16th-17th century Hungary and Transylvania. They were the first to venture into the lands occupied by the Turks and were fond of applying ‘miracles’ as their ‘weapon’. They badly needed this for converting people as well as confirming the faith of Catholic believers. According to mission reports, the fathers kept coming across possessed persons and people suffering from nervous disorders whom they cured through exorcism and various sacramentals (St. Ignatius’s water; relics images, medals of the saints; ‘Agnus dei’ wax medals, rosaries). Their activities were highly popular with the Greek Orthodox and even the Turks. The triumphant ‘mission narratives’ of their ventures, despite all their exaggeration and tendentiousness, clearly highlight the intensity and reception of the Jesuit practice of blessings/curses in the early modern period.

Members of the third major monastic order in Hungary, the Benedictines, also took part in activities of this kind. The late 17th century MS book of benedictions which survived at the ‘holy mound’ of Pannonhalma (*Sacra arca benedictionum*, 1697) contains several special mediaeval type benedictions. These include blessing gold, myrrh and incense at Twelfth Day against ‘incubus and succubus’, analogue-blessing of gold against jaundice; blessings against fever, epilepsy and bladder stone; and blessing rue, lavender, roses, camphor and sulphur with the aim of repelling demons. In terms of content, this MS book is clearly related to the medicinal practice of the early modern times, but medical devices and procedures were shrouded in sacred exteriors.

These most important collections in Hungary (as well as a few scattered MS notes) constitute the corpus which contains, as far as the original intent is concerned, approximately 200 benedictions and exorcisms which take the form of prayers of varying length (from 10 lines to 10 pages). This fact in itself refutes

earlier notions about the mediaeval 'arsenal of benedictions' having declined in Hungary. Not only were mediaeval texts transmitted, but new blessings were constantly being created and old ones were brought in line with the times. Comparative examination of the material shows that there are not many texts that were originally created in Hungary, it is more realistic to speak of a kind of Central European stock of texts. The source works for these benedictions, besides a number of unidentified mediaeval sources, were probably those large collections which enjoyed broad popularity all over Europe and which were closely tied in with monastic practice. These include *Rituale Franciscanum* (1685) published by Czech Franciscan Bernardus Sannig which ran into a number of editions and contained as many as 150 benedictions, or Gelasio di Cilia's *Locupletissimus thesaurus* (1709) which contained 176 benedictions. The international character of blessings was confirmed, besides being in Latin, by references which showed that names of saints referred to in the texts were freely interchangeable, and the names of such saints as were popular in the country and region of the users could be freely inserted. In the case of some types of blessings, in the more fortunate cases, we can trace the windy tracks of dissemination within the monastic order and of copying by hand. In the early 20th century, noted folklore scholar Lajos Katona found a MS containing anti-demon procedures (a text which blessed the protective piece of paper, the seal, pen and ink alike) in the Franciscan monastery of Gyöngyös as an ethnographic curiosity. The contents of the book actually came from Sannig's above mentioned collection and were copied out and disseminated in the mid-18th century. Data in the context of the 'storm candles' (*Wetterkerzen*) which would be blessed on the day of martyrs St. John and Paul (June 26th) also point to a Czech origin; while the ritual of blessing bread on the day of St. Augustine (February 5th) to protect against fire, has Czech and Polish/Lithuanian parallels. The latter blessing is also interesting because in this case we are not talking about a mediaeval benediction but a type of text which emerged in the 16th century and clearly grew widespread in the Franciscan practice of Central Europe. Its popularity in Hungary declined as the cult of Florian, the saint who protects from fire, began to spread in the 18th century, but in Franciscan areas of influence they survived right until the time of the folklore collections of the early 20th century.

The volume devotes a separate chapter to the problem of the early modern formal variants of anti-demon exorcism. Here the emphasis is mainly on liturgical respects. The ceremony of the clerical 'cure' of possession by the devil, after the Roman fashion, first appears in Pázmány's Esztergom book of ritual. It is this rite which is then borrowed by a number of printed books of rituals in Hungary. Besides the official ritual of so-called 'major exorcism', there were also a number of 'alternative' manuals circulating for the expulsion of demons. Several texts from the two-volume manual of Hieronymus Mengus (*Flagellum daemonum, Fus-*

tis daemonum) appear in the 17th century Benedictine MS of Pannonhalma. The protagonists of two great exorcism scandals of the 18th century, a parish priest of a Transylvanian (Sekler) village in the 1720's and a Franciscan monk of Zombor from Southern Hungary in the 1760's, probably also used the manual of Mengus. Throughout a series of anti-demon soul battles which lasted several weeks and which may be reconstructed from witness statements and their correspondences, the two priests enlisted practically the total textual, tangible and ritual arsenal of unofficial exorcist practice.

As regards the structure of the ritual order (*ordo*) of benedictions and exorcism, we can partly speak about the most important elements (persons involved, intentions, auxiliary objects used, texts sung and spoken such as introductory and transitional prayers, blessings and curses, Biblical texts, clerical songs, ritual acts); and partly about the various types of *ordos*. In the context of the three basic elements of benedictions, blessing, curse and prayer, the author has made an attempt to characterise the texts according to the magical/religious system of relations in which they are embedded. This examination has confirmed that negative exorcisms show the heaviest magical character. It is no accident that both in terms of form and content, they also mean the primary analogy to peasant charms of the 19th and 20th centuries.

In the field of textual connections between clerical benedictions and peasant charms it is a fundamental question when and through what channels the models formulated in Latin prayers found their way to vernacular texts. Folklorists engaged in the study of religious ethnography and charms have long recognised that in the case of archaic forms clerical practice itself probably goes back to pre-Christian, 'pagan' roots. However, almost half of the early-modern Hungarian peasant charms clearly show connection with clerical texts. Thus it is more than probable that this pronounced parallel developed in the frame of a transmission and trickle-down process through several centuries. It probably began in the centuries of the late Middle Ages but was at its most intense in the early modern period when, as part of the 'subterranean practice', certain source data appeared which clearly show that the boundary between clerical and lay blessings/curses was vague and permeable.

The image of the early modern Hungarian 'arsenal of benedictions' as it is reflected in the present volume was drawn on the basis of sources which date back to the times before the trend of clerical enlightenment became predominant bringing significant changes in the history of mentalities. The change in perspective which unfolded within the church after the middle third of the 18th century gradually yielded its fruits, in a top down process, as regards the pastoral attitude of priests toward sacramentals. Certain types of blessings (e. g. the blessing of new houses) were marginalised as a consequence of rulings of the lay power.

Taught by teachers of the bishopric seminaries who carried the new attitudes, the lower priesthood showed a completely novel, far more sceptical relation to ideas about the incessant working of demonic powers in this world than their predecessors had done who willingly wielded the arsenal of benedictions and exorcisms against such evil doings. The use of 'special' and 'alternative' sacramentals was gradually withdrawn from the practise first of lay priests and then of monastic orders. Naturally, this withdrawal was not full-ranging or final. Ethnographic field work of the 20th-21st century still occasionally reports clerical practice which serves the demands of the believers by offering benedictions and even creating new texts for blessings (particularly along the edges of the Hungarian speaking area). In the background to these phenomena we may assume the influence (mostly an invigorating reverse influence) of orthodoxy with its unbroken preservation of the clerical activity of blessings and curses.

The types of benedictions contained in the reader (according to orientation) are the following:

I. Blessings and exorcisms of the elements

1. Water

- a) general
- b) solemn blessing of the water (Epiphany)
- c) baptismal water
- d) water of St. Ignatius
- e) water of St. Francis of Xavier
- f) water of St. Didák
- g) on St. Agatha's day against fire
- h) blessing against bewitchment
- i) blessing the water to avert a curse of muteness
- j) blessing to avert floods

2. Fire

- a) blessing the fire on Good Saturday
- b) fire to burn objects that carry evil charms
- c) exorcism against fire

3. Air

- a) a procession to induce rain
- b) procession for a cloudless sky
- c) averting storms with prayers
- d) blessing and exorcising storms
- e) against impending storm, thunder, lightning, hail or stormy wind
- f) blessing the air on Sundays and holidays during summer

II. Blessings and exorcisms of buildings and structures (residential buildings)

1. Church
  - a) laying foundation stone
  - b) new church and oratory
2. Cemetery
  - a) new cemetery
  - b) restoring a desecrated cemetery
3. House
  - a) general
  - b) Good Saturday
  - c) other times
  - d) new house
  - e) contaminated house
  - f) to prevent house from burning down
  - g) house haunted by evil spirits
4. Bed
  - a) bed(-linen)
  - b) marital bed
5. Stable
  - a) stable in general
  - b) stable contaminated
6. Well
  - a) new well
7. Cellar, barn
  - a) wine-cellars
  - b) barn
8. Fishing lake
  - a) the fishing lake
  - b) fishing lake and tools for fishing
9. Fields, locality, region
  - a) blessing locality in general
  - b) blessing the fields on Rogation days

III. Blessings and exorcisms of objects (plants, foods)

1. Salt
  - a) along with blessing the water
  - b) for sick animals
2. Bread
  - a) general
  - b) on St. Agatha's day against fire
  - c) Maundy Thursday

3. Wine
  - a) on the day of St. John the evangelist (December 27th)
  - b) St. John's wine at weddings
  - c) for curing the bewitched and the poisoned
4. Oil
  - a) simple oil
5. Easter foods
  - a) Easter lamb
  - b) bacon
  - c) chicken-meat
  - d) bread, sweet loaf
  - e) eggs
  - f) cheese
6. General blessing on food
  - a) official
7. Crops and other cultivated plants
  - a) crops on St. Mark's day
  - b) crops on the first Sunday of September
8. Fruit, vine
  - a) overall blessing on fruits and vine
  - b) apples on St. Blaise day (February 3rd) against sore throats
  - c) new grapes on the Day of the Transfiguration (August 6th)
  - d) new fruit
9. Animal fodder, hay, oats
  - a) blessing the oats on the day of St. Stephen the martyr (December 26th)
  - b) oats and barley on the day of St. Stephen the martyr
  - c) flowers and grasses for animals
10. Herbs, grasses, flowers
  - a) grasses on the day of the Assumption (August 15th)
  - b) rue
  - c) rue, incense and juniper seeds
  - d) rue and sage
  - e) holy thistle (with oil and camphor)
  - f) lavender, rose, cloves
  - g) rue, holy thistle, sage
11. Medicaments
  - a) any type of medicament
12. Blessed willow twig
  - a) on Palm Sunday

13. Ashes
  - a) on ash Wednesday
14. Candles
  - a) Candlemas on the Feast of the Purification of the Virgin Mary
  - b) outside of Candlemas
  - c) in general
  - d) on the day of St. Blaise (February 3rd)
  - e) storm candles in honour of the martyrs St. John and Paul
  - f) candle to relieve birth pains
  - g) candles for the dying
15. Cross
  - a) suitable for carrying
  - b) large, made of timber
  - c) cross and images for the stations of the Cross
  - d) new cross
16. Gold, incense, myrrh, chalk
  - a) blessing the three precious gifts at Epiphany
  - b) chalk at Twelfth Day
  - c) incense (for averting demons)
  - d) myrrh (for averting demons)
  - e) gold against jaundice
  - f) blessing gold, incense and myrrh against incubus and succubus demons
  - g) censer
17. Sulphur, camphor
  - a) sulphur
  - b) camphor
18. Religious amulets
  - a) rosary
  - b) small cross attached to the rosary
  - c) metals and coins also attached to the rosary
  - d) rosary or coin with indulgence signs
  - e) St. John's gospels
  - f) the holy name of Jesus Christ attached to the wafer
  - g) letters protecting against the plague
  - h) cards and letters to expel demons
  - i) "Breverl"-prayers
  - j) coin and cross of St. Benedict
19. Emblems of societies, lay orders, votive symbols
  - a) cord

- b) small chain worn in honour of the Virgin Mother
  - c) scapular
  - d) arrow-heads
20. Ring
- a) any kind of ring
  - b) wedding ring
21. Cane
- a) canes on the Day of the Holy Innocents (December 28th)
22. Flag, gun
- a) (military) flag
  - b) church flag
  - c) gunpowder, lead and iron bullets
  - d) sword
  - e) general blessing on arms
23. Boats, ships
- a) new boat
24. Clothes
- a) priest's outfit
  - b) clothes
  - c) wedding dress
25. Church accessories
- a) altar cloth
  - b) corporal
  - c) tabernacle, chalice
26. Sculpture, image
- a) images of God, Mary and the saints
27. General blessing
- a) common blessing on all things
  - b) blessing on any kind of things
  - c) blessing all things whether edible or not

IV. Blessings and exorcisms of animals

1. Animals in general and in ill health
  - a) in general
  - b) in ill health
  - c) in the time of plague
2. Livestock
  - a) draught cattle, horses, oxen, sheep etc.
  - b) livestock
  - c) against bewitching the milk or the butter

3. Against harmful animals
  - a) against harmful birds and worms
  - b) against harmful birds, mice, worms, snakes, locusts and similar animals
  - c) blessing the plough fields in honour of abbot Magnus as protection against locusts

V. Blessings and exorcisms of people

1. At marriage
  - a) blessing of 'new wife'
2. At and after childbirth
  - a) churching of women
  - b) initiation of the mother at home
  - c) churching of the dead mother
3. Infants
  - a) general
  - b) against bewitchment
  - c) in case of illness
  - d) dressing up the child as part of a vow
  - e) when undressing
4. Pilgrims
  - a) at departure
  - b) at arrival
5. Soldiers
  - a) soldiers setting out for war or battle
6. Ill people, diseases
  - a) blessing ill people in general
  - b) prayer to St. Liborius against epilepsy, bladder stone
  - c) prayer to St. Apollonia against toothache
  - d) prayer of St. Salvator from Horta against fever
  - e) against the mental disturbance/raging of children
  - f) against high temperature
  - g) against epilepsy
  - h) against the pains of bladder stone
7. The bewitched
  - a) exorcism to expel all types of 'being done', bewitchment, evil eye, magic and other devilish doings
  - b) exorcism to avert impotence in marriage (caused by bewitchment)
8. People suffering from possession by the devil
  - a) major exorcism

Dániel Bárh

Benediction and exorcism in early modern Hungary

Contents

ELŐSZÓ (FOREWORD)	7
I. ELŐZMÉNYEK (ANTECEDENTS: CHURCHBENEDICTION IN THE MIDDLE AGES)	11
II. A BENEDIKCIÓS GYAKORLAT ÁTALAKULÁSA A KORA ÚJKORI EURÓPÁBAN (CHANGES OF THE BENEDICTION PRACTICE IN EARLY MODERN EUROPE)	23
III. A KORA ÚJKORI BENEDIKCIÓK MAGYARORSZÁGI FORRÁSVIDÉKE (HUNGARIAN SOURCES OF EARLY MODERN BENEDICTION)	43
IV. A DÉMONÚZÉS ALAKVÁLTOZATAI (FORMAL VARIANTS OF EXORCISMS)	77
V. A BENEDIKCIÓK ÉS EXORCIZMUSOK SZÖVEGI ASPEKTUSAI (TEXTUAL ASPECTS OF BENEDICTION AND EXORCISM)	91
VI. EGYHÁZI SZENTELMÉNYEK – NÉPI VALLÁSSOSSÁG (CHURCH SACRAMENTALS – FOLK RELIGIOSITY)	101
VII. IRODALOM (LITERATURE)	109
VIII. BENEDIKCIÓ ÉS EXORCIZMUS A KORA ÚJKORI MAGYARORSZÁGON. SZÖVEGGYŰJTEMÉNY (BENEDICTION AND EXORCISM IN EARLY MODERN HUNGARY. COLLECTION OF TEXTS)	135
I. Elemek (Elements)	136
II. Építmények, helyek (Buildings and structures)	192
III. Tárgyak, ételek, növények (Objects, plants, foods)	236
IV. Állatok (Animals)	362
V. Emberek (People)	375

Kötetünk a pozitív indíttatású, megáldó jellegű *benedikciók* és a gonosz eltávolítását célzó, negatív előjelű *exorcizmusok* liturgikus szövegeinek magyarországi múltjába kalauzolja el az olvasót. A vizsgálat szűkebb korszakhatárát a források tekintetében kiemelt jelentőségű 16–18. század jelenti. Noha a tekintélyes szöveggyűjtemény elsősorban a hazai forrásokból ad válogatást, a bevezető tanulmányban és a magyarázatokban a szerző megkísérelte az európai párhuzamok felvillantását is. A római katolikus benedikciós gyakorlat kora újkori kérdései szervesen összekapcsolódnak az egyházi szentelmények történetével. A korszak egyházi áldás- és átokkínálatának bemutatása és funkcionális csoportosítása nem csupán a szentelmények hazai múltjához nyújt eddig feltáratlan adatokat, hanem egyúttal a hívek mindennapi igényeinek, valamint az ezekre kínált vallásos-mágikus gyógy módoknak a sokféleleségére is rávilágít.

A téma interdiszciplináris jellege következtében a kiadvány számot tarthat többféle tudomány szak (például a néprajz/folklorisztika, az egyház- és liturgiátörténet, valamint a teológia-, művelődés- és mentalitástörténet) művelőinek a figyelmére.

Bárth Dániel (1976) etnográfus, történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Néprajzi Intézetében működő Folklore Tanszék habilitált adjunktusa. Kutatásai középpontjában a népszokások és a népi vallásosság történeti kérdései állnak. Vizsgálatai leginkább a kora újkor egyházi forrásaira irányulnak. Korábbi kötetei: *Tiszaalpár* (Budapest, 2002); *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon* (Budapest, 2005); *Exorcizmus és erotika. Egy XVIII. századi székelyföldi ördögűzés szokatlan körülményei* (Kecskemét, 2008).

ISBN 978-963-236-298-4

4500 Ft

9 789632 362984

L'Harmattan